SEHAVET VE KEREM BÖLÜMÜ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللّهِ، قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ، قَرِيبٌ مِنَ الجَنَّةِ بَعِيدٌ منَ النَّارِ؛ وَالبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللّهِ، بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ، بَعِيدٌ مِنَ الجَنَّةِ، قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ؛ وَلَجَاهِلٌ سَخِىٌّ أحَبُّ إلى اللّهِ تَعالى مِنْ عَابِدٍ بَخِيلٍ[. أخرجه الترمذي .

1. (2174)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sehâvet sahibi Allah'a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır, cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah'tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır, cehenneme yakındır. Câhil sehâvet sahibini Allah, cimri ibadet düşkününden daha çok sever."[1]

AÇIKLAMA:

1- Sehâvet, Aynî'nin açıklamasına göre, "Uygun olanı uygun olana vermek, kendi kazancından, herhangi bir karşılık almadan harcamaktır. Bu, güzel ahlaklardan biridir, hatta en başta gelenlerden biridir. Buhl (cimrilik) bunun zıddıdır."

Sehâvet dilimizde cömertlik olarak ifade edilir. Sahî de cömert demektir.

2- Sahî'nin yani cömert kişinin Allah'a yakın olmasından maksad mesafe yönüyle yakınlık değildir. Allah'ın rahmetine ve sevabına yakınlıktır. Zîra Allah'a mekan ve cihet nisbet etmek caiz değildir. İnsanlara yakın olması da onların muhabbeti, sevgi ve hürmet gibi manevi yakınlıklarını ifade eder, burada da mekan yakınlığı maksud değildir. Cennete yakınlık'tan murad mesafe yakınlığı olabilir, bu caizdir. Çünkü, malından Allah rızası için bol bol layık olan yerlerde sarfetmekle cennete götüren yola sülûk etmiş olmaktadır. Hadisler cennet ve cehennemin etrafını

mekruhât ve şehevât perdelerinin sardığını belirtir. Kişi ameliyle birinden uzaklaşırken, diğerine yaklaşmaktadır.
Kişinin cennete yaklaşması, cennetle kendi arasındaki perdeleri kaldırması demektir. Ulema, hayırlı amellerin ve hususan Allah rızası için yapılan harcamaların bu perdeleri refedip kaldırdığını beyan etmiştir. Gazâlî der ki: "Cimrilik, dünyaya bağlanmanın meyvesidir; cömertlik ise zühd'ün yani dünyaya kıymet vermemenin meyvesidir. Meyveye yapılan övgü, muhakkak ki meyveyi veren ağaca yapılmış olur. Cömertlik, gerçek tevhid ve hakikî tevekküle ermenin sonucudur. Yani Allah'ın yaptığı vaade ve rızık hususunda verdiği garantiye samimi olarak inanmaktan neş'et eder. Bunlar ise, hadiste işaret edilen tevhid ağacının meyveleridir. Cimrilik ise şirkten neş'et eder. Bu da sebeplere bağlanıp kalmaktan ve Allah'ın vaadi hususunda düşülen şekk'ten neş'et eder."
3- Tîbî, sahî ve bahîl kelimelerinin harf-i tarifli yani ma'rife olarak gelmesini ahd-i zihnî olarak yorumlar ve: "Burada kastedilen sahî ve bahl'den murad, şeriatça sahî ve bahil addedilen kimsedir (örfçe, insanlarca sahî ve bahil addedilen değil)" der. Bu mütalaayı yaptıktan sonra şu neticeyi beyan eder: "Öyleyse, zekâtını veren Allah'ın emrine uymuş, O'nu tazim etmiş ve mahlûkâtına olan şefkatini ortaya koyup, malından vererek yardım elini uzatmış olmaktadır. Bu kimse Allah'a da yakındır, insanlara da yakındır. Makamı da cennetten başka bir yer olamaz. Böyle yapmayanın durumu da bunun aksidir. İşte bu sebeple, hadiste söylendiği üzere, cahil olan cömerti Allah, âbid olan cimri'den daha çok sever.[2]

ـ2ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: قالَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أنْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ، وقالَ: يَدُ اللّهِ مَ‘ىَ تُنِيضُهَا نَفَقَةٌ سَحَّاءُ اللَّيْلَ وَالنَّهارَ. أرَأيْتُمْ مَا أنْفَقَ مُنْذُ خَلَقَ السَّمَواتِ وا‘رْضَ فإنَّهُ لَمْ يُغِضْ مَا في يَدِهِ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلى المَاءِ. وَبِيَدِهِ المِيزَانُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ[. أخرجه الشيخان والترمذي.» يُغِضُهَا« أى

ينقصها.وقوله »سَحَّاء« أى ينقطع عطاؤها كَسَحِّ المَطر .

2. (2175)- Yine Ebû Hüreyre hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadis-i kudsîde, Allah Teala hazretlerinin şöyle söylediğini haber verdi: "Sen infak et, ben de sana infak edeyim." Efendimiz devamla dedi ki: "Allah'ın eli (yedullah) doludur. Gece ve gündüz (boyu yapılan) arkası kesilmez infaklar onu azaltmaz. Arz ve semâvâtın yaratılaşından beri Allah'ın infak ettiklerini düşünün! Bunlar, O'nun elindekinden hiçbir şey eksiltmemiştir. O'nun Arş'ı suyun üzerindeydi. Elinde mîzan da var, alçaltır, yükseltir."[3]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin baş kısmı hadis-i kudsîdir, yani mânası Allah'tan, lafzı Hz. Peygamber'dendir. Bu çeşit hadisler "Rabbim buyuruyor ki" diyerek Resûlullah'ın Allah'tan rivayeti şeklinde başlar. Her ne kadar bütün hadisler "O nefsinden konuşmaz, O'nun konuştuğu vahiyden başka bir şey değildir" (Necm 3-4) ayetiyle ilâhî garantiye mazhar ise de, bazıları nebevî içtihad olabilmektedir. Şu halde içtihad ihtimalinden uzak olmak kudsi hadisin imtiyazlarından biridir.
2- Hadiste geçen, "Allah'ın eli" diye çevirdiğimiz yedullah tabiri bazı tariklerde yeminullah yani Allah'ın sağ eli diye gelmiştir. Ulema bunu nimet, hazineler diye anlamıştır. Öyle ise Allah'ın eli, Allah'ın hazineleri demektir. Hazine diye ifade edilen her çeşit malmülkteki tasarruf sağ elle yapılması sebebiyle, Cenâb-ı Hakk'ın zenginliğini (hazinelerini) ifade için yemînullah (Allah'ın sağ eli) tabiri kullanılmıştır. Dolu olmak'la Allah'ın nihayetsiz olan zenginliği ifade edilir, zîra O'nun nezdinde insan ilminin ihâtâdan aciz kalacağı zenginlikte rızık vardır.
3- Hadiste birdenbire "O'nun arşı suyun üzerindeydi" cümlesinin yer almasını, bazı şârihler, Allah'ın zenginliğinin derecesinin ifade zımnında, Resulullah tarafından Arz ve semâvâtın yaratılışından beri Allah'ın infak ettikleri zikredilince, zihne kendiliğinden gelecek, "Bundan önce ne

vardı?" sorusuna cevap olarak açıklarlar. Çünkü, yine Buhârî'de kaydedilen bir hadis arz ve sema'nın yaratılmasından önce Arş'ın su üstünde olduğunu belirtir:
"Allah vardı, O'ndan önce hiçbir şey yoktu. Arş'ı da su üstünde idi. Sonra semâvât ve arzı yarattı." İlk yaratılanın Arş olduğu anlaşılmıştır.
4- "Elinde mîzan vardı" cümlesi rivayetlerde "Diğer elinde mîzan vardı" şeklinde gelmiştir. Müteakip cümle: "Mîzanı kâh alçaltır kâh yükseltir" demektir.
Hattâbî der ki: "Mîzan bir temsildir. Ondan maksad mahlûkât arasında yapılan taksimattır. Nitekim "alçaltır, yükseltir" ibaresi buna işaret eder."
Müslim'de gelen bir başka hadis burada kastedileni anlamamızda yardımcıdır: "Mîzan (terazi), Rahmân'ın elindedir. Bazı kavimleri yükseltir, bazı kavimleri de alçaltır."
Şu halde alçalan ve yükselen'in, Allah'ın iradesi altında olmak kaydıyla milletler olduğu anlaşılmaktadır. Mamafih, hadis başkaca anlamlara imkan tanıyacak vecizliktedir.
5- Hadis, Resûlullah'ın ilâhî hakikatleri, insanların anlayacağı bir üsluba dökerek ifade ettiğinin güzel bir örneğini teşkil eder. Bildiğimiz ve gördüğümüz mefhum ve eşyalara benzetme sûretiyle görülmeyen hakikatler, temsiller şekli altında ifadeye dökülmektedir. Bu, hadislerde sıkça görülen bir metoddur.[4]

ـ3ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ:]كانَ رسولُ اللّهِ # َ يَدَّخِرُ شَيْئاً لَغَدٍ[. أخرجه الترمذي .

3. (2176)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yarın için hiçbir şey biriktirmezdi."[5]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mümtaz vasıflarından biri, yarın endişesi taşımaması idi. Bu sebeple kendisine ganimetlerden ayrılan

payları ertesi güne bırakmadan dağıtırdı. Şarihler, Efendimiz'in bu hasletini, O'nun Cenâb-ı Hakk'ın "rezzâk" vasfına olan güveninin tamlığı ile îzah ederler.

Şunu da belirtelim ki, bazı rivayetler ailesi için bir yıllık nafaka ayırdığını haber verir. Şârihler bu iki rivayet arasında tearuz olmadığını belirtirler. Çünkü, Efendimiz, haznedâr ve taksim edici durumundaydı. Eline ganimet vs.'den herhangi bir mal ulaşınca derhal hak sahiplerine dağıtırdı. Bu esnada, başkalarına olduğu şekilde ailesine de haklarını verir idi, zîra fey'de onların da hakları vardı. İbnu Dakîkul-Îd der ki: "Yarın için hiçbir şey biriktirmezdi..." hadisi: "Kendi nefsi için biriktirmezdi.." şeklinde te'vil edilmelidir , "Ehli için bir yıllık yiyeceklerini ayırırdı" hadisi de her ne kadar onlarda iştiraki olsa da başkası için yapılan biriktirmeye hamledilmelidir." Münâvî şu açıklamada bulunur: "Ailesinin de, diğerleri gibi Allah'ın fey olarak verdiğinde hakları vardı. Onların nefisleri, haklarını yanlarında bulundurmadıkça mutmain olmuyordu. Resûlullah da onları, takatları haricinde bir şeye zorlamıyordu."

Yine Münâvî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yiyecek biriktirmekten alıkoyan mahzuru "dağarcıkta olana güvenip Cenâb-ı Hakk'ın feyzinden talepten geri kalmak" olarak açıklar.[6]

ـ4ـ وعن جبير بن مُطْعِمٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ:]بَيْنَمَا رسولُ اللّهِ # يَسِيرُ قَافِ ًمِنْ حُنَيْنٍ فَعَلِقَ بِهِ ا ٌعْرَابُ يَسْألُونَهُ؟ حَتَّى اضْطَرُّوهُ إلى سَمُرَةٍ فَخَطَفَتْ رِدَاءَهُ فَوَقَفَ. فقَالَ أعْطُونِى رِدَائِى: فَلَوْ كَانَ لى عَدَدُ هَذِهِ العِضَاهِ نَعَماً لَقَسَمْتُهُ بَيْنَكُمْ، ثُمَّ َ تَجِدُونِى بَخِيً وَ كَذَّاباً وَ جَبَاناً[. أخرجه البخارى .

4. (2177)- Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Huneyn dönüşü yol alırken bedevîler ısrarla (ganimetin taksimini) taleb ediyorlardı. Öyle ki bir ara, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bir semure ağacına doğru sıkıştırdılar ve

ridasını kaptılar. Bunun üzerine durup şunu söyledi: "Ridâmı verin, şu taşlar sayısınca koyun olsa, ben yine de onu aranızda taksim ederdim. Ve sonra görürdünüz ki, ben ne cimriyim, ne yalancıyım, ne de korkağım." [7]

AÇIKLAMA:

1- Hâdise, rivayetten de anlaşılacağı üzere Huneyn sırasında cereyan etmiştir. Müslümanlar, Huneyn'de Havazinlilerle savaşmış, neticede Cenâb-ı Hakk'ın lütfu ile zafer kazanılmış, bol miktarda ganimet elde edilmiş idi. Çoksayıda esir (altı bin) ve sayısız deve ve koyun sürüleri ele geçirilmişti.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ganimeti dağıtmakta acele etmek istemiyor, savaşılan yerden uzaklaşmak üzere durmadan yürüyüş emri veriyordu.
Öncelikle bedeviler olmak üzere, savaşa katılan bazı gruplar ganimet dağıtımının gecikmesinden memnun değillerdi. Havazinlilerin mağlup lîderi Mâlik İbnu Avf'a, Resûlullah'ın, müslüman olduğu takdirde ailesini ve malını geri vereceğine dair saldığı haber üzerine Mâlik gelmiş, ona, kendi ailesi ve malından başka fazladan yüz deve verilmişti.
Bilahare, mal ve adamlarının iadesi için gelen heyete Hz. Peygamber, geciktiklerini söyleyecek ve kendilerini daha önce beklediğini, bu yüzden taksim işini de te'hir ettiğini anlatacaktır.
Şu halde, bedevîler, Resûlullah'ın bu niyetini sezmiş olacaklar ki, ganimetin bir an önce taksimi için müracaatlarını sıklaştırıp, tazyiklerini artırmış olmalıdırlar.
Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i taksim yapmak üzere karar verip mola emrini vermeye sevkeden son sahneyi tasvir etmektedir. İbnu Hacer'in kaydettiği bir başka veche göre, bedevîlerin tazyiki ile Hz. Peygamber'in devesi yoldan çıkar, bir semure ağacına sıkışır, bu fırsatta ridasını kaparlar. Rivayetin devamında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın orada indiği ve müslümanların da indiği vs. belirtilir.
2- Hadisten Elde Edilen Fâideler:

***** Hadis, cimrilik, yalan ve korkaklığı zemmetmektedir.

***** Müslümanların imamında bu vasıflardan hiçbiri olmamalıdır.

***** Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam bedevîlerin kabalık ve anlayışsızlıklarına karşı sabır ve tahammül göstermiş, onları anlayışla karşılamıştır.

***** Kişinin, yeri gelince nefsindeki güzel hasletleri söylemesi câizdir. Kendisini korkak zannneden cahillere böyle olmadığını söylemek gibi. Bu mezmum olan fahr (övünme) değildir.

***** Hak taleb eden kimse, vaade razı olmalıdır, yeter ki vaad eden kimse sözünü yerine getirecek durumda olsun.

***** İmam muhayyerdir, ganimeti dilerse savaş biter bitmez dağıtır, dilerse daha sonra dağıtır.[8]

ـ5ـ وعن عقبة بن الحارث رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلَّى بِنَا رسول اللّهِ # الْعَصْرَ فَأسْرَعَ وَأقْبَلَ يَشُقُّ النَّاسَ حَتَّى دَخَلَ بَيْتَهُ، فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْ سُرْعَتِهِ. ثُمَّ لَمْ يَكُنْ بِأوْشَكَ مِنْ أنْ خَرَجَ. فقَالَ: إنِّى ذَكَرْتُ شَيْئاً مِنْ تِبْرٍ كَانَ عِنْدِى فَخَشِيتُ أنْ يَحْبِسَنِى فَقَسَّمْتُهُ[. أخرجه البخارى والنسائى.»التِّبْرُ« الذهب الذي لم يضرب دنانير .

5. (2178)- Ukbe İbnu'l-Hâris (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ikindi namazı kıldırmış idi. (Selam verince) acele ile cemaati yarıp evine girdi. Halk onun bu telaşesinde hayrete düşmüştü. Ancak geri dönmesi gecikmedi. Gelince, (halkın merakını yüzlerinden anlayan Hz. Peygamber şu açıklamayı yaptı): "Yanımda kalan birkısım altın vardı (namazda) onu hatırladım. Beni alıkoyacağından korktum ve hemen gidip dağıttım."[9]

AÇIKLAMA:

1- Parantez içerisine koyduğumuz açıklayıcı ziyadeler, rivâyetin Buhârî'de ki bir başka vechinden alınmadır.

2- Hz. Peygamber'in hâne-i saadetleri mescidin geri tarafındaki avlunun kenarlarında olduğu için gidip gelmesi çabuk olmuştur. Üstelik, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) namazda hatırlamış olduğu dağıtılmamış altından bir an önce halas bulmak için, çok sür'atli ve telaşlı hareket etmiş, bu hal "ne oldu?" diye cemaatin merak ve endişesini takrik etmiştir. Resûlullah halkın merakını yüzlerinden okuduğu için hem bu meselede ders vermek ve hem de endişelerini gidermek için, daha onlar sormadan açıklama yapmıştır.

3- Hadis namazda, namazla ilgisi olmayan dünyevî ve uhrevî şeyler tefekkür etmenin namazın sıhhatine mâni olmadığını göstermektedir. Ulema, "Dînî şeyler düşünmenin mahzuru, dünyevî şeyler düşünmekten daha hafiftir" demiştir. Esasen namazda zihnin, dünyevi şeylerle meşgul olmaması temenni edilen en güzel durumdur. Ancak bunu gerçekleştirmek zordur. Bu sebeple dinimiz, zihnî meşguliyetlerin, erkâna giren bir şeyin terkine sebep olmadıkça namazın sıhhatini bozmayacağını bildirmiştir.

4- Ulemâ, bu hadisten, ayrıca selamdan sonra dua için beklemenin vacib olmadığı hükmünü çıkarmıştır. Keza: "İhtiyaç halinde cemaati yarıp çıkmak mübahtır, namazın içinde mübah bir işe azmetmek câizdir" denmiştir.

5- Hadisin sonunda Resûlullâh'ın "Beni alıkoyacağından korktum] ibaresi, "Evde duran paranın, zihnimi kendisiyle meşgul ederek, Allah'a teveccüh edip O'na yönelmekten beni alıkoymasından korktum" demektir.

6- Bazı rivâyetlerde “Taksimini emrettim” yerine “Taksim ettim” demiştir.[10]

ـ6ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَمَّا قَدِمَ المُهَاجِرُونَ المَدِينَةَ لَمْ يَكُنْ بَأيْدِيهِمْ شَىْءٌ، وَكَانَتِ ا‘نْصَارُ أهْلُ ا‘رَاضِى وَالْعِقَارِ فَقَاسَمُوهُمْ عَلى أنْصَافِ ثِمَارِ أمْوَالِهِمْ كُلَّ عَامٍ وَيَكْفُونَهُمُ الْعَمَلَ وَالمُؤْنَةَ. وَكَانَتْ أمُّ أنَسٍ أعْطَتْ رسولَ اللّه # عِذَاقاً كَانَتْ لَهَا،

فَلَمَّا فَرَغَ النبىُّ # مِنْ قِتَالِ أهْلِ خَيْبَرَ رَدَّ المُهَاجِرُونَ إل ا‘نْصَارِ مَنَائِحَهُمْ وَرَدَّ رسولُ اللّهِ # إلى أمِّ أنَسٍ عِذَاقَهَا[. أخرجه الشيخان.»الْعِذَاقُ« جمع عَذْقٍ بفتح العين وهو النخلة بما عليها من الحمل.»المَنِيحةُ« هنا: العطية .

6. (2179)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Muhâcirler Medîne'ye geldikleri vakit ellerinde hiçbir şey yoktu. Ensar ise arazi ve akar sahibi kimselerdi. Her yıl mallarını, ürünlerinin yarısını onlara vermek, bunlar da çalışma ve bakım işlerini üzerlerine almak şartıyla anlaştılar. Enes'in annesi kendine ait olan bir hurmalığı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayberlilerle savaşıp orayı fethettikten sonra muhâcirler, bağlarını ensar'a iade ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da zikri geçen hurmalığı Enes'in annesine iâde etti."[11]

AÇIKLAMA:

1- Muhacirler mal ve mülklerini bırakarak, kuru canlarıyla Medîne'ye geliyorlardı. Resûlullah (alehissalâtu vesselâm) onların geçim meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Bu maksadla ensarla aralarında kardeşleşme yaparak herbirini ensardan birinin varis olma hümüyle de kuvvetlendirilmişti.
Muhâcir ve ensarî kardeşlerin ortaklığı farklı şekillerde tezahür etmiştir. Mesela Hz. Ömer, (radıyallâhu anh) ensarî kardeşiyle aynı tarlada münavebe ile birgün biri, bir gün diğeri çalıştıklarını anlatır. Sadedinde olduğumuz hadis, ensarîlerden bir kısmının, bağbahçenin ürününden yarısını almak kaydıyla muhâcire işletme hakkını verdiklerini ifade ediyor. Buhârî'nin bir rivayeti, Ensarîlerin, mallarının bir kısmını, muhâcirlere tamamen bağışlamayı teklif ettiklerini, ancak Resûlullah'ın malın aslını temlik mânasına gelen böylesi bir bağışı kabul etmediğini ifade eder. Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste, akarın aslına değil,

işletmesine, bir başka ifade ile ondan elde edilecek ürüne ortaklığı esas alan bağış çeşidinin mevzubahis edildiğini görmekteyiz.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fetihlerle birlikte Medîne ve yakın civarında araziler elde edilmeye başlandıkça, muhâcirlere verilen akarlar, eski sahiplerine iade edilmiştir. Benî'n Nadîr, Benî Kureyza ve Hayber yahudîlerinden alınan arazilerden sonra muhacirlerin ellerinde ensâr'ın menîha[12] olarak verdiği arazi kalmamıştır.

Hadisten, Hz. Enes'in muhterem valideleri Ümmü Süleym hâtunun (radıyallâhu anhâ), Resûlullah'a tıpkı Enes'i hizmet için bağışladığı gibi, hurmalık da bağışladığını öğrenmekteyiz. Resûllullah, bu hurmalığı, azadlısı Ümmü Eymen'e vermiştir. Müslim'in bir rivayeti, bu hurmalığı Hz. Peygamber'in Ümmü Süleym'e iade ettiği zaman Ümmü Eymen'in vermek istemediğini, onu râzı edebilmek için Resûlullah'ın Ümmü Eymen (radıyallâhu anhâ)'e başka hurmalık gösterdiğinin, fakat öbürünün direndiğini, Resûlullah'ın miktarı artıra artıra on misline kadar çıkardığını,Ümmü Eymen'in, bundan sonra razı olduğunu belirtir. Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisinin terbiyesinde emeği geçen bir kimsenin gönlünü kırmamak için ne kadar titiz, mütehammil ve keremkâr olduğunu gösterir.

Ümmü Eymen (radıyallâhu anhâ)'in itirazı, herhalde, menîha'yı temlik zannetmiş olmasından ileri gelmiştir.[13]

SEFER (YOLCULUK) VE ÂDÂBI BÖLÜMÜ

(Bu bölümde on edeb vardır)

*

BİRİNCİ EDEB

YOLA ÇIKIŞ GÜNÜ

*

İKİNCİ EDEB

YOL ARKADAŞI

*

ÜÇÜNCÜ EDEB

YÜRÜME VE KONAKLAMA

*

DÖRDÜNCÜ EDEB

ARKADAŞA YARDIM

*

BEŞİNCİ EDEB

KADININ YOLCULUGU

*

ALTINCI EDEB

YOLCUNUN YANINDA BULUNMASI MEKRUH OLAN ŞEYLER

*

YEDİNCİ EDEB

SEFERDEN DÖNÜŞ

*

SEKİZİNCİ EDEB

DENİZ YOLCULUGU

*

DOKUZUNCU EDEB

YOLCUYU KARŞILAMA

*

ONUNCU EDEB

KUDÜM (SEFERDEN DÖNÜŞ) NAMAZI

UMUMİ AÇIKLAMA

İnsan hayatının vazgeçilmez safhalarından biri sefer'dir. Seferi umumiyetle yolculuk diye tercüme ederiz. Sefer kelimesinin dilimizde daha hususî bir mânası vardır, kelimeyi kullanınca öncelikle bu mâna zihnimize gelir. Sefer, askerî bir tabirdir. Halbuki, şer'î ıştılah olak belli bir mesafeyi aşan yolculuğa sefer denir. Bu yolculuğun gayesine bakılmaz; ticarî, askerî, turistik, sıla-i rahm vs. hepsi birdir. Dinen, bu durumdaki kimse misafirdir, bazı hususî ahkâma tâbîdir.
Ayrıca, kişiye her halinde, her durumunda, dünyevî-uhrevî her meselesinde rehberlik eden dinimiz, misafire de rehberlik eder, yolculuğunun en verimli, en faydalı ve emniyet içerisinde geçmesi için "hazırlıktan, dönüş ânına kadar" maruz kalacağı belli başlı durumlarla

ilgili âdablar tavsiye eder, emirlerde, yasaklarda bulunur. Bunlar yakından tahlil edilince hepsinin yolcunun lehine teşriat olduğu görülür.
Yolculukla ilgili olarak şu hususları özetleyebiliriz:
1- Yolculuk bir gayeye mâtuf olmalıdır: Askerî, ticarî, ilmî, ibretî, sıla-i rahm vs. Akl-ı selimin "faydalı"lığına hükmedeceği her gaye, yolculuk için meşru bir sebep sayılabilir. Hadislerde "ihtiyaç olmaksızın yapılacak seyahat'in kerahetine dikkat çekilmiş ise de hangi seferin mekruh olduğuna dair sarahate yer verilmemiştir. Mü'min kişinin sağduyusu, vicdânî hükmü, îmânî ferâseti bunu tayinde yeterlidir. "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır" veya "Günah kalbin titremesidir" gibi hadislerde yer verilen umumî prensipler hayırlı ve hayırsız seyahatleri belirlemede yardımcı olur.
2- Âyet ve hadisler seyahate teşvik eder: Yeryüzünün dolaşılıp, geçmiş insanların bıraktıkları eserlere bakılarak ibret alınması, yaratılışın nasıl olduğunun görülmesi vs. pek çok âyet-i kerîmenin emridir.[14]
Bir âyet meâlen şöyle: "Yeryüzünde gezip, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmezler mi? Onlar, kendilerinden daha kuvvetliydiler..." (Fâtır 44). Bir diğer ayet de şöyle: "De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın, sonra da, yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın" (En'am 12).
Bir başka ayette "seyahat edenler (sâihûn); tevbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, rüku edenler, secde edenler ve emr-i bi'lma'rûf nehy-i ani'l münker'de bulunanlarla birlikte müjdelenirler (Tevbe 112).
Kur'ân-ı Kerîm'in seyahate verdiği ehemmiyeti tesbitte zikri gereken mühim bir husus da İslâm devleti bütçesinin harcama kalemlerinden birini yolcuların teşkil etmesidir. Tevbe sûresinin 60'ıncı ayetinde devlet gelirlerinin harcanacağı belli başlı sekiz saha sayılır. Bunlardan biri "İbnu's-Sebîl (yoloğlu)" dur. Bu sebeple olacak, daha Hz. Ömer'den itibaren yol ve konaklama tesisleri ciddi olarak ele alınmış, mesela Kahire'den çıkan bir yolcu Bağdat'a gelinceye kadar yanına ne kendisi için azık ne de hayvanı için yem tedariki ihtiyacı duymamıştır. Yol boyu ihtiyaçları ve emniyeti sağlanmıştır.
Resûlullah da mesela: "Sefere çıkın ki sıhhat bulasınız, rızkınız arta!" buyurmuştur. Daha önce (1, 133-134 ve devamı) ilim için yapılacak

seyahatlere olan nebevî teşviki belirtmiştik. Burada tekrar etmiyoruz.
Yeri gelmişken şunu da belirtelim: 2197 numarada gelecek olan "Yolculuk azabtan bir parçadır" hadisi ile, "Sefere çıkın sıhhat bulun" gibi teşvikkar hadisler arasında zâhirî bir teâruz görülürse de gerçekte bir zıtlık yoktur. Yeri gelince açıklayacağımız üzere, orada, çıkılan seferdeki meşakkatler hatırlatılarak aileye çabuk dönülmesi kastedilmektedir, seferde meşakkat var, sefere çıkmaktan kaçının şeklinde bir mânayı hiçbir âlim anlamamıştır.
Dikkat çekmemiz gereken bir diğer nokta şudur: Sefer'den bir kısım âlimler ve bahusus tasavvuf yönü ağır basan alimler, fikren, ruhen Allah'a yapılacak manevi seferi anlamışlardır. Bu görüşlerini te'yid eden ayetler de göstermişlerdir. Mesela Gazâli der ki: "Sefer iki çeşitir:
a) Zâhirde yapılan sefer,
b) Bâtında Allah'a yapılan sefer.
Bâtınî seyahate şu âyetle işaret edilmiştir: "(İbrahim): "Doğrusu, dedi ben Rabbime gidiciyim..." (Saffat 99). Şu ayet her iki seyahate birden işaret eder: "Gerek âfâkta ve gerek kendi nefislerinde ayetlerimizi yakında onlara göstereceğiz..." (Fussilet 53). İkincisi (bâtınî seyahat) daha büyüktür çünkü bu seyahati yapan kimse, genişliği arz ve sema olan cennette ebedî tenezzühe mazhar olur, öyle makamlara iner ki gelenlerin çokluğuyla sıkışıklığa uğramaz.
3- İslâmî seyahatin mühim âdâblarından biri, seyahatin gayesi hâsıl olur olmaz, sür'atle dönmektir. Bu husus, 2197 numaralı hadiste açıklanacak.
4- Burada belirteceğimiz husus da şudur: İslâmî seferin, bilinmesi gereken bir kısım ahkam ve âdâbı vardır. Bunlardan bir kısmı farzları ilgilendirir, her müslümanın bilmesi farz-ı ayn'dır. Bir kısmı sünnet ve edebtir.
İşte bu bahis, seferle ilgili muhtelif İslâmî âdâbı beyân eden hadisleri ihtiva etmektedir. Teysîr bu âdâbı, on nev'e ayırarak zikreder. Biz, bunlara edeb kelimesiyle başlık attık: Birinci Edeb, ikinci Edeb diye. Aslı ise Birinci nev, İkinci nev şeklinde idi. [15]

BİRİNCİ EDEB

YOLA (SEFERE) ÇIKIŞ GÜNÜ

ـ1ـ عن كعب بن مالك رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَلَّمَا كانَ رسولُ اللّهِ # يَخْرُجُ إلى سَفَرٍ إلاَّ يَوْمَ الخَمِيسَ[. أخرجه أبو داود .

1. (2180)- Kâb İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hep perşembe günleri yola çıkardı. Perşembe dışında yola çıktığı nadirdi."[16]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yolculuklarını perşembe gününe rastlattığını, Medîne'yi o gün terketmeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Buhârî'nin rivayetinde Tebük seferine de perşembe günü çıktığı ilave edilir. İbnu Hacer, bu işte Resûlullah'ın perşembeyi tercih ediş sebebi olarak bir başka hadiste ifade edilen hükmü kaydeder: "Ümmetime perşembe günü erken yapacağı işler mübarek kılınmıştır." Resûlullah'ın bazı işler için haftanın günleri içinde perşembeye ayrı bir yer verdiği söylenebilir. Nitekim pazartesi, perşembe günleri nafile oruç tutulması sünnet kılınmıştır. Cennet kapılarının da bu iki günde açıldığı ifade edilmiştir: *'Cennet kapıları pazartesi ve perşembe günleri açılır'*
Ancak hemen belirtelim ki, sefere çıkmalarda perşembenin tercihi muttarid, değişmez bir prensip değildir. Nitekim Veda Haccı için Resûlullah cumartesi günü yola çıkmıştır. Öyle ise, perşembe günü çıkacak bir mâni sebebiyle yolculuğun bir hafta te'hîri diye bir prensip konmamıştır.
2- Haftanın belli günlerinde yapılacak işlerden bahseden bazı zayıf rivayetler kesin bir hüküm ifade etmez. Bilakis hayatını daha verimli kılmak isteyen kimselere irşâdî bir prensip verir: "Belli başlı işler, önceden programa bağlanarak haftanın ve hatta ayın belli muayyen

günlerine dağıtılabilir. Böylesi bir kararlılık sünnete aykırı değildir, bilakis örneği bile mevcuttur." Bunu, ömrümüzü daha verimli kılmanın bir yolu olarak değerlendirmemize nassî bir mâni yoktur.[17]

ـ2ـ وعن صَخْرِ بنِ وَدَاعَةَ الْغَامِدِىِّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهِ قال:]قالَ رسُولُ اللّهِ #: اَللَّهُمَّ بَارِكْ ُمَّتِى في بُكُورِهَا، وَكانَ # إذَا بَعَثَ سَرِيّةً أوْ جَيْشاً بَعَثَهُمْ أوَّلَ النَّهَارِ، وكَانَ صَخْرٌ تَاجِراً، وَكَانَ يَبْعَثُ تِجَارَتَهُ مِنْ أوَّلِ النَّهَارِ فَأثْرَى وَكَثُرَ مَالُهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2181)- Sahr İbnu Vedâa el-Gâmidî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dua ederdi: "Allah'ım, ümmetime erkenciliği mübarek kıl." Nitekim, Aleyhissalâtu Vesselâm Efendimiz bir seriyye veya bir ordu göndereceği zaman, onu günün erken saatinde yola çıkarırdı. Sahr tüccardı, o da ticarete günün ilk saatinde çıkardı. Böylece zengin oldu ve malı arttı."[18]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetine "erken" i, yani günün ilk saatini tavsiye etmektedir. Erken saatte yapılacak işlerin mübarek ve hayırlı kılınması için de dua etmektedir. Hadisin râvisi Sahr, bu sünnete uymanın maddî neticesini kendisini örnek vererek göstermektedir: "Tüccardım, ticaret için mallarımı erkenden pazara götürürdüm, Resûlullah'ın duası bereketine servetim oldu, malım arttı" mânasında beyanda bulunmaktadır.
2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) pek çok işte günün ilk saatini tercih etmişti: İbadet, yolculuk ve düşmana taarruz. Bir önceki rivayet, her ne maksadla olursa olsun yolculuğa erken saatte çıktığını ifade ederken, bu rivayet düşmana karşı gönderilen orduların da erken saatte yola çıkarıldığını ifade ediyor. Başka bazı rivayetler de Resûlullah'ın hedefe sabanın erken saatinde varıp, ezan okunup okunmadığını

gözetleyip, sabah ezanı okunmuyorsa saldırı ve baskına geçmeyi prensip yaptığı belirtilir (1051. hadis).
Erkencilik hususunda Hz. Peygamber'in başka teşvikleri de vardır. Hz. Âişe'nin bir rivayeti şöyle: "Rızık talebi için çıkmada erken davranın. Zîra erken çıkışta bereket ve muvaffakiyet vardır."
Âlimler, sadece sefere çıkmada, rızık için gitmede değil, görülecek her işte 'Fi kadâi'l-kadâyâ' erkenciliği tavsiye ederler. Bunların başında ilim talebi zikredilir. "Gerçek ilim, kargalar gibi erkenci olmakla elde edilir" demişlerdir.
3- Seriyye, küçük çaptaki askerî birliktir, sayısı dörtyüzü geçmez. Hafif olduğu için hareket kabiliyeti fazladır, gece yürüyüşlerini ve ânî baskınları tercih eder. Cem'i Serâya'dır. [19]

İKİNCİ EDEB

YOL ARKADAŞI

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسول اللّه #: لَوْ يَعْلَمِ النَّاسُ مِنَ الْوَحْدَةِ مَا أعْلَمُ مَا سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَهُ[. أخرجه البخارى والترمذي .

1. (2182)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlar yalnızlıktaki (mahzuru) benim kadar bilselerdi, hiçbir atlı tek başına bir gececik olsun yol yapmazdı."[20]

AÇIKLAMA:

Hadis, tek başına seyahat etmemeyi tavsiye etmektedir. Ancak şârihler: "Zaruret ve maslahat halinde yalnız başına yolculuğun câiz olduğunu

belirtirler. Şöyle ki bazı durumlar vardır ki bir kimsenin tek başına hareket etmesini gerektirir: Casus gönderme, öncü çıkarma gibi. Sünnetten de bazı örmekler rivayet edilmiştir. Kerahet bunun dışındaki hallerle ilgilidir. İbnu Hacer: "Muhtemelen cevaz hali, emniyet durumunda ihtiyaçla kayıtlıdır." dedikten sonra muhtelif fırsatlarda, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yalnız başlarına yola çıkardığı kimselerden isimler verir: Huzeyfe, Nuaym İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Üneys, Havvât İbnu Cübeyr, Amr İbnu Ümeyye, Sâlim İbnu Ümeyr gibi.
Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, normal şartlarda yapılacak ideal mânadaki yolculuğun âdâblarından birini beyan etmiş olmaktadır: Kişi tek başına yola çıkmamalıdır.

Müteakip hadisler meseleyi daha da açacaktır.[21]

ـ2ـ وعن سعيد بن المسيب قال:] قال رسول اللّه #: الشَّيْطَانُ يَهُمُّ بِالْوَاحِدِ وَا'ثْنَيْنِ، فإذَا كَانُوا ثَثَةً لَمْ يَهُمَّ بِهِمْ[. أخرجه مالك .

2. (2183)- Said İbnu'l- Müseyyeb (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şeytan tek başına olanla, iki kişi beraber olana sıkıntı verir.Eğer üç kişi olurlarsa onlara sıkıntı veremez." [22]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Muvatta'da mürsel ise de, başka tarikten mevsul olarak Ebû Hüreyre rivayeti olarak gelmiştir.
2- Bu hadis yolculukla ilgilidir. Yani "Tek başına seyahat edenle iki arkadaş olarak seyahat edenlere şeytan sıkıntı verir, üç kişi beraber seyahat ederlerse sıkıntı veremez" demektir. Ancak, bazı âlimler: "Tek başına (vahid)'den maksad "kendi görüşünde yalnız kalan" dır" diyerek "çoğunluğa uymak, büyüğe uymaktan evladır" prensibini getirmişlerdir.

Nitekim bir başka hadis de bu mânayı te'yîd etmektedir: "Ekseriyete uyun, yalnız kalan ateşe gider.[23]

ـ3ـ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: الرَّاكِبُ شَيْطَانٌ: وَالرَّاكِبَانِ شَيْطَانَانِ، وَالثَّثَةُ رَكْبٌ[. أخرجه مالك وأبو داود والترمذي .

3. (2184)- Amr İbnu Şuayb an ebîhî an ceddihi (radıyallâhu anh) tarikinden naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir atlı bir şeytandır, iki atlı iki şeytandır, üç atlı bir gruptur."[24]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, hadisi şöyle açıklar: "Bunun mânası şudur: "Yalnızlık ve yeryüzünde tek başına seyahat şeytanın işidir. Bu amele insanı şeytan sevkeder ve ona şeytan çağırır. İki kişi için de durum aynıdır. Ancak üç kişi olursa o zaman bir cemaat teşkil ederler." Hattâbî devamla der ki: "Yalnız başına yolculuk yapan kimse yolda ölecek olsa, yanında onun yıkama, teçhiz ve defin gibi cenazesi ile alakalı işleri görecek kimsesi olmaz. Keza malımülkü üzerine vasiyetini tevdi edeceği ve terekesini ailesine götürecek, ölümü hakkında onlara haber getirecek birisi olmaz. Keza yolculuğunda kendisine yardımcı olacak kimseden de mahrumdur. Üç kişi olurlarsa bazı külfetli işlerde, korunmada birbirlerine yardım ederler, namazlarını cemaatle kılıp, cemaat sevabından hisselerini alırlar."[25]

ـ4ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: إذَا خَرَجَ ثَثَةٌ في سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أحَدَهُمْ[. أخرجه أبو داود .

4. (2185)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir sefere üç kişi beraber çıkınca birini emîr (başkan) yapsınlar."[26]

AÇIKLAMA:

Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Bu emirden maksad işlerinin müştereken ahenkli olarak yürümesi, aralarında farklı fikirler ortaya çıkmaması ve dolayısiyle ihtilafa düşmemeleridir."
Başkan seçme sünnet-i müekkededir. "Vâcibdir" diyen âlim de vardır.
Üçten murad, cemaatin en azı (ekalli) üç olması sebebiyledir. Daha fazla iseler evleviyetle başkan gerekli olur.
Hattâbî der ki: "Bu hadiste şu hususa delil vardır: Eğer iki kişi, aralarındaki bir mesele hakkında hüküm vermesi için üçüncü bir şahsı hakem tayin etseler, bunun hükmü infaz edilir."
1- Böyle bir emîre itaat gerekir, ancak bu emîrin hudûd ahkâmını tatbik etmeye veya ta'zir cezası vermeye yetkisi yoktur. Sadece yolculuk umuruyla ilgili kararlar almada şer'i izne sahiptir.
2- Bazı âlimler, "iki kişi olsalar da birinin emir olması gerekir" diyerek, ikiyi de "üç" ün ahkâmına tâbi kılmıştır.[27]

ÜÇÜNCÜ EDEB

YÜRÜME VE KONAKLAMA

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: إذَا سَافَرْتُمْ في الخِصْبِ فَأعْطُوا ا٘بِلَ حَظّهَا مِنَ ا٘رْضِ، وَإذَا سَافَرْتُمْ في الجَدْبِ فَأسْرِعُوا عَلَيْهَا السَّيْرَ وَبَادِرُوا بِهَا نِقْيَهَا، وَإذَا عَرَّسْتُمْ فَأجْتَنِبُوا الطَّرِيقَ

فَإِنَّهَا مَأْوَى الْهَوامِّ بِاللّيْلِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.وزاد أبو داود: »وَ تَعْدُوا المَنَازِلَ«.»النِّقْىُ« مُخُ العظام.»وَالتَّعْرِيسُ« نزول المسافر آخر الليل ساعة لستراحة.

1. (2186)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Münbit yerde sefer yaptığınız zaman, deveye arzdaki hissesini verin. Çorak yerde sefer yaptığınız zaman da orada yürümeyi hızlandırın, ilikleri kurumasın. Mola verdiğiniz zaman yoldan sakının çünkü orası geceleyin haşerâtın sığınağıdır."[28]
Ebû Dâvud'da "hissesini verin" dendikten sonra "mutad mola yerlerini (konaklamadan yürüyüp) geçmeyin" ibaresini ilave etmiştir.[29]

AÇIKLAMA:

Münbit, bol ot bitiren araziye denir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sefer sırasında yolumuz otlu araziden geçtiği zaman, oradan hızla geçmeyip, zaman zaman durup, hayvanın otlatılmasını tavsiye etmektedir. Arazideki hayvanın hakkı, otlamasıdır. Çorak ve otsuz araziden de çabuk çıkılmalı ki hayvan daha fazla acıktırılmamalıdır. Şu halde uzun çekecek yolculukta, yol güzergâhı tabii olarak bazan otlu, bazan otsuz araziden geçecektir. Resûlullah molaların otlak yerlerde verilecek şekilde programlanmasını tavsiye buyurmaktadır. Ebû Dâvud'un ziyade cümlesi, hedefe bir an önce varmak için konaklama yerlerinde mola yapmadan geçip gitmeyi de yasaklamaktadır. Zîra bu, hayvan için yorucu olur. Ayrıca konaklamaların yol üzerinde değil, yolun dışında uygun bir yerde yapılması tavsiye edilmektedir. Böylece hem yılan, akrep gibi zararlı hayvanların geceleyin geçitleri engellenmemiş, hem de onların zararlarından emin kalınmış olur.
Bu hadiste hem binek hayvanına hem de kırlarda yaşayan haşerata karşı Resûlullah'ın şefkat ve merhametinin derecesini görmekteyiz. Evet O

aleyhissalâtu vesselâm, rahmeten li'l-âlemîn'dir.[30]

ـ2ـ وعن خالد بن مَعْدَانَ يرفعه قال:]قال النبي #: إنَّ اللّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيَرضى بِهِ وَيُعِينُ عَلَيْهِ مَا َ يُعِينُ عَلى الْعُنْفِ، فَإذَا رَكِبْتُمْ هذِهِ الدَّوَابَّ الْعُجْمَ فَأنْزِلُوهَا مَنَازِلَهَا. فإنْ كَانَتِ ا ‘رْضُ جَدبَةً فَانْجُوا عَلَيْهَا بِنِقْيَهَا، وَعَلَيْكُمْ بِسَيْرِ اللَّيْلِ، فإنَّ ا ‘رْضَ تُطوَى بِاللَّيْلِ مَا َ تُطْوَى بِالنَّهَارِ، وَإيَّاكُمْ والتَّعْرِيسَ عَلى الطَّرِيق فإنَّهَا طَرِيقُ الدَّوَابِّ وَمَأوى الحَيَّاتِ[. أخرجه مالك .

2. (2187)- Hâlid İbnu Ma'dân -merfu olarak (yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olarak)- rivayet ediyor: "Resûlullah buyurdular ki: "Allah refikdir, (yumuşaklık, kolaylık, musamaha sahibi). Bu sebeple rıfkı sever, rıfk sebebiyle razı olur, rıfk (sahibin)'e mahsus bir yardımı vardır ki, şiddet sahipleri bu yardımı göremez. Öyleyse bu, dili olmayan hayvanlara bindiğiniz zaman bunlara konaklama yerlerinde mola verin. Eğer geçtiğiniz arazi çoraksa, oradan hayvanın iliğini kurutmadan çıkın. Gece yürüyüşünü tercih edin. Zîra geceleyin arz, gündüzleyin dürülmeyecek şekilde dürülür. Yol üzerine (geceleyin) konaklamaktan kaçının. Çünkü o, hayvanların yolu, yılanların sığınağıdır."[31]

AÇIKLAMA:

1- Rıfk, sözde ve fiilde kolaylık, yumuşaklık, tatlılık gibi mânalara gelir. Allah'ın refik yani rıfk sahibi olması, kullarına karşı kolaylık göstermesi, zorluk göstermemesi, güç yetirecekleri emirler vermesi, müsamaha ve afla muamele etmesi.. demektir. Bazı âlimler Allah'a "Refîk" ismini izafe etmeyi câiz görmemiştir. "Çünkü, derler Allah'ın isimleri tevatürle sabittir. Bu isim mütevatir haberle gelmediğine göre, Allah'a isim olarak kullanılamaz. Hadiste bu, arkadan gelecek hükmü genişletmek

maksadıyla Allah'ın bir vasfı olarak beyan edilmiştir." Bu mütalaaya Nevevî: "Haber-i vâhidle sâbit olan "refîk" ve diğer isimlerle Allah'ın tesmiyesi câizdir, esah olan budur" diye cevap verir.

2- Allah'ın rıfkı sevmesi, insanların birbirine müşfik ve anlayışlı davranmalarından Allah'ın hoşlanması demektir. Rıfk sebebiyle râzı olması, rıfk sahiplerine sevap vermesi; rıfk sahibine yardım etmesi, rıfk ile muamele etmek isteyene maksadını kolaylaştırması demektir. Müslim'in rivayetinde: "... Rıfk için verdiğini, şiddet (unf) için, başka bir şey için vermez" şeklinde gelmiştir.

Hadiste şiddet diye tercüme ettiğimiz unf, zorluk, meşakkat, kabalık, sertlik, anlayışsızlık gibi ahlâkî düşüklük ve merhametsizlikleri ifade eder.

Rıfk üzerine başka rivayetler de gelmiştir.

Rıfk, hadisin devamında da görüldüğü üzere sadece akıl sahipleri için tavsiye edilmez, hayvanlara karşı da rıfkla muâmele tavsiye ve emredilir: "Bu, dili olmayan hayvanlara bindiğiniz zaman.." Hayvanlar konuşmadığı için onlar "dilsiz" olarak tavsif edilmiş ve merhamet celbedilmek istenmiştir.

3- Hayvanlara rıfk'ın gereklerinden biri olarak, yol sırasında mûtad konaklama yerlerinde durulup mola verilmesi zikredilmektedir. Buralar, dinlenme ve yeniden güç kuvvet kazanma yerleridir. Buralarda durulmaması hayvanın yorgunluğunu artıracağından onlara karşı merhametsizlik olur. Hadisin Dârakutnî'de gelen vechinde: "Hayvana konaklama hakkını da verin, sakın onlara karşı şeytanlar olmayın" buyrularak, konak yerlerinde durmamanın "haksızlık" olduğu belirtilmiştir: "Allah'ın mahlukatına şefkatsiz davranarak şeytanların birisi gibi binip, onların kullanışı gibi kullanmayın" demektir. Şeytanın hayvana binmeyeceği söylenecek olsa, "emre âsilikte onlar gibi olmayınız" şeklinde mâna te'vîl edilir.

4- Hadis geceleyin yolculuk yapmayı tavsiye etmektedir. Gece yolculuğunun kazandıracağı kolaylıklar, taşınması kolay dürülü bir kumaşa benzetilmiştir. Taberî'nin kaydettiği bir rivayette: "Geceleyin seyahat edin, çünkü yolu geceleyin Allah dürer" denmiştir.

5- Yolculuk âdâbı meyanında, geceleyin uyku için konaklandığı takdirde yol üzerine konaklanmaması tavsiye edilmektedir .Burada hem haşerata karşı merhamet, hem de yolcuya karşı emniyet vardır. Hadislerin muhtelif vecilerinden bu anlaşılmakdır. Şârihler haşeratın, yollara oradan geçen yolculardan kalan kırıntıları yemek üzere geceleyin ineceklerini belirtir. O halde yolda konaklayanlar hem bunları rahatsız eder, hem de onlardan zarar görebilir. Ayrıca geceleyin seyahat eden başka yolcuları da rahatsız etmek mevzubahistir.
İbnu Mâce'nin bir rivayetinde, geceleyin yolda konaklamaktan başka, yola "kazayı hâcet yapmak" da yasaklanır.[32]

ـ3ـ وعن أبى قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # إذَا عَرَّسَ بِلَيْلٍ اضْطَجَعَ عَلَى يَمِينِهِ، وَإذَا عَرَّسَ قَبْلَ الصُّبْحِ نَصَبَ ذِرَاعَهُ وَوَضَعَ رَأْسَهُ عَلى كَفِّهِ.[أخرجه مسلم .

3. (2188)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yolculuk sırasında geceleyin uyumak üzere konaklayınca sağı üzerine yatardı. Sabah vaktine yakın konaklamış ise, (yastık yerine) kolunu diker, başını avucunun içine koyardı."[33]

AÇIKLAMA:

1- Müslim'deki lafızla, Teysir'in lafzı arasında biraz farklılık var: Teysir, "seferde" kelimesini hazfetmiş, ayrıca "sabaha yakın" veya "sabahtan az önce" diye tercüme edebileceğimiz kubeyle'ssubh yerine kable'ssubh demiş. Tercümede bu durumu gözönüne aldık.
2- Hadis, yolculuk sırasında ne şekilde yatılacağını göstermektedir. Sabaha yakın yatıldığı zaman kolun dikilerek başın avucun içine konması, herhalde sabah namazının geçmesini önlemek, kolayca uyanmak içindir. [34]

ـ4ـ وعن أبى ثَعْلَبَةَ الخُشَنِيِّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ النَّاسُ إذَا نَزَلَ رسولُ اللّهِ مَنْزِ تَفَرَّقُوا في الشِّعَابِ وَا'وْدِيَةِ. فقَالَ النَّبىُّ # إنَّ تَفَرُّقَكُمْ في الشِّعَابِ وَا'وْدِيَةِ إنَّمَا ذلِكُمْ مِنَ الشّيْطَانِ، فَلَمْ يَنْزلُوا بَعْدُ مَنْزِ إّ انْضَمَّ بَعْضُهُمْ إلى بَعْضٍ حَتَّى يُقَالَ لَوْ بُسِطَ عَلَيْهِمْ ثَوْبٌ لَعَمَّهُمْ[.

4. (2189)- Ebû Salebe el-Huşenî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sefer sırasında konaklayınca yanında bulunan halk vadilere ve dağ geçitlerine dağılırdı. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Vadilere ve geçitlere dağılmanız şeytan işidir" diye ikaz etti. Bundan sonra herhangi bir yere inilince birbirlerine yakın şekilde yerleşirlerdi. Öyle ki, "Üzerlerine bir yaygı atılsa hepsini örter" denirdi."[35]

AÇIKLAMA:

1- Vadi, dağların arasındaki sel yataklarıdır. Şiâb, "şib"in cem'i olup dağlardaki yollar, geçitler mânasına gelir.

2- Resûlullah, yolcuların, mola verildiği zaman etrafa rastgele dağılmalarını hoş görmemiş topluca konaklamalarını tavsiye etmiştir. Dağılmadaki keraheti, bu tarzı nisbet ederek ifade buyurmuştur. Resûlullah, pekçok hikmet ve maslahatı muhtevi bir yasağı çoğu kere "şeytan"a nisbet ederek veciz şekilde ifade etmiştir. Müteâkip hadis, bu sıklıkta sıkışıklığa sebep olmamanın esas olduğunu ifade edecektir.[36]

ـ5ـ وعن سهل بن معاذ الجُهَنِيِّ عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ النَّبى # في غَزْوَةٍ فَنَزَلَ مَنْزِ فَضَيَّقَ النَّاسُ المَنَازِلَ وَقَطَعُوا الطّرِيقَ. فَبَعَثَ النّبىُّ # مُنَادِياً يُنَادِى في النَّاسِ: إنَّ مَنْ ضَيَّقَ مَنْزِ أوْ قَطَعَ طَرِيقاً فَ جِهَادَ لَهَ[. أخرجه أبو داود .

5. (2190)- Sehl İbnu Muâz el-Cühenî, babası (Sehl)'den naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gazve sırasında bir yerde konaklamıştı. Askerler konakladıkları yerleri birbirine pek yakın tutarak darlığa sebep oldular ve yolu da kestiler. Bunun üzerine bir dellal çıkararak halka şunu ilan ettirdi: "Konak yerini daraltıp yolu kesenin cihadı yoktur."[37]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) konak yerinde başkasını daraltmamayı, rahatsız etmemeyi, lüzumundan fazla yer işgal etmemeyi, geçenlerin geçişini engelleyecek şekilde yolu kesmemeyi tavsiye etmektedir. Bu yasaklamayı "cihad sevabını kaybeder" ifadesiyle, mübalağalı bir üslubla müeyyideye bağlamış olmaktadır.
Şu halde önceki hadis dağılmayı yasaklayıp sık olmayı emrederken, bu hadisin de sıkışıklığı yasaklaması arasında tenakuz mevzubahis değildir. Öyle ise yolcular birbirini rahatsız etmeyecek, gelip geçenlere zorluk vermeyecek şekilde makul aralıklarla yerleşmelidirler. [38]

DÖRDÜNCÜ EDEB

ARKADAŞA YARDIM

ـ1ـ عن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: مَنْ كانَ مَعَهُ فَضْلُ ظَهْرٍ فَلْيَعُدْ بِهِ على مَنْ َ ظَهْرَ لَهُ، وَمَنْ كَانَ لَهُ فَضْلُ زَادٍ فَلْيَعُدْ بِهِ عَلى مَنْ َ زَادَ لَهُ. فَذَكَرَ أَصْنَافاً مِنَ المَالِ حَتَّى رَأيْنَا أَنْ َ حَقَّ ‘حَدٍ مِنَّا في فَضْلَ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

1. (2191)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kimin yanında fazla hayvan varsa, onu hayvanı olmayana versin. Kimin de fazla azığı varsa onu azığı olmayana versin."
Resûlullah, bazı mal çeşitlerini bu suretle saymaya devam etti. Öyle ki, bizden hiç kimsenin (yol sırasında) herhangi bir fazlalıkta hakkı olmadığı düşüncesine vardık."[39]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis yolcuların birbirlerine yardıma mükellef olduklarını ifade eder. Yardımlaşma her zaman için gereklidir ve dinimizin emridir. Ancak yolculuk, kıtlık gibi durumlarda bu daha çok ehemmiyet ve mükellefiyet kazanmaktadır.
2- Hadisin gerek Müslim'deki ve gerekse Ebû Dâvud'daki aslı, hadisin vürud sebebini ihtiva etmektedir. Ancak Teysir, o kısmı hazfetmiş. Ebû Saîd el-Hudrî diyor ki: "Biz bir defasında Hz. Peygamber ile bir seferde bulunuyorduk. Devesi üzerinde bir adam gelerek gözünü sağa sola çevirmeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kimin yanında..." diye hadise devam eder.
Hadis ihtiyaç sahibinin durumunu îmâ ile haber vediğini göstermektedir. İnsan feraseti bir başkasından bir ihtiyaç izharı sezer sezmez ilgi gösterilmelidir. Örnekte Resûlullah öyle yapmıştır. Şârihler, kafile reisinin yardım edilmesi emrini vermesi gerektiğini söylerler.
Bu hadis, ihtiyaç içinde olan yolcuyca, memleketinde zengin bile olsa, altında bineği, üstbaşında zenginliğe delalet eden kıymetli elbiseleri olsa bile sadaka ve zekat verilebileceğine delil olmuştur. [40]

ـ2ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أرَادَ النّبىُّ # الْغَزْوَ فقَالَ: يَا مَعْشَرَ المُهَاجِرِينَ وَا‘نْصَارِ. إنَّ مِنْ إخْوَانِكُمْ مَنْ لَيْسَ لَهُ مَالٌ وَ عَشِيرَةٌ. فَلْيَضُمَّ أحَدُكُمْ إلَيْهِ

الرَّجُلَيْنِ وَالثَّّثَةَ. فَضَمْمتُ إلىَّ اثْنَيْنِ أوْ ثَثَةً وَمَالِىَ إّ عُقْبَةٌ كَعُقْبَةِ أحَدِهِمْ مِنْ جَمْلِى[.

2. (2192)- Hz.Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazveye çıkmak arzu etti ve: "Ey Muhâcir ve Ensâr topluluğu! Kardeşlerinizden öyleleri var ki ne malları var ne de aşîretleri. Herbiriniz, iki veya üç kişiyi yanına alsın" dedi."
(Hz. Câbir devamla der ki): "Bu tamim üzerine ben iki veya üç kişiyi yanıma aldım. (Yol boyu) devemde, diğerlerinin sırası gibi benim de bir (binme) sıram vardı."[41]

ـ3ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسول اللّه # يَتَخَلَّفُ في السَّيْرِ فيُزْجِى الضَّعِيفَ وَيُرْدِفُ وَيَدْعُو لَهُمْ[. أخرجهما أبو داود.»يُزْجِى الضَّعِيفَ« بالزاى. أى يسوقه لِيُلْحِقهُ بالرِّفَاقِ .

3. (2193)- Yine Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yürüme sırasında geride kalır, (kafileye kavuşturmak için) zayıf hayvanı sürer, üzerindekini terkisine alır ve onlara dua ederdi."[42]

BEŞİNCİ EDEB

KADININ YOLCULUĞU

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُول اللّهِ #: َ يَحِلُ مْرَأةٍ تُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ اŒخَرِ أنْ تُسافِرَ

مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ إِلاّ وَمَعَهَا مَحْرَمٌ لَها]. أخرجه الستة إ النسائى .

1. (2194)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadına, bir gece ve gündüz devam edecek bir mesafeye, yanında bir mahremi olmadıkça gitmesi helâl değildir."[43]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Hacer, hadiste "Allah'a ve âhirete inanan kadın" kaydına bakarak, bazı âlimlerin, mahremsiz seyahat yasağının mü'min kadınlara has olduğu, mü'min olmayan kadınların tek başlarına seyahat edebileceklerine hükmettiğini belirtir. Ancak, bu istidlâle itiraz edilerek: "Allah'a ve ahirete inanmış olma" kaydının te'kid için yer aldığı, yasağın bütün kadınlara şâmil olduğu belirtilmiştir. İbnu Hacer: "Bu hadisle, kadının yanında mahremi olmadan seyahat etmesinin câiz olmadığına istidlâl edilmiştir. Bu istidlâlde, hacc, umre ve diyar-ı şirk'ten çıkma durumları dışında, icma edilmiştir. Bir kısım ulema bunu haccın şartlarından biri saymıştır."
Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, bir günden az süren yolculuğu kadının mahremsiz yapabileceğini yöylemiştir.
2- Bu meselenin îzahı, Avnu'l-Ma'bud'da özetle şöyledir: "Kadının tek başına yolculuk yapmasını yasaklayan hadisler çoktur. Aralarında ifade yönüyle farklar vardır. Bazıları üç gün üç gecelik seyahati, bazıları iki gün iki gecelik, bazıları bir günlük... seyahati mahremsiz olarak yapmayı yasaklar. Mesela: "Üç (günlük) yere kadın mahremsiz gidemez" "Kadın mahremi veya kocası olmadan iki günlük yola çıkamaz" "Mü'min kadın bir gecelik mesafeye bir mahremi olmadan yola çıkamaz"; "Kadın yanında mahremi olmadıkça seyahat edemez." "Bir berîdlik mesafeye seyahat edemez."
Ulema ibarelerdeki ihtilafın, Resûlullah'a sorulan soruların farklı oluşundan ve farklı yerlerde sorulmuş olmasından ileri geldiğini

söylemiş, "Üç günlük mesafedeki seyahatin yasaklanmasından hareketle daha kısa mesafelere gitmenin mübah olacağı hükmü çıkarılamaz" demiştir. Mesela Beyhakî şunu söyler: Sanki aleyhissalâtu vesselâm'a yanında mahremi olmayan bir kadının üç günlük mesafeye yapacağı seyahatten sorulmuştur, O da: "Hayır gidemez!" demiştir. Keza iki günlük mesafeye mahremsiz gidebilir mi diye sorulmuştur, O da: "Hayır, gidemez!" demiştir. Aynı şekilde bir günlük mesafeye gidip gidemeyeceği sorulmuştur, O yine "Hayır, gidemez!" demiştir. Bir berîdlik mesafeye seyahatinden sorulmuştur, O yine "Hayır, gidemez!" demiştir. Soru sahiplerinden her biri işittiği cevabı bilahare rivayet etmiştir. Aynı râviden gelen ihtihaflı rivayetler de o kimsenin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı farklı yerlerde farklı sorulara -belirtildiği şekilde- farklı olarak verdiği cevapları dinlemiş olmasından ileri gelir. Hepsi de sahihtir. Bunların hiçbirinde, "sefer" ismi verilen en az miktar hakkında bir tahdit mevcut değildir. Resûlullah sefer diye tesmiye edilen en az mesafeyi tahdid etmeyi murad etmemiştir. Öyleyse "sefer" adı alan her mesafeye, yanında kocası veya bir mahremi olamayan kadının gitmesi yasaktır, bu mesafe üç günlük olmuş, iki veya bir günlük olmuş, bir berîdlik ve hatta daha da az olmuş farketmez. Zîra İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'nın rivayeti yasağı mutlak olarak beyan etmiştir: "Kadın ancak mahremi ile seyahat edebilir." Bu rivayet, "sefer" denen bütün seyahatleri içine alır. Ümmet, kadın muktedir olduğu takdirde haccetmisinin gerektiğinde icma etmiştir. Çünkü ayette: "Oraya gitmeye muktedir olan insana, Allah için, haccetmesi farzdır" (Âl-i İmrân 97) buyrulmuştur. "Kadının muktedir olması", erkeğin muktedir olmasından farksızdır. Öyleyse kadın veya erkek her muktedir olana farzdır. Ancak, "kadına mahrem şart mıdır değil midir?" bu meselede ihtilaf edilmiştir. Yani mahremin varlığı -kadın için- haccın farz olması için şart mıdır, yoksa bu, edası için mi şart kılınmıştır? Ebû Hanîfe (rahimehullah), haccın kadına vâcib olması için bunu şart koşar. Ona göre, kadınla Mekke arasında üç merhaleden daha az mesafe varsa mahrem şart olmaz. Ashâbu'l- hadis ve Ashâbu'rrey'den bir cemaat bu görüşe muvafakat eder. Hasan Basrî ve İbrahim Nehâî'nin de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Atâ, İbnu Sirin, Saîd İbnu Cübeyr, Mâlik, Evzâî, Şâfi'î mahremi şart koşmazlar, nefsinin emniyetini şart koşarlar. Şâfiî'nin ashâbı: "Kadının, "kocası" veya "mahremi" veya "güvenilir" kadınlar"la emniyeti hasıl olur" derler. Şafiî'ye göre, "Bu üç şarttan biri yoksa kadına hacc gerekmez. Keza güven veren tek kadın bulmuş ise, yine hacc gerekmez, ancak onunla kadının hacca gitmesi câizdir." Nevevî'nin Müslim şerhinde belirttiği üzere Şâfiî mezhebinde sahih görüş budur.

Bu mevzuyu tamamlayan açıklama müteakip hadiste gelecektir.[44]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسول اللّه #: َ يَخْلوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأةٍ إَّ وَمَعَها ذُو مَحْرَمٍ. فَقَامَ رَجُلٌ يَا رسولَ اللّهِ: إنَّ امْرَأتِى خَرَجَتْ حَاجَّةً وَإنِّى اكْتَتَبْتُ في غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذا. قالَ: فَانْطَلِقْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأتِكَ[. أخرجه الشيخان .

2. (2195)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Bir erkek, yanında mahremi bulunmayan (yabancı) bir kadınla yalnız kalmasın!"
Bunun üzerine bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü, kadınım hacc için yola çıktı, ben ise falan falan gazvelere yazıldım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse git hanımına yetiş, onunla hacc yap!" diye emretti."[45]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, kadının yanında mahremi olmadan seyahate çıkması yasaklanmaktadır. Bu hadisin hükmü umumîdir. Hacc veya bir başka seyahat, uzak veya yakın mesafeye seyahat ayırımı yapılmamıştır. Zâhire göre yasak hepsine şâmildir. Ancak bu hususlar ihtilaflıdır. İhtilafları önceki hadiste belirttik, tekrara gerek yoktur.
2- Hadiste erkeğin yabancı bir kadınla halveti yasaklanmaktadır. Ulemâ bu hususta icma eder. Ancak, "mahrem"in yerini bu meselede "güvenilir

kadınlar" gibi bir başka unsur tutabilir mi? ihtilaf edilmiştir. Yani erkek, yabancı kadının yanında mahremi olmasa fakat, buna mukabil başka kadınlar olsa bu şartlar çerçevesinde bir kadınla birlikte bulunabilir mi? İbnu Hacer der ki: "Sahih görüşe göre caizdir, çünkü bu durumda töhmet ihtimali zayıftır." el-Kaffâl ise: "Mahrem şarttır" der ve ilave eder: "Hacc seferinde güvenilir kadınlar hakkında da hüküm aynıdır, bu kadınlardan en az birinin mahremi bulunmalıdır." Bu hükmü, Şafiî (rahimehullah)'nin şu görüşü de te'yid eder: "Erkeğin, tek başına olan kadınlar cemaatine imamlık yapması câiz değildir, bunun caiz olması için cemaatte yer alan kadınlarda en az birinin mahremi namaza katılmalıdır."
3- Hadisin zâhiri, haccın kadına vacib olması için mahremin bulunmasını şart koşmaktadır. Ancak mahremin varlığı vücubun şartı mıdır, edanın şartı mıdır
alimler ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanife ve Ashâhu'lhadîsin vücub için bunu şart koştuğunu, Mâlik, Şâfiî ve diğer birçoklarının bunu vücub için şart koşmadığını yine önceki hadiste kaydettik.
4- Hadis, mahremi olmayan kadını seferden men etme hususunda bütün kadınları bir tutmaktadır. Bu meselede de ülema ittifak eder. Sadece Mâlikî âlimlerden Ebû'l-Velîd el-Bâcî, şehvet yönü kalmamış ihtiyar kadınları istisna etmiştir.
5- Hadisin son kısmında, hacc ile cihadın çakışmaları halinde haccın takdim edilmesi gereği gözükmektedir. Aynî şöyle der: "Bu emirde işlerin teâruzu halinde ehemm olanın takdimine delil vardır. Zîra burada erkeğin karşısına hacc ve gazve beraber çıkmış, hacc tercih edilmiştir, çünkü hanımının haccı meselesinde başkası onun yerini, yolculukta hanımla olma hususunda kimse tutamaz, halbuki gazve öyle değil."
6- Hadisten bazı âlimler: "Koca, karısını farz olan haccdan men edemez" hükmünü çıkarmıştır. Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir. Şafiîlerin de buna yakın bir kavli vardır. Ancak Şafiî mezhebinde sahih görüş kocaya men hakkı tanır. "Zîra, derler, hacc fevri bin farz değil, terâhî üzere yani zaman içinde eda edilebilecek bir farzdır." İbnu Hacer der ki: "Kocaya, hanımını götürmek vacib olmaz. Ama, hastaya bedel hacc yapacak kimse: "Bunu ücretle yapacağım, değilse yapmam" diye imtina etse,

kadının ücret ödemesi gerekir, çünkü ücret onun iktidarı dahilindedir ve bu hacc'ın külfetlerinden sayılır."

* Şunu da kaydedelim: Darâkutnî'nin merfu bir rivayetinde, kocası ve parası olan bir kadına kocası hacca gitmeye izin vermese, kadın bu izni istihsâl etmeden hacca gidemiyeceği ifade edilmiştir. Âlimler bunu "nafile olan hacc" ile te'vil ederler.

* İbnu'l-Münir, ulemânın şu hususta icma ettiğini kaydeder: "Erkek, hanımını seyahatin her çeşidinden men etme yetkisine sahiptir." İhtilaf edilen husus vacib olan seferdeki yetkisidir.

* İbnu Hazm ez-Zâhirî, hadisten, kadının kocası veya bir mahremi olmadan seyahat etmesinin caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Ona göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kadının ne geri çağrılmasını emretmiştir, ne de yalnız başına hacc maksadıyla yola çıktığı için kadını ayıplamıştır. Ancak İbnu Hazm'a: "Eğer izin şart olmasaydı kocasına , yazıldığı gazveyi terkederek hanımıyla hacca gitmesini emretmezdi" diye cevap verilmiştir. Hususan Saîd İbnu Mansur'da kaydedilen bir rivayet gösterilerek: "İzin şart olmasaydı nezrin bozulmasını emretmezdi" denmiştir. Gösterilen bu rivayette adam Hz. Peygamber'e: "Ben orduda şu şu gazvelere katılmak üzere nezrettim" demiştir. [46]

ALTINCI EDEB

YOLCUNUN YANINDA BULUNMASI MEKRUH OLAN ŞEYLER

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #:َ تَصْحَبُ المَئِكَةُ رُفْقَةً فِيهَا كَلْبٌ وَ جَرَسٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.وفي رواية: »الجَرَسُ مَزَامِيرُ الشَّيْطَانِ«.وفي أخرى ‘بى داود: »َ تَصْحَبُ المَئِكَةُ رُفْقَةً فِيهَا جِلْدُ نَمِرٍ« .

1. (2196)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Melekler, içinde köpek ve çan bulunan kafileye arkadaşlık etmezler."[47]
Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Çan şeytanın mizmarları (çalgıları)dır."
Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Melekler, içerisinde kaplan derisi bulunan kafileye refakat etmez" buyurmuştur.[48]

AÇIKLAMA:

1- Burada yolcuların bulundurmaktan men edildikleri köpek, dinimizin beslenmesini yasaklamış olduğu köpektir. Pek çok hadiste av, çoban köpeği gibi faydalı bir maksada hizmet etmeyen köpeklerin beslenmesi yasaklanmıştır. Köpeğin yasaklanışını alimler, onların pisliği, necaset yemesi ve pis kokmaları gibi sebeplere bağlarlar. Hz. Peygamber, bir ara bulundukları yere meleklerin girmeyeceğini beyan ederek çoban köpeği hariç, bütün köpeklerin öldürülmesini emreder. Mâlikîye mezhebi yasağın bütün köpeklere şâmil olduğuna hükmeder. Kurtubî yolcunun ihtiyaç duyacağı bekçi köpeklerinin bu yasağa girmemesi gerektiğini söyler.
2- Çanın "şeytan çalgısı" olarak tavsif edilerek yasaklanması, bazı alimlere göre, bunun kilise çanlarını andırmasındandır. Bu kerâhet, kerahet-i tenzihiyedir. Bazı âlimler ise: "Kerâhet büyük çanlarla ilgilidir, küçükler mekruh değildir" diye hükmetmiştir. İbnu'l-Arabî el-Mâlikî: "Hiçbir surette câiz olmaz, çünkü çan sesi, bâtıl seslerdendir, kâfirin şiarıdır" der.
3- Çan, köpek, resim gibi mekruhâtın bulunduğu yere girmiyeceği belirtilen melekler, rahmet ve istiğfar melekleridir. Değilse, hafaza melekleri, kirâmen kâtibîn melekleri bu hallerde insandan ayrılmazlar.
4- Bazı âlimler şu hususu da tasrih ederler: "Hadiste çan ve köpek kafile için yasaklanmaktadır, bu ifadeden hareketle tek başına yolculuk yapanlar beraberlerinde çan ve köpek bulundurabilirler mi, bu hal

yasağın dışında kalmaz mı? diye hatıra gelebilir. Elcevap: Münferid yolcu için de kerâhet mevzubahistir, çünkü yasağa illet olan mâna bu durumda da mevcuttur. Kafilenin zikri, yolculuğun ekseriyet itibariyle kafile halinde yapılması sebebiyle "kafile (rüfka)" kelimesine yer verilmiştir." Nitekim, daha önce geçtiği üzere Resûlullah münferid yolculuğu reddetmekte, normal bir yolculuğun üç kişi ile yapılmasını tavsiye etmektedir.

Zeynü'd-Dîn el-Irakî, kerâhetin sadece deve, at, katır, merkeb gibi büyük hayvanlara takılan çanlara has olmadığını, insanların bile boyunlarına takmaları muhtemel çanlara şâmil olduğunu belirtir.

Çan takma yasağında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in, bulunulan yeri düşmana ihbar etmeme kastını da güttüğü belirtilmiştir. [49]

YEDİNCİ EDEB

SEFERDEN DÖNÜŞ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّٰهِ #: السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْنَعُ أحَدَكُمْ طَعَامَهُ وَشَرابَهُ وَنَوْمَهُ. فَإذَا قَضى أحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجِّلْ إلى أهْلِهِ[. أخرجه الثثة.»نَهْمَتَهُ« بفتح النون: أى حاجته .

1. (2197)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yolculuk azabtan bir parçadır, herbirinizin yiyeceğine, içeceğine, uykusuna mâni olur. Öyleyse işini bitiren, âilesine dönmede acele etsin."[50]

AÇIKLAMA:

1- Yolculuğun azabı, meşakkatidir, elemidir. Yolculukta yürümekten, binmekten muntazam hayatın alışkanlıklarının terkinden hâsıl olan birkısım meşakkatler ve sıkıntılar vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bütün bunları azab kelimesiyle ifade etmiştir. Hadisin devamında bu azab'ın sebebi de kısmen açıklanmaktadır: "Yiyecek, içecek ve uykuya mani olur." Bir başka rivayette "... Zîra, kişi, yolculuk sırasında yeterince namaz ve oruçla meşgul olamaz" denmiştir. Şüphesiz yolculuk, bu sayılanların aslına mani olmaz, mükemmel olmasına mani olur. Nitekim Taberânî'nin bir rivayetinde: "Uykunun, yemenin, içmenin tadını alamazsınız..." buyurulmuştur.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yolculuğun sür'atle yapılıp, bir an önce eve dönülmesini tavsiye etmektedir. İbnu Ömer'in bir rivayetinde, yolculuğun meşakkatine dikkat çekildikten sonra: "Yolculuk azabından kurtulmanın tek devası vardır, o da süratle yol almaktır" buyrulur. Dönüşün çabuk yapılmasına teşvik sadedinde, hadislerde farklı ifadelere yer verilmiştir. Efendimiz birinde şöyle der: '...ailesine dönüşte acele etsin, çünkü bunun sevabı daha fazladır."

3- Âlimler bu hadiste, kişinin, sebepsiz olarak ailesinden uzaklaşmasının mekruh olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

4- Yolculuktan dönmede istical (çabukluk) müstehabtır. Bu durum, gurbette olmadan maddî ve manevî zarara uğramasından korkulanlar hakkında daha da ehemmiyet kazanır. Çünkü, aile içerisindeki rahat ikamet, kişinin dünyevî ve uhrevî işlerinin düzelmesinde yardımcıdır, ibadetlerin cemaatle, huzurla, güç kuvvetle yapılmasına vesîledir.[51]

ـ2ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه #: إذَا جِئْتَ مِنْ سَفَرٍ فَ تَأتِ أهْلَكَ طُرُوقاً حَتَّى تَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ وَتَمْتَشِطَ الشّعِثَةُ، وَعَلَيْكَ بِالْكَيْسِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

2. (2198)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Seferden dönünce ailene gece

vakti gelme, ta ki kocasını bekleyen kadıncağız usturasını kullansın, dağınık saçlarını tarasın. Sana keys gerekir."[52]

3ـ وفي رواية:]كانَ يَنْهَاهُمْ أنْ يَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْ لِئَّ يَتَخَوَّنُوهُنَّ وَيَطْلُبُوا عَثَرَاتِهِنَّ[.

3. (2199)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah onları (yolculuktan dönenleri), kadınları ihanet zannı altında tutmuş ve açıklarını aramış olmaları için, evlerinin kapılarını geceleyin çalmaktan nehyetti."[53]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, uzun müddet gurbette kalan bir kimseye, evine döndüğü vakit kör saatte, aniden girmemesini tavsiye etmektedir. Şarihler bu kerahetin, gurbette uzun müddet kalanlarla ilgili olduğunu belirtirler. Kısa bir müddet için giden, döneceği bilinen kimse bu yasaklamanın dışındadır. Ayrıca, geceleyin geleceğine dair, şu veya bu vasıta ile önceden bir haber ulaştırabilmiş olan kimsenin de geceleyin gelmesinde bir kerâhet yoktur. Hadis, hiç beklenilmeyen bir zamanda âni gelişleri kasdetmekte, bunun gece vaktinde olmamasını tavsiye etmektedir. Bir Müslim hadisi'nde bu husus daha sarihtir: "Resûlullah, gurbette ikâmeti uzayan kimsenin, evine geceleyin gelmesini yasakladı." Sadedinde olduğumuz hadiste böylesi bir gelişte iki menfî mânanın varlığına dikkat çekilmiştir:

a) Kadınların ihânetinden şüphelenmek.

b) Açığını aramak. Açığını aramak, onu hazırlıksız, traşsız, saçı dağınık, pejmürde kıyafetle bulmak demektir. Bu durumun, karıkoca arasında bulunması gereken muhabbeti sarsacağı belirtilir. Böylece Resûlullah karıkoca arasındaki muhabbeti kırıcı, zedeleyici bir durumu yasaklamış olmaktadır.

2- Keys: Önceki hadiste geçen bu kelimeyi âlimler farklı şekillerde yorumlamıştır. Hattâbî: "Keys burada "hazer (sakınmak)" mânasındadır. Ancak keys bazan "rıfk" ve "iyi temenni" mânasına gelir" der. İbnu'l-Arabî'ye göre "Keys "akıl" demektir. Resûlullah burada çocuk talebini akıl olarak ifade etmiştir." Diğer bazıları da: "Resûlullah, keys ile cimaya acz göstermekten sakınmayı kastetmiştir" demiştir. İbnu Hibbân, keys ile, hadiste cima kastedildiğini cezmen yani pek kesin bir üslûbla söylemiştir. İbnu İshâk'ın bir rivayetinde bu mânayı te'yid eden sarâhat gösterilmiştir.
Kadı İyâz der ki: "Buhârî ve başkaları keys'i "çocuk ve nesil talebi" olarak tefsir ettiler. Bu yorum sahihdir." Keys'in manası üzerinde yeterli tahkikten sonra İbnu Hacer, neticede lügat olarak akıl mânasına gelse de, hadiste "cima" ve "çocuk talebi" mânasında anlamak gerekeceğine hükmeder.[54]

ـ4ـ وفي أخرى:]َ تَلِجُوا عَلى المُنِيبَاتِ، فَإنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِى مِنْ أحَدِكُمْ مَجْرَى الدَّمِ، فَقُلْنَا: وَمِنْكَ؟ قَالَ: وَمِنِّى إَّ أنَّ اللّهَ أعَانَنِى عَلَيْهِ فَأسْلَمَ.قال سفيان: معناه أسلم أنا منه، فإن الشيطان يسلم .

4. (2200)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah:) "Kocası gurbette olan (yabancı) kadınların yanına girmeyin. Zîra şeytan, herbirinizin içinde, vücudunuzda kanın dolaştığı gibi, (kendisini hissettirmeden) dolaşır" buyurdu. Biz atılıp sorduk: "Sende de dolaşır mı?" "Bende de (dolaşır), ancak Allah bana yardım etti de (şeytanım) müslüman oldu."[55]

AÇIKLAMA:

1- Burada, Resûlullah, kocası gurbette olan yabancı kadınların yanına gitmemeyi tavsiye etmektedir.
2- Şeytanın vücudda kan gibi dolaşması iki mâna'ya muhtemeldir:

a) Şeytana insanda dolaşma gücünün gerçekten verilmiş olması. Bu durumda hadiste mecaz mevzubahis değildir.

b) Bu ifade mecaz olabilir. Hakikati de şeytanın verdiği vesvesenin çokluğudur.

3- Şeytanın müslüman olması meselesine Süfyân-ı Sevrî itiraz ederek: "Şeytan müslüman olmaz" demiştir. Bu durumda 'Esleme' imlasının mazi fiil değl 'Eslemu' şeklinde muzârî okunması uygun bulunmuştur: "Ben ondan selamette kaldım" demek olur.[56]

ـ5ـ وفي أخرى]كانَ إذَا قَفَلَ مِنْ غَزْوَةٍ أوْ سَفَرٍ فَوَصَلَ عَشِيَّةً لَمْ يَدْخلُ حَتَّى يُصْبِحَ. فإذَا وَصَلَ قَبْلَ الصُّبْحِ لَمْ يَدْخُلْ إلَّا وَقْتَ الْغَدَاةِ. يَقُولُ: أمْهِلُوا كَىْ تَمْتَشِطَ التَّفِلَةُ وَتَسْتَحِدَّ المُغِيبَةُ[.»الطُّرُوقُ« المجئ لي.»وَالتَّخَوُّنُ« طلب الخيانة والتهمة.»وَاِسْتِحْدَادُ« حلق العانة، وهو استفعال من الحديد، وكأنه استعمله على طريق الكتابة والتورية.»وَالمُغِيبَةُ« التي غاب عنها زوجها.»والشِّعثَّةُ« البعيدة العهد بالغسل وتسريح الشعر والنظافة.»والتِّفِلَةُ« التي لم تتطيب.»وَالْكَيْسُ« الجماع، والْكَيْسُ العقل، فيكون قد جعل طلب الولد من الجماع عقًٌ .

5. (2201)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir gazveden -veya bir seferden- döndüğü vakit Medîne'ye gece ulaşacak olsa girmez, sabahı beklerdi. Sabahtan önce ulaşacak olsa yine girmez, sabah vaktini beklerdi. Derdi ki: "Biraz mühlet tanıyın da kokusunu sürünmemiş olan taransın, kocası gurbette olan usturasını kullansın."[57]

AÇIKLAMA:

Hadisle ilgili açıklama, önceki rivayetlerin îzâhı sırasında geçmiştir. Burada Ebû Dâvud'da kaydedilen: "Kişi seferden döndüğü zaman ailesine dâhil olacağı en iyi vakit, gecenin başıdır" hadisini açıklama sadedinde ulemânın dikkat çektiği bir yoruma, bir bakıma bu bahsin neticesi olarak yer vermek istiyoruz:

"Önceki hadisler, yolcunun ailesine geceleyin dönmesini mekruh görürken, bir rivayet "gecenin başında dâhil olma"yı tavsiye etmekte ve ortaya bir tenâkuz çıkmaktadır. Ancak ulema burada tenâkuz görmez. Der ki, bu Ebû Dâvud hadisinde kastedilen ehline duhul'den maksad, "evine dönme" değildir, hanımı ile halvet edip başbaşa kalmadır, cima ihtiyacını görmedir. Bu maksadla gecenin başı tavsiye edilmiştir, çünkü tabiî olarak, yolcu, ailesinden uzak kalmış olması sebebiyle, onda şehvet galebe çalar. Arzusunu gecenin başında yerine getirince nefsi sükünete erer ve uykusu rahat geçer."[58]

ـ6ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]لَمَّا نَهَاهُمْ النّبىُّ # أنْ يَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْ طَرَقَ رَجُنِ بَعْدَ النَّهْيِ فَوَجَدَ كُلُّ وِاحِدٍ مِنْهُمَا مَعَ امْرَأتِهِ رَجُ[. أخرجه الترمذي
.

6. (2202)- Hz. İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları kadınların yanına geceleyin gelmeyi yasakladığı zaman, iki kişi (bu yasağı dinlemeyip), geceleyin evlerine geldi. Her ikisi de evinde hanımının yanında bir yabancı erkek buldu." [59]

AÇIKLAMA:

İbnu Ebî Cemre, 2198'de kaydedilen Buhârî hadisi'ni açıklama zımnında: "Hadiste, yolcunun, geleceğine dair önceden herhangi bir haber ulaştırmadan, ailesine aniden girmesi yasaklanmaktadır. Bunun sebebi de hadiste işaret edilen husustur" dedikten sonra, sadedinde olduğumuz

hadisi kastederek şöyle der: "Resûlullah'ın bu yasağına muhalefet edenler oldu ve hanımının yanında yabancı erkek buldu. Muhalefetine karşılık bu suretle cezalandırıldı."
Ebû Avâne'nin kaydettiği bir rivayete göre Abdullah İbnu Revâha, sefer dönüşü geceleyin ailesine döner. Hanımının yanında, onu taramakta olan bir kadın vardır. İbnu Revâha ilk anda bu yabancıyı erkek zanneder ve kılıcını çeker, o anda Resûlullah'ın kişiyi ehline geceleyin dönmesini yasakladığını hatırlayarak tevakkuf eder ve böylece bir cinayetten kendisini kurtarır. [60]

SEKİZİNCİ EDEB

DENİZ YOLCULUĞU

ـ1ـ عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: قال رسولُ اللّه #: َ تَرْكَبِ الْبَحْرَ إِّ حَاجّاً أوْ مُعْتَمِراً أوْ غَازِياً في سَبِيلِ اللّهِ تَعالى. فإنَّ تَحْتَ الْبَحْرِ نَاراً وَتَحْتَ النَّارِ بَحْراً[. أخرجه أبو داود.قال الخطابى في قوله: إن تحت البحر ناراً إلخ. هذا تفخيم ٬مر البحر وَتَهْوِيلٌ لشأنه، فإن اŒفة تُسْرِعُ إلى راكبه وَيؤمن هكه في غالب ا٬مر كما يؤمن الهك من النار لمن بسها ودنا منها، وهذا في معرض التَّخَيُّلِ والتمثيل .

1. (2203)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyâllahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hacc veya umre veya Allah yolunda cihad maksadları dışında gemiye binme. Zîra denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır."[61]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler hadisin zaafına dikkat çekmekle birlikte, fukaha'nın bazı hükümler çıkardığın belirtirler: Hacca gitme imkanı sadece deniz yoluyla mümkün ise, hacc yine de farz olur. Ebû'l Leys Semerkandî: "Deniz seyahatinde selamet ihtimale galib ise mutlaka hacc farz olur" demiştir. Bu görüşe göre helak ihtimali galib ise kişi hacc mevzuunda muhayyerdir, dilerse tehlikeyi göze alıp deniz yoluyla hacca gider, dilerse gitmez, bu durumda muhayyerlik esastır. Bu yorumda "Gemi yolculuğu, haccın farz olmaması için özür sayılır" diyen görüşe red mevcuttur. Hattâbî'nin ifadesi, denizi özür sayanlara daha açık bir reddir: "Bu hadiste, "Hacca gitmek için başka yolu olmayanlara gemiye binmeleri gerektiği hususunda delil vardır." Bir çok fakih bu görüştedir. Ancak İmam Şafiî (rahimehullah): "Bunun gerekeceği hususunda açıklık göremiyorum, çünkü bu hadisi zayıf addetmişlerdir." İbnu Hacer, deniz yolculuğu hususunda İmam Mâlik gibi bazı âlimlerin kadınla erkek arasında tefrikte bulunduklarını belirtir. İmâm Mâlik, kadınlara deniz yolculuğunu mutlak olarak yasaklamıştır. Ancak cumhur "selamet galebe çalınca denizle kara arasında fark yoktur" diye hükmetmiştir.
2- Hattâbî, bu hadiste Resûlullâh'ın deniz yolculuğunda ciddi riskler bulunduğuna dikkat çekip, şe'nini büyüttüğünü söyler. "Çünkü, der, deniz yolcusuna âfet çabuk gelir, selâmetinden hiçbir zaman emin olunamaz, tıpkı ateşle iştigal edip ona yaklaşma halinde, onun felaketine uğramaktan emin olunamıyacağı gibi."
3- "Denizin altında ateş, ateşin altında deniz var" sözü, Resûlullâh'ın mucizevî ihbarlarından biridir. Bugünkü jeoloji bilgisi küre-i arzın merkezini ateş kabul eder. Arzımızın kürevî olması hasebiyle, bilhassa güney yarım kürenin ve hususen Suudî Arabistan'a yol veren denizlerin semtikademleri (antipod'ları) hep denizdir. Bu bilgi, günümüzde âdi bilgiler sınıfında ise de coğrafya bilgisinin çok sınırlı olduğu Resûlullah devrinde mucize değerindedir.[62]

ـ2ـ وعن مُطَرِّفٍ قال:] بَأسَ بِالتَّجَارَةِ في الْبَحْرِ وَمَا ذَكَرَهُ اللّهُ تَعالى في الْقُرآنِ إ بِحَقٍّ. ثُمَّ تَ: وَتَرَى

الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِر لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ]. أخرجه رزين. قالت: وأخرجه البخارى في ترجمة واللّه أعلم.»مَواخِرَ« جمع ماخرة: وهى الجارية .

2. (2204)- Mutarrıf der ki: "Denizde ticaret yapmada bir beis yok. Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak ancak hakkı zikreder" sonra da şu âyeti okudu; "Allah'ın lütfuyla rızık aramanız için gemilerin onu yararak gittiğini görürsün..." (Fâtır 12).[63]

AÇIKLAMA:

1- Burada Mutarrıf şeklinde zikredilen isim Buhârî'de Matar'dır ve İbnu Hacer, bunun, Tâbiîn'den meşhur Mater el-Varrâk el-Basrî olduğunu belirtir. Buhârî'nin sadece Hamevî nüshasında, tashif eseri olarak, Mutarrıf şeklinde geldiğine dikkat çeker.

2- İmam Mâlik, Hz. Ömer'in gemi ile gazveye çıkmaya müsaade etmediğini kaydeder. Şüphesiz bu, deniz seferi hususunda kerahet ifade etmez. Nitekim "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh)'nin ısrarlı talepleri üzerine Hz. Osman müsaade etmiştir. İlk defa onun zamanında müslümanlar deniz seferi yaparak Kıbrıs'a çıkartma yaparlar. Şu halde Hz. Ömer'in menfî tavrı, siyasi gelişmelerin ve belki de deniz seferiyle ilgili teçhizat ve tecrübelerin yetersizliğine bağlı bir durumdu. Hz. Osman zamanındaki gelişmeler, resmî müsaadenin istihsâline yetmiş olmalıdır.

Şu halde, deniz yolculuğunun cevazı meselesinde ulema arasındaki değerlendirmede, Buhârî, deniz yoluyla ticaretin câiz olduğu kanaatindedir ve bu fikrine delil olarak şeyhlerinden Matar el-Varrâk'ın kanaatini ve âyetten istidlalini bâb başlığında kaydetmektedir. [64]

DOKUZUNCU EDEB

YOLCUYU KARŞILAMA

ـ1ـ عن السائب بن يزيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]ذَهَبَنَا نَتَلقَّى رسولَ اللّهِ # مَعَ الصِّبْيَانِ إلى ثَنِيّةِ الْوَدَاعِ مَقْدَمَهُ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ[. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذي .

1. (2205)- Sâib İbnu Yezîd (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Tebük Gazvesi dönüşünde, biz çocuklarla birlikte, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı karşılamak üzere Seniyyetü'l Vedâ'ya gittik."[65]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, burada Resûlullah'ın Tebük gazvesi dönüşü sırasında merasimle karşılandığını ifade etmektedir. Buhârî'nin Kitâbu'l-Cihad'daki rivayeti, "Gazilerin karşılanması" adını taşıyan bir başlık altında kaydedilir. Burada râvi, hangi gazve olduğunu belirtmeden: "Biz çocuklarla, Resûlullah'ı karşılamak için Seniyyetü'l-Vedâ'ya gittik" der. Buhârî'nin başlığının da ifade ettiği üzere, âlimler: "Sefer dönüşlerinde yolcuları ve cihaddan gelenleri neş'e ve sürurla karşılamak hoş bir davranıştır, insanlara karşı îfâ edilen iyiliklerden biridir" diye hükme bağlamışlardır.
2- Seniyye tümsek demektir. Seniyyetü'l-Vedâ Medine'de yolcuların uğurlandığı, karşılandığı bir yerin adıdır, Mekke cihetindedir. Tebük, tam aksi cihette olduğu için, hadis bazı itirazlara uğramıştır. Şârih Dâvûdî, bu cihette de aynı ismi taşıyan bir yerin olabileceğini söylemiştir. İbnu Hacer müşkili bir başka yaklaşımla halleder: "Onun Hicaz cihetinde olması, Şam'a gidecek yolcuların şehri aynı yerden terketmelerine mâni değildir. Nitekim Mekke'ye giriş ve çıkışlar iki ayrı tepeden de olsa her iki tepenin yolu da sonunda birleşmektedir." Ayrıca, Resûlullah'ın hicretle Medîne'ye gelişi sırasında kadınların okuduğu manilerin birinde, bir rivayette: "Ay bizim üzerimize vedâ tepelerinden doğdu şeklinde

geldiğini kaydeder. Yani bu rivayette seniyyetü'lvedâ değil, seniyyâtü'lvedâ denmiştir. Seniyyât, seniyyeler (tepeler) demektir.[66]

ـ2ـ عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]قَدِمَ زَيْدُ بنُ حَارِثَةَ ورسولُ اللّٰهِ #
في بَيْتِى، فَأتَاهُ فَقَرَعَ الْبَابَ فقَامَ إلَيْهِ # عُرْيَاناً يَجُرُّ ثَوْبَهُ، وَاللّٰهِ مَا رَأيْتُهُ عُرْيَاناً قَبْلَهَا وَ بَعْدَهَا، فَاعْتَنَقَهُ وَقَبَّلَهُ[. أخرجه الترمذي .

2. (2206)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) odamda iken Zeyd İbnu Hârise geldi ve kapıyı vurdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üryan vaziyette üzerindeki örtüsünü sürüyerek kalktı. Allah'a yemin olsun, O'nu, daha önce üryan olarak hiç görmemiştim, sonra da görmedim. Zeyd'i kucakladı ve öptü."[67]

AÇIKLAMA:

1- Şârihlerin de belirttiği üzere, Zeyd (radıyallâhu anh)'in gelişi, mûtad bir geliş değil, bir sefer veya gazve dönüşüdür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) O'nu bir çok gazvelere komutan yapmıştır. Rivayetten de anlaşılacağı üzere, Zeyd, istisnâî bir saatte Resûlullah'ın kapısını çalmıştır.
Resûlullah'ın üryan olarak, yani ridasını üzerine almış olarak, tekellüfsüz şekilde kapıya koşması, Zeyd'in gelişinden duyduğu sevinci ifade eder. Esasen Zeyd olsun, oğlu Üsâme (radıyallâhu anhümâ) olsun, Resûlullah'ın fazla teklif ve tekellüfe gerek duymayacağı kadar ziyade sevgisine mazhar olma şerefine ermiş bahtiyarlardandır.
2- Hz. Âişe, Resûlullah'ı ne daha önce ne de daha sonda böyle üryan vaziyette hiç görmediğini yeminle ifade etmektedir. Aynı yorgan altında yıllarca beraberliğe rağmen, Resûlullah'ı bu vaziyette görmemesi istiğrab mevzuudur. Bazı şârihler: "Hz. Âişe'nin burada, bu şekilde üryan olarak

birisini karşılayıp kucaklamasını kastetmiş olacağını, ancak halin bu hususa delaleti sebebiyle sözü kısa kestiğini veya bu şekildeki üryanlıkta görmediğini kasdetmiş olabileceğini" söylemişlerdir. Kâdı İyâz evvelki tahminde bulunur. Tîbî de: "Doğrusu da bu olmalıdır. Zîra, Hz. Âişe'nin sözünün siyakından Zeyd'in gelişi sebebiyle Resûlullah'ın duyduğu neşe ve sevincin râyihası koklanmaktadır. Efendimiz, onu bir an önce karşılama hususunda duyduğu isti'cal sebebiyle ridâsını tam olarak giyinmeye vakit ayırmadan koşmuş, yürürken eliyle çekerek giyinmesini tamamlamaya çalışmıştır ki bu durum (herkese) kesretle vaki olan bir haldir."

3- Hadiste, yoldan gelenle kucaklaşmanın meşrûiyyetine delil mevcuttur. Musâfaha ve kucaklaşmanın, sünnetten başka örnekleri, başta Hz. Enes, Hz. Câbir ve Ebû Zerr olmak üzere bir kısım Sahâbi (radıyallâhu anhüm) tarafından rivayet edilmiştir. Hz. Enes'in bir rivayeti şöyle: "Ashab karşılaşınca musâfaha ederler (tokalaşırlar), seferden gelince de kucaklaşırlardı"

Âlimlerimiz, muhtelif rivayetleri nazar-ı dikkate alarak mü'minlerin karşılaşmalarda musâfahanın, uzaktan gelme durumunda da kucaklaşmanın hak ve sahih olduğunu söylemekte ittifak eder.[68]

ـ3ـ وعن الشعبى قال:]تَلَقّى رسولُ اللّه # جَعْفَرَ بْنَ أبِى طَالِبٍ، فَالْتَزَمَهُ وَقَبَّلَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ[. أخرجه أبو داود.

3. (2207)- Şa'bî merhum anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Câfer İbnu Ebî Tâlib'i karşıladı, kucakladı ve gözlerinin arasından öptü." [69]

AÇIKLAMA:

1- Şa'bî, sahâbî olmaması haysiyeti ile, rivayet munkatı'dır.

2- İbnu Hişâm'ın kaydına göre, Hz. Câfer'in bu sefer dönüşü, Habeşistan dönüşüdür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onu Habeşistan'a hicret

edenlerin sözcüsü olarak Necâşî'nin yanına göndermiş idi. Oradaki hizmetini tamamlayıp dönen Hz. Câfer Hayber'in fethedildiği gün, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la karşılaşır. Onu görmekten son derece memnun kalan Efendimiz, rivayette ifade edildiği üzere kucaklayıp öptükten sonra: "Bilemiyorum bunlardan hangisi sebebiyle sevineyim. Hayber'in fethiyle mi, Câfer'in gelişiyle mi?" buyururur.
Ebû Dâvud "İki Göz Arasından Öpmek" adını verdiği bir bâb'ta bu hadisi zikrederek gözler arasından öpmenin meşruiyyetine delil yapar.[70]

ONUNCU EDEB

KUDÜM (SEFERDEN DÖNÜŞ) NAMAZI

ـ1ـ عن ابن عمر وكعب بن مالك رَضِيَ اللّهُ عَنْهم قا:]كانَ رسولُ اللّهِ # إذَا قَفَلَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأ بِالْمَسْجِدِ فَرَكَعَ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ إلى بَيْتِهِ. قال نافع: وكانَ ابْنُ عُمَرَ يَفْعَلُ ذلكَ[. أخرجه أبو داود .

1. (2208)- İbnu Ömer ve Ka'b İbnu Mâlik (radıyallâhu anhüm) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönünce önce mescide uğrardı. Orada iki rekat namaz kılar, ondan sonra evine dönerdi." Nâfi: "İbnu Ömer de öyle yapardı" demiştir."[71]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin pek vâzıh olan ifadesi, Resûlullâh'ın sefer dönüşlerinde önce mescide uğrayıp iki rekat namaz kıldığını gösteriyor. Ebû Dâvud'un aynı bâbtaki bir rivayetinde, (halkın kendisini ziyaret edebilmesi için) namazdan sonra mescidde oturduğunu ifade eder. Teysîr'in kaydettiği rivayette, iki rekatlik namazdan sonra evine döndüğü ifade edilmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki, halkın ziyaret etmek, haber dinlemek ihtiyacını duyarak etrafını sarmaları halinde mescitte oturup, onlarla meşgul olmuştur. Böyle olmayan durumlarda ise, kudüm namazını kılınca evine çekilmiştir.
Şu halde burada esas şudur: Seferden dönünce önce mescide uğrayıp iki rekat kudüm namazı kılınmalıdır. Bir müddet oturmak veya hemen eve dönmek, şartlara bağlıdır.
Yeri gelmişken hatırlatalım ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in sefer dönüşünü hep gündüze -Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)'nin tasrihine göre kuşluk vaktine- rastlatmasının, gece vaktinden sakınmasının bir hikmeti daha gözükmektedir: Bu da dönüşte ashabla karşılaşmak, onların merakını tahrik etmeden bazı haberler vermektir. [72]

MÜSÂBAKA VE ATICILIK BÖLÜMÜ

(Bu kitap iki fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

MÜSÂBAKA VE ATICILIGA ÂİT HÜKÜMLER

*

İKİNCİ FASIL

ATIN VASIFLARIYLA İLGİLİ HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslam, bazı sportif meşguliyetlere fazlasıyla ehemmiyet vermiştir. Ancak günümüzün spor anlayışıyla İslam'ınkini iltibas etmemek gerekir. Herşeyden önce her ikisinin gayeleri farklıdır. İslam, sporu askerî antrenman olarak değerlendirir. Meşru addettiği sportif faaliyetlerin hepsini bu açıdan yorumlamak, îzah etmek mümkündür. Meseleyi tersinden alırsak şu netice çıkar: Askerî antrenman olarak değerlendirilemeyecek meşguliyetler İslam açısından meşru olmaz, oyalanma veya oyalama, aldanma veya aldatılma vasıtaları olur. Bu açıdan akl-ı selim ile düşünülecek olunca "spor" adı takılan nice meşguliyetlerin bir aldatmaca ve zaman öldürme vasıtası olduğu kolayca anlaşılır. Hele sportif takımlardan birini tutmanın, bunların meselelerini takip edip münakaşasına zaman ayırmanın sporla uzaktan yakından ilgisi olmadığı gibi, ebedî bir hayatı kazanmak üzere dünyaya gönderildiğine inanan mü'minlerin hayat felsefesine taban tabana zıttır. O'nun inancına göre insan, ömrü kısa, vazifesi çok bir misafirdir, sırtında emânet-i kübrâ vardır. O, mahdut olan ömür sermayesini, dünya ve âhirete faydası olmayan fuzûlî ve abes şeylerle heder etmeye me'zun değil, bilakis, cuma günü, Ramazan ayı, Kadir gecesi ve saat-i icâbet gibi Allah indinde kıymeti fazla olan vakitleri değerlendirme gayretine düşmek suretiyle hayatını bereketlendirmeye mahkumdur.
Evet, ebedî hayatını kurtarma endişesini taşıyan mü'minin günümüzde mühim vartalarından (risklerinden) biri, müzmin bir hastalık halinde yaygınlaştırılan bu sahte "spor" aldatmacasıdır. Bu mesele üzerinde ciddi şekilde düşünmek gerekiyor. Hissiyattan, peşin hükümden uzak olarak, iman gözlüğüyle meseleye eğilip, aklın, sağ duyunun hükmüyle kesin bir karar ve tavır ortaya koymak gerekmektedir.
Teysîr'in bu bahse almış olduğu hadisler, meseleye İslamî yaklaşımda yardımcı olacaktır. Biz, bu mevzunun ehemmiyetine binaen, 2218 numaralı hadisten sonra, çocukların hayatında spora tekabül eden "Oyun"la ilgili uzunca bir tahlilimizi dercedeceğiz. Oradaki açıklamalar ve kaydedilecek bazı ziyâde hadislerden de anlaşılacağı üzere, burada gerçek spora tavır almak diye birşey mevzubahis değil. Bilakis dinimiz

buna teşviklerde bulunmuştur. İslam, aldatıcı boş oyalamacıları kapı dışarı etmiştir.[73]

BİRİNCİ FASIL

Müsâbaka ve Atıcılıkla İlgili Hükümler

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: َ سَبَقَ إِّ في خُفٍّ أوْ حَافِرٍ أوْ نَصْل[. أخرجه أصحاب السنن.والمراد »بالخُفِّ« ا“بل. و »بِالحَافِرِ« الخيل. و »بِالنَّصْلِ« السهم. »وَالسَّبقُ« بفتح الباء: الجُعْلُ، وبإسكانها مصدر سبقت أسبق سَبْقاً .

1. (2209)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şu üç şeyde armağan vardır: Deve yarışı veya at yarışı veya ok yarışı."[74]

AÇIKLAMA:

1- Hattâbî: "Hadis, mükafaat ve armağanın bu üç şeyde yapılacak yarış sonunda verilmesinin uygun olacağını belirtmektedir" der. Böyle olunca Resûlullah başka çeşit yarışlar yapıp kazananlara armağan verilmesini tecviz etmemekte, helâl addetmemektedir.
2- Hadisin metninde at, deve, ok tabirleri geçmez; ata "tırnaklı", deveye "mestli", ok'a da "demirli" manalarına gelen kelimelerle işaret edilir. Âlimler bu tabirlerden maksadın at, deve ve ok olduğunu belirtmekten başka bu mânayı ifade edecek başka yarışların da helâl olacağını belirtirler. Sözgelimi Bagavî, Şerhu's-Sünne'de: "At mânasına katır ve merkeb de girer; deve mânasına fil de girer, çünkü bu savaşta deveye

ihtiyaç bırakmaz" der. Bazı âlimler ayakla yapılacak koşu yarışı ile taş (gülle) atılarak yapılacak müsâbakayı da buraya dahil etmiştir. Bu müsâbakaların "düşmanla savaşmaya hazırlık olmaları" sebebiyle armağan vermenin câiz olduğunu âlimler belirtir. Ortaya konan armağan, cihâda teşvik unsuru olmaktadır.
Said İbnu'l-Müseyyeb, harp hazırlığına girmeyen veya cihad için kuvvet kazanmaya yardımcı olmayan kuş, güvercin vs. ile yapılacak yarışlarda armağan almayı kumar ve haram olarak değerlendirmiştir. İbnu'l-Müseyyeb'ten taş atma hakkında sorulunca, "Bunda bir beis yok" demiştir.[75]

ـ2ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # يُضَمِّرُ الخَيْلَ يُسَابِقُ بِهَا[. أخرجه أبو داود .

2. (2210)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) atı antremana tâbi tutar, (sonra da) onunla yarışa katılırdı."[76]

AÇIKLAMA:

1- Antrenman diye çevirdiğimiz kelimenin aslı idmâr veya tadmîr'dir. Bu, atın kuvvetlenmesi için hususî bir beslenme rejimi uygulamaktır. Buna göre, önce bol gıda verilerek at şişmanlatılır ve güçlendirilir. Sonra yemi tedricen azaltılır. Bir odaya sokulup üzerine çul sarılır. Hayvan ısınır ve terler. Teri tamamen kuruyunca hayvanın eti hafifler ve koşmaya güç kazanır. İşte bu muameleye idmâr denmektedir.
2- Hadis, cahiliye devrinden beri atlara uygulanan idmârın meşruiyyetine delil olmaktadır.[77]

ـ3ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَبَّقَ رسولُ اللّه # بَيْنَ الخَيْلِ وَفَضَّلَ الْقَرْحَ في الغَايَةِ[. أخرجه أبو داود .

3. (2211)- Yine İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) atlar arasında yarışma yaptırdı. Hedefte, beş yaşına basanları tafdîl etti."[78]

ـ4ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أجْرَى رسولُ اللّهِ # مَا ضَمَّرَ مِنَ الخَيْلِ مِنَ الحَفْيَاء إلى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ، وَمَا لَمْ يُضَمِّرْ مِنَ الثَّنيةِ إلى مَسْجِدِ بَنِى زُرَيْقٍ[. أخرجه الستة .

4. (2212)- Yine İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), antrenmanlı atı el-Hafya'dan Seniyyetu'l-Vedâ'ya kadar koşturdu. Antrenmanlı olmayanı da Seniyyetü'l-Vedâ'dan Benî Zürayk Mescidi'ne kadar koşturdu."[79]

AÇIKLAMA:

1- Antrenman (idmâr veya tadmîr) ile ne kastedildiğini 2210 numaralı hadiste açıkladık.

2- Resûlullah, antrenmanlı atların koşu hedefleri ile antrenmansız atların koşu hedeflerini farklı tutmuştur. Zira Süfyan-ı Sevrî'nin belirttiği üzere el-Hafya ile Seniyyetü'l-Vedâ'nın arası beş veya altı mil olduğu halde, Seniyye ile Mescid-i Zürayk'ın arasında bir mil civarında bir mesafe mevcuttur.

3- Bu rivayetin bazı vecihlerinde, İbnu Ömer'in bu müsâbakaya iştirak ettiği belirtilir. Bunun, râvilerce ilave edilen bir derc olabileceği de söylenmiştir. Hadisin bir başka vechinde İbnu Ömer'in: "Ben yarışçılar arasında idim, atım beni bir duvardan atlattı" açıklaması o yarışların engelli, ciddi yarışlar olduğunu gösterir.

4- Hadis, müsâbaka yapmanın meşru olduğunu, abes bir iş olmayıp, düşmana karşı savaşta aranan maksadların kazanılmasına götüren makbul bir riyazet olduğunu ifade eder. Bu rivayetle elde edilen marifetten, ihtiyaç anında istifade edilecektir. Öyle ise, müsâbaka,

duruma göre mübah ve hatta müstehab bir ameldir. Kurtubî: "At vs. hayvanlar üzerinde yapılacak müsâbakanın cevazında alimler ihtilaf etmez. Ok yarışları, silah kullanma yarışları da böyle zîra bütün bunlarda harb için hazırlık vardır" demiştir.

5- Hadisten ayrıca, müsâbakalarda başlama ve bitme noktalarını önceden belirtmenin müstehab olduğu görülmektedir.

6- İbnu Hacer der ki: "Ulema, herhangi bir karşılık (armağan) mevzubahis olmadan yapılacak müsâbakanın cevazında icma eder." Ancak, İmam Mâlik ve Şafiî (rahimehumullah) bunu, mestli (deve, fil), tırnaklı (at, katır, merkeb) ve demirli (ok, mızrak...) olanlarla sınırladılar. Bazı âlimler bu cevazı da "at"la kayıtlarken, Atâ; herşeye teşmil eder.

Âlimler, armağanı câiz görmekte de ittifak ederler, ancak: "Bunu, müsâbakaya iştirak edenlerin dışında birinin vermesi şartıyla" derler. Sözgelimi, müsâbakada atı bulunmayan imam gibi. Cumhur bazı kayıtlarla, armağanın müsâbakaya iştirak eden iki taraftan birinden olmasını da câiz addetmiştir. Ulemânın câiz görmediği armağan, kumar mânası giren armağandır. O da şöyle olur: Her iki taraf da kazanana vermek üzere armağan koyar. Kazanan ikisini de alır. İşte bu, haramdır. Bu husus, müteakip hadiste genişçe açıklanacaktır.

7- Hadis, müsâbakanın binilen atlarla olacağını da belirtir. Yani üzerinde binicisi olmayan, boş atları salmak suretiyle yapılan yarış caiz değildir.

8- Hadis, belli bir maksada mebnî olarak ihtiyaç halinde, hayvana eziyet veren acıktırma, koşturma gibi bazı muamelelerin yapılabileceğine delildir.

9- Mahlukâtı kendi gerçek yerine koymak gerekir. Nitekim Resûlullah, antrenmanlı atlarla, antrenmansız atları birbirinden ayırdı. Her ikisini de hallerine uygun mesafede ayrı ayrı koşturdu. Aksi halde birisi yorulmuş olacaktı.[80]

ـ5ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: مَنْ أدْخَلَ فَرَساً بَيْنَ فَرْسَيْنِ وَهُوَ َ يَأمَنُ أنْ يُسْبَقَ فَلَيْسَ بِقِمَارٍ، وَمَنْ أدْخَلَ فَرَساً بَيْنَ فَرَسَيْنِ وَقَدْ أمِنَ أنْ يُسْبَقَ فَهُوَ قِمَارٌ[. أخرجه أبو داود .

5. (2213)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, iki at arasına, geçeceğinden emin olunmayan bir üçüncü at dahil ederse, bu kumar olmaz. Kim de geçeceğinden emin olunan atı dahil ederse bu kumar olur."[81]

AÇIKLAMA:

1- Şârihlerden Tîbî ve İbnu Melek, hadisi, tercümede kaydedildiği şekilde anlamışlardır: İki koşu atının arasına sokulan üçüncü atın kazanacağı önceden anlaşılırsa bu yarış câiz değildir, bu bir nevi kumardır. el-Muzhir: "Muhallil"in (araya giren üçüncü atlının), diğer iki yarış atına denk veya yakın koşu yapan bir at üzerinde olması gerekir. Eğer bu üçüncü atlı (muhallil), diğer iki atı geçeceğini önceden kesinlikle bildiği bir koşu atı üzerinde ise bu câiz olmaz, onun varlığı, yokluğu gibidir. Şayet diğer iki atı geçeceğini veya geçileceğini yakînî bir şekilde bilmiyor idiyse o zaman koşuya katılması câiz olur.
2- Kazanana verilecek armağan hususunda Bagavî, Şerhü's-Sünne'de şunu kaydeder: "Müsâbakada armağana gelince, eğer imam tarafından veya halktan biri tarafından, birinci olana verilmek üzere belli bir armağan konmuş ise bu câizdir, öne geçen buna müstehak olur. Eğer armağan yarışçılardan biri tarafından konur ve bunu koyan diğerine: "Eğer beni geçersen, sana şu malı vermek bana borç olsun, şayet ben seni geçecek olursam senden hiçbir şey istemiyorum" derse bu da câizdir. Fakat her ikisi de mal koyup, birbirlerine: "Ben kazanacak olursam sen bana şu kadar borçlanacaksın, sen kazanacak olursan ben sana şu kadar borçlanacağım" diyerek anlaşsalar, bu câiz olmaz. Bu son durumda, ikisinin arasına bir üçüncü yarışçı (muhallil) girer ve birinci olursa, bu ortaya konan her iki armağanı da alır, kaybederse kendisine bir ödeme yapması gerekmez. Görüldüğü üzere, iki taraf arasında yapılmış olan gayr-ı meşru bir yarış akdi muhallilin araya girmesiyle meşruiyet kazanmış, kumar olmaktan çıkmıştır. Zîra kumarın özü, oyunda kişinin

kazanma veya kaybetme durumlarında olmasıdır, ama üçüncü şahıs araya girince bu mâna kalkıyor. Şayet, muhallil evvel gelir, diğer yarışçı birlikte veya peşpeşe gelirlerse muhallil her iki armağanı da alır, iki yarışçı birlikte aynı anda gelir, muhallil arkadan gelirse kimse bir şey alamaz. İki yarışçıdan biri önce gelir onu muhallil takip ederse muhallil ikinci yarışçıyla birlikte gelse de, sonra gelse de birinci gelen, kendi koyduğunu korur, ikinci yarışcının koyduğunu da alır. Muhallil iki yarışçıdan biriyle beraber gelir sonra da ikinci yarışcı gelirse, iki birinci, sona kalanın koyduğu armağanı paylaşır." (Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkât'ından.)[82]

ـ6ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ للنَّبىِّ # نَاقَةٌ تُسْمَّى الْعَضْبَا َ تُسْبَقُ فَجَاءَ أعْرَابِىٌّ عَلى قُعُودٍ فَسَبَقَهَا فَشَقَّ ذلِكَ عَلى المُسْلِمِينَ. فقَالَ #: حَقٌّ عَلى اللّهِ أنْ َ يَرْتَفِعَ شَىْءٌ مِنَ الدُّنْيَا إ ّ وَضَعَهُ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى .

6. (2214)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Adbâ adında bir devesi vardır. Bu bütün yarışları kazanırdı. Bir gün binek devesi üzerinde bir bedevi geldi ve yarışta Adbâ'yı geçti. Bu durum Ashâb'ın ağrına gitti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), üzüntülerini yüzlerinden okuyunca şu açıklamayı yaptı:"
Yeryüzünde, yükselttiği herşeyi arkadan alçaltmak Allah üzerine bir haktır."[83]

AÇIKLAMA:

1- Binek devesi diye tercüme edilen kelime kaûd'dur. Araplar binilecek yaşa gelen develere bu ismi vermişlerdir. En az iki yaşında kaûd olabilir. Altı yaşına kadar artık kaûd denir. Altıya basınca cemel denmektedir. Kaûd, erkek deveye denmektedir, dişiye kalûs denmiştir.

2- Adbâ, Resûlullâh'ın devesinin adıdır, kulağı kesik veya kulağı yarık mânalarına gelir. Resûlullah'ın bir de Kasvâ adında devesi vardır. Âlimler ikisi aynı deve mi, farklı farklı develer mi ihtilaf ederler. Bazıları: "Aynı devedir, Kasvâ, Adbâ, Ced'â diye isimleri vardır" diye hükmetmiştir.

İbnu Hacer hadisten şu nüktelerin çıktığını belirtir:

***** Binmek ve üzerinde müsâbakaya katılmak için deve beslenmesi.

***** Dünyaya karşı zühd var, zîra onda her yüksekliği alçalma takip edeceğine işaret edilmiş, dünyaya ait her kemâlin nâkıs olduğu belirtilmiştir.

***** Tevazuya teşvik, övünmeme, iftiharı terke davet var.

***** Resûlullah'ın güzel ahlak ve tevâzusu gözükmektedir.

***** Ashâb'ın gönlünde Resûlullâh'ın büyüklük ve azameti anlaşılmaktadır.

***** Müsâbakanın câiz olduğu ifade edilmektedir.

***** Dünyayı alçaltmak Allah'ın değişmez bir kanunudur.

***** Her akıl sahibinin dünya hususunda ölçülü olması, onu kazanma yarışında itidali, meşru sınırlara riayeti elden bırakmaması gerekir.

***** Taberî demiştir ki: "Tevazuda hem dînî hem dünyevî maslahat var. Zîra, insanlar dünyada onu istimal etseler, aralarındaki kin ve buğz zail olur, gösteriş ve tefâhur yorgunluğundan âzad olup sükûna kavuşurlar." [84]

ـ7ـ وعن فُقَيْمَ اللخمى قال:]قُلْتُ لِعُقْبَةَ بنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: تَخْتَلِفُ بَيْنَ هذَيْنِ الْغَرَضَيْنِ وَأنْتَ شَيْخٌ كَبِيرٌ وَيَشُقُّ عَلَيْكَ. فقَالَ: لَوْ كَمٌ سَمِعْتُهُ مِنْ رسولِ اللّهِ # لَمْ أعَانِهِ، سَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ تَعلّمَ الرَّمْىَ ثُمَّ تَرَكَهُ فَلَيْسَ مِنَّا أوْ قَدْ عَصَى[. أخرجه مسلم.»ومعناه« الشئ مقاساته ومبسته .

7. (2215)- Fukaym el-Lahmî anlatıyor: "Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh)'e dedim ki: "Sen yaşlanmış bir ihtiyar olduğun halde bu iki hedef arasında gidip geliyorsun, artık bu sana meşakkat veriyor olmalı."

Bana şu cevabı verdi:
"Eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittiğim bir söz olmasaydı kendimi bu sıkıntıya atmazdım. Efendimizin şöyle söylediğini işittim:
"Kim atıcılık öğrenir ve sonra brakırsa o bizden değildir - veya: asi olmuştur.-"[85]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadislerinde Efendimiz, gençliğinde, atış yapmayı öğrenip sonradan bırakıverenleri tehdit etmektedir. Münâvî şu açıklamayı sunar: "Atış yapmasını bilmede dini müdâfaa ve düşmanı bertaraf etme ehliyeti vardır. Cihâd vazifesi bu sayede îfâ edilir. Unutacak kadar terkedilmesi halinde, kendisine terettüp eden vazifeyi yerine getirmesi mümkün olmaz. Tehdiddeki şiddet bu terkin haram olduğunu ve hatta büyük günah olduğunu ifade eder. Ancak Şafiî mezhebinde bu mekruhtur. İbnu Salâh, ok atmanın kılıç kullanmaktan efdal olduğuna hükmetmiştir. Zîra, her birinin fazileti, masiyet ehline karşı, ehl-i taate kazandırdığı güç ve kuvvete bağladır. Bu hususta atış daha üstündür.
2- Hadiste geçen "bizden değildir" sözü kâfir oldu mânasına gelmez, "bizim yolumuzda değildir", "bizim sünnetimiz üzerine değildir" demektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pekçok merdud ahlakı bu ve benzeri bir tabirle reddetmiştir: "Kim (musibet karşısında) yanaklarına vurarak, üstünü başını yırtarak dövünürse ve cahiliye duasıyla dua ederse bizden değildir"; "Kim bizi aldatırsa bizden değildir" hadislerinde olduğu gibi. Bu davranışların zemmedildiği açıktır, ancak ulemâ bunu tekfir anlamamıştır.[86]

ـ8ـ وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: إنَّ اللّهَ لَيُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَثَةَ نَفَرٍ الجَنَّةَ: صَانِعَهُ يَحْتَسِبُ في صَنْعَتِهِ الخَيْرَ، والرَّامِىَ بِهِ، وَالمُمِدَّ بِهِ[.

8. (2216)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar:
1- Onu yapan; yeter ki bunu hayır maksadıyla yapsın.
2- Atan.
3- Atana ulaştıran."[87]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), oku yapanın sevaba nâil olmasını niyetine bağlamıştır: Hayırda yani Hak yolunda cihadda kullanılmak niyetiyle yapmış olmak. Bundan şu anlaşılır. Sırf ticaret metâ'ı olarak veya hayır dışı bir maksadla yapılan oktan sevab umulamaz.
Keza, sarih olarak zikredilmemiş olsa da "atan" ve "atana ulaştıran" ların sevabları da hayır niyetlerine bağlı olmalıdır. Hayır dışı maksadlarla bu amellerin sevab getirmeyeceği, bilakis vebale sebep olacağı açıktır.
2- Bu hadisle Resûlullah'ın bütün bir harp sanayiine teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Zîra günümüzde "atma" deyince artık ok anlaşılmaz. Füzeler, balistik ve nükleer başlıklı mermiler vs. hatıra gelir. Bunların hammaddesi, îmâli, nakli, depolanması, ihtiyaç ânında atılması pekçok yan hizmetleri gerektirir, maddî güç gerektirir. Doğrudan veya dolaylı olarak bu üç hizmetin (yani yapmak, atmak, taşımak) gerçekleşmesinde katkıda bulunan herkes niyetine göre sevap sahibi olacaktır. [88]

ـ9ـ وفي رواية:]وَمُنَبِّلَهُ، وَارْمُوا، وَارْكَبُوا، وَأنَّ تَرْمُوا أحَبُّ إلىَّ مِنْ أنْ تَرْكَبُوا، كُلُّ لَهْوٍ بَاطِلٌ: لَيْسَ مِنَ اللّهْوِ مَحْمُودٌ إَّ ثَثٌ: تَأدِيبُ الرَّجُلِ فَرَسَهُ، وَمُعَبَتُهُ أهْلَهُ، وَرَمْيُهُ بَقَوْسِهِ وَنَبْلِهِ فَإنَّهُمَّ مِنَ الحَقِّ، وَمَنْ تَرَكَ الرَّمْىِ بَعْدَ مَا عَلِمَهُ رَغْبَةً عَنْهُ فإنَّهَا نِعْمَةٌ تَرَكَهَا، أوْ قَالَ كَفَرَهَا[. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ أبى

داود.»وَالمُنَبِّلُ« الذي يناول الرامى النّبْلَ ليرمى به، وهو الممِدُّ به.وقوله »كَفَرَهَا« أى جحدها .

9. (2217)- Bir rivâyette ise şöyle buyurulmuştur: "(Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar: Yapan, yeterki hayır maksadıyla yapsın, atan) ve oku atana veren (münebbil). Atın, binin. Sizin (ok) atmanızı, ben binmenizde daha çok seviyorum. Her eğlence bâtıldır. Eğlenceleriniz içinde sadece şu üç şey (mübahtır), övgüye değer: Kişinin atını te'dib etmesi, hanımıyla mulatafede bulunması, yayla ok atıp, atılan okları toplaması. Bunlar Hakk'tandır. Kim öğrendikten sonra atışı, nefretle terkederse bilsin ki, bir nimeti terketmiştir -veya şöyle dedi-: "Bu nimete karşı nankörlük etmiştir."[89]

AÇIKLAMA:

1- Münebbil, oku atan kimseye atması için veren adam demektir. Hattâbî bunun iki şekilde olduğunu belirtir:

a) Ya atan kimsenin yanındadır, yahut da arkasındadır, okları hazırlar, attıkça teker teker yenisini verir.

b) Atılan okları toplar, atana geri getirir.

2- Atın te'dibi, gazve niyetiyle atın ta'limidir. Ata koşmanın, atlamanın öğretilmesidir.

3- Nankörlükten murad, nimetin kıymetini takdir etmemek, gerekli şükrü yerine getirmemektir. Râvi "bir nimeti terketmiştir" mi dedi yoksa "nimete karşı nankörlük etmiştir" mi dedi, tereddüt göstermektedir. Hadisin daha önce kaydedilen veçhinde (2215): "Atıcılığı öğrenip de sonradan terkeden bizden değildir" dendiğini kaydetmiştik. [90]

ـ10ـ وعن سَلمةَ بن ا ُكوع رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [خَرَجَ رسولُ اللّهِ # عَلى نَفَرٍ مِنْ أسْلَمَ يَنْتَضِلُونَ بِالسُّوقِ. فقَالَ: ارْمُوا بَنِى إسْمَاعِيلَ فَإنَّ أبَاكُمْ كَانَ رَامِياً، ارْمُوا وَأنَا مَعَ بَنِى فُن، فَأمْسَكَ أحَدُ الْفَرِيقَيْن بِأيْدَيِهمْ.

فقَالَ: مَالَكمْ َ تَرَمُوًنَ؟ فقَالُوا: كَيْفَ تَرْمِى وَأنْتَ مَعَهُمْ، فقَالَ: ارْمُوا وَأنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ]. أخرجه البخارى .

10. (2218)- Seleme İbnu'l-Ekva' (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çarşıda ok yarışı yapan Benî Eslem'den bir grupla karşılaşmıştı. Onlara: "Ey İsmailoğulları atın, zîra atalarınız atıcı idiler. Atın, ben falan kabileyi tutuyorum" dedi.
Bu söz üzerine bir grup atıştan vazgeçti. Efendimiz:
"Ne oldu, niye atmıyorsunuz?" diye sordu. Şöyle cevap verdiler:
"Nasıl atalım, siz öbür tarafı tutuyorsunuz!" Bunun üzerine:
"Atın! dedi, ben hepinizi, her iki tarafı da tutuyorum."[91]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buhârî, atışa teşvikle ilgili açtığı bir bâbta kaydeder.
2- Hadiste mübhem gelen atıcının ismi, Taberânî'nin bir rivayetinde sarih olarak gelmiştir: "Atın, ben Mihcen İbnu'l-Erda ile beraberim" buyurulur. Yayını bırakarak atıştan vazgeçenin de Nadla el-Eslemî olduğunu İbnu İshak Meğâzî'sinde belirtmiştir.
3- Bazı âlimler, bu hadisten bilistifade yarışcılar üzerinde hakimiyeti olan kimsenin, onlarla yarışa katılmaması gerekir hükmüne varmıştır. Bazıları da, buradaki imtinanın Resûlullah'ın tuttuğu tarafın manevî yardıma mazhar olarak kazanacağı düşüncesiyle karşı taraftan vukua geldiğini söylemiştir. Nitekim bir rivayetteki ziyade bunu te'yid eder. Bırakanlar: "Siz kimi tutarsanız o galebe çalar" derler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışı normal karşılayarak: "Atın, ben hepinizden yanayım" buyurması mânidardır.
4- Ecdâd'ın, "baba" kelimesiyle ifade edilebileceğine bu rivayet delil olmuştur.
5- Hadis, bir işte mahareti olan kimsenin faziletini beyan ederek, övüp mensuplarının gönlünü almanın câiz olduğunu göstermektedir.

6- Resûlullah'ın yüce ahlaklarını, harple ilgili meselelerdeki hazâkatini de hadis bize ifade etmektedir.
7- Ataların güzel ahlakına tabi olup onlarla amel etmek mendubtur.
8- Ashâb'ın Resûlullah'a saygı hususunda ne kadar hassas olduğu, bu rivayette görülen bir diğer husustur. Bazı âlimlere göre, kazanmak azmiyle yapılan bir yarışta, Resûlullah bir tarafı tutunca, O'nun tarafının mağlub olmasını istemek, Ashâb'ın vicdanına ağır gelmiş olacak ki, yarışı terketmişlerdir.[92]

İslâm'a Göre Çocukların Oyunu:

Büyükler için spor ne ise çocuklar için de oyun odur. Hatta, çocukların hayatında oyun çok daha ehemmiyetli ve zaruret derecesinde gerekli bir yer tutar. Yeri gelmişken dinimizin bu husustaki teşriâtını belirtmeye çalışacağız:[93]

a) Oyunun Sünnetteki Yeri:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de gerek çocuklar için ve gerekse büyükler için bazı kayıtlar çerçevesinde oyuna yer verdiği bilhassa çocukların oyununa daha çok önem verdiği görülmektedir. Rivayetler, "Çocuğu olan onunla çocuklaşsın" diyerek bütün babalara çocuklarını bizzat eğlendirmelerini emreden Hz. Peygamber'in Ashâb'a karışarak onlarla şakalaşıp latifeler yaptığı gibi, onların çocuklarıyla da oynadığını tasrih etmektedir. Deylemî'nin bir tahricinde Talha İbnu Ubeydullah'ın oğlu Ebû Umayr'la oynadığı, isim verilerek belirtilir: Kendi terbiyesinde bulunan torunları Hasan, Hüseyin ile hizmetine bakan Enes gibi yakınlarını, çocuklarla oynamak üzere sokağa salarak başka çocuklarla oynamaya teşvik ettiği gibi, yolda oynar rastladığı çocuklara da selam vererek iltifatta bulunmuş, torunu Hasan'ı sokakta çocuklarla oynar gördüğü halde mâni olmamıştır. Müsnedü Zeyd'de

tahric edilen bir rivayete göre Hasan ve Hüseyin gecenin geç vaktine kadar Hz. Peygamber'in yanında oyunlarına devam etmişler, neden sonra "Annenizin yanına gidin" demiştir.

Hz. Peygamber'in çocukların oyunlarına mâni olmamak hususundaki gayretini şu rivayet de göstermektedir: Hâlid İbnu Saîd'in kızı Ümmü Hâlid anlatıyor: "Ben çocukken, üzerimde sarı bir kamîs olduğu halde babamla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına gitmiştik. Resûlullah (elbisem için) "güzel, güzel" dedi. Ben (bu esnada) Resûlullah'ın (omuzları arasında yer alan keklik yumurtası büyüklüğündeki peygamberlik mührü ile oynamaya başladım. Babam beni bundan men etti ise de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bırak çocuğu" dedi ve sonra şunları söyledi: "(Üzerinde) eskit, (üzerinde) eskit, (üzerinde) eskit."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le evlendiği zaman, "oyuncakları beraberinde, dokuz yaşlarında bir kız" olan ve hatta düğün hazırlıklarına başlandığı vakit iki hurma ağacı arasına kurulmuş bulunan salıncakta oynamakta iken annesi tarafından alınıp götürülen Hz. Âişe, mükerrer rivayetlerinde Resûlullah'ın, bebekleriyle oynamasına müsaade ettiğini belirtir: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu veselâm)'ın yanında bebeklerimle oynardım. Benimle oynayan arkadaşlarım da vardı. Resûlullah içeri girince onlar kaçarlar, fakat o, yeniden onları bana getirirdi, tekrar benimle oynarlardı" der.

Ebû Dâvud'un bir tahricinde, Hz. Âişe'nin çocukluğu geride bırakmış olması gereken bir yaşta bile, hâlâ oyuncaklara yer verdiği görülmektedir. Der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük veya Hayber seferinden dönmüştü. Evin ön kısmında örtü vardı. O sırada esen rüzgar, Âişe'nin oyuncak kızlarının üzerindeki perdeyi aralamıştı. Resûlullah "Ey Âişe, bu da ne?" dedi. "Kızlarım" dedim. Bunlar arasında parçadan iki kanat eklenmiş bir de at vardı, (onu göstererek): "Aralarında gördüğüm şu da ne?" dedi. "Bir at" dedim. "Ya üzerindeki ne?" dedi. "Kanatları" dedim. "Hiç kanatlı at olur mu?" diye takıldı. "Duymadın mı, Hz. Süleyman'ın kanatlı atı vardı" cevabım üzerine Resûlullah dişleri görününceye kadar güldü."

Şârihler, cumhur-u ulemânın bu hadise dayanarak "kız çocuklarının ev işlerine ve çocuklarla ilgili işlere küçüklüklerinden itibaren alıştırılmaları için onlara oynamaları maksadıyla çeşitli oyuncak ve bebeklerin alınıp satılmasını tecviz ettiğini, bunun tasvir ittihazı yasağından hariç tutulduğunu" belirtirler. Bazı âlimler "bu hadis, suverin tahrîminden evvele aittir ve mensuhtur" demişlerse de, ekseriyet bu görüşü kabul etmemiştir. Yalnız Ahmed İbnu Hanbel bebeklerin başsız olması gerektiğine kânidir.
Hz. Peygamber'in bu sünnetinden mülhem olarak İslam terbiyecileri "babanın mübah oyun ve hoş sözlerle çocuklara karşı geniş davranmasını", "herkesin kendi evinde (bir nevi) çocuk olmasını" tavsiye etmişlerdir. Birbirine yakın ifadelerle "çocuğa oynamayı" men edip devamlı ders çalışmaya zorlamak onun kalbini öldürür, zekasını iptal eder ve hayatının neşesini kaçırır. Sonunda çocuk dersten kurtulmak için hile düşünmeye başlar derler. Yeri gelmişken belirtelim ki, İslam âlimlerinin ittifakla üzerinde durdukları husus, çocukların mübah olan, bir başka deyişle hiç bir surette zararlı olmayan oyunlarla oynamalarına müsaade edilmesidir.[94]

b) Oyun Çeşitleri:

Oyunla ilgili rivâyetler incelenince Sünnet'te oyunların üç grupta mütâlaa edildiği anlaşılmaktadır:
1- Gayeli oyunlar,
2- Oyalayıcı oyunlar,
3- Zararlı oyunlar.
Şimdi bunları açıklayalım:[95]

1- Gayeli Oyunlar:

Bu grup oyunlar hayata hazırlayıcı mahiyettedir. Bunlara, gerek çocuklar ve gerekse büyükler teşvik edilmiştir. Erkekler için atış, yüzme, ata binme; kızlar için bebeklerle ve ev işleriyle ilgili oyunlar gibi.
Kız çocuklarının bebekleriyle ilgili olarak "ev ve çocuk işlerine alıştırıcı" olmaları sebebiyle iştirâlarının tecvizi, bunlardan beklenen terbiyevî maksadı apaçık görtermektedir.
Gayeli oyunlardan askerlikle ilgili oldukları için erkeklere ait olanlar üzerinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ısrarla durmuş, bunlara teşvik sadedinde pek çok hadis îrad etmişti. Bu meyanda en çok üzerinde durulanlar atıcılık, binicilik, yürüme ve yüzmedir. Hz. Peygamber bir babanın evladına kaşı vazifelerini sayarken "helal rızıkla beslemek", "yazıyı öğretmek"le birlikte bunlardan atıcılık ve yüzme öğretmeyi de zikreder. Keza Tirmizî'nin "sahih" olduğunu tasrih ettiği bir rivayette, insanoğlunun bütün eğlenceleri bâtıl ilan edilirken "atma, binme, yüzme, yürüme ve hanımıyla eğlenme" bundan hariç tutulmuştur ve bunların "Hak'tan" olduğu tasrih edilmiştir.
Şimdi bunlarla ilgili teşvikleri ayrı ayrı görelim:[96]

Atıcılık:

Gayeli oyunlarla olarak tavsif ettiğimiz gruba dahil olanlar arasında fazla ehemmiyet verilen ve ısrarla üzerinde durulan budur. Hemen belirtelim ki -ilgili âyetin Hz. Peygamber tarafından yapılan tefsirinde göreceğimiz üzere-Resûlullah "atıcılık"ı tafdil ederken, "ok atma" diyerek, devrinde geçerli atma vasıtasıyla kayıtlamıyor, alelıtlak atmayı övüyor ki bu ifadeye -zamanımızdaki atom, roket vs. dahil- her devrin atma vasıtası girmektedir. Böylece "atma" fiili, üstünlüğünü koruduğu müddetçe, sünnetin -ve dolayısıyle âyetin- çağrısı aktüalitesini ve geçerliliğini bütün canlılığı ile muhafaza edecektir.
Kur'ân-ı Kerîm'de: "Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve (cihad için) bağlanıp beslenen atlar hazırlayın..." (Enfâl 60) âyetinde geçen kuvveti Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Bilesiniz ki kuvvet remy'dir, bilesiniz ki kuvvet remy'dir, bilesiniz ki

kuvvet remy (atmak) dir" diyerek, te'kidli bir tarzda, kuvveti "atmak" olarak tefsir ederek "atma" ya ve "atıcılık"a müstesna bir yer vermiştir.
Atıcılık, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e göre, daha çocukken öğrenilip ölünceye kadar kaybedilmemesi gereken bir maharettir. Boş kaldıkça can sıkıntısı ârız oldukça, biraz eğlenme ihtiyacı duyuldukça en meşru vakit değerlendirme vasıtasıdır. Bir rivâyette: "Sizden birinizi gam ve sıkıntı bastığı zaman, yayını kuşanıp, kederini onunla dığıtmadan başka yapacak bir şeyi yoktur" demektedir. Müslim'in bir rivayetinde de: "Sizden hiç kimse oklarıyla eğlenmekten geri durmasın" der. Öğrendikten sonra atıcılığı bırakarak unutan kimse için; "Bizden değildir, veya (bana) isyan etmiştir", "Allah'ın bir nimetine küfranda bulunmuştur" gibi ifade eden tabirler kullanılmıştır. Bir kısım rivayetler, Ashab'tan bazılarının bu çeşit tehdidlerden korkarak ihtiyarlık zamanlarında bile atış temrini (antrenman) yaptıklarını haber vermektedir.
Hz. Peygamber, atıcılığı "düsmanın hezimeti" diye vasıflandırır ve "atıcılık, binicilikten daha mühimdir" diyerek diğer askerî oyunlar arasında en mümtaz makamı buna verir. Utbe İbnu Ebî Hakîm'in rivayetine göre, yanında atış vasıtası olan "yay" zikredilen Resûlullah şunu söyler: "Hiçbir silah, hayırda onu geçememiştir." Serahsî bu sözle, yayın cihad aletlerinin en kuvvetlisi olduğunu ifade ederek gazileri atış talimine teşvik ettiğini kaydeder. "Atıcılık öğrenin, zira iki hedef arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir" demiş olan Hz. Muhammed'in bir gün atış yapmakta olan bir gruba rastlayınca aynı sözü tekrar ederek, ayakkkabılarını çıkarıp, atış sahası içerisinde yalınayak yürüdüğünü görüyoruz.
Ashab'tan bir grubun eğlenmeye gittiği söylenince memnuniyetsizlik izhar ederken "atışa" gittiklerinin tasrihi üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Atış eğlence değildir, atış eğlendiğiniz şeylerin en hayırlısıdır" dediğine şâhit olmaktayız. Bir başka rivayette de: "Melâike sizin hiçbir eğlencenizde bulunmaz, atış ve at koşusu hariç" demektedir. Atış sırasında atıcıların "vallahi isabet ettim, billahi isabet edeceğim" vs. gibi, birbirlerini tahrik edip şevke getirmek için yaptıkları yeminlerinden dolayı hânis olmayacakları belirtilmiş, Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm)'in yanlarına gelmesiyle bu çeşit sözleri terkedenler, devam etmeleri için teşvik edilmiştir.
Rivayetler, iyi atış yapanlara Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fevkalade iltifatlarda bulunduğunu da göstermektedir. Uhud harbinde isabetli atışları sebebiyle Hz. Peygamber, başka hiç kimse için kullanmadığı "annem babam sana feda olsun" tabirini Sa'd İbnu Ebî Vakkas'a kullanmıştır -ki, Serahsî bu keyfiyeti, atıcılığın diğer oyunlara efdaliyeti hususunda zikrettiği delilller meyanında kaydeder- bu cümleden olarak, iyi atıcılardan olduğu tasrih edilen Ebû Talha, atış yaptığı zaman, okunun düstüğü yere Hz. Peygamber (aleyhisssalâtu vesselam)'in "boyunu uzatarak" baktığı rivayet edilir. Mamafih Allah rızası için attıktan sonra, her atışın isabet etse de etmese de "Kıyamet günü atıcı için bir nûr" olacağı, bir köle âzad etmiş gibi ateşten koruyacağı belirtilmiştir.
Bazan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in atış yarışlarında hazır bulunup, hatta taraf bile tuttuğuna şâhit olmaktayız. Ancak mukabil tarafın: "Siz o tarafı tuttunuz" diyerek atıştan vazgeçmesi üzerine Hz. Peygamber: "Atın! ben ikinizle de beraberim" diyerek taraf tutmaktan vazgeçer.
Bütün bu teşviklerin tabii bir sonucu olarak Ashab, atıcılığa önem vermiş, her fırsatta, hatta akşam namazından sonra hava kararıncaya kadar bile ok atışları yapmıştır. Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in umumiyetle, kendisine atılan bir mindere oturduğu, bu sırada çocuğunun önünde ok atma talimleri yaptığı belirtilir. Bir seferinde atış yapan çocuklarına çıkagelen Enes (radıyallâhu anh) atışlarını isabetsiz bularak beğenmez, yayı ellerinden alıp birkaç atış yapar, hiçbiri de hedefinden şaşmaz. Ukbe İbnu Âmir ok atmanın faziletiyle ilgili hadisleri işitince: "Elim kesilmiş bile olsa ok atmayı bırakmayacağım" der.
Hz. Ömer de, gerek hutbelerinde Medîne halkına, gerek mektuplarında Şam, Azerbaycan gibi civar halklara; Ebû Ubeydeti'bnu'l-Cerrâh gibi komutanlarına yazarak yukarıda zikredilen hadisleri kaydedip atıcılık, binicilik, yüzme ve koşma gibi askerî tâlimlere (gayeli oyunlara) ehemmiyet verilmesi, bunların çocuklara öğretilmesi için sık sık talimatlar vermiştir.

Muhtelif rivayetler, çocukların belli hedefler koyarak ok atışları yaparak eğlendiklerini göstermektedir. Bazı durumlarda çocukların çeşitli nev'den canlı hayvanları bile atışlarına hedef yaptıklarına rastlıyoruz ki, bu davranışlar şiddetle yasaklanmıştır. [97]

Binicilik:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) daha önce de zikrettiğimiz gibi, atıcılığı biniciliğe takdim etmekle beraber, bunun da ihmal edilmeyip behemahal öğrenilmesi ve çocuklara öğretilmesi, mümkün mertebe günlük eğlenceler arasına dahil edilmesi için ısrar etmiş at ve deve yarışlarına teşvik etmiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zaman zaman koşu yarışları tertiplediği, bunları maddî ödüllerle mükâfatlandırdığı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bazı rivayetlere göre -bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de, bir seferinde, antrenmanlı, bir seferinde antrenmansız deveyle olmak üzere- iki defa yarışa katılmış antrenmanlı deve ile altı mil mesafe tutan Hafya ile Seniyyetü'l-Vedâ arasında, antrenmansız deve ile bir mil mesafe tutan Seniyyetü'l-Vedâ ile Mescid-i Züreyk arasında koşmuştur. Fakat şu rivâyete bakarsak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in daha fazla binme yarışları yapmış olabileceği hükmüne varılabilir. Hz. Enes anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Adbâ adındaki devesini hiçbir deve geçemezdi. (Bir gün) bir bedevi devesiyle geldi. Hz. Peygamber onunla yarıştı. Müsâbakayı bedevî kazanmıştı ki bu durum müslümanların ağrına gitti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları teskin için şunu söyledi: "Dünyada her yükselişe bir alçalış, (her kemale bir zeval), vermek Allah üzerine bir haktır."
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in deve ile atı da yarıştırdığı rivayetlerde gelmiştir. [98]

Yüzücülük:

Çocukluğunda Medine'de öğrenmiş olduğu yüzücülüğü de takdir edip "atış ve yüzmeyi bilenlerden memnun kaldığı" belirtilen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yüzmeyi öğrenmeleri için de ümmetine teşvikleri mevcuttur. Kitabet, atıcılık ve biniciliğe olan teşvikleri meyanında yüzmenin de zikredildiğini görmüştük. Burada, aynı rivâyetleri tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu da belirtelim ki, müteakip devirlerde müslümanların yüzmeye yazıdan daha çok ehemmiyet verdikleri anlaşılmaktadır. Halîfe Abdülmelik, Şa'bî'ye (İbnu Kuteybe'nin rivâyetinde Haccac, oğlunun müeddibine): "Çocuklarıma yüzmeyi öğret, zîra kendileri için yazacak birini her zaman bulabilirler, fakat tehlike ânında kendileri yerine yüzecek birini bulamazlar" der. [99]

Yürüme ve Koşu:

Bazı rivâyetlerde atıcılık ve binicilikle birlikte yürümenin de tavsiye edildiğine, Ashâb'ın buna da ehemmiyet verdiğine şâhit olmaktayız. Ebû Zerr'den yapılan bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "İki hedef arasında koşan kimsenin her adımı için bir hasene mevcuttur" demektedir. Bir başka rivâyette: "Ok yarışı yapın, (vücudça) sertleşin, yalınayak yürüyün" buyurmaktadır. Hz. Ömer'in de: "Çocuklarınıza yüzmeyi, binmeyi öğretin ve hedefler arasında yalınayarak yürümeyi emredin" dediği rivayet edilir. Mücâhid de Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'i hedef arasında çok hızlı koşarken gördüğünü, hedeflerden birine yaklaştıkça "işte geldim, işte geldim" dediğini rivâyet eder. Keza Huzeyfe'nin de Medâin'de izarsız olarak iki hedef arasında koştuğu rivâyet edilmektedir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Hz. Âişe ile iki sefer koşu yarışı yaptığı, birincide Hz. Âişe'nin kazandığı, ikinci seferde şişmanlık sebebiyle, Hz. Âişe'nin kaybettiği ve koşuyu kazanan Hz. peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm)'in ona: "Bu, önceki koşuya bedeldir (ödeştik)" dediği rivayet edilmektedir. [100]

Güreş:

Bu gruba güreşi de katmak mümkündür. Muhammed İbnu Ebî Ali'den gelen mürsel bir rivâyet, Hz. Hasan'la Hüseyin'in, dedelerinin huzurunda güreştiklerini kaydeder. Rivâyette belirtildiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hasan tarafını tutar, sebebi sorulunca: "Cebrâil Hüseyin'e yardım etmektedir, ben de Hasan'a yardım etmeyi seviyorum" cevabını verir. İbnu Hişam'ın bir rivayetine göre bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de güreş yapmıştır. Mekke'nin ünlü pehlivanı Rükâne İbnu Abdi Yezid, müslüman olmak için, kendine göstermesi gereken bir mucize olarak, güreşmeyi ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in güreşte kendisini yenebilmesini şart koşar. Hz. Peygamber teklifi kabul eder ve pazularından son derece emin olan Rukâne'yi fevkalade şaşırtan bir netice hasıl olur: Güreşi kaybeder.
Yukarıda sayılan gayeli oyunlara teşvik edici hadislerden, İslam alimleri, harpteki mücadeleye yardımcı olacak her çeşit temrin ve alıştırma yapmaya bunlarda hazâkat ve maharet kazanmaya, uzuvların çeşitli riyazetlerle geliştirilmesine teşvik olduğu hükmünü çıkarmışlar "zîra bunda dîni aziz, düşmanı zelil kılma vardır" demişlerdir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) askerî mahiyetteki temrin ve oyunlara teşvikle kalmaz. Bunların yapıldığı vasıta ve bu işlerde kullanılan malzemelerin hazırlanmasına, ikmaline de aynı derecede ehemmiyet vermiştir, teşvik etmiştir. mesela en çok kıymet verilmiş olan "atıcılık"ın o zamanki vasıtası olan ok için şunu söyler: "Allah tek bir okla üç kişiyi cennetine kor:
1- Îmâli sırasında hayır murad etmiş olan imalcisi,
2- Onu atan kimse,
3- Oku (atıcıya) ulaştıran (yani taşıyan), îmâl edenle atan arasında vasıta olan."

Keza biniciliğin vasıtası olan "at" besleyenler de son derece takdir edilmiş, cihad için beslenen atların yediği şeyler, ayağında hâsıl olan toz ve izler, hatta vücudundan çıkan ter, gübre ve bevl'e varıncaya kadar her bir şey için sahibine sevab hasıl olacağı ve Kıyamet günü mizana gireceği" tebşir edilmiştir.
Burada ilave edeceğimiz son bir nokta, mezkur malzemelerin menşei meselesidir. Rivâyetler harp malzemelerinin yerli olması gerektiğini ve yerlisi varken yabancı menşe'li malzemenin kullanılmaması icab ettiğini ifade etmektedir. İki ayrı tarikden bazı icmal ve tafsil farklarıyla gelen rivayete göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hayber'in fethi sırasında "İran Yayı" (Kavsen Farisiyyen) taşıyan bir asker görür ve: "Onu at, zira bu yay ve bu yayı taşıyan, her ikisi de mel'undur. Siz Arap ok ve yaylarını kullanın. Zîra Allah, dininizi onunla aziz kıldı ve çeşitli memleketlerin kapısını onunla açıp fethettirdi" der. [101]

Askerî Terbiye Yaşı:

Aynı zamanda bir nevî askerî eğitim olan atıcılık, binicilik ve yüzmeyi öğrenip bunlarda maharet kazanma işine, mümkün mertebe erken yaşlarda başlandığını te'yid eden rivayetler mevcuttur. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in torunları Hasan ve Hüseyin'in, dedelerinin huzurunda ok atma müsâbakası yaptıklarını görüyoruz. Hz. Peygamber (alleyhissalâtu vesselâm)'in vefatında Hasan'ın 7; Hüseyin'in de 6 yaşlarında oldukları nazara alınırsa, ok atmaya çok erken yaşlarda başlatıldıkları anlaşılır.
Deve ve ata binme yaşı ile de ilgili olarak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in katıldığını zikrettiğimiz yarışlarla ilgili rivâyeti verebiliriz. Zîra bu rivayetlerde, yarışmadaki müsâbıklardan birinin Abdullah İbnu Ömer olduğu belirtilir. Hadisenin yılı tasrih edilmemiş olmakla beraber Abdullah'ın Hendek savaşı sırasında 15 yaşına basarak harbe katılabildiğini biliyoruz. Mezkur yarışın Hendek harbinden önce cereyan etmiş olabileceği ihtimali nazara alınınca, askere katılma yaşlarına (yani 14-15 yaşlarına) gelmiş bulunan bir kimse, yarışa katılabilecek seviyede binicilikte hazâkat kazanmış olmaktadır. Esasen bu yaşta askere alınması

demek, bu yaşa kadar askerliğin icap ettirdiği ok atma, kılıç kullanma, ata, deveye binme gibi maharetleri öğrenmiş olması demektir.
Son olarak, mezkur yaş meselesinde fiilî tatbikat hususunda bir fikir vermek üzere Kâbusnâme müellifinin bir kaydına nazar atabiliriz. Müellif çocuk için: "Kur'an'dan sonra (...) buğur bir silahşor üstâda ver, ta ki silahşorluk öğrene ve bile ki her bir silaha nice iş buyurmak gerek, yani oku nice atmak gerek, süngüyü nice dürtmek gerek ve kılıç nice urmak gerek ve ata nice binmek gerek bile. Çünkü tamam bu hünerleri öğrene ve fariğ ola gerektir ki oğlana suda yüzmek dahi öğredesin..." dedikten sonra hatıralarını anlatma zımnında, kendisinin Ebû Mansur Hâcib isminde bir silahşora 10 yaşında iken verilerek askerî eğitim aldığını, "ata binmek, süngü oynatmak, zıpkın atmak ve çevgen ile top vurmak ve kement atmak..." vs. öğrendiğini kaydeder.[102]

2- Oyalayıcı Oyunlar:

Bunlar çocukların hoş vakit geçirmelerine yardımcı olan oyunlardır. Yasaklanmış cinsten olmamak şartıyla meşgul edip eğlendirici her çeşit oyun burada mütalaa edilebilir. Şüphesiz bunlar da çocuklar için çeşitli yönlerden faydalıdır.
Bu çeşit oyunların da cevazına dair rivayetler mevcuttur. Resûlullah: "Toprak çocukların ilk baharıdır" buyurmakla, baharda her çeşit hayvanatın yayılıp eğlendikleri gibi, çocukların da toprak üstünde dağılıp oynayacakları oyunu tecviz etmiş oluyor.
Keza bir kısım hayvanlarla ve bilhassa kuş ve köpeklerle yapılacak oyunlar da tecviz edilmiştir. Burada şunu ilave edelim ki, gerek kuşlarla ve gerekse köpeklerle oynama cevazı daha ziyade çocuklarla ilgili olsa gelerek. Zîra Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayette, güvercinle eğlenip peşinde koşan bir kimseyi gören Hz. Peygamber: "(Bu kimse) şeytanın peşinde koşan bir şeytandır" demiş, bir başka hadislerinde de: "Güvercinle oynama fakra sebep olur" diyerek bu davranıştaki kerâhete dikkat çekmiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çok istisnâî haller dışında, Medîne'deki bütün köpeklerin

öldürülmesi için verdiği mükerrer emirleri mevcuttur. Aynı şekilde Hz. Osman'ın da "Her hutbede" mutlaka "köpeklerin öldürülüp, güvercinlerin kesilmesini" emrettiğine dair rivâyetler de mevcuttur. İbnu Kayyim de Süfyan'dan: "Cülahik (denen bir atma aleti) ve güvercin ile oynamanın, Lût kavminin eğlencelerinden olduğunu işittik" dediğini nakleder. İbnu Kayyim, bu ve benzeri rivayetlere dayanmaktan başka, "halkın mahremiyetine ıttılaya sebep olur" gerekçesiyle damlar üzerinde güvercin kovalayarak eğlenmekten men etmeyi "veliyyü'l-emrin vazifeleri" meyanında zikreder.
Çocukların kuşla oynayabileceği kanaatine mütemayil gözüken Münâvî de, kanat tüylerinin kesilmiş olma şartını, zaafının şiddetinde hemen hemen ittifak edilen bir hadisten istidlal ederek "aksi halde kuşla oyun, mekruh olan tetayyur ve müsâbakaya müncer olur" der.
Her hâl u kârda kerâheti ifade eden hadisler, vaktini değerlendirme durumunda olan büyüklerin (mükelleflerin) kuşlarla boş vakit geçirmelerine hamledilerek rivâyetler arasındaki teâruz te'lif edilebilir. Nitekim, önce de kaydettiğimiz üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), mü'min kişinin yürüme, binme ve ok atma talimleri yapması ile hanımıyla eğlenmesi dışındaki bütün eğlencelerini bâtıl addetmiş, aradığı kimsenin eğlenmeye gittiği söylenince: "Oyun için yaratılmadık" diyerek büyüklerin maksatsız, sırf hoş vakit geçirmeye matuf eğlenceleri hoş karşılamadığını ifade etmiştir. Ayrıca muhtelif rivayetlerde, "çok gülmenin kalbi öldürüp, fakirlik getireceği" sebebiyle Allah'ın en çok nefret ettiği üç şeyden biri gösterilerek hoş karşılanmamış ve ısrarla "az gülmek" tavsiye edilmiştir. Bu çeşit ifadeler de, eğlencede büyüklerin ölçülü olmasını istemektedir. Nevevî fazla gülmeye ve kalbin kasavetine sebep olarak zikrullahtan ve dinin mühim meselelerini tefekkürden alıkoyacak kadar ifrat ve ısrarla devam edilen her eğlencenin yasaklanmış olduğunu söyler. İmam Şâfiî de: "Eğlence, dindar ve mürüvvet sahibi kimselerin sanatı olmamalı" diyerek kerâhetini ifade eder.
Sünnette rastlanan ve "oyalayıcı grub"a dahil edebileceğimiz diğer bir kısım eğlenceler bayram, düğün, sünnet düğünü, istikbal merasimi... gibi çeşitli vesilelerle yapılan şenliklerdir. Bunların meşruiyeti ve çocukların

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in devrinde bunlara iştirakleriyle ilgili misaller "Büyüklerle Münasebet" kısmında zikredilmiştir.[103]

3- Zararlı Oyunlar:

Bunlar dinen yasaklanmış olan kumar, tetayyur (uğursuzluk çıkarma), bahisli müsâbakalar gibi oyunlardır. Bunlarla behemahal yasaklanmış bir husus bulaşmaktadır veya bulaşması muhtemeldir. Güvercinle ilgili teferruâtta da görüldüğü üzere, aslında meşru olan bütün oyunlar bu şekle döküldüğü takdirde zararlı ve menhî gruba girer. Yasaklanmış olan veya bu hüviyete girmiş olan oyunlardan çocukların korunması gerekmektedir. "Allah'ın her yasakladığı şey, büyük günahtır, hatta çocuğun kumar oynaması bile" diyen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çocuğun bu işteki mesuliyetini onun anne, baba gibi sorumlusuna yüklemektedir: "Çocuğun cevizle (kumar) oynar görüp de kulağını çekmeyen ebeveynin kırk gün namazı kabul edilmez."
Bu gruptan, bir de o devirde bilinip de yasaklanmış oyunlar vardır. Bunlardan biri tavladır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Kim tavla ile oynarsa Allah ve Resûlüne isyân etmiştir" der. Müslim'de de tahric edilen bir diğer rivayette tavla oynamanın tahrimiyeti: "Tavla oynayan, elini domuzun etine ve kanına batırmış gibidir" sözleriyle ifade edilmiştir. Nâfi'nin rivayetine göre "İbnu Ömer aile efradından tavla oynayanı yakalarsa oynayanı döver, oyun aletini de kırardı."
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında pek yaygın olmadığı -ve belki de bilinmediği- anlaşılan satranç için de kerâhet ifade edilmiş, ancak nass yokluğu sebebiyle kesinlikle tahrimine hükmedilmemiştir. İmam Şâfiî, tahrimi hususunda tavakkufu tercih ederken, İbnu Teymiyye tahrimine kâil olur ve edille ikamesine çalışır. Hattâbî (v. 388): "Bazı âlimler, harb ahvali ve düşmanın hilesi üzerinde düşünmeye sevkedeceği zannıyla satranç oyununa ruhsat verdiler" dedikten sonra, bununla kumara yer verilmeden oynansa bile, oynayanların bir çoğu namazı vaktinden te'hir etmeye; birçoğu da dilinden kötü söz eksik etmemeye

mütemayil olduklarından, bununla iştigal edenlerin mürüvvetlerini kaybedeceklerini, şehadetlerinin makbul olmayacağını söyler.

Mûsikî için de durum aynıdır. Bayram, düğün gibi hususî durumlarda tecviz edilmiş olan mûsikî, bunun dışında kerih addedilmiştir. Sûfilerin raksa cevaz istidlâl etmelerine imkan veren bazı rivâyetler de bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bayram günü eğlence ve şenlik yapan Habeşli çalgıcıları dinleyip oyuncuları seyrettiği sabit ise de, yine bizzat Hz. Peygamber tarafından mûsikî "Kalbte nifakı yeşertici" olarak tavsif edilmiştir. İbnu Abbas, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen: "İnsanlardan kimi de vardır ki Allah yolundan bilmeyerek saptırmak ve o yolu eğlence yerine tutmak için bâtıl ve boş lafa müşteri çıkar..." (Lokman 6) âyetinde geçen "bâtıl ve boş laf"la mûsikî ve benzeri şeylerin kastedildiğini söylemiştir.

Gazâlî mûsikinin kalbe son derece müessir olduğunu, ancak kalbde mevcut olan şeyi ortaya çıkardığını, iyilik varsa iyiliğin, kötülük varsa kötülüğün "mevzun nağmelerle" ortaya çıkacağını söyler ve bu konuda alimlerin münakaşalarını sunar. Mûsikî konusuna hususi bir bahis ayıran İbnu Haldun bilhassa harpte askerlerin cesaretini artırıcı bir te'sire sahip olduğunu belirtir. Günümüz terbiyecileri de mûsikînin çocuk şahsiyetinin gelişmesinde müessir olduğunu söylemektedirler.

Hülasa etmek gerekirse musikinin insan üzerindeki te'siri, bidayetten beri, İslam âlimlerince de kabul edilmiş olmasına rağmen, birinci planda menfî te'sirleri nazara alınarak çocukların terbiyelerinde fazla yer verilmemişe benziyor. Hatta Ömer İbnu Abdilaziz'in, çocuğunun müeddibine: "Bana sikalardan ulaştığına göre, müzaifin sesi ve şarkıların dinlenmesi kalpte nifakı yeşertir, tıpkı suyun bitkileri yeşertmesi gibi" diye yazdığı rivayet edilir ki, bu söylediğimizi te'yid eder.

Ancak tekrar belirtelim ki sünnetten intikal eden rivayetlerde mutlak bir tahrim mevzubahis değildir. Bu sebepledir ki âlimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Üstelik bayram ve düğünlerde de mübahtır. Şu halde herşeyde olduğu gibi mûsikînin de fazlası ve havâiliğe atacak miktar ve çeşidi menhi addedilmiş olmalıdır. Aksi takdirde, insan hayatında

yokluğu düşünülemeyen bir şeyin tamamen yasaklanmış olması gerekir ki, buna ne sünnette ne de âlimlerde rastlanır.[104]

İKİNCİ FASIL

ATIN VASIFLARI

ـ1ـ عن أبي وَهب الجُشَمى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه #: عَلَيْكُمْ مِنَ الخَيْلِ بِكُلِّ كُمَيْتٍ أغَرَّ مُحَجَّلٍ، أوْ أشْقَرَ أغَرَّ مُحَجَّلٍ، أوْ أدْهَمَ أغَرَّ مُحَجَّلٍ. قِيلَ ٔبِى وَهْبٍ لِمَ فُضِّلَ ا ٔشْقَرُ؟ قال: ٔنَّ النبى # بَعَثَ سَرِيَّةً فَكَانَ أوَّلَ مَنْ جَاءَ بِالْفَتْحِ صَاحِبُ أشْقَرُ[. أخرجه أبو داود والنسائى.وعنده: ارْتَبِطُوا الخَيْلَ وَامْسَحُوا بِنَوَاصِيهَا وَأكْفَالِهَا وَقَلِّدُوهَا وَ تُقَلِّدُوها ا ٔوْتَارَ.وَمَعْنَى: َ تقلدوها ا ٔوتار: أنهم كانوا يقلدون خيلهم ا ٔوتار من العَيْنِ فَأعْلَمَهُمْ أنْ ذلكَ َ يَرُدُّ من قدر اللّه شيئاً. وقيل: معناه تطلبوا عليها ا ٔوتار التى وُتِرْتُمْ بها في الجاهلية .

1. (2219)- Ebû Vehb el-Cüşemî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Size alnı sakar, ayakları sekili kahverengi atı veya alnı sakar ayakları sekili kızıl atı veya alnı sakar, ayakları sekili siyah atı tavsiye ederim."
Ebû Vehb'e: "Kızılın tafdil edilişinin sebebi nedir?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:
"Çünkü, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir seriyye göndermişti. Zafer haberini ilk getiren kızıl atın sahibi idi."[105]

Nesâî'de şu ziyade vardır: "(Allah yolunda) at besleyin, alınlarından ve arkalarından okşayın. Boyunlarına takı bağlayın fakat kiriş bağlamayın."
"Kiriş bağlamayın" ibaresi şunu ifade eder: Araplar cahiliye devrinde nazar değmesine karşı atlarına kiriş bağlarlardı. Bu hadisle Resûlullah bu işin, Allah'ın kaderinden hiçbirşeyi geri çeviremeyeceğini onlara bildirmiş oldu. Mamafih bu ibarenin: "Atın üzerinde, cahiliye devrindeki gibi intikam almaya kalkmayın" mânasını taşıdığı da söylenmiştir. (Zîra evtâr, "vitr" kelimesinin de cem'idir. Vitr, intikam demektir."[106]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) atların rengine ve alacasına göre onların değerlendirmesini yapmakta, renkleri ve alacaları atları tercihte miyar olarak kullanmaktadır.
Hadiste geçen kümeyt, siyah ve kızıllığı eşit seviyede olan renktir, dilimizde kahverengi diyoruz. Eğarr: Sakar dediğimiz alındaki beyazlıktır. Muhaccel, ayaklarındaki beyazlıktır, seki diye ifade ederiz. Askar, kızıl dediğimiz, saf kırmızıdır, insan teninde olunca beyaza çalan kızıllıktır. Atlarda daha ziyade yele ve kuyruktaki renktir. Siyahın galebe çalmasıyla kümeyt (kahverengi) denen renk ortaya çıkar.
2- "Ata evtar takmayın" ibaresine gelince, buradaki evtar kiriş mânasına gelen vetr'in cem'i olduğu gibi, intikam mânasına gelen vitr'in de cem'idir. Âlimler, hadise her iki mânayı da tatbik ederler. Nitekim Teysîr müellifi, kaydettiği açıklamada iki mânaya da dikkat çekmiştir. Uzak mânayı veya zayıf görüşü sunarken kullanılan kîle (denildi ki) tabiriyle takdim edilen bu ikinci mânada "atın intikam almada değil, Allah yolunda cihadda kullanılması" emredilmiş olmaktadır.[107]

ـ2ـ وعن أبى قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: خَيْرُ الخَيْلِ ا‘دْهَمُ ا‘قْرَحُ ا‘رْثَمُ ثُمَّ ا‘قْرَحُ المُحَجَّلُ طَلُقُ الْيَمِينِ، فإنْ لَمْ يَكُنْ أدْهَمَ فَكُمَيْتٌ عَلى هذِهِ الشِّيَةِ[. أخرجه الترمذي.»ا‘قْرَحُ« الذي في

جبْهَتِهِ قَرْحَةٌ، وهي بياض يسير في وسطها.»وَا‘رْثمُ« الذي في شَفَتِهِ العليا بياض.»وطُلُقُ الْيَمِينِ« بضم الطاء والم: غير مَحَجَّلِهَا.»وَالشّيَةُ« كل لون خالف مُعْظَمَ لون الخيل وغيره .

2. (2220)- Hz. Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Atların en hayırlısı alnında küçük bir sakar, üst dudağında beyaz beneği olan siyahtır. Bunun üç ayağı sekili, ön sağ ayağı sekisiz siyah takip eder. Eğer siyah değilse alacası, böyle olan kahverengi hayırlıdır."[108]

AÇIKLAMA:

1- Edhem, siyahlığı koyu olan demektir. Hiç beyazlığı olmayan simsiyah ata cevn denmiştir. Akrah, alındaki azıcık bir beyaz beneğin adıdır. Benek büyük olursa gurre denir. Dilimizdeki sakar daha ziyade gurreyi karşılar. Akrah'ı benekle ifade edebiliriz, ancak benek dilimizde, hayvanın her tarafındaki aklığı ifade için kullanılır.

2- Ersem, hayvanın üst dudağındaki beyazlığa denmiştir. Aliyyü'l-Kârî'ye göre, bununla, burnundaki beyazlığın da kastedildiğini söyleyen olmuştur. Muhaccel, üç veya dört ayağında veya arka ayaklarında seki olan atdır. Muhaccel denebilmesi için sekinin bileklerden yukarıda, dizlerden aşağıda olması gerekir. Bu sınırlar arasındaki beyazlık az veya çok olmuş farketmez, bu hayvana muhaccel denir. Tuluku'l-Yemîn ön sağ ayağı beneksiz demektir. Tuluk, "mutlak" yani beneksiz demektir. Hadisin Câmi'u's-Sağîr'deki vechi mutlaku'lyemîn şeklindedir. Kümeyt, kızılsiyah arasındaki renktir. Sibeveyh bunu esfer (sarı) diye de ifade etmiştir.[109]

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّه #: يُمْنُ الخَيْلِ في شُقْرِهَا[. أخرجه أبو داود والترمذي.»اليُمْنُ« البَرَكَةُ .

3. (2221)- Hz. İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Atın bereketi kızıllığındadır" buyurdu."[110]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullâh'ın kızıl atta bereket bulmasının sebebi önceki hadiste belirtilmiştir.
2- Münavî'ye göre, önceki hadiste siyahın tafdil edilmesi ile bu hadiste kızılın tafdil edilmesi arasında bir teâruz yoktur. Zîra, tafdil cihetleri farklıdır. Çünkü siyah, hayırlı olmakla, kızıl da bereketli (uğurlu) olmakla tafdil edilmiştir. Öyleyse birinde hayır, öbüründe bereket bulunması câizdir. Veya bu iki hadisten biri mutlak tafdile delalet etmeyen bir sebeple tahric edilmiştir. Veya alnında ve dudağında beyaz beneği olan siyah tafdil edilmiş olmakla, üç vasfın beraberliği ile hayırlı olmuştur. Bereket de kızıllığa, diğer iki vasfın katılmasıyla hâsıl olmuştur. [111]

ـ4ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # يَكْرَهُ الشِّكالَ في الخَيْلِ، وَهُوَ أنْ يَكُونَ الْفَرَسُ في رِجْلِهِ الْيُمْنِى بَيَاضٌ وفي يَدِهِ الْيُسْرَى، أوْ يَدِهِ الْيُمْنِى وَرِجْلِهِ اليُسْرَى. وقِيلَ: الشِّكَالُ أنْ يَكُونَ ثَثُ قَوَائِمَ مُحَجَّلَةً وَوَاحِدَةٌ مُطْلَقَةً أوْ الثَّثُ مُطْلَقَة وَوَاحِدَةٌ مُحَجَّلَةً وَ يَكُونُ الشِّكَالُ إِّ في رِجْلٍ، وَقِيلَ اخْتَِفُ الشِّيَةِ بِبَياضٍ في خَفٍ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

4. (2222)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şikâl attan hoşlanmazdı. Bu, atın ön sağ ve arka sol ayağında veya ön sol, arka sağ ayağında (çaprazlama) seki bulunmasıdır. Ancak şikâl için şöyle diyen de olmuştur: "Atın üç ayağının sekili, birinin sekisiz olmasıdır veya üçünün sekisiz, birinin

sekili olmasıdır, şikâl sadece arka ayakta olur. Şu da söylenmiştir: "Şikâl, beyazlı alaca ihtilafının çaprazlama olmasıdır."[112]

AÇIKLAMA:

Rivâyette yer alan şikâl ile ilgili açıklama Resûlullah'ın sözü değildir. Râvilerden biri tarafından yapılmıştır. Tarifteki işkâlin de râviye ait olduğu açıktır. Şikâl hakkında İmam Nevevî daha başka tarifleri de kaydeder. Şikâlattan kerâhet duymanın sebebi hususunda bazı şârihler: "Böyle bir atın kösteklenmiş atlara benzemesindendir" demiştir. Köstekli at yürüyemez. Bu çeşit atların necib olmayacağı, yani ırk olarak asil olmayacağı da söylenmiştir. Fakat buradaki gerçek sebebi Allah bilir, söylenenler hep tahmin ve yorumdan ibarettir, rivâyete dayanmaz.[113]

ـ5ـ وعن عروة بن الجعد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: الخَيْلُ مَعْقُودٌ في نَوَاصِيهَا الخَيْرُ: ا'جْرُ وَالمَغْنَمُ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

5. (2223)- Urve İbnu'l-Ca'd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Atın alnına hayır bağlanmıştır: "Bu hayır), sevap ve ganîmettir. Bu hal kıyamete kadar bâkidir."[114]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devirlerinde en iyi savaş vasıtası olan atın bu maksadla beslenmesini pek çok hadislerinde teşvik buyurmuşlardır. İbnu Hacer, bu hadisi rivâyet eden Sahâbi'nin (Urvetu'bnu Ebi'lca'd) yetmiş kadar at beslediğine işaret eder.
At beslemeye teşvik eden hadisler, bunun Allah rızası için" beslenmesini şart koşar. Bu maksadla beslenmeyecek atın hayır değil, vebal olduğu da sarih olarak ifade edilmiştir. Buhârî ve diğer kaynaklarda gelen bir hadis meâlen şöyle: "At üç kısımdır: Adam atı Allah yolunda kullanmak üzere

beslemektedir. Onu çayıra veya bahçeye bağlayınca, ipi bu çayır ve bahçeden her ne yeme imkanı verirse, bu yedikleri ona hep sevap yazılır, At bu esnada ipini koparıp kaçsa, birkaç tepeyi aşsa, bu sırada bıraktığı mayısları, hasıl ettiği izleri sahibine ücret olur. At, bir nehri geçerken su içse, adam sulamak niyetinde olmamış bile bulunsa bu da ona hasenât ve sevap olur.

Atın vebal olduğu kimseye gelince, bu atı fahr, gösteriş ve müslümanlara düşmanlık maksadıyla besleyen kimsedir. Böyle bir at besleyene yüktür, vebaldir."

Hadisin Müslim ve Nesâî'deki vechinde sahibine (ateşe karşı setr ve) örtü olan atın, nakil ihtiyacını görmek, başkasına muhtaç olmamak, zenginliğin gereğini yerine getirmek gibi maksadlarla beslenen, komşu ve dostların ihtiyaçları olduğu zaman sakınılmayan, bazı yorumlarda zekâtı verilen attır.

Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayeti bu hususta câmî bir muhtevadadır: "Atın alnına hayır bağlanmıştır. Bu Kıyâmete kadar ebediyyen böyle olacaktır. Kim onu Allah yolunda kullanmak maksadıyla edinir, Allah yolunda harcadığını düşünerek onun için harcarsa artık atın açlığı da tokluğu da, suya kanması da susaması da, çıkardığı mayısları da bevlleri de Kıyamet günü, besleyenin mizanında kurtuluştur. Kim de onu gösteriş için, desinler için, tereffüh ve eğlence için beslerse, artık hayvanın açlığı da tokluğu da, suya kanması da susaması da, çıkardığı mayısları da, bevlleri de Kıyamet günü sahibinin mizanında hüsrandır."

Şârih Hattâbî der ki: "Bu hadis, at edinmek suretiyle kazanılan malın, en hayırlı, en temiz mal olduğuna işaret eder. Araplar "mal"ı hayır diye de isimlendirirler."

Kadı İyâz, bu hadise dayanarak: "Hayır atın alnında bağlı olduğuna göre, atda uğrsuzluk olamaz. Öyle ise: "Uğursuzluk üç şeydedir: Kadın, at ve ev" hadisinde kastedilen atın cihad atı olmaması muhtemeldir. Zîra bu maksadla hazırlanan at hayır ve bereketle has kılınmıştır, onda uğursuzluk olamaz." Zürkânî der ki: "Veya şöyle de söylenebilir: "Hayır ve şerrin aynı zatta ictimâı mümkündür. Hayır, ücret (sevap) ve ganimetle tefsir edilmiştir. Bu durum, aynı atla insanların uğursuzluk çıkarmalarına mâni değildir."[115]

ـ6ـ وعن عُتْبَةَ بن عبداللّه السلمى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #:َ تَقُصُّوا نَوَاصِىَ الخَيْلِ وَ أعْرَافَهَا وَ أذْنَابَهَا فإنَّ أذْنَابَهَا مَذَابُّهَا، وَمَعَارِفَهَا دِفَاؤُهَا، ونَوَاصِيهَا مَعْقُودٌ فِيهَا الخَيْرُ[. أخرجه أبو داود .

6. (2224)- Utbe İbnu Abdillah es-Sülemî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Atın alnındaki tüyleri kesmeyin (boynunun üstündeki) yeleleri de kesmeyin, kuyruğundaki tüyleri de. Çünkü kuyruğu sinekleri vs. kovalar, yeleleri onu ısıtan elbisesidir, alnı ise orada hayır bağlıdır."[116]

ـ7ـ وعن جرير رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ النَّبىَّ # يَلْوِى نَاصِيَةَ فَرَسٍ بِأصْبُعِهِ وَيَقُولُ: الخَيْلُ مَعْقُودٌ في نَوَاصِيهَا الخَيْرُ إلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، ا ّجْرُ وَالْغَنِيمَةُ[. أخرجه مسلم والنسائى .

7. (2225)- Hz. Cerîr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı atın alnındaki tüyleri parmaklarıyla bükerken gördüm. Büküyor ve şöyle diyordu: "Atın alnına Kıyamet gününe kadar hayır bağlanmıştır. Bu hayır sevap ve ganimettir."[117]

ـ8ـ وعن يحيى بن سعيد قال:]رُؤِىَ النَّبىُّ # يَمْسَحُ وَجْهَ فَرسِهِ بِرِدَائِهِ. فَقِيلَ لَهُ في ذلِكَ فقَالَ: إنِّى عُوتِبْتُ اللّيْلَةَ في الخَيْلِ[. أخرجه مالك .

8. (2226)- Yahya İbnu Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ridası ile atının alnını okşadığı görüldü. Bunun sebebi sorulunca şu cevabı verdi:

"Ben bu gece at mevzuunda azarlandım."[118]

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin şerhte kaydettiği bir başka rivayette mesele biraz daha açıklık kazanmaktadır: "Cebrail geceleyin, ata hor muamele sebebiyle beni azarladı." Vak'anın rüyada veya uyanıklık halinde olabileceği, ancak uyanıklık halinde olmasının kuvvetli ihtimal olduğu belirtilir.
Bu rivayetler Resûlullah'ın ata olan sevgisini de göstermektedir. Nesâî'nin Hz. Enes (radıyallâhu anh)'ten kaydettiği bir rivayet şöyledir: "Resûlullâh'a kadınlardan sonra en ziyade sevgili olan şey at idi." İbnu Abdilberr, Resûlullah'ın at hakkında kullandığı övücü ifadeleri başka hiçbir hayvan hakkında kullanmadığını, dolayısiyle bu hadiste, atın, diğer hayvanların hepsine tafdil edildiğini söyler.[119]

ـ9ـ وعن أبى ذرّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ اللّه #: مَا مِنْ فَرَسٍ عَرَبِىٍّ إِلاّ يُؤْذَنُ لَهُ عِنْدَ كُلِّ سَحَرٍ بِكَلِمَاتٍ يَدْعُو بِهِنَّ: اللّهُمَّ خَوَّلْتَنِى مَنْ خَوَّلْتَنِى مِنْ بَنِى آدَمَ وَجَعَلْتَنِى لَهُ فَاجْعَلْنِى أحَبَّ أهْلِهِ وَمَالِهِ إلَيْهِ، أوْ مِنْ أحَب أهْلِهِ وَمَالِهِ إلَيْهِ[. أخرجه النسائى .

9. (2227)- Hz. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hiçbir Arabî at yoktur ki, her seher vaktinde şu kelimelerle dua etmesine izin verilmesin: "Ya Rabbi, Beni insanoğlundan dilediğine temlîk ettin, beni onun malı kıldın. Öyleyse beni, ona onun en sevgili malı, en sevgili ehli kıl" veya "Beni ona, onun en sevgili malından ve ehlinden biri kıl."[120]

AÇIKLAMA:

Senet yönüyle hasen olan bu hadisi Nesâî, "Atın duası" adını verdiği bâbta kaydeder. [121]

ـ10ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ النَّبىُّ # يُسَمى ا ٔنْثى مِنَ الخَيْلِ فَرَساً[. أخرجه أبو داود .

10. (2228)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dişi ata feres derdi."[122]

ـ11ـ وعن سَهْل بن سعد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ لِرَسُولِ اللّهِ # فَرَسٌ في حَائِطِنَا يُقَالُ لَهُ اللُّخِيفُ[. أخرجه البخارى.وَيُرْوَى بِالحَاءِ والخَاءِ مُكَبَّراً وَمُصَغَّراً.

11. (2229)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bizim bahçemizde bir atı vardır, adı el-Lahîf idi."[123]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Buhârî'deki aslında atın adı Lahîf olduğu gibi Luhayf olduğu da kayıtlıdır. Luhayf (noktasız "ha" ile) olduğu takdirde uzun kuyruklu mânasında kullanılmış olabileceğini bazı şârihler ifade eder, çünkü kelimenin aslı, yerde sürünmek mânasını ifade etmektedir. Lahîf (noktalı "hı" ile) olduğu takdirde uygun bir mâna verilememiştir. Ancak İbnu Hacer, "hı" yerine "cim" ile Lacîf şeklinde bazı rivayetlerde geldiğini, bunun ise demir kısmı geniş olan ok mânasına geldiğini İbnu'l-Esîr'den naklen kaydeder. Dolayısiyle at, sür'ati sebebiyle "ok" diye isimlenmiş olabilmektedir.
Bir başka rivayette mezkur bahçede Resûlullah'ın üç atının bulunduğu, atların Lizâz, ez-Zarif, ve el-Luheyf diye tesmiye edildikleri belirtilir.[124]

12ـ وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أهْدِيَتْ للنَّبىِّ # بَغْلَةٌ فَرَكِبَهَا. فَقُلْتُ لَهُ: لَوْ حَمَلْنَا الحُمُرَ عَلى الخَيْلِ فَكَانَتْ لَنَا مِثْلَ هذِهِ؟ فقَالَ: إنَّمَا يَفْعَلُ ذلِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُونَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

12. (2230)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir katır hediye edilmişti, ona bindi. Ben kendisine:
"Eşekleri atlara aşırtsak da bunun gibi katırlar elde etsek olmaz mı?" dedim. Şöyle cevap verdi:
"Bunu (şeriatın bu meseledeki hükmünü) bilmeyenler yapar."[125]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in katıra binmekle beraber, merkeble atın çiftleştirilerek katır elde edilmesini hoş karşılamadığını ifade etmektedir. Hattâbî merhum Resûlullah'ın kerâhetinin sebebini şöyle izah eder: "Eğer merkebler atlara bindirilecek olursa, atların sayısı azalır, artmaları kesilir ve atlardan hasıl olan faydalar muattal olur. Halbuki at, binmede, hızlı gitmede, takipte, cihadda, ganimetler elde etmede kendisine muhtaç olunan bir hayvandır. Üstelik eti de yenir. Daha başka faydaları da var. Katırda bu faydaların hepsi yoktur. Öyle ise, ondan istifadenin artması için neslinin çoğalması gerekir."
Tîbî de şöyle der: "Belki de ata merkebi bindirmek câiz değildir de, katıra binmek ve ona sahip olmak câizdir. Nitekim resim de böyle; onu yapmak haramdır, ama minder ve halı üzerine işlenmiş olanları kullanmak mübahtır."
2- Resûlullah'ın "Bunu, bilmeyenler yapar" sözü ile "Şeriatin bu husustaki ahkamını bilmeyenler, evlâ ve hikmete uygun olanı bilmeyenler" kastedildiği belirtilir. Ayrıca kerâhetin sebebi hususunda: "Âdi olanı, hayırlı olanla değiştirmek" olduğu için dahi denmiştir.

3- Bu hadisten hareketle katır beslemenin câiz olduğuna hükmedilmiştir. Zîra Resûlullah'ın bindiğini ifade etmektedir. Katıra binmek câiz olmasaydı Efendimiz de binmezdi. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm dahi, katırın binek olarak yaratıldığını zikreder: "Sizin için atları, katırları ve merkebleri binek ve süs hayvanları olarak yaratmıştır..." (Nahl 8). [126]

SUAL BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Sual mevzuu, müslümanın edebine giren mühim bir husustur. Ama, Kütüb-i Sitte müelliflerinden hiç biri, kitaplarında bu bahse müstakil bir bölüm ayırmamıştır. Değil Kütüb-i Sitte imamları, diğer hadisçilerin kitaplarında da, bildiğimiz kadarıyla Kitâbu's-Suâl diye bir bölüm mevcut değildir. Şu halde, bu adla müstakil bir bölüme yer vermek Teysîr'in -daha doğrusu onun aslı olan Câmi'ul-Usûl'ün- tertip yönünden bir orijinalitesini teşkil etmektedir.
Sual bahsi, hadis mecmualarımızda daha ziyade edebe giren bölümlerden birinde yer alan bir bâbta incelenir, ayrıca hadisin birinci derecede ilgili olduğu bir bahiste de geçebilir. Nitekim, kitabımızın muhtelif bahislerinde sualle ilgili bazı rivayetler geçti ve her seferinde bazı açıklamalar sunduk (Mesela 3. Cilt 456-461. sayfalar görülebilir).
Şu halde, burada, sual âdâbına giren bir kısım hadisleri toptan göreceğiz. Bir kısım umumî açıklamalar daha önce geçtiği için îzahlarımızı burada kısa tutacağız.[127]

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: دَعُونِى مَا تَرَكْتُكُمْ فَإنَّمَا أهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِفُهُمْ عَلى أنْبِيَائِهِمْ. فَإذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ

شَىْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ، وَإِذَا أمَرْتُكَمْ بِأمْرٍ فَأتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ[. أخرجه الشيخان والترمذي .

1. (2231)- Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben sizi terkettikçe siz de beni bırakınız. Zîra, sizden öncekileri, suallerinin çokluğu ve peygamberleri üzerindeki ihtilafları helâk etmiştir. Öyle ise sizi birşeyden nehiy mi ettim (niçin, neden? diye sormaya kalkmadan) ondan kaçının. Bir şey emrettiğim zaman da onu elinizden geldiğince yapmaya çalışın, (soru sormayın)." [128]

AÇIKLAMA:

1- Müslim'in bir rivayetinde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözü hangi vesile ile söylediği açıklanır. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) der ki: "(Bir gün) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hitabederek: "Ey insanlar Allah sizlere haccı farz kıldı. Öyle ise hacc yapın!" demişti ki bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Her sene mi!" diye sordu. Resûlullah sustu, adam sorusunda ısrar ederek üç kere tekrarladı. Sonunda Efendimiz: "Eğer "evet!" dersem bu size vacib olur ve güç getiremezsiniz" dedi ve ilave etti: "Ben sizi terkettikçe siz de beni bırakın!"

Bazı rivayetler, bunun üzerine Mâide suresinin 101. ayetinin nâzil olduğunu ve rastgele soru sormayı yasakladığını belirtir. Âyet meâlen şöyle: "Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın..."

Daha fazla açıklama için 592. hadise bakılabilir.[129]

ـ2ـ وعن سعد بن أبى وَقّاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّه #: إنَّ أعْظَمَ المُسْلِمينَ في المُسْلِمينَ جُرْماً مَنْ سَألَ عَنْ شَىْءٍ لَمْ يُحرَّمْ عَلى

النَّاسِ فَحُرِّمَ مِنَ أجْلِ مَسْألَتِهِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود .

2. (2232)- Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müslümanlar içinde, müslümanlara karşı en büyük cürüm işleyen kimse odur ki, haram kılınmamış olan bir şey hakkında soru sorar da bu suali sebebiyle o şey haram kılınıverir."[130]

AÇIKLAMA:

Ulemâ bu benzeri rivayetleri ve önceki hadisin açıklamasında temas edilen âyet-i kerîmeyi gözönüne alarak rastgele ve çokça sual sormayı hoş görmemiş ise de, soru sormayı mutlak olarak yasaklamamıştır. Meselenin tavzîhinde bazı ihtilaflara da düşülmemiş değildir. Kadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabî soru sormayı mutlak yasaklamaya meyledenlere tabiatı mucibince şu sert çıkışta bulunur: "Gâfillerden bir kısmı, nevâzil'den (sonradan vukua gelen, sünnette olmayan hadiselerden) soru sormanın yasak olduğuna itikad etti ve bu âyetle de bir ilgi kurdu. Ama mesele öyle değil. Zîra âyet, cevap sonunda kötülük hasıl olacak soruları yasaklamıştır. Bu husus âyette pek açıktır. Nevazil'e giren meseleler hiç de buraya girmez." İbnu'l-Arabî'nin görüşüne katılan İbnu Hacer: "Bu doğrudur, çünkü âyetin zâhiri, yasağı, vahyin iniş zamanıyla sınırlamaktadır" dedikten sonra sadedinde olduğumuz Sa'd hadisinin de bu görüşü te'yid ettiğine dikkat çeker. Hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) soru üzerine helâl bilinen bir şeyin haram kılınma ihtimaline dikkat çekmiştir ki, bu yetki sadece Hz.
Peygamber'e hastır. Öyle ise yasaklama öncelikle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanıyla ilgilidir.
Ama bu yasağın her devre bakan bir vechinin varlığı da inkar edilemez. Mesela, bu bâbta gelen bütün hadisler gözönüne alınarak değerlendirilmelidir. O takdirde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ‘Heleke’l-mutenettaûne’ hadisi ile lüzumsuz, ve vukuu nadir şeylerden

soru soranları da zecr ettiğini söyleyen âlimlere hak vermek gerekir. Hadis bu mânada "Dırdırcılar helâk olmuştur" diye tercüme edilebilir. [131]

ـ3ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه #: َ يَزَالُ النَّاسُ يَسْألُونَكُمْ عَنِ الْعِلْمِ حَتَّى يَقولُوا: هذَا اللّهُ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ، فَمَنْ خَلَقَ اللّهَ؟[. أخرجه الشيخان وأبو داود.وزاد قال أبو هريرة، وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِ رَجُلٍ: صَدَقَ اللّهُ وَرَسُولُهُ. قَد سَألَنِى اثْنَانِ وَهذا الثَّالِثُ .

3. (2233)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhisssalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlar sizlere ilimden sormaya devam ederken şunu demeye kadar gelirler: "Anladık, Allah herşeyin yaratıcısıdır, pekiyi Allah'ın yaratıcısı kimdir?"[132]
Ebû Hüreyre, bir adamın elini tutarak ilave etti: "Allah ve Resûlü doğıu söyledi. Bana bunu iki kişi sordu; bu, üçüncüsüdür."[133]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mü'minin edebine uymayacak bir sual örneği vermektedir. Bu sual bir şey öğrenmekten ziyade, inananların zihinlerini karıştırmak, onları teşvişe atmak için sorulan bir sorudur. Böyle bir suali mü'minin sormayacağı açıktır.
Hadisin bir başka vechinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu soruyu soranın bir nev'î şeytan (insî şeytan) olduğunu bilirten bir üslubla vak'aya dikkat çeker: "Şeytan birinize gelip: Şunu kim yarattı, bunu kim yarattı diye sorar. (Siz Rabb Teâlâ yarattı dersiniz. O bu sefer): Rabbini kim yarattı? der. Şeytan bu noktaya gelince Allah'a istiâze edin (ve ona muhatap olup konuşmayı sürdürmeye) son verin."

Bir diğer rivâyette de şöyle gelmiştir: "İnsanlar birbirlerine sormaya devam ederek şunu deme noktasına gelirler: "Bunu Allah yarattı, Allah'ı kim
yarattı?" Kim bu çeşit sualle karşılaşırsa: "Allah ve Resûlüne inandım" desin."
Hadisin, sadedinde olduğumuz vechinin devamında Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin, bir adamın elinden tutarak: "Allah ve Resûlü doğru söyledi, bu soruyu bana iki kişi sordu. İşte şu da üçüncüsü" der. Ebû Hüreyre hazretlerini böyle söylemeye sevkeden husus, bir seferinde Resûlullah'ın kendisine ismen hitab ederek:
"Ey Ebû Hüreyre! İnsanlar sana şundan bundan sormaya devam edip, ta: "Bu Allah, Allah'ı kim yarattı?" diyeceklerdir" buyurmuştur. Ebû Hüreyre, bir gün mescidde iken Medîne'ye gelen bir grup bedevi kendisine aynı tarzda sual vaz'ederler. Ebû Hüreyre yerden bir avuç çakıl alarak yüzlerine atar ve: "Kalkın! Kalkın!" diyerek huzurundan kovar.
Aslında bu soru akıldan mantıktan pek uzak, kendi arasında zıtlığa, çelişkiye düşen bir sorudur. Çünkü "Allah" herşeyi yaratan, mahluk olmayan varlık demektir. Allah'ı yaratan olsaydı o, Allah değil, mahluk olurdu. Mahluka Allah deyip O'na yaratıcı aramak tezad olur. Mahluk, Allah olamaz. Allah, mahluk olmadığı gibi, Allah yaratandır, yaratık değil.[134]

ـ4ـ وله في أخرى:]فَإذَا قالُوا ذلِكَ فَقُولُوا: اللّهُ أحَدٌ اللّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أحَدٌ، ثُمَّ لْيَتَفُلْ عَنْ يَسَارِهِ ثَثاً، وَلْيَسْتَعِذْ مِنَ الشَّيْطَانِ[.

4. (2234)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde şöyle der: "bunu söyledikleri zaman siz: "Allah birdir, Allah sameddir (ne bir yaratıcıya ne de bir başka şeye muhtaç değildir), doğurmadı, doğurulmadı da. O'nun bir dengi de yoktur" deyin, sonra solunuza üç kere tükürüp istiâze ile şeytandan Allah'a sığının."[135]

AÇIKLAMA:

Bu şeytânî sual karşısında tükürmek, nefret ve kerâhetimizi ifade etmek içindir. İstiâze etmek, yardım taleb etmektir.[136]

ـ5ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُول اللّه #: شِرَارُ النَّاسِ الَّذِينَ يَسْألُونَ عَنْ شِرَارِ المَسَائِلِ كَىْ يُغَلِّطُوا بِهَا العُلَمَاءَ[. أخرجه رزين .

5. (2235)- Yine Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanların şerlileri, ulemaya (birşey öğrenmek için değil), onları yanıltmak için zararlı meselelerden soru soranlardır." Rezîn'in ilavesidir. Kaynağı bulunamamıştır.[137]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, halk arasında sıkça rastlanan bazı tiplerin halini beyan etmektedir. Bunlar net cevabı olmayan, olsa bile faydası olmayan, bir başka ifade ile gerçek bir ihtiyaçtan doğmayan meseleleri sorarak, hem bilgiçlik taslamak suretiyle dikkatleri kendilerine çekmek hem de soru sordukları kimseleri küçük düşürmek, techil etmek isterler. Bu çeşit meseleler her devirde vardı. İnsî şeytanlar mü'minleri gerçek meselelerinden uzak tutabilmek, asıl öğrenilicek hususları gündem dışı tutmak için, günün şartlarına uygun yeni meseleler çıkarıp, bunları yayarak efkâr-ı umumîyeyi bunlarla meşgul ederler. Bir meclise gelen ve oradaki cemaatin istifadesi muhtemel olan misafir bir büyükten istifadeyi asgariye düşürmek için, o sinsi tiplerin samimî kimselerden önce davranarak hemencecik bu çeşit sorulara giriştikleri çoğu kere dikkkat çekici olur. Bu durum, ehl-i ferasetin, sinsileri teşhis etmelerine bir fırsat da tanır. Tecrübeli kişiler, meseleyi kavrayarak kısa cevaplar vererek veya o çeşit mevzulara girmeyerek durumu idare ederler.

Bunlar "insanların en şeriri" olarak tavsif edilmektedirler. Tavsif, riyâkâr ve hâinâne olan vak'aya mutabıktır.[138]

ـ6ـ وعن أبى ثَعْلَبَةَ الخُشَنِّى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: إنَّ اللّهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فَـَŒ تُضَيِّعُوهَا، وَحَدَّ حُدُوداً فَ تَعْتَدُوهَا، وَحَرَّمَ أشْيَاءَ فَ تَقْرَبُوهَا، وَتَرَكَ أشْيَاءَ عَنْ غَيْرِ نِسْيَانٍ فَ تَبْحَثُوا عَنْهَا[. أخرجه رزين .

6. (2236)- Ebû Sa'lebe el-Huşenî (radıyallâhu anh)anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah bir kısım farzlar koymuştur, siz bunları daraltmayın. Bir kısım da sınırlar (yasaklar) koydu. Bunlara tecavüz etmeyin. Bazı şeyleri de haram kıldı, onlara yaklaşmayın. Bazı şeyleri de (farz, sınır, haram diye tavsif etmeden mutlak) bırakmıştır. Bunları, unutarak bırakmış değildir. Öyle ise onları (farz mı, haram mı.. vs. diye didikleyip) araştırmayın."[139]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, aynı hükmü ihtiva eden başka rivayetlerle takviye görmüş ve "hasen" mertebesine yükselmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de, “Rabbin unutkan değildir" (Meryem 64) âyetinin tefsiri esnasında İbnu Kesîr'in Ebû'd Derdâ'dan kaydettiği bir diğer rivayette Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: "Allah kitabında her ne helâl kılmışsa o helâldir, her ne haram kıldı ise o da haramdır. Sükut buyurduğu şey de âfiyettir. Allah'tan afiyetini kabul edin. Zîra Allah herhangi bir şeyi unutucu değildir."
2- Hadislerde gelen sual yasağının mahiyet ve şümulü ile alakalı olarak Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Bu yasak, kişinin ihtiyacı olmadığı halde zoraki olarak abes nev'inden (laf olsun diye) sorduğu sorularla alâkalıdır. Zarurî bir ihtiyaç için sorulan soru bu yasağa girmez. Kur'ân'da Benî İsrâil'in kesilecek inek (Bakara) hakkındaki soruları, lüzumsuz sorunun örneğidir. Amma bir hükmün açıklanması için veya bir ilimden

faydalanmak için sorulan sorular bu yasağa girmez. Nitekim âyet-i kerîmede: "Bilmiyorsanız ehl-i zikre sorun" (Enbiya 7) emredilmiştir." [140]

SİHİR VE KEHANETLE İLGİLİ BÖLÜM

UMUMİ AÇIKLAMA

Sihir ve kehanet insanlığın en eski meşguliyetlerinden biridir. Kur' ân'da Hz. Nûh'un sihirbazlıkla ithamı görterir ki Nuh kavmi sihri bilmekte ve onunla meşgul olmaktadır. Firavun kavminin sihirle meşguliyeti çok daha yaygın bir hal arzeder. Sihir deyince örfen ne anlarsak anlayalım, aslen sebebi gizli olan ince şey demektir. Ancak kelimenin çok yaygın kullanılışı vardır, farklı şekilllerde anlaşılmış ve tarif edilmiştir. Dikkat çekeceğimiz farklılıklar mesele üzerinde âlimlerin ihtilafına delâlet etmez, bilakis "sihir"in oldukça zengin bir çeşitliliğe şâmil olduğunu görterir. Ezherî'nin tarifinde sihir, asıl itibariyle, "Bir şeyi hakikatından bir başka şeye çevirmektir." Sâhir yani, sihirbaz da, bâtılı hak suretinde görteren, bir şeyi hakikatinden başka şekilde hayalde canlandıran kimsedir. Lisânu'l-Arab'ın kaydettiği bir açıklamaya göre "Arab'ın "sihr" e sihir demesinin sebebi, onun, sıhhati hastalığa çevirmesidir. Sözgelimi: "Onu sihirledi" denince "onu buğzdan sevgiye getirdi" anlaşılmıştır.
Çoğu kere örfte sihir deyince başkası üzerinde hasıl edilen bir tesir, bir yönlendime, bir aldatma, hayallendirme ve zanna düşürme anlaşılır.
Şer'î örfde, sihir gizli bir sebeple gerçeğin hilafını tahayyül ettirip aldatan, şarlatanlık, yaldızcılık, göz boyamacılığı, aldatmacılık gibi menfî yolda cereyan eden herhangi bir şey demektir. Mutlak bir şekilde söylenince dinen yasaklanmış olan mezmumu sihir anlaşılır. Zîra, bunda esrarengiz bir surette hakkı bâtıl, bâtılı hak, hakikatı hayal, hayali hakikat görtermek vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Mûsa ile yarışmaya kalkan Firavun'un sihirbazlarının yaptıkları sihirler bu aldatmaca nev'ine girer.

Ancak sihir, ruhlar üzerinde hâsıl edilen müsbet tesir için de kullanılır. Söz gelimi Resûlullâh'ın, "Güzel ifadede (beyan) sihir vadır" hadisinde ifade edilen sihir mezmum olamaz. Zaten bu cümle, dinleyenleri ikna ve teshir eden cerbezeli bir hitabet üzerine takdir makamında ifade buyurulmuştur.

Şu halde, sihir deyince, nefsinde harika olan yani, tabiat kanunlarına uymayan onlara ters düşen harikulade bir hadise anlamak yanlış olur. Sihir hadisesi, sebebi esrar perdesi altında kaldığı için, seyredeni şaşırtan, bu sebeple aldatan zahiri cazibeye sahip bir hadisedir. Öyle ise onun dayandığı bu sebep bilindiği takdirde esrârı kalmaz, hârikalığı yok olur, câzibesini de kaybeder. Mahiyeti yeterince bilinmeyen her şey mesela bir hakikat bile, bunu bilmeyenleri iğfal etmede kullanılabilir ve bu onlar için bir sihir olur. Bu sözle, ilmen îzahı yapılmayan her şeye sihir iddiasında bulunmuş olmuyoruz. Ama bunlar, insanları aldatma vasıtası yapılarak sihire dönüştürülebilir diyoruz. Öyle ise insanları aldatmada, ruhlarına tesir ederek kalplerini istenen menfi yönlere çevirmede başvurulan çarelerin hepsine sihir nazarıyla bakılabilir.

Her devirde açıkgöz sûiniyet sahipleri, insanlarca mahiyeti yeterince bilinmeyen çeşitli âdiyâtı, aldatma vasıtası yaparak, onlara sihir mahiyeti kazandırmışlardır. İlim, sanat, edebiyat, felsefe, şiir, elçabukluğu nevinden çeşitli maharetler tarih boyunca, insanları aldatmada hep kullanıla gelmişlerdir. Avam-ı nass, sûiniyet sahiplerince kullanılan bu vasıtaları hep sihir olarak bilmiştir.

Şunu da belirtmek isteriz, sihir denen bir vak'anın varlığından, şümûlüne, çeşitlerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sihir yapılıp yapılmadığına, sihrin câiz olup olmayacağına ve hatta sihrin tarifine varıncaya kadar pek çok meselede İslam âlimleri münakaşa etmişler, bazan ittifaklı, bazan ihtilaflı değişik görüşler ortaya atmışlardır.[141]

Sihir Tesiri:

İslam âlimleri bidayetten beri, çok değişik şekillerde tezahür etse de insan ruhunun bazı hâricî âmillerle tesir altına alınabileceğini kabul

ederler. Bu tesirlerin sûiniyete mebnî olarak fâsıklar tarafından hasıl edilen bütün çeşitlerini sihir kelimesiyle ifade ederler.
Sihrin varlığına delalet eden Kur'ânî âyetler var. Hz. Mûsa'nın Firavun'la olan mücadelesi bir noktada sihirmucize karşılaşmasına dökülür.[142]
Yine Kur'an'da anlatılan Hârut ve Mârut adında iki meleğin sihir öğretme vak'ası da sihir hadisesini kabule zorlayan Kur'ânî bir delil olmaktadır:
"...Fakat o şeytanlar kafirlerdir ki insanlara sihri ve Babil'deki iki meleğe Hârut ve Mârut'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki onlar (o iki melek): "Biz ancak fitneyiz (imtihan için gönderildik), sakın (sihir, büyü yapıp da) kâfir olma" demedikçe hiç bir kimseye (sihir) öğretmezlerdi. İşte onlardan (o iki melekten) koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrendiler. Halbuki (sihirbazlar), Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verici değillerdir. Onlar ise kendilerini zarara sokacak, onlara faide vermeyecek şeyleri öğretiyorlardı. Andolsun, onlar muhakkak biliyorlardı ki, onu (sihri) satın alan (ona revaç veren) kimsenin âhiretten hiçbir nasibi yoktur. Onlar kendilerini cidden ne kötü şey mukabilinde sattıklarını bilmiş olsalardı" (Bakara 102).
Bu âyetin meâli şüphesiz bir çok sualleri beraberinde getirecektir. Sözgelimi, bu meleklerin öğrettiği şey vahiy nev'inden mi, ilham nev'inden mi idi? Âlimler, herkesin mazhar olabileceği ilham nev'inden olduğunu belirtirler, çünkü onlar Cebrâil gibi vahiy getiren meleklerden değildir.
Öğretilenlerin mahiyetine gelince, Elmalılı merhum bunların yaratılış sırlarından bazı harika ve garip şeyler olduğunu, bunlar esas itibariyle şerr olmayıp, şerre de müsait bulunduklarını, meleklerin öğrenenlere bu bilgilerin şerde kullanılmalarının küfür olacağını belirterek "sakın şerde kullanmayın" dediklerini belirtir. Öyle ise Bâbil halkına meleklerin öğrettiği şeyler hadd-i zatında sihir değildir, fakat sihir olarak kullanılabilecek şeylerdir. Ne var ki, sihir olarak kullanılmaları mahz-ı küfürdür. Bu küfrî mahiyetleri sebebiyle âyette bunların sihir olduğu ifade edilmiştir. Gerçekten de hemen hemen her ilim böyledir, aslında hepsi muhteremdir, ama kötüye de kullanılarak şerre âlet edilebilir. İlim ne kadar harika, ince ve herkesin kavrayamayacağı kadar yüksek olursa, şerre ve fitneye âlet edilme ihtimali de o nisbette fazla olur. Bu

sebepledir ki, hak dini isbat ve diğer ilimler bahane edilerek âlemde ne kadar küfürler, mel'anetler işlenip hayra kullanılırsa zehirlerden ilaç elde edilir, şerre kullanılırsa ilaçlardan zehirler hâsıl edilir. Bu durumu gözönüne alan müslüman âlimi hiçbir ilmi "şerdir, haramdır" diye damgalamamışlardır. Hatta, belirteceğimiz üzere sihri bile öğrenmek şerr ve haram sayılmamıştır. Sihri kötü maksadlarda kullanmak haramdır, yasaktır.

Âyet-i kerîme, Hârut ve Mârut'a öğretilen ilmi de mutlak olarak haram îlan etmemiştir. Kötüye kullanılmasını haram etmiştir. Öyle ise sihir amelî bir ilimdir, şerr ve tezvir san'atıdır. Bu amel bazı hakiki ilimlere mütevakkıf olabilir. Ve bu ilimlerin kötüye kullanılmasıyla mezmum olan sihir hasıl edilir.

Öyle ise sihir, şeytânî bir ameldir ve iki farklı asla dayanmaktadır:

1- Şeytanların uydurdukları eracif denen[143] hakikatsız aldatmacadır.

2- Bâbildeki gibi, özü ve aslı melekî olan bazı hakîkî ilimlere ve garip sanatlara dayanan harikalardır.

Âyetin hatıra getirebileceği diğer bir husus "Melekler sihir öğretir mi?" sorusudur. Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, melek nefsinde bâtıl olan sihir öğretmez, fakat meleğin hayır maksadıyla öğrettiği gerçek ilim, kötü niyetli kimseler tarafından şerde ve fesadda kullanılabilir. Hârut ve Mârut'un öğrettikleri de böyledir. Aslında onlar sihir öğretmemişler, sihre alet edilebilecek gerçek ilim öğretmişlerdir.

Elmalılı merhum, sadedinde olduğumuz âyetle ilgili açıklamayı şöyle noktalar: "...Karı ile kocasını ayıranlar, bu kadar kuvvetli bir râbıtayı ictimaiyeyi kıranlar, bir hey'et-i ictimaiyyeye neler yapmazlar? Komşular, hemşehriler beyninde neler yapmazlar? Efrâd-ı milleti birbirlerine mi düşürmez, hükümet ile tebaasının arasını mı açmaz, ihtilaller mi çıkarmazlar? Âyet bu noktada bize gösteriyor ki, sihrin en büyük te'siri ruhlar üzerindedir, fikirleri bozar, kalpleri çeler, ahlakı berbat, cemiyetleri perişan eder. Binaenaleyh sihrin aslı yoktur diye aldanmamalıdır. Ve böyle sihirlerden sakınmalıdır."[144]

Sihrin Çeşitleri:

Bu meseleyi geniş bir buudda tahlil eden büyük müfessir Fahreddin-i Râzi, tefsirinde tam sekiz çeşit sihirden bahseder:

1- "Keldânîlerin Sihri:

Semâvî ve arzî kuvvetlerin mezcedilmesi ile hâsıl edildiği iddia edilen ve tılsım denen şeylerdir. Keldânîler yıldızlara tapan bir kavimdi. Kâinâtın yıldızlar tarafından idare edildiğine, hayır ve şerlerin, seâdet ve şekâvetlerin yıldızlardan sudûr ettiğine inanırlar.
Bu inançta olan babilliler başlıca yedi yıldızı takdis edip onlara taparlar ve onlara âlihe (tanrıça) derlerdi. Bunların her biri adına putlar yapılırdı. Herkesin hususî bir mâbedi ve orada putu bulunurdu. Bir kısım dualar okuyarak, buhurlar yakarak bunların yakınlığı kazanılmaya çalışılırdı. İşte Hz. İbrahim bunların inancını kaldırmak üzere peygamber olmuştur. Bunların ilimleri yıldızların ahkâmı üzerine idi. Sihirbazlar, sihrin her çeşidini yapıp, tesirâtı yıldızlara nisbet ediyorlar, "onların amelidir" diyorlardı. Ebû Bekir er-Râzi: "Sihirbazların, tesiri yıldızlara nisbet etmesi, bunun araştırılıp, sırrının öğrenilmesini önlemek içindi" der.
İşte bu sihirbazların yaptıkları esrarengiz işlere tılsım diyorlardı.

2- Ashâb-ı Evhamın Ve Kuvvetli Nefislerin Sihri:

Buna inananlar, insandaki "ben" üzerinde dururlar. Bunun mahiyetini araştırırlar. Ruhceset münasebetini incelerler. Bunlar öyle inanır ki, insan ruhu terbiye ve tasfiye ile güç ve tesir kazanır, başkasının göremeyeceği gizli ve kapalı şeylere ıttıla peyda edebilir, hariçte tesir hâsıl edebilir; böylece kişi istediği birçok şeyleri yapmaya, canlı ve cansız eşya, hayvan ve insan üzerinde kendi bedeninde olduğu gibi, bazı tasarruflarda bulunmaya muktedir olur. İddiayı ileri götürenler bazan yeterince güçlendiği takdirde sırf irade yoluyla bünyenin ve eşkalin

değiştirilebileceğini, canlıların öldürülüp ölülerin diriltilebileceğini, icad ve idamın yapılabileceğini söylerler. Bunlar cismânî ahvâlin nefsî ve rûhî ahvâle tâbi olduğu görüşünden hareket ederler. Bu iddiaların bir çoğunda ifrata kaçıldığı açıktır.
Hipnotizma, manyetizma, fakirizm gibi meşguliyetler sihrin bu ikinci grubuna girer.

3- Arzdaki Ruhlardan Yardım Görerek Yapılan Sihir:

Buna azâim veya cincilik de denir. Günümüzde ruh çağırma adı altında icra edilen bir kısım faaliyetler, aslında sihrin bu çeşidine girer. Râzi müteahhir feylesoflardan bazılarının cinleri inkar ettiğini, ancak büyük felsefecilerin böyle bir inkara düşmeyip, cinlerin varlığını kabul ettiklerini belirtir.

4- Tahayyülât Ve Gözbağlama Denen Sihir Çeşidi:

Bu sihir, his yanılmasına dayanır. Buna örfen pek sihir denmez. Her çeşit el çabukluğu, hokkabazlık, numara buraya girer. Trende giderken ağaçların ve telefon direklerinin arka istikametine koşarak gittiklerini zannetmek, hızla, çevrilen fitili daire görmek, su içindeki bir cismin daha büyük görünmesi gibi his yanılmaları nev'inden aldatmacalar bu çeşit sihre girer. Mesela insan zihni bir şeyle meşgul iken başka şeyleri görmeyebilir. Hokkabaz bir şeye dikkatleri çektikten sonra sür'atli bir biçimde bir başka şeyi araya sokarak seyircileri şaşırtabilir.

5- Çeşitli Sanat Oyunlarına Dayanarak Yapılan Aletlerin Yardımıyla Ortaya Konan Acayip İşler:

Firavun'un sihirbazlarının böyle yaptığı tahmin edilir. Rivâyete göre bunların ipleri değnekleri civa ile îmal edilmiş ve altlarından hararet

verilince veya güneşin tesirine maruz kalınca ısınmaya başlayan ipler, değnekler harekete geçip kaymıştır. Günümüzün teknik imkanları bu çeşit şaşırtıcı gösteriler sergileyecek alet ve imkanları artırmıştır. Mahiyetini bilmeyenleri şaşırtıp sihir tesiri yapacak alete Fahreddin-i Râzî, Erciyânus el-Mûsıhâr'ın Berasil kuşunun yavrusunun sesini taklid eden bir heykeli misal verir. Anaç kuşların şefkatini tahrik eden bu ses sayesinde, Erciyânus yavruyu beslemek için pek çok kuşun zeytin tanesi getirip bırakmalarını temin eder. Meselenin mahiyetini bilmeyen halk bunu bir yatırın kerameti telakki eder.

6- Bazı İlaç, Ot Ve Cisimlerin Kimyevi Hassalarından İstifade Ederek Yapılan Sihir:

Uyuşturucuların sarhoş etmesi gibi. Bazı cisimlerdeki bu çeşit tesirler inkar edilemez.

7- Kalbi Bağlamak Sûretiyle Sihir:

Yani sihirbaz çeşitli şarlatanlık ve dalaverelerle bir kimseyi kendine bağlar, onu sevgi ve korku gibi kuvvetli hislerle tesir altına alır, yapmak istediğini yapar. Sözgelimi İsm-i Âzamı bildiğini, cinleri
istihdam ettiğini, simya ilmini bildiğini, toprağı altın yapabileceğini vs. söyler, kerâmetten, ticaretten, sanattan, maharetten, menfaatten bahseder, kişiyi kendine bağlayıp aldatır. Pekçok dolandırıcılıklar bu çeşit aldatmacaya dayanır. Bunlara aldanacak saflar, merak sahipleri hiç bir devirde eksik olmaz.

8- Koğuculuk, Gammazlık, Kışkırtıcılık Gibi Gizli Tezvirat, Şantaj Vs. Akla Gelebilecek Yollar:

Bu çeşit yollar da bir başka sihir çeşidi olarak gayr-i meşru işlere vasıta yapılmaktadır."
Fahreddin-i Râzî'den bazı ilavelerle iktibas ettiğimiz bu açıklamalar sihrin şümûlü, çeşitleri ve hatta temelde aldatmaya dayanan gerçek mahiyeti hakkında bir fikir verir.[145]

9- Çağdaş Sihir Ve İki Sûrenin Mesajı:

Sihir çeşitleri üzerine Fahreddin-i Râzi'den sunduğumuz bu açıklamalardan hareketle şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: İslam alimlerinin, insan ruhunda hasıl ettiği tesirle insanların istek, arzu ve düşüncelerini yönlendiren şeylerin hepsine şâmil olan sihir telakkileri içerisinde, günümüzde geliştirilen ve beyin yıkama olarak ifade edilen çeşitli "propaganda", "reklam" ve "telkin" metod ve vasıtaları da[146] sihir olarak değerlendirilebilir, buna hiçbir dînî engel mevcut değildir. Durum böyle olunca, günümüzde de -geçmiş devirlerde olduğu gibi- geniş çapta sihre yer verildiğini söylemek, insanlığın kaçınılmaz surette sihirbazların sihrine maruz olduğunu, onların ellerinde oyuncak durumuna düştüğünü dile getirmek, fiillî bir gerçeği, belki de insanlığın acınacak feci bir dramını ifade etmek olacaktır.
Geçmiş zamanla hazır zaman arasındaki fark mertlik -riyâkarlık arasındaki farktır: Onlar ismen sihirbaz bilinirlerdi; şimdikiler, artist, sanatkar, yazar, şâir, hatip, karikatürist, mizahcı, politikacı gibi şerefbahş ve hürmetefzun lakablarla anılırlar ve hepsi de serefrâzdır. Bunlar, ideolojik ve ticari gayelerle radyo, televizyon, kitap, dergi, gazete, broşür, afiş gibi -Kur'ânî tabiriyle ukad (düğümler) denen- yayın odaklarına mütemâdî bir üfürme içindedirler.
Öyle ise Kur'ân'ın Muavvizeteyn denen son iki suresini, zamanımızın sihirbazlarına karşı bizleri uyaran iki ilâhî mesaj kabul edip, başta radyo ve televizyon gibi en mühim "neşir düğümleri" olmak üzere her çeşit anti-İslam yayın odaklarına üfleyen sihirbazların şerrine karşı Allah'a

sığınmalıyız, tedbirler almalıyız.[147] Azıcık bir dikkat bu iki sûrenin ne kadar taze bir mesaj olarak bize hitab ettiğini gösterecektir:
"(Ey inanan kişi! şöyle) söyle: "Yaratılanların şerrinden, çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfleyen sihirbazların şerrinden, hased ettiği zaman hasedcinin şerrinden tan yerini ağartan Rabb'e sığınırım" (Felak Suresi).
"(Ey inanan kişi! şöyle) söyle: "İnsanlardan ve cinlerden ve insanların kalplerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların ilâhı, insanların hükümrânı ve insanların Rabbi olan Allah'a sığınırım" (Nas Suresi).[148]

Sihrin Hükmü:

Sihir yapmanın, bununla meşgul olmanın hükmü hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nevevî der ki: "Sihir yapmak haramdır, kebâirden olduğu hususunda icma vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sihir yapmayı yedi büyük günahtan biri saymıştır. Bazı sihir var onu yapmak küfürdür, bazısını yapmak büyük günahtır. Sözgelimi, küfrü gerektiren söz ve fiil bulunan sihir küfürdür, böyle olmayan için küfür hükmü verilmez.
Ancak, sihrin öğrenilmesi de öğretilmesi de haramdır. Şayet mahiyetinde, küfrü gerektiren bir şey varsa bu küfürdür ve bunu öğrenip öğretene tevbe teklif edilir, tevbe etmezse öldürülür. Tevbe ederse tevbesi kabul edilir. Küfrü gerektiren bir şey olmadığı takdirde azarlanır." İmam Mâlik, "sihirbaz, sihri sebebiyle hemen öldürülür, tevbeye de çağrılmaz, zındıklar gibi, derhal ölümüne hükmedilir" der. Kadı İyâz, İbnu Hanbel ve birkısım Ashab hep böyle hükmetmişlerdir.[149]

Sihri Câiz Kılan Şartlar:

Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Bazı âlimler iki sebebe binaen sihir öğrenmeye cevaz vermişlerdir:

1- İçerisinde küfür olan sihirle, küfür olmayan sihri tefrik için.

2- Kendisine sihir yapılmış olan bir kimseden sihri kaldırmak için.

Birincisi, sadece itikad açısından mahzurludur. İtikad edilmeyince, bir şey hakkında mücerred bilgi edinme yasaklanamaz. Tıpkı putperestlerin putlarına nasıl ibadet ettiklerini öğrenmek gibidir. Zîra, sihirbazın yaptığı şeyin keyfiyetini bilmek, bir fiilin veya bir kavlin hikaye edilip anlatılmasından ibarettir, ama ona girişip onu yapmak başka bir şeydir.

İkincisi ise, bu işin icrası -bazılarının zannettiği üzere- mutlaka bir nevi küfür veya fıskı gerektiriyorsa, hiçbir surette helâl olmaz. Aksi takdirde belirtilen hususdan ötürü câiz olur. Büyülenen kimsedeki büyüyü çözmek, onu sihirden kurtarmak için yapılan bu mukabil ameliyeye Nüşre denir. Buna da câiz değil diyen olmuşsa da cumhur câiz görür. Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in: "Allah, zarar veren (sihr)i yasakladı, fayda vereni yasaklamadı" dediği rivâyet edilir. Katâde merhum da: "Kişi, kendisine yapılan sihri tedavi edecek kimseyi arar" der. İbnu'l-Cevzî, bu ruhsatı şöyle ifade eder: "Nüşre, büyülenmiş, kimsenin büyüsünü çözme meselesinde, Ahmed İbnu Hanbel'e sorulunca: "Bunda bir beis yoktur" cevabını verir. Gerçi Ebû Dâvud, el-Merâsil'de Hasan Basrî'nin bir mürseli olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in "Nüşre (büyü bozma) şeytan işidir" buyurduğunu rivayet etmiştir. Âlimler bu hadisi: "Resûlullah amelin aslına işaret etmiş olmalıdır, çünkü asıl itibariyle bu da sihirdir, hüküm kasda göre değişir, kim bununla hayır kastederse, bu hayırdır, kim de şer kastederse şerdir" diyerek yoruma kavuştururlar. İbnu Hacer şu hususa da dikkat çeker: Hasan Basrî'nin hasr ifade eden mürselinin zâhirine göre amel edilmemelidir. Çünkü, sihir bazan, (esas itibariyle meşru olan) rukye, dua ve ta'viz (muska) yoluyla da çözülebilmektedir. Öyle ise nüşre iki nev'e ayrılmış olmaktadır:

a) Sihirle yapılan nüşre ki hadisteki yasak buna bakar.

b) Meşru vasıtalarla yapılan nüşre ki, meşru olan nüşre ile de bunlar kastedilir.

Sihre karşı yapılacak mukabil tedavi ameliyesinin (nüşre) müşruiyetine delil olarak gösterilen bir rivayet Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen

şu Müslim hadisidir. Der ki: "Benim bir dayım vardı, akrep sokmasına karşı rukye yapardır. Bir ara Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rukyeyi yasakladı. Bunun üzerine Efendimize gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Siz rukyeyi yasakladınız, ben ise akrep sokmasına karşı rukye yapıyorum" dedi. Dayıma: "Sizden kim kardeşine faydalı olabiliyorsa onu yapsın" diyerek ruhsat tanıdı."

Bu meseleyi te'yîd eden bir diğer delil başta Buhârî olmak üzere pek çok hadis kitabında rivayet edilmiş olan "Göz değmesi haktır" hadisidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) göz değmesinin hak olduğunu, yani bunun sabit bir vak'a olduğunu ifade buyurmuş ve göz değmesine karşı tedavi yolları tavsiye etmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu meselelerdeki yasaklamasının mahiyeti hususunda bir bilgi edinmek üzere Müslim'in Avf İbnu Mâlik el-Eşcaî (radıyallâhu anh)'den kaydettiği şu rivayete nazar edebiliriz: "Biz cahaliye devrinde rukye yapardık. Bir ara: "Ey Allah'ın Resûlü, dedik bu hususta ne dersiniz? (Rukye helâl midir, haram mıdır?)" diye sorduk. Şu cevabı verdi:

"Rukyelerinizi bana arzedin (okuyun bir göreyim, neler okuyorsunuz? Şunu bilin ki,) içerisinde şirke delâlet eden bir ifade olmadıkça rukyelerinizde bir mahzur yoktur."[150]

Sihir - Mûcize – Keramet:

Sihir birçok yönüyle âdetin, normalin dışına çıkan (harika) bir hâdise olması sebebiyle aynı mahiyette olan mucize ve keramete benzer. Âlimler, bunların karıştırılmaması için aradaki farkları belirtmeye ehemmiyet verirler. Bu cümleden olarak Mâzirî şöyle der: "Sihir, mûcize ve keramet arasındaki farka gelince, sihir bir kısım sözler ve fiillerin yardımıyla vukua gelir ve sihirbaz arzusuna ulaşır. Keramet buna muhtaç değildir. Kendiliğinden tevafukan husül bulur. Mûcize kerametten tahaddi (meydan okuma) ile ayrılır." İmâmu'l-Harameyn, sihrin fâsık kimselerin elinde vukua geldiğinde âlimlerin icmasını nakleder. Kerâmet fâsığın elinden zâhir olmaz. Bazı âlimler: "Harikulade hadiseyi

değerlendirirken bunu hâsıl eden kimsenin haline bakmak gerekir, eğer bu kimse şeriata bağlı haramlardan kaçan biri ise ondan zuhur eden harika kerametttir, hali böyle değilse sihirdir, şeytanın yardımı gibi sihir çeşitlerinden biriyle husule gelmiştir" derler. Kurtubî, sihri mucize ve kerametten tefrik sadedinde, onun harikuladeliğini şöyle açıklar: "Sihir, bir sanat hilesidir, bu sanat iktisab edilebilir, yani irâdî gayretle kazanılır. Ne var ki sanattaki incelik sebebiyle herkes bunu elde edemez, nadir kimselere müyesser olur. Bunun özü de, eşyanın husûsiyetlerine (havas) vukuf peyda etmek, terkib şekillerini ve sihrin vakitlerini bilmekten ibarettir. Ekserisi de hakikatı olmayan tahayyülât ve dayanağı olmayan vehimlerden ibarettir. Mahiyetini bilmeyenler nezdinde bunlar pek büyük gözükür, tıpkı, Firavun'un sihirbazları hakkında Cenâb-ı Hakk'ın haber verdiği gibi: "...Sihirbazlar marifetlerini ortaya koyunca insanların gözlerini sihirlediler ve onları ürküttüler, büyük bir sihir yaptılar" (A'raf 116). Bununla birlikte, onların ipleri değnekleri, ip ve değneklik mahiyetlerinden dışarı çıkmamışlardı."
Kurtubî, sonra şunu ilave eder: "Gerçek şu ki, bazı sihir çeşitlerinin kalplere tesir etme hassası vardır, sevgi ve kin uyandırmak, hayır ve şer atmak gibi; bedenlerde de elem ve hastalıklar hasıl etme gibi. Bu çeşit tesirleri kabul edilirse de sihirbazların sihriyle cansızların hayvana çevrilmesi veya hayvanların cansız eşyaya tahvil edilmesi mümkün değildir, böylesi iddialar merduddur."[151]

Sihrin Kapasitesi:

Buraya kadar kaydettiklerimiz, insan üzerinde tesir hâsıl edebilen sihir denen bir gücün varlığını te'yid eder. Kurtubî'den iktibas edilen son parağraf, bu bahsin bir başka meselesine işaret etmektedir: "Sihrin tesir gücü nedir? Sihirle ne gibi tesirler hâsıl edilebilir? Söz gelimi bir eşyanın aynı değiştirilebilir, bir varlık bir başka varlığa inkılâb ettirilebilir mi?"
Bu meseleyi İbnu Hacer'in nakline göre âlimler şöyle cevaplar: "Sihir bir tahyil, bir yanıltmadır, gözbağlamaktan ibarettir" diyenler için eşyanın mâhiyetini sihirle değiştirmek mümkün değildir. "Sihrin bir hakikatı

vardır" diyenler için mesele ihtilaflıdır: Sihir sadece mizaca tesir ederek bir nevi hastalık mı hasıl eder, yoksa mesela cansız bir cismin hayvan olması veya aksi nev'inden eşyanın tabiatında tahavvüller hâsıl edebilir mi?

Bu meselede cumhurun ittifak ettiği görüş, öncekidir. Yani sihirle, mizacta bir nevi hastalık hâsıl edilebilir, başka değil. Ancak az sayıda bazı âlimler, ikinci görüşü benimsemiştir. Gerçi Allah'ın kudreti nokta-i nazarında mesele açıktır, her şey olabilir. Fakat fiilî durum nokta-i nazarından, bu münakaşa konusudur. Zîra bu iddiada bulunanlar iddialarına delil getirememişlerdir. Hattâbî bazılarının, sihri tamamen inkar ettiklerini nakleder. Ancak sihri inkar edenler daha ziyade ehl-i bid'a mensuplarıdır.

Bazı âlimler sihirdeki tesirin Kur'an'da Cenâb-ı Hakk'ın zikrettiğinin ötesine geçemeyeceğini söylemiştir. Bu da, "Kadınla kocasının arasını açmaktır." Bu görüşte olanlar: "Zîra, derler sihirle bundan daha ileri tesir elde edilmesi câiz olsaydı, Kur'ân onu da zikrederdi, çünkü Kur'an, bu bahse, sihir mevzuunda mü'minleri ürkütüp caydırmak için yer vermiştir."[152]

Kehânet:

Sadedinde olduğumuz bölümün başlığında kehânet de yer alır. Bu sebeple bir miktar da bundan bahsetmemiz gerekmektedir.

Kehânet, İbnu Hacer'in tarifiyle, "Gaybı bilme iddiasıdır, bir sebebe istinad ederek arzda vukua gelecek bir şeyi haber vermek gibi. Bunun aslı cinlerin meleklerin konuşmasına kulak kabartıp işittiğini kâhinin kulağına ulaştırmasına dayanır." Bu işle uğraşanlara kâhin denir. Kâhin Lisânu'l-Arap'ta "Gelecek, olacak şeyler hakkında haber veren ve sırları bilme iddiasında bulunan kimse" diye tarif edilir. Lisânu'l-Arap şu bilgileri de sunar: "Bunlardan bazıları, kendilerine haber getiren cinnî yardımcılarının olduğunu zannederler. Bazıları, gaybî şeyleri, bir kısım sebeplerin mukaddematı ile bildiklerini zannederler. Bunlara göre, gaybî işlerin bilinmesinde kendileriyle istidlâl edilen bu mukaddimat, soru

soran kimsenin söz, fiil ve hâlinden elde edilir. Bu çeşit kimselere daha ziyade arrâf ismi verilmiştir. Bunlar çalınmış veya kaybolmuş bir şeyin yerini vs.'yi bildiğini iddia eden kimselerdir?" Hadiste gelen: "Kim bir kâhine veya arrâfa giderse Muhammed'e indirileni inkâr etmiştir" ifadesi bu mânaya delildir.
Arrâf'a, kâhin dendiği gibi yıldıza bakarak haber verene (müneccim), çakıl yardımıyla gaybı bildirmeye çalışana veya bir başka yola başvurarak ihtiyaçlarını temine çalışana da kâhin denir. el-Câmi'ye göre: "Arap, bir şeyi vukua gelmezden önce îlan eden herkese kâhin demiştir." el-Muhkem'de kâhin, "gayıpla hükmeden" diye tarif edilmiştir.
Ezherî der ki: "Kâhinler Resûlullah'ın gönderilmesinden önce Araplarda pek yaygındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) peygamber olarak gönderilince semâvât şahaplarla korundu, böylece cin ve şeytanların, semaya giderek kulak hırsızlığı yapıp kâhinlere haber getirmeleri önlendi. Böylece kâhinlik ilmi iptal edildi. Allah, kâhinlerin bâtıllarını, Allah'ın içerisinde hakla bâtılı ayırmış bulunduğu Furkan'la ortadan kaldırdı. Cenâb-ı Hakk, ihatasından kâhinlerin âciz kaldıkları gaybî ilimlerden dilediğine, Resûl-i Ekremini (aleyhissalâtu vesselâm) vahiy yoluyla muttalî kıldı. Allah'a hamd olsun ki, artık günümüzde kehânet kalmamıştır.
İbnu Hacer de cahiliye devrinde kehânetin bilhassa Araplar arasında, peygamberliğin inkıtaya uğramış olması sebebiyle pek yaygın olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı dermeyan eder: "Kehânet bir çok çeşitlere ayrılır:
1- Cinden alınan kehânet: Cinler semaya doğru yükselirler, birbirlerine binerek Mele-i âlâ'ya[153] kadar yaklaşırlardı. Öyle ki oradaki kelamı işitirler, işitilen haberi kendinden sonra gelene duyurur, o da kendinden sonrakine duyurur, böylece haber silsile ile en sonda kâhinin kulağına ulaştırılırdı. Kâhin buna kendisinden de birşeyler ilave ederdi. İslâm gelip, Kur'ân inince, sema şeytanlara karşı koruma altına alındı, üzerlerine şihablar gönderildi."
İbnu Hacer, bu noktada Ezherî'den biraz farklı olarak şöyle devam eder: "Cinlerin bu istihbaratlarından, en üsttekinin, kendisine şihab (göktaşı) gelmezden önce hırsızlayıp, alttakine gönderebileceği yarım yamalak

mesmuâtın kâhinlere ulaştırılma imkânı bâki kalmıştır. Nitekim buna şu âyet işâret etmektedir: "Meğer ki (içlerinden) bir çalıp çarpanı olsun. Fakat onu da delip geçen bir alev tâkip etmiştir" (Saffât 10).
İslâm'dan önce kâhinlerin isabetli ihbarları gerçekten fazla idi. Nitekim Şıkk ve Satîh (ismindeki iki meşhur) ve diğer kâhinlerle ilgili haberler bunu te'yîd eder. Ancak İslâm'dan sonra isabetli haberleri pek nâdir denecek kadar azaldı, hatta nerdeyse tamamen müzmahil oldu diyebileceğimiz bir hale düştü, doğruyu Allah bilir."
Görüldüğü üzere İbnu Hacer, cinlerin hâlâ semaya çıkıp haber çalma gayretine düştükleri, nadirattan da olsa, isabetli haberler verebildikleri kanaatindedir, tamamen ortadan kalktığı kanaatinde değil; üstelik buna âyetten de delil göstermektedir.
2- Cinlerin dostlarına haber verdiği kayıplarla ilgili kehânetler: Bunlara, umumiyetle insanlar muttalî olamazlar veya yakın olanlar muttalî olsa bile uzak olanlar muttalî olamazlar.
3- Zan, tahmin ve hads'e (sezgiye) dayanan kehânetler: Bu kehânet, içerisine çokça kizb karışsa da Cenâb-ı Hakk'ın bazı insanlara koyduğu bir kuvve'den ileri gelir.
4- Tecrübe ve âdete dayanan kehânet: Burada vukua gelmiş olandan hareketle, meydana geleceği önceden haber verme mevzubahistir. Bu sonuncu kehânet bir bakıma sihre benzer. Bazıları, bu çeşit kehânette zecr (denilen kuş uçurarak hayra veya şerre alamet yakalama), tark (denen çakıl atma) ve nücûm (denilen yıldızlara bakma) gibi başka yollara da başvurarak kehânetini güçlendirmeye yeltenir.
Şer'an bu kehânet çeşitlerinin hepsi mezmumdur.[154]

Kehânetin Hükmü:

Kehânetle sihrin hükmü birdir. Dînimiz her ikisini de haram etmiştir. Sadedinde olduğumuz bölümün ikinci hadisinde (yani 2238 numaralı hadis) görüleceği üzere kâhine gidip onu tasdik eden kimsenin kırk gün namazının kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Bazı hadislerde ise,

kehânetle ilgili vaîd ve tehdidin müeyyidesi tekfirdir. Yani, kehânetle meşgul olmayı Resûlullah iki müeyyideye bağlamaktadır:

1- Namazın kabul edilmemesi.

2- Îmanın kaybedilmesi (tekfir).Allah'a ve âhirete inanan kimseler için her iki tehdid de ciddi bir müeyyidedir. Şunu da kaydedelim ki, bazı hadislerde sihir ve kehânet yanyana zikredilerek aynı müeyyideye bağlanmış ve aralarında tefrik yapılmamıştır. İbnu Mes'ud hadisi olarak Ebû Ya'lâ'nın bir tahrici şöyle: "Kim bir arrâfa veya sihirbaza veya kâhine gider... ise..." [155]

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّه #: مَنْ عَقَدَ عُقْدَةً ثُمَّ نَفَثَ فِيهَا فَقَدْ سَحَرَ، وَمَنْ سَحَرَ فَقَدْ أشْرَكَ، وَمَنْ تَعَلّقَ شَيْئاً وُكِلَ إلَيْهِ[. أخرجه النسائى .

1. (2237)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim (sihir maksadıyla) bir düğüm vurur sonra da onu üflerse sihir yapmış olur. Kim sihir yaparsa şirke düşer. Kim birşey asarsa, o astığı şeye havale edilir."[156]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde sihir mânasını taşıyan davranışları yasaklamaktadır. Zîra, herhangi bir iplik alıp buna düğüm atıp, sonra da birşeyler okuyup düğüm üzerine üfleme işi sihirbazların amelidir. Şu halde böyle bir davranışta bulunan, sihirbazların yaptığı işi yapmış olmaktadır. Bu ise, şirk ehlinin amelidir. Zîra, faydalı şeylerin celbi ve zararlı şeylerin def'i ancak Allah'tan bilinir, O'ndan istenir. Düğümlere üflemek suretiyle faydalıyı celp veya zararlıyı defetmek düşüncesi, Allah'a inanıp O'na tevekkül eden kimseye yakışmaz, ancak müşriklere yakışır. Hadis şöyle de yorumlanmıştır: "Bu davranışıyla ondan gerçek te'sir olacağına itikad etmişse bu şirk olur."

Bazı âlimler: "Maksad şirk-i hafî'dir, zîra tevekkül ve Allah'a itimad terkedilmiş olmaktadır" demiştir.

2- Birşey asma meselesine gelince, bununla büyüklerin veya küçüklerin boyunlarına fayda maksadıyla asılan muska, nazarlık gibi şeyler kastedilmiştir. Zînet için takılan şeyler buraya girmez. Bazı âlimler bundan maksad: "Cahiliye devrinde boncuklardan, vahşi hayvanların tırnak ve kemiklerinden mâmul kolyelerdir" der ve hadiste gelen yasağı oldukça kayıtlar. Bunlara göre, Kur'ân âyetlerinde Allah'ın isimlerinden yazıp asılacak muskalar bu yasağa girmezler. Hatta bunlar câizdir. Nitekim, Abdullah İbnu Amr'ın çocuklara bu çeşit şeyler astığı rivâyet edilmiştir. Bazı âlimler de: "Burada takbih edilen husus faydanın celbine ve zararın def'ine inanılarak yapılan asmadır, değilse teberrük gayesiyle yer verilen asmalarda mahzur yoktur, câizdir" demiştir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî: "Kur'an'(dan bir şeyler yazıp) asmak sünnet yolu değildir, bu husustaki sünnet, asma değil zikirdir" der.

"Kim bir şey asarsa, o astığına havale edilir" ibaresi, Cenâb-ı Hakk'ın yardımından mahrum kalır" mânasında yer verilen bir kinaye olarak da değerlendirilmiştir. [157]

ـ2ـ وعن صَفِيَّةَ بنت أبى عبيد عن بعض أزواج النبى # قالتْ:]قالَ رَسُولُ اللّه #: مَنْ أتَى عَرَّافاً فَسَألَهُ عَنْ شَىْءٍ فَصَدَّقَهُ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَةٌ أرْبَعِينَ يَوْماً[. أخرجه مسلم .

2. (2238)- Safiyye Bintu Ebî Ubeyd, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâklerinden naklen anlatıyor: "Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir arrâfa (kâhine) gelir, birşeyler sorar ve söylediklerine de (inanıp) onu tasdik ederse, kırk gün namazı kabul edilmez."[158]

AÇIKLAMA:

Arrâf, kâhinlerden biridir, yani gaybı bilme iddiasında bulunan kimse. Böyleleri müneccim, kâhin, arrâf gibi farklı isimlerle yâd edilse de haklarında verilen hüküm aynıdır. Mamafih arrâf, çalınan, kaybolan malların yerini bildiğini söyleyen kimselere de denmiştir. Böylelerine bazan cinci de denir.

Gaybı bilmek Allah'a mahsustur. Bu, âyetlerle te'yid edilen bir husustur. Öyle ise gaybı bilme iddiası Kur'an'la mübareze gibi ciddî bir mâna taşır. Hal böyle olunca, bir mü'minin ciddi ciddi kâhine uğraması, onu dinleyip inanması, tasdik etmesi hiçbir sûrette îmanı ile bağdaşmaz, mü'minlik edebine uymaz.

Âlimler, arrâfa gidip, onu tasdik edenlerin namazının kabul edilmemesinden maksadı, namazın sevabından mahrum kalması olduğunu belirtirler. Yani, böyle birisi kâfir olmuş değildir. "Kırk gün boyu kıldığı namaz makbul değildir, bunu iâde etmesi gerekir" diye bir hükme varılmamıştır. "Kırk gün boyu, kıldığı namazların sevabından mahrum kalacaktır" demektir. Ulema bu hususta müttefiktir. Nitekim, gasbedilen bir yerde namaz kılmak da mekruhtur, fakat iâdesi gerekmez.

Şunu da belirtelim ki: Kâhine gitmenin müeyyidesi bazı hadislerde namazın kabul edilmemesi ile müeyyideye bağlanırken, bazı hadislerde tekfir ile müeyyideye bağlanmıştır. Bu durum, kâhine gidenlerin iki halde olmalarına hamledilmiştir. Taberânî'nin bir rivâyeti bu iki hâle parmak basar: "Kim bir kâhine uğrar ve onun söylediklerini tasdik ederse Muhammed'e indirilenden berî olur, kim de kâhine gelir ve fakat söylediklerini tasdik etmezse kırk gün namazı kabul edilmez."[159]

ـ3ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]سُحِرَ رَسولُ اللّهِ # حَتَّى إنَّهُ لَيُخَيَّلُ إلَيْهِ أنَّهُ فَعَلَ الشَّىْءَ وَمَا فَعَلهُ. دَعَاهُ! ثُمَّ حَتَّى إذَا كانَ ذَاتَ يَوْمٍ وَهُوَ عِنْدِى دَعا اللّهَ ثُمَّ قالَ: أشَعَرْتِ يَا عَائِشَةُ أنَّ اللّهً تَعالى قَدْ أفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ؟ قُلْتُ: وَمَا ذَاكَ يَا رسولَ اللّهِ؟ قالَ: جَاءَنِى رَجُنِ فَقَعَدَ أحَدُهُمَا عِنْدَ رأسِى وَاŒخَرُ عِنْدَ رِجْلَىَّ فقَالً أحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: مَا وَجَعُ الرَّجُلِ؟ قالَ:

مَطْبُوبٌ. قالَ: وَمَنْ طَبَّهُ؟ قالَ: لَبِيدُ بنُ الْأعْصَمِ الْيَهُودِيُّ مِنْ بَنِى زُرَيْقَ. قالَ: فِيمَاذَا؟ قالَ: في مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجُفِّ طَلْعَةِ ذَكَرٍ. قالَ: فَأيْنَ هُوَ؟ قالَ: في بِئْرِ ذَرْوَانَ. فَذَهَبَ # في أُنَاسٍ مِنْ أصْحَابِهِ إلى الْبِئْرِ فَنَظَرَ إلَيْهَا وَعَلَيْهَا نَخْلٌ. ثُمَّ رَجَعَ إلى عَائِشَةَ فقَالَ. واللّهِ لَكأنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الحِنَّاءِ، وَلَكأنَّ نَخْلَهَا رُؤُسُ الشّيَاطِينِ. قُلْتُ يَا رسُولَ اللّهِ: أفأخْرَجْتَهُ؟ قالَ: أمَّا أنَا فَقَدْ عَافَانِى اللّهُ تَعَالى وَشَفَانِى وَخَشِيْتُ أنْ أُثِيرَ عَلى النَّاسِ مِنْهُ شَرّاً، وَأمَرَ بِهَا فَدُفِنَتْ[. أخرجه الشيخان.»المَطْبُوبُ« المسحور.»وَالمُشَاطَةُ« ما يخرج من الشعر. إذا مُشِطَ.»وَالجُفُّ« وِعَاءُ الطّلْعِ، وَغِشَاؤُهُ الذي يَكِنُّهُ.»وَذَرْوَانُ« بئر في بنى زريق .

3. (2239)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e (yahudîler tarafından) sihir yapıldı. Öyle ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yapmadığı bir şeyi yaptım vehmine düşüyordu. Bir gün benim yanımda iken Allah'a dua etti, sonra tekrar dua etti. Ve dedi ki:

"Ey Âişe, hissettin mi, sorduğum hususta Allah bana fetva verdi?"

"Hangi hususta Ey Allah'ın Resûlü?" dedim.

"İki kişi bana gelip, biri başucumda, diğeri de ayak tarafımda oturdu. Biri diğerine:

"Bu zatın rahatsızlığı nedir?" dedi. Öbürü:

"Büyüdür!" dedi. Önceki tekrar sordu:

"Kim büyüledi?" Diğeri:

"Lebîd İbnu'l-A'sam adındaki Benî Züreykli bir yahudî" diye cevap verdi. Öbürü:

"Büyüyü neye yaptı?" dedi. Arkadaşı:

"Bir tarakla saç döküntüsüne ve bir de erkek hurma tomurcuğunun içine!" cevabını verdi. Diğeri:

"Pekala, şimdi nerede?" diye sordu. Arkadaşı:

"Zervân kuyusunda!" cevabını verdi."
Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashâbından bir grupla birlikte (radıyallâhu anhüm) kuyuya gitti, ona baktı, kuyunun üzerinde bir hurma vardı. Sonra benim yanıma dönüp:
"Ey Âişe! Allah'a yemin olsun, kuyunun suyu sanki kına ıslatılmış gibi (bulanık) ve (o kuyu ile sulanan) hurma ağaçlarının başları da sanki şeytanların başları gibiydi!" dedi. Ben:
"Ey Allah'ın Resûlü! Onu (kuyudan) çıkardın mı?" diye sordum.
"Hayır" dedi ve ilave etti:
"Bana gelince, Allah bana âfiyet lûtfetti ve şifa verdi. Ben ondan halka bir şer gelmesine sebep olmaktan korktum!"
Resûlullah onun gömülmesini emretti ve yere gömüldü"[160]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise, hicretin yedinci senesinde Medîne'de cereyan etmiştir. Vak'a çeşitli tarîklerden bazı farklı teferruatlarla rivâyet edilmiştir. Sahiheyn dışında başka kaynaklarda da yer alır. Câmi'u'lma'mer'den yapılan mûteber bir rivâyete göre Resûlullah altı ay kadar yapılan bu sihrin tesirinde kalıp ızdırabını çekmiştir.
2- Ehl-i Bid'aya mensup bazıları bu hadisi inkar etmiş, delil olarak şu mülahazayı ileri sürmüştür. "Bu, peygamberlik makamına uymayacak bir haldir. Resûlullah'ın sihre uğradığını kabul etmek, şeriatına şüphe sokar, bu husustaki bütün rivâyetler bâtıldır... Hz. Peygamber'e sihir yapılabileceğini câiz addetmek, getirdiği bütün ahkâma olan itimadı ortadan kaldırır. Çünkü bu durumda, O'nun Cebrâil'i görmediği halde gördüğünü zannetmesi, kendisine vahiy gelmediği halde vahiy geldiğini zannetmesi ihtimal dahiline girer."Mâzirî bu mülahazaların bâtıl ve merdud olduğunu belirtir ve devamla şunu söyler: "Çünkü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) 'ın Cenâb-ı Hakk'tan naklettiği meselelerdeki sıdkı hususunda ve tebliğâtında ismete (ilâhî korunmaya) mazhar olduğu hususunda delil ikame edilmiştir. Pek çok mûcize onun tasdik edildiğine kesin delillerdir? Aksine delili tecviz etmek bâtıldır. Ancak asıl gönderiliş gayesinin dışında kalan ve peygamberliği de ilgilendirmeyen

bir kısım dünyevî umûra, bir insan olarak Hz. Peygamber dahi mâruzdur, hastalıklar gibi. Öyle ise, herhangi dünyevî bir meselede -O'nun dînî meselelerdeki ismetine rağmen- hakikati olmayan bir zanna düşürülmesi akıldan uzak değildir." Mâzirî ilaveten der ki: "Esasen Resûlullah'ın zanna düşürüldü dendiği husus, bazı rivâyetlere göre "zevceleriyle temasta bulunmadığı halde temasta bulundu" zannına düşmüş olmasıdır. Bu çeşit zanlara rüyada, insanlar sıkça düşer, uyanık halde düşmesi de imkandan uzak değildir."
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelen iki kişiden maksad, iki melektir: Cebrâil ve Mîkâil (aleyhimasselâm). Rivâyetler, baş tarafta duranın Cebrâil, ayak tarafında duranın da Mikâil olduğunu ifade eder.
4- Bazı rivâyetlerde vak'a daha teferruatlı anlatılmıştır. Bunlardan birinde gelen ziyade burada kayda değer: ... hurma tomurcuğunun içerisinde mumdan bir timsal vardı. Bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın timsali idi. Timsâle batırılmış iğneler vardı. Ayrıca üzerine onbir adet düğüm vurulmuş bir de kiriş vardı. Bunun üzerine Cebrâil, Muavvizeteyn suresini indirdi. Bunlardan bir âyet okudukça bir düğüm çözüldü, bir iğne çıkarıldıkça onun elemini hissetti. Bunlar tamamlanınca rahatladı." Bir rivâyette "Cebrâil'in Muavvizeteyn'i getirerek; düğümleri çözdükçe bir ayet okunmasını emrettiği, bunun üzerine Resûlullah'ın okumaya ve çözmeye başladığı; bu iş tamamlanınca bağlardan kurtulmuş gibi rahatlayıp kalktığı" belirtilir.
5- Bazı rivâyetlerde kızıl, bazılarında yeşil olduğu ifade edilen kuyu suyundaki renkliliği, Kurtubî, uzun müddet kalması sebebiyle çirkinleşmesi veya içerisine atılan sihir malzemeleri sebebiyle husûle gelen renk değişikliği ile îzah eder.
6- Kuyu suyundan beslenen ağaçların başlarının şeytan başına teşbihi, çirkinliği ifade içindir. Kur'ân-ı Kerîm'de zakkum ağacının başı da şeytanların başına teşbih edilmiştir. Lügatciler Arap dilinde, bir şeyin çirkinliğini ifade için şeytana nisbet edildiğini belirttiler.
7- Hz. Peygamber'in büyü malzemesini kuyudan çıkarma teklifine "Ben ondan halka bir şer gelmesinden korktum" diye cevap vermiş olması bazı yorumlara sebep olmuştur. Nevevî: "Bu korku ümmetin sihirle meşgul

olması, onların bunu öğrenmeye kalkmaları korkusundur; bu, fesat korkusuylu maslahatı terketme bâbına girer" der.

8- Sihirbaza Hz. Peygamber'in ceza vermediği anlaşılmaktadır. Bir rivâyette: "Resûlullah Lebid'i getirtti, o da suçunu itiraf etti, bunun üzerine Efendimiz
affetti" denir. Bir rivâyette: "Resûlullah: "Bunu niye yaptın?" diye sormuş, şu cevabı almıştır:

"Para sevgisi sebebiyle!"

Bazı rivâyetlerde Lebid'in ölümle cezalandırıldığı da ifade edilmişse de Kurtubî, Resûlullah'ın, onun katli halinde çıkabilecek fitneyi önlemek veya İslam'a girmekten bazılarını ürkütmemek düşüncesiyle öldürmekten vazgeçmiş olmasının daha makul olduğunu belirtir. Nitekim Resûlullah, halkın: "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" diye dekikodu yapmaması için münâfıkları öldürmekten vazgeçmiştir.

9- Hz. Âişe büyü vak'asını anlatırken mühim bir noktaya dikkat çeker: Resûlullah sıhhatinin bozulduğunu hissedince duayı artırmış, hemen bir tedavi arama cihetine gitmeden dua yoluyla bundan kurtulmak istemiş ve mütemadiyen dua etmiştir. Nevevî rivâyetteki bu açıklamaya dayanarak: "İnsanın başına hoşlanmadığı bir şey geldiği zaman tekrar tekrar dua okumak müstehabtır" hükmünü çıkarır. İbnu Hacer, hadisin bütününden çıkan hükmü şöyle değerlendirir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu kıssada hem tefviz (tevekkül ve Allah'a bırakma) ve hem de esbaba teşebbüs olmak üzere her iki metoda da başvurmaktadır. Şöyle ki: Hastalığın bidayetinde işini Allah'a teslim ederek tefviz'de bulundu. Böylece belaya sabrederek ücret almayı düşünmüştü. Sonra rahatsızlık halinin devam ettiğini, (şifayab olmadığını) görünce, bunun devamı halinde ibadetlerini yapamayacak kadar zayıflayacağından korkarak, tedaviye, sonra da duaya yöneldi. Bu makamlardan herbiri, kemâle ermede gayedir.[161]

ـ4ـ وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سُحِرَ النَّبىُّ # فَاشْتَكَى لذِلِكَ أيّاماً. فأتَاهُ جِبْرِيلُ فقَالَ إنَّ رَجُ مِنَ اليَهُودِ سَحَرَكَ، عَقَدَ لَكَ عُقَداً في بِئْر كَذَا وَكَذَا.

فَأرْسَلَ رَسُولُ اللّهِ # عَلِيّاَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه. فَاسْتَخْرَجَهَا فَحَلَّهَا. فقَامَ # كَأنَّما نَشِطَ مِنْ عِقَالٍ. فَمَا ذَكَرَ ذلِكَ الْيَهُودِىِّ وَ رَآهُ في وَجْهِهِ قَطٌّ[. أخرجه النسائى .

4. (2240)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sihir yapıldı. Bu yüzden günlerce hasta düştü. Sonunda Cebrâil aleyhisselâm gelerek:
"Seni yahudilerden bir adam sihirledi. Yaptığı sihir düğümünü falanca kuyuya attı" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ali (radıyallâhu anh)'yi (bu maksadla oraya) gönderdi. Ali (radıyallâhu anh) düğümü oradan çıkarıp çözdü. (Sihir çözülünce) Aleyhissalâtu vesselâm, bağdan kurtulmuş gibi kendine geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu, o yahudîye zikretmedi ve onun yüzünü de hiç görmedi." [162]

İÇECEKLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki bâb vardır)

*

BİRİNCİ BÂB

İÇME ÂDÂBI

(Bu bâb altı fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ VE BUNUN CEVAZI

*

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AGZINDAN İÇMENİN HÜKMÜ

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

*

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AGIZLARININ ÖRTÜLMESİ

*

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

*

İKİNCİ BÂB

ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR

(Bu bâb altı fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

*

İKİNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİNİN TAHRİMİ, İÇENİN ZEMMİ

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇKİNİN TAHRİMİ VE YAPILDIGI MADDELER

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN ŞIRALAR

*

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN KAPLAR

*

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsan olarak, hayatımızı yakından ilgilendiren şeylerden biri içeceklerimizdir. İçecek deyince sadece meşrubât kelimesiyle ifade edilen gayr-i zarurî şeyleri kasdetmiyoruz. Buna su gibi zarurî içeceğimiz dahil olduğu gibi serinletici, ferahlatıcı, iştah açıcı, hazmettirici, şifa verici vs. nev'inden çeşitli meyve suları, şıralar, şerbetler, maden suları, ayran, çay, kahve, şurup... hepsi dahildir. Hatta dînen haram edilmiş olan sarhoş edici alkollü içkiler de buraya dahildir.

Cennet nimetleriyle ilgili birçok Kur'ânî tasvirlerin, cennetteki içeceklerimize yer vererek onların isimleri, vasıfları, kapları ve onlardan istifade şekilleri üzerinde mükerrer teferruatlara inmiş olması da içecek meselesinin insan hayatındaki ehemmiyetini görteren bir delil teşkil etmektedir.[163]

Hayatımızın en tâlî meselelerine bile yer verip açıklık getiren, o husustaki en doğruyu, en sağlıklı tarzı ve rüşdü beyan eden dînimizin içecek gibi son derece ehemmiyetli, her günümüzü ilgilendiren bir meselede daha çok rehberlik edeceği açıktır. Gerçekten de İslâm dîni içeceklerimiz hususunda pek çok teferruâta şâmil hükümler getirmiş, âdâblar beyan etmiştir. Sözgelimi, neler içilir, neler içilmez? İçilenler nasıl ve ne miktarda içilmelidir? İçeceklerimizin vasıfları neler olmalıdır? Ayakta mı, oturarak mı içmeliyiz, kaç yudumda içmeliyiz? Bir solukta içmenin faydası mı var, zararı mı? Aç karna mı, tok karna mı içmeli?... Soruları daha da artırabiliriz. Bunların cevabı "İslâm'a has içme" ve "müslüman içecekler"in mahiyetini ortaya koyar.

İçeceklerimizle ilgili meselelere hem iki cihanımızın da rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm'de, hem de sevgili Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerin de yer verilmiştir. Kütüb-i Sitte mecmuâlarının her birinde istisnasız Kitâbu'l-Eşribe bölümleri vardır. Diğer tanınmış hadis kitaplarımızda da aynı şekilde içeceklerle ilgili bölümler yer alır, zîra bu mevzuda pek çok hadis vârid olmuştur.
Şu halde İslâm'ımızın kemâli, içeceklerle ilgili ahkâm ve âdâbı bilip onlara riâyet etmemize bağlıdır.

BİRİNCİ BÂB

İÇME ÂDÂBI

(Bu bâb altı fasıldır)

*****

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ VE BUNUN CEVAZI

*****

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AGZINDAN İÇMENİN HÜKMÜ

*****

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

*****

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

*****

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AGIZLARININ ÖRTÜLMESİ

*****

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ

A) CEVAZ İFÂDE EDEN HADİSLER:

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]سَقَيْتُ النَّبىَّ # مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ فَشَرِبَ وَهُوَ قَائمٌ[. أخرجه

الخمسة إ أبا داود.وفي روايَة: »اسْتَسْقَى وَهُوَ عِنْدَ الْبَيْتِ فَأتَيْتُهُ بِدَلْوٍ«.وَزاد في رواية: »فَحَلَفَ عِكْرِمَةُ مَا كَانَ يَوْمَئِذٍ إ ّ عَلى بَعِيرٍ« .

1. (2241)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a zemzemden sundum, ayakta olduğu halde içti."[164]

Bir rivâyette: "Resûlullah Beytullah'ın yanında iken su istedi, ben ona bir kova getirdim" denmiştir.

Bir diğer rivâyette şu ziyade gelmiştir: "İkrime o gün (Resûlullah'ın) deve üzerinde olduğu hususunda yemin etti."[165]

ـ2ـ وفي رواية الترمذي والنسائى]شَرِبَ رسولُ اللّهِ # مِنْ زَمْزَمَ وَهُوَ قَائِمٌ[.

2. (2242)- Tirmizî ve Nesâî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zemzemi ayakta içti."[166]

ـ3ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كُنَّا نَأكُلُ عَلى عَهْدِ رَسولِ اللّهِ #. وَنَحْنُ نَمْشِى وَنَشْرَبُ وَنَحْنُ قِيَامٌ[. أخرجه الترمذي وصححه .

3. (2243)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde yürürken yer,ayakta iken içerdik." [167]

AÇIKLAMA:

Müteâkiben (2245-2246. nci hadisler) görüleceği üzere, bir kısım hadisler yürürken yemeyi ve ayakta su içmeyi yasaklarken, bazı hadisler

bunların cevazını ifade etmektedir. Âlimler rivâyetlerde ortaya çıkan bu farklı durum üzerine değişik fikirler ileri sürmüşler, münakaşalar etmişlerdir. Sadedinde olduğumuz İbnu Abbâs hadisini Buhârî'nin Kitâbu'l-Eşribe'de "Ayakta içmek" şeklinde isimlendirdiği bir bâbta kaydetmiş olmasını İbnu Battal şöyle yorumlar: "Buhârî, bu başlıkta işaret eder ki, ayakta içmenin mekruh olduğunu ifade eden rivâyetler, nezdinde sahih değildir." "Buhârî'ye göre ihtilaf halinde hüküm sabit olmaz" diyerek İbnu Battal'a katılmayanlar olsa da ayakta su içmeye veya yürürken yemeye âlimler haram dememişler, bu bâbta gelen nehyi kerahet-i tenzihiyeye hamletmişlerdir. Ayakta su içmenin cevâzıyla ilgili olarak Hz. Ali'den, İbnu Ömer'den, Sa'd İbnu Ebî Vakkas ve diğer bir kısım başka sahabilerden (radıyallâhu anhüm ecmaîn) rivâyetler gelmiştir. Hz. Enes' in bir rivâyetine dayanan Hasan Basrî, İbrahim Nehaî ve Katâde gibi bazı selef büyüklerinden de ayakta su içmenin mekruh olduğu hükmü rivâyet edilmiştir.

Şu halde esas olan cevaz maal kerâhedir.[168]

ـ4ـ وعن مالك:]أَنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ وَعَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْهم كَانُوا يَشْرَبُونَ قِيَاماً[.

4. (2244)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (radıyallâhu anhüm) ayakta oldukları halde (su) içiyorlardı."[169]

AÇIKLAMA:

Burada büyük Sahabinin ayakta içtiği görülmektedir. Bu rivâyet, her ne kadar İmam Mâlik'in belâgâtından (yani muallak olarak zikrettiği) hadislerinden biri ise de hadis sahihtir, çünkü onun belağlarının sahih olduğunda ulema tahkike dayanarak ittifak etmiştir. Üstelik, başka sahabelerin de ayakta içtiklerine dair rivâyet gelmiştir. Sözgelimi, Muvatta'nın aynı bâbta kaydettiği örnekler arasında Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbnu Zübeyr'in de ismi geçer, bunlar da ayakta içmişlerdir.

Ayrıca Hz. Âişe ve Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallâhu anhümâ)'ın da bunda bir beis görmediklerine dair rivayet mevcuttur.
Zürkânî, Hz. Ebû Bekr'in de ayakta su içtiğine dair Cübeyr İbnu Mut'im rivâyetini zikrettikten sonra şöyle der: "Bu rivâyette ayakta su içmenin kerâhetsiz cevazına dair delil vardır. Nitekim şu da sahih rivâyetlerden biridir:
"Benden sonra Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetine uymanız gerekir. Onların sünnetine dört elle sarılın. Benden sonra bilhassa ikisine uyun: Ebû Bekir ve Ömer."
Ayakta içmeyi men eden hadisler de var, onlar ve gerekli açıklamalar müteâkiben zikredilecek.[170]

B) AYAKTA YEYİP İÇMEKTEN MEN EDEN HADİSLER:

ـ1ـ عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]نَهى رسُولُ اللّهِ # عَنِ الشّرَابِ قَائِماً، قِيلَ ‘نَسٍ: فَا‘كْلُ؟ قالَ ذلِكَ أشَدُّ، أوْ قالَ: أشَرُّ وَأخْبَثُ[. أخرجه مسلم والترمذي، وأخرجه أبو داود بدون ذكر ا‘كل .

1. (2245)- Hz. Enes (radıyallâhu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta içmeyi yasakladı" demişti. Kendisine:
"Ya yemek? (Bu husustaki hüküm nedir)" diye soruldu.
"Bu daha şiddetle yasaktır!" dedi veya şöyle dedi.
"Bu daha şerli, daha kötü!"[171]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: َ يَشْرَبَنَّ أحَدُكُمْ قَائِماً، فَمَنْ نَسِىَ فَلْيَسْتَقِئ[. أخرجه مسلم .

2. (2246)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"Sizden kimse sakın ayakta içmesin. Kim unutarak içerse hemen kussun."[172]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, öncekilerin zıddına, ayakta yeyip içmeyi yasaklamaktadır. Bu mevzuda başka rivâyetler de mevcuttur. Şu halde yasak tenzihî bir kerâhet ifade etmektedir. [173]

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞZINDAN İÇMENİN HÜKMÜ

A) CEVAZ İFADE EDEN HADİSLER:

ـ1ـ عن كبشة ا ٔنصارى رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]دَخَلَ عَلى النَّبىُّ # فَشَرِبَ مِنْ في قِرْبَةٍ مُعَلّقَةٍ قائماً، فَقُمْتُ إلى فَمِهَا فَقَطَعْتُهُ[. أخرجه الترمذي.وزاد رزين:]فَاتَّخَذْتُهُ رَكْوَةً أشْرَبُ فِيهَا[. »الرَّكْوَةُ«: دلو صغير يشرب منه .

1. (2247)- Kebşetu'l-Ensârî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girmişti. (Duvarda) asılı olan bir kırbanın ağzından ayakta su içti. Ben hemen kırbaya gidip ağzını kestim."[174]

Rezîn şu ziyadeyi ilave etmiştir: "... (Kestiğim bu kısmı) su içerken kullanmak üzere hususî bir maşraba yaptım."[175]

ـ2ـ وعن عيسى بن عبداللّه رجلٍ من ا‘نصارى عن أبيه:]أنَّ رَسُولَ اللّهِ # دَعَا يَوْمَ أُحُدٍ بِإدَاوَةٍ، فقَالَ. اُخْنُثْ فَمَ ا“دَاوَةِ، فَفَعَلْتُ، فَشَرِبَ مِنْ فَمِهَا[. أخرجه أبو داود.»ا“دَاوَةُ«، كالرّكوة. وقيل: هى السطحية .

2. (2248)- Ensardan bir zât olan Îsa İbnu Abdillah, babasından naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud günü bir su kabı istedi. (Kap gelince):
"Kabın ağzını dışa kıvır!" dedi, ben de kıvırdım. Sonra kabın ağzından su içti."[176]

AÇIKLAMA:

1- Vak'a Uhud savaşının yapıldığı gün cereyan etmiştir. Resûlullah'a getirilen su kabının deriden mamul (kırba) nev'inden bir şey olduğu anlaşılıyor. Zira toprak veya madeni kabın ağzını kavırmak mevzubahis olamaz. Zaten o devirde kullanılıştaki pratiklik sebebiyle su kabı olarak deriden mamul kırbalar kullanılmaktadır. Bunlar hayvan derisinden yapılan günümüzdeki küçük boy tulukları andırmalıdır. İçerisinde akıcı olmayan şeyleryani kurular- korunduğu takdirde dağarcık deriz. Şu halde bu kırbalar bir nevi dağarcıktır. İbnu Hacer'in açıklamasına göre deriden mamul su kapları (eskıya) tuluk gibi büyük veya - Toroslarda söylendiği üzere- yannık gibi küçük de olsa aynı isimle anılmaktadır.
2- Şârihlerden bazıları zikri geçen su kabının ağız kısmının dışırıya doğru kıvrılmasını, bu kısmın kokmuş olabileceği ihtimaline dayandırır. Bazısı da "suyun, içen üzerine sıçramasını önlemek için" kıvırmaya yer verildiğini, kırbanın ağız kısmı bükülerek, bir nevi su bardağı şekli verilerek, suyun hasıl edilen çukurdan içildiği de belirtilmiştir. Zira

ihtinas bükmek, kıvırmak, kırmak gibi muhtelif mânalara gelmektedir. [177]

B) SU KABININ AĞZINDAN İÇMEYİ YASAKLAYAN HADİSLER:

ـ1ـ عن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]نَهى رَسُولُ اللّهِ # عَنِ اخْتِنَاثِ ا‘سْقِيَةِ أنْ يُشْرَبَ مِنْ أفْوَاهِهَا[.»وَاخْتِنَاثُهَا«: أن يقلب رأسها فيشرب منه. أخرجه الخمسة إ النسائى .

1. (2249)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) su kaplarının ağzından içmek için ağızlarının dışa kıvrılmalarını yasakladı."[178]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen ihtinas bazı farklı tefsirlere mazhar olmuştur. Eğmek, bükmek, kıvırmak, kırmak mânaları verilirken "kabın baş kısmının ters çevrilmesi" diye de yorum yapılmıştır.
Bu hadis, suyu, kabın ağzından doğrudan içmeyi yasaklamaktadır. Dolayısıyla avuç, maşraba, bardak gibi büyük kapla araya girecek bir vasıta ile içilmesi tavsiye edilmiş olmaktadır. Bu yasağın konmasına sebep olan bir durum Ebû Bekir İbnu Ebî Şeybe'nin Müsned'inde rivâyet edilmiştir. Rivâyete göre, bir adam su kabının ağzından su içer. Bu esnada ince bir yılan midesine kayar. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) suyun, kabın ağzından içilmesini yasaklar. [179]

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP-VERMEK

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: َ تَشْرَبُوا وَاحِداً كَشُرْبِ الْبَعِيرِ، وَلكِنِ اشْرَبُوا مَثْنى وَثُثَ، وَسَمُّوا اللّهَ تَعالى إذَا أنْتُمْ شَرِبْتُمْ، وَاحْمَدُوا اللّهَ إذَا أنْتُمْ رَفَعْتُمْ[. أخرجه الترمذي .

1. (2250)- İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Suyu deve gibi bir solukta içmeyin. İki-üç solukta (dinlene dinlene) için. Su içerken besmele çekin. Bitirince de Allah'a hamdedin."[180]

ـ2ـ وروى الخمسة إ النسائى عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ النَّبىُّ # يَتَنَفَّسُ ثَثاً[.وزاد مسلم والترمذي ويقول: »إنَّهُ أرْوَى وَأبْرَأُ وَأمْرَأُ« .

2. (2251)- Hz. Enes'ten Nesâî dışındaki imamların rivâyetine göre: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), suyu üç solukta içerdi."
Müslim ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde şu ziyade var: "Resûlullah (üç solukta içer, böyle içmenin) daha doyurucu, (hastalıklara karşı) daha koruyucu ve daha afiyetli olduğunu söylerdi."[181]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde su içmenin mühim bir âdabı beyan edilmektedir. Suyu bir solukta içmemek. Yani, su kabını ağzımıza dayayıp doyuncaya kadar lıkır lıkır içmemek. En az iki seferde içmelidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vessalâm)'ın üç solukta içtiği belirtilmektedir. Soluktan burada maksad şudur: Suyu içerken bir-iki yudum içtikten sonra kabı ağzımızdan

uzaklaştırıp bir nefes almak, sonra tekrar kabı ağzımıza götürüp bir-iki yudum daha içip tekrar fasıla verip nefes almak, sonra üçüncü sefer kabı ağzımıza götürüp doyuncaya kadar içmektir.
Resûlullah, bu tarz içişin daha sağlıklı ve daha doyurucu olduğunu ifade buyuruyor. Bu şekilde içildiği takdirde ciğerlerimiz temiz havaya daralmadan normal şekilde teneffüsüne devam eder. Ayrıca ağır içilen su ağızdaki tükrükle daha iyi karışma fırsatı bulur ve mide için daha sağlıklı bir mahiyet kazanarak boğazı geçer. Hadis, şüphesiz daha pek çok faideleri haber vermektedir.[182]

ـ3 وعن أبى قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: إذَا شَرِبَ أحَدُكُمْ فَ يَتَنَفَّسْ في ا"تَاءِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

3. (2252)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz su içerken su kabına nefes etmesin."[183]

AÇIKLAMA:

Bu bâbın hadislerinde geçen teneffüs kelimesi iki mânada kullanılmıştır: Bir mâna, az önceki hadiste geçtiği üzere nefes alıp vermektir. Bir ikinci mâna bu hadiste olduğu üzere suyun içtiğimiz kabın içerisine ciğerlerimizden çıkan havayı göndermek, soluğumuzun kaba girmesine meydan vermektir. İşte, hadiste bu yasaklanmaktadır. Bu yasaklamanın nasıl bir edeb kaidesi olduğu açıktır. Zîra su kabı müşterektir, başkaları da ondan istifade edecektir. Soluğumuzla birlikte ağız veya burnumuzdan kabın içerisine yanımızdakileri iğrendirecek bazı şeyler sıçrayabilir. Resûlullah'ın diğer tavsiyelerinde mü'min kişinin üç ayrı solukta dinlenerek içmesi tavsiye edildiğine göre, hem su içip hem solunması, bu nebevî edebe uymamaktadır. Öyle ise, suyu içerken tek başımıza bile olsak, su kabı tamamen kendimize ait bile olsa, su kabına

soluğumuzu salarak içmemiz edep dışı davranıştır. Kimse görmese bile melekler görmekte, kayda geçirmektedir.
Bazı şârihler, suya nefes vererek, ağzın sudan hiç ayrılmadan suyun içilmesini," insan içişi değil, hayvan içişidir, çünkü develer o şekilde içer" diye illete bağlamışlardır, nitekim hadiste de benzer teşbih geçti. [184]

ـ4ـ وعن أبى المثنى الجهنى قال:]دَخَلَ أبُو سَعِيدٍ عَلى مَرْوَانَ، فقَالَ لَهُ: أسَمِعْتَ النَّبىَّ # يَنْهى عَنِ النَّفْخِ في ا“نَاءِ؟ قالَ: نَعَمْ، وَسَألَ رَجُلٌ رَسولَ اللّه # فقَالَ: إنِّى َ أرْوَى مِنْ نَفَسٍ وَاحِدٍ، فقَالَ #، فَأبِنِ الْقَدَحَ عَنْ فِيكَ ثُمَّ تَنَفَّسْ قالَ: فَإنِّى أرَى الْقَذَاةَ فِيهِ. قالَ: فَأهْرِقْهَا[. أخرجه ا‘ربعة إ النسائى.الفصل الرابع: في ترتيب الشاربين

4. (2253)- Ebû'l-Müsennâ el-Cühenî anlatıyor: "Ebû Saîd (radıyallâhu anh) Mervan'ın yanına girmiştir. Mervan ona:"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kaplara solumayı yasakladığını işittin mi?" diye sordu. Ebû Saîd (radıyallâhu anh):
"Evet!" dedi ve anlattı: "Adamın birisi: "ben bir nefeste su içince bir türlü suya kanamıyorum (ne tavsiye edersiniz)?" diye sormuştu. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:
"Kabı ağzından ayır, nefes al (sonra içmeye devam et)!" buyurdu. Adam:
"Kapta çerçöp görürsem?" diye sordu. Efendimiz:
"O takdirde suyu dök!" diye emretti."[185]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki vechi daha sarih. Buna göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) içilen şeye solumayı, (yani su içme sırasında nefes alıp vermeyi) yasaklayınca, cemaatte bulunan bir zat tek solukta,

yani içerken nefes alıp vermeden, içtiği su miktarıyla suya kanmadığını, daha içme ihtiyacı duyduğunu söyleyerek bir nevî itiraz eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Nefes alma ihtiyacını duyunca, su kabını ağzından çek, nefesini al ver, sonra içmene devam et!" der. İkinci içişte, yine nefes alıp verme ihtiyacı duyulunca aynı şekilde kap ağızdan uzaklaştırılıp, nefes alıp verdikten sonra içmeye devam edilecektir. Şunu da belirtelim ki, bu hadisten, suyu tek solukta içmenin mübah olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Çünkü, Efendimiz, adamı tek solukta içmekten nehyetmiyor, bilakis, "bir solukta suya doyamıyorsan bardağı ağzından uzaklaştır, (solu, sonra devam et) mânasında tavsiyede bulunuyor. Diğer hadiste sarih nehiy geldiğine göre, buradan çıkarılan cevaz tek solukta içmedeki kerâheti izale etmez.

2- Zürkânî, suyu nefes alarak içme emrinin hikmetlerini şöyle açıklar: "(Bardağı ağızdan ayırıp, nefes almak) kişiye olan hürmeti korur, töhmeti defeder, suyun bozulmasını (tegayyüre uğramasını) önler, suya tükrük sıçramasına mani olur, sömürerek içmedeki hayvana benzemeyi bertaraf eder. Hayvana benzemek, tabiatımızca da, şeriatimizce de mekruhtur."

3- Zürkânî bu hadisi şerhederken İmam Mâlik'in yukarıda kaydettiğimiz üzere, hadisten tek solukta içmenin mübah olduğu hükmünü kaydettikten sonra, şahsen katılmasa da ‘Kîle’ ile sunduğu bazı farklı görüşlere de yer verir:

"Tek solukta içmek, mutlak olarak mekruhtur. Çünkü bu, şeytan işidir, çünkü bu hayvanların tarzıdır." Tirmizî, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan merfu olarak şunu rivâyet etmiştir: "Develer gibi tek nefeste su içmeyin, fakat iki-üç solukta için. İçerken besmele çekin, bitirince de Allah'a hamdedin" (2250. hadis).

4- Hadiste aynı zatın bir başka sorusu mevzubahis: "Suyun üzerine çerçöp (veya batal dahi) denen yabancı bir madde görülecek olursa ne yapmalı?" Resûlullah'ın bu durumdaki tavsiyesi, "suyun içilmeyip dökülmesidir." [186]

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

ـ1ـ عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أُتِىَ النَّبىُّ # بِقَدَحِ لَبَنٍ قَدْ شِيبَ بِمَاءٍ فَشَرِبَ، وَعَنْ يَسَارِهِ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه، وَعَنْ يَمِينِهِ أعْرَابِىُّ، فَأعْطى ا‘عْرَابىَّ فَضْلَهُ، وَقَالَ ا‘يْمَنُ فَا‘يْمَنُ[. أخرجه الستة إ النسائى .

1. (2254)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir bardak süt getirilmişti. İçerisine su katıldı. Önce kendisi içti. Solunda Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) vardı, sağında da bir bedevi. Sütten artan kısmı bedeviye verdi ve:"

(Öncelik hakkı) sağındır, sonra da onun sağı(ndan devam etsin)!" buyurdu."[187]

ـ2ـ وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أُتِىَ النَّبىُّ # بِشَرابٍ فَشَرِبَ، وَعَنْ يَمِينِهِ غُمٌ، وَعَنْ يَسَارِهِ ا‘شْيَاخُ، فقَالَ لِلْغُمِ: أتَأذَنُ لِى أنْ أُعْطِىَ هؤُءِ، فقَالَ الْغُمُ: وَاللّهِ يَا رسُولَ اللّهِ َ أوثِرُ بِنَصِيبى مِنْكَ أحَداً، فَتَلّهُ رَسولُ اللّهِ # في يَدِهِ[. أخرجه الشيخان.وزاد رزين: »قالَ وكانَ الْغُمُ الْفَضْلُ بْنَ الْعَبَّاسِ« .

2. (2255)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir içecek getirilmişti. Ondan, önce kendisi içti. Sağında bir oğlan, solunda da yaşlılar vardı. Oğlana:

"Bardağı şu yaşlılara vermem için bana izin verir misin?" dedi. Oğlan da:

"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'a yemin olsun bana sizden gelecek nasibime başkasını asla tercih edemem!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bardağı onun eline koydu."[188]

Rezîn şunu ilave etti: "Zikri geçen oğlan el-Fadl İbnu Abbâs idi."[189]

ـ3ـ وعن ابن أبى أوفى وأبى قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْهم قاَ:]قالَ رَسُولُ اللّه # سَاقِى الْقَوْمِ آخِرُهُمْ شُرْباً[.
أخرجه أبو داود عن ا‘ول، والترمذي عن الثاني .

3. (2256)- İbnu Ebî Evfâ ve Ebû Katâde (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir cemaate içecek dağıtan, en son içer."[190]
Hadisi Ebû Dâvud İbnu Ebî Evfâ'dan Tirmizî de Ebû Katâde 'den rivâyet etmiştir.[191]

AÇIKLAMA:

Bu bâbın son üç hadisi, cemaat halinde iken suyu veya meşrubat gibi herhangi bir içecek maddesi geldiği zaman, dağıtımın nasıl bir sıra takib edeceği hususunda prensip vaz etmektedir:
1- Öncelikle cemaatin büyüğünden başlanacaktır.
2- Büyüğün sağındaki ve onun sağındaki şeklinde devam edecektir, el-eymen fe'l-eymen bu demektir.
3- İçecek maddesini dağıtan da en sonunda içecektir. Nevevî, bu sonuncu madde için: "Bu edeb sadece içecekle ilgili maddelere has değildir. Buna kıyasen, aynı mânayı taşıyan başka taksimlerde de buna riâyet edilmelidir: Et, meyve, koku, vs. her ne olursa olsun, taksimi yapan, kendisi en sonda almalıdır" der.
Müslim'in bir rivâyetinde, cemaatte bulunan Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekr'i ismen zikrederek, bardağın ona verilmesini taleb ederse de Hz. Peygamber sağdaki bedeviye verir ve üç kere tekrar eder:
"Sağdakiler, sağdakiler, sağdakiler!"
Bu vak'ayı rivâyet eden Hz. Enes de üç kere tekrar eder:
"Sünnet budur, sünnet budur, sünnet budur!"[192]

Büyüğün Takdimi Meselesi:

Ebû Ya'lâ'nın bir rivâyetinde İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah'ın su dağıtımında; "Büyükten başlayın!" dediğini belirtir. Ayrıca büyükle başlamayı emreden başka rivâyetler de var.
Arada bir teâruz gözükmektedir.
Âlimler bunu, cemaatteki ferdlerin sağsol diye ayırmaya imkan vermeyecek şekilde eşit oturma haline hamlederler. Bu hal, büyüğün önünde veya arkasında veya sol tarafında oturmuş olmaları durumunda veya bir başka vaziyette ortaya çıkabilir. Öyle ise böyle bir durumda büyükten başlanmalıdır.
İbnu Hacer soldakini takdimi emreden hadisle ilgili olarak şu yorumu kaydeder: "Hadisten çıkarılan bir hüküm şu olmalıdır: Şayet fâilin fazileti ile vazifenin fazileti teâruz ederse "vazifenin fazileti" esas alınır, tıpkı erkek ve kadına âit iki cenaze gelmesi halinde, kadının velisi erkeğin velisinden efdal bile olsa erkeğin velisi -mefdul olmasına rağmen- takdim edilir. Çünkü cenaze vazifedir, onun efdaliyetine itibar olunur, ona namaz kılacak olanın efdaliyetine değil. Buradaki sır şudur: Erkeklik ve sağlık herkesin kesinlikle hükmedebileceği unsurlardandır. Fâilin efdaliyeti öyle değil. Zîra bunda asıl olan zandır, hatta efdaliyeti nefsü'l-emirde kesin olsa bile aslolan yine zandır." [193]

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

ـ1ـ عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: غَطُّوا ا‘‘نَاءَ وَأوْكُوا السَّقَاءِ[. أخرجه الشيخان وأبو

داود.وزاد مسلم: »فَإنَّ في السَّنَةِ لَيْلَةً يَنْزِلُ فِيهَا وَبَاءٌ، لاَ يَمُرُّ بِإنَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غِطَاءٌ، أوْ سِقَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ وِكَاءٌ إلاَّ نَزَلَ فيهِ مِنْ ذلِكَ الْوَبَاءِ«.قالَ اللَّيْثُ: »فَا‘عَاجِمُ عِنْدَنَا يَتَّقُونَ ذلِكَ في كَانُونَ ا‘وَّلَ« .

1. (2257)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kapların ağızlarını örtün, dağarcık (ve tulukların) ağzını bağlayın."[194]
Müslim'in bir rivâyetinde şu ziyade var: "Zîra yılda bir gece vardır ki onda veba yağar. Şayet ağzı açık kaba veya bağsız dağarcığa rastlarsa bu vebadan ona mutlaka iner."
el-Leys dedi ki: "Bizim yanımızdaki acemler bundan kânun-u evvel ayında sakınırlar."[195]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet muhtelif vecihlerde bir kısım ziyadelerle gelmiştir. Mesela Müslim'in bir rivâyeti şöyledir: "Kapların ağızlarını örtün, dağarcıkkların ağzını bağlayın, kapıyı kapayın, lambayı söndürün. Zîra şeytan dağarcığı çözemez, kapıyı açamaz, kabın kapağını kaldıramaz. Eğer kabın üzerine örtecek bir şey bulamazsanız bir çöp olsun gerin ve üzerine Allah'ın ismini zikredin. Çünkü küçük fasık (fare) ev sahiplerinin üzerine evlerini yakar."
2- Rivayetin Buhârî'deki bir vechinde, rivâyet, "Geceleyin yatınca lambaları söndürün..." diye başlar.
İbnu Dakîku'lÎd der ki: "Kapıların kapatılma emrinde hem dînî, hem dünyevî maslahatlar var. Nefisler ve mallar böylece aylakların, fesadcıların, bilhassa şeytanların şerrinden korunmuş olur.
"Şeytan, kapalı kapıyı açamaz" sözü, bu emrin şeytanların insanlara karışmasını önlemek maslahatına râci olduğuna işaret eder. Şeytanın durumunu belirterek emrin sebebini de açıklaması ancak peygamberlerin bilebileceği mahfi bir meseleye dikkat çekmek, uyarmak içindir."

3- Senenin bir gecesinde veba indiğinin beyan edilmesi ve bu gecenin hangi gün olduğunun belirtilmemesi kapların her gece örtülmesi hususunda dikkate, uyanıklığa ve teyakkuza sevkeden bir durumdur.

4- İbnu Hacer icabı halinde, örtme yerine çöp germekle iktifa etmedeki sırrı şöyle açıklar: "Zannımca bu sır, çöpü gererken çekilen besmeleyle ilgilidir. Böylece çöpün gerilmiş olması, o esnada besmele çekildiğine bir alamet olur. Gerilmiş çöp sebebiyle bunu anlayan şeytanlar kaba yalaşmaktan imtina ederler." Meselenin örtme emrini te'kîde râci yönü de vardır.[196]

ـ2ـ وفي رواية لهما:]اسْتَسْقَى #، فقَالَ رَجُلٌ يَا رسُولَ اللّهِ: أَ نُسْقِيكَ نَبِيذاً؟ قالَ: بَلى. قالَ فَخَرَجَ الرَّجُلُ يَشْتَدُّ، فَجَاءَ بِقَدَحٍ فِيهِ نَبِيذٌ، فقَالَ #: أَ خَمَّرْتَهُ، وَلَوْ أنْ تَعْرُضَ عَلَيْهِ عُوداً، وَشَرِبَ[.ولمسلم عن أبى حميد: إنَّمَا أُمِرْنَا بإبْكاءِ السِّقَاءِ لَيْ، وَبِا‘بْوَابِ أنْ تُغْلَقَ لَيْ[.

2. (2258)-Yine Buhârî ve Müslim'de gelen bir rivâyette şöyle denmiştir:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) su istedi. Bir adam:

"Ya Resûlullah sana nebiz (şıra) sunmayalım mı?" diye sordu. Efendimiz.

"Evet, sun!" buyurdu."

Râvi der ki: "Adam hızla çıktı ve içinde nebiz (şıra) olan bir bardakla geri döndü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ağzını kapamadın mı, hatta üzerine gereceğin bir çöple bile olsa?" dedi ve nebizi içti."

Müslim'de Ebû Humeyd'den gelen bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: "Biz, geceleyin dağarcıkları bağlamakla emrolunduk. Kapıların da geceleyin örtülmesiyle emrolunduk."[197]

AÇIKLAMA için de önceki hadisin açıklamasına bakılsın.

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

ـ1ـ عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ النَّبىُّ # يُسْتَعْذَبُ لَهُ المَاءُ مِنْ بُيُوتِ السُّقْيَا[.قال قتيبة: »هِىَ عَيْنٌ بَينَها وَبَيْنَ المَدِينَةِ يَوْمَانِ[. أخرجه أبو داود .

1. (2259)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a es-Sükyâ kuyularından tatlı su getirilirdi."
Kuteybe der ki: "O (es-Sükyâ) Medîne ile Mekke arasında iki günlük mesafe bulunan bir göze idi."[198]

AÇIKLAMA:

1- İsti'zâb tatlı su temin etmek demektir. Hadis Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için es-Sükyâ denen ve Medîne'ye iki günlük uzaklıkta bulunan bir yerden su getirildiğini ifade etmektedir. Suyutî, es-Sükyâ'nın Mekke-Medîne arasında yer alan bir köy olduğunu belirtir. Suyun es-Sükyâ'dan getirilmesi, oradaki suların tatlı ve daha kaliteli olmasındandır. Zîra Medîne'nin suları tuzludur.
Ancak şunu da belirtelim ki, bu hadis, Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in içtiği bütün suların oradan getirildiğini ifade etmez. Çünkü Medîne'nin suları da içilemeyecek kadar tuzlu olmadığı gibi, Resûlullah'ın Medîne kuyularından su içtiğine dair pek çok rivâyet gelmiştir. Hatta bazı siyer kitaplarında Efendimizin (aleyhissalâtu vesselâm) suyundan içtiği kuyuların isimleri zikredilir. İbnu Sa'd Tabakât'ında Resûlullah'ın su içtiği kuyular üzerine açtığı bâba tam dört sayfa tahsis eder ve rivâyetler kaydeder. Sözgelimi Ebû Talha'nın Allah yolunda tasadduk ettiği Beyruha adlı bahçede gölgenin daha serin, suyun daha tatlı olduğu, bu sebeple Hz. Peygamber'in sıkça oraya teşrif

buyurdukları belirtilir. Bir diğer kuyu Medîne'ye dörtbeş kilometre mesafedeki Kuba köyündeki Gars kuyusudur, devesini orada ıhdırmış, sudan içmiş ve: "Bu, cennet gözelerinden bir gözedir" buyurmuştur.
Ebû Eyyûb el-Ensârî (radıyallâhu anh)'nin evinde misafir iken Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in peder-i muhteremleri Mâlik İbnu'n-Nadr'ın kuyusundan tatlı su getirilmiştir. Kendi evine yerleşince hizmetçisi Enes, Sükyâ'dan getirir olmuş diğer bir hizmetçisi Rabâh, bazan Gars, bazan da Sükyâ'dan su taşımıştır.
Resûlullah'ın suyundan içtiği bir diğer kuyu, suyu pek tatlı olan Câsim kuyusudur ve Ebû'l-Heysem İbnu't-Teyyehân'a aittir.
Bir diğer kuyu Büdâ'a kuyusudur. Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh): "Resûlullah'a Büdâ'a kuyusundan elimle su verdim" der. Efendimiz, bir çok kereler buradan hem içmiş, hem abdest almıştır.
Medîne'nin meşhur bir diğer gözesi Rûme kuyusudur. Sahibi suyunu parayla satmaktadır. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Bunu (Müzenî) sahibinden satın alıp tasadduk edecek olan müslümanın sadakası ne makbul sadakadır!" irşadı üzerine Hz. Osman (radıyallâhu anh) sahibinin istediği parayı -ki dörtyüz dinar'dır- vererek satın alır ve Allah yolunda tasadduk eder ve bundan böyle herkes o sudan parasız istifade eder. Resûlullah durumu öğrenince: "Allah'ım! Osman'a cenneti vacib kıl!" duasında bulunur.
"Sebil" adıyla Allah yolunda çeşme tesîs etmenin ilk örneğini, habîb-i rabbülâlemîn, Fahr-i kâinat Resûl-i Ekrem'in duasına mazhar Osman-ı Zinnûreyn efendimiz bu te'sisi teşkil etmiş olmalıdır.
Şüphesiz Resûlullah'ın suyundan içmiş bulunduğu kuyular bunlardan ibaret değildir.
2- İbnu Hacer, Resûllullah'ın tatlı sudan içmesiyle alakalı Buhârî rivâyetini açıklarken şu notu düşer: "İbnu Battâl demiştir ki: "Tatlı su te'min etmek "zühd"e mâni değildir; bu mezmûm olan tereffüh sayılmaz. Ancak suya misk ve benzeri bir şey atarak kokulamak tereffühdür. İmam Mâlik, bunda israf olduğu için mekruh addetti. Fakat tatlı su içmek, bunu aramak mübahtır. Sâlih kişiler bunu yapmıştır. Acı suyu içmede bir fazilet (ve sevap) yoktur." İbnu Battâl devamla der ki: "Bunda (hadiste), yemeğin iyisini aramanın câiz olduğuna delâlet vardır, bu da hayır

ehlinin amelindendir. Nitekim âyet-i kerîmede "Ey iman edenler, Allah'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın" (Mâide 87) buyurulmuştur. Bu âyet, leziz yemeklerden imtina etmek isteyenler hakkında inmiştir. Eğer leziz yemekler, alınması istenmeyen şeyler arasında olsaydı bunları kullarına vermezdi. Üstelik, kulların kendi kendilerine bunları haram kılmalarını yasaklamış olması da gösterir ki, Cenâb-ı Hak, onların alınmasını, yenilmesini murad etmekte, bunları vermesine mukabil kulların şükretmesini dilemektedir, her ne kadar insanların şükrü, nimetin hakkını ödemeye yetmese de." İbnu'l-Münir, İbnu Battâl'ın bu mütalaasına biraz karşı çıkmış:

"Evet, tatlı su içmek zühde, verâya aykırı değildir, bu açık bir husus, ama bu hadisten leziz yemeklerin de mübah olduğunu istidlâl etmek pek uzak bir ihtimaldir (o mesele ile bunun arasında ciddi bir ilgi yok)" demiştir. [199]

ـ2ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]دَخَلَ النَّبىُّ # حَائِطَ رَجُلٍ مِنَ ا َٔنْصَارِ وَهُوَ يُحَوِّلُ المَاءَ في حَائِطِهِ، فقَالَ #: إنْ كَانَ عِنْدَكَ مَاءٌ بَاتَ هذِهِ اللّيْلَةَ في شَنَّةٍ، وَإ َّٔ كَرَعْنَا، فقَالَ: عِنْدِى مَاءٌ بَارِدٌ، فَانْطَلَقَ إلى الْعَرِيشِ فَسَكَبَ في قَدَحٍ، ثُمَّ حَلَبَ عَلَيْهِ مِنْ دَاجِنٍ لَهُ فَشَرِبَ[. أخرجه البخارى وأبو داود.»الْكَرْعُ«: الشرب بالفم من النهر أو الساقية.»وَالْعَرِيشُ«: معروف .

2. (2260)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ensâr'dan bir zâtın bahçesine girdi. Bu sırada adam, bahçeye su çevirmekte idi. Resûllulah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Yanınızda şenne (eskimiş tuluk) içerisinde akşamdan kalma suyunuz varsa (ver de içelim), yoksa, akan sudan "ağzımızla içeriz" buyurdu. Adam:

"Evet yanımda soğuk su var!" deyip, kulübeye giderek bir bardağa su koydu, sonra da üzerine bir keçiden süt sağdı. Efendimiz ondan içti."

[200]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivâyetinde Resûlullah'la birlikte bir arkadaşı daha vardır. İbnu Hacer bunun Hz. Ebû Bekir olduğunu açıklar.
2- Hadiste geçen şenne eski (kadîm) tuluk demektir, tüyü dökülmüş mânasına geldiği de belirtilir. Resûlullah'ın gecelemiş suyu sorması, soğuk olmasını taleptir. Çünkü geceleyen su soğuk olur.
3- Hadiste geçen ‘kera’na’ tabirini "ağzımızla içeriz" diye tercüme ettik. Bu tabir aslında bardak veya avuç kullanılmaksızın suyu gözeden veya dereden (yüzü koyun uzanarak) içmektir, dilimizde bu tarz içiş için ayrı bir kelime kullanılmamıştır.
Âlimler hadisten, bu tarzda su içmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak İbnu Mâce'de gelen bir rivâyette İbnu Ömer şu vak'ayı anlatır.
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber yürüyorduk, bir göle rastladık. Biz yüzükoyun uzanarak ağzımızla su içmeye başladık. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdahale ederek: "Ağzınızla içmeyin, önce ellerinizi yıkayın, sonra avuçlayarak için!" dedi."
Bu rivâyet, doğrudan ağızla içmeyi yasaklar. İbnu Hacer der ki: "Bu ikinci rivâyet senedçe zayıftır. Şayet bu rivâyet (nefsülemirde) sabitse kerahet tenzihî olur; fiil, buna cevazı beyan içindir. Yahut da, Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'in kıssası, mezkur yasaklamadan önceye aittir. Yahut da yasaklama, zaruretin bulunmadığı durumlarla ilgilidir. Bu fiil ise, soğuk olmayan suyu içme zaruretiyle ilgilidir. Böyle bir durumda susuzluk zarureti sebebiyle, ağızla içilir. Ta ki nefs, yudumlamaların tekerrürü ile, nefret hissetmesin, zîra kişinin avulayarak içmesi halinde suya kanma husul bulmaz." Bu açıklamayı yeterince muknî bulmadığı anlaşılan İbnu Hacer, yine İbnu Mâce'de İbnu Ömer'den bir başka vecihle gelen diğer bir rivâyete dayanarak bir başka yorum sunar. Hadis şöyle: "Resûlullah bize, karınlarımızın üzerinde su içmeyi yasakladı ki bu tarz bu rivâyet (nefsülemirde) sabitse, bu durumda nehiy, bu tarza, yani kişinin yüzükoyun uzanarak içmesine mahsustur, sadedinde olduğumuz Hz.

Câbir rivâyeti de yüzükoyun uzanmayı gerektirmeyen yüksek bir yerden ağızla içmeye hamledilir."

4- Hadis, sıcak günde soğuk su içilebileceğini ifade eder.

5- Suyun üzerine süt sağması Resûlullah'a saf su içirmeme, ikramda bulunma arzusunun ifadesidir. Suya süt ilavesi Arap örfünün icabı olduğu belirtilmiştir.[201]

ـ3ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ ‘مِّ سُلَيْمٍ قَدَحٌ، فقَالَتْ سَقَيْتُ فِيهِ رَسُولَ اللّهِ # كُلَّ الشَّرَابِ المَاءِ وَالْعَسَلِ وَاللَّبَنِ والنَّبِيذِ[. أخرجه النسائى .

3. (2261)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ümmü Süleym'in bir bardağı vardı. (Bu bardakla ilgili olarak) derdi ki: "Ben bu bardakla Resûlullah'a her çeşit meşrubatı sunmuşum: "Su, bal (şerbeti), süt, şıra." [202]

İKİNCİ BÂB

ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR

(Bu bâb altı fasıldır)

*****

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

*****

İKİNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİNİN TAHRİMİ, İÇENİN ZEMMİ

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇKİNİN TAHRİMİ VE YAPILDIGI MADDELER

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN ŞIRALAR

*

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN KAPLAR

*

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hamr kelimesiyle ifade edilen alkollü içkiler, azıyla çoğuyla kesinlikle haram edildiği için, İslâm âlimleri, bunu diğer içecekler meyanında mevzubahis etmezler, bunlarla ilgili bahisleri müstakillen ele alırlar. Burada da aynı şekilde hareket edildiğini görmekteyiz. Müteakiben yer verilecek altı faslın her birisi alkollü içkilerle ilgili olarak hadislerde gelmiş olan meselelerle ilgilidir.
Hemen şunu da belirtelim, şıra diye tercüme ettiğimiz "nebiz"lere terettüp edecek "helâl" veya "haram" hükmü bazı şartlarla kayıtlı olduğu için bu bâbta incelenmiştir. Dördüncü fasılda gerekli açıklamalar yapılacaktır.[203]

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

ـ1ـ عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ رسُولُ اللّهِ #: كُلُّ شَرابٍ أسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ[. أخرجه الستة .

1. (2262)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sarhoşluk veren her içki haramdır."[204]

ـ2ـ وفي رواية]سُئِلَ عَنِ الْبِتْعِ، فقَالَ: كُلُّ شَرَابٍ أسْكَرَ، فَهُوَ حَرَامٌ[.»الْبِتْعُ«: نبيذ العسل .

2. (2263)- Bir diğer rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bal şerbetinden sunulmuştu:
"Sarhoşluk veren her içki haramdır!" diye cevap verdi."[205]

ـ3ـ وفي أخرى ‌بى داود:]كُلّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَا أسْكَرَ مِنْهُ الْفَرْقُ فَمِلْءُ الْكَفِّ مِنْهُ حَرَامٌ[.وفي أخرى للترمذي:]فَالْحَسْوَةُ مِنْهُ حَرَامٌ[.»الْفَرَقُ« بفتح الراء وسكونها: إناء يسع ستة عشر رطل.»وَالحَسْوَةُ« الجرعة من الماء .

3. (2264)- Ebû Dâvud'da gelen diğer bir rivâyette (Resûlullah'a açıklaması şöyledir): "Her sarhoş edici şey haramdır. Bir farak (küp) içildiği takdirde sarhoşluk veren bir şeyin tek avucu da haramdır."

Tirmizî'de gelen bir diğer rivâyette "tek yudumu haramdır" diye gelmiştir.[206]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buradaki hadislerinde, haram olan içecek maddesinin ismi üzerinde durmaktan ziyade "sarhoş edici" vasfı üzerinde durmuştur. Birinci hadise göre hangi madde olursa olsun, sarhoş edici bir tabiata sahipse haramdır. Ancak bu açıklama meseleyi tam olarak beyanda nâkıstır... Sözgelimi, bu tabiatta bir içkinin az miktarı sarhoş etmiyorsa, bu da haram mıdır? diye bir soru hatıra gelebilir.

Bunun cevabı üçüncü rivâyette verilmiştir: Bir küpü içilince ancak sarhoşluk veren, yani alkol miktarı son derece az olan bir maddenin bir avuş miktarı dahi haramdır. Yani "haramlık" içecek maddesinin insanda fiilen hasıl edeceği tesirden gelmiyor, maddenin tabiatından geliyor. Tıpkı pis bir maddenin azı da çoğu da pis olması gibi.

Şu halde bu meselede, illetle maslahatı karıştırmamak gerekir. Cenâb-ı Hakk, sarhoşluk verici maddeleri haram kılmıştır. O maddelerin haram edilişinin illeti yani asıl sebebi, Resûlullah'ın hadisleriyle tebliğ edilmiş olan ilâhî yasaklama'dır. Elbette Rabbülâlemîn bu yasağı insanların aklını, sıhhatini koruma maslahatına binaen koymuştur. Fakat biz, bize tanınmayan bir ruhsatı kendimize tanıyarak illetin yerine maslahatı

koyup: "İçki sarhoş ettiği için haramdır, sarhoş etmeyen miktarı haram olmaz" diyecek olursak büyük hata ederiz. Hiçbir din âlimi bunu söylememiştir. Esasen âyet-i kerîme, Allah veya Resûlünün konuştuğu yerde mü'minlere fikir beyan etme yetkisi tanımamıştır, böyle bir davranış isyan olarak tavsif edilmiştir: "Allah ve Peygamberi bir işe hükmettiği zaman, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse, muhakkak ki o apacık bir sapıklıkla yolunu saptırmıştır" (Ahzab 36).

Öyle ise, Resûlullah "Çoğu sarhoş eden bir şeyin azı da haramdır" demiş iken bunun aksine söz söylemek bir isyandır, kesinlikle mü'minin edebine yakışmaz, imanına uymaz.

2- Fakat: Resûlullah'ın çokluğu ifade için kullandığı bu kelimeyi, anlamada kolaylık olsun diye küp olarak tercüme ettik. Aslında bu, 16 rıtl hacminde bir ölçektir.[207]

3- Bal şerbeti veya meyve şırasının durumu da biraz mübhemlik arzetmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususta sorulunca, ikinci hadiste görüldüğü üzere, çok kesin bir ifade ile "helâldir" veya "haramdır" diye kesip atmıyor, bilakis bir prensip vaz'ediyor: "Sarhoşluk veren her içki haramdır." Demek oluyor ki, şerbet ve şıra gibi içeceklerin değişmez sabit bir tabiatları yoktur, zaman içerisinde tahammür edip sarhoşluk verici mahiyet kazanabilir. Ayrıca, "haramlık" içkinin şu veya bu maddeden yapılmasına bağlı değildir, sarhoş edicilik tabiatına bağlıdır.

4- Burada hamr'dan ne kastedildiğini açıklayalım. Hamr, örtme mânasına gelen bir kökten gelir, aklı örten yani sarhoşluk veren şey demektir.

Şer'î olarak açıklanmasında, İmam Âzam'ın hamr'dan anladığı ile, diğer imamların anladığı şey arasında bir fark var. Konumuzun bütünlüğü için belirtmede gerek duyuyoruz:

Ulema hamr denince bütün sarhoşluk veren içkileri anlarken, İmâm-ı Âzam bu kelimeyle üzüm suyunun kaynayan ve kaynaması şiddetlenerek üzerindeki köpüğünü atan şeklini anlamıştır. Hamr'ı böyle tarif edince şu netice çıkar: Üzümden başka meyve ve hububattan yapılan içkilere

hakiki olarak hamr denemez, onlara hamr denmesi mecâzîdir, bir teşbihtir. İmâm-ı Âzam bu kanaattedir.
Diğer imamlar, sarhoşluk veren herşeye hamr derler. Mesela bir Buhârî hadisinde Ebû Hüreyre: "Hamr hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden elde edilir" diyerek sadece "üzüm"den değil "hurma"dan da elde edildiğini belirtmiştir. Yine Buhârî'nin bir rivâyetinde Hz. Ömer, bir hutbe sırasında hamr'ın haram kılındığını belirttikten sonra bu nesnenin (kendi devrinde) beş şeyden yapıldığını söylemiştir: Üzüm, hurma, buğday, arpa, bal.
Öyle ise Hanefîlerin bu hadisleri te'vil etmeleri gerekmektedir. İki sûrette te'vil ederler:
a) Hadiste zikri geçen üzüm ve hurmadan biri matlubdur, o da üzümdür. Nitekim, âyet-i kerîmede: "Ey cin ve ins cemaati, size içinizden Peygamber gelmedi mi?" (En'âm 130) buyurulmaktadır. Burada asıl muhatap insandır, çünkü peygamberler insan nev'inden gönderilmiştir.
b) Veya hamr, üzümle hurmadan yapılan içkidir. Bunlardan üzümden yapılana hamr denmesi hakikat, öbürüne mecaz olur. Şu halde üzümden yapılan şarabın azına da çoğuna da, sarhoş edene de etmeyene de hamr denir. Öbürleri ise, sekir verme halinde hamr sayılır.
Yine bir Buhârî rivâyetinde, İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) "Hamr haram edildiği zaman Medîne'de ondan pek az bir şey vardı" demiştir. Bu ifade, hamr ile üzümden elde edilen içkinin kastedildiğine delildir. Çünkü Medîne'de, o zaman üzüm dışındaki maddelerden elde edilen içkiler çoktu. Nitekim Hz. Enes'ten gelen bir rivâyette, içki haram edilince herkes içkisini dökmüş ve Medîne sokaklarında şarap "sel gibi" akmıştır. Öyle ise, İbnu Ömer'in, "Medîne'de hamr yoktu" sözü, "üzümden elde olunan şarap yoktu" demektir. Durum böyle olunca hamr, -içkiyi yasaklayan âyet-i kerîmede olduğu gibi (Mâide 90)- mutlak gelince kemaline sarfolunur ve üzümden yapılan anlaşılır. Diğerlerini ifade için kayıtlamak gerekir: "Hurmadan yapılan hamr", "arpadan yapılan hamr" gibi.
Burada hemen kaydedelim ki, günümüzde İmâm-ı Âzam'ın bu görüşünü istismar ederek: "Arpa suyu haram değildir, rakı haram değildir, şarabın haramlığı daha ileridir..." gibi çok bilmiş edasıyla cahilleri iğfal için

söylenen sözün hiçbir muteber tarafı yoktur. Zîra İmâm-ı Âzam'ın görüşü sarhoş edici içkilerin hepsini içine almaktadır. Ve bugün pazarlanan bütün alkollü içkilerin sarhoş edicilik vasfı herkesçe bilinen bir husustur. Kur'ân'ın açık ayetine karşı gelenlerin ümmeti teşvişe atıp, iğfal edecek meselelerde dindar kesilip böylesi münferid ve istismar edilebilecek fetvalardan delil getirmeye çalışmaları, ibret alınması gereken bir tezad olmakta; bu halleri, işine gelince kuş, işine gelince deve olduğunu söyleyen deve kuşlarını andırmaktadır.[208]

ـ4ـ وعن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَا رسُولَ اللّهِ: أفْتِنَا في شَرابَيْنِ كُنَّا نَصْنَعُهُمَا بِالْيَمَنِ: الْبِتْعُ: وَهُوَ مِنَ الْعَسَلِ يُنْبَذُ حَتَّى يَشْتَدَّ، وَالمِزْرِ: وَهُوَ مِنَ الذُّرةِ وَالشَّعِيرِ يُنْبَذَ حَتَّى يَشْتَدَّ، فقَالَ # أنْهَى عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ أسْكَرَ عَنْ الصَّةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

4. (2265)- Ebû Mûsa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'a "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, Yemen'de yapmakta olduğumuz şu iki şarap hakkında bize fetva ver: Bit'; bu baldandır, şiddetleninceye kadar nebiz yapılır. İkincisi mizr'dir, bu mısırdan ve arpadan yapılır, bu da şiddetleninceye kadar nebiz yapılır." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Ben her sarhoşluk veren şeyi yasaklıyorum"* buyurdular."[209]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, bal ve mısırdan yapılan şarapların haram olduğunu beyan etmektedir. Anlaşıldığı üzere, bunlardan önce şıra mahiyetinde olmak üzere nebiz yapılmaktadır. Nebiz, bir müddet sonra tahammür ederek sarhoşluk verici bir hususiyet kazanmakta ve şaraplaşmaktadır. Hadiste bu durum şiddet kazanmak diye ifade edilmiştir.

Bu "şiddet"ten murad nedir, müddeti nedir? gibi hatıra gelecek suallerin cevabını âlimler bazı ihtilaflara düşerek vermişlerdir:
***** Önce şunu belirtelim: Nebîz veya nakî hurma veya üzümü suya ıslatmak suretiyle elde edilen şıranın adıdır. Bu suretle elde edilen meşrubat, tahammür etmedikçe içilmesi helâldir. Bu helâl olan şıra, hadislerde bazan nebîz bazan da nakî kelimesiyle isimlendirilmiştir. Şârihler bu iki kelimenin müteradif olup aynı mânada kullanıldığını belirtirler.
***** Eğer nebîz kürkreyip şiddetlenmişse, yani kaynayıp kabarmışsa artık içilmez, çünkü tahammür etmiştir, alkolleşmiştir, içildiği takdirde sarhoş eder.
İmâm-ı Âzam, nebîz'in kükreyip şiddet kazanma halini tarif ederken, bir de "köpüğünü atma" şartını ilave eder. Yani ona göre kaynayıp, şiddetlenen ve köpüğünü de üzerinden atan nebiz, artık tahammür etmiş, içilmesi haram hale gelmiştir.
Her ne kadar, bu söylenen husus, nebiz'in kıvam ve kimyevi yapısında müşahade edilecek bir vak'a ise de hadislerde müddeti hususunda bazı farklı ölçüler gelmiştir:
1) Müslim'in Hz. Âişe'den yaptığı bir rivâyete göre: "Hz. Âişe "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)a ağzını bağladığı tuluk içinde nebîz (şıra) yapar, Resûlullah da onu akşamleyin içerdi; akşamleyin şıra yapar (akşamdan suya ıslatır), Resûlullah da sabahleyin içerdi" der. Ebû Dâvud'un rivâyetinde, "Sabahtan ıslatırdım akşam olunca Resûlullah yemeğini yer, üzerine de bu şıradan içerdi, artan olursa onu dökerdim. Sonra geceleyin yeniden Resûlullah'a hurma (veya kuru üzüm) ıslatırdık, sabahleyin yemeğini yeyince üzerine bu şıradan içerdi" der. Hz. Âişe sabahtan yapılan şıranın akşama, akşamdan yapılan şıranın da ertesi sabaha istihlak edilip, daha fazla geciktirilmediğini belirtme sadedinde şunu ilave eder: "Şıra kabını sabahleyin ve akşamleyin (günde iki kere) yıkardık."
Hz. Âişe'nin bu açıklamasına göre nebîz'in sabah yapılmışsa akşama, akşam yapılmışsa sabaha istihlaki gerekmektedir. Daha fazla beklemesi onun nebizlikten çıkarak şaraplaşmasına müncer olacaktır.

2) Nebîz'in bekletilmesi meselesinde -yine Müslim'de- İbnu Abbâs' tan gelen rivâyet, daha uzun bir müddet tanımaktadır. Der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için, kuru üzüm geceden suya ıslatılmak suretiyle nebîz yapılırdı. Efendimiz onu ertesi gün sabah-akşam ve müteakip sabah da içerdi, akşam olunca da, ya kendisi içer ya da hizmetçisine verirdi. Bundan sonra yine de bir şey artarsa dökerdi."

Bu rivâyete göre, nebîz iki gün içilebilmektedir. Öyle ise bu müddet içerisinde nebîzin tahammür etmemesi, bir başka ifade ile alkolleşmemesi gerekmektedir. İbnu'l-Münzir der ki: "Şıra, Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin zikrettiği müddet içerisinde tatlı olarak içilir. Bundan sonra da dönmeye başlar ve İbnu Abbâs'ın zikrettiği sıfata ulaşınca şiddet kazanır ve kaynar. Hizmetçiye verilmesini emretme hususu, şıranın henüz kaynama noktasına gelmemiş ve fakat yaklaşmış olduğuna hamledilir. Zîra kaynama noktasına gelse sarhoş eder ve içilmesi mutlak şekilde haram olur."

Bu rivâyete dayanarak münferiden "çoğu sarhoş eden bir şeyden azıcık içmek haram değildir" diyen olmuşsa da ulemâ bu görüşe hadiste delil göremez ve reddeder. "Çünkü der, hizmetçinin içmesini emrettiği zaman, ekşimeye başladığı ve fakat diğer hadislerde belirtilen "kaynama" veya "şiddet kazanma" noktasına henüz gelmediği andır, (şıranın tadındaki bu hafif dönme, sarhoş edici vasfı kazanması demek değildir)." Ebû Dâvud bu hususa, "... hizmetçisine verirdi" dedikten sonra, "şıranın artık hızla bozulacağını kasteder" açıklamasını ilave eder.

İbnu Hacer, İbnu Abbas'ın rivâyetinin son kısmını şöyle yorumlar: "Eğer şıranın tadında bir değişiklik ortaya çıkmış, ancak henüz kabarmamışsa hizmetçiye içirirdi, kabarmışsa dökülmesini emrederdi." Nevevî de bu mânada olmak üzere: "Bu ihtilaf şırada görülecek iki farklı hale bağlıdır. Şiddet (kabarma, kaynama) başlamış ise dökerdi, şiddet görülmezse, malın zayi olmaması için hizmetçiye içirilmesini emrederdi, onu kendisinin terketmesi tenzihen kerâheti ifade eder" der. Müttakîler için bunda ihtiyat gözükmektedir.

Hz. Âişe ve İbnu Abbâs (radıyallâhu anhüm)'ın hadislerini te'lif sadedinde İbnu Hacer şunu kaydeder: "Şıranın aynı gün içerisinde istihlaki, bir günden sonra da içilmesine mâni değildir. Hal veya

zamandaki ihtilafın, içilenin miktarına hamledilmesi ile îzahı mümkündür. Yani aynı gün içerisinde içilen azdır, öbürü ise çoktur. Çok olandan artan, müteakip gün içilmiştir.
Keza rivâyetlerdeki ihtilaf, havanın sıcaklığından da ileri gelmiş olabilir. Çok sıcak şıra daha çabuk bozulur. Buna göre, ikinci rivâyet soğuğun fazla olduğu zamanla ilgilidir, zîra o durumda bozulması gecikir."
Burada, Ebû Hanîfe (rahimehullah)'nin tavsifini esas alırsak ihtilaf daha kolay te'lif edilir. Yüce imamımız, (rahimehullah) şıranın şaraplaşmasını tesbitte, aradan geçen müddetten ziyade, değişmenin şiddetlenmesini (yani kaynayıp, kabarmasını) ve "üzerinden köpüğünü atmasını" esas almıştır. Öyle ise bu hal, bazan (mesela sıcak günlerde) bir günde vukua gelebilmektedir, bazan da (mesela soğuk günlerde) iki günde vukua gelmektedir. Bu hal (kabarıp köpüğünü üzerinden atma hali) tahakkuk etmeden şıranın tadı biraz ekşimiş olsa bile, atılıp zayi edilmemesi uygundur, zîra sarhoşluk verecek tahammür hali henüz meydana gelmemiştir.[210]

ـ5ـ وعن إبن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]سَأَلَ رَجُلٌ رَسولَ اللّهِ # عَنِ ا٬شْرِبَةِ، فقَالَ: اجْتَنِبْ كُلَّ مُسْكِرٍ ينِشُّ: قَلِيلَهُ وَكَثِيرَهُ[. أخرجه النسائى.»يَنِشُّ«: أى يغلى .

5. (2266)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a içeceklerden sormuştu. Efendimiz: *"Kaynayan sarhoş edicilerin hepsinden az da olsa çok da olsa kaçın"* cevabını verdi."[211]

AÇIKLAMA:

Sindî şu açıklamayı sunar: "Çok"tan murad sarhoş edecek miktardır, "az"dan murad da sarhoş etmeyecek miktardır. Şu halde, sarhoş

etmeyecek az miktardaki müskir dahi haramdır. Cumhur bu görüşü esas almıştır.
Bu muhakkiklerden biri, hadisi tahric eden İmam Nesâî hazretleridir. Çünkü merhum "Çoğu sarhoş eden bütün içkilerin tahrimi" adıyla açtığı bâbta, meseleyi çeşitli hadislerle takviye edip tahkikli olarak sunar ve ehl-i ilim arasında hususta ihtilaf olmadığını belirterek noktalar.[212]

ـ6ـ وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]نَهى رَسولُ اللّهِ # عَنِ الخَمْرِ وَالمَيْسِرِ وَالْكُوبَةِ وَالْغُبَيْرَاءِ، وقَالَ: كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ[.قيل »الغُبَيْرَاءُ«: السكركة تعمل من الذرة: شراب تعمله الحبشة. أخرجه أبو داود.»الْكُوبَةُ«: طبل صغير مخصر ذو رأسين .

6. (2267)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hamr'dan, kumardan, davuldan, mısır şarabından yasakladı ve dedi ki: "Her sarhoş edici haramdır."[213]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen kelimelerden hamr, sarhoşluk veren içkilerin hepsinin müşterek adıdır... İmâm-ı Âzam bununla hassaten üzümden yapılanı anlamıştır, (önceki hadiste genişçe açıklandı).
Meysir, kumar demektir.
Gubeyrâ: Habeşlilerin mısırdan yaptıkları bir şarap çeşididir. Hadis, bu mısır şarabının da herkesçe bilinen hamr (üzüm şarabı) gibi haram olduğunu, bu hususta aralarında bir fark olmadığını belirtmektedir.
Sükürke: Bu da Habeşlilerin hamr'ıdır ve mısırdan yapılmaktadır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hicaz Araplarınca fazla tanınmayan içki çeşitleriyle de ilgili bilgi sunmuştur. Bu bilgi verme işi, bazı kereler sual üzerine yapılmıştır. Yani Resûlullah'a diğer diyarlarda rastlanan ismi, hammaddesi farklı içkiler hakkında zaman zaman sorulmuş,

Resûlullah her seferinde onlara cevap verip; "sarhoş edici olan" her içkinin haram olduğunu belirtmiştir.
Durumu beyan edilen içkiler meyanında seker, ci'a gibi başkaları da geçer.
Davul diye tercüme ettiğimiz kûbe'nin iki başlı, küçük, ortası ince davul olduğu belirtilir. Şimdilerde buna darbuka denmektedir. Ancak bazı şârihler, kûbe ile tavla oyununun ve hatta ud denen çalgının kastedildiğini söylemişlerdir. Şu halde yasaklama bunların hepsine şâmil olur. [214]

İKİNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİLERİN TAHRİMİ, İÇENLERİN ZEMMİ

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَنْ شَرِبَ الخَمْرَ في الدُّنْيَا وَمَاتَ وَهُوَ يُدْمِنُهَا، لَمْ يَتُبْ مِنْهَا لَمْ يَشْرَبْهَا في اŒخِرَةِ[. أخرجه الستة.قال الخطابى: معنى »لَمْ يَشْرَبْهَا في اŒخِرَةِ«: لم يدخل الجنة .

1. (2268)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her sarhoş edici hamrdır. Ve her sarhoş edici haramdır. Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmeden, onun tiryakisi olduğu halde, ölürse, ahirette şarab içemez."[215]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde âyet-i kerîme'de (Mâide 90) gelen hamr'ı açıklamakta ve hükmünü beyan etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere hamr, lügat olarak "örtmek" mânasına gelen bir kökten gelir, aklı örten ve karıştıran şey demektir. Sadedinde olduğumuz hadis, sarhoş eden herşeyin Kur'ân'da haram edilmiş olan hamr olduğunu belirtmektedir. Bu çeşit nebevî açıklamalar olmasaydı, değişik isim taşıyan sarhoş ediciler -sözgelimi bira, rakı, kanyak, likör vs.- haram mı değil mi diye tereddüt hasıl olabilirdi. Nitekim söylediğimiz çeşitten mugâlataları yaparak cahilleri aldatmaya çalışan şartlatan yobazlar her devirde görülegelmiştir.
Bu nevi tavzihler ikinci bir tereddüdü daha bertaraf etmektedir. Şöyle ki: Kur'ân'da geçen hamr kelimesi ile üzümden yapılan şarabın kastedildiği, dolayısıyla, hammaddesi üzüm olmayıp, arpa, buğday, bal gibi başka hububat veya meyve olan içkilerin kastedilmediği kanaatine zâhip olacak -mânadan ziyade lügata bağlı- bir kısım espiriler cevaplandırılmış olmaktadır. Nitekim müteakip hadis hammadde meselesini de ayrıca ele alacak. O da: Bir içkide haramlık vasfının varlığı veya yokluğu aranırken ona takılmış olan ismi veya yapılmış olduğu hammaddeyi gözönüne almayıp insan üzerinde bırakacağı sarhoş edicilik hassasına sahip olup olmadığına dikkat etmek gerektiğini ifade edecektir.
2- Ebû Bekr er-Râzi, Ahkâmu'l-Kur'ân'da hamr'ı haram ilan eden âyeti tefsir sadedinde şu açıklamayı yapar: "Hamrın haram olduğu bu âyetten birkaç vecihten anlaşılmaktadır:
***** Hamr'ın rics (Ricsun min ameli'ş-şeytan) olarak isimlendirilmiş olmasından. Zîra, haram olduğunda ulemânın icma ettiği başka yasak da rics olarak isimlendirilmiştir: Domuz eti gibi.
***** Şeytan işi tabirinden. Zîra her ne şey şeytan işi ise onun alınması, yapılması haramdır.
***** Kaçınmak emrinden. Buradaki emir vücub ifade eder. Her ne şeyden kaçınmak vacib ise o şeyin alınması, yapılması haramdır.
***** Kaçınmaya terettüp eden kurtuluş (felah)dan.
***** İçmenin, mü'minler arasında düşmanlık ve kine sebep olmasından. Zîra bunu vaki kılacak şeyin yapılması haramdır.
***** Allah'ı zikir ve namaza mâni olmasından.

***** Âyet-i kerîmenin, "Sizler artık vazgeçtiniz değil mi?" diye bitmesinden. Zîra buradaki istifham (soru): "Gerçek mânada soru değil, ondan zecr ve yasaklamadır."
Ebû Bekr er-Râzi'den önce Taberî de âyetten bu mânayı istinbat etmiştir. Nitekim, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın rivâyet ettiğine göre, hamr'ı yasaklayan âyet nâzil olduğu zaman Ashab birbirine giderek: "Hamr yasak edildi ve şirke eş tutuldu" demişlerdir. Zîra âyette zikri geçen tapılmaya mahsus dikilmiş putlar, fal okları, şeytanın güzel gösterdiği müşriklerin amellerindendi.
3- Hadiste gelen: "Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmeden... ölürse âhirette şarap içemez" fıkrası, Bagavî'ye göre o kimsenin cennete gidemeyeceğini ifade eder. Çünkü, hamr ehl-i cennetin içeceğidir (Muhammed 15). Âhirette onu içmemek, cennete gidememeyi ifade eder. Bazı müteahhir ulema bunu, "Hamr'ın haram olduğunu inkar edip helâldir" diyerek içenlere hamletmiştir. Böyleleri küfre düştükleri için ebediyyen cennete giremezler. Dolayısıyle cennete girememeleri oranın içeceği olan hamr'dan mahrum kalmalarını ifade eder.
Haram olduğunu kabul ederek içenlerin durumu ihtilaflıdır. Bazı âlimler, bunların âhirette ebediyyen değil, azabları varsa cezalarını çektikleri müddetçe hamr içemeyeceğini söylerken, bazıları hadisin ıtlakından hareketle, ceza olarak ebediyyen hamr içmek lezzetinden mahrum kalacaklarına hükmetmiştir.
4- Hadis, tevbenin büyük günahlara keffaret olduğunu ifade etmektedir. Esasen bu, en büyük günah olan küfr'de kesindir. Yani, küfürden imâna gelen kesinlikle
mü'min addedilir. Küfür dışındaki günahlar hakkında tevbenin hükmü hususunda ehl-i sünnet uleması ihtilaf eder: Günahın affı kesin mi, zannî mi? diye.
Nevevî: "Kuvvetli görüşe göre zannî" der.
Kurtubî: "Kim şeriatı tedkik ederse görür ki, sıdk ile tevbe edenlerin tevbesini Allah kesinlikle kabul etmektedir. Ancak bir tevbenin sıdk ile olmasının bazı şartları vardır. Sadedinde olduğumuz hadis, en az bir kısım günahlardan yapılan tevbenin sıhhatine delil olmaktadır..." der.

5- İbnu Hacer şunu da keydeder: "Bu hadiste şu hüküm de gözükmektedir: "Vaîd, -sarhoşluk olmasa bile- hamr içmeye şâmildir. Zîra hadiste vaîd herhangi bir kayda yer vermeden sadece "içme" hakkında gelmiştir. Bu hüküm, üzüm suyundan elde edilen hamr hakkında icma ile sabittir, keza hammaddesi üzüm olmayan içkilerin sarhoş eden miktarı hakkında da bu hükümde icma edilmiştir. Üzüm menşeli olmayan içkilerin sarhoş etmeyen miktarda içilmesinin bu hükme girip girmeyeceği ihtilaf edilmişse de cumhurun görüşü, bu hükme girdiğidir."[216]

ـ2ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ عَلى مِنْبَرِ النَّبىِّ #: أمَّا بَعْدُ أيُّهَا النَّاسُ إنَّهُ نَزَلَ تَحْرِيمُ الخَمْرِ وَهِىَ مِنْ خَمْسَةٍ: مِنْ الْعِنَبِ، وَالتَّمْرِ، وَالْعَسَلِ، وَالْحِنْطَةِ، وَالشَّعِيرِ، وَالخَمْرُ مَا خَامَرَ الْعَقْلَ[. أخرجه الخمسة .

2. (2269)- Yine İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Ömer (radıyallâhu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberinde şu açıklamayı yaptı: "Emmâ ba'd, Ey insanlar! Hamr'ın haram olduğu hükmü inmiştir. Bilesiniz ki hamr (günümüzde ve çevremizde) beş şeyden yapılmaktadır: Üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan, arpadan. Hamr, aklı örten (her) şeydir."[217]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hamr'ın hammedelerini belirleyen kısmı ile Tirmizî'de merfu olarak Numan İbnu Beşir tarikinden gelmiştir.
2- Bu rivâyet de gösteriyor ki, içkinin hamr sayılması için hammadesine bakılmıyor. Bu sayılanlar, o devirdeki hamr'ın belli başlı hammaddesidir. Başka rivâyetlerde bunlara ilaveten mısır ve pirinç de sayılır. Öyle ise değişen zemin, zaman ve tekniğe paralel olarak başka hammaddelerden

"aklı örtücü" içkiler (yiyecekler, haplar, şırıngalar...) yapılacak olsa hepsi haramdır. [218]

ـ3ـ وَعَنْ جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]إنَّ عَلى اللّهِ عَهْداً لِمَنْ شَرِبَ السَّكَرَ أنْ يَسْقِيَهُ مِنَ طِينَةِ الخَيَالِ. قِيلَ: وَمَا طِينَةُ الخَبَالِ؟ قَالَ: عَرَقُ أهْلِ النَّارِ[. أخرجه مسلم والترمذي .

3. (2270)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Allah, sarhoş ediciyi içen kimseye tînetu'lhabâl içirmeye ahdetmiştir."
"Tînetu'l-Habâl nedir?" diye sorulunca:
"Cehennemliklerin (vücudlarından, çıkan) terleridir!" diye cevap verdi. [219]

AÇIKLAMA:

1- Hadis burada mevkuf (yani Hz. Câbir'in sözü) gibi gözükmektedir. Aslında ise öyle değil. Teysîr müellifi özetleyerek hadisi aktardığı için mevkuf hadis şeklini almıştır. Aslı şöyledir: "Yemen'in Ceyşân kabilesinden gelen bir adam, kendi beldelerinde içmekte oldukları mısırdan mamul ve adı mizr olan bir şarap hakkında sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bu içkinin sarhoş edip etmediğini sorar. Adam: "Evet!" deyince:
"Her sarhoş edici haramdır. Allah, sarhoş ediciyi içen kimseye tînetu'lhabâl içirmeye ahdetmiştir..." açıklamasında bulunur. Hadisin aslında, ayrıca tînetu'lhabâl'in tarifinde ".... cehennemliklerin vücutlarından çıkan irindir" ilavesi de yer alır. [220]

ـ4ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَعَنَ النَّبىُّ # في الخَمْر عَشَرَةً، عَاصِرَهَا وَمُعْتَصِرَهَا، وَشَارِبَهَا وَسَاقِيَهَا،

وَحَامِلَهَا وَالمَحْمُولَةَ إلَيْهِ، وَبَائِعَهَا وَمُبْتَاعَهَا، وَوَاهِبَهَا، وَآكِلَ ثَمَنِهَا]. أخرجه الترمذي .

4. (2271)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hamrla ilgili olarak on kişiye lanet etti: " (Hammaddesinden şarap yapmak maksadıyla) sıkana ve sıktırana, içene ve sâkilik yapana, (imalathâneden veya depodan, toptancıdan perakendeciye veya müstehlike kadar) taşıyana ve taşıtana, satana ve satın alana, bağışlayana, bunun parasını yiyene."[221]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadisleriyle, şarabın îmâlinden istihlakine kadar araya giren her safhadaki "amel"i, bu amellerden herhangi biriylemeşguliyeti de yasaklamaktadır. Hamr sanayii'ne girmekle beraber, hadiste lanete hedef kılınmayan tek halka hammadde imâlatçısıdır. Bu, lanet dışı tutulmuştur. Zîra hammadde, başka maksadlarla da kullanılabilir. Sözgelimi üzümün yetiştirilmesi lanetlenemez, zîra taze olarak yendiği gibi, kurusu, pekmezi, yaprağı değişik şekillerde insanlığın hizmetine sunulmuş, Cenâb-ı Hakk'ın mühim nimetlerinden biridir. Ancak, sırf hamr sanayiini beslemek, hamr imâlatında kullanılmak üzere hammadde istihsal etmek, bunları bile bile hamr imalatlarına satmak meselesinde Aliyyu'l-Kârî Mirkat'de bunun da haram olduğunu belirtir. Tîbî'den şunu kaydeder: "...Kim, üzümü (hammaddeyi), sıkan kimseye satar ve ücret alırsa o da lanete hak kazanır. Zîra bunlar kendilerine haram edilmiş olan hamr'ın imalinde asıl teşkil eden hammaddeyi, hamr imal edeceklerini bildikleri kimselere satmıştır. Bunlar, haklarında: "Allah yahudilerin canını alsın. Kendilerine içyağı haram edildiği halde onu taşıdılar ve sattılar" denmiş olanlardan uzak, farklı değillerdir.[222]

5ـ وعن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه أنه كان يقول:]مَا أُبَالِى شَرِبْتُ الخَمْر، أَوْ عَبَدْتُ هذِهِ السَّارِيَةَ دُونَ اللّهِ[. أخرجه النسائى .

5. (2272)- Ebû Mûsa (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Bana göre, ha hamr içmişim, ha Allah'ı bırakarak şu sütuna tapmışım, ikisi de birdir."[223]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, hamr aleyhinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın takındığı tavrın Ashab üzerinde hasıl ettiği te'siri gösterir: Şarap onların nazarında puta tapmak gibidir. Şarabın, polisiye, ciddi tedbirlere başvurulmadan bu ilk İslam cemiyetinde birden bire bırakılıvermesinde bu telakkinin rolü büyük olmuş olmalıdır. [224]

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAMRIN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

1ـ عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]حُرِّمَتِ الخَمْرُ بِعَيْنِهَا، قَلِيلُهَا وَكَثِيرُهَا وَمَا أسْكَرَ مِنْ كُلِّ شَرابٍ[. أخرجه النسائى .

1. (2273)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hamr aynı ile haram edilmiştir, (bu sebeple) azı da haramdır, çoğu da; keza her içkiden hâsıl olan sarhoşluk da (haramdır)."[225]

AÇIKLAMA:

Cumhur'a muhalefetle şazz görüşe zâhib olan âlimler "sarhoşluk verecek miktarda içilen şarap haramdır" diyen bu hadisle istidlâl etmiştir.[226]

ـ2ـ وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: إنَّ مِنَ الْعِنَبِ خَمْراً، وَإنَّ مِنَ التَّمْرِ خَمْراً، وَإنَّ مِنَ الْعَسَلِ خَمْراً، وَإنَّ مِنَ الْبُرِّ خَمْراً، وَإنَّ مِنَ الشَّعِيرِ خَمْراً، وَأنْهَاكُمْ عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2274)- en-Nûman İbnu Beşîr (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, uğdaydan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır. Ben sizi bütün sarhoş edicilerden yasaklıyorum."[227]

ـ3ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللّه #: الخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ: النَّخْلَةِ، وَالْعِنَبَةِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

3. (2275)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hamr şu iki ağaçtandır: Hurma ve asma."[228]

ـ4ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]نَزَلَ تَحْرِيمُ الخَمْرِ، وَإنَّ بِالْمَدِينَةِ يَوْمَئذٍ لَخَمْسَةَ أشْرِبَةٍ مَا فِيهَا شَرَابُ الْعِنَبِ[. أخرجه البخارى.

4. (2276)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Hamr haram edildiği zaman Medîne'de mevcut beş çeşit içki arasında üzümden

yapılan şarap yoktu."[229]

AÇIKLAMA

Açıklama için 2264 numaralı hadise bakılmalıdır. Orada, Hanefîlerin Kur'ân'da geçen "hamr" kelimesiyle, öncelikle üzümden ve (ikinci olarak da) hurmadan elde edilen şarabın kastedildiğini söylediklerini belirttik. Ama cumhur hamr deyince bütün sarhoş edicileri anlamıştır.[230]

ـ5ـ وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّه #: إنَّ اللّهَ تَعالى يُعَرِّضُ بِالْخَمْرِ فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ شَىْءٌ مِنْهَا فَلْيَبِعْهَا وَيَنْتَفِعُ بِهَا، فَمَا لَبِثْنَا إلاّ يَسيراً حَتَّى قالَ #: إنَّ اللّهَ تَعالى حَرَّمَ الخَمْرَ فَمَنْ أدْرَكَتْهُ هذِهِ اŒيةُ وَعِنْدَهُ مِنْهَا شَىْءٌ فَ يَشْتَرِهَا وَ يَبِعْهَا وَ يَنْتَفِعْ بِهَا، فَاسْتَقْبَلَ النَّاسُ بِمَا عِنْدَهُمْ مِنْهَا طُرُقَ المَدِينَةِ فَسفَكُوهَا[. أخرجه مسلم .

5. (2277)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâlâ Hazretleri, hamrı mevzubahis etmektedir. Muhtemelen onun hakkında bir emir indirecektir. Şu halde, kimin yanında hamr varsa, onu satsın ve ondan istifade etsin."

Aradan çok geçmedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu söyledi:

"Allah Teâlâ Hazretleri hamr'ı haram kılmıştır. Öyle ise, bu âyet kendisine ulaşan herkes, yanında hamr olduğu takdirde, onu ne satın alsın, ne satsın, ne de ondan istifade etsin."

Bu emirden sonra halk, hamr olarak evinde ne varsa Medîne sokaklarına götürüp döktüler."[231]

ـ6ـ وعن الحسن بن عليّ عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ لِى شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِى يَوْمَ بَدْرٍ، وَأعْطَانِى رَسُولُ اللّهِ # شَارِفاً مِنَ الخُمُسِ فَبَيَّنَا شَارفاىَ مُنَاخَتَانِ إلي حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنَ ا٭نْصَارِ فَجِئْتُ، فإذَا شَارِفَيَّ قَدْ جُبَّتْ أسْنِمَتُهُمَا، وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا، وَأُخِذَ مِنْ أكْبَادِهِمَا، فَلَمْ أمْلِكْ عَيْنِى حِينَ رَأيْتَ ذلِكَ المَنْظَرَ، فَقُلْتُ: مَنْ فَعَلَ هذَا؟ قالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ وَهُوَ في شَرْبٍ مِنَ ا٭نْصَارِ غَنَّتْهُ قَيْنَةٌ، فقَالَتْ في هذا الْبَيْتِ في غِنَائِهَا:أَ يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ هُنَّ مُعَقَّتٌ بِالْفَنَاءِضَعِ السِّكِّينَ في اللَّبَّاتِ مِنْهَا وَعَجِّلْ مِنْ قَدِيدٍ أوْ سِوَاءِفَوَثَبَ حَمْزَةُ إلى السَّيْفِ فَأجَبَّ أسْنِمَتَهُمَا، وَبَقَرَ بُطُونَهُمَا، وَأخَذَ مِنْ أكْبَدِهِمَا قالَ: فَانْطَلَقْتُ فَدَخَلْتُ عَلى رسولِ اللّهِ #، وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ، فَعَرفَ في وَجْهِى الَّذِى لَقِيتُ، فقَالَ: مَالكَ؟ فَقُلْتُ يَا رسولَ اللّه: مَا رَأيْتُ: كَالْيَوْمِ: عَدَا حَمْزَةُ عَلى نَاقَتَيَّ فَاجْتَبَّ أسْنِمَتَهُمَا، وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا، وَهَا هُوَ ذَا في الْبَيْتِ مَعَهُ شَرْبُ، فَدَعَا # بِرِدَائِهِ فَارْتَدَاهُ، ثُمَّ انْطَلَقَ يَمْشِى وَاتَّبَعْنَاهُ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ الَّذِى فِيهِ حَمْزَةُ، فَاسْتَأذَنَ فَأذِنَ لَهُ، فإذَا هُمْ شَرْبٌ، فَطفِقَ # يَلومُ حَمْزَةُ في فِعْلِهِ، فَإذَا حَمْزَةُ ثَمِلٌ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ، فَنَظَرَ إلى رسولِ اللّهِ #، ثُمَّ صَعّدَ النَّظَرَ إلى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إلى سُرَّتِهِ، ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إلى وَجْهِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَهَلْ أنْتُمْ إَّ عَبِيدٌ ٭بِى، فَعَرفَ # أنّهُ قَدْ ثَمِلَ فَنَكَصَ عَلى عَقِبَيْهِ الْقَهْقَرِى حَتَّى خَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ، وذَلِكَ قَبْلَ تَحْرِيمِ الخَمْرِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود. وليس عندهم من الشعر إ نصف البيت ا٭ول، واللّه أعلم.»الشّارِفُ« الناقة المسنة الكبيرة.

»وَالنَّوَاءُ« السمان.   »وَالجَبَّ« القطع.
»وَالْبَقْرُ« شق البطن.
»وَالشَّرْبُ« بفتح الشين وسكون الراء: الجماعةx الذين يشربون الخمر.»وَثَمِلَ الشّارِبُ« إذا أخذت منه الخمر فتغير. »وَنَكَصَ عَلى عَقِبَيْهِ« رجع إلى ورائه ماشيا .

6. (2278)- Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ) babasından naklen anlatıyor: "Bedir savaşı ganimetinden hisseme düşen yaşlı bir devem vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da humus'dan (o gün) bana yaşlı bir deve daha verdi. Develerim, Ensar'dan bir zatın hücresinde ıhmış dururken (yanlarına) geldim. Bir de ne göreyim, develerimin hörgüçleri kesilmiş, böğürleri oyulmuş, ciğerleri de sökülmüştü. Bu manzarayı görünce kendimi tutamayıp, ağladım.

"Bunu kim yaptı?" diye sordum.

"Hamza yaptı. Şu anda, falanca evde, Ensardan birinin içki meclisindedir. Şarkıcı câriye ona şarkı okumuş, şarkısında şunları söylemişti" dediler:

"Ey Hamza! şişman yaşlı develere dikkat et,
Onlar avluda bağlıdırlar,
Bıçağı onların sinesine vur,
Pirzola veya benzerini çabuk yap!"[232]

Bu şarkı üzerinde Hamza (radıyallâhu anh) fırlayıp, kılıcı kapıp develerin hörgüçlerini kesmiş, karınlarını yarmış, ciğerlerini sökmüş."

Hz. Ali (radıyallâhu anh) devamla şunları söyledi: "Ben hemen gidip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna çıktım. Yanında Zeyd İbnu Hârise vardı. Beni görünce, başımdan geçenleri yüzümden okudu.

"Neyin var?" diye sordu. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bugünkü gibi (dehşetli bir manzara) görmedim. Hamza iki deveme saldırıp hörgüçlerini kesmiş, böğürlerini yarmış. Hemencecik şurada, bir içki meclisinde!" dedim. Bunun üzerine

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ridâsını istedi, getirdiler, giyip yayan gitti. Biz de arkasına düştük. Hamza'nın bulunduğu eve kadar geldi.
İzin istedi, buyur ettiler. Girince bir içki meclisiyle karşılaştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fiilinden dolayı Hamza'yı ayıplamaya başladı.
Hamza sarhoştu, gözleri kızarmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a baktı, sonra nazar edip aşağıdan dizlerine kadar süzdü, tekrar ayağından başlayıp beline kadar süzdü, sonra tekrar bakışlarıyla süzerek yüzüne kadar geldi ve:
"Siz benim babamın kölelerinden başka bir şey misiniz?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun sarhoş olduğunu anladı. Hemen izinin üstüne geri döndü, çıkıp gitti. Peşinden biz de çıktık.
Bu vak'a hamr'ın haram edilmesinden önce idi."[233]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, içki yasağıyla alakalı olarak burada kaydedilmiş olmakla beraber başka meselelere de temas etmektedir. Mesela en başta Bedir savaşında Hz. Ali'ye humustan pay ayrılması meselesi var. Humus nedir, ne değildir, humus nasıl taksim edilir, kimlere bundan pay ayrılır, Bedir savaşı sırasında İslam'ın ganimeti taksim ahkamı teşri edilmiş mi idi? gibi birçok mesele var ve bunların bir kısmı da ihtilaflıdır. Bu meselelere daha önce temas ettiğimiz için burada girmeyeceğiz. (1101-1148. hadislere bakılabilir.)
2- Sadedinde olduğumuz hadiste cereyan eden boğazından kesilmeyen develerin karınlarının deşilmesi hadisesi, içkiyi kesinlikle haram kılan âyetin (Mâide 90) nüzûlünden öncedir. Bu sebeple Hz. Hamza'yı bu hali sebebiyle itham etmediğini belirtirler. Bazıları bundan hareketle "Sarhoşun talakı muteber değildir" demiş ise de, görüş benimsenmemiştir, çünkü sarhoş olmak haram olduğu niçin mazeret olamaz. Hz. Hamza'nın muahezeden kurtulması, henüz hamr haram edilmemiş olmasındandır, sarhoşluğun mazeret olacağından değil. Ayrıca Hz. Hamza bu sözü ile iftihar etmeyi kastetmiştir. Çünkü Abdulmuttalib babası idi ve Hz. Peygamber'le Hz. Ali'nin de dedeleri. Yani

Abdulmuttalib kendisine daha yakındı. Araplar dedeye Seyyid (efendi) dedikleri için torunların köle diye tesmiyetleri de olabilirdi.

3- Hadisin başka rivayetlerde gelen teferruatına göre vak'a Hz. Ali'nin, Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhümâ) ile evleneceği sıralarda cereyan eder. Hz. Ali develerle izhir getirip satarak düğün ziyafeti sırasında harcamak düşüncesindedir. Develerini Ensar'dan birinin avlusuna ıhdırarak ayrılır. İşte Hz. Hamza bu evde bir grup arkadaşlarıyla içki içmektedir...

4- Hz. Hamza'nın sarhoş halini görünce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onun bu halde sarfettiği sözleri ciddiye almayıp gerisin geri geldiği gibi dönmesi,
onun tutarsızlıklarını artırmamak içindi. Bu sünnet, sarhoşla karşılaşanlara takınılacak tavır hususunda örnektir.

5- Hadisten çıkarılan bazı hükümler: İbnu Hacer, bu rivayetten çıkarılan -ve bazılarına tamamen katılmadığına dikkat çektiği- bazı hükümler kaydeder:

***** Deve sahibi, devesine yük vurmak suretiyle de ondan istifade edebilir.

***** Deve başkasının kapısına da ıhdırılabilir, yeter ki bunda ev sahibine zarar bulunmasın ve razı olacağını deve sahibi bilsin.

***** Üzüntü sebebiyle ağlamak mezmum değildir. Kişi bazan öfkenin galebe çalmasıyla ağlayabilir.

***** Kişinin istifade etmekte olduğu ve muhtaç olduğu şeyin elden çıkmasıyla üzülmesi normaldir.

***** Mazlumun, zâlimi şikayet etmesi gıybet değildir.

***** Haber-i vâhid makbûldür.

***** Mübah olan meşrubat meclisleri akdedilebilir, meşrudur.

***** İnsanların önüne konulan müşterek şeyden alınabilir, yenilebilir.

***** Mübah sözlerle şarkı söylenebilir, şiir inşad edilebilir, bunlar cariyeden dinlenebilir.

***** Hadis, "Sarhoşluk İslam'da hiç mübah olmadı" diyenlerin aleyhine, bidayette mübah olduğuna delildir.

***** Bazıları bu rivayetten hareketle "yakınların cinayeti cezasız kalabilir, affedilir" demiş ise de İbnu Ebî Şeybe'de gelen bir rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Hamza'ya, telef ettiği develerin bedelini

Hz. Ali'ye ödemesini emrettiğini belirtir. Zarara uğrayan kendisi affederse o başka.

* Bu hadis, hamr'ın haram kılınışının bir sebebini göstermektedir.

* İmam, başkasına zarar verildiğine dair kendisine haber ulaşan kimsenin evine gidebilir.

* Bir malı gasbeden kimse, muteber bir tezkiye ile hayvanı kesmişse, kestiği helaldir.

* Bir eve girerken izin istemek sünnettir.

* Hey'et halinde gelenlerden reise verilen izin diğerleri için de mûteberdir, onlar için ayrı ayrı izin istemek gerekmez.

* Sarhoş, kınamayı anlayacak durumda ise kınanır.

* Büyük, evinde hafiflemek için ridâsını atabilir, ancak etba'ı ile karşılaşacağı zaman normal kıyafetine bürünmelidir. Nitekim Resûlullah, giderken ridâsını istemiş ve giyinmiştir.

* Ayık kimsenin, sarhoşla muhatab olmaması gerekir.

* Aklını kaybeden kimsenin yanından geçen kimse ona arkasını dönmemelidir. Nitekim Efendimiz geri geri Hamza'nın yanından uzaklaşmıştır.

* Abdülmuttalib'in kadrinin yüceliğine ve onu medihte mübalağa etmenin câiz olduğuna işaret vardır. Zîra Hz. Hamza; "Sizler babamın kölelerinden başka bir şey misiniz?" demiştir. Yani "Köleleri gibisiniz" demek istemiş ve bununla onların Abdulmuttalib karşısındaki aşırı saygılarını ve Abdulmuttalib'in onların mallarındaki, köle malındaki gibi tasarruf yetkisini kastetmiş olmalıdır.

* Kelama terettüp edecek hüküm, onu söyleyene göre değişir. [234]

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELAL OLAN ŞEYLER

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]مَنْ سَرَّهُ أنْ يُحَرِّمَ، إنْ كانَ مُحَرِّماً مَا حَرَّمَ اللّهُ فَلْيُحَرِّمِ النَّبِيذَ[.وفي رواية قال له قيس بن وهب:]إنَّ لِى جُرَيْرَةً أنْتَبِذُ فِيهَا حَتَّى إذا غَلَى وَسَكَنَ شَرِبْتُهُ قَالَ: مُذْكَمْ هذَا شَرَابُكَ؟ قالَ مُذْ عِشْرِينَ سَنَةً قالَ: طَالمَا تَرَوَّتْ عُرُوقُكَ مِنَ الخَبَثِ[. أخرجه النسائى .

1. (2279)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ): "Kim Allah'ın haram kıldığını haram kılmaktan hoşlanırsa nebîz'i haram kılsın" dedi."
Bir rivayette, Kays İbnu Vehb ona: "Benim bir küpcüğüm var, içerisine şıra koyuyor, şıra kaynayıp durulunca içiyorum" dedi. (İbnu Abbâs) cevaben: "Bu söylediğin şey ne zamandan beri içeceğini teşkil etmekte?" diye sordu. Kays: "Yirmi yıldan beri" deyince, İbnu Abbas: "Öyleyse uzun zamandır, damarların su ihtiyacını pislikten gördü" dedi."[235]

AÇIKLAMA:

1- Nebiz'i dilimizde umumiyetle şıra kelimesi karşılar. en-Nihâye'de şu açıklamalar yapılır: "Nebiz, hurma, kuru üzüm, bal, buğday, arpa vs'den yapılan içecektir. Bunlardan nebiz elde etmek için suya ıslatılırlar. Elde edilen içecek, sarhoş etse de etmese de nebiz denir. Nebiz'e hamr dendiği gibi, üzümden sıkılan hamr'a da nebiz denir." Şu halde bu açıklamaya göre, nebiz kelimesini her seferinde şıra ile karşılamamız mümkün değildir.
2- Hadiste, İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) kaynayıp kabararak sükunete eren şıranın artık alkolleşerek sarhoş edici mahiyet kazandığını, dolayısıyle içilmesinin haram olduğunu belirtmektedir.
Nebiz'in kaç gün içinde hangi hallerde alkolleşeceği vs. hakkında 2265 numaralı hadiste gereken açıklama yapılmıştır, oraya bakılsın. [236]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # يَصُومُ فَتَحَيَّنتُ فِطْرَهُ بِنَبِيذٍ صَنَعْتُهُ في دُبَّاءِ، ثُمَّ أتَيْتُهُ بِهِ، فإذَا هُوَ يَنِشُّ وَيَغْلِى، فقَالَ: إضْرِبْ بِهَذَا الحَائِطَ، فإنَّ هذَا شَرَابُ مَنْ َ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَ بِالْيَوْمِ اŒخِرِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

2. (2280)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oruç tutuyordu. Orucunu açacağı vakti kolladım. Kabaktan mamul bir kap içerisinde yaptığım nebizi getirdim. Nebiz kaynayıp kabarıyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bunu şu duvara çal. Zîra artık bu, Allah'a ve ahirete inanmayanların içkisidir" buyurdu."[237]

AÇIKLAMA:

Şırada kaynama halinin onu alkolleşmeye geçtiğinin alameti olduğunu ve bundan böyle içilmesinin haram olduğunu 2265 numaralı hadiste yeterince açıkladık.[238]

ـ3ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]جَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبىِّ # بِقَدَحٍ فِيهِ نَبِيذٌ، وَهُوَ عِنْدَ الرُّكْنِ، وَدَفَعَ إلَيْهِ الْقَدَحَ فَرَفَعَهُ إلى فِيهِ فَوَجَدَهُ شَدِيداً فَرَدَّهُ عَلى صَاحِبِهِ، فقَالَ لَهُ الرجُلُ: أحَرَامٌ هُوَ يَا رسُولَ اللّهِ؟ فقَالَ: عَلىَّ بِالرَّجُلِ فَأُتِىَ بِهِ، فَأخَذَ مِنْهُ الْقَدَحَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَصَبَّهُ فِيهِ، ثُمَّ رَفَعَهُ إلى فِيهِ فَقَطَّبَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ أيْضاً فَصَبَّهُ فِيهِ، ثُمَّ قالَ: إذَا اغْتَلَمَتْ عَلَيْكُمْ هذِهِ ا‘وْعِيَةُ فَاكْسِرُوا مُتُونَهَا بِالْمَاءِ[. أخرجه النسائى، وقال هذا الحديث ليس بالمشهور، و نحتجّ به.»قَطَّبَ وَجْهَهُ« إذا عبس وجمع جلدته من شئ كرهه.»وَاغْتَلَمَتْ« اشتدت واضطربت عند الغليان .

3. (2281)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a içerisinde nebiz bulunan bir kadeh getirdi. Efendimiz bu sırada (Haceru'l-Esved) rüknünün yanında idi. Bardağı ona sundu.

Efendimiz, ağzına kadar götürdü. Ancak nebizin (keskinleşip ekşiliğinin) şiddetlendiğini gördü ve bardağı sahibine geri çevirdi. (Cemaatten) bir adam:

"Bu haram mıdır ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber:

"Bana adamı çağırın!" dedi. Ondan bardağı tekrar aldı. Sonra su istedi sudan bardağa döküp, tekrar ağzına götürdü (yine keskin bularak alnını buruşturup) kaşların çattı. Tekrar yine su istedi ve nebize döktü. Sonra da:

"Bu kaplar, size keskinleşir ve kaynamaya başlayacak olursa, içindekinin sertliğini su ile kırın!" buyurdu."[239]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin zaafına hadisi kaydeden Nesâî de dikkat çekmektedir. Önceki rivayetlerde keskinleşip, kaynamaya başlayan nebizin haram olduğu beyan edilmiş iken bu rivayette keskinliğin su dökülerek hafifletilmesini, sonra da içilmesini tavsiye etmektedir. Aradaki fark ve pekçok sahih rivayetlerden gelen hükme muhalefet açık şekilde gözükmektedir.[240]

ـ4ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنَّا نَنْبِذُ لِرَسُولِ اللّهِ # غُدْوَةً في سِقَاءٍ فَيَشْرَبُهُ عَشِيَّةً، وَعَشِيَّةً فَيشرَبُهُ غُدْوَةً قالَتْ: وَكُنَّا نَغْسِلُ السِّقَاءَ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً مَرَّتَيْنِ في يوْمٍ[. أخرجه أصحاب السنن
.

4. (2282)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için sabahleyin tuluk içerisine nebiz kurardık, efendimiz onu akşamleyin içerdi, akşamdan kurardık sabahleyin içerdi."
Hz. Âişe devamla der ki: "Biz su kabını, biri sabah, biri akşam olmak üzere günde iki kere yıkardık."[241]

AÇIKLAMA için 2265 numaralı hadisin açıklamasına bakılmalıdır.

ـ5ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ يُنْبَذُ بِرَسُولِ اللّهِ # الزَّبِيبُ فَيَشْرَبُهُ الْيَوْمَ وَالْغَدَ وَبَعْدَ الْغَدِ إلى مَسَاءِ الثَّالِثَةِ، ثُمَّ يَأمُرُ بِهِ فَيُسْقَى الخَدَمُ أوْ يُهْرَاقُ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

5. (2283)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için kuru üzümden şıra kurulunca, o gün, ertesi gün ve daha sonraki gün yani üçüncü günün akşamına kadar onu içerdi. Sonra, kalanının hizmetçilere içirilmesini veya dökülmesini emrederdi."[242]

AÇIKLAMA 2265'de geçti.

ـ6ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]نَهَى رَسُولُ اللّهِ # أنْ يُخْلَطَ الزَّبِيبُ وَالتَّمْرُ جَمِيعاً، وَالْبُسْرُ وَالتَّمْرُ جَمِيعاً، وَقالَ: تَنْبِذُوا الزَّبِيبَ وَالتَّمْرَ جَمِيعاً، وَ الرُّطَبَ والْبُسْرَ جَمِيعاً[. أخرجه الخمسة .

6. (2284)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuru üzümle hurmanın, taze hurma ile hurmanın karıştırılmalarını yasakladı ve dedi ki:
"Kuru üzümle hurmayı, koruk hurma ile olgun hurmayı karıştırarak birlikte nebiz kurmayın."[243]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu rivayet farklı maddelerin karışımından nebiz kurmayı yasaklamaktadır. Bu, kuru üzüm nebizi ile hurma nebizinin karıştırılıp hafifçe pişirilmesiyle elde edilir. Bu pişmeden sonra bırakılınca kabarır ve keskinliği artar.

Hattâbî der ki: "Âlimlerden birçoğu bu iki karışımın, -elde edilen şarap sarhoş edici olmasa bile- haram olduğuna hükmettiler. Çünkü hadisin zâhiri mutlaktır, sarhoş edici olursa diye bir kayıt yoktur. Atâ, Tâvus, Mâlik, Ahmed, İshâk, ehl-i hadisin büyük çoğunluğu bu görüştedirler. Derler ki: "Bu, iki karışımı, henüz sarhoş edici vasfı zuhur etmezden önce içen kimse bir cihetten günahkar olur, yani "karışımı içmiş olma günahı" işler. Ama, keskinleştikten sonra içerse iki cihetten günah işlemiş olur. Biri, iki karışımı içmiş olmanın günahı, diğeri de sarhoş ediciyi içmiş olmanın günahı."

Ancak, Süfyan-ı Sevrî ve ehl-i rey bunu câiz görür. Leys İbnu Sa'd: "Kerâhet, bunların birlikte nebiz olmaya bırakılmaları hususunda gelmiştir, zîra bunlar birbirlerinin şiddetini artırırlar" demiştir.

Yasağı Kadı İyâz da şöyle açıklar: "Karıştırılması nehyedilip her birinin ayrı ayrı nebiz yapılması tecviz edildi. Bu muhtemelen, iki cinsten birine tegayyür daha çabuk gelerek diğerini bozacağı ve bozulma da gözükmeyeceğinden haram olduğu halde istihlak edileceği içindir." Nevevî de aynı mealde ve fakat daha açık bir îzah sunar: "Bu karıştırmadaki kerâhetin sebebi şudur: Sarhoş edici vasıf, karıştırma sebebiyle, tadı değişmezden önce çabucak gelir. Kişi, henüz şaraplaşmadığı zannıyla içer, halbuki o şaraplaşmıştır, sarhoş edici olmuştur."

Son olarak şunu da belirtelim ki, bazı âlimler, karıştırmadaki yasağın sebebini israfla îzah etmişler, hiçbir gerek yokken iki ayrı şeyin karıştırılmasını tereffüh alameti ve israf olarak değerlendirmişlerdir. Hadisteki yasak da bu sebeple gelmiş olmalıdır.[244]

ـ7ـ وعن أبى قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #:َ تَنْبِذُوا الزَّهْوَ وَالرُّطَبَ جَمِيعاً، وَ تَنْبِذُوا الرُّطَبَ وَالزَّبِيبَ جَمِيعاً، وَلكِنِ انْبِذُوا كُلَّ وَاحِدٍ عَلى حِدَتِهِ[. أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والنسائى .

7. (2285)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Çağala hurma ile olgun hurmadan beraber nebiz yapmayın. Olgun hurma ile kuru üzümden de beraber nebiz yapmayın. Herbirinden ayrı ayrı nebiz yapın."[245]

ـ8ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]نَهَى رَسُولُ اللّهِ # أنْ يُخْلَطَ الزَّهْوَ والتَّمْرُ ثُمَّ يُشْرَبَ، وَكانَ عَامَّةَ خُمُورِهِمْ حِينَ حُرِّمَتِ الخَمْرُ[. أخرجه مسلم والنسائى .

8. (2286)- Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çağala hurma ile olmuş hurmanın karıştırılıp (nebiz yapılmasını) sonra da bunun içilmesini yasakladı. Şarap haram edildiği zaman (Arapların) içeceklerinin tamamını nerdeyse bu teşkil ediyordu."[246]

ـ9ـ وعن جابر بن زيد وعكرمة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُمَا كانَا يَكْرَهَانِ الْبُسْرُ وَحْدَهُ وَيَأخُذَانِ ذلِكَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما[. أخرجه أبو داود .

9. (2287)- Câbir İbnu Zeyd ve İkrime (radıyallâhu anhümâ)'den rivayete göre, her ikisi de olgun hurmadan tek başına (da olsa yapılan nebizi) mekruh addediyorlardı ve bu hükmü İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan alıyorlardı.

[İbnu Abbâs: "Nebizin, Abdülkays'a yasaklanan müzza olmasından korkuyorum" derdi. Ben, Katâde'ye: "Müzza nedir?" diye sordum da

bana "Hantem (sırlı seramik) ve müzeffet (ziftlenmiş) denen kaplarda kurulmuş nebiz" diye cevap verdi."][247]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr, hadisi Ebû Dâvud'dan özetleyerek almış. Biz sondaki köşeli parantez içerisindeki kısmı Ebû Dâvud'daki aslından aynen aktardık. Ayrıca kavisli parantez arasına mutad üzere bazı açıklayıcı kelimeler koyduk, bunlar ilk nazarda bellidir.
2- Ziftle kaplanmış veya sırlanmış kaplarda kurulan nebizin içilmesi hususundaki yasaklama ve tahdid, en-Nihâye'de belirtildiği üzere, bu kaplarda şaraplaşma hadisesinin sür'at kazanmasından ileri gelmektedir.[248]

ـ10ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنَّا نَنْبِذُ لِرَسُولِ اللّهِ # زَبِيباً فَنُلْقِى فِيهِ تَمْراً[.

10. (2288)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için kuru üzümden nebiz kurardık, içerisine de hurma atardık."[249]

ـ11ـ وفي أخرى:]كُنْتُ آخُذ قَبْضَةً مِنْ زَبِيبٍ، وَقَبْضَةً مِنْ تَمْرٍ فَأُلْقِيهِ في إنَاءٍ فَأمْرُسُهُ ثُمَّ أسْقِيهِ رَسُولَ اللّهِ #[. أخرجه أبو داود .

11. (2289)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Ben bir avuç kuru üzüm, bir avuç da hurma alıyor, bunları bir kaba koyuyor, parmaklarımla ovup sonra da (elde edilen şırayı) Resûlullah'a içiriyordum."[250]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet, nebiz yaparken hurma ile üzümün karıştırılabileceğini ifade etmektedir. Bu, farklı şeylerin karıştırılarak nebiz yapılabileceğini söyleyenlere delil olmaktadır.
Hadis, nebizin yapılış tarzı hususunda da bilgi vermektedir: "Suyun içine ıslatılan hurma, kuru üzüm gibi meyveler sudan çıkarılmadan parmaklarla ovularak yumuşatılmakta, tadı ve rayihasının daha çabuk suya geçmesine gayret gösterilmektedir."[251]

ـ12ـ وعن سويد بن غلفة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَرَأْتُ كِتَابَ عُمَرَ إلى أبى مُوسى أَمَّا بَعْدُ فَإنَّهَا قَدِمَتْ عَلىَّ عِيرُ مِنَ الشَّامِ تَحْمِلُ شَرَاباً غَلِيظاً أسْوَدَ كَطِء ا"بِلِ، وَإنِّى سَألْتُهُمْ عَلي كَمْ يَطْبُخُونَهُ، فَأخْبَرُونِى أنَّهُمْ يَطْبُخُونَهُ عَلى الثُّلُثَيْنِ، ذَهَبَ ثُلُثَاهُ ا'خْبَثانِ، ثُلُثٌ بِرِيحةِ، وَثُلُثٌ بِبَغْيِهِ، فَمُرْ مَنْ قِبَلْكَ يَشْرَبُونَهُ[. أخرجه النسائى .

12. (2290)- Süveyd İbnu Gafle (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer'in Ebû Mûsa (radıyallâhu anhümâ)'ya yazdığı mektubu okudum, diyordu ki: "Emmâ ba'd! Bilesin bana deve katranı gibi siyah, sert bir şarap taşıyan bir kervan Şam'dan geldi. Ben onlara bunun kaynatılarak ne kadarının buharlaştırılacağını sordum. Bana üçte ikisi uçuncaya kadar kaynatacaklarını söylediler, yani pis olan üçte ikisi gidiyor. Şöyle ki üçte biri pis kokulu kısım, üçte biri bozuk kısım (geriye kalan üçte bir temiz kısım kalıyor). Sen yanındakilere, emret, bu kalan üçte biri içsinler." [252]

AÇIKLAMA:

Anlaşıldığı üzere, tüccarların ham halde Suriye cihetinden Hicaz'a taşıdıkları, şıra, develeri -uyuz gibi bir kısım hastalıklara karşı korumada kullandıkları- yağlama maddesi (katran) kadar renkçe siyah ve tadca son derece keskin, pis kokulu yarı bozulmuş halde bir mayidir.

Hz. Ömer tüccarlardan bunun işlenmesi hakkında bilgi ediniyor. Buna göre, tıla da denen katrana benzeyen bu ham mayi, kaynatılarak işlenmelidir. Kaynama müddeti, hacmi üçte bire düşünceye kadar devam etmelidir. buharlaştırılan üçte bir, pis kokulu kısımdır, üçte bir de bozulmuş olan kısımdır. Bu ameliyeden sonra geriye kalan üçte bir de o mayinin içmeye elverişli kısmıdır.

İbnu Hacer'in açıklamasından çıkan mânaya göre, kaynama sonunda elde edilen, renk itibariyle katrana benzetilen madde pekmezdir.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh), müslüman tebaanın gıda meselesiyle de ilgilenerek, edindiği malumatı valilerine tamim etmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet Ebû Mûsa el-Eş'arî'ye yazılan mektuptan bahsetmektedir. Nesâî, Ömer İbnu Abdilaziz'in de bu mesele üzerine bazı valierine gönderdiği mektuptan bahseder.

Yine Nesâî'nin Hz. Enes'ten kaydettiği bir rivayette şöyle denmektedir: "Şeytan, asma çubuğu üzerine Hz. Nuh'la nizaya düştü ve: "Bu benimdir" dedi. Hz. Nuh (aleyhisselâm) da: "Bu bana aittir!" dedi. Bunlar sonunda antlaşma yaptılar: Üçte biri Nuh'un, üçte ikisi de Şeytan'ın olacaktı."

Şunu da belirtelim ki, üzüm şırasının helâl olması için kaynatılarak buharlaştırılması gereken miktarı hususunda seleften farklı rakamlar gelmiştir. Yarısı buharlaştırılsa helâl olur diyen de olmuştur. İbnu Hacer ihtilafı şöyle te'lif eder: "Anlaşılan o ki, bu durum, çeşitli beldelerin üzümlerine göre değişmektedir." İbnu Hazm'dan kaydettiği yoruma göre, bazı asmaların suyu üçte bire kadar, bazıları yarıya kadar, bazıları da dörtte bire kadar kaynatılınca sarhoş edici vasfını kaybetmektedir. Müteakiben kaydedileceği üzere (2292. hadis), İbnu Abbâs'tan bunun aksine bir fetva mevcuttur: "Ateş hiçbir şeyi ne helâl ne de haram kılar." [253]

ـ13ـ وفي رواية له:]قالَ عَبْدُ اللّهِ بنُ يزِيدَ الخَطىُّ: كَتَبَ إلَيْنَا عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه أمَّا بَعْدُ: فَاطْبُخُوا شَرَابَكُمْ حَتَّى يَذْهَبَ مِنْهُ نَصِيبُ الشَّيْطَانِ، فَإنَّ لَهُ اثْنَيْنِ وَلَكُمْ وَاحِداً[.والمراد »بِبَغْيِهِ«: أذاه وشدّته .

13. (2291)- Yine Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Abdullah İbnu Yezîd el-Hutamî demiştir ki: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bize şunu yazdı: "Emmâ ba'd: Şarabınızı ondaki şeytanın hissesi gidinceye kadar kaynatın. Zîra onda şeytanın iki, sizin de bir hisseniz vardır."[254]

AÇIKLAMA için önceki hadisin (2290) açıklamasına bakılmalıdır.

ـ14ـ وعن إبن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أَنَّهُ سَألَهُ رَجُلٌ عَنِ الْعَصِيرِ، فقَالَ: اشْرَبْهُ مَا كَانَ طَرِياً. قَالَ: إنِّى أطْبُخهُ، وفي نَفْسِى مَنْهُ شَىْءٌ، فقَالَ: أكُنْتَ شَارِبَهُ قَبْلَ أنْ تَطْبُخَهُ؟ قال ، قالَ: فَإنَّ النَّارَ َ تُحِلُّ شَيْئاً قَدْ حُرِّمَ[. أخرجه النسائى .

14. (2292)- Hz. İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre, bir adam kendisine şıradan sual etti. İbnu Abbâs: "Taze oldukça iç" dedi. Adam: "Ben onu kaynatıyorum, ancak yine de içimde bir şüphe var" deyince, İbnu Abbâs: "Yani sen onu kaynatmadan önce içiyor muydun?" diye sordu. Adam: "Hayır!" dedi. İbnu Abbâs:

"Ateş, haram olan hiçbirşeyi helâl kılmaz!" dedi."[255]

AÇIKLAMA:

Atâ'dan gelen bir rivayet, İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'ın "Ateş, haram olan hiçbir şeyi helâl kılmaz" demekle, 2290 numaralı hadiste geçen şıra'nın kaynatılarak üçte ikisinin buharlaştırılmasıyla içilebilecek hale geleceğine dair fetvayı reddetmek istediğini belirtir.
İbnu Hacer der ki: "Bu rivayet, daha önceki âsâr'da ifade edilmiş olan, mutlak hükmü kayda bağlamaktadır. Yani önceki rivayetler, henüz sarhoş edici hale gelmeyen taze şıraların kaynatılmasına râcidir. (İbnu Abbâs'ın görüşüne göre), eğer şıra tahammür ederek şaraplaşmış, sarhoş edici bir mahiyet kesbetmiş ise, bu şıra kaynatılsa da artık helâl olmaz, zîra

kaynatma artık onu temizlemez, helâl de kılmaz. Bu durumda, şarabın sirkeleşmesiyle helâl olacağı görüşünde olan âlimlere göre bir fetva vardır. Cumhur ise bu görüşe muhaliftir. Cumhurun delili Müslim'de (ve başka kaynaklarda da) rivayet edilmiş olan Hz. Enes ve Ebû Talha hadisidir: "Şırayı kaynayıp kabarmazdan önce iç." Bazı rivayetlerde "değişmezden önce" şeklinde gelmiştir. Bu, seleften pek çoğunun müşterek görüşüdür: Şırada değişme başladımı artık içilmez, bunun da alameti kaynamaya başlamasıdır. Bu aynı zamanda Ebû Yûsuf'un görüşüdür. Ebû Hanîfe: "Çiğ üzüm şırası kaynayıp köpüğünü atmadıkça haram olmaz, kaynar, köpüğünü atarsa o zaman haram olur" demiştir, üçte ikisi buharlaşarak üçte biri kalacak şekilde pişirilen mutlak şekilde men edilemez, piştikten sonra kaynayıp köpük atsa bile. İmam Mâlik, Şâfiî ve Cumhur: "Eğer sarhoş edici ise, azı da çoğu da içilmez, kabarmış olmasıyla, kabarmamış olması da farketmez, zîra kaynayıp kabarması sonra da kaynamasının durması ile sarhoş edici hududa girmesi mümkündür" demiştir."[256]

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELAL OLAN KAPLAR

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]نَهى رسولُ اللّهِ # عَنْ نَبِيذِ الحَرِّ، وَالدُّبَّاءِ وَالمَزَفَّتِ[. أخرجه الستة إ البخارى .

1. (2293)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), çömlekte, kabak ve ziftli kaplarda yapılan nebizi(n içilmesini) yasakladı."[257]

AÇIKLAMA:

1- Burada bazı kaplarda kurulan şıranın içilmesi yasaklanmaktadır. Şârihler bu yasağı, zikri geçen kaplarda şıranın çok çabuk şaraplaşacağı sebebiyle îzah ederler. Hattâbî: "Bu kaplar (şıra kurulmasında) yasaklanmıştır, çünkü bunlarda (tahammür) alışkanlığı vardır, içlerinde şıra çabuk keskinleşir, öyleki sahibi bunun farkına bile varamaz, aldanarak (sarhoş edici olduğu halde) içer."

2- Müteakip rivayette görüleceği üzere, Resûlullah başka kapları da nebiz yapmada kullanmayı yasaklamıştır. Sebep hepsinde aynıdır.[258]

ـ2ـ وفي رواية لمسلم:]نَهى عَنِ الحَنْتَمِ وَهِىَ: الجَرَّةُ، وَعَنِ الدُّبَّاءِ
وَهِىَ: القَرْعَةُ، وَعَنِ المزَفَّتِ وَهُوَ: المُقَيَّرُ، وَعَنِ النَّقِيرِ، وَهِىَ: النَّخْلَةُ تُنْسَحُ نَسْحاً، وَتُنْقَرُ نَقْراً، وَأمَرَ أنْ يُنْبذَ في ا'سْقِيَةِ[.

2. (2294)- Müslim'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: "(Resûlullah) hantemi yasakladı, bu (topraktan mamul her çeşit) küptür. Dübbâ'yı yasakladı. Bu su kabağıdır. müzeffet'i yasakladı, bu ziftlenmiş kaptır. Nakir'i yasakladı, bu kabuğu soyulup, içi oyulmuş hurma ağacıdır. Efendimiz, şırayı tuluklarda kurmamızı emretti."[259]

AÇIKLAMA:

Bu yasak hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Bazıları: "Bu İslâm'ın bidayetinde yani, içkinin ilk yasaklandığı zamanlarda idi. Sonradan Büreyde el-Eslemî hadisiyle (ki müteakiben kaydedilen hadistir) neshedilmiştir" der. Bazıları da: "Bu kaplar hakkında gelen yasak devam etmektedir" deyip, onların kullanılmalarını mekruh addetmeye devam etmişlerdir. İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, İshak, İbnu Ömer ve İbnu Abbâs bu görüştedir. Ancak önceki görüşe esahh denmiştir.

İçki yasağı benimsendikten, herkes bu yasağa riayet etmeye başladıktan sonra yasak kaldırılmıştır. Tuluğun serbest bırakılmasındaki sebep bunun içinde tahammürün yavaş seyretmesindendir. Ve ayrıca tahammür başlayınca tuluk şişer ve patlar... Böylece, şıranın artık tahammür ettiği kolayca anlaşılır ve sahibi tarafından içilmez.[260]

ـ3ـ وعن بريدة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَن ا‘شْرِبَةِ أنْ تَشْرَبُوا إ في ظُرُوفِ ا‘دَمِ، أ فَاشْرَبُوا في كُلِّ وِعَاءٍ غَيْرَ أنْ َ تَشْرَبُوا مُسْكِراً[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

3. (2295)- Hz. Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben size kapları yasaklamış, sadece deri kaplardan (nebiz) içmenizi söylemiştim. Artık her kaptan içebilirsiniz, yeter ki, sarhoş edici içmeyin."[261]

AÇIKLAMA:

Rivayet, kaplarla ilgili yasağın sonradan kaldırıldığını sarih olarak göstermektedir. Hatta bazı rivayetlerde şu ziyade vardır: "...Şurası muhakkak ki, kap herhangi bir şeyi ne helâl ne de haram kılar." Nevevî, bu yasakla ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Sayılan kaplarda şıra kurmak İslam'ın bidayetinde yasaklanmıştır. O sıralarda, içlerinde sarhoş edici bulunabileceğinden ve bunların kesafetleri sebebiyle içlerindeki mâyiin ne olduğunun bilinemeyeceği için bazan kişinin sarhoş edici değil zannederek sarhoş ediciyi içebileceği korkusunun galib olması, zîra içkinin serbest olduğu devrenin henüz yakın bulunması sebebiyle bu çeşit karışılıklıkların sıkça vukua gelmesi sebebiyle bu yasak konmuştur. Fakat aradan epey bir zaman geçip, içkinin haramlığı şöhret bulup herkesin içinde yer edince bu yasak neshedilip, sarhoş ediciyi içmemek şartıyla- her kapta nebiz kurmak serbest kılındı." [262]

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

ـ1ـ عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]نَهى رسولُ اللّهِ # عَنْ الخَمْر أنْ يُتَّخَذَ خًّ[. أخرجه مسلم والترمذي .

1. (2296)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hamr'dan sirke yapmayı yasakladı."[263]

AÇIKLAMA:

Şaraptan sirke yapmak câiz midir, bu yolla elde edilen sirke temiz midir? Ulema ihtilaf eder. Nevevî'nin açıklamasına göre Şafiî ve cumhur bu hadise dayanarak şaraptan sirke yapmaya cevaz vermemiştir. Derler ki: "Şarap, içerisine hamur, ekmek, soğan vs. herhangi birşey atılarak sirkeleştirilecek olsa yine de necaset ve pisliği devam eder. İçerisine giren her şey pis olur ve bu sirke ebedî olarak pis kalır." Ancak Evzaî, Leys ve Ebû Hanîfe câiz görürler ve bu sirkenin temiz olduğuna hükmederler. İmam Mâlik'ten üç farklı görüş gelmiştir:

1- Şarabı sirke yapmak haramdır, sirke yapacak olursa isyan etmiş, olur, fakat sirke temizdir.

2- Bu iş haramdır, sirke de temiz değildir.

3- Bu iş helâldir, sirke temizdir. Birinci görüş en sahih olanıdır.Ulema şu hususta icma eder: "Şarap kendi kendine sirkeleşirse temizdir."[264]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ النّبىُّ #: أُتِيْتُ لَيْلَةَ أسِرىَ بِى بقَدَحَيْنِ مِنْ خَمْرٍ وَلبَنٍ، فَأخَذْتُ اللَّبْنَ، فقَالَ المَلكُ: الحَمْدُلّلّهِ الّذِى هَدَاكَ لِلْفِطْرَةِ، وَلَوْ أخَذْتَ الخَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ[. أخرجه النسائى .

2. (2297)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Miraca çıkarıldığım gece bana iki kadeh getirildi, birinde şarap diğerinde de süt vardı. Ben sütü aldım. Melek: "Seni fıtrata irşad eden Allah'a hamd olsun. Eğer şarabı alsaydın ümmetin azmıştı" dedi."[265]

AÇIKLAMA:

Bu vak'a hamr'ın yani şarabın henüz haram edilmemiş olduğu zamâna rastlar, çünkü Mirac Mekke devrinde cereyan etmiştir. İçkinin tahrimi ise hicretten sonraya ait bir hadisedir.
Resûlullah'ın şarabı almayışı, onu içmeye alışmamış olmasından ileri gelir. Böylece Efendimiz, Allah'ın kendisini bir koruması ve yönlendirmesi olarak bilahare vaki olacak tahrim, tabiatına muvafık düşüyor. Efendimiz, me'lufu olduğu, önceden alışmış bulunduğu sütü tercih etmiştir. Süt kolay, hoş, temiz içimli, sıhhate uygun bir içecektir. Hamr ise, zikredilen bu hususların hepsinde tam aksine bir mahiyet taşır.
Bu hadiste geçen fıtrat'tan maksad hak dine uygun doğru yoldur, istikamettir.
Hadiste, hoş olan bir şey hasıl olunca hamdetmenin meşruluğu, yasaklanan şeyin de terki gözükmektedir.[266]

ـ3ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]سُئِلَ رسولُ اللّهِ # عَنْ أطْيَبِ الشَّرَابِ، فقَالَ: الحُلْوُ الْبَارِدُ[. أخرجه الترمذي .

3. (2298)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah'a içeceklerin en iyisi hangisi?" diye sorulmuştur.
"Soğuk olan tatlı!" diye cevap verdi."[267]

AÇIKLAMA:

1- Burada "Etyebu: en iyi" olarak gelen ifade Tirmizî'de "Ehabbe: en sevgili" diye gelmiştir. Aliyyü'l-Kârî'ye göre her hâl u kârda mâna efdal demek değildir, belki "en leziz" demektir. Faziletçe zemzemin akdem ve üstün olduğu daha esahh rivayetlerle sabittir. Öyle ise hadis şöyle olmalıdır: "Resûlullah'ın nazarında en leziz içecek hangisidir" diye bir adam sordu." Nitekim bazı hadisler, Resûlullah nezdinde en sevgili içeceğin süt olduğunu tesbit eder. Öyle ise, hadiste bu vasıfla daha umumî bir mâna kastedilmiş olmakta ve tabii su, süt, sütle veya bal gibi bir başka şeyle karıştırılarak şerbet yapılmış su veya içerisine hurma, kuru üzüm gibi bir şeyler ıslatılmış su da bunun şumülüne girmektedir. Hadisi bu genişlikte anlayınca bu bâbta gelen ve zahiri zıdlık arzeden diğer bazı rivayetlerle arasını te'lif etmek kolaylaşmaktadır. Sözgelimi Ebû Nuaym'ın, et-Tıb'da İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan kaydettiği bir hadise göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en çok sevdiği içecek maddesi süttür." İbnu's-Sünnî'nin ve yine et-Tıb'da Ebû Nuaym'ın Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)' den kaydettiği rivayete göre Efendimizin en ziyade sevdiği içecek baldır.
2- Şunu da kaydedelim ki, bu hadislerde geçen "en sevgili içecek" tabiriyle kastedilen mânanın "Resûlullah'ın en çok sevdiği içeceklerden" demek olduğunu söyleyen âlim de olmuştur. Yani bu yoruma göre, yukarıda kaydettiğimiz Hz. Âişe hadisini şöyle tercüme etmeliyiz: "Efendimiz'in en ziyade sevdiği içeceklerden biri de baldır." İbnu Abbâs'ın rivayeti de şöyle tercüme edilmelidir: "Resûlullah'ın en çok sevdiği içeceklerden biri de süttür." Bu te'ville, içecekler muhtelif açılardan "en çok sevilen" olabilecektir.[268]

Bir İstidrad:

İslam'ın içkiye bakış açısını tesbit etmek ve Hz. Peygamber'in içki ile mücadelede nasıl bir yol takip ettiğini bilmek, bilhassa zamanımızda, hem faydalı ve hem de gereklidir. Zamanımızda diyoruz çünkü başta Rusya, bütün dünyada içki ve uyuşturuculara karşı son yıllarda ciddi şekilde yasaklamalar, kısıtlamalar getirilmiştir. Bu maksadla, saded

dışına çıkarak, mevzu üzerine iki ayrı yazı koyacağız. Bu iki yazıdan biri hamr'ın nasıl ideolojik bir araç olduğunu belirtecek, diğeri de -ki bir tercümedir- Rusya'da nasıl bu maksadla kullanıldığını gösterecektir.[269]

İslâm'ın Hamr'a (İçki Ve Uyuşturuculara) Bakışı Ve Onlarla Mücadele Metodu[270]

"Ey iman edenler! İçki, kumar, (tapınmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki muradınıza eresiniz. Şeytan içkide ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi? Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin, (isyandan) sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Peygamberinizin üstüne düşen, yalnız apacık tebliğden ibarettir" (Mâide 90-93).

İlâhî menşei belli olan bütün semavî dinlerde[271] olduğu gibi, İslam dininde de sarhoşluk ve buna sebep olan maddelerin hepsi kesinlikle yasaklanmıştır.

İçkiden afyon ve eroine varıncaya kadar her çeşidiyle bütün uyuşturuculara karşı İslam'ın tavrı, diğer dinlerin tavrına göre daha açıktır. Öbürlerinde -ki teferruata inmek bizi mevzumuzun dışına çıkarır- yasaklık esas olmakla beraber belli bir mübhemiyet bulunmasına rağmen, İslam dini, meseleyi herkesin anlayacağı ve hiçbir devirde hiçbir kimsenin hiçbir surette inkar veya başkaca te'vil edemeyceği bir kesinlik ve açıklık içerisinde ortaya koymuştur.

İslam dininde uyuşturucu yasağı bizzat Kur'an tarafından tesbit ve vaz'edilen bir yasaktır. Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dininin temel kaynağıdır. Bu kaynak vahyedildiği ilk günden zamanımıza kadar tek harfinde bile bir değişikliğe uğramadığı gibi, Kıyamete kadar da değiştirilmesi, hükümden kaldırılması mümkün değildir. Kur'an'da içkiyi yasaklayan ayetler muhkemât denilen kısımdandır. Yani bu ayetlerin Îzahı insanlara bırakılmamıştır. Bilindiği gibi, müteşâbihât denen bir kısım ayetler,

gelişip, tekamül eden içtimâî şartlara, kevnî ilimlerde ulaşılan seviyeye tâbi olarak âlimler tarafından yeni açıklamalara müsaittir. Şu halde "uyuşturucu ve alkollü içkiler" yani hamr yasağı bunlardan değildir. Bu yasak Kıyamete kadar bâkidir. Günümüz Batı dünyasında ve 12 Eylül 1980'den bu yana Türkiye'de olduğu gibi, kemik bıçağa dayandığı, alevler çatıyı sardığı zaman benimsenip ciddiyetle ele alınan bir mesele, ta bidayetten beri İslâm'ın temel meselesi yapılmıştır.[272]

Yasağın Ağırlığı:

İçki yasağını İslâm açısından değerlendirirken, içki içene takdir edilen cezanın kategorisini bilmemiz faydalıdır. İçkinin cezası hudud denen ağır suçlar arasında yer alır. Bu kategoriye giren suçların cezası ehemmiyetine binaen bizzat Kur'ân-ı Kerîm tarafından tesbit edilmiştir. Hakkullah da denen bu cezalar artırılamaz, eksiltilemez. Başta devlet başkanı olmak üzere hiç kimsenin bu uçlardan birini işleyeni affetme selahiyeti de yoktur. Bunlar, İslâm'ın kendisine gaye olarak tesbit ettiği temel hak ve hürriyetleri korumaya matuftur. Uyuşturucu ve içki meselesinde İslâm'ın tavrını kavramamız açısından hudud denen grubu teşkil eden bu temel suçları sayalım. Onlar şunlardır:

* Adam öldürmek,
* Zina etmek,
* Hırsızlık etmek,
* Namuslu kimselere zinâ iftirasında bulunmak,
* Hamr yani içki, uyuşturucu kullanmak.

Bunlara bazı âlimlere uyarak irtidadı da ilave edebiliriz. Bu fiillerin herbirinin cezası ayrı ise de hepsi Kur'ân tarafından tesbit edilir ve insanların değiştirmesine imkan verilmez. Malumdur ki, yankesicilikten trafik kazalarına sebebiyet vermeye, rüşvete, ihtikara varıncaya kadar pek çok suçlar vardır. Bunlara karşı tatbik edilecek cezalara ta'zîr denir. Ta'zîr grubuna girenlerin miktar ve nev'ini takdir işi, belli bir ölçüde şartlara ve zamâna bağlı olarak devlete bırakılmıştır.

Burada karşımıza "Acaba İslam dini, hamr kullanma suçunu, zinâ, katl, hırsızlık gibi gerçekten büyük cürümler arasında, yani hudud meyanında mutalaa etmekle mübalağaya kaçmış, meseleyi fazla büyütmüş olmuyor mu?" diye bir sual çıkabilir. Biz bu sualin yersizliğini, hududa giren suçların mahiyetini, dinin kendisine tesbit ettiği gayeler açısından değerlendirerek cevaplamak isteriz.

İslâm âlimleri, dinin gayesini anlatırken, bizzat ayet ve hadislerden bilistifade şu ana maddeleri tesbit ederler:

1- Dini muhafaza,

2- Nefsi muhafaza,

3- Aklı muhafaza,

4- Nesli muhafaza,

5- Malı muhfaza.

Hudud dediğimiz cezalara tekabül eden suçlar, dinin bu beş temel gayesi açısından değerlendirilirse görülür ki, hamr yasağı, onlar meyanında zikredilmeye fazlasıyla layıktır, ayrı mutalaa edilseydi belki noksan bir davranış olurdu. Zîra hududa giren her bir suç hemen hemen dinin beş ana gayesinden birini ihlal etmekte, konulan cezalar da bunları korumayı gaye edinmektedir. Kabaca şöyle bir şema sunabiliriz:

Dinin Gayesi Mukaabil Suç

Dini Muhfaza.......................İrtidad

Nefsi Muhafaza....................Katl ve kazf

Aklı Muhafaza.....................Hamr kullanımı

Nesli Muhafaza ....Zina

Malı Muhafaza.....................Hırsızlık[273]

Hamr'ın Durumu:

Şimdi dininin gayeleri nokta-i nazarından hamr'a bakacak olursak bunun gerçekten diğer cürümlerin hepsini içine alan bir mahiyette olduğunu görürüz:

1) Uyuşturucu ve alkollü içkilerle öncelikle akıl gider.

2) Akılla beraber din de gider. Zîra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"İnsanı insan yapan aklıdır, aklı olmayanın dini de yoktur" buyurmaktadır.

Bunun îzahı da kolaydır: İçki veya uyuşturucu alarak aklını devre dışı bırakan bir kimsede, dinin akıl ve muhakeme esasına dayanan disiplin ve otoritesini artık arayamayız. Onda sevapgünah mefhumu, cezamükafaat müeyyidesi kalmamıştır.

3) Uyuşturucu kullanmaktan, arkadan gelecek yeni nesillere veraset ve kalıtım yoluyla geçecek tereddî ve fenalıklar günümüzde ilmen tesbit ve tahkik edilmiştir. Bu noktanın anlaşılması için tıp kitapları görülebilir.

4-5) Uyuşturucuların sevkiyle işlenen cinayetler, bu maddeler uğruna heder edilen mallar herçeşit îzahtan vareste şekilde açıktır, hergün örneklerini görmekte, duymakta ve okumaktayız. Şu kadarını söyleyebiliriz ki, resmî makamlarca yapılan bir kısım açıklamalardan anlaşıldığına göre, memleketimizi iç harp eşiğine getirmiş ve binlerce masumun kanını dökmüş olan son geçirdiğimiz anarşik hadiselerde gençlerimizi cinayetlere itmede en ziyade kullanılan silah uyuşturucular olmuştur. Ayrıca içki mübtelalarının zevkinden başka bir şey düşünmediği, ailevî sorumluluklarını yerine getirmediği, neticede ailelerin dağıldığı, herkesçe bilinen husustur.

İşte Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hamr'ın bu çok yönlü zararlarına dikkat çekmek için onu fevkalade veciz iki kelime ile tavsif etmiştir: Ümmü'l-Habâis. Yani bütün kötülüklerin anası, veya "Miftâhu Külli Şer" yani bütün şerlerin anahtarı.Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hamr'ın bu vasfını yani bütün fenalıkların annesi olma durumunu zihinlerde canlı tutmak için bir de temsil anlatır. İslam ediblerine mühim bir ilham kaynağı olan ve hadislerde değişik şekillerde gelmiş bulunan temsilî hikayenin bir şekli şöyle: "Hz. Peygamber buyurur ki: "Kötülüklerin anasından sakının. Zîra sizden önce yaşayanlar arasında çok dindar bir zat vardı, hep ibadet eder, bu maksadla insanları da terkederdi. Bir kadın ona musallat oldu. Bir hizmetçisini yollayarak: "Bir hususta şahitlik yapmak üzere bana bir uğrayıver" diye kendisine haber yolladı. Adam kabul ederek kadının evine girdi. O eve girince

kadın bütün kapıları kapattırarak odasına aldı. Adam bir de ne görsün, karşısında kendisini beklemekte olan çok güzel bir kadın var. Kadının yanında bir çocuk ve içerisinde içki bulunan bir de kap vardı. Adama: "Seni buraya şahitlik falan için çağırmadım, (Allah'ı inkar etmen veya) bu çocuğu öldürmen veya bu şaraptan içmen veya benimle yatman için çağırdım. İtiraz edecek olursan imdat diye çığlık atıp seni rezil edeceğim" der. Adamcağız meselenin ciddiyetini anlayarak bunlardan birini yapmaktan başka çıkar yol olmadığı kanaatine varır. Belayı en ucuz atlatma yolu olarak şaraptan içmeyi tercih ederek: "Bir kadeh şarap ver" der. Kadın verir. Adam "Bir kadeh daha" der. Derken sarhoş olarak kadınla temasta bulunur (kendisini küfre atan sözler sarfeder) ve çocuğu da öldürür. (Sonra kadın ona: "Kasem olsun sarhoş olunca önceden yapmam diye reddettiğin bütün tekliflerimi eksiksiz yaptın" der.)
Şu halde hamr'dan kaçının. Allah'a yemin olsun, imanla hamr ibtilası, bir adamın göğsünde ebediyen bir araya gelmez. Bunlardan biri diğerini göğsünden mutlaka çıkaracaktır."
Bir başka hadiste de: "Hamr bütün ahlaksızlıkların (fevâhiş) anasıdır ve büyük günahların en büyüğüdür. Onu içen, annesine, teyzesine ve halasına saldırabilir" der.[274]

Hamr Nedir?

Kur'an ve hadiste içki ve uyuşturucularla alakalı yasak dile getirilirken, münhasıran belli bir maddeye has olan bir kelime değil, daha ziyade belli bir duruma sebebiyet veren bir madde kullanılmıştır. Yani yasak münhasıran muayyen bir madde için gelmiş olmamakta, muayyen bir durumu hasıl eden bütün maddeler için gelmiş olmaktadır. Böylece nazar-ı dikkate arzedilen bu durum "Aklın örtülmesi"dir. Yasak da "Aklın örtülmesi"ne sebep olan her bir madde içindir. Bu, alkollü maddeler olmuş, afyon veya eroin gibi maddeler olmuş, bugün ilaç şeklinde alınan, yarın bir başka şekilde alınacak olan maddeler olmuş farketmez.

İşte bu maksadla Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerin kullandığı kelime hamr kelimesidir. Kelime lügat açısından "Birşeyi örtmek" mânasına gelen bir kökten gelir. Öyle ki, Arapçada, şâhitlikten kaçarak gördüğünü gizlemek, utanmak, örtmek, örtünmek, örtü, kapak gibi pekçok kelime bu kökten türetilir.

Bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'an'da gelen hamr kelimesinin, zamanla yanlış istikametlere çekilmemesi için şahsen açıklamada bulunma ihtiyacını duymuş ve "Külli müskirun hamrun" yani her sarhoşluk veren şey "hamr"dır demiştir.

Bu noktayı bilhassa şunun için vurgulamak isteriz: Cemiyetimizde zaman zaman dini açıdan hiçbir tutar tarafı olmayan bazı laflara rastlarız. Sıkca duyduğumuz bu laflardan birine göre: "Kur'an şarabı haram etmiştir; rakıyı, birayı haram etmemiştir." Bir diğer lafa göre, "şarap içmek rakı içmekten daha büyük bir suç, bir günahtır. Çünkü Kur'an'da şarap ismen gelmiştir, rakı zikredilmemiştir" vs.

Bektâşivâri söylenen bu sözlerin ne kadar saçma olduğu îzah gerektirmeyecek kadar açıktır. Kur'an'da kullanılmış olan hamr kelimesi ve bu kelime ile alakalı olarak bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından ifade edilen mükerrer açıklamalar bu hususta ufak bir tereddüd bırakmamaktadır. Âlimler de meseleyi böyle tesbit etmişlerdir. [275]

İçki Dışındaki Uyuşturucular Meselesi:

Yukarıda temas edildiği üzere, Kur'an içkiyi yasaklarken sadece "hamr" kelimesini kullanır. Bu, aklı örten her şeyi içine almakla beraber, öncelikle alkolü ve hususan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devri Araplarında isti'mâli çok yaygın olan şarabı kasteder. Bu durumdan hareketle diğer içki ve uyuşturucuların bu yasağa girmediğini söylemek mümkün değildir. Zîra hamr kelimesinin "aklı örten" yani "sarhoşluk veren" herşey mânasına gelme gerçeği bir yana, şöyle bir mukayese de bu düşüncenin tutarsızlığını ifadeye kâfidir. İslâm'ın, aklî ve ilmî açıdan bakıldığı zaman afyon, eroin gibi pek çok uyuşturcu maddeler arasında

zararlı olma yönünden daha az zararlı olduğu kabul edilebilecek alkollü içkileri böylesine ciddiyetle ve şiddetle yasaklarken, bundan çok daha zararlı olanlarına müsamaha etmesi beklenemez. Kur'an ve hadiste uyuşturculara sarahaten yer verilmemesi, Hz. Peygamber devrinde Araplar arasında uyuşturcu madde isti'mâlinin yaygın olmayışındandır. Esasen metod olarak da bir sınıfa giren zararlılardan en hafifinin medarı bahs edilmesi, daha beterlerinin zikrini gerektirmez. Kur'ân'da şayet sadece uyuşturucular yasaklanmış olsaydı alkollüler de buraya dahil mi diye düşünülebilir, tereddüd edilebilir ve bu husus normal karşılanırdı.

Nitekim, bu metoda uygun olarak Kur'ân-ı Kerîm zinâyı yasaklayan âyetinde "velâ takrabu'z -zinâ" yani "zinâya yaklaşmayın" der. Buradaki yaklaşma yasağını, âlimler esas çirkin fiile müncer olacak, ona götürecek sebeplere yer vermeme, onları da yasaklama mânasında anlarlar. Şu halde zinâya düşmemek için öncelikle zinâya götüren, ona gidişi kolaylaştırıp teşvik eden sebeplerden kaçınmak gerekmektedir. İffetin korunması, gözün, elin ve dilin zinâya götürecek kullanışlardan korunması gibi.

Uyuşturucular mevzuunda da durum böyledir. Dinimiz aklen en hafifi görülen ve aslında hepsine gidişin ilk basamağı olan alkollü içkiler konusunda büyük bir tahşidatta bulunarak zararı daha beter olan diğerlerini de toptan yasaklamış, haram kılmıştır.

Nitekim Kitâbu'l-Fıkh alâ Mezâhibu'l-Erba'a'da kaydedildiği üzere İslâm âlimleri, afyon, eroin gibi uyuşturucuların bedene, akla, dine, ahlaka ve mizaca verdiği zararları açısından "içkiden çok daha beter" olduğunu ittifakla belirtmiş, bazıları bunlardan hasıl olan zararların 120'yi bulduğunu göstermiştir. Mısır müftülüğü, bütün bunlara dayanarak yakın zamanda verdiği bir fetvada meseleyi açık şekilde ortaya koyarak afyon gibi uyuşturucuların aynen hamr gibi haram olduğunu belirtmiştir.[276]

Azı da Çoğu da Bir: Uyuşturucular mevzuunda İslâm'ın orijinal bir yönü, yasak emrinde, müessiriyeti temin için koyduğu "çoğu haram olan şeyin azı da haramdır" prensibidir. Başta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) olmak üzere, Ashab, Tâbiîn ve bütün diğer İslâm âlimleri ittifakla, çok miktarda alınınca sarhoş edici bir şeyin, sarhoş etmesi asla söz konusu olmayacak çok az miktarının da kesinlikle haram olduğunu

belirtmişlerdir. Sözgelimi bir hadiste: "Bir fark'ı (ki 7,5 kiloya yakın bir ölçektir) içildiği takdirde sarhoş eden bir içkinin bir avucu dahi haramdır" denmektedir.

Dinimize göre, haramdır diye alkollü içkilerden kaçacaksak bunun tek bir damlasından dahi kaçacağız. Bir damlalık bir miktar bile yiyecek ve içeceklerimize karıştığı takdirde onu pisletmektedir, yiyilip içilmesine mani olmaktadır. Hz. Peygamber'e "Sarhoş eden şeyin haram olduğunda şüphemiz yok, ancak yemeklerin üzerine bir iki yudum olsun alabilelim" diyerek müsaade isteyenler olmuştur. Fakat Hz. Peygamber'in tavrı kesindir: "Sarhoş eden bir şeyin azı da çoğu da haramdır."

Şu halde, "İslam akıl mantık dinidir, sarhoş etmeyecek miktarda içtiğimiz az bir miktar haram değildir, dinimiz yasağı, başkasına zarar verildiği için koymuştur, azında ise ne sarhoşluk ne de başkasına zarar var" gibi kulağımıza gelen sözler tamamen batıldır. Hatta alkol yüzdesi azdır diye içkiden sayılmaması gerektiğine dair bira hakkında yapılan propaganda da tamamen boştur. İslam açısından da haramdır. Kaldı ki o da, aynen diğerleri gibi sarhoş edicidir. Nitekim bir gazetede okduğumuz son bir haberin başlığı "iki şişe bira içti, en yakın arkadaşını delik deşik etti" şeklinde idi.

Dinimiz, çoğu sarhoş eden şeyin damlasını dahi kullanmama yasağını koyarken, bütün kötülüklerin küçükten, azdan, mühimsenmeyen miktarlardan başlamasındaki beşerî zaafı gözönüne almış olmalıdır.[277]

İçkinin Hammaddesi Meselesi: Cemiyetimizde kulağımıza gelen bektâşivâri laflardan biri de sadece üzümden yapılan içkinin haram olduğuna dairdir. Buna göre, Kur'an üzümden yapılan şarabı haram ediyormuş, sözgelimi, bira arpa suyu imiş, binaenaleyh onun haram olmaması lazımmış. Hem dindarlığı hem de çok bilmişliği elden bırakmak istemeyen bir laf ebeliği ve bir demagoji.

Hamr kelimesiyle alakalı olarak yukarda kaydettiğimiz açıklama bu sözün hiçbir gerçeği ifade etmediğini göstermeye yeterli olmakla birlikte, bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den kaydedeceğimiz bir hadis bu iddianın batıllığını daha da açık hale getirecektir: "Bilesiniz, üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, buğdaydan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır; ben

sizi sarhoş eden herşeyden yasaklıyorum." Başka rivayetlerde mısır ve pirinçten de hamr yapıldığı ve hepsinin haram olduğu belirtilir.
Burada Hz. Peygamber, kendi devrinde Arapların ve komşu kavimlerin şarap yapmada kullandıkları hammaddeleri saymaktadır. Bunlar dışındaki maddelerden yapılacak hamr'ın haram olmayacağını söylememektedir. Öyle ise günün birinde petrolden sarhoş edici içki yapılacak olsa bunun da haram sayılacağı açıktır.
Bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir sözü, zamanımızda sıkça kulağımıza gelen bir başka mugalatayı cevaplandırmaktadır: "Ümmetim, hamr'a başka bir ad takarak onu içecektir." Bu hadis: "Kur' an'da şarap haram edilmiştir, bira değil" diyenlere cevaptır.[278]

Yasakta Şiddet:

Dinimizin uyuşturucularla mücadele mevzuundaki orijinalitesinden biri de bu konuda gösterdiği şiddet ve ciddiyettir. Yani uyuşturucular ve içki yasaklanmakla kalmamış, bunları kullanmaya götüren ve kolaylaştıran sebepleri de yasaklanmıştır. Hadislerde gelen hamr ile alakalı on yasak, söylediğimiz bu noktanın ifadesidir. Enes (radıyallâhu anh) der ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hamr konusunda on kişiyi lanetledi:
1- Şarap yapmak üzere üzümün suyunu sıkan,
2- Şarap yapmak üzere üzümün suyunu sıktıran,
3- Kendisine sıkılan,
4- Şarabı taşıyan,
5- Kendisine şarap taşınan,
6- Şarabı satan (bizzat veya vekaleten),
7- Kendisi için satın alınan,
8- Şarap ikram eden (sâki),
9- Kendisine ikram olunan,
10- Şarabın bedelini yiyen."
Bu hadis dikkatlice tahlil edilecek olursa, sadece hamr kullananların değil, bunun üretim ve dağıtımı ile alakalı bütün bir sanayi kolu ve pazarlama teşkilatının toptan tel'in edilip yasaklandığı, bu maddelerin

dağıtımı ve istihlakini kolaylaştıran her şeyin en küçük teferruâtına kadar dile getirilerek kanun dışı yapıldığı görülür.[279]

İslâm'ın Mücadele Metodu:

İslam'ın uyuşturucularla mücadeledeki başarısı, bugünün insanlarınca "mûcize" kelimesiyle ifade edilecek kadar fevkalâde olmuştur. Hele Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde konan içki yasağının 4-5 yıllık tatbikattan sonra fiyasko ile neticelenmesi İslam'ın bu meseledeki başarısını daha da büyütür. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde devlet bu işte fazla müşkilat çekmeden kısa zamanda tam hedefe ulaştığı halde, zamanımız Amerikası her çeşit modern vasıtalara rağmen muvaffak olamıyor ve neticede yasak kanununu kaldırmak zorunda kalıyor.
İslam'ın başarısı için "mûcize" tabirini kullanmış isek de, bununla sedece peygamberlere has bir başarı olduğunu kastetmiyoruz. Yani İslam'ın içki kullanımına karşı verdiği mücadeledeki başarı onun bu yolda tatbik ettiği metoda bağlıdır. Aynı medotla hareket edildiği takdirde aynı kesin neticenin her devirde alınacağı muhakkaktır.[280]

Metodun Mahiyeti:

İslam'ı bu meselede başarıya götüren metodun mahiyeti nedir? Bizce bu konuda üç mühim prensip vardır:
1- Yasağın tedrici bir şekilde ifade edilmesi,
2- Yasağın dînî, îmânî bir mesele olarak ele alınması,
3- Yasağın maddî müeyyide ile de korunması.
Şimdi bunları kasaca açıklayalım:

1) Yasak Tedricî Olarak Gelmiştir:

İslam'ın ilk zuhur ettiği çevre içkinin çokça istihlâk edildiği bir yerdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) risalet emrini yerine getirmeye başladığı ilk yıllarda içkiyi yasaklamadı. Hatta önüç yıllık Mekke devrinde açık bir ifade ile içki yasağı medar-ı bahs bile edilmedi. Medîne devrinde de Kur'ân-ı Kerîm'in peyder pey gelen vahiyleri ile tahdid edilmeye başlanmış, ancak kesin yasak Hicret'in altıncı yılında gelmiştir. Mevzumuzun can damarını teşkil eden bu noktanın iyice anlaşılması için, sözü biraz uzatma pahasına da olsa, bu tarihî gelişmeyi belirtmeye çalışacak ve bu maksadla Prof. Muhammed Hamidullah'tan bu tarihî safahatı özetleyen bir pasajı aynen kaydedeceğiz:
İslâm'ın bidayetinde şarap içmenin müslümanların ferdî tercih ve takdirlerine bırakıldığını belirten müellif, tahliline şöyle devam eder: "...Fakat hicret öncesi Mekke devrinde inen ayetlerde bile, daha sonraki yıllarda alkollü içkiler konusunda ortaya çıkacak olan nihâî İslâm siyaset ve tutumunun Kur'ân ayetlerinde tebellür etmeye başladığını görüyoruz. Şöyle ki:
Bunlardan ilki, vahyediliş itibariyle 70. sırada bulunan Kur'ân'ın Nahl suresinin 67. âyetinde görülür; bu âyette bize şöyle hitab ediliyor:
"Hurma ağacı ve asma meyvelerinden sizler sekr veren (sarhoş edici) bir içki ve pek güzel yiyecekler îmal edersiniz. Gerçekten de bunda düşünen ve anlayışlı bir millet için muhakkak bir işaret vardır."
Alkollü içkilerin iyi gıdalar olmadığını anlatabilmek için bu ayette ne kadar ince ve ne kadar zarif bir yol takip edilmiştir. Böylece ayette, sırf insanın kendi menfaati için bu çeşit içeceklerden kaçınmasının daha iyi olacağı belirtilmiş olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in bu ayetinde ayrıca:
"Ve sizler bunlardan pek güzel yiyecekler îmal edersiniz" denmekte ve daha ileri gidilmemektedir. Bundan anlaşılan, meyvalar ve bunlardan îmal edilen meyve özleri ile şıra halindeki (henüz alkolleşmemiş nebiz haldeki) meyve sularıdır. Ayetin ikinci kısmını birinciden ayıran "ve" edatı, "sekr (sarhoşluk) veren mamulat" ile "güzel yiyecekleri" birbirinden ayırmak ve ikinci grubu birincinin dışında tutmak için kullanılmıştır. Böylece düşünce ve muhakemesi yerinde müslümanlar,

işaret edilen tenbih ve talimata önem verip onu dinlemişler ve daha açık ve kesin bir yasağın gelmesini beklemişlerdir.
Hicreti müteakip Resûlullah Medine'ye geldiğinde refah içindeki bu vaha, başlıca mahsülü olan hurmadan îmal edilen alkollü içkilere kendini vermiş durumdaydı. Tâif'ten farklı olarak burada üzüm bağları yok denecek derecede azdı. Bu durum karşısında Kur'ân-ı Kerîm Hicret'ten hemen sonra inen ayetlerinde bu konuda sahip olduğu tutum ve siyasetin ne olduğunu insanlara hatırlatıp belirtmek istemiştir. Vahyediliş zamanı itibariyle 87. sırada bulunan Bakara suresinin 219. ayetinde:
"Ey Resûl! Onlar sana hamr (alkollü içkiler) ve talih oyunları (kumar) hakkında sual sorarlar. (Onlara şunu) şöyle: "Her ikisinde de insanlar için büyük bir günah ve az bir miktarda fayda vardır. Her ikisindeki günah, faydasından daha büyüktür."
(Mukaddes kitaplardaki eski) kanun değiştirilmemiş ve fakat bu ayetle pek önemli ve uzak görüşlü bir prensip zihinlere yerleştirilmiş bulunuyordu. Yani artık bundan böyle bir şeyi yapmak veya yapmayıp terketmek konusunda Allah'ın arzu ve isteği bir kriter, bir ölçü olacaktır. Yoksa o fiil ve hareketlerimizin, şahıstan şahsa değişebilecek olan akıl ve muhakememizin bulup çıkardığı, faydalılığı yahut zararlılığı değil. Günaha gelince, bu Allah'ın emir ve nizamlarına tecavüz demektir ve insanın bundan sakınıp kaçınması gerekir. İşte bu ölçüler dahilinde şarap içmek bir günahtır."[281]

Kur'ân-ı Kerîm'de Görülen İlâhî Emirler:

Yukarıya aldığımız ayet yeterli bir açıklık taşımaktadır; bununla beraber Resûlullah, bu konuda zorlama getiren herhangi bir ilâhî tebliğde bulunmamış ve durumun değerlendirilmesi ferdin akıl ve muhakemesine bırakılmıştır. Ancak, cemiyet hayatında karşılaşılan olaylar göstermiştir ki, bu yumuşak tutum, zararlı sonuçları önlememiştir. Gerçekten de zaman zaman ortaya çıkan sarhoşluk olayları, mesela cemaat halinde kılınan namazda Kur'ân okunurken okuyanın dilinin dolaşıp ayeti yanlış telaffuz etmesi gibi birtakım skandallara sebep olmuştur. Bunun bir

sonucu olarak daha açık seçik ve zorlayıcı bir kâide, vahyediliş zamanı itibariyle 92. sırada bulunan 4. sûrenin 43. ayeti ile kendini göstermiştir:
"Ey îman edenler! Sarhoş bir vaziyetteyseniz, ne söylediğinizi bilebilecek hale gelinceye kadar namaza yaklaşmayınız" (Nisa, 43).
Bir anda alkollü içki tüketimi büyük çapta azaldı; çünkü günde bir değil, beş vakit namaz vardı ve bunlardan herhangi biri ile bir sonraki arasında, sarhoş hale gelen bir insanın yeniden aklını başına alabilmesine yetecek pek kısa bir zaman bulunuyordu. Bununla beraber, bilhassa düğünler ve bayramlar münasebetiyle ortaya çıkan öyle sarhoşluk durumları vardı ki, bu konuda şer'î ahkâmı tamamlamak için bunların da Allah tarafından hükmü tayin olunmalıydı.
Vahyediliş zamanı itibariyle 112. sırayı işgal eden Mâide Sûresinin 90-91. ayetleri Resûlullah'ın hayatının son günlerinde nazil olmuştur ve bunlar konuyu teferruâtlı bir biçimde gözler önüne sermektedir.
"Ey iman edenler! Hamr (yani alkollü içkiler), talih oyunları (yani kumar), (tapınmak üzere) dikili taşlar ve fala bakıp kehânette bulunmak üzere kullanılan oklar, muhakkak ki şeytan işi birer pislik ve murdardır; o halde bunları terkedin! (Umulur ki) felah ve başarıya erersiniz."[282]

Tersine Tedrîc:

Yasağın gelmesindeki tedricîlik sadece âyet-i kerîmelerde görülen safahatta ifadesini bulmaz. Kur'ân'da kesin yasak emri geldikten sonra tatbikatta da bir tedric görülür. Ancak bu sahada tedric zıt yönden ele alınarak hamr'a ve hamr'la alakalı bazı eşyaya karşı şiddetli ve kesafetli bir tavır alınır. Bu safhada, hamr'la birlikte onun hatırasını devam ettirecek şeyler de yasaklanır.
Nitekim Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) hamr îmalinde kullanılan tahtadan, topraktan ve su kabağından yapılmakta olan muhtelif cins kapların kallanılmasını da yasaklamış ve onların kırılıp atılmasını emretmiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, üzerinde içki içilen sandalyeye oturmayı bile yasaklaması, yasak geldiği zaman elde mevcut

şarapların sirke yapılmak üzere bekletilmeden dökülmesini emretmiş olması gibi durumlar, bu safhadaki sert tavrı ifade eden rivayetlerdendir. Esas itibariyle içilmesine müsaade edilmiş olan nebizin (şıra) yasaklandığına dair kitaplarda gelen birkısım rivayetleri de yine safhada tevessül edilen tedbirlerden biri olarak değerlendirebiliriz.

Ancak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in içki benimsendikten sonra bu mevzudaki sert yasaklardan bazılarını kaldırdığı anlaşılmaktadır. Bir rivayette şöyle buyurur: "Ben size içki kaplarını yasaklamıştım, fakat bizatihi kaplar herhangi bir şeyi ne haram ne de helâl yapabilirler, yasaklanan şey, sarhoşluk veren içkilerdir."

Şu halde, başta nebiz olmak üzere, "sarhoşluk hasıl etmeyen, sâlim düşünceyi ifsad etmeyen ve malı alıp götürmeyen her çeşit içeceğe" müsaade eden rivayetlerin bu safhaya ait olduğu söylenebilir.

Bu safhayı aydınlatan bir vesika da ne Hz. Peygamber devrinde ne de daha sonraki devirlere tatbik edilmeyen bir hadistir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Bir kimse içki içme suçundan dolayı üç kere cezalandırıldığı halde dördüncü sefer yine içer de aynı suçtan gelirse, dördüncüde ölüm cezası verilir" demiştir. Bu emir, tatbik edilmediği gibi, hukukî bir hükme esas da olmamıştır. Şu halde bu hadis de "içkiyi terketmeyenin boynunu vurun" hadisinde olduğu gibi içki yasağının konduğu ilk devrede Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hissiyatta şok tesiri yapmaya matuf mücadele metodunu aksettiren bir rivayet olmaktadır.[283]

2) Yasağın Dînî, Îmanî Bir Mesele Olarak Ele Alınması:

İslâm dîni, mü'min nazarında ehemmiyetini benimseterek, müessir kılmak istediği her meseleyi onun imanına hitap ederek, o meselenin îmanıyla olan alaka ve bağını beyan ederek tebliğ etmiştir. Zîra gerçek bir mü'min için, en kıymetli metaı onun îmanıdır. Çünkü, îman onun ebedi hayatının garantisi, teminatıdır. Varlığı onun sayesinde bir mâna

taşımakta, gerçek şahsiyetini îmanında bulmaktadır. Mü'minin uğrunda varını yoğunu ve hatta hayatını feda edeceği tek şey îmanıdır. Mukaddes bildiği diğer şeylerin herbirisi îmanla olan irtibat ve alakası sebebiyle mü'min nazarında kıymet, değer ve kudsiyet kazanmaktadır. Bu sebeple îman, dînî emirlerin müessir olabilmesi için varlığından vazgeçilmesi mümkün olmayan, ilk ve zarurî şarttır.
Az önce İslâm'ın ilk yıllarında içki yasağının konmadığını belirtmiştik. Aslında sadece içki değil, namaz, oruç, zekât, cihad gibi diğer mühim emirlerin hiçbirine bidayetlerde yer verilmemiştir. Hepsi tedricen peyderpey sonradan gelmiştir. Bütün bu tedricde sebep aynıdır: Atılacak emir ve yasak tohumlarının çimlenip filizlenebilmesi için önce onun atılacağı zemin hazırlanmalı, müsait hale getirilmeli idi. Aksi takdirde tohumlar kurur, çürür, zayi olup giderdi. Öyle ise, emir ve yasakların çimlenip kök atacağı vicdan zemininin îmanla münbit hale getirilmesi şarttı.
İslâm, amele giren emir ve yasakları sona bırakmakla ve bunları da tedricen kademe kademe, safha safha yapmakla zeminin hazırlık durumunu nazara almıştır.
Îmanın kuvvetlice yerleştiği, bir bakıma îmanın ehemmiyetini kavramış olmanın ifadesi olan zekât, namaz, oruç, hacc, cihad gibi amellerin sıkı sıkıya tatbik edildiği ve böylesine disiplinli bir hayatla îmanın muhafaza altına alındığı bir safhada îmanla bağlantısı ifade edilen hangi mesele kolayca benimsetilmezdi ki?
İşte içki yasağı da bu şartlar gözönüne alınarak, zemin tamamen müsait hale getirilerek konmuştur.
Şarap ve kumarı yasaklayan âyet-i kerîme, bu iki nesneyi, küfrün en iğrenç şekli olan putperestlikle alakasını kurmak, -yani îmanın zıddı olan müşrikliğe sembollük eden tapınmaya mahsus "dikili putlar"la beraber zikretmek- suretiyle, bu yasaklar mevzuunda bir mü'mini ikna için onu en hassas noktasından yakalamış olmaktadır. Âyet şöyle başlar: "Ey îman edenler! Hamr, talih oyunları (kumar), (tapınmak üzere) dikili taşlar... şeytan işi birer pislik ve murdardırlar..."
Bu noktayı, yani hamr'ı bir îman meselesi olarak sunmak işini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mükerrer seferler ele alarak yasağın

ehemmiyetini zihinlerde daima canlı tutmuştur:
"Allah'a ve ahirete inanan, hamr içmesin. Allah'a ve ahirete inanan, içki içilen sofraya oturmasın."
"Hamr içen, puta tapan gibidir."
"Hamr içen, Lât ve Uzzâ'ya tapan gibidir."
"Hamr mübtelası, puta tapan olarak Allah'a kavuşur."
"Hamr içenin kalbinden îman nuru çıkar."
"Hamr içen (tam bir) îmana sahip olarak içmez."
"Şarap içenin kırk gün namazı kabul olmaz, tevbe etmeden ölürse kâfir olarak ölür."
"Hamr içip tevbe etmeden ölen, ebediyyen cennete giremez."
"Üç kişi ebediyen cennete giremez: Deyyûs, erkekleşen kadın ve içki mübtelası."
"Sarhoşluk sebebiyle bir kere namazını kaçıran, sanki dünya ve dünyada mevcut olan şeyler kadar malını kaybetmiş gibi zarara uğrar."
"Eline içki kadehini koyan kimsenin ebediyyen duası kabul olmaz."
İçkinin gerek Allah nazarında ne kadar kötü olduğunu ve gerekse cemiyette hasıl edeceği şerlerin, fenalıkların büyüklüğünün zihinlerde iyice tesbit etmek için içki hakkında belirtilen bir diğer vasıf da onun "Kıyamet alametleri" arasında zikredilmiş olmasıdır. Kıyamet alametleri muhtelif hadislerde sayılırken, zina, katl, kumar gibi her biri içtimâî bir afet olan fenalıkların yanında içki istihlâkinin artması da zikredilir.
İçkinin gerek ferdî ve gerekse içtimâî bir yıkıma sebep olacağını bildiren bu çeşit hadislerden bir tanesinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: "Ümmetim beş şeyi helâl addederek benimserse tarumar olur: "Birbirlerine lânet oku(yarak karşılıklı sevgi ve saygıyı kaldırı)rlarsa, içkilere dalarlarsa, ipek giyerlerse, çalgıcı dansözler ittihaz ederlerse, erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlarla iktifa ederlerse."[284]
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Göre Mübtela Kim? İçki mübtelası diye tercüme ettiğimiz ve hadislerde pek çok gelmiş bulunan tabirin aslı "müdminü'lhamr"dır. Bir defasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Müdminü'lhamr cennete gitmez" sözü üzerine, cemaatten birisi "Müdmin kimdir?" diye sorar. Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm) şu dikkat çekici açıklamayı yapar: "Senede bir defa (bile olsa) üç yıl içki alan kimsedir."
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde kısa zamanda içkinin kökünün kurutulması gibi, elde edilen fevkalade başarıda bu îmanî iknanın rolünü bilhassa görmek gerek. Îman kuvvetinde zirveyi tutan Ashâb-ı Kirâm hazerâtının hamr konusunda gerçekten nasıl bir kanaat ve halet-i rûhiye sahibi olduğunu Ebû Mûsa el-Eş'arî (radıyallâhu anh) tarafından söylenen şu sözden anlayabiliriz." Başka rivayetler, Ashab'ın içki yasağını birbirine haber verirken: "İçki yasaklandı ve şirke eşit tutuldu" dediklerini haber verir. Şu halde, içkinin kaldırılmasındaki muvaffakiyette içki ve şirki bir tutmak telakkisinin rolü çok kere büyük olmuştur.[285]

Hissî İkrah:

İçkinin mü'min nazarında hissen de istikrah edilmesini yani iğrenç kılınmasını sağlamak için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gayret göstermiş ve bu meyanda şöyle buyurmuştur: "Allah ahdetmiştir ki, sarhoş edici içki içmede ısrar eden kimseye mutlaka tîynetu'lhabâl içirecektir." Kendisine tiynetü'lhabâl nedir? diye sorulunca "Cehennem ehlinin vücudlarından çıkan ter ve irindir" cevabını verir. Tiynetü'l-Habal'ın cehennemde akan irinden bir nehir, bir çeşme vs. olduğunu belirten çok sayıda hadis gelmiştir.
İçki meselesi üzerinde dinimizin bu kadar ısrarlı ve kararlı olması belki birçoklarımıza fazla mübalağalı gelebilir. Şahsen diyeceğim ki, insanlığın 20. asırda idrak edip elbirliği ile kabul edebildikleri bir afettir. Büyüklüğünü dinimiz 14 asır önce bize haber vermiş olmaktadır. Bu durum gerek Kur'ân ve gerekse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mucizelerinden biridir.
Pekçok Avrupalı mütefekkir insanlığı tehdidi eden bu afete karşı çoktan vaziyet almış durumdadır. Bu felaketle mücadele hususunda beynelmilel işbirliği teklif eden Toynbee, İslâm hakkında konuşurken lehinde birşey söylememe hususundaki bütün dikkatine rağmen, bu meselede gerçeği

itiraftan kendisini alamayarak, yarının cihanşümul beşer cemiyetinin İslâm'dan bazı temel esaslar almak zorunda olduğunu söyler. Ona göre bu temel esaslardan biri İslâm'ın ırklar arası eşitlik fikri, biri de içki aleyhtarlığı'dır.[286]

3) Müessir Mücadeleye Giden Yol; Yasağın Maddî Müeyyide İle Korunması:

Görüldüğü üzere, İslam alkollü içkileri yasaklarken, bunu tamamen vicdanî bir yasak, kuru bir "içmeyin, içerseniz zarar görürsünüz" tavsiyesi olarak ele almamıştır. Dînin, îmanla alakalı mühim bir yasağı olarak bildirmiş, kullanılması kadar îmâlini, taşınmasını, alınmasını, satılmasını, vs. hep yasaklamış, yasağa uymayana da dünyevî ceza takdir etmiştir. Devlet polisiyle, jandarmasıyla, kanunuyla, mahkemesiyle, bütün mücadele vasıta ve imkanlarıyla bu yasağı uygulamakla mükellef tutulmuştur.

Bu durumda mü'min ferdler alkol kullanmanın bir yandan vicdanî ızdırabını yaşarken, vicdanında: "Bu îmanını tehlikeye atan pis bir iştir, şirktir, küfürdür. Ondan sakın" sesini duyarken, öbür taraftan da ensesinde polisin şamarını hissetmektedir.

Böylece hem maddî, hem manevî müeyyidelerle te'yid edilen yasak müessir olmakta, İslâm cemiyetinde içki istihlâki -son derece gizli olmak kaydıyla- asgari seviyede kalmaktadır.

Halbuki, günümüz Türkiyesinde, hâl-i hazırda olduğu gibi, Batı tipi cemiyetlerde içki yasağı tamamen gayr-i ciddi şekilde ele alınmakta ve neticede müessir olmamaktadır. Devlet bir taraftan içki îmâl edip, kendi eliyle pazarlamasını ve ticaretini ve televizyon, radyo başta her çeşit yayın vasıtalarıyla reklamını yaparken, diğer taraftan da "aman gençlik elden gidiyor, içki zararlıdır, felakettir" diye feryat koparıyor. Şüphesiz bu iki farklı davranış tam bir tezad ifade eder. İçki ve diğer uyuşturucuların zararlılığı hususunda gerçekten samimî inanç sahibi isek

bunu, bazı ilim adamlarının senenin belli günlerinde belli fırsatlarda yapacağı konuşmalarla değil, ciddiyetle devletçe ele almak zorundayız.
İmâm-ı Âzam'a nisbet edilen meşhur bir hikaye var: "Bir kadın yanında çocuğu olduğu halde imama başvurarak "bu çocuğum bal yiyor, halbuki bal ona yaramıyor, çocuğu bu işten önlemek için bana bir yol gösterin" der. İmam, kadına üç gün sonra gelmesini söyler.
Üç gün sonra, huzuruna çıkan kadının çocuğunu okşayarak: "Yavrum bal sana zararlıdır, bundan böyle yemeyeceksin" der. Kadın bu davranışa şaşırarak:
"Bu tek cümleyi söyleyecektin de üç gün niye beklettin, ilk geldiğimde söyleseydin ya!" deyince, imam şu hikmetli ve tatminkâr açıklamayı yapar: "Doğru söyledin, ancak aynı cümleyi üç gün önce söyleseydim çocuğa tesir etmezdi, çünkü o gün ben de bal yemiştim, ağzımda tadı, nefesimde kokusu varken "bal yeme" diyemezdim. Şimdi ise o balın bende eseri kalmadı, bu sebeple sözüm tesir edecektir."
Bu temsil gerçekten hakîmanedir ve fazla söze hâcet bırakmamaktadır. [287]

Hülasa:

Yukarıda anlattıklarımızın ışığı altında şu neticeye varabiliriz: İslâm açısından içki, uyuşturucu, zina, kumar, gibi atbaşı giden içtimâî âfetlerden cemiyetimizi koruyabilmek için öncelikle gençliğin kalbini îmanla, Allah ve âhiret inancıyla doldurmak gerekecektir.
Bu içtimâî afetlerle mücadelede başarılı olmanın ikinci şartı da tedrici bir şekilde içki yasağının konmasıdır. Bu yasak sadece içki tüketimini değil, imalinden taşınmasına, satılmasına, reklamına, dağıtımına, ithal ve ihracatına varıncaya kadar tüketime teşvik edici, tahrik edici, kolaylaştırıcı her bir hususu içine almalıdır. İçki yasağı olmadığı için uyuşturucularla ilgili yasak müessir olmaktadır. Bunların beraber ele alınması şarttır.[288]

Rusya'da İdeolojinin Birinci Aleti [289]

Aşağıda sunacağımız tercüme, 1969'larda Rusya'dan kaçıp Fransa'ya iltica eden Michel Heller'in, Rusya'da insan yetiştirme düzeni üzerine yazdığı bir kitaptan alınmıştır. Bu yazı, Rusya'nın içkiyi toptan yasaklama vetiresine girdiğine dair haberlerin gazetelerde görülmeye başladığı şu günlerde ibretle, dikkatle okunmalıdır. İçkinin, hem insanları dejenere edip robotlaştırmak, hem de, rejimin sıkıntılarını hafifletmek gibi son derece stratejik maksadlarla kullanıldığı bir cemiyette yasaklanması, yani mühim bir silahın kınına konması, ne derece samimî bir jest olacaktır, şüphe ile karşılansa yeridir. Acaba bunu Slav asıllı halklara uyguladığı gibi müslüman ve Türk asıllı halkara da uygulayacak mıdır? Yasak kısmî de olsa umumî de olsa, bizce Rus rejimi için fevkalade mühim bir hadisedir. Bu, büyük kitlelerin uyanmasına, olup bitenleri anlayacak, kendi kendini, vicdanının sesini dinleyebilecek fırsatı bulmasına vesile olacaktır. Yalana, zulme ve insanların beşerî şahsiyetlerinden uzaklaştırılmalarına dayanan bir rejime bu tatbikat çok şeyler getirecektir, hatta mukadder sonunu bile:

Sovyet Sosyologları, "zamanımızda ailenin en korkunç düşmanı olarak alkolü" görürler. Sovyet Rusya'da bu mesele üzerinde kimsenin şüphesi yoktur. Komünist terbiyenin problemlerini dile getirmek maksadıyla toplanan bir kofneransta, "komünist terbiye"nin şu mühim vak'asının tebarüz ettirilmesi zarurî görülmüştür:

S.S.C Birliği'nde, bir aile, on rublede birini alkollü içkilere harcamaktadır. Köylerde ise ailevi gelirin yüzde otuz kadarını alkol yutmaktadır. Her yıl, nüfusun ergin kesiminin % 12-15 kadarı herhangi bir vakitte alkolden zehirlenerek bir sağlık merkezine uğramaktadır. Bu rakamların resmi rakamlar olduğunu belirtmek gereksiz. Devlet İstatistik Enstitüsü dışında yapılan araştırmalar, durumun daha da feci olduğunu göstermektedir.[290]

Alkol Niye Yaygın?

Sovyet sosyologları "Alkolizmin sebebinin henüz tam olarak aydınlanmadığını" söylerler. Her hâl u kârda sebepler birçoktur. Fakat merakengiz bir hadise dikkat çekmektedir: S.S.C Birliği'nde köy ve şehirlerde rastlanan mevcut aşırı yokluk ve kıtlık şartlarında, hatta mağazalarda hiçbir madenin bulunmadığı hallerde bile, daima alkollü içkiler bulunur. Planı tamamlama zarureti, diğer gıda maddelerinin bulunmadığı zamanlarda, daima mevcut olan alkolden imkan nisbetinde çok satmayı gerektirmektedir. Bir samizdat (gizlice çıkarılıp dağıtılan broşürler) yazarının ifadesiyle, alkol bu memleketin bir numaralı ticaret malıdır. 1979'da alkol ticareti 19 milyar ruble gelir sağlamıştır. Bir başka ifadeyle, sağlık ve sosyal sigorta için ayrılandan daha fazla.
Rusya'da kadın dergisinin yazı heyetinden olan Sovyet feministi Tatiana Manonova'nın -ki iki meslektaşı ile birlikte Sovyetler Birliği'nden hudud dışı edilmiştir- açıklamasına göre, Sovyet erkekleri, sistem içinde maruz kaldıkları hayat tarzına tahammül edebilmek için içmektedirler. Tatiana ilaveten kadınların çok daha feci hayat şartlarına maruz kalmalarına rağmen daha az içtiklerini söyler.[291]

Alkolperestlik:

Votka olmadığı takdirde, memlekette hasıl olacak gerginlikle kıyaslanınca, Sovyet idarecilerinin alkolizmi ehven-i şer telakki ettiklerini söylemek mecburiyeti ortaya çıkar. Sovyetler Birliği'nde alkolizm, en mühim prestişlerden biri, gruba mensubiyetin bir alameti haline gelmiştir. 1980'de bir gazeteci ile yaptığı bir mülakat sırasında sağlık bakanı şu beyanatta bulunur: "Alkoliklerin sayısında artma olduğunu istatistiklerin göstermesi bizi sevindirir." Bakan "sevinç"ini, "hastaların daha da artmış olmasının anlaşılması" ile te'yid eder.
Şurası da açık ki, sağlık bakanı, devlet sırrı olduğu için, hiçbir istatistikî rakam vermez. Fakat bir Amerikalı ilim adamının yaptığı hesaplamalar, 1976 yılında Sovyetler Birliği'nde alkolizmden ölenlerin sayısı sayıca Amerika'da ölenlerden bin misli fazla olduğunu ortaya koymuştur.

Bunların çoğu da nüfusun çalışan kısmındandır. 1982'de Literaturnaya Gazete, Perm şehrindeki okullarda, ilk üç sınıf öğrencileri üzerinde (7-9 yaş arası) yapılan bir araştırma sonuçlarını neşretti. Bunların % 31.2'si yani her üç öğrencinin biri alkollü içki kullanmaktadır. Anket, ayrıca belirtir ki, çocukları alkole ebeveynleri teşvik etmektedir. Sovyet kollektif hayatına intibak ettirici diğer vasıtalardan bir vasıta olarak." [292]

ŞİRKET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Şirket, lügat olarak ihtilât (karışma) demektir. İbnu Hacer, bunu şer'î bir ıstılah olarak: "İki veya daha fazla kimsenin, kâr gayesiyle kendi ihtiyarlarıyla, hasıl ettikleri ihtilat ve beraberliktir" diye tarif eder. Bu beraberlik beşerî hayatın bir gereğidir. İnsanlar her devirde sermaye ve emeklerini birleştirerek ticârî şirketler kurma ihtiyacını duymuşlardır. Ferdî kaldığı zaman zayıf kalan sermayeler bir araya gelince büyük güç kazanır ve daha büyük iş yapmaya zemin hazırlar. Millî ve ümmetî terakki, belli bir ölçüde millet ve ümmet ferdlerinin bir araya gelebilme, şirketleşebilme ve böylece büyük işlere girişebilme kapasitesine bağlıdır. Öyle işler vardır ki, ferdî teşebbüsü aşar ve bu yüzden o işin millete mal edilmesi, o tekniğin yerli olarak îmâli imkansız olur. Keza, bazen öyle işler, teknikler çıkar ki, devletler de tek başına hakkından gelemeyebilirler. Bu çeşit işlerde de devletlerin şirketleşmesi gerekir. Günümüzde feza araştırmalarını tek başına yürütebilen devletler nadirdir. Nitekim bu işte geri kalmak istemeyen ve fakat tek başına güç yetiremeyen Batı Avrupa devletleri, aralarında şirketleşmişlerdir. Uçak sanayiinden harp sanayiine, atom sanayiinden feza araştırmalarına varıncaya kadar asra ayak uydurmada aşılması gereken pek çok sahada İslam devletleri işbirliğine gitmek zorundadır.

Yüce dînimiz, beşerî hayattaki ehemmiyetine binaen şirket meselesine de yer vermiş, bunun sağlıklı, istikametli yürümesi için pek çok tavsiyelerde bulunmuş, prensipler vaz'etmiştir. Şu halde bu bölümde, Resûlullah'ın şirket meselesine temas eden bir kısım hadislerin göreceğiz.[293]

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: يَقُولُ اللّه تعالى أنَا ثَالِثُ الشّرِيكين مَالَمْ يَخُنْ أحَدُهُمَا صَاحِبَهُ، فإذَا خَانَهُ خَرَجْتُ مِنْ بَينَهُمَا[. أخرجه أبو داود.وزاد رزين: »وَجَاءَ الشَّيْطَانُ« .

1. (2299)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allahu Zülcelâl hazretleri buyurdu ki: "Biri diğerine ihanet etmediği müddetçe iki ortağın üçüncüsü ben olurum. Biri arkadaşına ihanet etti mi ben aralarından çekilirim."[294]

Rezîn şunu ilave etmiştir: "... şeytan gelir."[295]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), şirketlerin devam edebilmesi ve kârlı olabilmesi için birinci şart olarak, ortakların birbirlerine karşı dürüst olmalarını nazar-ı dikkate arzetmektedir. Bunu, şirkete Allah'ın da bir ortak olarak katılması olarak ifade buyurmuştur. Bir şirkete Cenâb-ı Hakk'ın ortak olması, hıfz ve berekette yardımcı olması, muâmelelerinde hayır ve rızk vermesidir.

2- Allah'ın aralarından çekilmesi de ilâhî hıfzın onlardan uzaklaşmasıyla, bereketin yok olmasını ifade eder. Elbette bereketin kalkıp kârın kesildiği şirket devam edemez.

3- Şeytanın gelmesi, Allah'ın yerini alarak aralarında üçüncü şahıs olması demektir. Şeytanın girdiği iş, elbette her çeşit hayırdan uzaklaşacaktır. Tîbî merhum demiştir ki: "Şirket birden fazla kimsenin mallarının, temyiz edilemeyecek derecede birbirine karışmasıdır.

Allah'ın onlara iştirak etmesi bir istiâredir. Allah Teâlâ hazretleri sanki bereket, fazl ve kârı, karıştırılmış mal menzilesinde tutmuş, böylece kendisini üçüncü ortak olarak tesmiye etmiştir. Şeytanın hıyanetini ve bereketi kaldırmasını da mahlut (karışan şey) menzilesinde tutmuş ve onu ortakların üçüncü ferdi kılmıştır..."

Bu hadis, mü'minleri şirketleşmeye teşvik etmektedir. Zîra, münferide vaad edilmeyen bereket, şirkete Allah'ın bir lütfu olarak nasib kılınmıştır. Şirketleri imtiyazlı kılan durum şöyle de açıklanabilir: Şirkete mensup her ferd, arkadaşının yardımcısı durumundadır. Öte yandan, hadisler bildirmiştir ki, Cenâb-ı Hakk müslüman kardeşinin yardımında oldukça kişiye yardım etmektedir.[296]

ـ2ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]اشْتَرَكْتُ أنَا وَعَمَّارٌ وَسَعْدٌ فِيمَا نُصِيبُ يَوْمَ بَدْرٍ، فَجَاءَ سَعْدٌ بِأسِيرَيْن، وَلَمْ أجِئْ أنَا وَعَمَّارٌ بِشَىْءٍ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

2. (2300)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Ammar ve Sa'd, üçümüz Bedir'de nasibimize düşecek ganimette ortak olduk. Derken Sa'd, iki esirle geldi, Ammâr ve ben ise hiçbirşey getiremedik." [297]

ـ3ـ وعن زهرة بن معبد عن جده عبداللّه بن هشام:]وكانَ قَدْ أدْرَكَ النَّبىَّ #، وَذَهَبَتْ بِهِ أُمُّهُ زَيْنَبُ بِنْتُ حُمَيْدٍ إلى رسُولِ اللّهِ #، فَقَالَتْ يَا رسُول اللّهِ: بَايِعْهُ؟ فقَالَ: هُوَ صَغِيرٌ، فَمَسَحَ رَأسَهُ وَدَعَا لَهُ بِالْبَرَكَةِ، فكَانَ يخْرُجُ بِهِ جَدُّهُ عَبْدُاللّهِ بنُ هِشَامٍ إلى السُّوقِ، فَيشْتَرِى الطَّعَامَ فَيَلْقَاهُ ابنُ عُمَرَ، وابنُ الزُّبَيْرِ فَيَقُوَنِ أشْركْنَا، فإنَّ النّبىَّ # قَدْ دَعَا لَكَ بِالْبَرَكَةِ فَيُشْركُهُمْ، فَرُبَّمَا

أصَابَ الرَّاحِلَةَ كَمَا هِىَ فَيَبْعَثُ بِهَا إلى المَنْزِلِ]. أخرجه البخارى.

3. (2301)- Zühre İbnu Ma'bed, ceddi Abdullah İbnu Hişam'dan naklen anlatıyor: "Abdullah Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmüş idi. Annesi Zeyneb Bintu Humeyd onu (Abdullah'ı) Resûlullah'a götürüp şöyle dedi:

"Ey Allah'ın Resûlü; bundan biat al!" Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"O henüz küçük!" deyip başını okşadı, bereketle dua etti.

Onu (Zühre İbnu Ma'bed'i) ceddi Abdullah İbnu Hişam çarşıya çıkarır, yiyecek satın alırdı. Bir gün, ona İbnu Ömer'le, İbnu'z-Zübeyr (radıyallâhu anhümâ) rastladılar:

"(Satın aldıklarına) bizi de ortak kıl, zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sana bereketle dua buyurdu!" dediler. O, (bu teklifi kabul ederek) onları ortak yaptı.

(Abdullah İbnu Hişam o duanın bereketine) bazan bir deve yükü kâr ederdi de olduğu gibi eve gönderirdi."[298]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in duasıyla hasıl olan bereket mucizesine bir örnek sunmaktadır. Hadisin sonunda, bazan devenin, kendi mislince kâr ettiği belirtilmektedir. Bu bir bakıma yüzde yüz kâr demektir. İbnu Hacer bunu istiğrabla karşılayacakları ikna edici -aynı şekilde Efendimiz'in bereket duasına mazhar olan- Urvetu'l-Bârikî ile alakalı bir örnek kaydeder: Urve, ticaret kasdıyla pazara indiği zaman bir defada 40 bin (dirhem) kazanabilmektedir. Zîra o da, Resûlullah'ın bereket duasına mazhar olmuştur. O'nun dua alma vesilesi şöyledir: "Resûlullah'ın bereket duasına mazhar olmuştur. O'nun dua alma vesilesi şöyledir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine bir dînar vererek bir kurbanlık almaya gönderir. Urve onunla iki kurbanlık alır, birini bir dînara tekrar satar. Resûlullah'a gelince hem dînarını verir ve hem de bir

kurbanlık. İşte bunun üzerine Efendimiz berekete mazhar olması için dua ediverir.

2- Bu rivayetten şu fevâid çıkarılır:

***** Çocukların başı okşanır.

***** Büluğa ermeyenlerle biat yapılmaz.

***** Geçimlik aramak (ticaret etmek) kasdıyla çarşı ve pazara uğranılır.

***** Nerede olursa olsun bereket aranır.

***** Helâl şeylerde bile bollukta kerâhet olduğunu söyleyen aşırılara (zahidlere) reddiye var.

***** Resûlullah'tan herhangi bir şeyi hatırlayabilen çocuğun sahabeliğine hükmedilir (Bu husus ihtilaflıdır).

***** Kadınlar çocuklarını çeşitli vesilelerle Resûlullah'a götürmüşlerdir.

***** Ticaret talebi ve ortaklık müracaatı meşrudur.

***** Resûlullah'ın duasına icâbet-i İlâhî nev'inden bir mucize örneği mevcuttur.

***** Bazı âlimler; "Seni ortak yaptım" şeklinde mutlak bırakılan ifadenin yarı yarıya ortaklık hakkı tanıdığını belirtirler.[299]

ـ4ـ وعن السائب بن أبى السائب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]أتَيْتُ النّبِىَّ # فَجَعَلُوا يُثْنُونَ عَلىَّ وَيذْكُرُونَنِى، فقَالَ #: أنَا أعْلَمُكُمْ بِهِ، فقُلْتُ: صَدَقْتَ بِأبِى أنْتَ وَأمِّى، كُنْتَ شَرِيكِى، فَنِعْمَ الشَّريكُ كُنْتَ َ تُدَارِى وَ تُمَارِى[. أخرجه أبو داود.»المُدَارَةُ«: المدافعة. »وَالمُمَارَاةُ«: المجادلة .

4. (2302)- Saib İbnu Ebî's-Sâib (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim. Beni O'na zikredip hakkımda medh u senada bulun(arak tanıt)maya başladılar. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:

"Ben onu sizden iyi tanırım!" buyurdu. Ben (hemen atılıp):

"Annem, babam sana kurban olsun dedim, doğru söyledin, zîra sen benim ticaret ortağım idin, sen ne iyi ortaktın, ne itham görmüştüm, ne

de münakaşa yapmıştık!"[300]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la ortaklık yaptığını belirten es-Sâib İbnu Ebi's-Sâib (radıyallâhu anh), Resûlullah'a henüz peygamberlik gelmezden önce, Mekke'de ticaret ortağı idi. Gerçi Resûlullah'ın ortağı hususunda ihtilaf edilmiştir, bu zikri geçen Sâib mi, babası mı, Kays İbnu's-Sâib mi, başkası mı vs. Burada adı geçen Sâib hakkında da ulema arasında bazı ihtilaflar olmuştur. Bunların, isim benzerliğinden hasıl olan iltibaslara mebnî olması muhtemeldir.
2- Hadisten ulema, münakaşanın mekruh olduğuna dair hüküm çıkarmıştır. Nitekim Ebû Dâvud, bu hadisi Münakaşanın Mekruh Olduğuna Dair ismini verdiği bir bâbta zikreder.
3- Ticârî ortaklığın insanı tanımada iyi bir imkan olduğu, insan hakkında bu kanaldan elde edilen bilginin daha mûteber olacağı da anlaşılmaktadır.
4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın peygamberlikten önceki hayatı da bizim için sünnettir, örnektir. Zîra o zaman da ilâhî ismete (korumaya) mazhar idi. [301]

ŞİİR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Şiir, insanlar üzerinde tesir hâsıl eden bir beyan çeşididir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in "Beyanda sihir vardır" sözü belli ölçüde şiire de şâmildir. Mamafih, göreceğimiz üzere Resûlullah, şiiri müstakil olarak da ele alacak ve onda "hikmet" olduğunu belirtecektir.
Cahiliye döneminde, en az sihirbazlar kadar şâirlerin de cemiyet üzerinde müessiriyetleri vardı. Bu tesir iyiliğe olduğu kadar kötülüğe de

âit idi ve kötü yönü ağır basıyordu. Nitekim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) peygamberlikle ilgili, âdete muhalif ilk vak'alar ve ilk başkalıklarla karşılaştığı sıralarda bir korku geçirmiştir. Bazı rivâyetler Efendimizin bu korkusunu şâir mi oluyorum? diye ifade ettiğini belirtir. Şâir olmaktan korkup endişe duyması, o devirde bu zümrenin -en azından Resûlullah nazarında- pek iyi karşılanmadığını gösterir. Müşriklerin Hz. Peygamber'i: "O bir şâirdir" diye itham etmeleri de bir küçümseme, bir kötüleme ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm bu iddiayı muhtelif ayetlerde cevaplandırarak Resûlullah'ın şâir, vahyin de şiir olmadığını belirtir. [Yâsîn 69, Enbiya 21, Saffât 36, Tûr 30, Hâkka 41.] Kur'ân-ı Kerîm Şuarâ yani şâirler ismini taşıyan bir sûrede şâirlere ayırdığı husûsî bir pasajda onları, "yapmadıklarını söylemek"le karalar: "Şâirlere ancak azgınlar uyar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve yapmadıklarını yaptık dediklerini görmez misin? Ancak inanıp faydalı iş yapanlar, Allah'ı çok zikredenler ve haksızlığa uğratıldıklarında haklarını alanlar bunun dışındadır..." (Şuarâ 224-227).
Şu halde, şiir bir kalemde geçilecek bir bahis değildir. Kur'ân-ı Kerîm olsun, Resûlullah olsun şiir bahsine geniş ve mükerrer yer vermişlerdir. Bilhassa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın İslâm'ı tebliğ ederken şiir ve şâir vak'ası'nı küçümsememiş olduğu dikkat çekicidir. Bir taraftan müşrik şâirlerle mücadele etmiş, bir taraftan da mü'min şâirleri teşvik etmiş, korumuş iltifatlarda bulunmuştur:
***** Mü'minleri hicvedip, müşrikleri tahrik eden şiirler yazan meşhur yahudî şâiri Ka'bu'l-Eşref'i öldürtmüştür.
***** Bedir esirlerini fidye-i necatla serbest bırakıp ve hatta bazılarını bedelsiz affederken, Resûlullah'a hicviyeler yazarak müslümanları rencide eden Ukbe İbnu Ebî Muayt ile İranlılar üzerine düzdüğü hikayelerin Kur'ân'dan üstün olduğu iddiasını yayan Nadr İbnu'l-Hâris'i daha Medine'ye varmadan yarı yolda derhal idam ettirmiştir.
***** Amr İbnu Abdillah İbnu Umayr da Bedir esirleri arasında idi. Bir daha İslâm aleyhine şiir yazmayacağına dair söz vererek hayatını bağışlaması için Resûlullah'a yalvardı. Efendimiz onun yetim kalacak beş adet kız çocuklarını da düşünerek bağışladı. Ancak hürriyete kavuşunca tekrar İslam aleyhinde şiirler söylemeye başladı ve Uhud'a katıldı. İkinci sefer

esir düşünce, kurtulmak için yaptığı ricaları: "Müslüman bir yılana kendini iki sefer sokturmaz" diye geri çevirerek idam ettirdi.
***** Hâris İbnu Süveyd, müslümanları tahkir edici şiirleri sebebiyle öldürülünce, Ebû Afak bunun intikamını almak için Resûlullah'a karşı hicviye yazmıştı. Efendimiz: "Bu habisten bizi kim kurtaracak?" diyerek öldürülmesine işaret buyurdular ve derhal infaz edildi.
***** Ebû Afak'ın ölümüne tahammül edemeyen Esma Bintu Mervân, İslâm'a karşı alay dolu bir şiir yazdı. Onun sözleri Resûlullah'a ulaşınca: "Bunun cezalandıracak kimse kalmadı mı?" buyurdu. Umayr İbnu Adiyy o günün gecesinde, kadının cezasını verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah"a ve Resûlüne yardım ettiniz" iltifatında bulundular.
***** Mekke Fethi'nde herkes affedilirken "Kâbe'nin örtüsünde sarılı olarak bile bulunsa öldürülmesi" emredilen on kişiden üçü de şâir idi: Bunlardan biri Abdullah İbnu Hatal'dır. Bu, önceleri müslüman olup Medîne' ye yerleşti ise de bilahare irtidad edip Mekke'ye kaçtı ve Resûlullah aleyhinde şiirler düzdü. Bunun şiirlerini, çalgı aletleri refakatinde Fertânâ ve Karîba adında şarkıcı iki köle, Habeşî bir beste ile söyleyip Mekkelileri eğlendiriyorlardı. İşte bu üç şahış Fetih günü af dışı tutuldular.
***** Nesâî'nin bir rivayetinden anlaşılacağı üzere Resûlullah'a hakaret eden şâir bir köleyi, bu davranışı sebebiyle, izin almadan, anında öldüren âmâ efendisini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muaheze etmez, takdir ve iltifatlarda bulunur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şiir ve şâir karşısındaki gerçek tavrını anlamak için müslüman şâirlere karşı davranışını da kısaca hatırlatmamız lazımdır.
Hemen belirtelim ki, onları da himaye ve taltif etmiş, öbürlerine cevap vermeye, müslümanların morallerini takviye edecek şiirler yazmaya teşvik etmiştir. Etrafından ayırmadığı üç meşhur şâiri vardır: Hassan İbnu Sabit, Abdullah İbnu Ravâha, Ka'b İbnu Mâlik (radıyallâhu anhüm).
İhtiyaç hâsıl oldukça bunları çağırıp: "Kureyş'e karşı hicviyelerinizi fırlatın. Zîra sizin şiirleriniz onlar üzerinde ok yarasından daha ağır

yaralar açmakta!" derdi.
Bunlardan Hassan (radıyallâhu anh)'ın baş şâir mesabesinde Efendimiz yanında ayrı bir yeri vardır. Onu her çağrısında: "Ey Hassan Resûlullah adına onlara cevap ver!" der, Rûhu'l-Kudüs'le kendine yardım etmesi için Allah'a dua ederdi. Zaman zaman Hassan'a: "Sen Allah ve Resûlü için onları hicvettikçe Rûhu'l-Kudüs seni takviye etmektedir, yardımcındır" diyerek onu teşvik ve taltif buyurmuşlardır. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) der ki: "Bir defasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ka'b İbnu Mâlik'in hicviyesini yeterli bulmayarak Hassan'ı çağırdı. Hassan huzur-u risâlet penâhiye girince: "Nihayet düşmanını diliyle(13) yere seren arslanı çağırma ânı gelmiş" diye (sonradan çağırılmış olmanın serzenişini de ifade ederek) böbürlenir, dilini dışarı çıkarıp ağzının etrafında şöyle bir çevirir. Ve sözüne devamla:
"Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun onları dilimle, deri parçalar gibi parçalayacağım!" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ağır ol! Ebû Bekir Kureyş'in nesebini senden daha iyi bilir. (Ondan istifade et, biliyorsun ben de Kureyşliyim), onlar arasında nesebim var (hicivlerinden bana da zarar gelmesin. Bu maksadla Ebû Bekir teferru-âtlı bilgi verip) beni onlardan ayırıncaya kadar şiir yazmada acele etme!" dedi. Hassan ona, (Ebû Bekir'e) yaklaşıp tekrar geri çekildi ve:
"Ey Allah'ın Resûlü o bana nesebini tanıttı. Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun, seni onlardan, tereyağından kıl çeker gibi çekip alacağım" dedi."
Hz. Peygamber için şiir, iyiye de kötüye de kullanılabilecek bir silahtı. "Mü'min bedeni ve malı ile olduğu kadar diliyle de cihad etmekle mükellefti." Hassan'a Kureyza yahudîleriyle mücadele sırasında onları hicvetmesini emretti ve: "Cebrail (aleyhisselâm) seninle birliktedir" diyerek cesaretini artırdı. Bedir savaşı önce her iki tarafın şiir atışmasıyla başlar. İbnu Hişam yirmi sayfayı geçen bu şiirleri kaydeder.
Bir kısım rivayetler -görüleceği üzere- Resûlullah'ın zaman zaman bazı beyitleri bizzat inşad buyurduğunu, bazı güzel şiirlerin okunmasını arzu ettiğini gösterir.
Sözümüzü hülasa edelim: Şiir bahsi şeriatimizde müstakil bir bahis teşkil eder. Onun kullanılışını disiplin altına alan çok sayıda hadis vârid

olmuştur. Resûlullah[302] bâtıl ve hevâ adına olan şiirleri reddederken Hakk yolunda edeb adına olan şiirleri övmüş ve şâirlerini taltif buyurmuş, teşvik etmiştir. İslam âlimleri, buna bağlı olarak bazen lehinde, bazen aleyhinde şiir hakkında beyanlarda bulunmuşlardır. Sadedinde olduğumuz bahiste, bu dalda vârid olan hadislerden bir kısmını göreceğiz.[303]

ـ1ـ عن أبىّ بن كعب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه #: إنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً[. أخرجه البخارى وأبو داود .

1. (2303)- Übey İbnu Ka'b (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Şiirde hikmet vardır"*[304]

ـ2ـ وفي رواية له عن ابن عباس:]جَاءَ أعْرَابِىٌّ إلى النَّبىِّ # فَجَعَلَ يَتَكَلَّمُ بِكَمٍ، فقَالَ # إنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْراً، وَإنَّ مِنَ الشّعْرِ حِكْماً[.

2. (2304)- Ebû Dâvud'da İbnu Abbâs (radıyalâhu anhümâ)'dan yapılan bir rivayet şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir bedevî geldi. (Dikkat çekici bir üslubla) konuşmaya başladı. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm):
"Şurası muhakkak ki beyanda sihir vardır, şurası da muhakkak ki şiirde de hikmetler vardır" buyurdu."[305]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın güzel ve faydalı şiirler karşısındaki müsbet ve senakâr olan tavrına şehadet etmektedir.
2- Hikmet: Doğru, hakka mutâbık olan söz mânasına gelir. Aslen men etmek mânasında olduğu da söylenmiştir. Hadis, şiirde kişiyi sefahet ve

kötülüklerden men eden faydalı bir söz olduğunu ifade eder. Resûlullah bir başka hadislerinde: "Şurası muhakkak ki, beyanda sihir vardır, ilimde cehalet, şiirde de hikmetler ve sözde de tatsızlık[306] vardır" buyurmuştur. Sa'sa'a İbnu Suhân bu hadisi şöyle açıklar: "Resûlullah doğru söylemiştir. Beyanda sihir vardır cümlesine gelince: "Üzerinde başkasının hakkı bulunan bir kimse, hak sahibinden daha belâgatlıdır, beyanıyla herkesi teshir ederek kendini haklı gösterebilir. "İlimde cehalet vardır" cümlesine gelince: Âlim bilmediği hususta tekellüfe girerek cehaletini ortaya kor. "Şiirde hikmetler vardır" sözüne gelince: Bununla, insanların ibret aldığı mev'ize ve meseleler kastedilmiştir. "Sözde tatsızlık vardır" sözü de kelamını onu istemeyene arzetmendir."

3- Taberî: "Bu hadis, mutlak şekilde şiiri mekruh addederek, İbnu Mes'ud'un: "Şiir şeytanın mezâmiri (çalgıları)dır" sözüyle ihticac edenleri reddeder" der. Taberî, şiiri mutlak şekilde reddedenlerin gösterdikleri bir başka rivayetin de vâhi (çok zayıf) olduğunu belirtir. O rivayet, merfu olarak Ebû Ümâme'den yapılmıştır: "İblis yeryüzüne indirildiği zaman: "Yâ Rabbi bana bir Kur'ân ver" diye dua etti. Cenâb-ı Hakk: "Senin Kur'ân'ın şiirdir" dedi."[307]

ـ3ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللّه #: ‘نْ يَمْتَلِئَ جَوْفُ أحَدِكُمْ قَيْحاً حَتَّى يَرِيَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أنْ يَمْتَلئَ شِعْراً[. أخرجه الخمسة إ النسائى.وفي أخرى لمسلم عن الخدرىّ:]بَيْنَا النبىُّ # يَسِيرُ إذْ عَرَضَ شَاعِرٌ يُنْشِدُ، فقالَ #: خُذُوا الشَّيْطَانَ، أوْ أمْسِكُوا الشَّيْطَانَ[. وذكر نحوه.»الْقَيْحُ« الصديد الذي يسيل من الدمل والجرح.ومعنى »يَرِيَهُ« يأكله .

3. (2305)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden birinin içine onu bozacak irin dolması, şiir dolmasından hayırlıdır."[308]

el-Hudrî'den Müslim'in kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yürümekte iken karşısına şiir inşad eden bir şâir çıktı. Efendimiz: "Şeytanı tutun" veya "Şeytanı yakalayın" diye emretti.[309]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis şiir ezberlemeyi zemmetmektedir. Bunu karına irin dolmasıyla kıyaslamak suretiyle ifade etmektedir. Müslim'in bir rivayetinde bu hadisin vürud sebebi de zikredilir: "Resûlullah'la birlikte Arc karyesinde yürürken şiir inşad eden bir şâir karşımıza çıkmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Şu şeytanı yakalayın -veya şu şeytanı tutun- kişinin karnına irin dolması kendisi için, şiir dolmasından hayırlıdır" buyurdu." Burada şiire zemm mutlaktır. Yani az olmuş çok olmuş, muhtevaca hayır olmuş, şer olmuş ayırım yapılmamış, hepsi toptan zemmedilmiştir. Şiir karşısında böyle bir tavır, başka rivayetlere aykırıdır. Ulema bu hususta ihtilaf eder. Cumhur, iyi ve kötü şiiri ayırır, zemmi "şiirin kişiye galebe çalmış olmasıyla veya şiirin mezmum (kötü) olmasıyla veya o kimsenin kâfir olmasıyla" îzah eder. Sadedinde olduğumuz bu şiir de te'vil edilmiş, zemmin mutlak değil, mukayyed olduğuna dikkat çekilmiştir. Yani, "Kişinin, içini tamamiyle şiirle doldurup birbaşka şeye yer vermemesi halinde zemm vâki olmaktadır" denmiştir. Bu anlayışta olanlar için, Buhârî'nin bu hadisi kaydettiği bâb'ın başlığı, hadisteki "kayd"ı anlamamıza yardım eder: "İnsan üzerine şiirin galebe çalarak zikrullah ve ilme mâni olduğu zaman mekruh olması bâbı." Öyleyse şiir karşısında ifade edilen kerâhet bu hususta düşülecek aşırılıkla ilgilidir. Öyleyse bir kalbe zikrullah ve ilim galebe çalarsa, mezmum olmayan şiirin de varlığı, kalbin şiirle dolmasını ifade etmez. İbnu Ebî Cemre, "karnın dolması" mefhumuyla, sadece kalbi vacib ve müstehap olan vazifeleri unutturacak kadar kendisiyle meşgul eden mezmum şiirlerin kastedildiğini anlamaz; sözgelimi seci'li söz, sihir vs. gibi kalbin katılaşıp Allah'tan uzaklaşmasına, itikadında bir kısım şekk ve vesveselerini doğmasına, insanların birbirlerine karşı soğuma, küsüşme, kin ve buğzlarına sebep olan herçeşit bilgi ve kültürü de ilave

eder. Hadisin mefhumuna İbnu Ebî Cemre'nin kazandırdığı bu vüs'at zamanımız insanının her çeşit dînî havadan koparılıp maneviyattan uzaklaştırılması için -görünmez güç komitelerce- şuurlu ve sistemli şekilde yürütülen bazan san'at, bazan spor, bazan folklör, bazan politika, bazan dedikodu, kehanet, yıldız falı, fütirizm, magazin, bilmece-bulmaca vs. vs. meşguliyetlerini hatıra getirmektedir. Zîra bu meşguliyetler, cüz'i sayıda ferdler için bir mâna ifade etse de kâhir ekseriyet için abesle iştigalden, Allah'la arasına kurulmuş "şeytan tuzağı"ndan öte bir mâna taşımaz. İbnu Ebî Cemre gibi: "Kalbin irinle doldurulması bunlarla doldurulmasından hayırlıdır" demek hadisin ruhuna muvafık düşer.

2- Bu hadiste, şiiri zemmederken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şiddetli ve mübalağalı bir üsluba başvurduğu dikkat çekici bir husustur. "Mübalağalı" diyoruz, çünkü müteakip rivayetlerde görüleceği üzere, Efendimiz'in şiir karşısındaki tavrı her seferinde buradaki gibi sert değildir, bilakis şiire yer vermiştir. İbnu Hacer bu sertliği Hz. Peygamber'in muhataplarında görülen aşırı şiir düşkünlüğüyle îzah eder ve: "Çünkü hitabettiği kimseler, şiire son derece kıymet veren, fazlaca teveccüh edip onunla çokça meşgul olan kimselerdi. Bu yüzden, Kur'an'a ve zikrullah'a ve ibadete yönelmeleri için onları şiirden zecretti..." der.

Bunlara, emredilen kadar yer verdikten sonra başka şeyle (mezmum cinsinden olmamak şartıyla) meşgul olmanın zarar vermeyeceğini ilave eder.

3- Arc, Mu'cemu'l-Büldân'da belirtildiği üzere Tâif'e bağlı karyelerden biri olup Medîne'ye 78 mil mesafededir.[310]

ـ4ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ النبىُّ # يَضَعُ لِحسَّانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه مِنْبَراً في المَسْجِدِ يقُومُ عَلَيْهِ يُفَاخِرُ، أوْ يُنَافِحُ عَنْ رسولِ اللّه # وَكانَ يَقُولُ: إنَّ اللّهَ يُؤَيِّدُ حَسَّاناً بِرُوحِ الْقُدْسِ مَا نَافَحَ، أوْ فَاخَرَ عَنْ رسولِ اللّهِ #[. أخرجه البخارى وأبو داود

والترمذي.»المُنَافَحَةُ« المخاصمة.»وَالتَّأيِيدُ« التقوية.»وَرُوحُ الْقُدُسِ« هو جبريل عليه السم .

4. (2306)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şâir Hassan İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) için mescide hususî bir minber koymuştu. Hassan, orada kurulup mufâhara yapar veya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı hasımlarına karşı müdafaa ederdi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah (c.c.) Hassan'ı, Resûlullah'ı müdafaa ettiği veya onun adına mufâhara yaptığı müddetçe Rûhu'l-Kudüs'le takviye etmektedir" derdi.".[311]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Buhârî'de buradaki şekliyle mevcut değildir. Ancak "Müşrikleri hicvetme" bâbında buna yakın bir mânada rivayet gelmiştir. Bu rivayet 2313 numarada kaydedileceği için buraya almadık.

2- Bu ve bundan sonra gelecek bir kısım rivayetler, şiirin lehinedir, yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şiire de yer verip şâirleri buna teşvik ettiğine, hatta iltifatlarda bile bulunduğuna delalet etmektedirler. Hassan İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) -Umumî açıklama kısmında belirttiğimiz üzere- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hususî şâirlerinden biri ve hatta birincisidir. Bu san'attaki başarı ve temayüzü sebebiyle hususî şekilde peygamberî iltifat ve teşviklere mazhar olmuştur. Mü'minlerin kendisini dinleyerek -hasım taraftan gelecek edebî taarruza karşı- morallerinin takviye edilmesi maksadıyla mescidde onun şahsına mahsus bir minberin tesisi az bir iltifat, küçük bir ikram değildir. Rûhu'l-Kudüs'le te'yid ve takviyesinin lisan-ı nübüvvetle tebşiri, Hassan'ın şanını yüceltmede hususî minber tesisinden de öte bir ikram, bir iltifattır. Zîra Rûhu'l-Kudüs'ten maksad Cebrâil'dir. Cebrâil aleyhisselâm ise Cenâb-ı Hakk'tan aldığı emirle iş yapan, peygamberler ve onlar mesabesindeki kimselere ilâhî mesajı ulaştıran melektir, Mukarrebûn denen ilâhî yakınlığa ermiş en büyük meleklerden biridir.

Hassan'a yapılan bu iltifattan bir hissenin, kıyâmete kadar her asırda, dünyanın herbir beldesinde mü'minler arasında aynı hizmeti yürütecek bütün şâir ve ediplere ayrıldığını, Hassan'ın şahsında onlara da hitab edildiğini istidlal etmek mümkündür.[312]

ـ5ـ وعن عمر بن الشريّد عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]رَدِفْتُ رَسُول اللّهِ # يَوْماً فقَالَ: هَلْ مَعَكَ مِنْ شِعْرِ أُمَيَّةَ بْنِ أبِي الصَّلْتِ شَىْءٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قالَ: هِيهْ، فَأنْشَدْتُهُ بَيْتاً،فَقَالَ: هِيهْ، حَتَّى أنْشَدْتُهُ مِائَةَ بَيْتٍ[. أخرجه مسلم .

5. (2307)- Amr İbnu'ş-Şerrîd, babasından [Şerrîd'den naklen radıyallâhu anh] anlatıyor: "Bir gün ben Resûlullah'ın bineğinin arkasına binmiştim. Bir ara bana:

"Hafızanda Ümeyye İbnu Ebi's-Salt'ın şiirinden birşeyler var mı?" diye sordu. Ben: "Evet!" deyince:

"Söyle!" dedi. Ben kendisine bir beyt okudum. O yine:

"Devam et!" dedi. Ben bir beyt daha okudum. O yine,

"Söyle!" emretti. Böylece kendisine yüz beyit okudum."[313]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste "söyle" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı hih'tir. Bu kelime herhangi bir fiilden gelmez. Bazan, bu mânada olmak üzere, dilimizde "hi" sesini çıkarırız. "Haydi", "söyle!", "devam et!", "evet" gibi mânalarla ifade edilebilir.

2- Ümeyye İbnu Ebi's-Salt cahiliye şâirlerindendir. Okuma yazma bilir, bu yüzden kültürlüdür. Eski mukaddes kitapları okumuş olup, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in dîni üzere yaşamakta, içkiyi, zinayı haram bilip putları reddetmektedir. İbadeti putlara değil, tek olan Allah'adır. Cahiliye besmelesi olan bismikallâhümme tabirini ilk defa onun kullandığı, sonradan bütün Mekkelilerce benimsendiği belirtilir. Dînî kitaplarda,

Hicaz yöresinden bir peygamber geleceğini okuduğu için onun beklentisi içindedir ve hatta bu peygamberin Kureyş'ten olacağına, ona kırk yaşlarında peygamberliğin geleceğine dair teferruâtı öğreninceye kadar kendisinin, beklenen bu peygamber olacağını ümid etmektedir. Bu halette iken Resûlullah'ın risâleti mevzubahis olunca O'na karşı kıskançlık duymuş ve İslam'ı kabullenmek şerefine erememiştir. Bedir'de öldürülen Kureyşlilere karşı düzdüğü mersiyesi meşhurdur.
Şiir yönü oldukça güçlüdür, hatta Ebû Ubeyde: "Ümeyye İbnu Ebî's-Salt'ın Sakif'in en güçlü şâiri olduğunda Araplar ittifak eder" der. İbnu Hacer'in Sâhibu'l-Mir'ât'dan nakline göre, Ümeyye İbnu Ebi's-Salt bir ara Resûlullah'ın risâletine inanmış ve Medîne'ye hicretten önce Tâif'ten malını almak üzere Hicaz'a gelmiş. Bedir'e indiği zaman kendisine: "Ey Ebû Osman nereye gidiyorsun?" diye soranlara:
"Muhammed'e tâbi olmak istiyorum!" cevabını verir. Bunun üzerine:
"Bu kuyuda ne var biliyor musun?" derler. "Hayır!" deyince,
"Dayının iki oğlu Utbe ve Şeybe, falan filanlar da kuyunun içindeler!" derler. Bunun üzerine öfkelenerek devesinin burnunu kesip, elbisesini yırtar, ağlar ve Tâif'e gider, orada ölür.
Ölüm tarihi -hicrî 2 ile 9 arasında- ihtilaflı ise de tarihçiler kâfir olarak öldüğünde ittifak ederler. Şurası muhakkak ki Bedir savaşına kadar yaşadı ve orada öldürülenler üzerine meşhur mersiyesini yazdı. Bazıları şu âyetin onun hakkında nazil olduğunu söylerler: "(Ey Muhammed) onlara şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz ayetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin haberini anlat" (A'raf 175).
Ümeyye İbnu Ebi's-Salt'ın şiirlerinde manevî bir derinlik vardır; vahdaniyet, ölüm, âhiret ve Allah'a îman gibi mevzuları işler. Bir kasidesi şöyle başlar:
"Kıyamet günü Allah nezdinde,
Haniflik hariç her din bâtıldır."
Bir diğer kaside de şöyle başlar:
"Ey Rabbim! Beni ebediyen kâfir yapma.
Kalbimin sırrını daima îman kıl."
Şiirlerinde bu çeşit ifadeler çoktur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sebeple onun şiirlerini, zaman zaman dinlemek arzu etmişler ve

dinledikten sonratakdirlerini ifade buyurmuşlardır. Efendimiz şiirlerine olan takdirlerini bir seferinde: "Şiiri îman etti, kalbi küfürde kaldı" diyerek; bir başka seferde de "Ümeyye İbnu Ebi's-Salt îman edeyazmış" diyerek ifade etmiştir.
Onun kasidelerinden bazı pasajlar:
"Kendine bir destek edinmeyen ve kullarını bir takdir üzerine yaratan Allah'a hamd olsun. O'nun kudretine boyun eğenler arasında, şükretmek için benim de yüzüm ve bütün vücudum secde eder."
....
"Rabbimizin varlığına olan deliller apaçıktır. Bu delilleri ancak bir kâfir inkar eder. Gece ve gündüz yaratılmıştır. Bunların her birisinin müddeti bir diğerinden ayrı olarak belirtilmiş ve sınırlandırılmıştır. Yüce Allah, ışığı her tarafa saçılmış bir güneş ile gündüzü aydınlatır. kıyamet gününde Allah'ın yanında Haniflikten başka din bâtıldır."
....
"Aramızdan bir peygamber çıkıp da bize, ölümle biten bu hayattan sonrası hakkında bilgi verse. Babalarımız bizi büyütüp yetiştirmekte iken öldüler. Biz de çocuklarımızı yetiştirmekte iken öleceğiz. Daha sonra geleceklerin de daha önce gidenlerin arkalarından gideceklerini biliyoruz, ama bu bilmenin bize hiçbir faydası yoktur."
....
"Geçmiş hadiselerde bir ibret görüyor musun? Ey Kalbim! Kötülükleri bırak, kör olma, yolunu şaşırma. Ölümü ve öldükten sonra tekrar dirilmeyi hatırından çıkarma. Gelmiş ve geçmiş zamanın aldattığı kimselerden olma. Çünkü sen, üzerinde yaşayan insanları aldatmakta olan bir dünyadasın. Bu dünyada kalbi kinle yanıp tutuşan bir düşman vardır."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın takdir edip dinlemeyi arzu ettiği cahiliye devri ediplerinden biri de Kus İbnu Saîde'dir . Resûlullah onu, henüz peygamber olmazdan önce bir keresinde Ukaz panayırında dinlemişti. Hikmetli ifadelerle dolu olan bu hutbeyi bilahare hatırlayan Efendimiz, bunu bir hatırlayabilenin olup olmadığını sormuş, Hz. Ebû Bekir ezberlediğini söyleyerek baştan sona okuyuvermiştir. Bize kadar muhafaza edilen hutbenin özeti şöyledir:

"Ey ahali! Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz, ibret alınız. Yaşayan ölür, ölen fani olur. Olacak olur, yağmur yağar, otlar biter, çocuklar doğar, analarının babalarının yerini tutar, sonra hepsi yok olup gider. Hadiselerin ardı arası kesilmez, hep birbirini kovalar. Kulak veriniz, dikkat ediniz, gökte haber var, yerde ibret alacak şeyler var. Yeryüzü bir karış elvan, gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür, denizler durur, gelen kalmaz, giden gelmez, acaba vardıkları yerden memnunlar mı da kalıyorlar? Yoksa orada bırakılıp da uykuya mı dalıyorlar? And içerim Allah'ın nezdinde bir din vardır ki o, şimdi bulunduğumuz dinden daha sevgilidir. Allah'ın bir elçisi vardır ki gelmesi pek yakın oldu, gölgesi başınızın üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki O'na uyar, O da, kendisine doğru yolu gösterir. Yazık o kara bahtlıya ki O'na isyan ve muhalefet eder. Yazıklar olsun ömürleri gaflet içinde geçen ümmetlere. Ey Cemaat! Nerede babalarınız, dedeleriniz! Nerede süslü saraylar ve taştan yapılar, Âd ve Semud kavmi? Hani dünya varlığına mağrur olup da kavmine, "Ben sizin en büyük Rabbinizim" diyen Firavun ile Nemrud? Onlar size nisbetle daha zengin, kuvvet ve kudret bakımından sizden daha ileri durumda değil miydiler? Bu dünya, değirmeninde onları öğüttü, toz etti dağıttı; kemikleri bile çürüyüp dağıldı; evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor. Sakın onlar gibi gaflet etmeyin, onların gittiği yola gitmeyin. Her şey yok olacaktır, kalacak olan ancak Yüce Allah'dır ki birdir, benzeri ve ortağı yoktur. Tapılacak ancak O'dur. Doğmamış ve doğurmamıştır. Önce gelip geçenlerde bizim için ibret alınacak çok şeyler vardır. Ölüm ırmağının girecek yerleri var ama çıkacak yeri yoktur. Büyükküçük hep göçüp gidiyor, giden geri gelmiyor. Anladım ki herkese olan, bana da olacaktır."

Başkaca şiirleri ve hakîmâne sözleri bulunan Kus İbnu Saîde hakkında da Hz. Peygamber: "Allah Kus'a mağfiret buyursun. O tek başına müstakil bir ümmet olarak haşrolacaktır" buyurmuştur.

Resûlullah'ın iltifat ve takdirine mazhar olan Kus İbnu Saîde'nin ölümden sonra dirilme ve âhiret ahvaliyle ilgili bir şiiri de şu mealdedir:

"Ey ölüye ağlayan kimse! Ölüler mezarlarında yatıyorlar. Üstlerinde kendi mallarından olarak sadece bir kefen parçası vardır. Onları kendi hallerinde bırak uyusunlar, zîra bir gün gelecek ki, o gün çağırılacaklar;

onlar da uykudan uyanır gibi uyanıp evvelce nasıl yaratılmışlarsa gene öyle yaratılıp çağırılan yere gidecekler. Onların bir kısmı çıplak bir kısmı giyinik olarak gelecekler. Giyinik olanlar da bir kısmı yeni elbiseler, bir kısmı eski elbiseler giymiş durumda olacaklar."[314]

ـ6ـ وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]جَالَسْتُ النبىَّ # أكْثَرَ مِنْ مِائَةَ مَرَّةٍ، وَكَانَ أصْحَابُهُ يَتَنَاشَدُونَ الشِّعْرَ، وَيَتَذاكَرُونَ أشْيَاءَ مِنْ أمْرِ الجَاهِلِيَّةِ وَهُوَ سَاكِتٌ، وَرُبَّمَا تَبَسَّمَ مَعَهُمْ[. أخرجه الترمذي.

6. (2308)- Câbir İbnu Semure (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la yüz defadan fazla birlikte oturdum. Ashâbı ona şiirler okuyor, cahiliye devriyle ilgili hadiseleri zikrediyorlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da sâkitâne onları dinlerdi. Bazan (anlatılanlara) onlarla birlikte tebessüm buyurduğu olurdu."[315]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) talim meclislerinde yorucu ve usandırıcı olmaması için zaman zaman israiliyata ait ibretli kıssaların anlatılmasına yer verdiği gibi, şiir okunmasına da yer vermiştir. "Kalbi zaman zaman dinlendirmek" nebevî emirlerden biridir: ‘Ravvehû’l-kulûbe sâaten ba’de sâatin’ Sadedinde olduğumuz rivayeti te'yid eden fiilî bir sünnete göre, Hz. Peygamber'in huzurunda Kur'ân'la birlikte şiir de okunurdu. Bir defasında Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) böyle bir şiir okuma seansı sırasında meclise girer ve hayretle:
"Kur'an'la birlikte şiir de mi?" diye tepki gösterir. Ancak Efendimiz onu teskin maksadıyla:
"Evet, bir müddet bu, bir müddet de öteki!" buyurur. Ebû'd-Derdâ'nın şu sözü de meseleyi te'yid eder ve Resûlullah'ın bu perensibinin zamanla yaygınlaşıp ashabca benimsenmiş olduğuna bir delil olur: "Hak

(şeyler)in talebinde daha şevkli, daha gayretli olabilmek için kalbimi hak olmayan şeyle (câiz olan lehviyatla) dinlendiriyorum."

Aliyyü'l Kâri, Ashâbın gülüp Resûlullah'ın tebessüm buyurdukları, cahiliye umuruyla ilgili olarak anlatılan vakalara bir örnek kaydeder: "Cemaatten biri:

"Hiçbir put benimki kadar sahibine faydalı olmamıştır" dedi. Yanındakiler:

"Bu nasıl oldu, anlat!" dediler. O açıkladı:

"Ben putumu (hurma, süt ve tereyağı karışımı bir helvadan ibaret olan) hays'tan yapmıştım. Kıtlık senesinde hergün bir parça yemeye başladım.

"Bir diğeri atılıp:

"Ben de, bir gün iki tilkinin gelerek putumun tepesine çıktıklarını ve orada bevl ettiklerini gördüm. Kendi kendime: "Bu ne biçim Rab ki, tilkiler çıkıp tepelerine bevl ediyorlar?" dedim ve Ey Allah'ın Resûlü! Sana gelerek müslüman oldum."[316]

ـ7ـ وعن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]دَخَلَ النبىُّ # مَكَّة في عُمْرَةِ الْقَضَاءِ وَعَبْدُ اللّهِ بْنُ رَوَاحَةَ يَمْشِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ:خَلُّوا بَنِى الكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ الْيَوْمَ نَضْرِبْكُمْ عَلى تَنْزِيلِهِضَرْباً يُزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ وَيُذْهِلُ الخَلِيلَ عَنْ خَلِيلِهِفقَالَ لَهُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: بَيْنَ يَدَىْ رَسُولِ اللّه #، وَفي حَرَمِ اللّهِ تَقُولُ الشِّعْرَ، فقَالَ #: خَلِّ عَنْهُ يَا عُمَرُ، فَلَهِىَ أسْرَعُ فِيهِمْ مِنْ نَضحِ النَّبْلِ[. أخرجه الترمذي وصححه والنسائى.»نضْحُ النَّبْلِ« الرمى به .

7. (2309)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Umretu'lkazâ sırasında Mekke'ye girdiği zaman şâiri Abdullah İbnu Ravâha, önünde yürüyor ve şu şiiri okuyordu:

"Ey kâfir çocukları (Resûlullah'a) yol açın!

Bugün ona gelen vahiy adına, size,

Öyle bir vururuz ki, tepenizi yerinden uçurur,

Ve dostu dostuna unutturur."
Bunu gören Hz. Ömer:
"Ey İbnu Ravâha! Sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önünde ve Allah'ın Harem bölgesinde şiir mi okuyorsun?" dedi. Ancak Resûlullah:
"Ey Ömer bırak onu. Onun şiirleri, Mekkeli kâfirlere okdan daha çabuk tesir eder!" diyerek müdahale etti."[317]

ـ8ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ لِرسولِ اللّهِ # حَادٍ يُقَالُ لَهُ أنْجَشَةُ، وَكانَ حَسَنُ الصَّوْتِ، فقَالَ لَهُ النّبىُّ #: رُوَيْدَكَ يَا أنْجَشَةُ َ تَكْسِرِ الْقَوَارِيرَ، أوْ سَوْقَكَ بِالْقَوَارِيرِ. يَعْنِى: ضَعَفَةَ النِّسَاءِ[. أخرجه الشيخان.وقوله »رُوَيْدَكَ« يعنى ارفق وتأنّ، ونحو ذلك.وشبه النساء »بِالْقَوارِيرِ« ‘ن أقلّ شئ يؤثر فيهن من الحداء، أو الغناء، أو أراد أن النساء قوة لهن على سرعة السير .
»وَالحُدَاءُ« مما يهيج ا“بل ويبعثها على السير وسرعته فيضر ذلك بالنساء التى عليهن .

8. (2310)- Yine Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (kafilenin yürüyüş temposunu ezgileriyle) canlı tutan bir kölesi vardı, adı Enceşe idi. Bu zat güzel sesli birisiydi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona:
"Ey Enceşe ağır ol! Şişeleri kırma -veya şişeleri sevkederken ağır ol- dedi. Şişe ile zayıf kadınları kastediyordu."[318]

AÇIKLAMA:

1- Enceşe (radıyallâhu anh), Resûlullah'ın güzel sesli Habeşî bir kölesi idi. Ebû Mâriye diye künyesi vardı. Veda Haccı sırasında, Resûlullah'ın zevceleri ile bir kısım müslüman kadınların develerini sevkediyordu. Bu kadınlardan biri de Ümmü Süleym idi. Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin bir

rivayeti, bu esnada erkeklerin develerini de Berâ İbnu Mâlik' in sevkettiğini belirtir. Kadınların develerini sevkeden Enceşe bazı ezgiler okumuş, okuduğu ezgilerle develeri hızlandırmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) teşbihli bir üslupla müdahale ederek okuduğu ezgilerin ritmini değiştirerek develerin yürüyüş temposunu ağırlaştırmasını söylemişti.
Taberânî'nin bir rivayeti, Enceşe'nin bilahare Medîne'den sürülen muhannislerden olduğunu tasrih eder.
2- Hadiste geçen hâd, "huda"nın ism-i fâilidir. Hudâ, hususî bir ezgi söyleyerek deveyi yürütmek, sevketmek mânasına gelir. Belirtildiğine göre, develer yürüme sırasında okunan belli bir ezginin ahengine karşı hassasiyet gösterip, adımlarının temposunu, söylenen bu şarkının ritmine göre ayarlayabilmekte, hızlı veya hafif olabilmektedir. mûsikinin tesiriyle canlıların yönlendirilmesi hadisesinin başka örnekleri de var: Beşikteki çocuğun, kendisi için okunan ninninin ahengine kapılarak sükunete ermesi gibi. Keza, Ka'be ile ilgili övgüler ve medhiyeler okunarak insanları hacca teşvik eden ezgiler vardır, bunlara da hacîc denmektedir. Askerî marşlar da hamasi duyguları tahrik, savaşa teşcide müessirdir.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınların fıtrî olan zaaflarını ifade etmek için, onları çabuk kırılan şişeye teşbih buyurmuştur. Enceşe'ye sevki ağırlaştırması için yapılan nebevî hitap, rivayetlerde farklı kelimelerle gelmiştir: "Ağır ol!", "Rıfkla sevket!", "Ağır ol, rıfkla hareket et" gibi.
Kadınların şişeye teşbihini âlimler farklı yorumlara tabi tutarlar.
***** Katâde: "Kadınların zayıflığı kastedilmiştir."
***** Râmahurmuzî: "Kadınlar, ince ve harekete karşı zayıf olan cam şişelerle kinaye edilmişlerdir. Çünkü kadınlar incelikte, letafette ve bünye zayıflığında şişelere benzerler."
***** Bazılarına göre mâna şöyledir: "Kadınları ağır, dikkatli ve itinalı sevket, develerde şişe yüklü olduğu takdirde göstereceğin îtina gibi."
***** Bazı âlimler de: "Kadınların memnuniyetten memnuniyetsizliğe çabuk geçmeleri ve vefa üzerine devamlarının azlığı sebebiyle, çabuk kırılan ve zorlamaya gelmeyen şişelere benzetilmiştir" demişlerdir.

***** Hattâbî der ki: "Enceşe siyahî idi. Sevki şiddetli bir tarzda yapıyordu. Bineklere karşı rıfk üzere davranmasını emretti."

***** Ebû Ubeyde el-Herevî şöyle demiştir: "Enceşe güzel sesliydi. Resûlullah, kadınların onun sesini işitmesini istemedi, çünkü güzel ses nefisleri tahrik eder, kadınların azimlerindeki zayıflığı ve sesin onlardaki süratli tesirini, çabuk kırılma tabiatında olan şişelere benzetti."

***** İbnu Battal, develer hızlı gittiği takdirde kadınların düşmesinden korkulacağı için, bundan emin olmak için ağır sevketmesinin emredildiğini söylemiştir.

***** Kurtubî, her iki mânanın maksud olduğunu söyler. Yani Efendimiz, develerin hızlı yürümeleri halinde üzerindeki kadınların rahatsız olacaklarını düşündüğü gibi, Enceşe'nin güzel sesi sebebiyle fitneye düşeceklerini de düşünmüş ve dolayısıyla sesini keserek hem hayvanların daha yavaş yürütülmesini, hem de kadınların fitneye düşmelerinin önlenmesini emretmiştir.

Nevevî bu hadiste, Resûlullah'ın kadınlara karşı fevkalade, müşfik ve merhametli olduğunun görüldüğünü, onların fıtrî durumlarını nazarı dikkate alarak bu emri verdiğini belirtir.[319]

ـ9ـ وعن الهيثم بن أبى سنان:]أنَّهُ سَمِعَ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ في قَصَصِهِ يَذْكُرُ النّبىَّ # يَقُولُ: إنَّ أخاً لَكُمْ َ يَقُولُ الرَّفَثَ. يَعْنِى ابْنَ رَوَاحَةَ قالَ.أتَانَا رسولُ اللّهِ يَتْلُ كِتَابهُ إذَ انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنَ الْفَجْرِ سَاطِعُأرَانَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمى فَقُلُوبُنَا بِهِ مُوقِنَاتٌ أنْ مَا قالَ وَاقِعُ يَبِيتُ يُجَافِى جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ إذَا اسْتَثْقَلَتْ بِالمُشْرِكِينَ المَضَاجِعُأخرجه البخارى.»الرَّفَثُ« الْفَحْشُ في القول .

9. (2311)- Heysem İbnu Ebî Sinan'ın anlattığına göre, bu zât, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'yı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı zikrettiği kıssalarında dinlemiştir. (Bu kıssaların birinde) Ebû Hüreyre, Efendimizin şu sözünü nakletmiştir:

"O sizin bir kardeşinizdir, uygunsuz bir söz söylemez." (Râvilerden Zührî der ki), "Resûlullah, burada İbnu Ravâha'yı kastetmiştir." (Abdullah İbnu Ravâha, Efendimiz hakkında şu medhiyede bulunmuştur:)
"Tan yeri ağarıp fecr-i sâdık yükseldiği sırada Resûlullah, bize Kitabını okuyarak geldi.
O bize körlükten (dalaletten) sonra hidayeti gösterdi. Kalblerimiz onun söylediklerinin hak olduğuna inanmıştır. Kafirlere yatakları ağırlık verirken, Resûlümüz geceyi uyanık geçirir."[320]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Hüreyre görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'le ilgili hatıralarını anlatırken, Resûlullah'ın İbnu Ravâha'yı takdiren söylediği bir cümleyi ve bu meyanda Efendimiz hakkındaki kasîdesinden bir parçayı rivayet etmiştir.
Bu parçayı Kâmil Mîras merhum Tecrid-i Sarih'de nazmen tercüme etmiştir. Şöyle ki:
"Seherde fecr-i sâdık yükselip nur saçtığı bir ân,
Resûlullah okur Ashabına tertil ile Kur'ân.
Halâs etti dalâletten, hidâyet etti İslâm'a,
İnandı gönlümüz bildirdiği bi'l - cümle ahkâma.
Anın irşâden tergîbiyle girdik Dîn-i mefture,
Çıkardı zulmet-i küfr-ü dalaletten bizi nure.
Firâşından çıkıp eyler idi Mevlâ'yı istikbal,
Gece müşriklere, medcaları eylerken istiskâl."
2- Bu rivayet Resûlullah'ın hakka hizmet eden şiirlere karşı olmadığını, bu çeşit şiirlerin sairlerini takdir ettiğini gösteren delillerden biridir. [321]

ـ10ـ وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ النَّبىُّ #: يَوْمَ قُرَيْظَةَ لِحَسَّانَ ابْنِ ثَابِتٍ: اهْجُ المُشْرِكِينَ، فإنَّ

جِبْرِيلَ مَعَكَ]. أخرجه الشيخان .

10. (2312)- Hz. Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Kureyza günü, (şâiri) Hassân İbnu Sâbit'e: "Müşrikleri hicvet, zîra Cebrâil seninle beraberdir!" dedi."[322]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet müşrikleri hicvetmenin meşru olduğunu göstermektedir. Mamafih aynı hükmü te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Enes'in rivayet ettiği bir Ebû Dâvud ve Nesâî rivayetinde Resûlullah: "Müşriklere karşı dillerinizle de cihad edin" buyurmuştur. Taberânî'nin bir rivayetinde: "Müşrikler bizi hicvedince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize: "Size söylediklerini aynen siz de onlara söyleyin" buyurdu" denmektedir.
2- İbnu Merdûye'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivayette Resûlullah, müşriklerin hicivleri karşısında:
"Mü'minlerin ırzlarını kim himaye edecek!" diyerek, onların mukabeleten hicvedilmelerini emreder. Ka'b İbnu Mâlik, İbnu Ravâha ve Hassân ayağa kalkarlar. Bunun üzerine Hassân'a: "Ey Hassân onları sen hicvet, (senin hicvin daha müessir) zîra, onlara karşı sana Rûhu'l-Kudüs (Cebrâil) yardımcı olacaktır."
Bu rivayet de gösteriyor ki, Hz. Peygamber mükerrer olarak, farklı fırsatlarda, müşrikleri hicvetmesi için Hassân'a emir buyurmuştur.[323]

ـ11ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]اسْتَأذَنَ حَسَّانُ رَسُولَ اللّهِ # في هِجَاءِ المُشْرِكِينَ، فقَال #: فَكَيْفَ بِنَسَبِى؟ فقَالَ: ‘سُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعْرَةُ مِنَ الْعَجِينِ[. أخرجه الشيخان.وزاد مسلم في رواية فقال:]وَإنَّ سَنَامُ المَجْدِ مِنْ آلِ هَاشِمٍبنُو بِنْتِ مَخْزُومٍ وَوَالِدُكَ الْعَبْدُ[.

«وَالمَجْدُ» الشرف والع والفخر والسؤود وما أشبهه .

11. (2313)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hassân İbnu Sâbit, (Mekkeli) müşrikleri hicvetmek için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vessellâm)'den izin istedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Benim nesebimi nasıl hâriç tutacaksın?" dedi. Hassân (radıyallâhu anh): "Senin (nesebini) sade yağdan kıl çeker gibi, onlardan çekip çıkaracağım!" cevabını verdi."[324] Müslim'in bir rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "(Hassân) dedi ki: "Şerefin en yükseği Âl-i Hâşim'den Bintu Mahzumoğullarındandır. Senin baban ise köledir."[325]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise, bâbın bidayetinde Umumi Açıklama kısmında yer verdiğimiz için burada tekrar olmayacak birkaç noktaya temas edeceğiz:
***** "Sade yağdan kıl çekme" şeklinde yaptığımız tercümenin Arapça aslı "hamurdan kıl çekme" şeklindedir. Ancak dilimizde hamur kelimesini değil, sade yağ tabirini kullanırız.
***** "Sade yağdan kıl çekercesine nesebin çekip çıkarılması" tabiri, yapılacak hicivlerden kolayca Hz. Peygamber'in nesebinin hariç tutulacağını, nasıl ki yağdan kıl çekilirken hiçbir leke olmadan zahmetsizce çıkarılır, öyle de hicivlerde gösterilecek maharet ve ustalık sayesinde Hz. Peygamber'in nesebine hiçbir leke bulaştırılmayacağını ifade eder. İbnu Hacer bunu: "Senin nesebini, onların hicvinden öyle halas edeceğim ki, nesebinde, onlara hiciv konusu olacak hiçbir şey bırakmayacağım" diye açıklar.
2- Bu hadisin vürud sebebiyle ilgili açıklama bir başka rivayette gelmiştir. Ona göre, Hassân, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan Ebû Süfyan'ı hicvetmek için izin istemiştir. Bunun üzerine "Pekiyi benim nesebimi ne yapacaksın, hicivden onu nasıl âzâde edeceksin?" diye sormuştur.
Müslim'deki bir rivayete göre ise Hz. Peygamber mü'minlerden Kureyş'i hicvetmelerini taleb eder ve "hicvin onlarda oktan daha derin yaralar

açacağına" dikkat çeker. Önce İbnu Ravâha'ya adam gönderip çağırtır: "Onları hicvet" der. Ancak söylediklerini yeterli bulmaz. Ka'b İbnu Mâlik'e adam gönderir, onun hicvini de yeterli bulmaz. En sonunda, Hassân'a adam yollar Hassân İbnu Sâbit gelip huzura girince:

"Diliyle vuran bu arslanı çağırma ânı size geldi artık!" der ve dilini çıkarıp şöyle bir ağzının etrafında çevirdikten sonra:

"Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun. Onları dilimle deri yırtar gibi yırtacağım!" der. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Resûlullah Hassân'ı Hz. Ebû Bekir'e havale eder. Maksadı Kureyş'in nesebini teferruâtıyla ondan öğrenmesidir. Hz. Ebû Bekir, neseb hususunda Ashab'ın en bilgilenlerinden biridir. İyi ve kötü taraflarıyla, geçmişteki fazilet ve reziletleriyle Kureyş'e mensup her aileyi çok iyi bilmektedir. Bu bilgi, hicviyede gereklidir. Aksi takdirde atılacak bir hiciv oku, Kureyş'e mensup olan Resûlullah, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer gibi îman cephesinden bazılarını da rencide edip yaralayabilir. Bu sebeple Hz. Peygamber Hassân'a "Ağır ol!" diyerek teskin ettikten sonra Hz. Ebû Bekr'e yollar. Hassân, Hz. Ebû Bekir'den yeterli bilgileri aldıktan sonradır ki: "Senin nesebini sade yağdan kıl çeker gibi çekip çıkaracağım!" garantisini verir. Sadedinde olduğumuz rivayet tek başına alındıkta çok net olmasa da bu garantinin, diğer mü'minlere de şâmil olduğu anlaşılır. Çünkü Resûlullah, şâirlerden "Mü'minleri himaye"yi ve "müşrikleri hicvetme"yi taleb etmiştir. Müşriklere atılan hiciv oklarından mü'minlere de sıçrayanın bulunması bu temel prensibe aykırı düşerdi.

Bu rivayetler bir kere daha göstermektedir ki, herhangi bir hadisi tek başına anlamak oldukça zordur. Aynı mevzuya giren başka hadisleri de görerek meseleyi bütünlüğü içinde kavramaya çalışmak gerekir. Müslim ve Nesâî gibi, bir hadisin bütün vecihlerini bir arada veren kitaplar bu hususta kolaylık sağlarsa da Buharî ve Ebû Dâvud gibi diğer kitaplarda bu kolaylık yoktur, ciddî şerhlere inmek gerekir. Aslında Müslim ve Nesâî'nin de tek başlarına yeterli olduğu söylenemez. Meseleyle ilgili bir kısım teferruât onlarda yer almayan rivayetlerde gelmiş olabilir. O halde prensip, mevzuya giren bütün rivayetlerin araştırılma gereğidir.[326]

ـ12ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]سَمِعْتُ النّبىَّ # يَقُولُ هَجَاهُمْ يَعْنِى المُشْرِكِينَ: حَسَّانُ فَشَفَى وَاشْتَفَى. قالَ حَسَّانُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه:هَجَوْتَ مُحَمَّداً فَأجَبْتُ عَنْهُ وَعِنْدَ اللّهِ في ذَاكَ الجَزَاءُهَجَوْتَ مُحَمَّداً بَرّاً تَقِيّاً رَسُولَ اللّهِ شِيمَتُهُ الْوَفاءُأتَهْجُوهُ وَلَسْتُ لَهُ بِكُفْءٍ فَشَرُّكُمَا لِخَيْرِكُمَا الْفِدَاءُفَإنَّ أبِى وَوَالِدَهُ وَعِرْضِى لِعِرْض مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُتَكِلْتُ بُنَيَّتِى إنْ تَرَوْهَا تُثِيرُ النّقْعَ مَوْرِدُهَا كُدَاءُيُبَارِينَ ا٭عِنَّةَ مُصْعِدَاتٍ عَلي أكْتَافِهَا ا٭سْلُ الظِّمَاءُتَظَلُّ جِيَادُنَا مُتَمَطِّرَاتٌ تُلَطِّمُهُنَّ بِالْخَيْرِ النِّسَاءُفَإنْ أعْرَضْتُمُو عَنَّا اعْتَمَدْنَا وَكَانَ الْفَتْحُ وَانْكَشَفَ الْغِطَاءُوَإ فَاصْبِرُوا لِضَراب يَوْمٍ يُعِزُّ اللّهُ فِيهِ مَنْ يَشَاءُوَقالَ اللّهُ قَدْ أرْسَلْتُ عَبْداً يَقُولُ الحَقَّ لَيْسَ بِهِ خَفَاءُوَقَالَ اللّهُ قَدْ يَسَّرْتَ جُنْداً هُمُ ا٭نْصَارُ عُرْضَتُهَا اللِّقَاءُتُقِى كُلَّ يَوْمٍ مِنْ مَعَدٍّ سِبَابٌ أوْ قِتَالٌ أوْ هِجَاءُفَمَنْ يَهْجُو رَسُولَ اللّهِ مِنْكُمْ وَيَمْدَحُهُ وَيَنْصُرُهُ سَوَاءُوَجِبْرِيلٌ رسُولُ اللّهِ فِينَا وَرُوحُ الْقُدْسِ لَيْسَ لَهُ شِفَاءُ[. أخرجه مسلم.»وَالمُبَارَاةُ« المجاراة والمسابقة.»وَا٭صْلُ« الرماح.

12. (2314)- **Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:**

"Hassân onları -yani müşrikleri- hicvetti, hem şifa verdi, hem de şifa buldu."

Hassân (radıyallâhu anh) buyurdu ki: "Sen Muhammed'i hicvettin, ben de onun adına cevap veriyorum.

Bu işimde Allah katında mükafaat vardır.
Sen Muhammed'i nezîh, müttakî,
Resûlullah vefakâr, ahlaklı olduğu halde hicvettin. Sen O'na denk olmadığın halde O'nu hiciv mi ediyorsun?
İkinizden hangisi kötü ise iyi olana feda olsun.

Muhakkak ki, babam, babası ve ırzım,
Muhammed'in ırzını sizden korumak için muhâfızdır.
Kızcağızımı kaybedeyim, şayet siz atlarımızı
Kedâ'nın etrafını toz duman etmiş göremezsiniz.[327]
O atlar, üzerinize gemlerini çekerek gelirken,
Sırtlarında ince mızraklar vardır.
Atlarımız pek hızlı koşarlarken,
Kadınlar başörtüleriyle tozlarını alırlar.
Şayet bizden yüz çevirirseniz umre yaparız,
Fetih geldi mi, perde kalkar.
Aksi takdirde öyle bir günün kavgasını bekleyin ki,
O günde Allah dilediğini aziz kılacaktır.
Allah der ki: "Ben bir kul gönderdim,
O hakkı söyler, kendisinde hiçbir gizlilik yoktur."
Allah der ki: "Ben bir ordu hazırladım,
Bu ordum emeli cihad olan Ensardır."
Biz (Ensarîler)e her gün Kureyş'ten[328]
Ya sövmek, ya kavga, ya da hiciv vardır
Öyle ise, sizden kim Resûlullah'ı hicveder,
Veya över veya yardım ederse bizce birdir.
Allah'ın Resûlü Cibril aramızdadır.
Rûhu'l-Kudüs'ün bir dengi yoktur."[329]

AÇIKLAMA:

1- Hassân İbnu Sâbit'in Kureyş'i hedeflediği bu hicviyede dikkat çeken bir husus, Ensârîlerin yani Medîneli müslümanların mevzubahis edilmesidir. Ensar "Allah'ın ordusu" ve "emeli cihad olan ordusu" olarak tavsif edilir. "Biz Ensârîler" denilir. Yani hiciv, Kureyş'e karşı Resûlullah'ı korumak üzere "Ensar" tarafından yapılmaktadır.
Bunun sebebini anlamak için, şâir Hassân (radıyallâhu anh)'ı Ensar adına hiciv yapmaya sevkeden vak'ayı Abdurrezzak'ın Musannaf'ı ile İbnu Vehb'in Câmii'nde Muhammed İbnu Sîrîn tarikinden gelen bir rivayeti

kaydediyoruz:"Müşriklerden bir grup Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i hicvetti. Muhâcirler:
"Ey Allah'ın Resûlü, şu adamları hicvetmesi için Ali'ye emir vermiyor musunuz? diye müracaatta bulundular. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Bize elleriyle yardım eden insanlar, dilleriyle de yardım etmeye daha çok hak sahibidirler" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ensar:
"Vallâhi (Resûlullah) bizi kastediyor!" diyerek Hassân'a adam gönderdi.
Hassân, Ensar'ın talebi üzerine Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp hiciv için izin ister. Resûlullah izin verir. Fakat Hassân Kureyş'i tanımadığını beyan eder. Bunun üzerine Efendimiz, Hz. Ebû Bekr'e:
"Onlar hakkında bilgi ver, Hassân'a kusurlarını say, dök!" emreder."
Bu rivayetin sunduğu açıklama ile 2313 numaralı hadiste kaydedilen açıklama arasında zahirî bir farklılık görülür ise de birbirini tamamlayıcı bir izah yapılabileceği gibi, farklı durumlarla da te'vili yapılabilir.
2- Âlimler, bu hadislerden hareketle müşriklerin mü'minlere sebbetmeleri halinde, cevaben onlara sebbedilebileceğinin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu cevaz, âyet-i kerîmede mutlak olarak gelmiş bulunan sebbetme yasağına muârız değildir. Zîra âyet onların müslümanlara sebbetmesini önlemek için bunu yasaklamıştır. Halbuki, hadis sebbetmiş olanlara cevap vermeyi tecviz etmektedir. Âyet şöyle: "Allah'tan başkasını (tanrı edinerek) çağıranlara sövmeyin. Sonra onlar da haddi aşarak nâdanlıkla Allah'a söverler..." (En'âm 108). Şu halde âyet sövmeyi başlatmayı yasaklamış olmakta, hadis de sövmeyi başlatan müşriklere cevap vermeyi tecviz etmektedir. Esasen İslam dîni harbte de karşı tarafın saldırısına cevap vermeyi tecviz eder.
Şunu da kaydedelim ki, şartların zarurî kılması halinde, hicvi müslümanların başlatmasına da âlimler cevaz vermişlerdir.
3- Hadiste geçen "Hassân hem şifa verdi hem şifa buldu" ifadesi: Hassân, hicivleriyle müslümanları memnun edip rahatlattı. Müslümanlara ve Resûlullah'a yaptığı bu hizmetle kendi de rahatladı, sıkıntısını böylece attı" demektir.
4- Übbî'ye göre bu hicvi Hassân, Mekke'nin fethinden önce, Hudeybiye umresi sırasında müşriklerin Ka'be'yi tavafı men etmeleri üzerine

yapmıştır. Esasen hicvin metnindeki bazı ifadelerde bunu görmek bile mümkündür.[330]

ـ13ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: أصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا شَاعِرٌ كَلِمَةُ لَبِيدٍ:أَ كُلُّ شَىْءٍ مَا خَ اللّهَ باطِلُ وكَادَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِى الصَّلْتِ أنْ يُسْلِمَ[. أخرجه الشيخان والترمذي .

13. (2315)- Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir şâirin söylediği en doğru söz Lebîd'in söylediği şu sözdür: "Haberiniz olsun, Allah'tan başka her şey bâtıldır. Ümeyye İbnu Ebi's-Salt müslüman olayazdı."[331]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste bir beytine yer verilen Lebîd, Arabın büyük ve güçlü şâirlerinden biridir. İsmi Lebîd İbnu Rebî'a İbnu Âmir İbnu Mâlik Âmiri Sümme'l-Ca'ferî'dir. Kavmi Benî Ca'fer heyetiyle Resûlullah'ın yanına gelmiş ve İslam'la şereflenmiş ve ömrünün sonuna kadar İslâmî salâbetini korumuştur. Cahiliye devrinde de, İslâm'dan sonra da kavmi arasında îtibarlı bir yer tutmuştur.
Tarihçilerin çoğu, müslüman olduktan sonra Lebîd'in şiir söylemediğini rivayette ittifak ederler.
Lebîd, saba rüzgarı her estiğinde bir koyun kesip halka yedireceğim diye nezreder. Sonra Kûfe'ye iner. Muğire İbnu Şu'be, sabâ rüzgarı estikçe: "Ebû Akîl'e yardım edin, mürüvvetini ifade etsin!" derdi. Anlatıldığına göre Lebîd Kûfe'de iken bir gün sabâ rüzgarı eser, ancak o fakir ve parasızdır. Durumu Kûfe emiri Velid İbnu Ukbe İbnu Ebî Muayt muttali olur. Halka hitab ederek:
"Biliyorsunuz Ebû Akîl nezretmiştir. Ancak ahdini tutamadı, kardeşinize yardım edin!" der ve iner, ona yüz deve yollar. Halk da (develer) gönderir ve Lebîd nezrini yerine getirir.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bir gün kendisine, "Bize şiirlerinden bir şeyler okuyuver!" der. Lebîd şu cevabı verir:
"Allah bana Bakara'yı ve Âl-i İmrân'ı öğrettikten sonra artık şiir okumam."
Bu söz üzerine Hz. Ömer, onun ikibin dirhem olan tahsisatını beşyüz dirhem artırır. Hz. Muâviye zamanında Muâviye (radıyallâhu anh) ona: "Bu ikibini anladık şu ziyade de ne oluyor?" der ve onu kaldırmak ister. Lebîd: "Ben zaten ölüyorum. Ziyadesi de, aslı da senin olsun!" der. Hz. Muâviye rikkate gelir ve meseleyi olduğu gibi bırakır ise de çok geçmeden Lebîd vefat eder. Ancak Lebîd'in Hz. Muâviye zamanına ulaşmadığı, Hz. Osman zamanında Velid İbnu Ukbe'nin valiliği sırasında Kûfe'de vefat ettiği söylenmiştir.
İmam Mâlik, Lebîd'in 140 yıl yaşadığını işittiğini söyler. 130, 140, 160 ve hatta 175 yıl yaşadığını söyleyenler de olmuştur. Bir rivayette 41. hicrî yılında vefat etmiştir.
Lebîd'in beyitlerini Resûlullah'ın dışında, ezberden okuyup mırıldanan başkaları da olmuştur. Hz. Âişe'nin şu beyti okuduğu belirtilir:
"Himayelerinde yaşanılan kimseler gitti,
Uyuzlu deriler misilli haleflerin içinde kaldım."
Müslüman olduktan sonra şiiri terkeden Lebîd'in sadece şu beyti okuduğu rivayet edilir:
"Kerîm olan kimse nefsi kadar kimseyi itab etmez,
Kişiyi ancak salih arkadaş ıslah eder."
2- Umeyye İbnu Ebi's-Salt'la ilgili açıklamayı 2307 numaralı hadiste yaptık.[332]

ـ14ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أَنَّهَا سُئِلَتْ هَلْ كانَ رسولُ اللّهِ # يَتَمَثَّلُ بِشىْءٍ مِنَ الشِّعْرِ؟ فقَالَتْ: كانَ يَتَمَثَّلُ بِشِعْرِ ابْنِ رَوَاحَةَ، وَيَقُولُ:وَيَأتِيكَ بِا٬خْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ[. أخرجه الترمذي .

14. (2316)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre, kendisinden, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şiirden birşeyler terennüm edip

etmediği sorulmuştur da şu cevabı vermiştir:
"Evet, İbnu Ravâha'nın şiirini terennüm eder ve şu mısraı okurdu: "Kendisine azık vermediğin kimseler sana haber getirecek."[333]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zaman zaman Arap şâirlerinden bazı beyitleri ve mısraları terennüm ettiğini göstermektedir. Burada Efendimizin okuduğu belirtilen mısranın İbnu Ravâha'ya ait olduğu söylenmektedir. Gerçekte ise bu mısranın İbnu Ravâha'ya nisbeti mecâzidir veya hataen yapılmıştır. Çünkü bu mısra Muallaka sahiplerinden Tarfe İbnu'l-Abd el-Bekrî'ye aittir. Aslında bu bir beytin ikinci mısraıdır. Birinci mısraı şöyledir: "Günler sana gafili olduğun şeyler gösterecek."
Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hoşuna giden ve bu sebeple zaman zaman terennüm buyurduğu beytin mânası şöyledir:
"Günler sana gafili olduğun şeyler gösterecek.
Kendisine azık vermediğin kimseler sana haberler getirecek."[334]

ـ15ـ وعن جندب بن عبداللّه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رسولِ اللّهِ # إذْ أصَابَهُ حَجَرٌ فَعَثَرَ فَدَمِيَتْ إصْبَعُهُ فقَالَ:هَلْ أنْتِ إصْبَعٌ دَمِيتِ وَفي سَبِيلِ اللّهِ مَا لَقِيتِ[. أخرجه الشيخان .

15. (2317)- Cündeb İbnu Abdillah (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber olduğumuz bir anda kendilerine bir taş isabet etti, kaydı ve parmağı kanadı. Bunun üzerine: "(Parmağım ne sızlarsın?) Sen ancak kanayan bir parmak değil misin? (Bu kazaya da, boşa değil) Allah yolunda uğradın" buyurdu."[335]

AÇIKLAMA:

Âlimler bu hadis hususunda ihtilaf etmişlerdir: "Resûlullah bunu bir terennüm olarak mı söyledi, yoksa içinden şiir kasdı olmaksızın mı geldi? Taberî ve diğer bazıları birincide cezmederler. Terennüm ise daha önceden bilinen bir beyt olmalıdır. Diğer görüşe göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şiir kastetmeksizin ifade buyurdukları bir mâna, iki mısralı bir beyt, bir nazm üslubuna bürünmüş şiir denecek bir elfaz örgüsüyle telaffuz edilmiş olmalıdır.

Buna terennüm diyenler, Mûte savaşı esnasında Abdullah İbnu Ravâha'nın aynı beyti bazı başka ilavelerle okuduğunu belirten İbnu Ebi'd-Dünya'nın Muhâsebetü'n-Nefs'teki bir rivayetini delil göstermişlerdir. Keza Vâkidî de el-Velîd İbnu'l-Velîd İbni'l-Muğîre'nin Hudeybiye Sulhu sırasında Medine'ye dönüşte Hârre'de tökezleyerek parmağının kopması üzerine aynı şeyi söylemiş olması da bunun bir terennüm olduğuna delil kılınmıştır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında terennümün yani bir başkasından naklen şiir inşadının câiz olup olmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak ekseriyet cevazına hükmeder, sahihî görüş de budur. Nitekim bir önceki hadiste (yani 2316 numaralı rivayet) Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) Resûlullah'ın İbnu Ravâha'ya ait şiirlerden terennüm buyurduğunu söylemiştir. Keza İbnu Abbâs ve başkalarından da muhtelif fırsatlarda Resûlullah'ın bazı şiir terennümlerine örnekler rivayet edilmiştir.

Ayrıca Resûlullah'ın hayatında, şiir kasdı olmaksızın manzum ifadelere yer verme örnekleri de mevcuttur. İbnu Hacer bunlara şiir denmeyeceğini belirttikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'de dahi bunun pek çok örnekleri bulunduğuna dikkat çeker ve: "Ancak bunların ekserisi bir beyitin yarıları halindedir, tam bir beyt vezni üzere olanlar azdır" der. Sonra önce tamlara örnekler kaydeder. Bunlardan birkaçı:

1- اَلْحَامِدُونَ السَّائحُونَ الرَّاكِعونَ السَّاجِدُونَ (Tevbe-112);

2- اُوتَيِتْ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (Neml-23);

3- مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تآئبَاتٍ عَابِدَاتٍ سآئِحَاتٍ (Tahrim-5);

4- فَرَاغَ الى اَهْلِهِ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ (Zâriyât-26);
5- نَبِّئْ عِبَادِىَ اَنِّى اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (Hicr-49);
6- لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ (Âl-i İmrân-92);
7- قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ (Enfâl-38);
8- وَجِفَانٍ كَالْجَوابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ (Sebe-13);
9- وَاتَّقُونِ يَا اُولِى الْاَلْبَابِ (Bakara-197);
10- اِنَّ هذَا لَرِزْقُنَا مَالَهُ مِنْ نَفَادٍ (Sâd-54);
11- تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِاِثْمٍ وَالْعُدْوَانِ (Bakara-85);
12- فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللّهِ
(Rûm-30);
13- وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ (Tûr-497;
14- فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ (Kehf-29);
15- لِيَقْضِىَ اللّهُ اَمْراً كَانَ مَفْعُوًَ (Enfâl-42);
16- فَاَصْبَحُوا َ يُرءى اِّ مَسَاكِنُهُمْ (Ahkâf-25);
17- في اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا اُمَمٌ (Ra'd-30);
18- فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلى سَواءٍ (Enfâl-58);
19- اُدْخُلُوهَا بِسَمٍ آمِنِينَ (Hicr-46);
20- بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُوًَ (Müzzemmil-18);
21- اَ بُعْداً لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ (Hûd-60);
22- ثَمَرات النَّخِيلِ وَاَعْنَابِ (Nahl-66);
23- ذلِكَ الْكِتَابُ َرَيْبَ فيهِ (Bakara-2);

İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisin şiir olduğunu söyleyenlere cevap sadedinde şöyle dendiğini de kaydeder: "Fasih bir zâttan bir beytin vâki olmasına şiir denemez, bunu söyleyene de şâir denemez." [336]

NAMAZ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki kısım vardır)

*

BİRİNCİ KISIM

NAMAZIN FARZLARI HAKKINDADIR

*

İKİNCİ KISIM

NÂFİLE NAMAZLAR HAKKINDADIR

NAMAZ BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Dilimize namaz diye çevrilmiş olan salât, Arapçada dua demektir. Geniş mânasıyla salât kelimesi dînî metinlerde "dua", "namaz", "rahmet" ve hatta "ibadet" gibi muhtelif mânalarda kullanılmıştır. Fakat namaz deyince, vakit, taharet, kıyam, kıraat, rüku, secde tabirleriyle ifade edilen müslümanlara has, muayyen zamanlarda, belli şartlar altında, bilinen şekiller ve hareketler çerçevesinde yapılan ibadeti kastederiz. Halbuki ibadet ve dua deyince belli şekil ve şartlarla sınırlandırılmayan, hangi dinde olursa olsun her insanın izhar edeceği tazim ve taabbüd kastedilebilir. Öyle ise "namaz" müslümanlara has ibadettir, onun alâmet-i fârıkasıdır, müslümanda giriş kapısını kelime-i şehâdetin teşkil ettiği ve en mühim hizmetini -hatta diğer hizmetlerinin makbuliyeti de buna bağlı kılınmıştır- namaz teşkil eden kulluğu yerine getirmek akdini yapmış, bu akdin şartlarına teslim olmuş kimse demektir.

Bu mânada salât, İslâm'ın âlem ve sembolü, İslâm dîninin direği, kulun Allah'a takdim ettiği ubûdiyetin en yücesidir. Namaz, farz olması haysiyetiyle, Allah'a kulluğun yegane berat ve senedidir. Diğer ibadetlerin makbuliyeti, ihlası da buna bağlıdır. Kişi farz olan namazını eda etmedikçe, kulluğunda samimiyetten uzaktır, diğer nafile ibadetleri hedefine ulaşamaz.
Yakîn yani ölüm gelinceye kadar (Hicr 99) her üç halinde de yani gerek ayakta durur vaziyette, gerek oturur ve gerekse yatar vaziyette ibadetle mükellef olan (Âl-i İmrân 191), bir başka ifade ile bülüğdan ölüme kadar ubûdiyete uygun bir hayat geçirmek misyonuyla yaratılmış olan insanın bu mükellefiyetini en yüksek mertebede îfâsının vazgeçilmez şartı namazdır. Bu sebeple Hz. Peygamber: "Namaz dinin direğidir. Kim bunu ikâme ederse (ayakta tutarsa) dînini ikâme eder, kim de bunu yıkarsa dînini yıkar" buyurmuştur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), görüleceği üzere (2324; hadis) namazı ibadetlerin en hayırlısı olarak tavsif edecektir. Çünkü "ubûdiyet"e giren her çeşit kulluk tezahürü namazda mündemiçtir.
İslâm dîninde namazın tuttuğu ehemmiyetli mevkiin yerini anlamada Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in İslâm Devletinin devlet başkanı sıfatıyla valilerine yaptığı bir tamimine göz atabiliriz. Der ki: "Benim nazarımda en ehemmiyetli, işiniz namazdır. Kim onu korur ve devam ettirirse dinini korumuş olur. Kimde de onu zâyi ederse onun dışındakileri daha çok zayi eder." (2369. hadis).
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Ey Allah'ın Resûlü, İslâm' da Allah'a en sevgili şey nedir?" diye soran kimseye şu cevabı vermiştir: "Vaktinde kılınan namazdır, kim namazı terkederse onun dîni yoktur, namaz dînin direğidir." Taberânî'nin Evsat'ında gelen bir hadis de şöyle: "Üç şey vardır. Kim bunları muhafaza ederse o gerçek dosttur, kim zâyi ederse o da gerçek düşmandır: Namaz, oruç, cenâbet(ten temizlik)."
Namazın ehemmiyeti üzerine rivayet çoktur. Bu bölümde, namazın çeşitli meselelerine giren rivayetlerden bazıları görülecektir.[337]

BİRİNCİ KISIM

NAMAZIN FARZLARI

(Bu kısımda dokuz bâb vardır)

*

BİRİNCİ BÂB
NAMAZIN FAZİLETİ
*
İKİNCİ BÂB
EDA VE KAZA OLARAK NAMAZ VACİBTİR
*
ÜÇÜNCÜ BÂB
NAMAZLARIN VAKİTLERİ
*
DÖRDÜNCÜ BÂB
EZAN VE İKÂMET
(Bu bâbın fer'leri var)
*
BİRİNCİ FER'
EZAN VE İKÂMETİN FAZİLETİ
*
EZANDA ADI GEÇENLER
ABDULLAH İBNU ZEYD, EBÛ MAHZÛRA BİLAL-İ HABEŞÎ
*
İKİNCİ FER
'EZAN'IN BAŞLANGICI
*
ÜÇÜNCÜ FER'
EZAN VE İKÂMETE MÜTEALLİK HÜKÜMLER
*
FASL

İSTİKBAL-İ KIBLE

BEŞİNCİ BÂB
NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKUNLERİ

NAMAZIN ŞARTLARI
(Sekiz tanedir)
1- Hadesten Tahâret
*
2- Elbisenin Tahâreti
*
3- Setrü'l-Avret
*
4- Namaz Kılınan Yerler
*
5- Konuşmayı Terk
*
6- Fiilleri Terk
*
7- Musallînin Kıblesi
*
8- Müteferrik Hadisler
*
Namazda Çocuk Taşımak
*
Namazda Uyuklamak
*
Namazda Saçın Bağlanması
* Haşerâtı Defetmek

SECDELER ÜZERİNE FASIL
Sehiv Secdesi
*
Tilâvet Secdesi
*
Tilâvet Secdesiyle İlgili Tafsilat
*
Şükür Secdesi

ALTINCI BÂB
CEMAATLE NAMAZ
(Beş fasıldır)
*
BİRİNCİ FASIL
CEMAATİN FAZİLETİ
*
İKİNCİ FASIL
CEMAATA DEVAM VACİBTİR
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER
*
DÖRDÜNCÜ FASIL
İMAMIN EVSAFI
*
BEŞİNCİ FASIL
İMAMA UYANLARLA İLGİLİ AHKÂM VE ÂDÂB
*
YEDİNCİ BÂB
CUM'A NAMAZI
(Beş fasıldır)
*
BİRİNCİ FASIL
CUM'ANIN FAZİLETİ, VÜCÛBU, AHKÂMI
*
İKİNCİ FASIL
CUM'ANIN VAKTİ VE EZAN
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
HUTBE VE HUTBE İLE ALÂKALI HUSUSLAR
*
DÖRDÜNCÜ FASIL
NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT

*
BEŞİNCİ FASIL
CÂMİYE GİRME VE İÇİNDE OTURMA ÂDÂBI
*
SEKİZİNCİ BÂB
YOLCU NAMAZI
(Üç fasıldır)
*
BİRİNCİ FASIL
SEFERDE NAMAZI KASRETMEK
*
İKİNCİ FASIL
SEFERDE İKİ VAKTİN NAMAZINI CEM'ETMEK
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
NAFİLE NAMAZLAR
*
HAVF(KORKU) NAMAZI ÂDÂBI

Birinci Bâb

Namazın Fazileti

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: أرَأيْتُمْ لَوْ أنَّ نَهْراً بِبَابِ أحَدِكُمْ يَغْتَسلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ مَا تَقُولُونَ يُبْقِى ذلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً؟ قالُوا: َ يُبْقِى ذلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً. قالَ: فذلِكَ مَثَلُ الصَّلَواتِ الخَمْس، يَمْحُوا اللّهُ بِهَا الخَطَايَا[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.»الدَّرَنُ« الوسخ .

1. (2318)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:

"Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde hergün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?"

"Bu hal, dediler, onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!" Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler" buyurdu."[338]

ـ2ـ وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَجُلانِ أَخَوَانِ فَهَلَكَ أَحَدُهُمَا قَبْلَ صَاحِبهِ بِأرْبَعِينَ لَيْلَةً فَذُكِرَتْ فَضِيلَةُ ا؟وَّلِ مِنْهُمَا عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ #، فقَالَ النَّبىُّ #: أَلَمْ يَكُنِ اŒخَرُ مُسْلِماً؟ قالَوا: بَلَى، وَكانَ َ بَأسَ بِهِ، فقَالَ #: وَمَا يُدْرِيكُمْ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَتُهُ بَعْدَهُ، إنَّمَا مَثَلُ الصَّةِ كَمَثَلِ نَهْرٍ عَذْبٍ غَمْرٍ بِبَابِ أحَدِكُمْ يَقْتَحِمُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، فَمَا تَرَوْنَ ذلِكَ يُبْقِى مِنْ دَرَنِهِ، فإنَّكُمْ َ تَدْرُونَ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَتُهُ[. أخرجه مالك .»الْغَمْرُ«: بفتح الغين المعجمة: الكثير.و »يَقْتَحِمُ فِيهِ«: يدخله ويلقى نفسه فيه .

2. (2319)- Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İki erkek kardeş vardı. Bunlardan biri öbür kardeşinden kırk gün kadar önce vefat etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bunlardan birincinin faziletleri zikredildi. Bunun üzerine Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm):

"Diğeri müslüman değil miydi?" diye sordu.

"Evet, müslümandı ve fena da değildi!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öldükten sonra, namazının ona ne kazandırdığını biliyor musunuz? Namazın misali, sizden birinin kapısının önünde akan ve her gün içine beş kere girip yıkandığı suyu bol ve tatlı bir nehir gibidir. Bu (nehrin)

onun üzerinde kir bıraktığını göremezsiniz. Öyleyse, siz ona namazının neler ulaştırdığını bilemezsiniz."[339]

AÇIKLAMA:

1- Tîbî, önceki hadiste namazın günahları temizleyeceği hususunda mübalağalı bir üsluba yer verildiğine dikkat çekmektedir. "Çünkü der, cevapta "Hayır!" demekle iktifa edilmemiş, te'kîden lafz tekrar edilmiştir."

İbnu'l-Arabî buradaki benzetmeyi şöyle açıklar: "Kişi elbise ve bedeninde maddî kirlerle kirlendiği ve bundan da bol su ile temizlendiği gibi, namaz da kişiyi günah kirlerinden temizler, öyle ki hiçbir günah bırakmaz, namaz sayesinde kişi pak ve lekesiz olur."

2- Bu hadisler, zahirde hükmen âmmdir, yani günahın büyüğüne de, küçüğüne de şâmildir. Ancak İbnu Battal der ki: "Küçük günahların kastedildiği hadisin kendisinden anlaşılabilir. Zira, hadiste "hatalar" kire (deren) benzetilmiştir. Deren, daha büyük kurûh (yara ve çıbanlar) ve hurâcât'a (derin yaralar) nisbetle küçük kirlere ıtlak olunur." Bazı şârihler: "Hadiste, namazın temizleyeceği günahların su ile yıkanabilecek kirlere benzetilmesi de bunların küçük günah olduğunu ifade eder, çünkü su ile küçük kirlerin temizlenmesi uygun düşer (vücutta derin yaralar (kurûh) olduğu takdirde bu, su ile yıkanmaz)" derler. Ancak, meseleyi Müslim'in bir rivayeti nassen tavzih etmektedir: "Beş vakit namaz, büyük günahlardan içtinab edildiği müddetçe arada işlenen günahlara kefarettir."Bulkûnî, insanları küçük ve büyük günah işleme noktasından beş kısma ayırır:

1) Hiçbir günah işlemeyen: Namaz bunun derecesini yüceltir.

2) Israrlı olmaksızın küçük günah işleyen: Namazla bunun günahı kesinlikle affa uğrar.

3) Küçük günahı işleyip, onda ısrar eden: Bu durumda, "küçük günahta ısrar büyük günahtır" prensibine göre namazla bunun günahı affolunmaz, çünkü namaz, küçüklere kefarettir.

4) Bir tek büyük ve bir çok küçük günah işleyen.

5) Büyük günahlar ve küçük günahlar işleyen: Böylesinde şu durum var: Büyüklerden içtinab etmezse büyüklerin affedilmeyip küçüklerin affedilmesi muhtemeldir. Keza hiçbir affa mazhar olmaması da muhtemeldir. İkinci ihtimal daha kuvvetlidir...[340]

ـ3ـ وعن أبى أمامة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَيْنَا رَسولُ اللّهِ # في المَسْجِدِ، وَنحْنُ مَعَهُ إذْ جَاءَ رَجُلٌ، فقَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: إنّى أصَبْتُ حَدّاً فَأقِمْهُ عَلَىَّ، فَسَكَتَ عَنْهُ، ثُمَّ أعَادَ فَسَكَتَ، وَأقِيمَتِ الصَّةُ، فَلَمَا انْصَرَفَ رَسُولُ اللّهِ # تَبِعَهُ الرَّجُلُ، وَاتَّبَعْتُهُ انْظُرُ مَاذَا يَرُدُّ عَلَيْهِ، فقَالَ لَهُ: أرَأيْتَ حِينَ خَرَجْتَ مِنْ بَيْتِكَ، ألَيْسَ قَدْ تَوَضَّأتَ فَأحْسَنْتَ الوُضُوءَ؟ قالَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللّهِ. قالَ: ثُمَّ شَهِدْتَ الصَّةَ مَعَنَا؟ قالَ: نَعَمْ يَا رسُولَ اللّهِ. قالَ: فإنَّ اللّهَ تَعالى قَدْ غَفَرَ لَكَ حَدَّكَ، أو قالَ: ذَنْبَكَ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

3. (2320)- Ebû Ümâme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber mescidde idik. O esnada bir adam geldi ve:
"Ey Allah'ın Resûlü, ben bir hadd işledim, bana cezasını ver!" dedi. Resûlullah adama cevap vermedi. Adam talebini tekrar etti. Aleyhissalâtu vesselâm yine sükut buyurdu. Derken (namaz vakti girdi ve) namaz kılındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca adam yine peşine düştü, ben de adamı takip ettim. Ona ne cevap vereceğini işitmek istiyordum. Efendimiz adama:
"Evinden çıkınca abdest almış, abdestini de güzel yapmış mıydın?" buyurdu. O:
"Evet ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Efendimiz:
"Sonra da bizimle namaz kıldın mı?" diye sordu. Adam:
"Evet ey Allah'ın Resûlü!" deyince, Efendimiz:

"Öyleyse Allah Teâlâ hazretleri haddini -veya günahını demişti- affetti" buyurdu."[341]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ulemanın ihtilaf ettikleri bir husus mevzubahistir. Hadd cezasını devlet reisi affedebilir mi?
İmam Buhari, bu hadisi şu adı taşıyan bir bâbta kaydeder: "Bir kimse hadd işlediğini ikrar eder fakat çeşidini beyan etmezse İmam bunu örtme selahiyetine sahip midir?" Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerden olmasına rağmen Ebû Bekr el-Berzencî, hadisin sıhhati hususunda ta'n'da bulunmuştur. Ancak, hadise mütâbaad eden başka rivayetler bulunduğu için, ulema bu hususta fazla durmayıp kastedilen mânayı tesbite çalışmıştır. Çünkü hadde giren cürüm sübut bulunca cezası ikâme edilir; bu, temel prensiptir. Bu sebeple hadis hususunda muhtelif te'viller yapılmıştır:
***** Belki adam aslında hadd olmayan bir günahını "hadd" zannetti veya yaptığı işi, nazarında büyüterek onu hadd terettüp eden bir suç zannetti.
***** Buhârî'nin tercümesi, "haddi ikrar edip çeşidini beyan etmeyen kimseye hadd cezası uygulamak, adam tevbe ettiği takdirde, imama vacib olmaz" hükmünü tazammun etmektedir.
***** Hattâbî şöyle te'vil eder: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vahiy yoluyla, Allah'ın o adamı affettiğine muttali kılınması câizdir. Aksi halde, nasıl bir hadd işlediğini sorup ona terettüp eden cezayı vermesi gerekirdi."
Hattâbî ilaveten der ki: "Bu hadiste, hudûdun araştırılmayıp, imkan nisbetinde kaçınılması gereği ifade edilmektedir. Hadiste zikri geçen adam hadd ikamesi gerektiren cürmünü açıklamıyor. Belki de bir küçük günah işledi de hadd gerektiren büyük günah zannetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da mesele üzerine gitmedi. Zîra ihtimal üzerine hadd gerekmez. Açıklama talebinde bulunmamasına gelince, bu (âyetle) yasaklanmış olan tecessüse girmesinden olabileceği gibi, setri tercih etmiş olmasından ve adamın kendisine hadd tatbik ettirme teşebbüsünde pişmanlık ve dönüş görmüş olmasındandır."

Ulema, bu hadisten hareketle, haddi gerektiren bir cürüm ikrar eden kimseye -haddin düşmesi çin- ister ta'rîz ve ister daha vâzıh bir sûrette ikrardan rücûyu telkin etmeyi müstehab addetmiştir.
Nevevî ve bir cemaat, hadiste zikri geçen zâtın işlediği cürmün küçük günahlardan olduğu hususunda cezmetmiştir. Bunları kesin hükme sevkeden delil haberin devamında, "cürme namazın kefaret olduğunun" ifade edilmesidir. Zîra, namazın büyük değil, küçük günalara kefaret olacağı beyan edilmiştir. Ekseri ve ağlebi durum için hüküm budur. Ancak, bazan namazın büyük günahı da affettirdiği vâkidir. Mesela bir kimse, pek çok küçük günahlarının affına sâlih olacak derecede tetavvu amellerini artırmış olabilir. Böyle birinin üzerinde küçük günah yoksa veya az bir şey varsa, ama işlediği bir büyük günah varsa işte bu büyük günah çokça işlenen nafilelerle affa uğrar, zîra Allah güzel amelde bulunanın amelini zâyi etmez.
***** Rivayetin bir vechinde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelen zât: "Ey Allah'ın Resûlü, ben zinâ işledim, hadd tatbik et" demiştir. Bu açık itirafa rağmen Resûlullah'ın hadd tatbik etmemiş olmasını nazar-ı dikkate alan bazı âlimler: "Mutlaka adamcağız, şer'an zinâ olmayan bir fiili zinâ zannetmiş olmalıdır" diye hükmetmişlerdir.
***** Bu hadisten şu hükme varanlar da olmuştur: "Bir kimse tevbekâr olarak gelip itirafda bulunursa ondan hadd düşer." Ancak şu da ihtimalden uzak değildir: Hadis ravilerinden biri, rivayette geçen "hadd işledim" ifadesini "zinâ işledim" diye anlayıp, zannına uygun şekilde ifade etmiş olabilir. Asıl olan Buhârî'de gelen şeklidir. Âlimler büyük çoğunluğuyla bunda ittifak eder.
***** Bu tatbikatın, rivayette zikri geçen kimseye mahsus olması da muhtemeldir. Zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun günahını, namazı sebebiyle Allah'ın affettiğini haber vermiştir. Bu da ancak vahiyle bilinebilir, bu hükümde -bu meselede onun misli olduğu bilinen kimse dışında- devam etmez. Resûlullah'tan sonra vahyin inkıtâı ile bunu bilmek de inkıtaya uğramıştır. Hadisin zâhirine temessük eden bazısına göre Ebû Ümâme hadisinin zâhirinden üç görüş çıkarılmıştır:
1- Hadd, onu ikrar edenin, üzerinde ısrarı ve cürmün taayyün etmesinden sonra gerekli olur.

2- Bu hüküm, kıssada mezkur olan şahsa aittir.

3- Tevbe ile hadd düşer.

Bu görüş sahibine göre, en muvafık, en sahih görüş üçüncüsüdür.[342]

ـ4ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنْتُ عِنْدَ النَّبىِّ # فَجَاءَهُ رَجُلٌ فقَالَ يَا رسولَ اللّهِ: إنِّى أَصَبْتُ حَدّاً فَأقِمْهُ عَلَيَّ، وَلَمْ يَسْألْهُ، وَحَضَرَتِ الصَّةُ فَصَلّى مَعَ النَّبىِّ #، فَلَمَّا قَضى النَّبىُّ # الصَّةَ قَامَ إلَيْهِ الرَّجُلُ، فقالَ
يَا رسُولَ اللّهِ: إنِّى أصَبْتُ حَدّاً، فَأقِمَ فىَّ كِتَابَ اللّهِ تَعالى. قالَ: أَلَيْسَ قَدْ صَلَّيْتَ مَعَنَا؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ اذْهَبْ فإنَّ اللّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ ذَنْبَكَ، أوْ قالَ حَدّكَ[.
أخرجه الشيخان .

4. (2321)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında idim. Bir adam huzuruna gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi, ben bir hadd (suçu) işledim, cezasını tatbik et!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama (birşey) sormadı. Derken namaz vakti girdi. Resûlullah'la birlikte o da namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm namazını tamamlayınca, adam yanına geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, ben hadd (çeşidine giren bir suç) işledim. Bana Allah'ın Kitabını tatbik et!" Efendimiz:

"Sen bizimle birlikte namazını eda etmedin mi?" diye sordu. Adam:

"Evet!" dedi. Efendimiz:

"Öyleyse git. Zîra Allah, senin günahını affetti" veya -hadd'ini affetti-" dedi."[343]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu rivayet de önceki hadis gibi, dînin yasakladığı bir günahı işleyen kişinin sonradan pişman olarak günahından temizlenmesi için Hz. Peygamber'e müracaatıyla ilgilidir. Râviler aynı hadiseyi rivayet etmiş olabilecekleri gibi farklı iki hadiseyi de rivayet etmiş olabilirler.
Her hâl u kârda bu mevzuyu önceki hadisin açıklamasında îzah ettik, oraya bakılmalıdır.[344]

ـ5ـ وعن عاصم بن سفيان الثقفي رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُمْ غَزَوْا غَزَاةَ السَّسِلِ فَفَاتَهُمْ الْغَزْوُ فَرَابِطُوا، ثُمَّ رَجَعُوا إلى مُعَاوِيَةَ، وَعِنْدَهُ أبُو أيُّوبَ، وَعُقْبَةُ بنُ عَامِرٍ، فقَالَ عَاصِمٌ: يَا أبَا أيُّوبَ فَاتَنَا الْغَزْوُ الْعَام، وَقَدْ أخْبِرْنَا أنَّهُ مَنْ صَلّى في المَسَاجِدِ ا٬ربعةِ غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ، فقَالَ يَا ابنَ أخِى: أدُلُّكَ عَلى أيْسَرَ مِنْ ذَلِكَ، إنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأ كَمَا أُمِرَ، وَصَلّى كَمَا أُمِرَ، غُفِرَ لَهُ مَا قَدَّمَ مِنْ عَمَلٍ أكذَلِكَ يَا عُقْبَةُ: قالَ: نَعَمْ[. أخرجه النسائى .

5. (2322)- Âsım İbnu Süfyân es-Sakafî (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, bunlar Selâsil gazvesine gitmişler. Fakat fiilen gazveye iştirak edememişlerdi. Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler. Sonra Hz. Muâviye (radıyallâhu anh)'nin yanına döndüler. Hz. Muâviye'nin yanında Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Ukbe İbnu Âmir vardı. Âsım:
"Ey Ebû Eyyûb! dedi. Bu sene gazveyi kaçırdık. Bize, (bunun telafisi için bir çare) haber verildi. Buna göre, kim dört mescitte namaz kılarsa, günahları affedilirmiş." Ebû Eyyûb:
"Ey kardeşimin oğlu! dedi. Ben sana bundan daha kolayını haber vereyim. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü işittim: "kim emredildiği şekilde (mükemmel olarak) abdestini alır, emredildiği şekilde namazını kılarsa, önceden yapmış olduğu (kusurlu) ameli sebebiyle affolunur." Ey Ukbe! (Resûlullah'ın tebşiri) böyleydi değil mi?"Ukbe: "Evet!" dedi."[345]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hakkı verilerek alınacak abdest ve kılınacak namazın, herhangi meşru bir sebeple kaçırılan cihadın zararını telafi edebileceğini belirtir. Zîra, hadiste râvi Âsım, -açıklamadığı bir sebeple- Selâsil gazvesini kaçırdığını belirtmektedir. Bundan hasıl olan manevî zararın telafisi için çareler aradığı, kendisine "dört mescidde namaz kılması" tavsiye edildiği, bu tavsiye ile de mutmain olmayarak Hz. Muâviye'nin yanında rastladığı yüce sahabi Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye de maruz kaldığı cihadı kaçırma musibetinin çaresini sorduğu görülmektedir.
Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri, Kuzey Afrika fatihlerinden Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh)'in şehadet ve tasdikiyle hakkıyla alınan abdest ve hakkı verilerek kılınan namazın daha önce işlenmiş olan hatalı amelin günahına keffaret olacağına dair nebevî tebşirâtı haber veriyor.
2- Bu rivayette ashâbın Allah yolunda cihad ve günahlarını affettirme çarelerini araştırmada ne kadar hırslı ve ısrarlı olduklarını göstermektedir.
3- Hadiste geçen ferâbetû tabirini "Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler" diye tercüme ettik. Çünkü kelimenin aslı ribat'tır ve farkılı mânalarda anlaşılmıştır:
***** Kök olarak rabt bağlamak mânasına gelir. Hatta dilimizdeki bağlamak mânasına kullanılan rabdetmek; bağ mânasına kullanılan rabıta bu kökten gelir. Ribat, bağlama vasıtası (bağ) mânasına geldiği gibi Allah yolunda bağlanan şey (at) mânasına, keza Allah yoluna bağlanıp kalınan yer (askeri kışla, zikirhane) gibi mânalara da gelir. İlk devirlerde hududlarda kurulan askerî karakol ve kışlalar ki bir nevî küçük çapta kaledir, içerisinde mescid, kütüphane, hamam, at bağlama yeri, asker koğuşları vs. gerekli kısımlar birlikte bulunurdu- hep ribat diye anılmıştır. Askerler burada cihad dışındaki vakitlerini zikir ve ilmî meşguliyetlerle geçirirlerdi. Bu sebeple ribat dînî meşguliyetlerle cihad gibi dünyevi zannına düşülen meşguliyetlerin her ikisini birlikte ifade eden câmi kelimelerden biridir. Sadece bir kelime değil, bir müessesedir de. Yani dünya ve ahiret ve âhiret birliğine ulaşılan, aynı fiille her ikisi

birden yaşanılan bir müessese. Bu sebeptendir ki, ribat kelimesinin, tasavvuf ıstılahı olarak tekke mânasında kullanıldığı da olur.
Kelimenin bu mâna zenginliğine kavuşmasında şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'in katkısı olmuştur. Çünkü Kur'ân'da: *"Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınızla sabır yarışı edin, sınırlarda nevbet bekleşin. Allah'tan korkun böylece kurtuluşa erebilirsiniz"* (Âl-i İmrân: 3/200) buyurulmuştur. Âyette geçen verâbitû bazılarınca sınırda bekleşmek olarak anlaşılmıştır. Ancak, Resûlullah "ribat"ı, bazı hadislerinde bizzat yaptığı açıklamalarında "ibadette hassasiyet", "ibadette çokluk" mânasında tarif etmiştir. Şöyle buyurur: "Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) buyurdular ki: "Size Allah'ın kendisiyle günahları yok ettiği ve dereceleri yükselttiği şeyi haber vereyim mi? Bu, hoşa gitmeyen durumlara rağmen abdesti tam almak,mescidlere çok adım atmak, namazdan sonra ikinci namazı intizar edip beklemektir. İşte ribat budur, işte ribat budur." Âlimler, Resûllah'ın burada, yukarıda kaydettiğimiz âyette Cenâb-ı Hakk'ın kastettiği ribatta maksadın bu olduğunu belirttiğini söylerler. Şu halde bazılarınca "sınırda nöbet beklemek" diye anlaşılabilen ribat, bazılarınca da mescitte oturarak -veya zihinde canlı şekilde- müteakip namazı beklemek olarak anlaşılmıştır. Bu anlama hadislerin anlatmasına dayanmaktadır.
Şu halde, bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: Ebû Eyyûbu'l Ensârî (radıyallâhu anh) "ribat"ı bu mânada anlamış ve kendisine, kaçırdığı cihadın telafisi için çare soran Âsım İbnu Süfyan'a, hakkı verilerek alınacak abdest ve hakkı verilerek kılınacak namazın ribat yani cihad sayılacağını belirtmiş olmaktadır.
Esasen bazı âlimler, âyet-i kerimedeki "Kendinizi rabtedin" emrinin hakikatını: "Nefsin ve bedenin taatlerle bağlanması" diye açıklarlar. Bunu "hudutta düşmâna karşı nefsini bağlayıp nöbet beklemek, düşmanın hücumunu defetme" diye anlayanlar da özden ayrılmış, farklı bir te'vile sapmış değillerdir. İçinde bulunulan şartlarda, biri diğerine efdaliyet kazanır, o kadar. Sindî der ki: "Bu ameller, şeytanın kişiye yol bulup nüfuz edeceği yolları tıkar, nefsi de şehvetlerden uzaklaştırır. Nefse ve şeytana karşı ortaya konan adâvet ise cihâd-ı ekberdir. Zîra bu cihadla kişi, en büyük düşmanı olan nefsini kahreder. Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bu cihadın şanını yüceltemek için hem er-Ribât diyerek marife kılmış ve hem de üç kere tekrar etmiştir."[346]

ـ6ـ وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسول اللّهِ # يقول: يَعْجَبُ رَبُّكَ مِنْ رَاعِى غَنَمٍ في رَأسِ شَظِيَّةِ الجَبَلِ يُؤَذِّنُ بِالصَّةِ وَيُصَلِّى، فَيَقُولُ اللّهُ تَعالى: انْظُرُوا إلى عَبْدِى هَذَا، يُؤَذّنُ وَيُقيمُ الصَّةَ يَخَافُ مِنِّى، قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِى، وَأدْخَلْتُهُ الجَنَّةَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

6. (2323)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Rabbin, koyun güden bir çobanın, bir dağın zirvesine çıkıp namaz için ezan okuyup sonra da namaz kılmasından hoşlanır ve Allah Teâlâ hazretleri şöyle der:
"Benim şu kuluma bakın! Ezan okuyor, namaz kılıyor, yani benden korkuyor. Kasem olsun, kulumu affettim ve onu cennetime dahil ettim."[347]

ـ7ـ وعن مالك رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ رَسولَ اللّهِ # قالَ: اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا، وَاعْلَمُوا أنَّ خَيْرَ أعْمَالِكُمْ الصَّةُ، وَ يُحَافِظُ عَلى الْوُضُوءِ إِّ مُؤمِنٌ[.

7. (2324)- İmam Mâlik (radıyallâhu anh)'e ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:
"İstikamet üzere olun. (Bunun sevabını) siz sayamazsınız. Şunu bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. (Zâhirî ve bâtînî temizliği koruyarak) abdestli olmaya ancak mü'min riayet eder."[348]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta'da muallak (senetsiz) ise de başka kaynaklarda muttasıl olarak gelmiştir.
2- Hadiste geçen, istikamet üzere olun emrini âlimler: "Sizin için farz ve sünnet kılınan yoldan sapıtmayın, buna gücünüz yeter" veya "Allah'ın hukukunu îfa etmek, hudûduna (yasaklarına) uymak, kazâsına razı olmak suretiyle doğru yoldan ayrılmayın" şeklinde açıklamışlardır.
Hadisin devamı, bu istikametin korunması halinde Allah'ın vereceği sevabın kullar tarafından hesap edilemeyeceğini belirtir. Nitekim âyet-i kerîmede: "... Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz..." (İbrahim 34) buyrulmuştur.
Zürkânî hadisin açıklanması sadedinde şu mânaya da yer verir: "Siz kendi güç ve kudretinizin tamamını bezl etseniz de (dinin bütün hayırlarını yapmakta) muvaffak olamazsınız. Ancak Allah'ın yardımıyla olabilirsiniz" veya: "Güzel olan yolda istikamet üzere olun, vasat üzere gidin, en iyiye yakın olanı arayın, zîra siz iyi amellerin hepsini ihata etmeye güç yetiremezsiniz. Mahlukâtın mutlaka eksiği, kusuru bulunacaktır."
Bu açıklamadan sonra Zürkânî devam eder."Burada sanki maksad, mükellefin kusuruna dikkat çekmek, onu görmesini sağlamak, böylece amele güvenmeyip, daha iyiyi bulmak için gayret göstermeye tahrik etmek, teşvik etmektir." Nitekim bu hususta Beyzâvî de şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vessselâm), istikameti emrettikten sonra onların Allah'ın hakkını îfa etmeye ve dînin gösterdiği ideal hedefe ulaşmaya güç yetiremeyeceklerini haber vermiştir, ta ki insanlar bu gerçekten gafil olmasınlar. Sanki şöyle demektedir: " Yaptığınız hayırları (yeterli bulup) güvenmeyin, kusurunuz sebebiyle değil, acziniz sebebiyle terkedip yapamadıklarınız için de Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin."
3- Hadiste geçen, "En hayırlı ameliniz namazdır" ifadesini bir kısım ulema şöyle açıklar: "Yani namaz ecri ve sevabı en ziyade olan amelinizdir. Bu sebeple amellerin en efdalidir. Çünkü namaz, ibadetlerin bütün çeşitlerini içine alır: Kıraat, tesbih, tekbir, tehlil, beşerî kelamdan ve ibadeti bozucu davranışlardan sakınma, (kıyam, rüku, secde), bu camiiyyet sebebiyledir ki mü'minin mîracı ve Alllah'a yakınlaşma vesilesi olmuştur."

4- Hadiste, devamlı abdestli olmak ve namaz anında yenilemek istihbab edilmektedir. Namaz anında yenilenmesi, onun mükemmel şekilde muhafaza edilmesinin şartıdır.[349]

ـ8ـ وعن حذيفة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # إذا حَزَبَهُ أمْرٌ صَلّى[. أخرجه أبو ادو .»حَزَبَهُ«: بالباء والنون: أى نزل به، وأوقعه في الحزن.

8. (2325)- Hz. Huzeyfe (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı herhangi bir şey üzecek olursa namaz kılardı." [350]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de bir iş vukua geldiği veya bir gam isabet ettiği zaman..." diyerek açıklama getirmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesslam) böylece, ciddi bir hâdisenin şokuyla karşılaştığımız veya hehangi bir üzüntü ile sersemleştiğimiz hengamlarda, üzerimizdeki şok ve şaşkınlığı namaz kılarak hafifletmeyi tavsiye etmektedir. Böyle anlarda karar veya ani harekete tevessül etmek zararlı neticeler hasıl edebilecektir. Namaz bir sığınak olacak, bir toparlanma fırsatı sağlayacaktır.[351]

ـ9ـ وعن عبداللّه بن سلمان عن رجل من أصحاب النّبىِّ # قال:]جَاءَ رَجُلٌ يَوْمَ خَيْبَرَ إلى النّبىِّ #، فقَالَ يَا رسُولَ اللّهِ: لَقَدْ رَبِحْتُ الْيَوْمَ رِبْحاً مَا رَبِحَهُ أحَدٌ مِنْ هَذَا الْوَادِى؟ قالَ: وَيْحَكَ، َومَا رَبِحْتَ؟ قالَ: مَا زِلْتُ أبِيعُ وَأبْتَاعُ حَتّى رَبِحْتُ ثَثِمِائَةِ أُوقِيَّةٍ، فقَالَ لَهُ # أفَ أُنَبِّئُكَ بِخَيْرِ رِبْحٍ، فقَالَ: مَاهُوَ يَا رسُول اللّهِ قالَ: رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الصَّةِ[. أخرجه أبو داود .

9. (2326)- Abdullah İbnu Selmân, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından birisinden naklediyor: "Hayberin fethedildiği gün bir adam Hz. Peygamber'e gelerek:
"Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki böyle bir kârı şu vadi ahalisinden hiçbiri yapmamıştır" dedi. Efendimiz:
"Bak hele! Neler de kazandın?" diye sordu. Adam:
"Ben alıp satmaya ara vermeden devam ettim. Öyle ki üçyüz okiyye kâr ettim dedi. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:
"Sana kârların en hayırlısını haber vereyim mi?" diye sordu. Adam:
"O nedir, ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Efendimiz açıkladı:
"(Farz) namazdan sonra, kılacağın iki rekattir."[352]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki aslı daha uzun. Rivayet şöyle başlar: "Hayber'i fethettiğimiz zaman, askerler hisselerine ganimetten -Mal ve köle- her ne düştü ise ortaya çıkarıp alışverişte bulundular. Resûlullah namaz kılarken bir zât gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki, böyle bir kârı şu vadi ahalisinden hiçbiri yapmamıştır" dedi..."
2- Bir okiyye kırk dirhemdir.
3- Hadis, gazve sırasında alışverişin câiz olduğunu, hususen, dağıtımdan sonra, ganimet mallarıyla ticaret yapmanın câiz olduğunu ifade eder. Şayet ticaret, gazinin gazve sevabını eksiltse idi, Resûlullah bunu mutlaka belirtirdi. Belirtmediğine göre takrir buyurmuş olmaktadır. Öyleyse bu maddî ticaret, manevî kazanca herhangi bir eksiklik getirmemektedir. Nitekim, ashabın hacc seferi sırasında alışverişle meşguliyetlerinin, amellerinde bir noksanlık getirmeyeceği hususunda âyet nazil olmuştur: "(Hacc mevsiminde ticaret ederek) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur..." (Bakara 198).[353]

ـ10ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: حُبِّبَ إلىَّ النِّسَاءُ وَالطِّيبُ، وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى في الصَّةِ[. أخرجه النسائى .

10. (2327)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bana kadın ve güzel koku sevdirildi, gözümün nuru namazda kılındı."[354]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin koku ve kadınla ilgili kısmını 2137 numaralı hadiste açıkladık. Burada namazla ilgili bir miktar açıklama sunacağız:
Önce şu hususu belirtelim ki, Efendimiz burada en hayırlı şeylerin zikrini beraber yapmıştır: Kadın ve namaz. Zîra bir hadiste kadın, dünyevi metaın en hayırlısı olarak tavsif edilmiştir. "Dünya bir meta'dan ibarettir. Onun en hayırlı meta'ı ise sâliha kadındır." Yukarıda kaydettiğimiz üzere dînî emirlerin de en hayırlısı namazdır. O halde ikisinin beraber zikri pek münasip düşmüştür. "Gözümün nuru namazda kılındı" ifadesi namazın şanını yücelten bir ifadedir. Namazın dünyevî şeylerden biri olarak ifade edilmiş olmasını Gazâlî şöyle açıklar: "His ve müşahedeye giren her şey şehadet ve müşahede âlemindendir, dolayısiyle dünyadan sayılır. Namazın secde ve rükûsunda organların hareketiyle hissedilen telezzüz dünyevi bir his olduğu için namazı dünyaya izafe etmiştir. Kul bazan ibadetiyle öylesine ünsiyet eder ve ondan öyle lezzet duyar ki, ibadet etmesine engel olunması ona en büyük cezalardan biri olur. Nitekim bazı âbidler şöyle dua etmişlerdir: "Ben ölümden korkmazdım, ne var ki benimle gece namazlarımın arasına girmektedir." Böylelerinden şu şekilde dua edene de rastlanmıştır: "Allah'ım, bana kabirde de namaz kılma gücü ver."[355]

ـ11ـ وعن ربيعة بن كعب ا‘سلمى قال:]كُنْتُ أبِيتُ مَعَ النّبىِّ # فَآتِيهِ بِوَضُوئِهِ وَبِحَاجَتِهِ، فقَالَ لِى: سَلْنِى. قُلْتُ: فإنِّى أسْألُكَ مُرَافَقَتَكَ في الجَنَّةِ، فقَالَ: أوَ غَيْرَ

ذلِكَ؟ قُلْتُ: هُوَ ذاكَ. قالَ: فَأعِنِّى عَلى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

11. (2328)- Rebî'a İbnu Ka'b el-Eslemî anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber gecelemiştim, kendisine abdest suyunu ve başkaca ihtiyaçlarını getirdim. Bana:
"Dile benden (ne dilersen)!" buyurdu. Ben:
"Senden cennette seninle beraberlik diliyorum!" dedim. Bana:
"Veya bundan başka birşey?" dedi. Ben:
"Hayır, sadece bunu istiyorum!" dedim.
"Öyleyse kendin için çok secde ederek bana yardımcı ol!" buyurdu." [356]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, cennette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le beraberliğin zor olduğunu ifade etmektedir. Zîra Hz. Peygamber, dilek sahibinden, bir başka dilekte bulunmasını istemiştir. Bir başka dileğinin gerçekleşmesi, Resûlullah nazarında bundan daha kolay olacaktı ki, dileğini değiştirmesini taleb etmiştir.
2- Bazı şârihler, Rebî'a (radıyallâhu anh)'nın bu taleple âhirette eşitlik istemiş olabileceğini söylemiş iseler de, bu pek uzak bir ihtimaldir. Her mü'minin en tabii isteği Resûlullah'la âhirette beraberliktir. Bunda eşitlik düşüncesi bulunmaz. Hz. Peygamber'in resûllük vasfıyla arkadaşlığına mazhar olmayı dilemek, eşitlik talebi değildir. Bu çeşit temenni zaman zaman olmuş, bazan Efendimiz: "Kişi sevdiği ile beraberdir" diyerek beraberlik arzu eden aşık mü'minlerin gönüllerini serinletmiş, hoşnud kılmıştır.
3- Secdeden maksad namazdır. Çok secde, çok namazdır. Cennette Resûlullah'la beraberlik gibi elde edilmesi zor, uhrevî yüce mertebeler, ancak namaz gibi değerli ibadetleri çokça yapmakla kazanılabilir. Şu halde bu hadis, aynı zamanda namazın ehemmiyetine, şanının, Allah indindeki değerinin yüksekliğine bir delil teşkil etmektedir. Nitekim

Alak Sûresinin son âyetinde secdenin Allah'a yaklaştıracağı kesin bir üslubla ifade edilmiştir.

4- Hadis şunu da ders veriyor ki, yüce dilekler için dua yeterli değildir, onun gerçekleşmesi için gerekli olan amele yer vermek şarttır.

5- Bir hizmet mukabilinde hizmeti yapana, "Dile benden ne dilersen!" denmesi, büyüklerin şanındandır.

6- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Hakk'ın hazinelerinde mevcut olan herhangi bir şeyi vermek veya vaaddetmek hususunda yetkilidir.[357]

ـ12ـ وعن معدان بن أبى طلحة اليعمرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللّهِ #، وَرَضِيَ اللّهُ عَنْه، فقُلْتُ: أخْبِرْنِى بِعَمَلٍ أعْمَلُهُ يُدْخِلُنِى اللّهُ بِهِ الجَنَّةَ، أوْ قالَ قُلْتُ: بِأحَبِّ ا َعْمَالِ إلى اللّهِ تَعالى، فَسَكَتَ، ثُمَّ سَألْتُه فَسَكَتَ، ثُمَّ سَألْتُهُ الثَّالثةَ، فقَالَ: سَألْتُ عَنْ ذلِكَ رَسُولَ اللّهِ # فقَالَ: عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ، فإنَّكَ َ تَسْجُدُ للّهِ تَعالى سَجْدةً إَّ رَفَعَكَ اللّهُ بِهَا دَرَجَةً، وَحَطَّ عَنْكَ بِهَا خَطِيئَةً. قالَ مَعْدَانُ: ثُمَّ أتَيْتُ أبَا الدَّرْدَاءِ فَسألتُهُ، فقَالَ: مِثْلَ مَا قَالَ لِى ثَوْبَانُ[. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى .

12. (2329)- Ma'dan İbnu Ebî Talha el-Ya'merî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın azadlısı Sevbân (radıyallâhu anh)'a rastladım. Kendisine:

"Bana bir amel söyle de onu yapayım. Allah da onun sayesinde beni cennetine koysun" dedim. -Veya şöyle demişti: "Dedim ki: "..Allah nezdinde en hayırlı ameli bana bildir."- Sevbân sükut etti. Sonra ben tekrar aynı şeyi sordum. O yine sükut etti. Ben üçüncü sefer sordum. Sonunda dedi ki:

"Aynı şeyleri ben de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştum. Bana şu cevabı vermişti:

"Çokça secde yapman gerekir. Zîra sen secde ettikçe, her secden sebebiyle Allah dereceni artırır, onun sebebiyle günahını döker." Ma'dan der ki: "Sonra Ebu'd-Derdâ'ya geldim. Aynı şeyi ona da sordum. O da Sevbân'ın bana söylediğinin aynısını söyledi."[358]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Selef'in en büyük meselesinin Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu göstermektedir. Resûlullah'ın âzadlısı Sevbân'la karşılaşan Ma'dan İbnu Ebî Talha, muhatabı, Resûlullah'ın bir yakını olması haysiyyetiyle ilk iş, ondan Allah'ın rızasını kazandıracak en muteber ameli soruyor.

2- Sevbân, soruya hemen cevap vermiyor. Umumiyetle, Efendimiz de, muhatabın merakını uyandırmak, alakasını artırmak için, aynı şekilde sorulan soruya hemen cevap vermez, tekrar ettirirdi. Şu halde bu rivayet, Resûlullah'ın tebliğde takip ettiği bu prensibin, ashab tarafından da zaman zaman tatbik edildiğine güzel bir örnek olmaktadır.

Mamafih, derhal konuşmayıp sorunun bir-iki sefer tekrarından sonra cevaplamada, yapılacak açıklamayı düşünme, zihinde derleyip toparlama, mesele ile alakalı bilgisine zihnen başvurma gibi bir başka gaye daha aramak da muvafıktır.

İlave açıklama için önceki hadise bakılabilir.

İkinci Bâb

Namazın Eda Ve Kazasının Vücûbu Hakkında

ـ1ـ عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَألَ رَجُلٌ نَبىَّ اللّهِ #: فقَالَ يَارسُولَ اللّه كَمِ افْتَرضَ اللّهُ عَلى عِبَادِهِ مِنَ الصَّلَواتِ؟ قالَ: افْتَرَضَ اللّهُ عَلى عِبَادِهِ صَلَواتٍ

خَمْساَ. قالَ يَا رَسولَ اللّهِ: هَلْ قَبْلَهُنَّ أوْ بَعْدَهُنَّ شَىْءٌ؟ قالَ: افْتَرَضَ اللّهُ عَلى عِبَادِهِ صَلَواتٍ خَمْساً، فَحَلَفَ الرَّجُلُ َ يَزيدُ عَلَيْهَا شَيْئاً، وَ يَنقُصُ مِنْهَا شَيْئاً، فقَالَ رَسولُ اللّهِ #، إنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الجَنَّةَ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى، وهذا لفظ النسائى.وقد أخرجه مسلم والترمذي في جملة حديث طويل مذكور في كتاب ا“يمان .

1. (2330)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Allah, kullarına kaç vakit namazı farz kıldı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah, kullarına beş vakit namazı farz kıldı" diye cevap verdi. Adam tekrar sordu:

"Bunlardan önce veya sonra başka bir şey var mı?"

"Allah kullarına beş vakti farz kıldı."

Bu cevap üzerine adam, bunlar üzerine hiçbir ilavede bulunmayacağına, onlardan herhangi bir eksiltme de yapmayacağına dair yemin etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bu adam sözünde durursa mutlaka cennete girecektir!" buyurdu."[359]

Bu rivayeti, Müslim ve Tirmizî, Kitâbu'l-Îman'da mezkur, uzun bir hadis zımnında tahric ederler.[360]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette sual soran kimsenin Dımâm İbnu Salebe olduğu başka rivayetlerde belirtilmiştir. Dımâm, Benû Sa'd İbnu Bekr'in Hz. Peygamber'e gönderdiği elçi idi. Resûlullah'ın huzuruna çıkınca bölgesine gelen müslüman memurların söylediği ve gönderilen "nebevi mektupların" ihtiva ettiği tevhid, yaratılış, namaz, oruç, zekât gibi esaslardaki tebliğatıyla ilgili sorular sorup, İslâm adına duyduklarını tahkik eder. Dımâm hakkında gelen müslüman oluşuyla ilgili bilgiler

ihtilaflı ise de, umumiyetle, Resûlullah'ın huzuruna çıktığında henüz müslüman olmadığı, her seferinde yemin vererek sorduğu sorulara aldığı cevaptan mutmain olarak müslüman olduğu kabul edilir. Buhârî'nin rivayeti bu kanaati te'yid etmektedir. Başka rivayetler, kendisi müslüman olduktan sonra kavmine İslam'ı götürerek tebliğde bulunduğunu ve onların da toptan müslüman olmalarına sebep olduğunu te'yid eder. Vak'ayı anlatan bir rivayette, Dımâm'ın, kavmine geri dönünce onlara söylediği söz şöyledir: "Allah bir peygamber göndermiş ve O'na bir kitap indirmiştir. Ben O'nun yanından geldim ve size O'nun emrettiklerini ve yasakladıklarını getirdim. Rivayet şöyle devam eder:" Vallâhi, o gün orada hazır bulunanlardan -kadın ve erkek- herkes ertesi güne kadar müslüman oldu."

2- Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Dımâm'ın soru sormadaki maharetini fevkalade takdir ederek: "Vallâhi ben Dımâm kadar güzel ve veciz soran birini görmedim" demiştir. Ebû Dâvud'un İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)' tan kaydettiğini hadisin sonunda: "Hz. Peygamber'e elçi olarak gelenler arasında, Dımâm kadar güzel konuşan birini işitmedik" ifadesine yer verilmiştir.

3- Hadiste görülen bazı fevâid:

***** Hadiste, bazı âlimler haber-i vahidle amel etmeye delil bulmuşlardır. Dımâm'ın işittiklerini tahkik etmesi bu esası zedelemez. Çünkü, o bizzat görüşüp, şahsen konuşmak için gelmiştir. Üstelik o tek başına dönüp tebliğde bulunmuş ve kavmi onun sözüne güvenerek İslâm'ı kabul etmiştir.

***** Tesebbüt ve tahkik memduhtur, zîra Resûlullah, Dımâm'ı, araştırması sebebiyle kınamamıştır.

***** Sırf farzları yapıp nevâfile yer vermeyen, kurtuluşa erecektir.

ـ2ـ وعن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]فُرِضَتْ عَلى النَّبِىِّ # لَيْلَةً أُسْرِىَ بِهِ الصَّةُ خَمْسِينَ، ثُمَّ نَقَصَتْ حَتَّى جُعِلَتْ خَمْساً، ثُمَّ نُوَدِى يَا مُحَمَّدٌ: إنَّهُ َ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ، وَإنَّ لَكَ بِهذِهِ الخَمْسِ خَمْسِينَ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود، وهذا لفظ الترمذي.

2. (2331)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Mi'râc'a çıktığı gece elli vakit namaz farz kılındı. Sonra bu azaltılarak beşe indirildi. Sonra da şöyle hitap edildi:"Ey Muhammed! Artık, nezdimde (hüküm kesinleşmiştir), bu söz değiştirilmez. Bu beş vakit, (Rabbinin bir lüftu olarak on misliyle kabul edilerek) senin için elli vakit sayılacaktır."[361]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, beş vakit namazın Mi'râc sırasında farz kılındığını ve ilk defa elli vakit olarak teşrî edildiğini belirtiyor. Mi'râc'la ilgili uzun bir hadiste (5570 numaralı hadis) açıklandığı üzere Resûlullah Cenâb-ı Hakk'tan elli vakit namaz farzını telakki ettikten sonra dönüş sırasında Hz. Mûsa (aleyhisselâm)'ya uğrar. Hz. Mûsa: "Allah ümmetine neyi farz kıldı?" diye sorunca, Resûlullah "Elli vakit namaz!" der. Bunun üzerine Hz. Mûsa: "Ümmetin buna takat getiremez, git Rabbinden azaltmasını taleb et!" tavsiyesinde bulunur. Resûlullah mükerrer gidişlerle namaz miktarını elliden beş vakte indirtir. Şu halde yukarıdaki hadis, Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Cenâb-ı Hakk'ın son müracaatında verdiği cevabı aksettirmektedir: "Namaz artık beş vakitten daha da azaltılamaz, bu kesinleşmiş bir hükümdür."
Hadiste, namaz beş vakit olmakla birlikte elli vakit olduğu ifade edilir. Bu, "yapılan her hayrın Allah indinde en az on misliyle kabul edileceği"ni tebşir eden âyet-i kerîmeye uygun bir ihbardır: "Kim bir hayır işlerse işte ona bunun on katı var" (En'âm 160). Şu halde Resûlullah'a Mî'rac'ta farz edilen beş vakit namaz, mü'minin defter-i ameline on misliyle yani elli vakit olarak yazılmaktadır. Rabbimiz, namazın ehemmiyetini gereğince takdir etmemiz için elli vakit olarak farzetmiş, lütfunun, kereminin vüs'atini ifade için de beş vakte indirerek elli vakit olarak değerlendirmeye tabi tutmuştur.

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]فَرَضَ اللّهُ الصَّةَ عَلى لِسَان نَبِيِّكُمْ # في الحَضَرِ أرْبَعاً، وفي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ، وَفي الخَوْفِ رَكْعَةً[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

3. (2332)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Allah, namazı peygamberinizin diliyle hazerde dört, seferde iki, korku halinde de dört rek'at olarak farz kılmıştır."[362]

ـ4ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]فَرَضَ اللّهُ الصَّةَ حِينَ فَرَضَهَا رَكْعَتَيْن، ثُمَّ أتَمَّهَا فِي الحَضَرِ، وَأُقِرَّتْ صَةُ المُسَافِرِ عَلى الفَرِيضَةِ ا'ولَى[. أخرجه الستة إ الترمذي .

4. (2333)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Allah namazı (ilk defa farz ettiği zaman iki rek'at olarak farz etmişti. Sonra onu hazer için (dörde) tamamladı. Yolcu namazı ilk farz edildiği şekilde sabit tutuldu."[363]

AÇIKLAMA:

1- Namaz farz edildiği zaman, bütün vakitler ikişer rek'at olarak farz edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde akşam namazı istisna edilir ve onun üç rek'at olarak farz edildiği belirtilir.
Buhârî'nin kaydettiği bir başka rivayette, namazların hicretten sonra dört rek'ate çıkarıldığı belirtilir. Bu hususu İbnu Huzeyme, Beyhakî ve İbnu Hibbân tarafından tahriç edilmiş olan bir rivayette Hz. Âişe şöyle açar: "Hazer ve sefer namazı (Mi'râc'ta) ikişer rek'at olarak farz kılınmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'ye gelip, itminan bulunca hazer namazlarına ikişer rek'at daha ilave edildi. Sadece sabah namazı,

kıraatinin uzunluğu sebebiyle iki rek'at olarak bırakıldı. Akşam namazı da eski hâli üzere üç rek'at olarak bırakıldı, çünkü bu gündüzün vitridir."
Namazlar bu şekilde dört rek'ata çıkarıldıktan sonra: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur..." (Nisâ 101) âyeti nâzil olmuştur. İbnu'l-Esîr'in, Şerhu'l-Müsned'de kaydettiğine göre, namazın kısaltılması hadisesi hicretin dördüncü yılında teşri edilmiştir. Mamafih ilgili âyetin, hicretin ikinci yılında nâzil olduğu da söylenmiştir.

2- Hanefîler, sadedinde olduğumuz Hz. Âişe hadisini esas alarak, seferde namazın kasredilmesini ruhsat değil, azimet telakki etmiştir. Muhalifleri ve bu meyanda Şâfiîler yukarıda kaydettiğimiz âyeti esas alarak namazı seferde kasretmeyi (iki kılmayı) ruhsat telakki etmiştir.

3- Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimler, İsra yani Mi'râc'tan önce farz namaz olmamakla birlikte gece namazının emredildiğini belirtirler. Bunun herhangi bir miktarı, hududu yoktur. el-Harbî, ilk defa sabah ve yatsı namazlarının ikişer rek'at farz kılındığını söylemiştir. Şâfiî gibi bazı âlimler, gece namazının bidayette farz kılındığını, ancak ‘Ondan kolayınıza geleni okuyun’ âyetinin (Müzzemmil 20) nüzûlünden sonra bu farziyetin neshedildiğini söylerler. Bunlara göre, gecenin bir kısmında kalkmak farz olmuştur. Beş vakit namaz farz olunca bu da neshedilmiştir.

ـ5ـ وعن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَةُ النَّحْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَةُ الْفِطْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَةُ السَّفَرِ رَكْعَتَانِ، وَصَةُ الجُمُعَةِ رَكْعَتَانِ، تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرٍ عَلى لِسَانِ النَّبىِّ #[.
أخرجه النسائى .

5. (2334)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kurban bayramında kılınan namaz iki rek'attir, Fıtır (Ramazan) bayramında kılınan namaz iki rek'attir, sefer namazı iki rek'attir, cum'a namazı da iki rek'attir. Bunlar

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın lisanı üzere, tamamdır, kısaltma yoktur."[364]

ـ6ـ وعن عبداللّه بن فضالة عن أبيه قال:]عَلّمَنِى رسولُ اللّه #، وَكَانَ فِيمَ عَلّمَنِى، وَحَافِظْ عَلى الصَّلَواتِ الخَمْسِ. قالَ قُلْتُ: إنَّ هذِهِ سَاعَاتٍ لِى فِيهَا أشْغَالٌ، فَمُرْنِى بِأمْرٍ جَامِعٍ إذا أنَا فَعَلْتُهُ أجْزأَ عَنِّى؟ فقَالَ: حَافِظْ عَلى الْعَصْرَيْنِ، وَمَا كَانَتْ مِنْ لُغَتِنَا، قُلْتُ: وَمَا الْعَصْرَانِ؟ فقَالَ: صَةٌ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَصَةٌ قَبْلَ غُرُوبِهَا[. أخرجه أبو داود .

6. (2335)- Abdullah İbnu Fudâle, babası (Fudâle'den) naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana öğrettikleri arasında: "Beş vakit namaza devam edin!" emri de vardı. Ben: "Bu beş vakit, benim meşguliyetlerimin bulunduğu anlardır. Bana (bunların yerine geçecek) cami (kapsamlı) bir şey emret, öyle ki onu yaptım mı, benden beş vakit namaz borcunun yerine geçsin!" dedim. Bunun üzerine: "Öyleyse Asreyn'e devam et!" buyurdu. Bu kelime bizim dilimizde yoktu. Bu sebeple: "Asreyn nedir?" diye sordum. "Güneş doğmazdan önceki namazla güneş batmazdan önceki namaz" buyurdu."[365]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, "devam et" diye tercüme ettiğimiz hâfizun emri muhafaza etmekten gelir, bu da "amel"e ilim, hey'et ve vakit olarak riayet etmek ve aslını ortaya çıkaran ve îfa edilmesini tamamlayan ve kemaline götüren bütün cüzleriyle ikame etmek mânasına gelir.

2- Sabah namazına da asr denmesi tağlib prensibiyledir. Araplar annebabaya ebeveyn (iki baba), ay ve güneşe kamereyn (iki ay) derler. Bu bir ifade üslubudur, tağlib denir. Asr'ın sabah'a galebesi,

meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle ikindiye riayetin zorluğundan ileri gelmiştir.

3- Bu hadis, görüldüğü üzere müşkil bir mâna arzetmektedir. Çünkü sabah ve ikindi namazlarının, diğer vakitlerin yerine geçebileceği mânasını zihne getirmektedir. Halbuki, Kur'an ve sünnette gelen pek çok muhkem nassla sabit olmuştur ki, günde beş vakit namaz farzdır ve bunlardan hiçbiri diğerinin yerini tutmayacağı gibi, bu beşi eksiltmenin de imkanı yoktur.

Bu çeşit, sahih hadislere veya Kur'ân'a ters düşen (teâruz eden) rivayetler vasfen sahih bile olsa şazz denir ve hükmüyle amel edilmez. Zayıf olduğu takdirde münker denir, evleviyetle amelden terkedilir.

Beyhakî Sünen'inde hadisi sıhhat yönüyle değerlendirmeden güzel bir te'vilde bulunur: "Doğruyu Allah bilir ya Efendimiz şunu demek istemiş olmalıdır: "Beş vakit namazın her birini ilk vakitlerinde kıl, mücbir bir sebeple ilk vaktinde kılamaz da tehir edersen mazur sayılırsın, ama iki vaktin namazlarının ilk vaktinde kılınmasını sıkı sıkıya emretmektedir." İbnu Hibbân da Sahih'inde şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Asreyn'in kılınması hususundaki ziyade te'kidi, vaktin evvelinde kılınmasını emir gayesine matuftur. Betahsis bu iki vaktin zikr, o zamandaki meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle tehlikeye düşme ihtimalinin fazlalığından ileri gelir."

ـ7ـ وعن سيرة بن معبد قال:]قالَ رسولُ اللّهِ # مُرُوا الصَّبىَّ بِالصَّةِ إذا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، فإِذَا بَلَغَ عَشْرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا[. أخرجه أبو داود والترمذي.ولفظه: «عَلِّمُوا الصَّبىَّ الصَّةَ ابْنَ سَبْعٍ وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابن عَشْرٍ« .

7. (2336)- Sebretü' bnu Ma'bed (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yedi yaşına geldi mi çocuğa namazı emredin, on yaşına geldi mi kılmadığı takdirde dövün."[366]

Tirmizî'nin rivayetinde "Çocuğa namazı yedi yaşında öğretin, kılmadığı takdirde on yaşında dövün" şeklindedir.

ـ8ـ وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ #: مُرُوا أوْدَكُمْ بِالصَّةِ وَهُمْ أبْنَاءُ سَبْعٍ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أبْنَاءُ عَشْرٍ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ في المَضَاجِعِ[. أخرجه أبو داود .

8. (2337)- Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Çocuklarınıza, onlar yedi yaşında iken namazı emredin. On yaşında olunca namaz(daki ihmalleri) sebebiyle onları dövün, yataklarını da ayırın."[367]

ـ9ـ وله في أخرى:]أنَّ رَسولُ اللّهِ # سُئِلَ عَنْ ذلِكَ فقَالَ: إذَا عَرَفَ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ فَمُرُوهُ بِالصَّةِ[.

9. (2338)- Onun bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah'a bundan (namazın çocuğa ne zaman emredileceğinden) sorulmuştu:
"Çocuk sağını solundan ayırmasını bildi mi ona namazı emredin" buyurdu."[368]

AÇIKLAMA:

1- Çocuk terbiyesi ile ilgili olarak Resûlullah'ın verdiği mühim talimatlardan biri, çocuğa namazın emredilmesiyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen üç hadis bu mesele üzerine ciddi prensipler vaz'etmektedir. Doğar doğmaz kulaklarına ezan ve kamet okuyup isim koymakla fiilen başlatılan çocuk terbiyesinin, sünnette gelen beyanlara göre muhtelif safhaları var. Kısaca özetleyelim:
*** Ta'lime (öğretmeye) başlama yaşı:** Konuşmaktır. Hz. peygamber'den gelen rivayetler, Abdulmuttaliboğullarından bir çocuk, konuşmaya başlar

başlamaz, o çocuğa şu âyeti yedi sefer okutarak ezberletirdi: "Hamd O Allah'a olsun ki, O ne bir çocuk edinmiştir, ne de mülkünde bir ortağa sahiptir" (Nahl 78).
Görüldüğü üzere ilk öğretilen şey Kur'an'dan bazı âyetlerdir ve itikadla ilgilidir.
*** Namaza başlama yaşı:** Temyiz yaşıdır. Yukarıda, ilk iki hadiste yedi rakamı geçmekte ise de üçüncü hadiste sağını solundan ayırma tabiri geçmektedir. bu meseleye temas eden başka hadislerde "20'ye kadar sayma" "namazı anlama", "süt dişlerini atma (dişeme)" gibi başka kıstaslar zikredilmiştir. Âlimler bütün rivayetleri değerlendirerek namazı emretme yaşının "temyiz yaşı" olduğunu, bunu rakamla tesbitin zor olduğunu, zîra her çocukta bunun değişebileceğini, bazılarının 4-5 yaşlarında bile "temyiz"e ulaşabilirken diğer bir kısmının 7-8 yaşlarında bile "temyiz"e ulaşamayacağını belirtirler.Temyizi tarifte hadisciler umumiyetle muhatap olabilmeyi, yani "çocuğun söylenenleri eksiksiz anlayıp tam olarak cevap verebilir hale gelmesi"ni esas alırlar.Âlimler derler ki: "Namaz temyiz yaşında emredildiğine göre daha önceden çocuk namazla ilgili farz, vacib, sünnet her çeşit bilgileri öğrenmelidir." Buna göre konuşmaya başladığı andan itibaren en azından namazda okuyacağı sûreler, duâlar, namazın rükünleri, vacibleri vs. ile ilgili bilgiler öğretilmiş olmalıdır.
*** Namazı zorla kıldırma yaşı:** On yaşıdır. Hadiste: "Yedi yaşında namazı emredin, on yaşında namaz için dövün" buyrulmuştur. Bu emir yedi yaşlarında yavaş yavaş, fazla zorlanmadan tatlılıkla alıştırılmasını irşad eder, bu yaşta dayağı tavsiye etmez. Ama on yaşına gelince namaz henüz tam benimsetilememişse icabında dövülmesi tavsiye edilmektedir. Zîra o yaşlarda dinin en mühim emri olan namaza alıştırılamazsa ondan sonra büyük zorluklar çıkabilecek, alıştırılamayabilecek demektir.
Dal küçükken eğilir ve: Müslüman evladının evleviyetle eğilmesi, alıştırılması gereken şey namazdır.
Âile reisini pek çok âyetiyle [Tahrîm 6, Zümer 15-16, Şuarâ 45] terbiyeden sorumlu tutan Kur'ân-ı Kerîm, âile ferdlerine bilhassa namazın emredilmesi üzerinde durur: "Ehline namazı emret. Kendin de

ona sebat ile devam eyle. Biz senden bir rızık istemiyoruz. Seni biz rızıklandırırız" (Tâhâ 132).
İslâm âlimleri, çocuğa dînini öğretmeden meslek öğretilmesini câiz bulmazlar. "Zîra derler, çocuğun bilahare kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetişme ihtimali vardır."
On yaş yataklarını ayırma yaşıdır da. Münâvî, emir mutlak olması haysiyetiyle hepsi kız veya hepsi erkek de olsa o yaşta çocukların "uyudukları yatakların" ayrılması gerektiğini belirtir. Bu nebevî irşad on yaşına basan çocukların cinsî terbiyelerinin ciddî ve sistemli şekilde ele alınmasını tazammun eder. On yaşlarına mürâhık yaşı da denir. Çocukta yavaş yavaş büluğ emareleri başlar. Bu yaşa terettüp eden başka ahkâm da vardır.
2- İslâm âlimleri on yaşında dayağa izin verilmiş olmasını, çocuğun bu yaşta dayağa tahammül edebileceği ve böylece dayağın terbiyevî olabileceği gerekçesiyle îzah ederler. Aliyyü'l-Kârî, altı yaştan önce dayağın haram olduğunu belirtir. Beyhakî hazretleri "farzı ilgilendirmeyen meseleler dışında dayağın helâl olmadığı" kanaatini ifade eder. Bu bâbta gelen âyet ve hadisleri esas alan âlimler meşru olan dayağın "yaralayıcı olmayacak", "üç darbeyi geçmeyecek" ve "başa vurulmayacak" şekilde olması gerektiğinde ittifak ederler.

ـ10ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]عَرَضَنِى رَسولُ اللّهِ # يَوْمَ أُحُدٍ وَأنَا ابْنُ أرْبَعَ عَشَرَةَ فَلَمْ يُجْزِنِى، وَعَرَضَنِى يَوْنَ الخَنْدَقِ، وَأنَا ابْنُ خَمْسَ عَشَرَةَ فَأجَازَنِى. قَالَ نَافِعٌ: فَقَدِمْتُ عَلى عُمَرَ بنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، وَهُوَ خَلِيفَةٌ فَحَدَّثْتُهُ هذا الحَديثَ، فقَالَ: إنَّ هذَا الحَدَّ مَا بَيْنَ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ، فَكَتَبَ إلى عُمَّالِهِ أنْ يَفْرِضُوا لِمَنْ بَلَغَ خَمْسَ عَشْرَةَ، وَمَا كانَ دُونَ ذلِكَ فَاجْعَلُوهُ في الْعِيَالِ[. أخرجه الخمسة .

10. (2339)- İbnu Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni Uhud savaşı sırasında teftiş etti. O zaman

ondört yaşında idim, savaşa katılmama izin vermedi. Hendek savaşı sırasında da beni gördü, o zaman ben onbeş yaşında idim, bu sefer bana (cihad) izni verdi."
Nâfi' der ki: "Ben Ömer İbnu Abdilaziz'e uğradım, o zaman halife idi. Kendisine bu vak'ayı anlattım. Bana:
"Bu (onbeş yaş) çocukla büyüğü ayıran hududdur" buyurdu. Valilerine yazarak, onbeş yaşına basanları mükellef addetmelerini, daha küçükleri âile efradından saymalarını emretti."[369]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber cihada kaydetme işinde büluğa ermiş olmayı esas alıyordu. Bazı rivayetlerde sarahaten geldiği üzere, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh) Uhud'a katılmak ister, ancak teftişte yaşının ondört olduğu anlaşılınca kabul etmez.
2- Teftiş, metinde arz kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, cihada katılmak isteyenleri yola çıktıktan sonra konaklayıp, teker teker gözden geçirir, savaşla ilgili bazı talimatlar verirdi. Arz'dan bu kastedilmiş olabilir. Bazı rivayetlerde meçhul ifade ile "Ben Resûlullah'a arzedildim" şeklinde gelmiştir. Cihada çıkacakların yazılması sırasında huzura çıkarılmış olabilir. Belirttiğimiz üzere, vak'a, savaşa katılacakların Efendimiz tarafından önceden şu veya bu şekilde görülmesi, tedkik ve teftişten geçirilmesidir. Bu teftişlerde "küçük bulunduğu" için geri çevrilenler de olmuştur.
3- Rivayette dikkatimizi çeken bir husus, Uhud savaşında 14 yaşında olan İbnu Ömer'in Hendek savaşında 15 yaşında olduğunun ifade edilmiş olmasıdır, İbnu Sa'd'ın kaydettiği üzere, "onaltı yaşında" olması gerekirdi.
Bu husus iki şekilde îzah edilir:
***** Bazı rivayetlere göre Hendek savaşı 4. hicrî yılın Şevval ayında cereyan etmiştir. Uhud savaşı hicrî 3. senenin Şevvalinde cereyan ettiğine göre, arada ihtilaf yoktur.
***** Ancak meğâzî sahiplerinin büyük çoğunluğu, 4. hicrî senede, müslümanların -Mekkelilerin Uhud savaşı sırasında: "Gelecek yıl

Bedir'de buluşalım!" tehdidi üzerine- Bedr'e gittiklerini, orada müşrikleri göremeyip savaşmadan geri döndüklerini belirtirler. Ayrıca rivayetler çoğunluk itibariyle Hendek Savaşı'nın 5. Hicrî yılında cereyan ettiğini belirtir. Bu durumda sadedinde olduğumuz rivayet te'vile muhtaç olmaktadır. Beyhakî ve diğer bazıları şöyle açıklar: "İbnu Ömer'in: "Ben Uhud Savaşında ondört yaşında olduğum halde arzedildim" sözü "ondört yaşına bastım" demektir. "Hendek sırasında arzedildiğimde 15 yaşındaydım" sözü de "onbeş yaşını geçmiştim" demektir. Birincide küsürâtı atmış, ikincide de yuvarlamış olmaktadır. Arapların bu tarz kullanımları câridir, her zaman işitilir. Bu suretle aradaki ihtilaf da kalkmış olur."

4- Bu rivayet Hz. Peygamber döneminin terbiye sistemi hakkında mühim bir ip ucu vermektedir: Askerî terbiye bülüğdan önce tamamlanmaktadır. Şöyle ki: "Bir kimsenin savaşa alınması demek, gerekli olan savaş bilgisinin öğretilmesi, gerekli talimin yaptırılması demektir. O devirde ok atma, kılıç sallama, kalkan kullanma, ata binme, teke tek vuruşma, saldırma, müdafaa gibi maharet isteyen pek çok teknikler savaşçı için gerekli idi. Aksi takdirde bunlarda yeterli formasyonu almamış kimsenin savaşa alınması, silahşörlerin eline kurbanlık teslim edilmesi gibi bir mânaya gelirdi.

Şu halde onbeş yaş askerî talimin tamamlanma yaşıdır. Tıpkı, dînî bakımdan da mükellefiyetlerini yerine getirecek bilgi ve alışkanlıklarla teçhizi gibi. Zîra bülüğ yaşı mükellef olma yaşıdır. Müslüman evladı, bülüğla başlayacak mükellefiyetlerini yerine getirebilecek formasyonu bülüğdan önce almalıdır. Ailenin vazifesi onu bu mükellefiyetlerine hazırlamaktır. Bülüğa eren bir kimse:

1) Allah'a karşı ubûdiyetle (namaz, oruç, zekât, hacc) mükelleftir.

2) Ailesine karşı (nafaka, himaye, terbiye vs. vazifelerle) mükelleftir.

3) Devletine karşı (vergi, askerlik vs. ile) mükelleftir."

Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de terbiyesini güzel yapmaktır."(18) hadisinde beyan edilen "güzel terbiye alma hakkı" çocuğun hayata mükemmelen hazırlanmasıyla, bütün mükellefiyetlerini îfa edebilecek şekilde yetiştirilmesiyle yerine getirilmiş olur. Sadece "din

terbiyesi" veya sadece "meslek terbiyesi" veya sadece "askerlik terbiyesi" vermek "güzel terbiye" değildir, eksik terbiyedir.

Askerî terbiye ile ilgili olarak şu noktayı ilave etmemiz gerekir: Elbette her devrin askerî talim ve terbiyesi farklıdır ve formasyonu da farklıdır. Duruma göre büluğ çağı, asker olması için yeterli olmayabilir. Aksine büluğdan önce de askerî vazife, duruma göre verilebilir. Bu gibi sebeplerle Mâlikî ve Hanefî ulemâ, savaşa katılma iznini büluğa bağlı kılmamışlar, imamın yetkisine bırakmışlardır: İmam, savaşa muktedir gördüğüne izin verebilir. Nitekim Semuretu'bnu Cündüb, arz sonunda bir arkadaşı cihada kabul edilip kendisi reddedilince, Hz. Peygamber'e itiraz eder ve güreşte onu yıkabileceğini söyler. Resûlullah onları güreştirir. Semure söylediğini yapar ve Efendimiz de onu askere kaydeder.

5- Bu rivayeti esas alan Ömer İbnu Abdilaziz gibi bazıları mükellefiyet için onbeş yaşı esas alırlar: "Çocuk bu yaşa bastı mı ihtilam olmasa da mükellef olur, yeter ki, onda rüşd tesbit edilsin" derler. Onlara göre bu yaşa basanın üzerinden çocukluk ahkâmı kalkar. Hanefîler ihtilamı şart koşarlar ve bunun 18 yaşına kadar uzayabileceğini söylerler.

ـ11ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسول اللّهِ # قالَ: مَنْ نَسِىَ صَةً فَلْيُصَلِّ إذَا ذَكَرَهَا، َ كَفَّارَةَ لَهَا إَّ ذَلِكَ[. أخرجه الخمسة .

11. (2340)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca derhal kılsın. Unutulan namazın bundan başka kefareti yoktur."[370]

ـ12ـ وفي أخرى للشيخين:]إذَا رَقَدَ أحَدُكُمْ عَنِ الصَّةِ، أوْ غَفَلَ عَنْهَا، فَلْيُصَلِّهَا إذَا ذَكَرَهَا، فإنَّ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: وَأقِمِ الصَّةَ لِذِكْرِى[.

12. (2341)- Buhârî ve Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Sizden biriniz namaz sırasında yatmış idiyse veya namaza karşı gaflet etmiş (ve unutmuş) ise, hatırlar hatırlamaz onu kılsın. Zîra Allah Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: "Beni anmak için namaz kıl!" (Tâhâ 14). [371]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadisin, müteakiben kaydedeceğimiz başka vecihlerinde esbâb-ı vürûdu da belirtilmiştir. Buna göre: "Hayber seferi dönüşünde İslâm ordusu, gecenin baş tarafında yol alır. Bir ara askerlere uyku bastırınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bilâl-i Habeşî (radıyallâhu anh)'yi nöbetçi bırakarak orduya istirahat verir. Nöbet sırasında Bilal de uyur. Ertesi sabah güneşin hararetiyle uyanırlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oradan uzaklaşmalarını emreder. Bir müddet sonra, ordu namaz için, Aleyhissalâtu vesselâm'in işaretiyle durur. Askerler abdest alıp kaçırılan sabah namazını kaza ederler. Namaz bitince Efendimiz: "Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca hemen kılsın, zîra Cenâb-ı Hakk "Beni anmak için namaz kıl" buyurmuştur" der.
2- Bu hadis çok farklı yorumlara tâbi tutulmuş, ihtiva ettiği ahkâm hususunda ihtilaflı neticelere varılmıştır. Bu farklılıklara, âyet-i kerîmenin kıraatindeki ihtilaf da müessir olmuştur. Biz fazla teferruâta girmeden mühim birkaç noktaya temas edeceğiz:
***** Hadisin zâhiri, kaçırılan namazla, eda edilecek namaz arasında, tertibe riâyet edilmesini âmirdir. Yani bir namaz, unutma veya uyuma sebebiyle kaçırılırsa o kaza edilmeden vakti girmiş bulunan müteakip namaz kılınamaz. İmam Mâlik kaçırılan namaz kaza edilmeden vaktin namazı kılındıktan sonra hatırlanması halinde, kaçırılan namazın kazaen kılındıktan sonra vaktin namazının ikinci sefer yeniden kılınması gerektiğine hükmetmiştir.
***** Kaçırılan namaz kerâhet vaktinde hatırlanmış ise, Hanefîlere göre bu vakitte namaz kılınamaz. Mâlik ve Şâfiî, Evzâî, Ahmed ve İshak (rahimehumullah)'a göre, kaçırılan namazlar kerâhet vakitlerinde dahi kaza edilir. Bunlara göre, mekruh vakitlerde de kılınır. Zîra sadedinde

olduğumuz hadis, "hatırlayınca" diye mutlak gelmiştir, mekruh vakitler bu ıtlaka dahildir.Sahabeden bazılarının (Hz. Ömer, İbnu Ömer, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, İbnu Mes'ud, Selman (radıyallâhu anhüm): "Namazı kasden terkeden kimseye kaza yoktur" dediği rivayet edilmiştir. Buna kâil olanlara şöyle cevap verilmiştir: "Unutarak namazı kılamayana kaza gerekirse, bilerek terkedene evleviyetle lazım gelir. Hadiste meselenin ehemmiyetini tesbit için hafifi zikredilmiştir. Unutarak bırakana kaza gerekirse, bilerek terkedene daha fazla kaza gerekir. Üstelik unutan mazurdur, bıraktığı için günaha girmez, kaza edince borcunu eda etmiş olur. Öbürünün hadiste zikredilmemesi, ednayı zikrederek âlâya (daha ehemmiyetliye) tembih kabilindendir. Ayrıca "Kasden bırakana kaza gerekmez" diyenler, bunu unutmaktan daha hafif gördükleri için söylememişlerdir. Bilakis daha fena buldukları için öyle söylemişlerdir. "Bu isyandır kaza ile telafi edilmez, boşuna zahmet çekmesinler" mânasında bir değerlendirmedir, ağır bir tevbihtir.

***** Kaçırılan namazlar kaza edilirken ikâmet ve ezan okunmalı mı okunmamalı mı? Bu hususta da ihtilaf edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve Hanefîlere göre okunması gerekir. İmam Şâfiî'nin bu husustaki görüşü ihtilaflıdır. Ercah görüşe göre kamet okunur, ezan okunmaz.

***** Kazaya kalan namaz bizzat kılmaktan başka bir surette telafi edilemez. Sözgelimi onun yerine başkası kılamaz, sadaka vs. ile kefareti ödenemez. Ancak âlimler, çok borcu olan kimsenin ölürken, namazlarına bedel fidye verilmesini vasiyet etmiş olması durumunda, bu vasiyetin yerine getirileceğini söylemişlerdir.

ـ13ـ وعن أبى قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سِرْنَا مَعَ رَسولِ اللّهِ # لَيْلَةً فقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَوْ عَرَّسْتَ بِنَا يَا رَسُولَ اللّهِ؟ قالَ: أخَافُ أنْ تَنَامُوا عَنِ الصَّةِ، فقَالَ بَلٌ: أنَا أوقظُكُمْ، فضْطَجعُوا، وَأسْنَدَ بَلٌ ظَهْرَهُ إلى رَاحِلَتِهِ فَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَنَامَ، فَاسْتَيْقَظَ النّبىُّ # وَقَدْ طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمسِ، فقَالَ يَا بَِلُ: أيْنَ مَا قُلْتَ؟ فقَالَ: مَا أُلْقِيَتْ عَلىَّ نَوْمَة مِثْلُهَا قَطُّ. قالَ: إنَّ اللّهَ قَبَضَ

أرْوَاحَكَمْ حِينَ شَاءَ، وَرَدَّهَا عَلَيْكَمْ حِينَ شَاءَ، يَا بِلَُ: قُمْ فَأذِّنْ بِالنَّاسِ بِالصَّةِ، فَتَوَضَّأ، فَلَمَّا ارْتَفَعَتْ الشَّمْسُ وَابْيَاضَّتْ قَامَ فَصَلّى بِالنَّاسِ جَمَاعَةً[. أخرجه الخمسة، واللفظ للبخارى والنسائى .

13. (2342)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'la beraber bir gece boyu yürüdük. Cemaatten bazıları:"Ey Allah'ın Resûlü! Bize mola verseniz!" diye talepte bulundular. Efendimiz:

"Namaz vaktine uyuyakalmanızdan korkuyorum" buyurdu. Bunun üzerine Hz. Bilâl: "Ben sizi uyandırırım!" dedi. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mola verdi ve herkes yattı. Nöbette kalan Bilâl de sırtını devesine dayamıştı ki gözleri kapanıverdi, o da uyuyakaldı.

Güneşin doğmasıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uyandı ve:

"Ey Bilâl! Sözün ne oldu?" diye seslendi ve Hz. Bilâl: "Üzerime böyle bir uyku hiç çökmedi" diyerek cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah Teâlâ Hazretleri, ruhlarınızı dilediği zaman kabzeder, dilediği zaman geri gönderir. Ey Bilâl! Halka namaz için ezan oku" buyurdu. Sonra abdest aldı ve güneş yükselip beyazlaşınca kalktı, kafileye cemaatle namaz kıldırdı."[372]

ـ14ـ وعند أبى داود:]فَمَا أيْقَظَهُمْ إِّ حَرُّ الشّمْسِ، فقَامُوا وَسَارُوا هُنَيَّةً، ثُمَّ نَزَلُوا فَتَوَضّئُوا، وأذَّنَ بَِلٌ فَصَلّوا رَكْعَتَى الْفَجَرِ، ثُمَّ صَلّوا الْفَجْرَ وَرَكِبُوا، فقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ قَدْ فَرَّطْنَا في صَتِنَا، فقَالَ النّبىُّ #: إنَّهُ َ تَفْرِيطَ في النَّوْمِ، إنَّمَا التَّفْرِيط في الْيَقَظَةِ، فإذَا سَهَا أحَدُكُمْ عَنْ صَةٍ فَلْيُصَلِّهَا حِينَ يَذْكُرُهَا، وَمِنَ الْغَدِ لِلْوَقْتِ[.

14. (2343)- Bu hadis Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Güneşin harareti onları uyandırınca kalktılar, bir müddet yürüdüler, sonra tekrar konaklayıp abdest aldılar. Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) ezan

okudu. Sabahın iki rekatlik (sünnet) namazını kıldılar, sonra da sabah namazını (kazaen) kıldılar. Namazdan sonra hayvanlara binip yola koyuldular. Giderken birbirlerine: "Namazımızda ihmalkârlık ettik" diye yakınıyorlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Uyurken (vâki olan namaz kaçması) ihmal sayılmaz, ihmal uyanıklıktadır. Sizden biri, herhangi bir namazda gaflete düşer kaçırırsa, hatırlayınca onu hemen kılsın. Ertesi sabahın namazı da mûtad vaktinde kılınır" buyurdu."

ـ15ـ وفي أخرى له:]فَقُمْنَا وَهِلِينَ لِصَتِنَا، فقَالَ النَّبىُّ #: رُوَيْداً رُوَيْداً: َ بَأسَ عَلَيْكُمْ. حَتَّى إذَا تَعَالَتِ الشّمْسُ. قالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَرْكَعُ رَكْعَتَىِ الْفَجْرِ فَلْيَرْكَعْهُمَا، فقَالَ
مَنْ كَانَ يَرْكَعُهُمَا، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ يَرْكَعُهُمَا فَرَكَعَهُمَا، ثُمَّ أمَرَ رسولُ اللّهِ # أنْ يُنَادَى بِالصَّةِ فَنُودِىَ بِهَا، فقَامَ رسولُ اللّهِ # فَصَلّى بِنَا، فَلَمَّا انْصَرَفَ قالَ: أَ إنَّا بِحَمْدِ اللّهِ لَمْ نَكُنْ في شَىْءٍ مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا يَشْغَلُنَا عَنْ صَتِنَا، ولكِنْ أرْوَاحُنَا كَانَتْ بِيَدِ اللّهِ تَعالى فأرْسَلَهَا أنّى شَاءَ، فَمَنْ أدرَكَ مِنْكُمْ صَةَ الْغَدَاةِ مِنْ غَدٍ صَالِحاً فَلْيَقْضِ مَعَهَا مِثْلَهَا[.

15. (2344)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Namaz(ın kaçmış olmasın)dan korkarak kalktık, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ağır olun, ağır olun, bunda bir taksiriniz yok!" buyurdu. Güneş yükselince de:

"Sizden kim sabahın iki rekat sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın" dedi. Bu emir üzerine kılan da, kılmayan da kalkıp sünnetini kıldı. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz için kâmet emretti. Kâmet getirildi. Efendimiz kalktı ve bize namaz kıldırdı. Namaz bitince:

"Haberiniz olsun, Allah'a hamdediyoruz ki, bizi namazımızdan, dünyevî işlerimizden herhangi biri alıkoymuş değildir. Ancak ruhlarımız Allahu Teâlâ'nın kabza-i tasarrufundadır, dilediği zaman onu salar. Sizden kim sabah namazına, sabahleyin mûtad vaktinde kavuşursa, sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin!" dedi."

ـ16ـ وفي أخرى له وللترمذي والنسائى فقال:]أمَا إنَّهُ لَيْسَ في النَّوْمِ تَفْرِيطٌ، إنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّةَ حَتَّى يَدْخُلَ وَقْتُ الصَّةِ ا٫خْرَى[.

16. (2345)- Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Şunu bilin ki, uykuda ihmal sözkonusu değildir. İhmal (yani taksir), diğer bir namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan için mevzubahistir."

ـ17ـ وفي رواية لمسلم عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فقَالَ النَّبىُّ #: لِيَأخُذْ كُلُّ رَجُلٍ بِرَأسِ رَاحِلَتِهِ، فإنَّ هذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ.قَالَ: فَفَعَلْنَا[.

17. (2346)- Müslim'in Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "...Güneş doğuncaya kadar uyanmadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Herkes bineğinin başından tutsun (ve burayı terketsin). Zîra burası bize şeytanın musallat olduğu bir yerdir!" dedi. Biz de emri yerine getirdik."

ـ18ـ وفي أخرى ٫بى داود عن أبى هريرة أيضاً:]فقَالَ رسُولُ اللّهِ #: تَحَوَّلُوا عَنْ مَكَانِكُمْ الَّذِى أصَابَتْكُمْ فِيهِ الْغَفْلَةُ[.»التَّعْرِيسُ«: نزول المسافر آخر الليل لستراحة والنوم.»وَالْوَهَلُ«: الفزع والرعب.ومعنى »رُوَيْداً«: ا٫مر بالتأنى والتمهل .

18. (2347)- Ebû Dâvud'un Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Size gaflet gelen bu yeri değiştirin!" buyurdu.[373]

AÇIKLAMA:

1- Son altı hadis aynı vak'ayı anlatmaktadır: Hayber'in Fethinden sonra Medîne'ye dönerken, yolda sabah namazı sırasında bastıran uykunun, İslâm ordusunda nöbetçiye de galebe çalması sebebiyle namaz kazaya kalır. Vaktinde kılınamayan bu namaz, kuşluk vaktinde kaza edilir.

Bu vak'a muhtelif tariklerden nakledilmiştir ve görüldüğü üzere rivayetler arasında, çoğunlukla birbirini tamamlayıcı farklılıklar mevcuttur. Bu farklı anlatımlara, Resûlullah'ın delil olarak zikrettiği âyetin lizikrî veya lizikrâ şeklindeki okunuşundan gelen ihtilaf da inzimam edince 2341. hadiste belirttiğimiz bazı farklı anlam ve yorumlar ortaya çıkar.

Sözkonusu ihtilafların mühimlerini orada zikrettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu belirtmek isteriz ki: Ashab, uyku sebebiyle sabah namazlarının kaçırılmış olmasından, ziyade korku ve telaş izhar eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu vak'ada kasıt bulunmadığı için korkuyu gerektitiren bir ihmalin söz konusu olmadığını söyler. Ayrıca korkmayı gerektiren ihmalin, bir vaktin namazını bile bile müteakip vaktin girmesine kadar kılmamak olduğunu belirtir. Müslim'in bir rivayetinde: "...Hayvanlarımıza binince "Namazda yaptığımız bu taksiratımızın kefareti nedir?" diye birbirimizle fısıldaşmaya başlamıştık. Buna muttali olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bende size güzel örnek yok mu? (Ben de namazımı kaçırdım, bu bir taksir değildir. Üzülmenizi gerektiren) gerçek taksir ikinci vaktin girmesine kadar bilerek namazı terketmektir" der.

2- Burada belirtmemiz gereken bir husus 2344 numaralı hadisle ilgilidir. Bu hadis, bütünü ile ele alınınca, sabah namazını uyku sebebiyle kaçırma hadisesini Mûte seferi sırasında gösterir.

Muhaddisler, bu hadisin râvilerinden olan Hâlid İbnu Sümeyr'i hadiste üç ayrı yerde vehme düşmekle itham etmişlerdir:

a) Hadisenin Mûte seferinde cereyan etmesi. Zîra bütün râviler, Hayber dönüşünde olduğunda ittifak eder.

b) Hadiste geçen: "Sizden kim sabahın iki rek'at sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın" cümlesi, Bu ifade, sabahın sünnetini kılıp kılmamakta ashap serbestmiş, bazıları kılmıyormuş gibi bir mâna mevcuttur. Halbuki bu sünnet müekkeddir, sabah namazı kazaya kaldığı takdirde, bu sünnet dahi kaza edilir. Binaenaleyh râvinin vehmi açıktır.

c) "...Sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin..." cümlesi. Bu ifade, kazaya kalan sabah namazının, o gün kuşlukta kaza edilmeyip ertesi günü sabahına bırakıldığını ifade eder. Halbuki, o gün kazaya kalan namaz ertesi sabaha bırakılmamıştır, aynı günün kuşluğunda kaza edilmiştir. Nitekim Hâlid İbnu Sümeyr dışındaki ravilerin rivayeti bu hususta ittifak ederler.

ـ19ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]أَدْلَجَ رَسولُ اللّهِ # ثُمَّ عَرَّسَ فَلَمْ يَسْتَيْقِظَ حَتَّى طَلَعَتِ الشّمْسُ، أَوْ بَعْضُهَا فَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى ارْتَفَعَتْ فَصَلّى، وَهِىَ صَةُ الوُسْطى[. أخرجه النسائى .

19. (2348)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gecenin evvelinde yürüdü, sonuna doğru uyku molası verdi. Ancak güneş doğuncaya -veya bir kısmı ufuktan çıkıncaya- kadar uyanamadı. (Uyanınca) namazı hemen kılmadı. Güneş yükselince namazı kıldı. İşte bu orta namazdır (Salâtu'l-Vustâ)."[374]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'ın anlattığı bu vak'a da önceki hadislerde daha teferruatlı olarak anlatılmış olan Hayber Fethi dönüşünde vukua

gelen ve sabah namazının kazaya kalmasına sebep olan uyuma hadisesi olmalıdır.

2- Bu rivayette salâtu'lvustâ'nın sabah namazı olduğu ifade edilmektedir. Salâtu'l-Vustâ, beş vakitten biridir. Kur'ân-ı Kerîm bilhassa salât-ı vustâ'nın korunmasının ehemmiyetine dikkat çeker: "Namazlara ve orta namaza devam edin" (Bakara 238). Orta namazının hangi vaktin namazı olduğu rivayetlerde çok sarih değildir. Bu sebeple ulema beş vaktin hepsine şâmil olan çeşitli ihtimal üzerinde durmuştur. Ancak başta İmâm-ı Âzam olmak üzere çoğunluğun tercih ettiği görüşe göre bu, ikindi namazıdır, sabah namazı değil.

ـ20ـ ولمالك بن زيد بن أسلم فقال:]إنَّ اللّهَ قَبَضَ أرْوَاحَنَا، وَلَوْ شَاءَ لَرَدَّهَا عَلَيْنَا في حِينٍ غَيْرِ هذَا، ثُمَّ الْتَفَتَ رَسولُ اللّهِ # إلى أبِى بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَقَالَ: إنَّ الشّيْطَانَ أتَى بً وَهُوَ قَائمٌ يُصَلِّى فَأضْجَعَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُهَدْهِدُهُ كَما يُهَدْهَدُ الصَّبىُّ حَتَّى نَامَ ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللّه # بً، فَأخْبَرَ بِلٌ رَسُولَ اللّهِ # مِثلَ الّذِى أخْبَرَ رَسُولُ اللّهِ # أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه، فقَالَ أبُو بَكْرٍ: أشْهَدُ أنَّكَ رَسُولُ اللّهِ[.»ا“دُجُ«: بِالتخفيف السير من أول الليل، وبالتشديد من آخره .

20. (2349)- İmam Mâlik, Zeyd İbnu Eslem'den naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Muhakkak ki, Allah, ruhlarımızı kabzetmektedir. Dilerse onu, bize bundan başka bir vakitte iade eder."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle söyledikten sonra Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk (radıyallâhu anh)'a yönelerek:

"Şeytan (bu gece) namaz kılmakta iken Bilâl'e geldi ve onu yatırdı. Uyuması için bir çocuk nasıl sallanarak avutulursa öylece onu da sallayarak uyuttu" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra Bilâl'i çağırdı. Gelince Bilâl, Resûlullah'a onun Hz. Ebû Bekr'e anlattığının

tıpkısını haber verdi. Hz. Ebû Bekr bu işittikleri karşısında: "Şehadet ederim ki, sen Allah'ın Resûlüsün!" demekten kendini alamadı."[375]

AÇIKLAMA:

1- İmam Mâlik, bu rivayeti, Zeyd İbnu Eslem'den muallak (senetsiz) olarak yapmıştır. Ancak aynı mealde olmak üzere, daha önce kaydettiğimiz rivayetler senetli ve sahih olarak gelmiştir.
2- Rivayetin Muvatta'daki aslı uzundur, Teysir kısaltarak almış. Tayyedilen teferruât önceki rivayetlerde çoğunlukla geçtiği için, burada tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Sadece Resûlullah'ın namaz için bir başka vadiye intikal edilmesini emrederken, uyunulan yer için: "Burası şeytanlı bir vadidir" dediğini kaydetmek isteriz.
3- Namazın kaza edilmesi için bir başka vadiye intikal emrinin sebebi, rivayetlerde tam açık değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada vadinin şeytanlı olduğunu ifade buyurmuştur. Menfi şeylere şeytanın sebep gösterilmesi, Hz. Peygamber'in hadislerinde sıkca yer verilen bir üslubtur. Hayırlı şeylerde meleğe îmana, cennete vs'ye nisbet edildiği gibi. Âlimler, daha başka sebepler arayarak: "Askerler namaz ahvaliyle meşgul oldukları için", "Düşmandan sakınmak için", "Uyuyanların iyice uyanıp, tembellerin canlanması için", "Uyanma anları kerâhet vakti olduğu için" vs. demişlerdir.
Âlimlerin bir kısmı, bu rivayetlerden hareketle, "İbadette gaflete sebep olan yerden uzaklaşmanın müstehap olduğu"na hükmetmişlerdir.
4- Hadiste yer verilen ruhun Allah tarafından kabzı ve dilediği zaman iadesi meselesi ile ilgili olarak İzzü'bnu Abdi's-Selâm şu açıklamaya yer vermiştir: "Her cesedde iki ruh vardır. Biri Rûhu'lyakaza, cesedde bulundukça kişi uyanık olur. Kişi uyuyunca bu ruh cesetten çıkar ve rüyalar görür. İkincisi rûhu'lhayat'tır. Bununla alakalı ilahi kanuna göre, bu ruh bedende bulundukça ceset canlıdır, bedeni terketti mi ceset artık ölür, cesede dönünce, beden canlanır. Bu ki ruh, cesedin içindedir. Bunların gerçek yerini de, Allah'ın buna muttali kıldığı kimseler bilebilir. Bunlar bir kadının tek karnında beraberce bulunan iki cenin gibidirler."

Âlimimiz açıklamasına Kur'ân'dan delil kaydederek şöyle devam eder: "Ruhun kalbte olması, nazarımda ihtimalden uzak değildir. Hayat ve yakaza ruhlarının mevcudiyetine şu âyet delildir: "Allah (ölenin) ölümü zamanında, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır. Bu suretle hakkında ölüm hükmettiği (ruhu) tutar, diğerini muayyen bir vakte (eceli gelineye) kadar salıverir..." (Zümer 42). Bu âyetin tefsiri şöyledir: "Allah (ölenin) ölümü zamanında ruhunu kabzeder" demek, "Allah cesedin ölümüne sebep olmayan nefislerini uykuları sırasında tutar, ölümüne hükmettiklerini yanında alıkor, cesedine gönderemez. Diğer nefisleri (yani yakaza ruhlarını) ecelleri gelinceye kadar cesetlerine geri gönderir. İşte bu ecel ölüm ecelidir. Bu ecel gelince, hayat ve yakaza ruhlarının her ikisini de beraberce tutar, cesede göndermez, böylece gerçek ölüm vukua gelir."

5- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Bilâl'i çağırması, onu teselli içindir, azar için değil. Çünkü kasıdsız olan hatası sebebiyle üzgün idi.

6- Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in şehadet emesi, açık bir mucize müşahade etmiş olmaktan hasıl olan hayranlıktan ileri gelmiştir, Resûlullah'ın nübüvvetindeki tereddüdünü izaleden değil. Bu çeşit bâhir mucizeler karşısında Resûlullah'ın bile: "Şehadet ederim ki ben Allah'ın Resûlüyüm" dediğine zaman zaman şâhid olunmuştur.

ـ21ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه جَاءَ يَوْمَ الخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشّمْسُ فَجَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ، وَقالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: مَا كِدْتُ أُصَلِّى الْعَصْرَ حَتَّى كَادَتِ الشّمْسُ تَغْرُبُ، فقَالَ #: وَاللّهِ مَا صَلَّيْتُهَا، فَقُمْنَا إلى بُطْحَانَ فَتَوَضّأ لِلصَّةِ وَتَوَضّأنَا، فَصَلّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ صَلّى بَعْدَهَا المِغْرِبَ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.»وَبَطْحَانُ«: اسم واد بالمدينة .

21. (2350)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer, Hendek savaşı sırasında bir keresinde güneş battıktan sonra geldi ve Kureyş

kafirlerine küfretmeye başladı ve bu meyanda: "Ey Allah'ın Resûlü dedi, güneş batmak üzereyken ikindi namazını (güç bela) kılabildim." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Vallâhi ikindiyi ben kılamadım!" dedi. Beraberce kalkıp Butha'ya gittik. Orada Efendimiz abdest aldı, biz de abdest aldık. Güneş battıktan sonra ikindiyi kıldı, sonra da akşamı kıldı."[376]

AÇIKLAMA:

1- Hendek savaşının şiddetli geçtiği günlerde müslümanlar, düşmanları olan kâfirleri hendekten bu tarafa atlatmamak için vazife yerlerinden ayrılamadılar. Öyle ki bazı namazlarını bile terketmek zorunda kıldılar. Başta Resûlullah olmak üzere müslümanları Kureyş'e karşı öfke, hakaret ve bedduaya sevkeden mühim sebeplerden biri, onlar yüzünden namazlarını kılamamış olmalarıdır. Resûlullah da: "Allah Kureyş'in kabirlerini ateşle doldursun, Salâtu'l-Vustâmıza mâni oldular" diye beddua ederek öfkesini dile getirmiştir.
Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Ömer'in, namazın gecikmesinden bile ne kadar müteessir olduğunu göstermektedir.
2- Bazı âlimler, hadisin siyakına dayanarak rivayetten, Hz. Ömer'in: "Güneş battığı halde ikindi namazımı kılamadım" dediğini anlamıştır. Ancak râcih görüşe ve lügavî sevke daha muvâfık mâna, namazı güneşin batmasından önce kıldığını ifade der. Diğerleri kılamadığı halde Hz. Ömer'in kılabilmesi, onun abdestli olması halinde, müşriklerin meşgul oldukları bir fırsatı değerlendirerek hemencecik namazını kılmış olabileceği şeklinde açıklanmıştır.
3- Hadiste zikri geçen Butha Medîne'de bir vadi adıdır.

ـ22ـ وعن ابنِ مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ المُشْرِكِينَ شَغَلُوا رَسُولَ اللّهِ # يَوْمَ الخَنْدَقِ عَنْ أرْبَعِ صَلَوَاتٍ حَتَّى ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللّهُ، فأمَرَ بِ فَأذَّنَ، ثُمَّ أقامَ فَصَلّى الظّهْرَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلّى الْعَصْرَ، ثُمَّ أقَامَ

فَصَلّى المَغْرِبَ، ثُمَّ أقامَ فَصَلّى العْشَاءَ]. أخرجه الترمذي والنسائى .

22. (2351)- İbnu Mes'ûd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Müşrikler Hendek günü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı fazlaca meşgul ederek dört vakit namazı kazaya bıraktırdılar, geceden Allah'ın dilediği bir müddet geçinceye kadar onları kılamadı. Sonra Bilâl (radıyallâhu anh)'e emretti, o da ezan okudu. Sonra kâmet getirdi. Resûlulllah öğleyi (kazâen) kıldı. (Bilâl tekrar) ikâmet getirdi, Resûlullah ikindiyi kıldı. Sonra (Bilâl tekrar) ikâmet getirdi. Resûlullah akşamı kıldı. Sonra (Bilâl yatsı için) kâmet getirdi ve Resûlullah yatsıyı kıldı."[377]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali (radıyallâhu anh)'den Müslim'de gelen bir rivayet, "Bizi ikindi namazı olan orta namazdan engellediler" buyurarak kaçırılan namazın sadece ikindi namazı olduğunu ifade eder. Aynı mânada Hz. Câbir'den de rivayet gelmiştir. Âlimler hadisleri şöyle te'lif ederler: "Hendek savaşı günlerce devam eden bir savaştır. Bir defasında sadece ikindi namazı, bir başka günde de burada sayılan namazların geçmiş, kazaya kalmış olması mümkündür."

2- Bu rivayet, vaktinde kılınmayan namazların tertibe tâbi tutularak kaza edilmesi gerektiğini gösterir. İbnu Hacer ulemanın çoğunluğunun tertibe uymanın vacib olduğuna hükmettiğini belirtir. Şafiî'ye göre tertip vacib değildir. Ayrıca, vakit daralması halinde de tertibe riayet gerekip gerekmeyeceği de münakaşa edilmiştir.

***** İmam Mâlik: "Vaktin namazına zaman kalmayacak bile olsa önce kazayı kılar, sonra vakit namazını kaza eder" der.

***** İmam Şafiî: "Zaman dar olunca vaktin namazını önce kılar, müteakiben kaza namazını kaza eder" der.

***** Bazıları da: "Muhayyerdir, dilediğinden başlar" demiştir.

Kâdı İyaz: "İhtilaf , miktardan ileri gelir. Kazaya kalan namazın miktarı çoksa ihtilaf edilmez, vaktin namazından başlanır" der. Âlimler "az" ve

"çok"un hududu nedir? Bunda da ihtilaf eder. Bazıları azı "bir günlük namaz"; bazıları, "dört vakit namaz" diye açıklamıştır.
***** Hanefîler, farz namazla, kaza namazlarının edasında tertibe riayetin farz olduğuna hükmeder. Bu hükümde delilleri, İbnu Ömer'in müteakiben kaydedeceğimiz şu mealdeki hadisidir:"Kim bir namazı kılmayı unutur, sonra bunu imamla namaz kılarken hatırlayacak olursa, imam selam verince, unutma sebebiyle kılmamış olduğu namazı hemen kılsın, bundan sonra öbür (yani imamla kıldığı vakit) namazını yeniden kılsın."Tertibin vacib olduğuna hükmedenler şu hadisi de delil gösterirler: ‘Lâ salâte limen aleyhi salâte’ Buna dayanarak: "Üzerinde borcu olduğu halde kılınan namaz bâtıldır, önce onun kılınması gerekir" demişlerdir. Ancak bunu "nafile" ile te'vil edenler olmuştur.

23ـ وعن نافع:]أنَّ عَبْدَ اللّهِ بنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما أُغْمِىَ عَلَيْهِ فَذَهَبَ عَقْلُهُ فَلَمْ يَقْضِ الصَّةَ[. أخرجه مالك.وقال:]وذلكَ فِيما نَرَى واللّهُ أعْلَمُ أنّ الْوَقْتَ ذَهَبَ، فأمَّا مَنْ أفاقَ، وَهُوَ في وَقْتِ الصَّةِ فإنَّهُ يُصَلِّى[.

23. (2352)- Nâfi' anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'e baygınlık gelmiş ve aklı gitmişti. (Bu esnada kılamadığı) namazı kaza etmedi."[378]
İmam Mâlik der ki: "Doğruyu Allah bilir ya, bana göre bu şundan ileri gelir: "Vakit çıkmıştır. Ama vakit içinde ayılan, o vaktin namazını kılar.."

24ـ وعن نافع أيضاً:]أنّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قالَ: مَنْ نَسِىَ صَةً، فَلَمْ يَذْكُرَهَا إِّ وَهُوَ مَعَ ا“مَامِ، فإذا سَلَّمَ ا“مَامُ فَلْيُصَلِّ الصَّةَ الَّتِى نَسِىَ، ثُمَّ لِيُصَلِّ بَعْدَهَا الصَّةَ ا‘خرى[. أخرجه مالك .

24. (2353)- Yine Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) dedi ki: "Kim bir namazı unutur ve bunu imamın arkasında namaz kılarken hatırlarsa, imam selamı verince unutmuş olduğu namazı hemen kılsın, sonra da öbür namazı (kıldığını yeniden) kılsın."[379]

AÇIKLAMA:

Ebû Hanîfe, Ahmed ve Mâlik bu hadisle hükmetmiştir. Sadece Şafiî merhum: "İmamla kıldığı namaz muteberdir, hatırladığını kaza eder" der.

ـ25ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ سَمِعَ رسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ تَرْكُ الصَّةِ[. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والترمذي.ولفظه:]بَيْنَ الكُفْرِ وَا“يمَانِ تَرْكُ الصَّةِ[.

25. (2354)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işitmiştir "Kişiyle şirk arasında namazın terki vardır."[380]
Tirmizî'nin metni şöyledir: "Küfürle îman arasında namazın terki vardır."

ـ26ـ وفي أخرى له و‘بى داود:]بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ الكُفْرِ تَرْكُ الصَّةِ[.

26. (2355)- Tirmizî ve Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Kulla küfür arasında namazın terki vardır."[381]

ـ27ـ وعن بريدة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: الْعَهْدُ الّذِى بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ الصَّةُ، فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ[. أخرجه الترمذي

27. (2356)- Hz. Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Benimle onlar (münafıklar) arasındaki ahid (antlaşma) namazdır. Kim onu terkederse küfre düşer." [382]

ـ28ـ وعن عبداللّه بن شقيق قال:]كانَ أصْحَابُ رسولِ اللّهِ # َ يَرَوْنَ شَيْئاً مِنَ ا‘عْمَالِ تَرْكُهُ كُفْرٌ إَ الصَّةَ[. أخرجه الترمذي .

28. (2357)- Abdullah İbnu Şakik merhum anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâb'ı ameller içerisinde sadece namazın terkinde küfür görürledi."[383]

ـ29ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رسُولَ اللّهِ # قال: الّذِى تَفُوتُهُ صَةُ الْعَصْرِ كَأنَّمَا وُتِرَ أهْلُهُ وَمَالُهُ[. أخرجه الستة.»وُتِرَ«: أى نقص .

29. (2358)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İkindi namazını kaçıran bir insanın (uğradığı zarar yönünden durumu), malını ve ehlini kaybeden kimsenin durumu gibidir."[384]

AÇIKLAMA:

Son beş hadis, namazın ehemmiyetini tesbit ile namazı terketmenin ne kadar büyük bir cürüm olduğunu ifade etmektedir. Zîra namaz, küfürle mü'min arasındaki yegane perde olarak gösterilmekte ve namazın terki bu perdenin kaldırılması olarak ifade edilmektedir.
Namazın terki bazan şirk'e, bazan küfr'e nisbet edilir. Aslında şirkle küfür arasında ciddi bir fark yoktur. "Şirk"i, inanmakla birlikte O'na eş

koşmak, puta da inanmak olarak anlarsak; küfür Allah'ı inkârdır ve daha umumî bir tabirdir. Müslim'de her iki kelime beraber kullanılır: "Kişi ile şirk ve küfür arasında sadece namazın terki vardır." Mâna şudur: Kişiyi küfürden men eden şey namaz kılmasıdır. Namazı bıraktı mı müslümanı kafirden ayıran alameti terketmiş olur ve böylece zahiren kâfir hükmüne maruz kalabilir. Ayrıca namazın terki onu, neticede küfre atan durumlara, inançlara, hatalara düşürebilir. Nitekim her bir günahta küfre giden bir yol bulunduğu kabul edilmiştir.

Namazın ehemmiyetini ifade etmede 2356 numaralı hadisin ayrı bir yeri vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orada "Benimle onlar arasında ahid namazdır, kim onu terkederse küfre düşer" buyurmaktadır. Hadisteki "onlar" zamiriyle müslümanların kastedilebileceği de kabul edilmekle birlikte esas itibariyle münafıkların kastedildiği belirtilmiştir. Şu halde onların kanlarını korumalarının müslüman muamelesi görmeye hak kazanmalarının yegane sebebi namaz kılmalarıdır. Şayet namazı terkederlerse, onlardan zimmet kalkar. Kâfirler zümresine dahil olurlar ve kendilerine kâfire uygulanan ahkâmın uygulanması gerekir. Kâdı İyâz hadisi açıklarken der ki: "İslâm ahkâmını onlara icrasında esas, onların namazlara gelip cemaatlere katılıp zahirî ahkâma inkıyadla müslümanlara benzemeleridir. Bunu bırakacak olurlarsa diğer kâfirler gibi olurlar." Türbüştî der ki: "Bu mânayı Resûlullah'ın münafıkları öldürmek için izin isteyenlere verdiği şu cevap da te'yid eder: "Ben musalli olanları (yani namaz kılanlar) öldürmekten men edildim."

Namazı terkedenin tekfiri meselesine gelince, Nevevî der ki: "Namazın terki onun vacib olduğunu inkardan ileri gelmişse bu müslümanların icmaı ile küfürdür. Böyle biri derhal İslam dîninden dışarı çıkar. Ancak yeni müslüman olmuş, bir müddet müslümanlarla da düşüp kalkmamış ve bu sebeple namazın farziyyeti kendisine henüz ulaşmamış birisi ise böyle birinin namazı terki, onun küfrünü gerektirmez. Keza namazın farz olduğuna inanarak tembellikle terkeden kimse hakkında ihtilaf edilmişse de İmam Mâlik ve Şafiî başta olmak üzere, selef ve haleften birçok cemâhir, böyle birinin tekfir edilemeyeceğine hükmetmişlerdir. Böyle birisi fâsıktır. Kendisine tevbe teklif edilir. Tevbe ederse dokunulmaz, aksi halde muhsan zâni gibi hadd suçundan kılıç kullanılarak öldürülür.

Seleften bir grup da tekfirine hükmetmiştir. Bu görüş, Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. İki rivayetten birine göre Ahmed İbnu Hanbel, Abdullah İbnu'l-Mübarek, İshak İbnu Râhûye ve bazı Şafiîler de bu görüştedirler. Ebû Hanîfe, bir grup Kûfî ve Şâfiîlerden el-Müzenî, namazı terkeden tekfir edilmez ve öldürülmez diye hükmetmişlerdir. Bunlar taziren hapsedileceğini ve namaz kılıncaya kadar mevkuf tutulacağını söylerler. Öldürüleceğine hükmedenler, sadedinde olduğumuz hadisleri esas almışlardır. Öldürülmeyeceğine hükmedenler: "Şu üç şey dışında, müslüman kişinin kanı helâl olmaz..." hadisiyle hükmederler. Hadiste "dul zâni", "cana can kısas", "dîninden dönen" sayılır, fakat "namazı terkeden"in zikri geçmez. Tekfir edilmeyeceği görüşünde olan cumhur şu âyeti de delil gösterir: "Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındaki günahı dilediğinden affeder" (Nisa 48). Keza Resûlullah'ın "Lâilâhe illallah diyen cennete girer", "Allah'ın bir olduğunu bilerek ölen cennete girer", "Lâilâheillallah diyenlere Allah ateşi haram etmiştir" gibi çok sayıda hadislerini de bu görüş sahipleri delil olarak zikrederler.
Nevevî: "Kulla, küfür arasında namazın terki vardır" hadisini âlimlerin dört şekilde te'vil ettiklerini belirtir:
1- Kişi namazı terketmekle, kâfirin cezasını hakeder, o da ölümdür.
2- Hadis namazın terkini helâl addedenler hakkındadır.
3- Namazın terki kişiyi küfre götürür.
4- Namazı terk fiili, kâfirlerin fiilidir.
Namaz dışında kalan diğer farzlardan birini terkeden hakkında verilecek hüküm hususunda da ihtilaf olmuştur. Mesela İmam Mâlik'e göre bir kimse, "abdest almam, oruç tutmam..." dese kendisinden tevbe etmesi taleb edilir, tevbe etmezse öldürülür, çünkü kâfir olmuştur. "Zekât vermem" derse zorla alınır, direnecek olursa mukâtale edilir. Ancak "Hacc yapmam" derse, buna mecbur edilmez, zîra haccın müddeti geniştir. İbnu Habib ise: "Ben abdest almam, gusletmem, oruç tutmam" diyen veya zekâtı, haccı terkeden kimsenin kâfir olacağına hükmeder. Cumhur'a göre bir kimse ibadetin farziyyetini inkar etmedikçe kâfir olmaz. Bu hususta ashab icma eder.

ـ30ـ وعن أبى المليح رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا مَعَ بُرَيْدَةَ في غَزَاةٍ في يَوْمٍ ذِى غَيْمٍ. فقَالَ: بَكِّرُوا لِصَةِ الْعَصْرِ، فإنَّ النَّبىَّ # قالَ: مَنْ تَرَكَ صَةَ الْعَصْرِ، فقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ[. أخرجه البخارى والنسائى.ومعنى »بَكِّرُوا«: بَادروا إليها في أول أوقاتها.ومعنى »حَبِطَ عَمَلُهُ«: أى باطلَ .

30. (2359)- Ebû'l-Melih (rahimehümullah) anlatıyor: "Biz bulutlu bir günde Büreyde (radıyallâhu anh) ile bir gazvede beraberdik. Dedi ki: "İkindi namazını erken kılın, zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kim ikindi namazını terkederse ameli boşa gider" buyurdu."[385]

AÇIKLAMA:

1- Bulutlu günde vaktin tayininde yanılma olabileceği için namazın gecikebilme ihtimali fazladır. Bu sebeple o çeşit durumlarda ikindi namazının ilk vaktinde kılınması hususunda daha bir titiz davranılmasına dikkat çekilmiştir. "Bulutlu günde güneş olmadığı için vaktin girdiği bilinemez, öyleyse nasıl acele edilebilir, erken davranılabilir?" diye itiraz edilmiş ise de: Hava bulutlu olsa da zaman zaman güneş gözükebilir, ayrıca bu işte, içtihad da yeterlidir" diye cevap verilmiştir. Ulemanın bu münakaşasına yer verişimiz, onların mesele üzerinde gösterdikleri hassasiyeti tebarüz ettirmek içindir. Çünkü günümüzde saat var, takvim var. Bunlar sayesinde güneşe bakmadan ikindinin ilk vaktini bilebiliriz. Ancak, bunların olmadığı şartları düşünerek, namaz vakitleriyle ilgili temel bilgileri edinmemiz gerekir.
2- Rivayetin bazı vecihlerinde "bilerek" kaydı yer alır: "İkindiyi kim bilerek terkederse..." şeklinde.
3- Haricilerden ve diğerlerinden, "kebîre işleyen kâfir olur" diye hükmedenler, bu hadisle ihticac etmişlerdir. Bunlar derler ki: "Bu hadis, şu âyetin bir benzeridir: "Kim îmanı inkar ederse şüphesiz amelleri boşa gider" (Mâide 5). İbnu Abdilberr der ki: "Âyetin mefhum-u muhalifi:

"Kim de îmanı inkar etmezse ameli boşa gitmez" demektir. Öyleyse âyetin mefhumu ile hadisin mantûku (ifade ettiği hüküm) müteârızdır, yani birbirlerine zıtlık arzederler. Bu durumda hadisin te'vili gerekir. Zîrâ âyet ve hadiste teâruz görülünce bunların mümkünse cemedilerek her ikisiyle de amel yolu araştırılır. Cem, birini diğerine tercihten evladır.
Hanbeliler ve "namazı terkedenler kâfir olur" diye hükmedenler de bu hadisle amel ederler. Bunlara verilecek cevap önceki hadisin izahında geçtiği üzere, farziyyeti inkârla terkedenler kâfir olur, tembellikle terkedenler değil.
4- Cumhur bu hadisi te'vil etmiştir. Ancak te'vilden ayrılmışlar, farklı görüşler getirmişlerdir. Bir kısmı, terk sebebi üzerinde, bir kısmı boşa çıkma (veya yok etme) üzerinde; bir kısmı da amel üzerinde durmuş ve te'vilde bulunmuştur: "Hadisteki terk'den kasıd ikindinin farziyyetini inkâr ederek veya farzlığını itiraf etse bile kılmayı hafife alarak, istihza ederek terketmektir" denmiştir. Bu te'vile şu cevap verilmiştir: "Hadisten Sahâbî'nin anladığı bu değildir, o namaz vaktinde kılmada ifrat etmeyi anlamıştır. Bundan dolayıdır ki ilk vaktinde kılmayı emretmiştir. Sahâbî'nin anladığı şey, başkasının anladığından evlâdır."
Şöyle diyen de olmuştur: "Hadisteki terkden murad "tembellikle terk"tir, ancak bununla ilgili vaid "şiddetli zecr" üslubuyla varid olmuştur, öyleyse zahiri murad değildir, tıpkı "Zâni, mü'min olarak zinâ etmez..." hadisinde olduğu gibi..."
Şöyle diyen de olmuştur: "Bu mecazî bir teşbihtir. Mânası sanki: "Bu kimse, ameli boşa gidene benzer" demektir."
Şöyle de denmiştir: "Hadisin mânası: "Ameli boşa gideyazdı" demektir."
Şöyle de denmiştir: "Boşa gitmekten maksad amellerin Allah'a yükseldiği o vakitte hasıl olan noksanlıktır. Ve sanki amelden murad hassaten namazdır, yani: "O kimse ikindiyi vaktinde kılanın ecrini alamaz, sonradan icra ettiği "namaz ameli" Allah'a yüselmez." Bu te'vilin anlaşılmasında şunu bileceğiz: İlk vaktinde kılınan ikindinin Allah'a yükselme şansı vardır.
Şu da denmiştir: "Boşa gitme veya yoketme"den murad "ibtal"dir[386] yani amelinden, herhangi bir vakitte yapacağı istifade, iptal olur, sonra ondan istifade eder, tıpkı seyyiâtı hasenâtına galebe çalan kimse gibi.

Zîra bu kimsenin durumu Allah'ın meşietine bağlıdır. Eğer affa maruz kalırsa hesanâtından istifade eder. Öyleyse bu meşiete bağlı kalma hali bile tek başına, hasenâtından istifadenin iptal olmasıdır, çünkü affa uğrayıncaya kadar hasenâtından istifade edememiştir. Affa uğramayıp azab çektikten sonra affa uğrasa durum yine aynıdır, yani "iptal" mevzubahistir.

5- Bu meseleye, Mürcie fırkasına cevap verme sadedinde genişce yer veren el-Kâdî Ebû Bekr İbnu'l-Arabî şöyle der: "(Amel'in) yok edilmesi iki çeşittir:

a) Bir şeyin bir başka şeyi tamamen yokedip ortadan kaldırması: Îmanın küfrü yoketmesi veya küfrün îmanı yoketmesi gibi. Burada her iki cihette de gerçek bir yoketme mevcuttur.

b) Muvâzeneli yoketme: Şöyle ki: Hasenât bir kefeye, seyyiât da diğer kefeye konulup tartılınca, kimin hasenâtı üstün gelirse kurtulur, kimin seyyiâtı üstün gelirse durumu Allah'ın meşietine bağlıdır; dilerse affeder, dilerse azab verir. İşte bu meşiete bağlı olma hâli, belli bir iptaldır. Çünkü, ihtiyaç halinde istifadenin durdurulması onun iptalidir. Azab çekmek ise, ateşten çıkıncaya kadar öncekinden daha şiddetli bir iptaldir. Şu halde, her iki durumda da, mecazî olarak "yoketme" tabirinin ıtlak edileceği nisbî bir iptal vardır. Bu, hakikî yoketme değildir. Çünkü, ateşten çıkarılıp cennete konunca, (muvazenede hafif düşen) amelinin sevabı kendisine geri döner. Bu telakki, her iki yoketme'yi bir tutan Ahbatiyye fırkasının iddiasından farklıdır. Bunlar, asiller hakkında da, kâfirler hakkındaki hükümde bulundular. Kaderiye fıkrasının çoğunluğu bu gruba girer."

Şu halde, Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, küfrün îmanı yoketmesini "hakiki yoketme" olarak görmüş, seyyiâtın hasenâta galebe çalmasını da mecazî, geçici yoketme mânasında "muvazeneli yoketme" olarak isimlendirmiştir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadiste ikindinin terki küfürden gelmiyor ise, ameli tamamen yok etmeyecek, ancak diğer hayırlı amellerinden istifade, Allah'ın meşietine ve marifetine bağlı kalacak veya azabtan sonraya tehir edilecektir. Şu halde bu "bağlı kalma" ve "tehir" durumları da muvazeneli yoketme'ye giren nisbi bir iptaldir.

6- Hadiste geçen "amel"den murad nedir? sorusuna cevap sadedinde şu söylenmiştir: "Bu, kendisiyle meşguliyet sebebiyle namazın terkedildiği dünyevî ameldir. Öyle ise bu amelin iptal olması "ondan ne fayda ne de menfaat göremeyeceğini" ifade eder. Birçok hadislerde ifade edildiği üzere meşru dairede yapılan bütün ameller bir nevi ibadettir, dünyevî bir iş olsa bile âhirete bakan yönü, manevî kazancı vardır. Namazın bırakılması pahasına, yapılan iş meşruiyyet yönünü kaybedeceğinden uhrevî kazancı derhal iptal olur ve ondan en azından bu cihetiyle istifade edemez. Şu halde hadis-i şerif bu manaya da dikkat çekmiş olmaktadır.
Buhârî şârihi İbnu Hacer, hadisle ilgili yapılan çeşitli te'viller içerisinde, "Bunun şiddetli zecr makamında vârid olduğunu" beyan eden görüşün en kuvvetli görüş olduğunu belirtir ve zahirinin kastedilmediğini söyler.

ÜÇÜNCÜ BÂB

NAMAZ VAKİTLERİ

ـ1ـ عن أبي موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبىَّ # أتَاهُ سَائِلٌ يَسْألُهُ عَنْ مَوَاقِيت الصَّةِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ شَيْئاً قالَ: وَأمَرَ بِ ً فَأقَامَ الْفَجْرَ حِينَ انْشَقَّ الْفَجْرُ وَالنَّاسُ َ يَكَادُ يَعْرفُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشّمْسُ، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: قَدْ انْتَصَفَ النَّهَارُ وَهُوَ كَانَ أعْلَمَ مِنْهُمْ، ثُمَّ أمَرَهُ فأقَامَ بِالْعَصْرِ وَالشّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ بِالْمَغْرِبِ حِينَ وَقَعَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ بِالْعِشَاءِ حِينَ غَابَ الشّفَقُ، ثُمَّ أخَّرَ الْفَجْرَ مِنَ الْغَدِ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: قَدْ طَلَعَتِ الشّمْسُ، أوْ كَادَتْ، ثُمَّ أخَّرَ الظُّهْرَ حَتَّى كانَ قَرِيباً مِنْ وَقْتِ الْعَصْرِ بِا‘مس، ثُمَّ أخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَالقَائِلَ يقُولُ: قَدِ احْمَرَّتِ

الشّمْسُ، ثُمَّ أخّرَ المَغْرِبَ حَتَّى كَانَ عِنْدَ سُقُوطِ الشّفَقِ[.

1. (2360)- Hz. Ebû Mûsa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir zat gelerek namaz vakitlerini sordu. Efendimiz ona hiçbir cevap vermedi."

(Sabah vaktinde) şafak sökünce, henüz kimse kimseyi tanıyamayacak kadar ortalık karanlık iken Bilâl'e emretti, sabah ezanını okudu.

Sonra, güneş tam tepe noktasından batıya dönme (zeval) anında yine Bilâl'e emretti, öğle ezanını okudu. Bu vakit için, -öbürlerinden daha iyi bilen- birisi: "Bu, gün ortası (nısfu'n-Nehar)" demişti. Sonra, güneş henüz yüksekte olduğu zaman emretti, Bilâl akşam namazı için ezan okudu. Sonra ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca yatsı için emretti, Bilâl yatsı ezanını okudu. Sonra ertesi gün, sabah namazını tehir etti. O kadar geciktirdi ki, kişinin, "sabah vakti çıktı veya çıkmak üzere" demesi ânında namazı tamamladı. Sonra öğleyi tehir etti, öyle ki, öğle namazını dün ikindiyi kıldığımız âna yakın bir vakitte kıldı. Sonra ikindiyi tehir etti. Bir kimsenin, "Güneş (ikindi) kızıllığına büründü" diyebileceği bir vakitte namazdan çıktı. Sonra akşamı, nerdeyse ufuktan aydınlığın (şafak) kaybolduğu âna kadar tehir etti."

ـ2ـ وفي رواية:]فَصَلّى المَغْرِبَ قَبْلَ أنْ يَغِيبَ الشّفقُ في الْيَوْمِ الثَّانِى، ثُمَّ أخّرَ الْعِشَاءَ حَتَّى كانَ ثُلُثُ اللّيْلِ ا٘وَّلُ، ثُمَّ أصْبَحَ فَدَعَا السَّائِلَ، فقَالَ: الْوَقْتُ بَيْنَ هذينِ[. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والنسائى .

2. (2361)- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: Akşamı, ikinci günde, ufuktaki aydınlığın kaybolmasından önce kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin ilk üçte birine kadar tehir etti. Sonra sabah oldu ve soru sahibini çağırdı: "İşte namazın vakti bu iki hudud arasındadır" buyurdu.[387]

ـ3ـ وفي رواية ‘بى داود:]فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ كانَ الرَّجُلُ َ يَعْرِفُ وَجْهَ صَاحِبِهِ أوْ أنَّ الرَّجُلَ َ يَعْرِفُ مَنْ إلى جَنْبِهِ، ثُمَّ أخّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ منْهَا، وَقَدِ اصْفَرَّتِ الشّمْسُ، وقالَ في آخرِهِ، وَرَواهُ بَعْضُهُمْ فقَالَ: ثُمَّ صَلّى الْعِشَاءَ إلى شَطْرِ اللّيْلِ[.

3. (2362)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Sabah namazını kişi arkadaşının yüzünü tanıyamayacak -veya kişi yanındakini tanımayacak- kadar (ortalığın karanlık olduğu) bir anda kıldı. Sonra ikindiyi öylesine tehir etti ki, namazdan çıktığı zaman güneş sararmıştı..."

Rivayetin sonunda Ebû Dâvud der ki: Bu hadisi rivayet edenlerden bazısı şöyle dedi: "sonra yatsıyı gece yarısına kadar tehir ederek kıldı."[388]

ـ4ـ وعن بريدة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَجُ سَألَ رَسُولَ اللّهِ # عَنْ وَقْتِ الصَّةِ؟ فقَالَ لَهُ: صَلِّ مَعَنَا هذَيْنِ الْيَوْمَيْنِ: فَلَمَّا زَالَتِ الشّمْسُ أمَرَ بًَ فأذَّنَ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ الظّهْرَ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ الْعَصْرَ وَالشّمْسُ مُرْتَفَعَةٌ بَيْضَاء نَقِيَّةٌ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ المَغْرِبَ حِينَ حِينَ غَابَ غَابَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ العِشَاءَ الشّفقُ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، فَلَمَّا أنْ كانَ الْيَوْمُ الثَّانِى أمَرَهُ فَأبْرَدَ بِالظّهْرِ فَأبْردَ بِهَا، فأنْعَمَ أنْ يُبْرِدَ بِهَا، وَصَلّى الْعَصْرَ وَالشّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ أخّرَهَا فَوْقَ الّذى كانَ، وَصَلّى المَغْرِبَ قَبْلَ أنْ يَغِيبَ الشّفَقُ، وَصَلّى العِشَاءَ بَعْدَمَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللّيْلِ، وَصَلّى الْفَجْرَ فَأسْفَرَ بِهَا، ثُمَّ قَالَ: ايْنَ السَّائِلُ عَنْ وَقْتِ الصَّةِ؟ فقَالَ الرَّجُلُ: أنَا يَا رَسُولَ اللّهِ، فقَالَ: وَقْتُ صَتِكُمْ بَيْنَ مَا رَأيْتُمْ[. أخرجه مسلم والترمذي

والنسائى.»ا ُبْرَادُ«: انكسار الوهج والحرِّ.ومعنى «أنْعَمَ«: أطال ابراد .

4. (2363)- Hz. Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a namazların vaktinden sormuştu. Ona:
"Şu (önümüzdeki) iki günde namazları bizimle kıl!" buyurdu. (O gün) güneş tam tepe noktasından (batıyor) kayınca ezan için Bilâl'e emretti. O da öğle ezanını okudu. Sonra öğle için kâmet okumasını emretti. Sonra güneş yüksekte, beyaz parlak iken emretti ve ikindi için kâmet okudu. Sonra güneş batınca emretti, akşam için kâmet okudu. Sonra ufuktaki aydınlık kaybolunca emretti, yatsı için kâmet okudu. Sonra şafak sökünce emretti sabah için kâmet okudu. İkinci gün olunca, Bilâl'e ortalığın serinlemesini beklemeyi emretti. O da öğleyi, ortalık iyice serinleyinceye kadar geciktirdi. İkindiyi, güneş yüksekten, dünkü vakitten biraz sonra kıldı. Akşamı ufuktaki beyazlık kaybolmazdan az önce kıldı. Yatsıyı gecenin üçte biri geçtikten sonra kıldı. Sabahı ortalık iyice ağarınca kıldı. Sonra:
"Namaz vakitlerinden soran kimse nerede?" diye sordu. Soru sahibi:
"Benim ey Allah'ın Resûlü!" dedi.
"Namazlarınızın vakti dedi, gördüğünüz (iki vakit) arasındadır."[389]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen hadisler beş vakit namazdan her birinin ilk vakti ile son vaktini belirlemektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), muhataplarının anlamakta zorluk çekeceği veya çabuk unutacağı bir kısım tariflere ve hatta teknik tabirlere dayanacak olan açıklamalara yer vermiyor. Namaz vakitlerini öğrenmek isteyen zâta, iki gün boyu bunu fiilen gösteriyor: Bunu birinci gün, namazları ilk vakitlerinde, ikinci gün de son vakitlerinde kılmak suretiyle yapıyor. İkinci günün sonunda soru sahibini çağırarak, "namaz vakti, bu iki hududun arasında kalan zamandır" buyuruyor.

2- Namazlar bu iki vakit arasında muteber olmakla beraber, ilk vaktinde kılınmalarının ehemmiyetine başka hadislerde dikkat çekilmiştir. Gerçi, bu rivayetlerde öncelikle ilk vaktinde kılmış olması da namazları ilk vakitlerinde kılmanın efdaliyetine bir delil sayılabilir.
3- Sorulan bir şeyin cevabını, fiilen göstererek vermek efdaldir. Bu tarz, meselenin hem herkesce anlaşılmasına, hem de daha iyi kavranmasına yardım eder.
4- Bir kısım meseleleri, ihtiyaç ânına kadar açıklamamak, ihtiyaç hasıl olunca açıklamak efdaldir. İhtiyaç ânını sorulan sual, bilme ihtiyacının duyulması tayin eder.
5- Rivayetlerde yatsının vakti ihtilaflı gözükmektedir. Büreyde ile Ebû Mûsa'nın rivayetlerinde (2360 ve 2363. rivayetler) yatsıyı Hz. Peygamber'in gecenin üçte birinden sonraya bıraktığı ifade edilirken 2362 numaralı hadiste -ki Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs'ın rivayetidir- gece yarısında kıldığı belirtiliyor. Bunlardan hangisinin efdal olduğunu âlimler münakaşa etmiştir. Hanefîlere göre, yatsıyı gecenin ilk üçte birinin sonunda kılmak müstehabtır. Bazı Hanefîlere göre müstehab olan vakit son üçte bir'den önceki vakittir. Bazı Hanefîlere göre de namazın gecenin üçte birine tehiri efdaldir. Bu iki görüşü birleştirerek:"Yatsıya, gecenin üçte biri çıkmazdan önce niyetlenip bu üçte birin sonunda namazdan çıkmalı" diyen de olmuştur.
Şafiî hazretlerinden iki görüş rivayet edilmiştir. Birine göre yatsının ihtiyarî vakti gecenin üçte birine, diğerine göre yarısına kadar devam eder. Nevevî ikinci kavlin esahh oduğunu söylemiştir.

ـ5ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رَسُول اللّهِ # قال: أمَّنِى جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّمُ عَنْدَ البَيْتِ مَرَّتَيْنِ، فَصَلّى الظّهْرَ في ا'ولَى مِنْهُمَا حِينَ كَانَ الْفَىْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كانَ كُلُّ شَىْءٍ مَثْلَ ظِلِّهِ، ثُمَّ صَلّى المَغْرِبَ حِينَ وَجَبَتِ الشّمْسُ، وَأفْطَرَ الصَّائِمُ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ حِينَ غَابَ الشّفَقُ، ثُمَّ صَلّى الْفَجْرَ حِينَ بَزَقَ الْفَجْرُ، وَحَرُمَ الطّعامُ عَلى الصَّائمِ،

الثّانِيَةَ الظّهْرَ حِينَ كانَ ظِلّ كَلّ شَىْءٍ وَصَلّى المَرَّةَ مَثْلَهُ لِوَقْتِ الْعَصْرِ بِا'مْسِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كانَ ظِلُّ كُلِّ شَىْءٍ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلّى المَغْرِبَ لِوَقْتِهِ ا'وَّلِ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ اŒخِرَ حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللّيْلِ، ثُمَّ صَلّى الصُّبْحَ حِينَ أسْفرَتِ ا'رْضُ، ثُمَّ التَفَتَ إلىَّ جِبْرِيلُ، فقَالَ يَا مُحَمَّدُ: هذَا وَقْتُ ا'نْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّةُ والسَّمُ مِنْ قَبْلِكَ، وَالْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ هذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

5. (2364)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cibril (aleyhisselâm) bana, Beytullah'ın yanında, iki kere imamlık yaptı. Bunlardan birincide öğleyi, gölge ayakkabı bağı kadarken kıldı. Sonra, ikindiyi her şey gölgesi kadarken kıldı. Sonra akşamı güneş battığı ve oruçlunun orucunu açtığı zaman kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldı. Sonra sabahı şafak sökünce ve oruçluya yemek haram olunca kıldı. İkinci sefer öğleyi, dünkü ikindinin vaktinde herşeyin gölgesi kendisi kadar olunca kıldı. Sonra ikindiyi, herşeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, önceki vaktinde kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte biri gidince kıldı. Sonra sabahı, yeryüzü ağarınca kıldı.
Sonra Cibrîl (aleyhisselâm) bana yönelip:
"Ey Muhammed! Bunlar senden önceki peygamberlerin (aleyhimü'ssalâtu vesselâm) vaktidir. Namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır!" dedi."[390]

ـ6ـ وفي رواية النسائى عن جابر:]ثُمَّ أتَاهُ حِينَ امْتَدَّ الْفَجْرُ، وَأصْبَحَ وَالنُّجُومُ بَادِيَةٌ مُشْتَبِكَةٌ فَصَنَعَ كمَا صَنَعَ بِا'مْسِ فَصَلّى الغَدَاةَ[.

6. (2365)- Nesâî'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivayette şöyle denmiştir: "Sonra O'na (Cibrîl), Fecr uzayıp[391] sabah olunca daha yıldızlar parlak ve cıvıl cıvıl[392] iken geldi. Dünkü yaptığını aynen yaptı, sabah namazını kıldı. Sonra da: "Namaz vakti, işte gördüğünüz bu iki namaz arasıdır" dedi."[393]

ـ7ـ وفي أخرى:]فَصَلّى الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشّمْسُ، وَكَانَ الْفَئُ قَدْرَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كانَ الْفَئُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، وَظِلِّ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلّى المَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ حِينَ غَابَ الشّفَقُ، ثُمَّ صَلّى الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، ثُمَّ صَلّى الْغَدَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ الظِّلُّ طُولَ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلّى المَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ إلى ثُلُثُ اللّيْلِ، أوْ نِصْفِ اللّيْلَ، ثُمَّ صَلّى الْفَجْرَ فَأسْفَرَ[.وَالمراد »بِالشِّرَاكِ«: أحد سيور النعل .

7. (2366)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "...Öğleyi, güneş (tepeden batıya) meyledince kıldı. (Bu sırada) gölge ayakkabı bağı kadardı. Sonra ikindiyi, gölge ayakkabı bağının misli ve adam boyu olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık kaybolunca kıldı. Sonra, sabahı, şafak sökünce kıldı. Sonra ertesi günün öğlesini, gölge, adam boyu olunca kıldı. Sonra ikindiyi, kişinin gölgesi iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte birine veya yarısına doğru kıldı. Sonra sabahı kıldı ve ortalık ağardı."[394]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen şirak'ı ayakkabı bağı diye çevirdik. Bu, ayakkabının üstündeki kayış, sırım demektir. Şârihlerden Sindî bununla eşyanın öğle vaktindeki aslî gölgesinin kastedildiğini belirtir. Mekke'de bu sıfırdır. Mevsime ve mekana göre, zeval ânındaki bu gölgenin miktarı olabilecektir. Zîra her yerde tam zeval ânında gölgesizlik hali olmaz. Bu hâl ekvatorda ve oraya yakın yerlerde olabilir. Sindî der ki: "Şirak ile, zeval ânındaki gölgenin kastedildiğinin delili şu ki, hadisin devamında ikindi vakti, bu aslî gölgeye (mesela) insan gölgesinin bir misli daha ilave olmasıyla başlatılmaktadır."

ـ8ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّهِ #: إنَّ لِلصَّةِ أوَّ وَآخِراً، وَإنَّ أوَّلَ وَقْتِ صَةِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشّمْسُ، وَآخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُ الْعَصْرِ، وَإنَّ أوَّلَ وَقْتِ الْعَصْرِ حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُهَا، حِينَ تَصْفَرُّ الشّمْسُ، وَإنَّ أولَ وَقْتِ وَإنَّ آخِرَ وَقْتِهَا المِغْرِبِ حِينَ تَغْرُبُ الشّمْسُ، وَإنّ أخر وَقْتِهَا حِينَ يَغِيبُ الشّفَقُ، وَإنّ أوّلَ وَقْتِ الْعِشَاءِ حِينَ يَغِيبُ ا ُفْقُ، وَإنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَنْتَصِفُ اللّيْلُ، وَإنَّ أوَّلَ وَقْتِ الْفَجْرِ حِينَ يَطْلَعُ الْفَجْرُ، وَإنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَطْلُعُ الشّمْسُ[. أخرجه ا ُربعة إ أبا داود، وهذا لفظ الترمذي .

8. (2367)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bilesiniz, namazın bir ilk vakti bir de son vakti vardır. Öğle vaktinin evveli güneşin tepe noktasından batıya meyil (zeval ânıdır. Son vakti de ikindinin girdiği andır. İkindi vaktinin evveli, vaktinin girdiği andır. Vaktin sonu da güneşin sarardığı andır. Akşam vaktinin evveli, güneşin battığı andır. Vaktin sonu da ufuktaki aydınlığın (şafak) kaybolduğu andır. Yatsı vaktinin evveli, ufuğun kaybolduğu andır. Vaktin sonu da gecenin yarısıdır. Sabah

vaktinin evveli fecrin (aydınlığı) doğmasıdır. Vaktin sonu da güneşin doğmasıdır."[395]

ـ9ـ وفي رواية مالك عن عبداللّه بن رافع مولى أمّ سلمة:]أنَّهُ سَألَ أبَا هُرَيْرَةَ عَنْ وَقْتِ الصَّةِ فقَالَ أبُو هُرَيْرَةَ أنَا أُخْبِرُكَ: صَلِّ الظُّهْرَ إذَا كانَ ظِلُّكَ مِثْلَكَ، وَالْعَصْرَ إذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَيْكَ، وَالمَغْرِبَ إذَا غَرَبَتِ الشّمْسُ، وَالْعِشَاءَ مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللّيْلِ، وَصَلِّ الصُّبْحَ بِغَبَشٍ، يَعْنِى: الْغَلَسَ[.

9. (2368)- Muvatta'da Abdullah İbnu Râfi' Mevla Ümmü Seleme'den kaydedilen bir rivayette şöyle denmiştir: "Abdullah İbnu Râfi', Ebû Hüreyre'ye namazların vaktini sormuştu. Ebû Hüreyre kendisine şu açıklamayı yaptı: "Ben sana haber vereyim: Gölgen kendi mislin kadarken[396] öğleyi kıl. İkindiyi gölgen iki mislin olunca kıl. Akşamı güneş batınca kıl. Yatsıyı seninle[397] arana gecenin üçte biri girince kıl. Sabahı da alaca karanlıkta kıl."[398]

ـ10ـ وعن مالك قال:]كَتَبَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه إلى عُمَّالِهِ إنَّ أهَمَّ أُمُورِكُمْ عِنْدِى الصَّةُ، مَنْ حَفِظَهَا وَحَافَظَ عَلَيْهَا حِفِظَ دِينَهُ، وَمَنْ ضَيَّعَهَا فَهُوَ لِمَا سِوَاهَا أضْيَعُ، ثُمَّا كَتَبَ: أنْ صَلُّوا الظُّهْرَ إذَا كانَ الْفَئُ ذِرَاعاً إلى أنْ يَكُونَ ظِلُّ أحَدِكُمْ مَثْلَهُ، وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَة بَيْضَاءُ نَقِيَّة قَدْرَ مَا يَسِيرُ الرَّاكِبُ فَرْسَخَيْنِ أوْ ثَثَةً قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ وَالمَغْرِبَ إذَا غَرَبَتِ الشّمْسُ، وَالْعِشَاءَ إذَا غَابَ الشفَقُ إلى ثُلُثِ اللّيْل، فَمَنْ نَامَ فَ نَامَتْ عَيْنُهُ، فَمَنْ نَامَ فَ نَامَتْ عَيْنُهُ، فَمَنْ نَامَ فَ نَامَتْ عَيْنُهُ، والصُّبْحَ وَالنُّجُومُ بَادِيَة مُشْتَبِكَةٌ[.

10. (2369)- İmam Mâlik'in anlattığına göre, Hz. Ömer valilerine şöyle yazdı: "Nazarımda işlerinizin en ehemmiyetlisi namazdır. Kim onu (farz, vacib, sünnet ve vaktine riayetle) korur ve (tam zamanında kılmaya) devam ederse dînini korumuş olur. Kim de onu(n zamanını tehir suretiyle) zayi ederse, onun dışındakileri daha çok zayi eder."
Hz. Ömer yazısına şöyle devam etti: "Öğleyi gölge bir ziralıktan birinizin gölgesi misli oluncaya kadar kılınız. İkindiyi, güneş yüksekte, beyaz, parlak iken, hayvan binicisinin, güneş batmazdan önce iki veya üç fersahlık yol alacağı müddet içerisinde; akşamı güneş batınca; yatsıyı ufuktaki aydınlık battımı gecenin üçte birine kadar kılınız. -Kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin- Sabahı da yıldızlar parlak ve cıvıldarken kılınız."[399]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ömer'in namaza ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Onun nazarında namaz ferdlerin dînî hayatını ilgilendiren bir mesele olarak kalmıyor, devletin meselesi oluyor ve en mühim meselesi addediliyor. Bundandır ki, namaz vakitleriyle ilgili teferruâtı valilerine tamim ediyor ve yatsıyı kılmazdan önce yatacak olanlara üç kere tekrar ettiği bir bedduada bulunuyor: "Namazdan önce yatanın gözü uyku tutmasın." Bezzâr'ın bir rivayetinde bu bedduayı bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yapmıştır:
2- Yıldızların cıvıldaşması diye tercüme ettiğimiz tabirin aslı müştebike'dir. Yani, iç içe girmiş, kenetlenmiş demektir. Maksad yıldızların hepsinin canlı olarak görüldüğünü, ortalığın henüz iyice aydınlanmadığını ifade etmektir. Çünkü, gündüz aydınlığı zayıfken yıldızlar daha çok gözükür. Aydınlık arttıkca azalır ve sonunda görünmez olurlar.

ـ11ـ وفي أخرى له:]أنَّ عُمَرَ كَتَبَ إلى أبِى مُوسى، وَذَكَرَ مِثْلَهُ، وَقالَ: وَاقْرَأ فِيهَا. أىْ في صَةِ الصُّبْحِ بِسُورَتَيْنِ طَوِيَلَتَيْنِ مِن المفَصَّلِ[. أخرجه مالك .

11. (2370)- Muvatta'nın diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Ebû Mûsa el-Eş'arî hazretlerine yazdığı bir mektupta aynı şeyi hatırlattı ve (ilaveten) şunu yazdı: "Onda -yani sabah namazında- mufassal sûrelerden iki uzun sûre oku."[400]

AÇIKLAMA:

Ebû Mûsa el-Eş'ari (radıyallâhu anh) hazretleri ashâb'ın kibârındandır, ilk müslüman olanlar arasında yer alır. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) onu, Muğire İbnu Şube'den sonra Basra'ya vali tayin etmişti. Yani Hz. Ömer sadedinde olduğumuz mektubu Ebû Mûsa'ya Basra valisi sıfatıyla yazmış olmaktadır. Nitekim önceki rivayet (2369) namaz ve namaz vakitleriyle ilgili mektubu Hz. Ömer'in, valilerine yazdığını belirtmişti. Şu halde bu rivayet, mumaileyh mektuplardan Basra'ya gidenin âlimlerin ıttılâına mazhar olarak günümüze kadar korunduğuna şâhidlik etmektedir. Üzerinde durduğumuz mevzumuz açısından mühim olan husus İslâmHalîfesi Hz. Ömer'in valilerine "sabah namazında" okuyacakları sûreler hususunda bile, irşâdî devlet tamimi göndermiş olmasıdır.

ـ12ـ وفي أخرى نحوه، وفيها:]وَأنْ صَلِّ الْعِشَاءَ فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللّيْلِ، فإنَّ أخَّرْتَ فَإلَى شَطْرِ اللّيْلِ، وَ تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ[.

12. (2371)- Yine benzer bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: Hz. Ömer, Ebû Mûsa (radıyallâhu anhümâ)'ya şöyle yazdı: "...Yatsıyı seninle

(akşam namazıyla) arana gecenin üçte biri girince kıl. Geciktirirsen gecenin yarısına kadar olsun. Sakın gafillerden olma."[401]

ـ13ـ وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رَسول اللّهِ # قال: وَقْتُ الظُّهْرِ إذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ مَا لَمْ تَحْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ، وَوَقْتُ المَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشفَقُ، وَوَقْتُ صَةِ الْعِشَاءِ إلى نِصْفِ اللّيْلِ ا‘وْسَطِ، وَوقْتُ صَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ إلى أنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فإذَا طَلَعَتْ فأمْسِكْ عَنِ الصَّةِ فَإنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ[. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائى .

13. (2372)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Öğlenin (başlama) vakti, güneşin (tepe noktasından batıya) meylettiği zamandır. Kişinin gölgesi kendi uzunluğunda olduğu müddetçe öğle vakti devam eder, yani ikindi vakti girmedikçe. İkindi vakti ise güneş sararmadıkça devam eder. Akşam vakti ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolmadığı müddetçe devam eder. Yatsı namazının vakti orta uzunluktaki gecenin yarısına kadardır. Sabah namazının vakti ise fecrin doğmasından (yani şafağın sökmesinden) başlar, güneş doğuncaya kadar devam eder. Güneş doğdu mu namazdan vazgeç. Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasından doğar." [402]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen şeytanın iki boynuzu tabiriyle ilgili olarak İbnu Hacer şu açıklamayı sunar: "Şeytanın iki boynuzu başının iki tarafı demektir. Denir ki: "Şeytan güneşin doğduğu yerin hizasında dikilir. Öyleki o, doğunca (şeytanın) başının iki yanı ortasında olur. Ta ki, güneşe

tapanların güneş için yaptıkları secde onun için yapılmış olsun. Batma sırasında da aynı hal mevzubahistir. Durum böyle olunca güneşin, şeytanın iki boynuzu arasından doğması, doğuşu esnasında güneşi seyredene nisbetendir. Şöyle ki, eğer şeytanı seyretmiş olsaydı, onu güneşin yanında dikilmiş olarak görecekti."

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de karneyn yani iki boynuz tabiriyle -İbnu Hacer'in açıklamasından görüldüğü üzere- başın iki tarafından ifade edildiğini kaydettikten sonra "kîle" yani denildi ki diyerek kelimenin tâlî manalara da tevcih edildiğini belirtir: "Karn, kuvvet"tir, yani güneş doğarken şeytan harekete geçer ve tasallutta bulunur ve güneşe yardımcı vaziyetini alır."

İbnu'l-Esîr, karn kelimesinin devir, çağ mânasının da esas alınarak hadisteki karneyn tabirinin iki çağ şeklinde anlaşıldığına dikkat çeker.

Denildi ki: "İki çağı arasında demek "öncekilerden ve sonrakilerden olacak iki ümmeti" demektir. Bütün bunlar, güneşin doğuşu esnasında ona secde edenler için bir temsildir. Ve sanki, bu sapıklığı, onlara şeytan kurmuştur. Öyleyse güneşperest güneşe secde etti mi şeytan güneşin yanında yer almış gibidir."

Ulemanın bu açıklamalarına şunu da ilave edebiliriz: Dîn-i mübîn-i İslâm, sabah namazının nihâi vaktini güneşin doğuşu olarak tesbit etmiştir. Öyleyse mü'min Rabbine karşı farz olan sabah ibadetini yapabilmek için güneş doğmazdan önce kalkmalıdır. Güneşin doğması ânında yapılacak ibadet makbul değildir. Öyle ki, güneş doğmadan önce başlanmış bir namaz henüz bitmeden güneş doğacak olsa, o namaz bozulmaktadır, kazası gerekmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dînde bu kadar ehemmiyetli yeri olan bir meselenin mü'minlerin zihninde daha canlı olarak yer etmesi için, meseleyi şeytanla da irtibat kurarak vazetmiş olmaktadır. Nitekim dînin reddettiği pek çok mesele şeytana nisbet edilerek kerâhet veya haramiyeti beyan edilmiştir. Bu tebliğ üslubunun Kur'ân'da da pek çok örnekleri vardır. İçki, kumar ve putları haram eden âyette olduğu gibi (Mâide 90-93).

Şu halde, hadisten İbnu Hacer'in de kaydedip reddettiği bir kısım kozmoğrafik, maddî îzahlar yapmak için tekellüfe gerek kalmamaktadır.

Hadisteki maslahat açıktır: Mü'minlerin erken kalkmalarını sağlamak, mü'minlere zaman şuuru, programlı iş yapmak, vaktinde iş yapmak alışkanlığı kazandırmak, kendini vakte göre ayarlamak, disipline etmek, vaktinden sonra yapılacak işlerin kıymet ifade etmeyeceği fikrini zihinlerde tesbit etmek gibi günlük hayatımızın gerek ferdî ve gerekse içtimâî vechelerinde, gerek sıhhat ve gerek iktisad açılarından gerek dünyaya ve gerek âhirete bakan pek çok faydaları, maslahatları saymak, görmek ve göstermek mümkündür.

ـ14ـ وعن أبى المنهال قال:]دَخَلَتُ أنَا وَأبِى عَلَى أبِى بَرْزَةَ ا٬سْلَمىِّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه، فقَالَ لَهُ أبِى: كَيْفَ كَانَ رسولُ اللّهِ # يُصَلِّى المُكْتُوبَةَ؟ فقَالَ: كانَ يُصَلِّى الْهَجِيرَةَ الّتى تَدْعُونَهَا ا٬وْلى حِينَ تَدْحَضُ الشّمْسُ، وَيُصَلِّى الْعَصْرَ، ثُمَّ يَرْجِعُ أحَدُنَا إلى رِحْلِهِ في أقْصى المَدِينَةِ وَالشّمْسُ حَيَّةٌ، وَنسِيتُ مَا قَالَ في المَغْرِبِ، وَكَانَ يَسْتَحِبُّ أنْ يُؤَخّرَ الْعِشَاءَ الّتى تَدْعُونَهَا الْعَتَمَةَ، وَكَانَ يَكْرَهُ النَّوْم قَبْلَهَا وَالحَديثَ بَعْدَهَا، وَكَانَ يَنْفَتِلُ مِنْ صَةِ الْغَدَاةِ حِينَ يَعْرِفُ المَرْءُ جَلِيسَهُ، وَيَقْرأ بِالسِّتِّينَ إلى المِائَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.وفي رواية:]وَ يُبَالِى بِتَأخِيرِ العِشَاءِ إلى ثُلُثِ اللّيْلِ، ثُمَّ قالَ إلى شَطْرِ اللّيْلِ[. وهذا لفظ الشيخين.قوله »وَالشمْسُ حَيَّةٌ«: أى مرتفعة عن المغرب لم يتغير لونها بمقاربة ا٬فق .

14. (2373)- Ebû'l-Minhâl Seyyâr İbnu Selâme (rahimehullah) anlatıyor: "Ben ve babam birlikte Ebû Berze el-Eslemî (radıyallâhu anh)'nin yanına girdik. Babam ona: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) farz namazları nasıl kılardı?" diye sordu. Şu cevabı verdi:

"Efendimiz sizin "el-Evvel" dediğiniz öğle namazını güneş (tepe noktasından) batıya kayınca kılardı. Birimiz ikindiyi kılınca, Medîne'nin en uzak yerindeki evine dönerdi de güneş hâlâ canlılığını korurdu.

Akşam namazı hakkında ne söylediğini unuttum. Sizin atame dediğiniz yatsıyı geciktirmeyi iyi bulurdu (müstehap addederdi). Yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi.
Kişi (yanında beraber oturduğu) arkadaşını tanıyınca sabah namazından ayrılırdı. Namazda altmışyüz âyet miktarınca Kur'ân okurdu."[403]

AÇIKLAMA:

1- Hâcire veya hâcir, öğle vaktinde hararetin şiddetli olduğu andır. Sindî'ye göre hadis Resûlullah'ın sıcak olan günlerde bile öğle namazını ilk vaktinden fazla taşırmayıp hemen kıldığını ifade etmektedir ve rivayet öğleyi biraz serinleyince kılmayı emreden hadislere de bir açıklık getirmiş olmakta, tehirin çok fazla olmadığını göstermektedir. "Şu halde sıcak günlerde fazla tehir yoksa, serin günlerde hiç tehir yapılmadan hemen kılınmalı demektir" der.
Biraz serinlemeyi emreden hadisle bu hadis arasındaki tearuzu İbnu Hacer şöyle telif edip giderir: "Arada muhalefet yoktur, çünkü bu tatbikatın havaların serin olduğu zamanla ilgili veya serinliği bekleme emrinden önceye ait olma veya serinliği bekleme şartlarının bulunmadığı durumlarla ilgili olma ihtimali vardır.
Bu hadisin zahiriyle "Vaktin evveline va'd edilen fazilet, taharet, setr vs. gibi takdimi mümkün olan herşeyi vaktin girmesinden önce yerine getirmekle hasıl olur" diyenler amel etmiştir."
2- Öğle namazına "el-Evvel" denmesi gündüzün ilk namazı olmasındandır. Mamafih Cebrâil (aleyhisselâm)'in beş vakti beyan ettiği zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ilk kıldırıp öğrettiği namaz öğle namazı olduğu için el-Evvel denmiş olabileceği de söylenmiştir.
3- İkindi vaktini tavsifte kullanılan "güneşin canlı olması" tabiriyle, güneşin batma vaktine henüz fazla yaklaşmadığını, güneşe henüz sararmanın ârız olmadığını, henüz yüksekte bulunup, ışık, hararet, renk ve parlaklıkça canlılığını koruduğunu ifade eder. Şârihler bu hâlin, bir cismin gölgesi, onun boyunun iki misli olmasına kadar devam ettiğini belirtirler.

4- Ateme, yatsı vaktinin adıdır. Kur'ân'da işâ olarak ismi geçen bu vakte bedevîler ateme dedikleri için yatsı namazı da ateme olarak tesmiye edilmiştir. Ancak Resûlullah yatsıya ateme denmesini yasaklamıştır. İbnu Hacer'e göre yasaklamanın sebebi ateme karanlık manasına gelir, bedeviler, vakitten aldıkları isimle yatsı namazına salatu'l-ateme demişlerdir. Resûlullah bu meselede onlara uymayı yasaklamış, şeriat dilindeki ismi ile tesmiyesini müstehap kılmıştır.

ـ15ـ وعن محمد بن عمزو بن الحسن بن على بن أبى طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْهِ قال:]قَدِمَ الحَجَّاجُ المَدِينَةَ، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الصَّةَ، فَسَأَلْنَا جَابِرَ بنَ عَبْدِ اللّهِ فقَالَ: كانَ رَسولُ اللّهِ # يُصَلِّى الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ، وَالْعَصْرَ وَالشّمْسُ نَقِيَّةٌ، وَالمِغْرِبَ إذَا وَجَبَتِ الشّمسُ وَالعِشَاءَ، أحْيَانَا يُؤَخّرُهَا، وَأحْيَاناً يُعَجِّلُ، إذَا رَآهُمُ اجْتَمَعُوا عَجَّلَ، وَإذَا رَآهُمُ ابْطِئُوا أخّرَ، وَالصُّبْحُ كَانَ يُصَلِّيهَا بِغَلَس[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

15. (2374)- Muhammed ibnu Amr İbni'lHasen İbni Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Haccâc, Medîne'ye geldiğinde namazı mûtad vaktinden tehir ediyordu. Bunun üzerine Câbir İbnu Abdillah (radıyallâhu anh)'a (namazların vakti hakkında) sorduk. Bize şu açıklamayı yaptı:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleyi hararetin şiddetli olduğu zamanda (hâcire vaktinde) kılardı. İkindiyi de güneş parlakken kılardı. Akşamı, güneş batınca; yatsıyı bazan geciktirir, bazen de öne alırdı. Halkın toplandığını görünce tacil eder, onları ağır görünce de tehir ederdi. Sabahı da alaca karanlıkta kılardı."[404]

ـ16ـ وفي أخرى للنسائى عن أنس:]وَيُصَلّى الصُّبْحَ إلى أنْ يَنْفَسِحَ الْبَصَرُ[.

16. (2375)- Nesâî'nin Enes (radıyallâhu anh)'ten yaptığı rivayette şöyle denmiştir: "Sabahı, göz(ün görme ufku) genişleyinceye kadar kılardı." [405]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatsıyı, cemaatin durumuna göre ayarladığını, gerek tacil ve gerekse tehirde kesin bir prensip takip etmediğini gösteriyor.
Sabahın ihtiyari vaktiyle de ilgili bir açıklama mevcuttur. Gözün görüş alanı genişleyinceye kadar sabahı kılmış oluyor. Bu ifade ondan sonra sabah kılınmaz mânasına gelmez. Çünkü gözün ufkunun genişlemesinden bahsetmek, daha ortalıkta karanlığın varlığını ifade eder. Halbuki sabah namazı güneş doğuncaya kadar devam eder. Ancak Resûlullah'ın bu son anlarına kadar tehir etmeden sabahı kıldığı anlaşılmaktadır.

ـ17ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]كانَ قَدْرُ صَةِ رَسُولِ اللّهِ # الظّهْرَ في الصَّيْفِ ثَثَةَ أقْدَامٍ إلى خَمْسَةِ أقْدَامٍ، وَفى الشِّتَاءِ خَمْسَةَ أقْدَامٍ إلى سَبْعَةِ أقْدَامٍ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

17. (2376)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazı kıldığı zaman (gölgenin) miktarı, yazda üç ayaktan beş ayağa kadar idi. Kışta da beş ayaktan yedi ayağa kadardı."[406]

AÇIKLAMA:

Burada verilen rakama aslî gölge ile sonradan ziyade olan gölge de dahildir, sadece ziyade olan gölge değildir.

Gölge meselesinde Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Bu, iklime ve şehirlere göre değişen bir husustur. Bütün şehirlerde ve beldelerde rakamlar eşit olmaz. Zîra, gölgenin uzunluk veya kısalığına müessir olan amil güneşin gökteki yüksekliğinin artması ve düşmesidir. Yüksekliği artıp tam tepe hizasında olacak şekilde başa en yakın noktaya ulaşırsa, gölge azami küçüklüğe düşer. Güneş ne zaman da azami şekilde eğilir baş hizasından en uzak noktada olursa gölge de azami uzunluğa ulaşır. Bu sebeple kış gölgelerini her yerde daima yaz gölgelerinden uzun görürsün. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı Mekke ve Medine'de olmuştur. Bu iki şehir de ikinci iklimdendir. Derler ki bu iki şehirde gölge, yazın başında Âzâr ayında üç ayaktan biraz uzundur. Resûlullah'ın namazı, hararet artınca, daha önce mûtad olan vaktinden gecikmiş gibi olur. Böylece, o sırada gölge beş ayak olur. Ancak kıştaki gölgenin, teşrin-i evvel'de beş ayak veya beş ayaktan biraz fazla olduğunu söylerler. Kanun ayında ise yedi ayak veya yedi ayaktan biraz fazla olmaktadır. Öyleyse, İbnu Mes'ud'un sözü, bu takdire göre bu iklim için muvafık düşer, diğer iklimler ve ikinci iklimin dışında kalan memleketler için muvafık düşmez."
Bazı âlimler, hadiste geçen ayağın, boyuna göre her insanın ayağı olabileceğini söylemiştir. Bazı âlimler her memlekette zeval (öğle) vaktini tesbitte başvurulacak usûl hususunda duvar veya tahta üzerine sağ ve sola meyli ayarlı, düz olarak çakılacak bir çubuk tavsiye eder: "Bunun gölgesine bakılır; tam düzleştimi gün ortası demektir. Gölge tam olarak doğuya meylettimi bu zeval (dönme) vaktidir ve öğle namazı girmiş demektir."

ـ18ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنَّ نِسَاءَ المؤمِنَاتِ يَشْهَدْنَ مَعَ رَسُولِ اللّهِ # صَةَ الْفَجْرِ مُتَلَفِّعَاتٍ في مُرُوطِهِنَّ، ثُمَّ يَنْقَلِبْنَ إلى بُيُوتِهِنَّ حِينَ يَقْضِينَ الصَّةَ، وَ يَعْرِفُهُمْ أحَدٌ مِنَ الغَلَسِ[. أخرجه الستة.التَّلفُعُ«: التحاف والتغطى.و »المُرُوطُ«:

اۘكسية.»الغَلَسُ«: ظلمة آخر الليل قبل طلوع الفجر وأوّل طلوعه .

18. (2377)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Mü'min kadınlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte sabah namazlarını, bürgülerine sarılmış olarak kılarlardı. Sonra, namazlarını kılınca evlerine dönerlerdi de bu esnada karanlıktan dolayı kimse de onları tanıyamazdı." [407]

AÇIKLAMA:

Kadınların da sabah namazında cemaate katıldıklarını belirten bu rivayet, namaz bittiği halde bile ortalığın, kadınların tanınmasına imkan tanımayacak kadar karanlık olduğunu ifade etmektedir.

ـ19ـ وعنها رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]مَا رَأيْتُ رَجُ كانَ أشَدّ تَعْجِيً لِلظُّهْرِ مِنْ رَسولِ اللّهِ # وَ مِنْ أبِى بَكْرٍ، وَ مِنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما[. أخرجه الترمذي .

19. (2378)- Yine Hz. Âişe anlatıyor: "Ben öğle namazını, ne Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadar, ne de Ebû Bekr ve Ömer kadar tacil edip geciktirmeyen bir başka insan tanımıyorum."[408]

ـ20ـ وله في أخرى عن أمَّ سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللّهِ # أشَدّ تَعْجِيً لِلظُّهْرِ مِنْكُمْ، وَأنْتَمْ أشَدُّ تَعْجِيً لِلْعَصْرِ مِنْهُ[.

20. (2379)- Yine Tirmizî'de Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den kaydedilen bir hadiste denmiştir ki: "Öğleyi tacilde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizden daha titizdi. Siz de ikindiyi tacilde ondan daha titizsiniz."

ـ21ـ وعن خباب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]شَكَوْنَا إلى رَسول اللّهِ # حَرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا. قالَ زُهَيْرٌ ‘بِى إسْحَاقَ: أفِى الظُّهْرِ؟ قالَ: نَعَمْ. قُلْتُ أفِى تَعْجِيلِهَا قالَ: نَعَمْ[. أخرجه مسلم والنسائى.»الرَّمْضَاءِ«: شدة الحر على وجه ا‘رض.وقوله »فَلَمْ يُشْكِنَا«: أى لم يزل شكوانا .

21. (2380)- Habbâb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (secde edilen) yerin sıcaklığından şikayet ettik, ancak şikayetimizi dinlemedi.

Züheyr, Ebû İshak'a: "Şikayetiniz öğle vaktinden miydi?" diye sordu. Öbürü:
"Evet!" dedi. Ben:"
Vakit girer girmez, (yani ortalık çok sıcakken) kılınmasından mı?" diye sordum. O yine:
"Evet!" dedi."[409]

AÇIKLAMA:

Son üç hadis öğlenin ilk vaktinde (tacilen) kılınması gereğini ifade eden rivayetlerdendir. Bazı rivayetlerde biraz serinleme ânına tehiri için ruhsat beyan edilmiştir. Ancak azimete uyan ve bu bâbta esas olan, öğlenin de ilk vaktinde kılınmasıdır.
Sonuncu hadisi, fakihler daha çok secde ile ilgili bahiste kaydederek, yerle alın arasına herhangi bir hail konmaması gerektiğine delil yaparlar. Zîra yerin yakıcı sıcaklığına rağmen, aleyhissalâtu vesselâm yere yaygı tavsiye etmemiştir. Hadisin burada namaz zamanıyla ilgili olarak zikri, Züheyr'in Ebû İshak'a sarfettiği: "Şikayetiniz namazın vakit girer girmez kılınmasından mıydı?" şeklindeki sözünden ileri gelir. Rivayette bu soruya verilen cevap vakitle ilgilidir ve öğle namazının, namaz mahalli

elleri, yüzü yakacak kadar hararetli olmasına rağmen ilk vaktinde kılınmasını âmirdir.

ـ22ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسولُ اللّهِ # إذَا نَزَلَ مَنْزِ لَمْ يَرْتَحِلُ حَتَّى يُصَلِّىَ الظُّهْرَ. قالَ لَهُ رَجُلٌ: وَإنْ كَانَ نِصْفَ النَّهَارِ؟ قالَ: وَإنْ كَانَ نِصْفَ النَّهَارِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

22. (2381)- Hz. Enes (radıyallâhu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (yolculuk sırasında) bir yere inecek olsa, öğleyi kılmadan orayı terketmezdi" demişti. Bir adam sordu:
"Yani gün ortasında olsa da mı?"
"Evet, dedi, Enes, gün ortasında olsa da!"[410]

AÇIKLAMA:

Burada, yine öğle namazının taciliyle ilgili bir rivayet mevzubahistir. Sindî, "bir yere inme" tabirini mutlak olarak anlamaz, yani sabahleyin veya kuşluk vakti bir yere inince, öğleyi beklemek mevzubahis değildir. Bilakis, öğleden az önce, öğle vaktinin girmesine çok az bir zaman kaldığı sırada bir yere inme (konaklama, mola verme) hali mevzubahistir. İşte Efendimiz böyle durumlarda öğleyi kıldıktan sonra, yoluna devam etmek üzere orayı terketmekte imiş. Ebû Dâvud bu hadisi yolcu ile ilgili olarak açtığı bir bâbta kaydeder.Soru üzerine Hz. Enes'in verdiği cevap, siyak itibariyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in öğleyi tacilde ifrata vararak, namaz vaktinin henüz girmediği gün ortasında bile öğleyi kıldığını ifade etmektedir (Sindî). Bilindiği üzere, gün ortası diye çevirdiğimiz nısfu'nnehar zeval (denen güneşin tepe noktasından batıya doğru meyletmesin)den önceki andır. Aslında bu anda namaz kılmak mekruhtur.

ـ23ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]إنَّ رَسولَ اللّه # كَانَ يُصَلِّى الْعَصْرَ وَالشّمْسُ وَاقِعَةٌ في حُجْرَتِى.[زاد في رواية أبى داود: »قَبْلَ أنْ تَظْهَرَ«. أخرجه الخمسة .

23. (2382)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneş odama vurduğu sırada ikindiyi kılardı."Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: "... (güneş) odamdan yükselmezden önce..."[411]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ikindinin çabuk kılındığını ifade eden bir rivayettir. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin odasının saha itibariyle dar, tavanının da alçak olduğu bilinmektedir. Bu durumda güneş ışığının oda içerisinde kalma müddeti azdır.

Hattâbî, Ebû Dâvud'un rivayetinde gelen ziyadede geçen zuhur kelimesinin, bu hadiste bu kelimenin umumiyetle taşıdığı doğmak, gözükmek, ortaya çıkmak gibi mânalarda değil, "yükselmek", "çekilmek" mânasında kullanıldığını belirtir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Resûlullah ikindiyi, odamda güneş varken ve henüz çekilmeden kılardı."

Nevevî şu açıklamayı sunar: "Hz. Âişe'nin hücresi arsa yönüyle dardı ve duvarın yüksekliği de arsasının mesafesinden birazcık kısa olacak şekilde sınırlı ve alçaktı. Bu durumda, duvarın gölgesi, misli kadar olunca, güneş arsanın son noktasından uzaklaşıyordu." Görüldüğü üzere, güneşin oda içerisindeki varlığı, onun yüksekten vurması demektir. Eşyanın (duvarın) gölgesi, kendi boyunu aşması, güneşin batı ufkuna doğru alçalmasını ifade ettiğine göre, bu hadis, ikindi namazının tacilini ifade etmektedir.

ـ24ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسولُ اللّهِ # يُصَلِّى الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ، فَيَذَهَبُ الذَّاهِبُ إلى الْعَوالِى، فَيأتِى الْعَوالِىَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ. وَبَعْضُ الْعَوالِى مِنَ المَدِينَةِ عَلِى أرْبَعَةَ أمْيَالٍ[. أخرجه الستة إ الترمذي.وفي رواية: »فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ مِنَّا إلى قُبَاءَ« .

24. (2383)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneş yüksekte ve canlı iken ikindiyi kılardı. Bu esnada kişi avâli'ye (dış semtlere)[412] gider, oraya varırdı ve hâlâ güneş yüksekliğini muhafaza ederdi. Gidilen bu avâli'den bazıları Medîne'ye dört mil uzaklıkta idi."[413]

ـ25ـ وفي أخرى:]قالَ أسْعَدُ بنُ سَهْلِ بنِ حُنَيْفِ: صَلَّيْنَا مَعَ عُمَرَ بنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الظُّهْرَ، ثُمَّ خَرَجْنَا حَتَّى دَخَلْنَا عَلى أنَسِ بنِ مَالِكٍ فَوَجَدْنَاهُ يُصَلِّى الْعَصْرَ، فَقُلْتُ: يَا عَمِّ مَا هذِهِ الصَّةُ الَّتِى صَلَّيْتَ؟ قالَ: الْعَصْرُ، وَهذِهِ صَةُ رَسُولِ اللّهِ # الَّتِى كُنَّا نُصَلِّى مَعَهُ[.

25. (2384)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Es'ad İbnu Sehl İbnu Huneyf der ki: "Biz Ömer İbnu Abdilaziz (rahimehullah) ile öğleyi kıldık. Sonra çıkıp Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'in yanına gittik. Varınca onu ikindiyi kılıyor bulduk. Ben kendisine:

"Ey amcacığım! Kıldığın bu namaz da ne?" diye sordum. Bana:"Bu, ikindi namazıdır. Ve bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber kıldığımız namazdır" dedi.[414]

ـ26ـ وفي أخرى قال:]صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللّهِ # الْعَصْرَ، فَلَمَّا انْصَرفَ أتَاهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَلَمَةَ، فقَالَ يَا رَسُولَ

اللّهِ: إنَّا نُرِيدُ أنْ نَنْحَرَ جَزُوراَ لَنَا، وَإنَّا نُحِبَّ أنْ تَحْضُرَهَا؟ قَالَ: نَعَمْ فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقْنَا مَعَهُ فَوَجَدْنَا الجَزُورَ لَمْ تُنْحَرْ، فَنُحِرَتْ، ثُمَّ قُطِّعَتْ، ثُمَّ طُبِخَ مِنْهَا، ثُمَّ أكَلْنَا قَبْلَ أنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ[.

26. (2385)- Bir diğer rivayette de şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ikindiyi kıldırdı. Namazdan çıkınca Efendimizin yanına Benî Seleme'den birisi geldi ve:
"Ey Allah'ın Resûlü! dedi. Biz, bir deve kesmek istiyor ve sizin de kesimde hazır bulunmanızı arzu ediyoruz."
Efendimiz "Pekala!" deyip gitti. Biz de onunla gittik. Varınca, devenin henüz kesilmediğini gördük. Kestiler, parçaladırlar. Bir miktarını pişirdiler. Güneş batmadan o eti yedik."[415]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki son üç hadis de ikindi namazının erken kılındığını ifade etmektedir. İkindi namazının baş kısmını tesbitte, akşam veya sabahın baş kısmını tesbitte olduğu gibi kesin işaret olmadığı ve o devirde, günümüzdeki zaman ölçmeye mahsus saat, takvim gibi teknikler bulunmadığı için, zaman tayininde çeşitli tavsiflere başvurulmuştur. Bu rivayetlerin birinde Medîne'nin avâli denen dış semtlerine gidiş müddeti zikredilmektedir. Avâlilerden bazılarının merkeze uzaklığı dört mili bulmaktadır. Güneşin canlılığını yitirip sararmaya başlaması, kerâhet vaktinin girmesi -veya ikindinin ihtiyarî olan vaktinin nihâî hududunu teşkil etmesi- olduğuna göre, en uzak avaliye varıldığında bile hâlâ ikindinin kılınabilecek yani güneşin canlılığını, parlaklığını koruduğu yükseklikte olması, ikindi namazının Mescid-i Nebevî'de kılınmış bulunduğu saati tahmin ve tesbitte işe yarar.
2- Üçüncü hadiste, bunu tesbitte namaz kılma müddettine, Benî Seleme yurduna gitme müddeti ile bir devenin kesilme, parçalanma, bir parçanın pişirilip yenilme müddeti ilave ediliyor. Bütün bu işler, namazın ilk vakti ile güneş batmasına yakın zaman içerisinde cereyan etmiştir.

ـ27ـ وعن سلمة بن ا‘كوع رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللّهِ # كَانَ يُصَلِّى المَغْرِبَ إذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَتَوارَتْ بِالْحِجَابِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.وفي أخرى ‘بى داود: »سَاعَةَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ إذَا غَابَ حَاجِبُهَا«.

27. (2386)- Seleme İbnu'l-Ekvâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşamı, güneş batıp perdeye bürününce kılıyordu."[416]

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşamı, güneşin battığı vakitte, güneş (kursunun son) izi de ufukta kaybolunca kılıyordu."

AÇIKLAMA:

Hadis, akşam namazının ilk vaktini tarif etmektedir: Güneşin ufukta kaybolması... Râvi bunu "perdeye bürünmek" olarak ifade etmektedir. Çünkü bir şey perdeye büründü mü artık görünmez olur.

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde, güneşin batışı daha sarih tasvir edilmektedir, hâcib'in kaybolması... Hâcib, göz üzerindeki kaştır. Güneşin kaşı diye dilimizde bir tabir mevcut değildir. Şârihler bunu, ufukta batan güneş kursundan sonra bir müddet daha görülmeye devam eden güneşe ait kızıllık olarak açıklarlar. Şu halde, güneş kursu denen yuvarlağın ufuktan kesilmesi, namaz vaktinin girmesi için yeterli değildir. Hadiste hâcib diye ifade edilen ve kızıllık şeklinde kendini hissettiren, yakın civarının da kaybolması gerekmektedir. Esasen bu andan itibaren de doğu ufkunda karanlık belirir.

ـ28ـ وعن رافع بن خريج رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى المَغْرِبَ مَعَ النَّبىِّ # فَيَنْصَرِفُ أحَدُنَا وَإنَّهُ لَيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ[. أخرجه الشيخان .

28. (2387)- Râfi İbnu Hadîc (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz akşamı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte kılınca, cemaatten ayrılıp (ok atışı yapanımız olurdu da) attığı okun düştüğü yerleri rahat görebilirdi."[417]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet birkısım kıymetli bilgiler sunmaktadır:

1- Akşam namazı ilk vaktinde kılınmaktadır.

2- Namaz fazla uzatılmamaktadır, öyle ki namaz bitince ortalık henüz fazla kararmış değildir, atılan ok mesafesi bile, düşen okun yerini görmeye imkan verecek aydınlıktadır. Ve bu aydınlık safha, bir müddet ok talimi yapmaya imkan verecek kadar devam edebilmektedir. Şayet çok kısa sürse idi ok talimi yapması için techizat alıp, uygun mahalle gitmeye değmezdi. Nitekim müteakip rivayet bu hususu daha da sarih olarak belirtecek.

3- Ashabın her an askerlik talimi yaptığını göstermektedir. Öyle ki akşamyatsı arasındaki kısa müddeti bile değerlendirmektedirler.

4- Askerî hazırlık, en az ibadet kadar manevî değer taşıyan bir amel olmalı ki, oturup nafile zikir yapmaya, namaz kılmaya bunu tercih etmektedirler. Resûlullah'ın akşamyatsı arasındaki ibadete teşvik eden bir çok hadisleri mevcuttur. Demek ki, o tavsiyeler, daha kıymetli bir ibadet olan cihad hazırlığında bulunma imkanı ve şartlarından mahrum olanlar içindir. Çünkü ashab, daima daha hayırlısını tercih etmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın atıcılığa teşviklerini daha önce gördüğümüz için burada tekrar etmeyeceğiz (bilhassa 2215-2218. hadisler görülmelidir).

ـ29ـ وللنسائى:]عَنْ رَجُلٍ مِنْ أسْلَمَ مِنْ أصْحَابِ النَّبىِّ # أنَّهُمْ كَانُوا يُصَلُّونَ مَعَ النَّبىِّ # المَغْرِبَ، ثُمَّ يَرْجِعُونَ إلى أهْلِيهِمْ إلى أقْصى المَدِينَةِ يَرْمُونَ يُبْصِرُونَ مَوَاقِعَ سِهَامِهِمْ[.

29. (2388)- Nesâî'nin bu hususta Eslem kabîlesine mensup ashabtan bir kimseden kaydettiği beyan şöyledir: "Onlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte akşamı kılarlar, sonra da Medîne'nin (Mescid'e) en uzak yerinde olan ailelerine dönüp ok atışı yaparlar ve de oklarının düştüğü yerleri görürlerdi."[418]

ـ30ـ وعن مرثد بن عبداللّه المزنى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَدِمَ عَلَيْنَا أبُو أيُّوبَ غَازِياً، وَعُقْبَةُ بنُ عَامِرٍ يَوْمَئِذٍ عَلى مِصْرَ، فَأخَّرَ عُقْبَةُ المَغْرِبَ، فقَامَ إلَيْهِ أبُو أيُّوبُ فَقَالَ: مَا هذِهِ الصَّةُ يَا عُقْبَةُ؟ فقَالَ: شُغِلْنَا. قالَ: أمَا سَمِعْتَ رَسولَ اللّهِ # يَقُولُ:َ تَزَالُ أُمَّتِى بِخَيْرٍ، أوْ قَالَ عَلى الْفِطْرَةِ، مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا المَغْرِبَ إلى أنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ[. أخرجه أبو داود.»وَاشْتِبَاكُ النُّجُومِ«: ظهور صغارها بين كبارها حتى يخفى منها شئ .

30. (2389)- Mersed İbnu Abdillah el-Müzenî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ebû Eyyûb, gâzi (mücahid) olarak yanımıza geldi. Bu sırada Ukbe İbnu Âmir de Mısır'da vali idi. Ukbe, akşam namazını tehir etti. Ebû Eyyûb ona yönelerek:

"Ey Ukbe! dedi. Bu kıldırdığın namaz ne namazıdır?" Ukbe, hatasını anlayarak:

"Meşguliyetimiz vardı" diye özür beyan etti. Ebû Eyyûb:

"Sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü işitmedin mi? Buyurmuştu ki:

"Ümmetim, akşam namazını, yıldızlar cıvıldayana kadar geciktirmedikçe hayır üzere -veya fıtrat üzere demişti- olmaktan geri kalmaz."[419]

ـ31ـ وعن علي بن أبي طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبىَّ # قالَ لَهُ يَا عَلِيُّ ثَثاًَ تُؤخِّرْهَا، الصَّةَ إذَا دَخَلَ

وَقْتُهَا، وَالجَنَازَةَ إذَا حَضَرَتْ، وَاۤيِّمَ إذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفْؤاً]. أخرجه الترمذي .

31. (2390)- Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana şu tembihte bulundu:"Ey Ali, üç şey vardır, sakın onları geciktirme:Vakti girince namaz, (hemen kıl!)Hazır olunca cenaze, (hemen defnet!)Kendisine denk birini bulduğun bekar kadın, (hemen evlendir!)"[420]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah bu hadiste, ehemmiyet arzeden şeylerden üç tanesine dikkat çekmektedir: Namaz, kadın ve cenaze. Şüphesiz bunlar yegane mühimler değiller, başkaları da var. Ama bunlar mühim olan şeylerden... Resûlullah bu üslûbla, ehemmiyeti takdir edilemeyecek olan namazı ilk vaktinde kılma işine dikkat çekmiş olmaktadır.

2- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle cenazenin hazır olması halinde, mekruh vakitlerde de cenaze namazının kılınabileceği hükmüne varmışlardır. Aliyyü'l-Kârî der ki: "Bizim (Hanefîler) mezhebimizde de hüküm böyledir: Güneşin doğma batma ve öğle (istiva) anlarındaki mekruh vakitlerde cenaze hazır olmuş ise namaz kılınır, bekletilmez. Ancak, cenaze önceden hazır olduğu halde namazı kılınmaz da bu vakitlerde kılınırsa o zaman mekruh bir iş yapılmış olur. Tilavet secdesinin hükmü de böyledir. Sabahtan sonra veya önce, ikindiden sonra olursa her ikisi de mekruh olmazlar."

3- Kadınla ilgili kelime eym'dir. Bakire bile olsa, bekar kadın demektir, dul mânası da mevcuttur. Şu halde esas, evlenme çağına gelen kadına uygun bir talep çıkınca bekletilmeden evlendirilmesidir. Başka hadislerde erkek için de büluğ çağından itibaren hemen evlendirilmesi tavsiye edilmiştir. Bu hadiste, kadınların erkenden evlendirilmesinin daha ehemmiyetli olduğuna dikkat çekilmiştir. Evlenmesi geciken erkeklerin eş araması kolay olmasına rağmen, kadınların eş aramalarının

zorluğu göz önüne alınınca bu nebevî irşadın ne kadar yerinde olduğu takdir edilir.

4- Denklik meselesine gelince, bu nikahta erkeğin müslüman, hür, salih (kötü alışkanlıkları olmayan), neseb sahibi, iş ve temiz kazanç sahibi olmasıyla tahakkuk eder. Bunlar dışında tali olarak, müstakbel, uyuma müessir olacak görgü ve terbiye tarzları, kültürel şartlar, dil birliği gibi fıkıh kitaplarının yer vermediği hususlar da göz önüne alınabilir. Biri şehir, diğeri köy görgüsü üzerine yetişenlerin imtizaçlarında bile bazı zorluklara rastlanmaktadır.

Bu vasıfları taşıyan namzedin beğenilmeyerek, imkanları zorlayan şartlar koşulması, bu sebeple daha uygun talipler beklenmesi hadise muhalefettir. Nikâhın zorlaştırılması İslâm'ın ruhuna aykırıdır. Peygamberimiz bu mevzuda da kolaylık tavsiye etmiştir. (Bu bahisle alakalı olarak Nikah Bölümü'ne, hususan 5625-5627. hadislere bakılmalıdır.)

ـ32ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسولُ اللّه # قال: مَنْ أدْرَكَ مِنَ الصُّبْحِ رَكْعَةً قَبْلَ أنْ تَطْلُعَ الشّمْسُ، فَقَدْ أدْرَكَ الصُّبْحَ، وَمَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أنْ تَغْرُبَ الشّمْسُ، فقَدْ أدْرَكَ الْعَصْرَ[. أخرجه الستة بهذا اللفظ .

32. (2391)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sabah namazından bir rek'ati güneş doğmazdan önce kılabilirse, sabah namazına yetişmiş demektir. Kim ikindi namazından bir rek'ati güneş batmadan önce kılabilirse ikindi namazına yetişmiş demektir."

ـ33ـ وفي أخرى للبخارى والنسائى:]إذَا أدْرَكَ أحَدُكُمْ سَجْدَةً مِنْ صَةِ الْعَصْرِ قَبْلَ أنْ تَغْرُبَ الشّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَتَهُ، وَإذَا أدْرَكَ سَجْدَةً مِنْ صَةِ الصُّبْحِ قَبْلَ أنْ تَطْلُعَ

الشّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَتَهُ[.أَ أن النسائى قال: »أوّلَ سَجْدَةً في المَوْضِعَيْنِ« .

33. (2392)- Buhârî ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Sizden kim, ikindi namazının bir secdesini güneş batmazdan önce kılabilirse, namazını tamamlasın, sabah namazının da bir secdesini güneş doğmazdan önce kılabilen, namazını tamamlasın."
Ancak Nesâî (bir rivayetinde de) şöyle der: "...ilk rek'atinde kılarsa..." [421]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, ikindi ve sabah namazlarından birer rek'at vakti içerisinde kılınabildiği takdirde diğer rek'atlerin tamamlanmasına şer'î ruhsat ifade etmektedir. Böylece, bir rek'ati kılabilen, geri kalan rek'atleri vakit çıkmış olmasına rağmen tamamlayacak ve namazını vakti içerisinde kılmış olacak, sonradan kaza etmeyecektir.
İkinci rivayette rek'at kelimesi yerine secde kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Nesâî'nin bir rivayetinde ise "ilk secde" tabiri geçmektedir. Hattâbî bununla kıyamı, rükuu ve secdesi bulunan bir rek'atin kastedildiğini belirtir. Ona göre rek'at, secde ile tamamlandığı için "secde" diye tesmiye edilmiş olmalıdır. Şu halde, sabah veya ikindinin ilk rek'atini vakti içinde kılabilenler gerisini tamamlayacaktır.
Hadisin zahiri bu olmakla beraber bu mevzuda varid olan başka nassları göz önüne alan âlimler farklı neticelere ulaşmışlardır:
***** Bu hadis, ikindi namazından bir rek'ati vakti içerisinde kılabilen kimsenin diğer rek'atları da tamamlayacağına delildir. Bu hususta ulema icma eder.
***** Sabah namazı hususunda da Şafiî, Mâlik ve Ahmed (rahimehümullah) aynı şekilde hükmetmişler ise de Ebû Hanîfe, güneşin doğması ile sabah namazının batıl olacağına hükmetmiştir. Ona göre, güneşin doğmasıyla namaz kılınması yasaklanmış olan bir vakte girilmiş olmaktadır, halbuki güneşin batmasıyla namaz kılınması yasak olan bir vakte girilmiyor.

***** Bazı âlimler: "Bu ve benzeri hadislerde güneş doğduktan sonra sabahın tamamlanacağına ruhsat verir ise de, güneş doğduktan sonra her çeşit namazı yasaklayan rivayetler tevatür derecesini bulmuştur, öyle ise, mübah kılan hadisler mensuhtur" demiştir. Aynî, Hanefî görüşü madafaa sadedinde şöyle bir îzah sunar: "Bir meselede mübahlık ve haramlık birleşirse haram hükmü esas alınır ve onunla amel edilir, mübahlık terkedilir. Çünkü, eşyada asıl olan ibahedir, öyleyse haram hükmü sonradan gelmiştir. Sonradan gelen nâsihtir, önceki mensuhtur. Öyle ise güneşin doğmasından sonra namazın tamamlanmasını haram kılan hüküm muahhardır ve nâsihtir, bununla amel edilmesi gerekir."
***** Bazı âlimler bu yasağın nafilelerle ilgili olduğunu söylemiş ve farzın hariç tutulması gereğini iddia etmiştir. Ancak Hanefîler, daha önce 2342 numaralı hadiste nakledilen hadiseye dayanarak yasağın farz, nafile her çeşit namaza şâmil olduğunu belirtmiş, "Buradaki yasağın nafileye ait olduğunu söylemek müreccihi olmayan bir tercihtir" demiştir.
***** Hanefîler, bu hadise dayanarak, "İkindi vaktinin sonu güneşin batmasıdır" demiştir.
***** Bir çocuk güneş batmazdan önce büluğa erse veya kâfir hidayete erse veya mecnun ifakat kılsa veya baygın kendine gelse veya hayızlı kadın temizlense bunlara o günün ikindi namazı farz olur. Ulaşılan vakit, farzı eda edemeyecek kadar az da olsa, o vaktin kaza edilmesi gerekir, hadis bu hususta delildir. İmam Züfer bu hükme katılmamış: "Farzı tam olarak edaya yetmeyen bir vakte ulaşmak farzı sabit kılmaz" demiştir.
***** Bir rek'atten daha az bir cüz'e ulaşıldığı takdirde -vakte veya namaza veya cemaat faziletine- yetişilip yetişilemeyeceği hususunda da ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik, bir kavlinde Şâfiî ve cumhur: "Bir rek'atten az bir parçaya ulaşılacak olsa bunlardan hiçbirine kavuşulmamış olunur" demiştir. Bunlar rek'at kelimesinde ısrar ederler ve şu hadisi de delil getirirler: "Biz secdede iken namaza yetirşirseniz, siz de secdeye katılın fakat bunu birşey addetmeyin. Kim rek'ate ulaşmışsa namazı yakalamıştır."
***** Bu meselede Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve bir kavlinde Şafiî "namazın hükmüne yetişmiş olur" görüşündedirler.

***** Bazı âlimler -ki Aynî de bu görüştedir- "Rek'atten maksad namazdan bir cüzdür, öyle ise iftitah tekbirine yetişen de rek'ata ve dolayısıyle namaza yetişmiş sayılır" demiştir.[422] Kurtubî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve bir kavlinde Şafiî'nin, ikindi namazı hususunda "güneş batmazdan önce iftitah tekbirine yetişen namazı kılar" demekte ittifak ettiklerini belirtir. Öğlede ihtilaf ederler. Şafiî'nin bir kavline göre öğlenin iftitah tekbirine yetişen kimse namaza yetişmiş demektir, çünkü öğle ile ikindi (hadislerde) vakit yönüyle iç içe girmektedirler. Ama bir diğer rivayete göre Şafiî: "Öğlenin bir rek'atinin kıyamına tam olarak yetişse bile sonradan bu namazı kaza etmesi gereğine" hükmeder.
***** Cuma namazı hususunda da ihtilaf edilmiştir. Mâlik, Sevrî, Evzâ'î, Leys, Züfer, Muhammed, Şâfiî ve Ahmed (rahimehullah) cumâ'nın bir rekatine yetişen kimsenin, ikinci rekati tek başına tamamlayacağını söylemişlerdir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf (rahimehümullah): "Bir kimse, imam selam vermezden önce iftitah tekbirini alıp uyacak olsa geri kalan iki rekati tamamlar" demişlerdir. Nehâî, Hakem ve Hammâd da böyle hükmetmişlerdir. Atâ, Mekhûl, Tâvus ve Mücâhid ise bazılarınca istiğrab edilen bir görüş ileri sürmüşlerdir: "Cumâ hutbesini kaçıran, namazı dörde tamamlar, zîra cumâ namazı hutbe sebebiyle kısaltılmıştır, (hutbe iki rekat namaza bedeldir)."

ـ34ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبىَّ # قالَ: إذَا اشْتَدَّ الحَرُّ فَأبْرِدُوا بِالصَّةِ، فإنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ[. أخرجه الستة بهذا اللفظ .

34. (2393)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hararet şiddetlenince namazı (vakit) biraz serinleyince kılın. Çünkü, şiddetli hararet cehennemden bir esintidir."[423]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak günlerde öğle namazının, öğle sıcağının biraz kırılmasına kadar tehir edilmesini emretmektedir. Bu serinlemeyi bekleme işi emir sigası ile gelmiştir. Ama ulemanın çoğunlukla kabul ettiğine göre bu bir vecibe ifade etmez. İstihbabi bir emirdir. "Beklense daha iyidir" mânasında "irşadî bir emirdir" ve hatta "vacib bir emirdir" diyen de olmuştur, ancak bunlar ferdî görüşlerdir. Cumhur: "Sıcak günlerde öğlenin, serinliğe kadar tehiri müstehabtır" diye hükmetmiştir. Bazı âlimler bu tehirin cemaatle kılınacak namazlara has olduğunu, münferid kılınacak ise ilk vaktinde kılmanın (ta'cil) efdal olduğunu belirtmiştir.
Hanefîler, Ahmed İbnu Hanbel ve diğer bazı âlimler bu ayırımı kabul etmezler, ferd için de cemaat için de hükmün aynı olduğunu söylerler.
Bu mevzu üzerine gelen muhtelif rivayetlerdeki tasrihattan anlaşıldığına göre, ashabtan bazıları Resûlullah'a secde sırasında alın ve avuçlarının yerin hararetinden yandığını şikayet ederler. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine sıcağın hafiflemesine kadar öğleyi tehire müsaade eder. Bazı rivayetler kumların iyice soğumasına kadar tehir taleb edildiğini -bu durumda öğle vaktinin çıkma ihtimaline binaen- Efendimizin müsaade etmediğini belirtir. Şu halde beklenecek serinlik yerle değil, vakitle ilgili bir keyfiyettir.
Son olarak şunu da belirtelim ki: "Ta'cil efdaldir, çünkü meşakkat daha fazladır" diyen de olmuştur. Bu iddiaya iltifat etmemek gerektiğini belirten İbnu Hacer: "Çünkü bir şeyin efdal olması onun meşakkatli olmasına bağlı değildir. Bilakis, bazan daha hafif olan efdal olur, nitekim seferde namazı kasr etmek böyledir" der.

ـ35ـ وفي رواية لمالك:]إنَّ النَّارَ اشْتَكَتَ إلى رَبِّهَا، فأذِنَ لَهَا في كُلِّ عَامٍ بِنَفَسَيْنِ، نَفَسٍ في الشِّتَاءِ، وَنَفَسٍ في الصَّيْفِ[.

35. (2394)- İmam Mâlik'in bir rivayetinde (Resûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir): "Cehennem, Rabbine (ey Rabbim! bir kısmım, diğer bir kısmımı yiyor diye) şikayet etti. Bunun üzerine Rab Teâlâ ona yılda iki kere teneffüs etmesine izin verdi: Kışta bir nefes,

yazda bir nefes. (İşte, hararetten en şiddetli hissedilen ve soğuktan en şiddetli hissedilen şey bu soluklardır)."[424]

AÇIKLAMA:

1- Bu mürsel (senedi kopuk) bir rivayettir. Ancak, aynı mevzu üzerine muttasıl senetli başka hadislerle takviye görmüştür.
2- Teysîr müellifi hadisi biraz özetleyerek buraya aktarmış ve meselâ cehennemin şikayet sebebini tayyetmiştir. Biz tercümede o kısmı parantez içerisinde gösterdik. Hadisin son kısmındaki parantez arası ziyade, Muvatta'nın rivayetinde mevcut değildir.
3- Cehennemin, Cenâb-ı Hakk'a bir kısmım diğer bir kısmımı yiyor diye yaptığı şikayet, hararetinin yüksek olduğunu ifade eder.
Cenâb-ı Hakk yılda iki sefer nefes alıp vermesine izin vermiştir. Şüphesiz burada bir teşbih var. O da yaz aylarındaki hararetle kış aylarındaki soğuğun, hayvanın içinden attığı soluğa benzetilmesidir. Çünkü nefes, lügaten bir hayvanın havayı içine çekip sonra dışarı atmasıdır. Öyle ise hadis: "Yaz harareti -veya kış soğuğu- cehennemin dünyaya gönderdiği bir soluk mesabesindedir" demek istemiştir.
4- Şikayetin "lisân-ı hâl"den mecaz olduğu veya cehennemi bekleyen meleğin konuşması olabileceği ya da Allah'ın dilediği bir başka şekilde olabileceği söylenmiştir. Bu konuşmanın mecaz mı, hakikat mı olduğu münakaşa edilmiştir. Bazıları "her iki görüşün bir makul yönü vardır" derken, ekseriyet: "Ercah olanı hakikate hamlidir, çünkü Allah her mahluku konuşturduğu gibi cehennemi de konuşturmuştur" demiştir Kurtubî bu görüşü şöyle müdafaa eder: "Lafzı hakikatine hamletmenin hiçbir zorluğu yok. Sâdiku'lkelam olan Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) câiz bir şeyi haber verdi mi onu te'vil etmeye hacet kalmaz, hakikatine hamletmek evla olur." Nevevî de: "Doğru olan hakikate hamlidir. Allah, onda konuşacak şekilde temyiz ve idrak yaratmıştır" der.
Bundan mecaz kastedildiği kanaatinde olan Beyzâvî: "Cehennemin şekvası, Onun kaynamasından mecazdır; bir kısmının diğer bir kısmını yemesi de onun cüzlerinin üst üste izdihamından (yığılmasından) mecazdır; teneffüs etmesi, dışına uzanan kısımların çıkmasından

mecazdır" der. Zeynü'bnü'l-Münîr: "Muhtar olan hakikattır, çünkü Allah'ın kudreti cehennemi konuşturmaya salihtir" demiştir.

5- Cehennemin "kıştaki soluması" ile kışın şiddetli soğuğu kastedilmiş olmalıdır. Çünkü cehennemin bir tabakası "şiddetli sıcağı sebebiyle" etrafından sıcağı emerek donma etkisi yapan ve soğukluğu ile yakan zemherir tabakasıdır. Cehennemde soğuğun varlığı müşkilat meselesi ise de, İbnu Hacer: "Bunda bir müşkilat olmamalı. Zîra, ateşten maksad onun yeridir. Onda bir de zemherir tabakası vardır" der.

6- Hadis, Mûtezile ve diğer fırkalardan: "Cehennem Kıyamet günü yaratılacak" diyenleri reddeder.

7- Hadisin Buhârî'deki vechinden hareketle: "Kışta da soğuğun geçmesine kadar namazın tehirine cevaz olmalıdır" denebileceğini belirten İbnu Hacer, bunu hiçbir fakihin söylemediğini, aksi takdirde kışta en soğuk an sabah namazı vaktine rastladığı için soğuk kırılıncaya kadar vaktin çıkacağını belirtir.

ـ36ـ وعن أبى ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّهِ # في سَفَرٍ فَأرَادَ المُؤَذِّنُ أنْ يُؤذِّنَ لِلظُّهْرِ، فقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّهِ #: أبْرِدْ، ثُمَّ أرَادَ المُؤَذِّنُ أنْ يُؤَذِّنَ، فقالَ لَهُ: أبْرِدْ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاثاً حَتَّى رَأيْنَا فَىْءَ التُّلُولِ، ثُمَّ قالَ النّبىُّ #: إنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ، فإذَا اشْتَدَّ الحَرُّ فَأبْرِدُوا بِالصَّةِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.»الْفَيْحُ«: اللفح والوهج .

36. (2395)- Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz bir sefer sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Müezzinimiz öğle namazı için ezan okumak istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona: "Serinlemeyi bekle!" dedi. Bir müddet geçince müezzin ezan okumak istemişti, yine ikinci ve hatta üçüncü defa:

"Serinlemeyi bekle!" dedi. (Bekledik), hatta tümseklerin (doğu cihetindeki) gölgelerini gördük. O zaman aleyhissalâtu vesselâm:

"Şiddetli hararet cehennemin bir kabarmasıdır. Öyleyse, hararet şiddetlenince öğle namazını (vakit) serinleyince kılın" dedi.[425]

AÇIKLAMA:

Burada yolculuk sırasında da, sıcaklık sebebiyle öğle namazının tehiri mevzubahistir. Hadis tehirin nihâî hududu hakkında bir bilgi vermektedir. Aslında âlimler, bu meselede ittifak edecekleri kesin bir yorum yapamamışlardır. Bazıları: "Öğle (zevâl) gölgesinden sonra gölgenin bir zîra olmasına kadar tehir edilir" demiştir. Diğer bazıları, gölge, eşyanın boyunun "dörtte biri", "üçte biri", "yarısı... oluncaya kadar" -ve hatta başka şeyler- söylemişlerdir. Mâzirî, bu ihtilafın (aylara, yerlere göre) durumun farklı olmasından ileri geldiğini belirtir. Şurası muhakkak ki, nihâî noktayı tesbit edecek gölge miktarı, bulunulan ahvale göre değişse de şu kaide esastır: "Hiçbir surette öğlenin nihâî vaktini taşıracak şekilde tehir câiz değildir." Durum bu olunca, Buhârî'nin Kitâbu'l-Ezân'da, Müslim, İbnu İbrâhim'den kaydettiği "Namazı, gölge tümseğe müsavi oluncaya kadar tehir etti" ibaresini te'vil gerekir. Zîra bunun zahiri, eşyanın gölgesi, eşyanın misli oluncaya kadar öğlenin tehirine cevaz vermektedir. İbnu Hacer der ki: "Buradaki müsâvattan maksad, gölgenin tümseğin yanında, -hiç belli değilken- zuhur etmesidir. Yani miktarda değil, zuhurda eşit olması, maksud olması ihtimali var. Ancak şu da söylenebilir: "Bu sefer sırasında söylenmiştir, muhtemeldir ki öğleyi, ikindi ile beraber kılmak (cem'etmek) üzere gölge eşyanın misli oluncaya kadar namazı tehir etmiştir."

ـ37ـ وعن القاسم بن محمد قال:]مَا أدْرَكْتُ النَّاسَ إلَّا يُصَلُّونَ الظُّهْرَ بِعَشِىٍّ[. أخرجه مالك .

37. (2396)- Kâsım İbnu Muhammed anlatıyor: "Ben, Ashâb'ı öğle namazını aşiyy'de kılar gördüm."[426]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen nâs (insanlar) tabirini Ashâb olarak tercüme ettik. Çünkü râvi Kâsım İbnu Muhammed, Tabiîn'in büyüklerindendir, nâs ile Ashâb'ı kastetmektedir.
2- "Aşiyy" kelimesi, zevâlden gurûb'a kadar olan zamanın ismidir. Yani güneş öğleyin batıya yönelince akşam ufukta kayboluncaya kadar geçen zamandır. Dahası, zeval'den ertesi sabaha kadar geçen zaman dilimine de aşiyy dendiği olmuştur. Bu durumda öğle müddetinin aşiyy'le tarifi zahirde müşkilat arzeder. Ancak, Zürkânî'nin kaydettiği üzere bununla Kâsım (rahimehullah) öğlenin serinliğe tehirini kastetmiştir.

ـ38ـ وعن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسُولُ اللّهِ # إذَا كَانَ الحَرُّ أبْرَدَ بِالصَّةِ، وَإذَا كانَ الْبَرْدُ عَجَّلَ[. أخرجه النسائى .

38. (2397)- Ebu Musa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hava sıcaksa öğleyi serinleyince kılıyordu, hava serinse ta'cil (edip ilk vaktinde) kılıyordu."[427]

AÇIKLAMA:

Teysîr, hadisin râvisini Ebû Mûsa(r.a) olarak kaydetmiştir. Bir zühul olsa gerektir, zîra Nesâî'de Enes İbnu Mâlik'tir. Aslına göre tashih ettik.

ـ39ـ وعن عليّ بن شيبان رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَدِمْنَا عَلى رَسُولِ اللّهِ #، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الْعَصْرَ مَا دَامَتِ الشّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً[. أخرجه أبو داود .

39. (2398)- Ali İbnu Şeybân (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldik. İkindi namazını, güneş gökte

beyaz ve (sarılıktan arı ve) parlak olduğu müddetçe tehir ediyordu."[428]

ـ40ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولِ اللّهِ #: إذَا قُدِّمَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِهِ قَبْلَ صَةِ المَغْرِبِ، وَ تَعْجِلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

40. (2399)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Akşam yemeği hazırlanmış ise, yemeğe namazdan önce başlayın. Yemeğinizi aceleye de getirmeyin." [429]

AÇIKLAMA:

1- Akşam namazı sırasında yemek hazır olduğu takdirde akşam yemeğini öne almayı tavsiye eden muhtelif rivayetler vardır. Teysîr'in kaydettiği rivayet, "Akşam yemeği takdim edilirse..." şeklindedir. Buhârî "Akşam yemeği, konulursa..." "Akşam yemeği hazır olursa..." şekillerini kaydetmiştir. "Akşam namazı başlar başlamaz yemek de getirilirse yemeği yiyin, sonra namaz kılın" şeklinde başka şekilde hadis rivayet edilmiştir.
Yemeğin hazır olması, yiyecek kimsenin önüne konmuş olması diye açıklanmıştır.
Şu halde, akşam namazı ile akşam yemeği aynı zamana rastlayacak olursa, yemeğin öne alınması gerekmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir an önce namaza geçelim diye acele edilmesini de tavsiye etmiyor. İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den rivayet edildiğine göre, kendisinin önüne yemek konunca namaza başlandığı olmuştur da O, yemeğini bitirmedikçe namaza iştirak etmemiştir. Ancak imamın kıraatını dinlemiştir.
2- Bazı âlimler, hadislerde hep akşam yemeğinin zikrini delil yaparak: "Bu ruhsat akşam namazına hastır" demişlerdir. Ancak el-Fâkihânî, illeti nazar-ı dikkate alarak hükmü umum namazlara hamletmek gerektiğini

söylemiştir. Yani hangi namaz olursa olsun, yemekle çakışacak olursa yemeğin takdimi, namazın tehiri gerekir. Ona göre illet huşunun kaybolmasına müncer olacak teşviştir. Hadiste akşamın zikri, umumiyetle o saatte oruç açılacağı içindir. Ama: "Oruçlu olmayan acıkmış kimse, bazan oruçlulardan daha çok yemek arzusu duyar" denmiştir.

3- Bazıları, ikamet sırasında sofra gelirse birkaç lokma ile nefsini öldürüp, namaza gelmesi, sonra da doyuncaya kadar yemesi gerekir demiş ise de, bu mülahaza hadislerde gelen "acele etmeyin" kaydına muhalif bulunmuştur.

4- Şunu da belirtelim ki, cumhur bu emri vecibe olarak anlamamış, nedb anlamıştır. Yani "Önce yemek yerseniz daha iyi olur" mânasında bir tavsiye telakki etmiştir. Bazıları da bunu vücub olarak görmüştür. Esas olan cumhurun görüşüdür. Zâhirîlere göre sofraya rağmen kılınan namaz bâtıldır.

5- Son olarak şunu da belirtelim ki, yemekle namazın çakışması halinde yemeğin öne alınması, namaz kılmaya gerekli olan vaktin bulunması şartıyla mendub ve meşrudur. Aksi takdirde namazın fevt olma veya daralamasına müncer olacak şekilde vakit dar ise câiz değildir.Mevzuun bütünlüğü için 2403 numaralı hadis ve açıklamasına da bakılmalıdır.

ـ41ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: إذَا أُقِيمَتِ الصَّةُ وَحَضَرَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِالْعَشَاءِ[. أخرجه الشيخان .

41. (2400)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Namaz başlar ve akşam yemeği de hazır olursa akşam yemeğiyle başlayın."[430]

ـ42ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رَسولَ اللّهِ # قالَ: إذَا وُضِعَ عَشَاءُ أحَدِكُمْ، وَأُقِيمَت الصَّةُ فَابْدُءُوا بِالعِشَاءِ، وَ يَعجَلْ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ، وَكَانَ ابنُ عُمَرَ

يُوضَعُ لَهُ الطَّعَامُ، وَتُقَامُ الصَّةُ فَ يَأْتِيهَا حَتَّى يَفْرُغَ، وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ قِرَاءَةَ ا“مَامِ]. أخرجه الستة إ النسائى .

42. (2401)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Birinizin akşam yemeği konur, (bu sırada) namaz da başlarsa, siz akşam yemeği ile başlayın. Ondan boşalıncaya kadar acele de etmeyin."

"İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) için yemek konunca namazın başladığı olurdu. O, yemekten boşalmadıkça namaza gelmezdi. Ancak o, imamın kıraatını dinlerdi."

ـ43ـ وفي أخرى ‘بى داود عن عبداللّه بن عبيد بن عمير قال:]كُنْتُ مَعَ أبِى في زَمَانِ ابنِ الزُّبَيْرِ إلى جَنْبِ عَبْدِ اللّهِ بنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما، فقَالَ عَبَّادُ بنُ عَبْدِ اللّهِ ابنِ الزُّبَيْرِ: إنَّا سَمِعْنَا أنَّهُ يُبْدَأُ بِالْعِشَاءِ قَبْلَ الصَّةِ؟ فقَالَ عَبْدُاللّهِ بنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: وَيْحَكَ، مَا كَانَ عَشَاؤُهُمْ؟ أتُرَاهُ كَانَ مِثْلَ عَشَاءِ أبِيكَ[.

43. (2402)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde Abdullah İbnu Ubeyd İbni Umeyr şunu anlatır: "İbnu'z-Zübeyr zamanında, ben Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in yanında babamla birlikte bulunuyordum. Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr sordu:

"Biz işittik ki, akşam yemeğine namazdan önce başlanırmış, (doğru mu?)" Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şu cevabı verdi:

"Bak hele! Onların akşam yemekleri nasıldı? Zanneder misin ki, bu, babanın akşam yemeği gibiydi?"[431]

ـ44ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: َ تُؤَخِّرُوا الصَّةَ لِطَعَامٍ، وَ لِغَيْرِهِ[. أخرجه أبو داود .

44. (2403)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin."[432]

AÇIKLAMA:

Hz. Câbir (radıyallâhu anh) tarafından yapılan bu rivayet öncekilerle teâruz etmektedir. Çünkü burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yemek sebebiyle namazı tehir etmememizi emretmektedir.
Hattâbî merhum, aradaki zıtlık ve teâruzu şöyle giderir: "...Yemeği öne almayı irşad buyuran hadis, nefsine yemek iştihası galebe çalan kimse hakkında vârid olmuştur. Öyleyse:
***** Kişi bu durumda ise (yani nefsine mağlup ise),
***** Yemek de hazır olursa,
***** Namazın da yetişmesine yeterli vakit varsa, nefsinin iştihasını teskin için yemeği öne alır. Nefsin bu hakkı, namazı îfâya mâni olmaz. Ashâb-ı güzîn nezdinde yemek işi fazla zaman almıyordu. Az bir müddette yemekten hâli oluyorlardı. Zîra fazla yemek yemiyorlardı. (Uzun müddet başından kalkılamayacak) çeşitli yemeklerin yendiği mükellef sofralar da kurmuyorlardı. Onların yemeğini, birkaç yudum süt, birkaç lokma kavud veya bir avuç hurma veya buna benzer bir şey teşkil ediyordu. Böylesi şeylerin yenilmesi namazı normal zamanından tehire sebep olmadığı gibi, vaktinin kaçırılmasına hiç sebep olmazdı.
Hz. Câbir'in hadisindeki, "Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin" emri ise, bu söylenenlerden:
***** Musallînin hâli,
***** Yemeğin vasfı,
***** Namazın vakti, değişiklik arzetmek durumuyla ilgilidir. Şöyle ki:
***** Yemek henüz konmamışsa,
***** Kişi yemek hususunda nefsine hakim ise,
***** Namaz vakti de girmiş ise namazı önce kılıp, yemeği sona bırakması vacibtir."

ـ45ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]أعْتَمَ رَسولُ اللّه # بِالْعِشَاءِ، فَخَرَجَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فقَالَ: الصَّةَ يَا رَسُولَ اللّهِ، رَقَدَ النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ، فَخَرَجَ وَرَأسُهُ يَقْطُرُ، يَقُولُ: لَوْ أنَّ أشُقَّ عَلى أُمَّتِى ‘مَرْتُهُمْ بِالصَّةِ هذِهِ السَّاعَةِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

45. (2404)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün) yatsıyı tehir etmişti. Ömer (radıyallâhu anh) çıkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, namazı kılalım. Kadınlar ve çocuklar yattılar" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm başı su damlıyor olduğu halde çıkıp:

"Ümmetime meşakkat vermemiş olsam yatsıyı bu vakitte kılmalarını emrederdim!" buyurdu."[433]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr müellifi hadisi özetleyerek nakletmektedir. Aynı vak'a Hz. Âişe, Abdullah İbnu Ömer gibi başkaları tarafından da rivayet edilmiştir.

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) namazın oldukça geciktiğini belirtmek için "...Halk yattı, uyandı, tekrar yattı tekrar uyandı, bunun üzerine Ömer kalkarak..." diye anlatır.

2- Çeşitli rivayetlerden sarih olarak anlaşıldığı üzere, sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatsıyı, bir keresinde mûtad olarak kıldığı vaktin dışına çıkarmış ve Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in müracaatta bulunmasına sebep olacak şekilde tehir etmiştir. Bazı rivayetlerde bu gecikmenin nısfu'lleyl'e yani gecenin yarısına kadar uzadığı belirtilir. Nitekim Müteakiben kaydedilen Hz. Enes rivayeti (2405. hadis) Şatru'lleyl (gece yarısı) tabirini ihtiva eder.

3- Bir kısım ulema, bu hadise dayanarak, uykusu galebe çalan kimselerin yatsı namazını kılmazdan önce yatıp uyuyabileceği hükmünü çıkarmıştır. Bu kanaatte olan Buhârî, İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in uyku

bastırdığı zaman, -uykunun namazın kaçırılmasına sebep olacağına dair korkusu yoksa- yatsıyı kılıp kılmadığına bakmadan uyuduğuna dair rivayeti kaydeder.

4- Sadedinde olduğumuz hadisin haber verdiği namazı tehir hadisesinin bazı rivayetlerde "gece yarısı"na kadar tehiriyle ilgili tasrihat geldiğini belirtmiştik. İşte bu tasrihattan hareket eden bazı âlimler, yatsının ihtiyârî olan vaktinin ufuktaki şafak denen aydınlığın kaybolma ânından gece yarısına kadar devam ettiği hükmüne ulaşmışlardır. Bu hususu belirten Nevevî, yatsının kılınmasının "câiz" olduğu vaktin sabah namazı vaktinin girmesine kadar devam ettiğini söyler. Bu husus Müslim'in kaydettiği Ebû Katâde hadisinde sarihtir: "(Uyku sebebiyle namazı kaçırmada bir taksir yoktur.) Taksir ancak başka namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan kimseye vardır.[434]

Mezkur Ebû Katâde hadisinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir namaz vaktinin nihâî hududunu, müteakip namaz vaktinin girişine kadar uzatmaktadır. Cumhur, namaz vakitlerini sınırlamada bu hadiste gelen ölçüyü esas almış, buna uymayan ferdî ictihadlara itibar etmemiştir. Sözgelimi el-İstahrî, sadedinde olduğumuz hadise dayanarak yatsının nihâî hududunun nısfu'lleyl olduğunu söylemiş, nısfu'lleyl'den sonra kılınacak namazı eda değil "kaza" olarak değerlendirmiştir.

ـ46ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ سُئِلَ، هَل اتَّخَذَ رَسولُ اللّهِ # خَاتماً؟ قالَ: أخَّرَ لَيْلَةً الْعِشَاءَ إلى شَطْرِ اللّيْلِ، ثُمَّ أقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَكأنِّى أنْظُرُ إلى وَبِيصِ خَاتِمِهِ، وَقَالَ: إنَّ النَّاسَ قَدْ صَلَّوا وَرَقَدُوا، وَإنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا في صَةٍ مَا انْتَظَرْتُمُوهَا[. أخرجه الشيخان والنسائى.»الْوَبِيصُ«: البريق واللمعان .

46. (2405)- Hz. Enes (radıyallâhu anh)'den rivayet edilir ki, kendisine: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yüzük kullandı mı?" diye sorulmuştur da şu cevabı vermiştir:"Bir gece, yatsıyı gece yarısına kadar (şatru'lleyl) tehir etti. Sonra yüzü bize dönmüş olarak yanımıza geldi -

sanki şu anda yüzüğünün parıltısını görüyor gibiyim- ve şöyle dedi: "İnsanlar namazlarını kıldılar ve yattılar. Siz ise, namazı beklediğiniz müddetçe namaz kılma (sevabını alma)ktasınız."[435]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, nısfu'lleyl'e (gece yarısına) kadar tehir hadisesinin mûtad olmadığını pek sarih olarak göstermektedir: "Bir gece..." tabirinden başka, Resûlullah'ın: "İnsanlar namazlarını kıldılar..." ifadesi de bunu teyid eder. Yani çoğunluk mûtad üzere ilk vaktinde yatsı namazını kılıp yatmış bulunmaktadır.
Resûlullah'ın ifadesinde erken yatanlara kınama mevcut değildir. Ancak namaz kılmak üzere bekleyenlere övgü mevcuttur, çünkü namaz kılmak maksadıyla bekledikçe, geçen her an namaz kılmış gibi ibadet sevabına vesile olduğunu ifade buyurmuştur.
2- Hasan Basrî hazretleri bu hadise dayanarak "İnsanlar bir hayrı bekledikleri müddetçe o hayrın içindedirler" demiştir.
3- Âlimler bu ve başka hadisleri de gözönüne alarak, bir maslahata mebni geç yatmayı, geceyi uyanık geçirmeyi tecviz etmişlerdir.

ـ47ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أُقِيمَتْ الْعِشَاءُ، فقَالَ رَجُلٌ: لى حَاجَةٌ، فقَامَ النَّبىُّ # يُنَاجِيهِ حَتَّى نَامَ الْقَوْمُ، أوْ بَعْضُ الْقَوْمِ ثُمَّ صَلُّوهَا[. أخرجه الخمسة: واللفظ لمسلم.

47. (2406)- Yine Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yatsı namazı için ikâmet okunmuştu ki bir adam: "Benim bir işim var!" diyerek araya girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (farzı kıldırmazdan önce) kalktı, adamla hususî şekilde konuşmaya başladı. İnsanlar -veya bir kısmı- uyuyuncaya kadar konuşma uzadı. Namazı sonra kıldılar."[436]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'a tam namaz öncesi uğrayan kimsenin kim olduğuna dair rivayetlerde sarahat yoktur. Ancak şârihler, bunun, kavminin ileri gelenlerinden biri olduğu, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm'ın onun kalbini kazanmak için kendisine itibar edip, namazın tehiri pahasına, meselesini uzun uzadıya dinleyip tartıştığını belirtirler. Ancak, bu zâtın vahiy getiren bir melek olabileceğini söyleyen de olmuştur.

2- Bazı rivayetlerde "halkın uyukladığı"nın zikredilmiş olmasını değerlendiren İbnu Hacer burada kastedilen uykunun müstağrak yani abdesti bozar mahiyetteki gerçek uyku olmayıp uyuklamadan ibaret olduğunu belirtir.

3- Bu rivayet, bir kişinin cemaat huzurunda bir başkasını hususî şekilde çağırmasının câiz olduğunu ifade eder. Bu noktayı belirtmenin şu bakımdan ehemmiyeti vardır: Resûlullah iki kişiden birini çağırıp hususî fısıldaşmayı yasaklamıştır.

4- Hadis ihtiyaç halinde ikamet ile iftitah tekbirinin arasının açılabileceğine delil kılınmıştır. İhtiyaç olmadığı halde bu davranış mekruhtur. Şafiîler, Hanefîlerin mutlak şekilde "Müezzin: "Kâd kâmeti’s-sâlâtu: Namaz başladı" dedikten sonra, imamın tekbir getirmesi vacibtir" hükmünü reddetmede bu hadisi delil yapmışlardır.

ـ48ـ وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَقِينَا نَنْتَظِرُ رَسولَ اللّهِ # في صَةِ الْعَتَمَةِ فَتَأخَّرَ حَتَّى ظَنَّ الظَّانُّ أنَّهُ لَيْسَ بِخَارِجٍ، وَالْقَائِلُ مِنَّا يَقُولُ قَدْ صَلّى، فإنَّا لكذلِكَ حَتَّى خَرَجَ النَّبىُّ # فقَالُوا لَهُ كَمَا قَالُوا؟ فقَالَ: أعْتِمُوا بِهذِهِ الصَّةِ فإنَّكُمْ قَدْ فُضِّلْتُمْ بِهَا عَلى سَائِرِ ا ُمَمِ، لَمْ تُصَلِّهَا أُمَةٌ قَبْلَكُمْ[. أخرجه أبو داود .

48. (2407)- Hz. Muaz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gece) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yatsı namazı için uzun müddet bekledik, ama gecikti. O kadar ki, bazıları (hane-i saadetinden)

çıkmayacağı zannına düştü. İçimizden: "Namazını (evinde) kılmıştır" diyen bile oldu.

İşte biz bu hâl üzere iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çıktı ve kendisine önceden tahminen söylediklerini tekrar ettiler. Bunun üzerine: "Geceye bu namazla girin. (Bilin ki) siz bu namaz sayesinde diğer ümmetlere üstün kılındınız. Bunu sizden önceki ümmetlerden hiçbiri kılmadı" buyurdu."[437]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Geceye bu namazla girin!" emrini, bir kısım âlimler: "Yatsıyı tehir ederek kılın!" şeklinde anlamışlardır.

2- Tîbî: "Bu hadiste, bizden önceki şeriatler hakkında nesh varid olmamışsa bizim için de şeriat olacaklarına delil vardır" demiştir.

3- Aliyyü'l-Kârî, yatsı dahil beş vakit namazın vakitlerini kılarak gösterdikten sonra Cibrîl (aleyhisselâm)'ın beyan buyurduğu "Bu, senden önceki peygamberlerin de namaz vakti idi" hadisi ile[438] bu hadis arasındaki tearuzu şöyle te'lif eder: "Yatsı namazını önceki peygamberler nafile veya bir ziyade olarak kılarlardı, ümmetleri üzerine farz kılınmamıştı, tıpkı teheccüd namazı gibi. Çünkü teheccüd namazı aleyhissalâtu vesselâm'a vacib olduğu halde bizlere vacib değildir."

Mirek de şöyle bir açıklama sunmuştur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, önceki peygamberler yatsıyı sizin gibi, tehirli ve karanlığın çöktüğü, insanlara uykunun bastırdığı bir zamanda cemaat halinde kılma bekleyişi içinde olmadan kıldıklarını kastetmiş olması da muhtemeldir."

ـ49ـ وعن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أعْتَمَ بِالصَّةِ، يَعْنِى النَّبىَّ # حَتَّى ابْهَارَّ اللَّيْلُ، ثُمَّ خَرَجَ، فَصَلّى بِهِمْ قَضى النّبىُّ # صَتَهُ. قالَ لِمَنْ حَضَرَهُ: عَلى رِسْلِكُمْ أعْلِمُكُمْ وَأبْشِرُوا، إنَّ مِنْ نِعْمَةِ اللّهِ عَلَيْكُمْ أنَّهُ لَيْسَ أحَدٌ مِنَ النَّاسِ يُصَلِّى هذِهِ السَّاعَةَ غَيْرَكُمْ[.

أخرجه الشيخان.»اِبْهَارَّ اللّيْلُ«: ذهب معظمه، أو نصفه.»وَرِسْلِكُمْ«: بكسر الراء، أى على هينتكم.

49. (2408)- Ebû Mûsa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün] yatsı namazını geciktirdi. Hatta gecenin çoğu gitti. Sonra çıktı ve cemaate namazlarını kıldırdı. Namazı bitirince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orada hazır bulunan cemaate:
"(Buradan ayrılmakta) acele etmeyin, size bir husus haber vereyim de sevinin: Bilesiniz, üzerinizdeki Allah'ın nimetlerinden biri de şudur: Şu saatte namaz kılan sizden başka hiç kimse yok -veya sizden başka kimse şu saatte namaz kılmamıştır.-" Bu iki sözden hangisini söylemişti bilemiyoruz."
Ebû Mûsa ilaveten dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işittiklerimize sevinerek evlerimize döndük."[439]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Hacer mezkur gecikmenin, keyfî bir gecikme olmayıp, ordu techizi gibi fevkalade bir meşguliyetten ileri geldiğini, Taberî'nin Hz. Câbir'den kaydetmiş olduğu bir rivayete atfen belirtir.
2- Bu hadise dayanarak, yatsının tehirinde fazilet olduğu kabul edilmiştir. Ancak İbnu Battal demiştir ki: "Artık bu, günümüzde imamlara muvafık olmaz. Zîra aleyhissalâtu vesselâm namazı hafif tutmayı emretmiş, "Çünkü cemaatte zayıflar, ihtiyaç sahipleri vardır" buyurmuştur." Ebû Saîdi'l-Hudrî'nin bir rivayeti şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte yatsı namazını kıldık. O gece takriben nısfu'lleyl geçinceye kadar çıkmamıştı. Çıkınca şunları söyledi: "Herkes namazını kıldı ve yatağına girdi. Siz ise namaz bekledikçe namaz kılma sevabı aldınız. Eğer zayıfın zaafı, hastanın hastalığı, ihtiyaç sahibinin ihtiyacı olmasaydı bu namazı gecenin yarısına kadar tehir ederdim."
Bazı âlimler bunu ve Tirmizî'nin kaydettiği: "Eğer ümmetime meşakkat vermemiş olsaydım yatsıyı gecenin üçte biri veya yarısına kadar tehir

etmelerini emrederdim" hadisini nazar-ı dikkate alarak şöyle derler: "Kim yatsıyı tehire kendinde güç bulabilir ve uykuya da mağlub olmazsa, cemaatten kimseye meşakkat vermemek şartıyla, onun tehir etmesi efdaldir." Nevevî'nin Müslim Şerhi'nde kaydettiği bu hükme Şafiîlerden ve diğer mezhep mensuplarından bir çok âlim iştirak etmiştir. Başta Tahâvî, Mâlik ve Ahmed olmak üzere ashab ve Tabiîn'den pek çoğu yatsıyı gecenin üçte birine kadar tehir etmeyi müstehap addetmişlerdir. Yeni görüşünde Şafiî hazretleri de buna hükmeder. Eski görüşünde ise, ta'cil efdaldir demiştir.

ـ50ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ النّبىّ # قالَ: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّةِ، فقَدْ أدْرَكَ الصَّةَ كُلّها[. أخرجه الستة.وفي رواية: »مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّةِ مَعَ ا“مَامِ« .

50. (2409)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazdan bir rekate yetişen, namazın tamamına yetişmiş sayılır."[440]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391-2392. hadislerde genişçe açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

ـ51ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنّ النّبىَّ # قالَ: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ صَةٍ مِنَ الصّلَواتِ، فَقَدْ أدْرَكَهَا إّ أنّهُ يَقْضِى مَا فاتَهُ[. أخرجه النسائى .

51. (2410)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazlardan herhangi bir namazın bir rekatine yetişen, o namaza yetişmiş demektir. Ancak, kaçırdığını kaza eder." [Nesâî, Mevâkît 30, (1, 275).]

ـ53ـ وعن عائشة رضي اللّه عنها قالت:]مَا صَلّى رَسُولُ اللّهِ # صَةً لِوَقْتِهَا اŒخِرِ مَرّتَيْنِ حَتّى قَبَضَهُ اللّهُ[.

52. (2411)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölünceye kadar, hiçbir namazı son vaktinde iki kere kılmış değildir." [Tirmizî, Salât 127, (174).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zaruret olmadıkça namazı, hep ihtiyarî vakti içerisinde kıldığını göstermektedir. Efdal olan, ilk vaktinde kılmaktadır. Resûlullah, amellerinde her seferinde en efdali tercih ettiği ve takip ettiği için son vaktinde namaz kıldığına dair rivayet mevcut değildir. Ancak Aliyyü'l-Kârî, "Hz. Âişe'nin bunu söylerken Resûlullah'ın öğrenmek üzere son vaktinde Cebrâil'le beraber kıldıkları ile, öğretmek üzere son vaktinde ashabına kıldırdığı namazları sayıya dahil etmemiş olmalı" der. Zîra bunları saysaydı ikişer sefer kılmış olduğunu zikrederdi.

ـ53ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنّ رَسُولَ اللّهِ # قالَ: الْوَقْتُ ا‘وَّلُ مِنَ الصَّةِ رِضْوَانُ اللّهِ، وَاŒخِرُ عَفْوُ اللّهِ[. أخرجهما الترمذي .

53. (2412)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazın ilk vaktinde Allah'ın rızası vardır. Son vaktinde de affı vardır." [Tirmizî Salât 127, (172).]

AÇIKLAMA:

Hadis namazı ilk vaktinde kılmanın Allah'ın rızasına sebep olduğunu belirtmektedir. Rızaya sebeptir, çünkü Allah'a ibadete acele etme, koşma vardır. Kul böylece ilâhî davetin ehemmiyetini kavradığını ifade etmiş olmaktadır.

Son vaktinde kılmada, vaktin dışına çıkma veya en azından kerâhet vaktine girme ihtimali vardır. Bu ise bir taksir, bir kusurdur. Öyle ise o vakitte kılmak affa vesile olan bir hayır olur. Amma rızayı kazanmak nerede, affa mazhar olmak nerede? Rızaya eren daha önceden işlenmiş kusuru varsa, onların da affına ister istemez mazhar olur.

Her hâl û kârda namazı ilk vaktinde kılmak efdaldir.

ـ54ـ وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنّ رسُولَ اللّهِ # قالَ: أسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فإنَّهُ أعْظَمُ لِ٭جْرِ[. أخرجه أصحاب السنن.وزاد رزين: »وَإنّ أفْضَلَ الْعَمَلَ الصَّةُ لِوَقْتِهَا« .

54. (2413)- Râfi' İbnu Hadîc (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sabah namazını aydınlıkta kılın."[441]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmayı emretmektedir, yani ilk vaktinde değil.

Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, namazın aydınlanınca kılınmasını efdal bulurlar. Sahabe ve Tabii'nden bu görüşte olan başkaları da var.

2- Bazı rivayetler, sabah namazının karanlıkta kılınmasını âmirdir. Nitekim onlar daha önce geçti (2360-2363). Bu ise aydınlanınca kılınmasını efdal göstermektedir. İkisini birleştirmek maksadıyla: "Burada murad, erken başlansa da kıraatı ortalık ağarıncaya kadar uzatmak kastedilmiştir" diyen de olmuştur.

Mamafih, erkenden kılma (tağlis) emri sonradan neshedilmiştir diyen âlimler de olmuştur. Ancak bu iddia zanna dayandığı için reddedilmiştir.
Şunu da kaydedelim ki, sabah namazını ortalık ağarınca kılma hususunda Ashâb'ın icma ettiğini söyleyen de olmuştur. Gerçek şu ki, bu meselede icma söz konusu olamaz.

ـ55ـ وعن يحيى بن سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]إنَّ المُصَلِّى لَيُصلِّى الصَّةَ، وَمَا فَاتَتْهُ،، وَلَمَا فَاتَهُ مِنْ وَقْتِهَا أعْظَمُ مِنْ أهْلِهِ وَمَالِهِ[. أخرجه مالك .

55. (2414)- Yahya İbnu Saîd (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Musallî, (farz) namazı vakti çıkmış olan namazları da kılar. Onun vaktinde kılamayıp kaçırdığı, ehlinden de malından da daha mühim (bir kayıp)dır."[442]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, zahirde Yahya İbnu Saîd (radıyallâhu anh)'in sözü gözükmektedir. Yani sahabi sözüdür. Ancak, İbnu Abdilberr'in de dikkat çektiği üzere rivayette ortaya konan hüküm, rey ve ictihadla ulaşılacak bir mesele olmaması haysiyyetiyle hadis hükmen merfûdur. Zîra bu çeşit değerlendirmeleri ancak vahye mazhar peygamberler yapabilir.

ـ56ـ وعن أمّ فروة رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]وَكَانَتْ مِمّنْ بَايَعَ النّبىَّ # قالَتْ: سُئِلَ النّبىُّ # أىُّ ا‘عْمَالِ أفْضَلُ؟ قالَ: الصَّةُ ‘وّلِ وَقْتِهَا[. أخرجه أبو داود والترمذي .

56. (2415)- Ümmü Ferve (radıyallâhu anhâ) -ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a biat edenlerden biri idi- anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi: "İlk vaktinde kılınan namaz!"[443]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan amelin en efdali, en hayırlısı hangisidir? diye bir çok kereler sualler vâki olmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ve benzeri suallere her seferinde farklı cevaplar vermiştir. Âlimler, cevaplardaki farklılığı birkaç sebeple îzah ederler:
***** Soru sahiplerinin ahvalindeki farklılık: Bu yüzden, herkesin en ziyade muhtaç olduğu veya haline en uygun şey ne ise onunla cevap vermiştir. Mesela böyle bir sorunun cevabı erkeğe "Cihad" iken, kadına "Hacc" olmuştur.
***** Soru vaktinin farklılığı: Bazı vakitlerde -o vaktin şartlarına uygun olarak bir amel, diğerine nazaran efdaldir. Nitekim İslâm'ın bidayetinde cihad en efdal amel olmuştur. Çünkü dînin kıyamı buna bağlı idi. Birçok nasslarda namazın sadakadan üstün olduğu beyan edildiği halde, darlık ve maddî sıkıntı zamanlarında sadakanın efdal olduğu belirtilmiştir.
***** "Efdal" kelimesi ile muayyen bir şey kastedilmemiş, aksine mutlak efdaliyet kastedilmiştir. Bu te'vile göre aslında cevap şu mânadadır: "En efdal amellerden biri de..." Yani soru sahibi "En efdal amel nedir" demişse ve "vaktinde kılınan namazdır" diye cevap almışsa bu cevabı şöyle anlamalıdır: "Vaktinde kılınan namaz efdal amellerdendir."
***** İbnu Dakîku'l-Îd, sadedinde olduğumuz namaz hadisiyle ilgili bir başka te'vil kaydeder ve der ki: "Bu hadisteki "amel" bedenî olanlara hamledilmelidir." Yani "Bedenî amellerin en hayırlısı, vaktinde kılınan namazdır" mânasında. Böylece îmanla namazın mukayesesini mevzu dışı bırakmış olmaktadır. Çünkü îman kalbî amellerdendir. İbnu Dakîku'l-Îd'in bu te'vilden maksadı, Ebû Hüreyre'den gelen bir hadisle bu hadis arasında tearuz olmadığını belirtmektir. Çünkü mezkur hadiste: "Amellerin en efdali Allah'a îmandır" buyurulmuştur.
2- İlk vaktinde kılınan namazın, tehir edilerek kılınan namazlar karşısında efdaliyeti hususunda ulemanın ihtilafı mevzubahis değildir (2390. hadis). Sabahın ilk vakti ile ilgili yorum ihtilafını daha önce

belirttik. Bunu bir ihtilaf olarak görsek bile bu da bizzat Resûllullah'tan gelen rivayete müstenid olduğu için ulemanın ittifakını cerh etmez.[444]

MEKRUH VAKİTLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslâm'ın zaman anlayışında bütün vakitler aynı değerde değildir. Sözgelimi devir olarak Asr-ı Saâdet denilen Fahr-ı Kâinât Resûl-i Ekrem Efendimizin (aleyhissalâtu vesselâm) hayatlarıyla dünyamızı şereflendirdikleri yıllar, dünyanın ömrü içerisinde en değerli, en şerefli devri teşkil eder. Bunu sahabenin berhayat olmaya devam ettiği yıllar, bunu da Tâbiîn ve Etbauttâbiîn denen, Kur'ân'ın ve hadislerin övgülerine mazhar olan mümtaz nesillerin yaşadıkları zaman dilimi takip eder. Bu devreye İslâm âlimleri Selef Devri derler.

Yıl içerisinde Ramazan Ayı, Ramazan içerisinde Kadir gecesi, hafta içerisinde cuma günü, cuma gününde saat-ı icâbet, bir gün içerisinde seher zamanı ve namaz vakitleri, namaz vakitlerinin ilk anları kıymetli vakitlerdir. Bu vakitlerde yapılan ibadetler daha makbul, daha sevaplı, daha değerlidir. Dualar icâbet görür, tevbeler kabul edilir.

İslâm dîni zaman mevzuunda vaz'ettiği bu hiyerarşiye bir de mekruh vakitler mefhumunu ilave etmiştir. Yani bazı vakitler vardır ki, onlarda ibadetten kaçınmak gerekir. Bu anlarda yapılacak ibadet sevaba değil günaha vesiledir; kılınan namaz itaat değil isyandır. Bu mesele beşerî kıstasla mantıksız bile gelebilir, "Hiç ibadet isyan olur mu?" denilebilir. Ama dînin esasatına göre bakınca meselenin mantığını kavramak zor olmaz. Çünkü dînimizde bir şeyin "iyi" veya "kötü" olması, o şeyin zatından gelmez. Allah'ın emrine veya nehyine göre "iyilik" veya "kötülük" ortaya çıkar. İbadet, Allah emrettiği için iyidir. İbadet Allah'ın dilediği şekil ve muhtevaya uygun olursa güzeldir, makbuldür. Veya Allah birşeyi nehyetmişse o kötüdür, haramdır. Nitekim önceleri

yasaklama gelmediği için helâl olan içki, yasaklama geldikten sonra haram olmuştur.
Şu halde, dînimiz namaz kılmayı en üstün ibadet kabul etmiş olmakla beraber bazı zamanlar da ibadeti yasaklamıştır. Öyle ise, namazın makbul olması için konan şartlardan biri zamanla ilgilidir. Bazı zamanlarda namaz "kılmak" emredilmiş, bazılarında "kılmamak" emredilmiştir. Şu halde bu yasak saatte kılınan namaz bir itaatsizliktir. İşte namazın yasaklandığı bu vakitlere mekruh vakitler diyoruz. Mekruh vakit telakkisi, dînimizin, "hayır" ve "şerr"in kaynağını beşer aklından değil, Allah' ın vahyinde arama esasını kavramamızda yardımcıdır.
Bir başka hikmeti de hayatımıza plan ve program, zamanlı iş yapma şuuru vermek olabilir.
Hadislerde gelen teferruâta geçmeden dînimizde mekruh addedilen vakitleri hülasaten kaydetmede fayda mülahaza ediyoruz. Hadislerde gelen tasrihata dayanan alimler başlıca beş mekruh vakitten bahseder:
1) Güneşin doğmasından bir mızrak boyu yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir.
2) Güneşin tepe noktasına geldiği andır. Ondan sonra batıya meyletmeye (zevale) başlar.(29)
3) İkindileyin güneşin sararması sebebiyle gözleri kamaştırmaz bir hale geldiği andan battığı zamana kadar olan vakittir.
4) Fecr-i sâdık'ın doğmasından güneşin doğacağı zamana kadar olan vakittir.
5) İkindi namazının kılınmış olduğu andan güneşin batmasına kadar olan vakittir.
Bu vakitlerle ilgili şu hükümler var:
***** İlk üç kerâhet vaktinde ne kazaya kalmış farz namazlar, ne vitir gibi vacib namaz, ne de daha önceden hazırlanmış olan bir cenazenin namazı kılınabilir. Keza evvelce okunmuş bir secde âyetinin tilâvet secdesi de bu vakitlerde yapılamaz. Bu yasaklara riayet edilmeden kılınan namazların iadesi gerekir.
***** Bu üç vakitte nafile namazlar da kılınmaz. Nafileye başlanmış ise bozulur, sonra iade edilmesi efdaldir.

Bu üç vaktin, ateşe tapanların ibadet vakti olduğu, buna binaen bu vakitlerin mekruh îlan edildiği hadislerde gelmiştir.

* Diğer iki kerâhet vaktinde ise yalnız nafile namaz mekruhtur. Farz ve vacib bir namaz mekruh değildir, kılınabilir. Cenaze namazı, tilavet secdesi de mekruh değildir. Bu iki vakitten birinde başlanmış olan bir nafile namazı, kerâhetten kurtulmak maksadıyla bozulmuş ise, kerâhet vakti çıkınca kaza etmek vacibtir.

* Güneşin batması sırasında sadece o günün ikindi namazı kılınabilir. Daha önceden kazaya kalan bir ikindi namazı kılınamaz.

* Güneşin doğmasına tesadüf eden bütün namazlar Hanefî mezhebine göre fâsid olur. Fakat güneşin batmasına tesadüf eden ikindi namazı fâsid olmaz. Birinci ______________(29) Bunun müddeti hususunda iki görüş var: Gündüzün başlangıcını tesbitte fecr-i sadıkı esas alıp Nehar-ı şer'iye göre hesap yapan görüşe göre uzundur, bir saate yaklaşabilir. Güneşin doğuşunu esas alıp nehar-ı örfiye göre hesap yapan görüşe göre kısadır ve güneşin tam tepe noktasına geldiği andır, ondan sonra batı tarafına dönecektir. Öğle vakti, bu dönme ile başlar.

halde bir başka namaz vaktine girilmez, ikinci halde yeni bir namazın vaktine girilmiş olmaktadır.

* Güneş battıktan sonra akşam namazı kılmadan nafile kılmak mekruhtur.

* Cuma günü, imam hutbe okurken nafile kılmak mekruhtur.

* Bayram namazlarından evvel ve bayram hutbeleri esnasında, bu hutbelerden sonra bayram namazı kılınan yerde nafile kılmak mekruhtur. Keza küsûf, istiska ve hacc hutbesi sırasında kılınan namaz da mekruhtur, hutbeler dinlenmelidir.

Görüldüğü üzere, mekruh vakitlerin bir kısmı izafidir. Bu vakitlerle ilgili daha bir kısım teferruat mevcuttur, ilmihal kitaplarının ilgili bahisleri görülmelidir.[445]

ـ1ـ عن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّهُ عَنْهِ قال:]ثَثُ سَاعَاتٍ كانَ رَسوُلُ اللّهِ # يَنْهَانَا أنْ نُصَلِّى فِيهِنَّ أوْ نَقْبُرَ فِيهِنّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشّمْسُ بَازِغَةَ حَتّى

تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظّهِيرَةِ حَتّى تَمِيلَ الشّمْسُ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتّى تَغْرُبَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.»تَضَيَّفُ« بضاد معجمة، وبعدها مثناة من تحت مشددة: أى تميل .

1. (2416)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Üç vakit vardır ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi o vakitlerde namaz kılmaktan veya ölülerimizi mezara gömmekten nehyetti:

***** Güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar.

***** Öğleyin güneş tepe noktasına gelince, meyledinceye kadar.

***** Güneş batmaya meyledip batıncaya kadar."[446]

AÇIKLAMA:

Bu üç vakitte cenazenin defni ve cenaze namazının kılınmasının câiz olup olmadığı hususunda ulemâ ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, namazın mekruh olduğu vakitlerde cenaze namazı ve cenaze defninin de kerâhetine hükmetmiştir. İbnu Ömer, Atâ, Nehâî, Evzâî, Süfyân-ı Sevrî, Ashâb-ı rey (Hanefîler), Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Rahuye'nin hep kerâhete hükmettikleri mervidir.

Şâfiî hazretleri, günün ve gecenin hangi saati olursa olsun, cenaze namazını câiz görmüştür. Onun için defnin hükmü de aynıdır. Hattâbî: "Ekseriyetin sözü hadise daha muvafık" demiştir.[447]

ـ2ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #:َ يَتَحَرَّى أحَدُكُمْ فَيُصَلِّىَ عِنْدَ طُلُوعِ الشّمْسِ، وَ عِنْدَ غُرُوبِهَا[. أخرجه الثلثة والنسائى .

2. (2417)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hiç biriniz, güneşin doğması ve batması esnasında namaz kılmaya kalkmasın.". [448]

AÇIKLAMA:

Güneşin doğma ve batma anlarında namaz kılmayı yasaklayan hadislerden biri şudur. Hadisin kelimelere sâdık bir tercümesi şöyle olabilir: "Sizden kimse, araştırıp da güneş doğarken veya batarken namaz kılmasın." Yani Resûlullah bile bile, kasden o zamanları namaz için seçmeyi yasaklamış olmaktadır.
Bu mânada muhtelif rivayetler gelmiştir, müteakiben kaydedilecek olan da bunlardan biridir.[449]

ـ3ـ وعن عبداللّه الصنابحى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ: إنَّ الشّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَها قَرْنُ الشّيْطَانِ، فإذَا ارْتَفَتْ فَارَقَهَا، ثُمَّ إذا اسْتَوَتْ قَارَنَهَا، فإذا زَالَتْ فَارَقَهَا، فإذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا، فإذا غَرَبَتْ فَارَقَهَا، وَنَهى رَسُولُ اللّهِ # عَنِ الصَّةِ في تِلْكَ السَّاعَاتِ[. أخرجه مالك والنسائى .

3. (2418)- Abdullah es-Sunâbihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Güneş, beraberinde şeytanın boynuzu olduğu halde doğar, yükselince ondan ayrılır. Bilahare istiva edince (tepe noktasına gelince) ona tekrar mukarenet (yakınlık) peydah eder. Zevâlden sonra (tepe noktasından ayrılıp batıya meyletimi) ondan yine ayrılır. Batmaya yakın tekrar ona yakınlık peydah eder, batınca ondan ayrılır."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) işte bu vakitlerde namaz kılmaktan men etti." [450]

AÇIKLAMA:

Bazı şârihler, hadisin zahirini esas alarak hadise zikri geçen bu üç vakitte şeytanın güneşe fiilî yakınlığını ifade etmişlerdir. Bazıları da yakınlıktan maksad "kuvvet"tir demiştir. Arabın: "Ben bu işe yakınım" demesi, "onu yapmak benim gücüm, imkanım ve takatim dahilindedir" demesidir. Öyleyse hadis: "Şeytan, bu üç vakitte işine muktedirdir" demektedir. Bazıları "boynuz"u "hizb" mânasında anlayarak hadiste güneşe tapan şeytanın hizbinin kastedildiğini söylemiştir. Bazıları da: "Şeytan, doğuş ânında güneşe mukabil durur ve önünde dikilir, öyle ki doğuşu onun iki boynuzu arasında husule gelir, iki buynuzundan maksad da başının iki tarafıdır. Böylece güneşe tapanların secdeleri şeytana yapılmış olur."
Bu açıklamalara şunu ilave etmek isteriz: Bize öyle geliyor ki, Resûlullah birçok haram ve mekruhu -"şeytan" kelimesinin Arap dilindeki kullanılış üslubuna binaenşeytanla nisbet kurarak yasakladığı gibi, burada da aynı üslubla üç vakitte namaz kılmayı yasaklamıştır. Öyle ise mü'minlere düşen bu yasağı almaktır. Şeytangüneş irtibatını fiilî bir vak'a gibi açıklamak gereksizdir. Esasen güneşin doğma, batma ve istiva anları tamamen izafî anlardır. Sözgelimi, mutlak bir istiva anından bahsedilmez. Dünyanın belli bir noktasındaki kimse için istiva ânı vardır ama, bu ân başkası için doğma, bir başkası için de batma ânıdır. Öyle ise şeytanın yaklaşma, uzaklaşma gibi durumlarının fiilî bir yönü, gerçek bir manası yoktur. Mükerrer seferler temas edildiği gibi, meseleyi bir beyan üslubu, tebliğ metodu olarak kavramak gerekmektedir.[451]

ـ4ـ وعن عمرو بن عبسة السلمى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ: هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أقْرَبُ إلى اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أُخْرَى، أوْ هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أقْرَبُ يُبْتَغَى ذِكْرُهَا؟ قالَ: نَعَمْ، إنَّ أقْرَبَ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ جَوْفُ اللّيْلِ اŒخِرُ فإنَّ اسْتَطَعْتَ أنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ في تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ، فإنَّ الصَّةَ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ إلى طُلُوعِ الشّمْسِ، فإنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ، وَهِىَ سَاعَةُ صَةِ الْكُفَّارِ، فَدَعِ الصَّةَ حَتَّى تَرْتَفِعَ قِيدَ رُمْحٍ، وَيَذْهَبُ شَعَاعُهَا، ثُمَّ الصَّةُ

مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ ًحَتَّى تَعْتَدِلَ الشّمْسُ اعْتِدالَ الرُّمْحِ بِنِصْفِ النَّهَارِ، فإنَّهَا سَاعَةٌ، تُفْتَحُ فِيهَا أبْوَابُ جَهَنَّمَ وتُسْجَرُ فَدَعِ الصّةَ
حَتَّى يَفِئَ الفَئُ، ثُمَّ الصَّةُ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ حَتَّى تَغِيبَ الشّمْسُ، فإنَّهَا تَغِيبُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ وَهِى صَةُ الْكُفَّارِ]. أخرجه أبو داود والنسائى، وهذا لفظه.»جَوْفُ اللَّيْلِ اŒخِرُ« هو ثلثه اŒخر، والمراد السدس الخامس من أسداس الليل.وقوله »مَشْهُودَةٌ« أى يشهدها المئكة، وتكتب أجرها للمصلى.»وَقِيدَ رُمْحٍ« بكسر القاف. أى قدره.»وَفاءَ الْفَئُ« إذا رجع من جانب الغرب إلى جانب الشرق .

4. (2419)- Amr İbnu Abese es-Sülemî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, Allah'a biri diğerinden daha yakın olan bir saat var mıdır -veya- Allah'ın zikri taleb edilen daha yakın bir saat var mıdır?"

"Evet, dedi, vardır. Allah'ın kula en yakın olduğu zaman gecenin son kısmıdır. Eğer bu saatte Aziz ve Celil olan Allah'a zikredenlerden olabilirsen ol. Zîra o saatte kılınan namaz, güneş doğuncaya kadar (meleklerin) beraberlik ve şehadetine mazhardır. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar ve bu doğma ânı kafirlerin ibadet vakitleridir. O esnada, güneş bir mızrak boyunu buluncaya ve (sarı, zayıf) ışıkları kayboluncaya kadar namazı bırak.

Bundan sonra namaz -güneş gün ortasında mızrağın tepesine gelinceye kadar- yine (meleklerin) beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneşin tepe noktasına gelme saati, cehennem kapılarının açıldığı ve cehennemin coşturulduğu bir saattir; namazı (eşyaların gölgesi) doğu tarafa sarkıncaya kadar terkedin.

Bundan sonra namaz -güneş batıncaya kadar- meleklerin beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneş, batarken de bu beraberlik ve şehadet

kalmaz, çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında kaybolur. O sırada yapılacak ibadet kâfirlerin ibadetidir." [452]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de çok uzun bir rivayet halinde kaydedilmiştir. Ancak Müslim'deki vechi bazı ziyade ve noksanlar ihtiva ettiği gibi, manen rivayetten ileri gelen tabir değişiklikleri de ihtiva eder.
2- Allah'a yakın saat tabiriyle, kulun Allah'a daha yakın olduğu, zikirlerin daha değerli, duaların daha makbul ve müstecab bulunduğu vakit kastedilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu soruya "evet!" diye cevap verir ve gecenin son kısmıyla sabah vaktini gösterir. Bu esnada yapılacak ibadetin kıymetini: "O, meşhuddur, mahzurdur" sözleriyle ifade buyurmuştur. Yani melekler hazır olurlar, müşahede ederler, sevabını yazarlar, böylece kabule ve rahmetin husulüne daha yakın olur mânasındadır.
3- Hadis sabahtaki mekruh vakti, güneşin çıkması vakti olarak ifade etmeyip "yükselmesine kadar" diye tasrih ediyor. Öyleyse tulû' denen doğma, güneşin zuhurundan (görünmesinden) ibaret değildir. Yükselmesini de ifade etmektedir. Bu yükselme göz kararıyla bir mızrak kadar olacaktır. Yani ufukla güneş arasındaki yükselme miktarı bir mızrak olacak. Âlimler bu miktarı tayinde şöyle bir usül daha tavsiye ederler: "Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakmalı, eğer güneş ufuktan yükselme sebebiyle gözükmüyorsa artık kerahet vakti çıkmış demektir."
NOT: Mızrağın boyu da çok kesin bir uzunluk birimi olmadığı için kitaplarda "bir-iki mızrak kadar" diye takribî bir uzunluk verilir. Mûtedil bir mızrağın oniki karış uzunluğunda olacağı kabul edilmiştir.[453]

ـ5ـ وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ رسولَ اللّهِ #
قالَ: َ صَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشّمْسُ، وَ صَةَ بَعْدَ

الَعَصْرِ حَتّى تَغِيبَ الشّمْسُ]. أخرجه الشيخان والنسائى .

5. (2420)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sabah namazını kıldıktan sonra güneş yükselinceye kadar artık namaz yoktur. İkindiyi kıldıktan sonra da güneş batıncaya kadar namaz yoktur." [454]

ـ6ـ وفي أخرى للخمسة عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]شَهِدَ عِنْدى رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ، وَأَرْضَاهُمْ عِنْدى عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه أنَّ رسولَ اللّهِ # نَهى

عَنِ الصَّةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّى تَشْرُقَ الشّمْسُ، وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتّى تَغْرُبَ]. والمراد بقوله »حتّى تَشْرُقَ الشّمْسُ« ارتفاعها وإضاءتها

6. (2421)- Kütüb-i Sitte'nin beş kitabı tarafından İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydedilen bir rivayette şöyle buyurulmuştur: "Nazarımda pek değerli birçok kimse -ki bence onların en değerlisi Hz. Ömer'di- şu hususta şâhidlik ettiler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra da batıncaya kadar namaz kılmayı yasakladı." [455]

ـ7ـ وعن نضر بن عبدالرحمن عن جده معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ طَافَ مَعَ مُعَاذِ ابن عَفْرَاءَ فَلَمْ يُصَلِّ، فَقُلْتُ: أَ تُصَلِّى؟ فقَالَ: إنّ رسولَ اللّهِ # قالَ: َ صَةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتّى تَغِيبَ الشّمْسُ، وَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّى تَطْلُعَ الشّمْسُ]. أخرجه النسائى .

7. (2422)- Nadr İbnu Abdirrahman, ceddi Muaz (radıyallâhu anh)'dan anlattığına göre, der ki: "Muaz İbnu Afrâ ile birlikte tavafta bulundum, (tavaftan sonra kılınan iki rekatlik tavaf namazını) kılmadı. Kendisine: "Namaz kılmıyor musun?" diye sordum. Şu cevabı verdi:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İkindi (namazı)ndan sonra güneş batıncaya kadar namaz yoktur. Sabah (namazın)dan sonra da güneş doğuncaya kadar namaz yoktur."[456]

ـ8ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّهَا قالَتْ: وَهِمَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه إنّمَا نَهى رسولُ اللّهِ # قالَ: َ تَتَحَرَّوْا بِصَتِكُمْ طُلُوعِ الشّمْسِ وَ غُرُوبَهَا، فإنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ[. أخرجه مسلم والنسائى.وزاد مسلم:]لَمْ يَدَعْ رَسُولُ اللّهِ # الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ[.

8. (2423)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: "Ömer vehme düştü (yanıldı). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Namaz kılmak için güneşin batma ve doğma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin). Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında doğar" diye yasakladı."[457]
Müslim, şu ziyadede bulundu: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindiden sonraki iki rekati hiç bırakmadı."[458]

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Ömer'le Hz. Âişe (radıyallâhu anhümâ) arasında bir meselede ihtilaf çıktığı görülmektedir: Hz. Ömer, ikindiden sonra, mutlak olarak namaz kılmanın yasak olduğunu rivayet etmiş, buna karşılık Hz. Âişe de yasağın mutlak olmadığını, taharri'nin yani kasden o vakte namaz bırakmanın yasak olduğunu söylemiştir. Hz. Âişe bu husustaki bilgisinden o kadar emindir ki, aksini söyleyen Hz. Ömer'i vehme düşmekle, yani yanılmakla itham etmiştir.

Aynî, "Namazınız için güneşin doğuşu ve batışını taharri etmeyin" hadisiyle ilgili açıklamada, sadedinde olduğumuz hadise de temasla müşterek bir açıklama sunar, bazı kısaltmalarla kaydediyoruz:
"Taharri etmeyin", "kastetmeyin" demektir. Ancak uykusundan uyanan veya unuttuğunu hatırlayan, onu kastetmiş sayılmaz. Müteharri, namazı kasden o vakitte kılandır. Dendiğine göre, kafirlerden bir cemaat, güneşe ibadet için onun doğma ve batma anlarını arar, o vakitlerde güneşe secde ederdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine, onlara benzemeyi mekruh bulduğu için bu yasağı koydu."
Aynî sözlerine şöyle devam eder: "Derim ki, Resûlullah'ın: "Taharri etmeyin" sözü, mezkur iki vakitte namaz kılma hususunda vazettiği müstakil bir yasaklamadır, namazı bu vakitlere bırakmayı kasden yapmış olsun, kasıdsız yapmış olsun farketmez. Bazıları buna önceki hadis (yani 2421'de kaydedilen hadisi kasdeder) için bir tefsir ve orada kastedilen şeyi açıklayıcı mahiyette telakki etmiş ve demiştir ki: "Sabah ve ikindiden sonra -namazını güneşin doğuş ve batış anlarında kılmayı kastedenler dışındakilere- namaz kılmak mekruh değildir." Bu görüşte olanlar Zâhirîlerdir. İbnu'l-Münzir de bu hükme meyleder. Onlar bu görüşlerini, Müslim'de Tâvus an Âişe tarikinden gelen şu rivayetle takviye ederler: "Ömer (radıyallâhu anh) vehme düştü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Namaz kılmak için güneşin doğma ve batma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin)" buyurdu."
Bu hususu bazıları da şu hadisle takviye etmiştir: "Kim güneş doğmazdan önce, sabah namazının bir rek'atini yakalarsa geri kalanını da ilave edip tamamlasın." Öyle ise, hadisteki o zamanda namaz kılma emri gösterir ki mezkur kerâhet namazı o vakitte kılmaya kasdeden kimseyle ilgilidir, kasıdsız olarak o vakte tesadüf eden kimse ile ilgili değildir.
Beyhakî der ki: "Hz. Âişe böyle söylemiştir, çünkü o Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ikindiden sonra namaz kılarken gördü ve bu sebeple nehyi, kasden namazı o vakitte kılana hamletti, ıtlakı üzere değil."
Ancak Beyhakî'nin bu teviline şöyle cevap verilebilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o namazı, -(daha önce) zikrettiğimiz üzere- kaza namazı idi. Gerçi bu namaz için: "(Ümmetine meşru olmadığı

halde) O'na vacib olan hususî bir namazdı" da denmiştir. Ancak mutlak şekilde gelen nehiy, sahabeden pek çoklarının rivayetiyle sabittir."
Mevzuyu Nevevî'nin özetlemesiyle kapatalım:
"Ümmet bu vakitlerde,
* Sebepsiz ve mazeretsiz olarak namaz kılmanın mekruh olduğu hususunda icma eder.
* Farz namazları eda etmenin câiz olduğunda ittifak eder.
* Sebebi ve mazereti bulunan nafileler hususunda ihtilaf eder: Tahiyyetü'lmescid, tilavet ve şükür secdesi; bayram, husuf ve küsuf namazları, cenaze namazı, vakti geçen namazların kazası gibi.
* Şâfiî mezhebine ve bir grup âlime göre bütün bu sayılanlar kerâhetsiz câizdir.
* Ebû Hanîfe mezhebine ve başka bir grup ulemaya göre, hadis âmm geldiği için bu namazlar nehye dahildir, mekruh vakitlerde kılınamazlar..."
İlave edelim: "Ebû Hanîfe mezhebinde o günün ikindisi dışında, başka namazlar bu vakitlerde haramdır.
İmam Mâlik ve Ahmed farzı hariç tutarak nafileyi haram addetmiştir. İmam Mâlik iki rekatlik tavaf namazını da câiz addetmiştir.
Hanefî şârihler, ikindi ve sabah namazlarından sonra kılınacak namazların mekruh olduğunu ifade eden rivayetlerin mütevatir olduğunu belirttikten sonra, Hz. Ömer'in pek çok ashabın huzurunda, ikindiden sonra namaz kılanları sopayla dövdüğünü, buna hiçbir sahabenin itiraz etmediğini, bu husustaki Hanefî görüşün haklılığına delil olarak kaydederler.
Rivâyetin sonunda Müslim'den kaydedilen ziyadeye gelince, burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ikindiden sonra, her seferinde iki rek'at namaz kıldığını ve bunu hiç terketmediğini ifade ediyor. Ulema bunu ümmetine helal kılmadığı, kendine vacib olan hasâis'ten biri olarak değerlendirmiştir. [459]

ـ9ـ وعن جندب بن السكن الغفارىِّ وهو أبو ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ قالَ وَقَدْ صَعِدَ عَلى دَرجَةِ الْكَعْبةِ مَنْ

عَرَفَنِى فَقَدْ عَرَفَنِى، وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِى فَأنَا جُنْدُبٌ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ َ صَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشّمْسُ، وَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشّمْسُ إِّ بِمَكَّةَ، إِّ بِمَكَّةَ، إِّ بِمَكَّةَ[. أخرجه رزين .

9. (2424)- Cündüb İbnu's-Seken el-Gıfârî'nin -ki bu zât Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'dır- anlattığına göre, Kâbe'nin basamağına çıkıp şöyle demiştir.

"Beni bilen bilir, bilmeyen de bilsin ki, ben Cündüb'üm. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, şöyle söyler işittim: "Sabah (namazın)dan sonra güneş doğuncaya kadar namaz yoktur. İkindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar; Mekke'de hariç, Mekke'de hariç, Mekke'de hariç."[460]

AÇIKLAMA:

1- Hadis hakkında Aliyyü'l-Kârî bazı açıklamalar sunar. Buna göre:

***** Ebû Zerr'in çıktığı basamak muhtemelen o devirde Kâbe'nin kapısına konmuş olan ahşab bir merdivendir, Kâbe'ye girmede kullanılmakta idi. Başka bir şey de olabilir. Mamafih, Kâbe'nin eşiği olması da ihtimalden uzak değildir.

***** Ebû Zerr, "Beni bilen bilir" cümlesiyle doğru sözlülüğüne dikkat çekmiş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onun doğru sözlülüğüne şehadet eden bir cümlesine îmâda bulunmuştur: Ebû Zerr kadar doğru sözlü birisini ne arz taşıdı, ne de sema gölgeledi."

***** Ebû Zerr'in kasdettiği namaz, farz namazdır.

***** Hanefîlerden İbnu Hümâm hadisi dört ayrı noktadan mâlûl bularak zayıf addetmiş, sonda Mekke ile ilgili istisnaya hüküm bina etmemiştir. İbnu Hacer de zayıf bulmuş, bir başka hadisle güçlendirmek istemişse de, o hadisin hususîliğine dikkat çekmiştir.[461]

ـ10ـ وعن علي بن طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ رسُولَ اللّهِ # نَهى عَنِ الصَّةِ بَعْدَ الْعَصْرِ إَّ وَالشّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ[. أخرجه أبو داود والنسائى.وعنده: »إَّ أنْ تَكُونَ الشّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً«.

10. (2425)- Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi (namazı)ndan sonra, güneşin yüksekte olma halini istisna ederek, namaz kılmayı yasakladı."[462]
Nesâî'nin rivayetinde (ibare, ifade bakımından biraz farkla) şöyle gelmiştir: "...güneşin beyaz ve parlak halde olmasını istisna ederek..."[463]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste açıklanan hususlar gözönüne alınınca bu hadiste ifade edilen hüküm anlaşılır: Resûlullah ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştır. Ancak, namaz ikindinin ilk vaktinde daha güneş yüksekte iken kılınmış ise, güneşin alçalıp sararmasına kadar, bazı namazlar kılınabilecektir. Güneşin alçalıp sararması, kerâhet vaktinin girmesidir. Şu halde, bu vakit girince mutlak yasak başlıyor demektir.
Şu halde, ikindi vaktindeki yasağı iki kısımda anlamak gerekiyor:
1- Vakte bağlı kerâhet, bu kerâhet vakti denen, güneşin sararmaya başlamasıyla giren vakittir. Bu andan itibaren, batıncaya kadar vaktin farzı dışında her çeşit namaz mekruhtur. Cenaze namazıyla ilgili kayıtlı ruhsat daha önce belirtildi.
2- Namaza bağlı kerâhet, ikindi namazı kılınmadı ise, ondan önce her çeşit namaz kılınabilir. O kılınınca, artık kılınmamalıdır. Bu hususla ilgili bazı teferruat da önceki hadislerde işlendi.[464]

ـ11ـ وعن أبى بصرة الغفارى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلّى بِنَا رسولُ اللّهِ # بِالمَخْمِصِ صَةَ الْعَصْرِ. فقَالَ:

إنّ هذِهِ الصَّةَ عُرِضَتْ عَلى مَنْ كانَ قبْلَكَمْ فَضَيَّعُوهَا. فَمَنْ حَافِظَ عَلَيْهَا كانَ لَهُ أجْرُهُ مَرَّتَيْنِ، وَ صَةَ بَعْدَهَا حَتّى يَطْلُعَ الشّاهِدُ[.و »الشّاهِدُ« النجم. أخرجه مسلم والنسائى .

11. (2426)- Ebû Basra el-Gıfârî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) el-Muhammas'ta ikindi namazı kıldırdı. Ve dedi ki:

"Bu namaz, sizden öncekilere de arz olundu, ama onlar bunu zayi ettiler. Kim buna devam ederse ecri iki kere verilecek. Şahid doğuncaya kadar; ondan sonra namaz mevcut değildir."[465]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, ikindi ile akşam arasındaki sınır belirtilmektedir: Şahidin doğması, Şahid'den maksad yıldızdır. Yıldızın doğması, güneşin batmasına bağlı olduğu için asıl kasdedilen şey güneşin batmasıdır.

2- Muhammas:[466] bir yer adı olup Ayr dağından Mekke'ye giden yol üzerinde bir yer adıdır.[467]

ـ12ـ وعن السائب بن يزيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ رَأى عُمَرَ بنَ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَضْرِبُ المُنْكَدِرِ في الصَّةِ بَعْدَ الْعَصْرِ[. أخرجه مالك .

12. (2427)- es-Sâib İbnu Yezîd (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, "ikindiden sonra namaz kıldığı için el-Münkedir'i Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in dövdüğünü görmüştür."[468]

AÇIKLAMA:

2423 numaralı hadisin açıklamasında belirtiğimiz üzere, Hz. Ömer, Hz. Âişe'ye muhalif olarak, ikindiden sonra her ne olursa olsun, namaz kılınmayacağı inancında idi. Resûlullah'tan bu dersi almış bulunuyordu. Resûlullah'ın hasâisinden olan iki rek'at namazı kıldığı için, ikindiden sonra namaz kılınabileceği düşüncesinde olanlar bulunabiliyordu. Hz. Ömer bu husustaki bilgisinin kesinliği sebebiyle sünnette gelen yasağa riayet etmeyenleri, pekçok ashab'ın sağlığında dövmüştür. Şârihler, kendisine karşı çıkan olmadığını belirtirler. Şu halde, bu rivayet dayak yiyenlerden birinin ismini belirtmektedir: Münkedir İbnu Muhammed İbni'l-Münkedir el-Kureşî et-Teymî el Medenî, hicrî 80 yılında vefat etmiştir.
Abdurrezzak'ın bir rivayetine göre, Zeyd İbnu Hâlid de aynı sebepten dayak yiyenlerden biridir. Hatta Hz. Ömer kendisine şöyle demiştir: "Ey Zeyd! insanların bu namazı, geceye kadar namaza bir merdiven yapacaklarından korkmasaydım bu iki rekat sebebiyle vurmazdım." Temîmü'd-Dârî (radıyallâhu anh)'den gelen benzer bir rivayette şunu da ilave etmiştir: "...Lakin ben sizden sonra bir kavmin gelip, ikindi namazından güneşin batmasına kadar namaz kılacağından ve böylece Resûlullah'ın yasakladığı vakti de namaz kılarak geçireceğinden korkuyorum."[469]

ـ13ـ وعن أبى قَتادَة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ رسولَ اللّهِ كَانَ يَكْرَهُ الصَّةَ نِصْفِ النّهَارِ إِّ يَوْمَ الجُمُعَةِ، وقالَ إنّ جَهَنَّمَ تُسْجَرُ إِّ يَوْمَ الجُمُعَةِ[.

13. (2428)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü hariç, gün ortasında (nısfu'nnehâr) namaz kılmayı mekruh addederdi ve derdi ki: "Cehennem, cuma dışında (her gün o vakitte) coşturulur."[470]

AÇIKLAMA:

Cehennemin coşturulması, mahiyeti bilinmeyen bir ifadedir, gayb alemiyle ilgilidir. Lügat olarak, yakılması, sıcaklığının artıp kabarması mânasına gelir. Hattâbî der ki: "Cehennemin coşturulması, şeytanın iki boynuzu gibi bir kısım şer'î tabirler vardır ki, bunlarla ifade edilen gerçeği sadece Şârî bilir. Bize, bunları tasdik gerekir. Ayrıca, sıhhati kesinleşince te' vili hususunda cür'et etmeyip tevakkuf etmeli ve mucibiyle amel etmeliyiz."

Hadis, cuma günü, cehennem nısfu'nnehâr denen öğle vaktinde coşturulmadığı için namaz kılınabileceğini ifade etmektedir. Bunu takviye eden başka rivayetlere de dayanan bir kısım ulema -ki Şâfiî hazretleri bunlardan biridir- güneşin tepe noktasında bulunduğu sırada söz konusu olan kerâhetten cuma gününü istisna etmişlerdir. Hattat Ahmed ve İshak gibi bazı âlimler zevalden önce cuma namazının da kalınabileceğini söylemiştir. Ancak Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Mâlik ve diğer pekçok ulema, zevalden önce cuma'nın câiz olmayacağında ittifak ederler.[471]

ـ14ـ وعن العء بن عبد الرحمن:]أنَّهُ دَخَلَ عَلى أنَسِ بنِ مَالِكِ في دَارِهِ بِالْبَصْرَةِ حِينَ انْصَرَفَ مِنَ الظُّهْرِ، وَدَارُهُ بِجَنْبِ المَسْجِدِ. قالَ: فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ قالَ: أصَلَّيْتُمُ الْعَصْرَ؟ فقُلْتُ لَهُ: َ. إنَّمَا انْصَرَفْنَا السّاعَةَ مِنَ الظُّهْرِ. قالَ: فَصَلُّوا الْعَصْرَ. فَقُمْنَا فَصَلّيْنَا فَلَمّا انْصَرَفْنَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسولَ اللّهِ # يَقُولُ: تِلْكَ صَةُ المُنَافِقِ، يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشّمْسَ حَتَّى إذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَىِ الشّيْطَانِ. قامَ فنَقَرَهَا أرْبَعاً َ يَذْكُرُ اللّهَ فِيهَا إّ قَلِيً[. أخرجه الستة إ البخارى .

14. (2429)- Alâ İbnu Abdirrahman'ın anlattığına göre, öğle namazından çıkınca, Basra'daki evinde Enes İbnu Mâlik'e uğramıştı. Zaten evi de mescidin bitişiğindeydi. Der ki: "Huzuruna çıktığım zaman bana:

"İkindiyi kıldınız mı?" diye sordu. Ben: "Hayır, şu anda öğle namazından çıktık" dedim:"İkindiyi kılın!" dedi. Kalkıp kıldık. Namazdan çıkınca:
"Ben, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Bu, münafıkların namazıdır, oturur, oturur şeytanın iki boynuzu arasına girinceye kadar güneşi bekler, sonra kalkıp dört rek'at gagalar. Namazda Allah'ı pek az zikreder."[472]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet ikindi namazını tacil etmek yani ilk vaktinde kılmakla ilgilidir. Hz. Enes (radıyallâhu anh) öğlenin henüz kılındığı bir anda ikindiyi kılmıştır. Anlaşılacağı üzere öğlede geciktirilme olmuştur. Hz. Enes, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın geciktirilen ikindi namazı için "münafıkların namazı" dediğini belirtir. Ebû Dâvud'un rivayetinde bu benzetme üç sefer tekrar edilir.
2- Namazı gagalamak, süratle kılmaktan kinayedir. Kuşlar, yemlerini toplarken hızlı olarak başlarını indirip kaldırdıkları için namazını süratle kılanların hali kuşlara benzetilmiş olmaktadır. Kıraatları azdır, rüku ve secdelerde tesbihatları azdır, hülasa çabuk kılınan namazda Allah az zikredilir. Dört rek'at olarak belirtilmesi, farzın kasdından ileri gelir. Geciktirenler zaten çoğunlukla ikindinin sünnetini de terkederler.[473]

ـ15ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]مَا رَأيْتُ رسولَ اللّهِ # يُصَلِّ صَةً لِغَيْرِ مِيقَاتِهَا إِّ صَتَيْنِ، جَمَعَ بَيْنَ المَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ، وَصَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ مِيقَاتِهَا[. أخرجه الشيخان .

15. (2430)- İbnu Mes'ûd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı vakti dışında sadece iki namazı kılarken gördüm: (Veda Haccı sırasında) Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirerek kıldı. O gün, sabah namazını da (mûtad) vaktinden önce kıldı."[474]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah'ın hiçbir zaman namazlarını vakti dışında kılmadığını gösterir. İbnu Mes'ud buna iki istisna hatırlamaktadır.

1- Hacc sırasında Arafat vakfesi günü yani 9 Zilhicce günü akşam namazı ile onu takiben yatsı namazını Hz. Peygamber, cem de denilen Müzdelife'de birleştirerek kılmıştır. Buna cem-i te'hirde denir. Resûlullah'ın bu sünnetine binaen-hacc bahsinde de gördüğümüz üzere (1431. hadis) akşam vaktinin girmesiyle Arafat'ı- akşam namazını kılmadan terkeden hacıların akşamı yatsı ile birlikte Müzdelife'de kılmaları, Hacc'ın menasikinden biri olmuştur.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), aynı Müzdelife vakfesinde kurban bayramı sabahı (10 Zilhicce) sabah namazını mûtad vaktinden önce kılmıştır. Hadiste mûtad tasrihi yoktur. Ancak, Efendimiz'in vakti girmeden namaz kılması mümkün olmayacağına göre hadiste geçen "...vaktinden önce..." tabirini mûtad vaktinden önce diye anlamak gerekir. Nitekim, bilhassa Hanefîlere göre, Resûlullah'ın mûtad vakti, ortalığın bir hayli ağarma zamanıdır. Şâfiîler karanlık zamanı esas alırlar.

Bu hadisi esas alan Hanefîler de, Müzdelife'de bayramın birinci günü sabahında, sabah namazının mûtad vaktinden önce kılınmasını efdal kabul ederler.

Resûlullah'ın sabahı erken kılmış olması, o gün îfâ edilecek diğer hacc menasiki için zaman kazanma düşüncesinden ileri geldiği belirtilmiştir. [475]

ـ16ـ وفي أخرى للبخارى عن عبدالرحمن بن يزيد قال:]حَجَّ ابنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَأَتَيْنَا المُزْدَلِفَةَ حِينَ ا‘ذَانِ بِالْعَتَمَةِ أَوْ قَرِيباً مِنْ ذلِكَ. فَأَمَرَ رَجُ فَأَذَّنَ وَأَقَامَ ثُمَّ صَلّى المَغْرِبَ وَصَلّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ دَعَا بِعَشَائِهِ فَتَعَشَّى، ثُمَّ أمَرَ رَجُ فأذّنَ وَأَقَامَ، ثُمَّ صَلّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَا كانَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ قالَ: إنَّ

النّبىَّ # كانَ يُصَلّى هذِهِ السَّاعَةَ إٍ هذِهِ الصَّةَ في هذَا المَكَانِ مِنْ هذَا الْيَوْمِ. قالَ عَبْدُاللّهِ: هُمَا صَتَانِ تُحَوَّنِ عَنْ وَقْتِهِمَا، صَةُ الْمَغْرِبِ بَعْدَ مَا يَأتِى النَّاسُ الْمُزْدَلِفَةَ، وَالْفَجْرِ حِينَ يَبْزُغُ الفَجْرُ. قالَ: رَأَيْتُ رَسولَ اللّهِ # يَفْعَلُهُ ثُمَّ وَقَفَ حَتَّى أسْفرَ. ثُمَّ قالَ: لَوْ أنْ أمِيرَ المُؤمِنينَ يَعْنِى عُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه أفَاضَ انَ أصَابَ السُّنَّةَ فَمَا أدْرِى أقَوْلُهُ كانَ أسْرَعَ أمْ دَفْعُ عُثْمَانَ؟ فَلَمْ يَزَلْ يُلَبِّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقْبَةِ يَوْمَ النَّحْرِ].

16. (2431)- Buhârî'nin Abdurrahman İbnu Yezîd'den kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) haccetmişti. Yatsı ezanı sırasında veya buna yakın bir zamanda Müzdelife'ye geldik. Yanındaki bir adama söyledi, ezan ve arkasından ikamet okudu. Sonra akşam namazını kıldı. Arkasından iki rekat (sünnetini) kıldı. Sonra akşam yemeğini istedi ve yedi. Arkadan bir adama emretti, ezan ve ikamet okudu, iki rekat olarak yatsıyı kıldı.

Şafak söktüğü zaman: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu saatte bugün ve bu yer dışında şu namazı hiç kimse kılmamıştır" dedi.

Abdullah (radıyallâhu anh) dedi ki: "İşte şu ikisi, vakti değiştirilmiş olan yegane iki namazdır. Biri akşam namazı- bu, halk Müzdelife'ye geldikten sonra kılınır; diğeri sabah namazı, bu da şafak söker sökmez kılınır."

İbnu Mes'ud sözlerine devamla: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yaptığını, sonra ortalık ağarıncaya kadar kaldığını gördüm" dedi. Sonra sözlerini şöyle tamamladı:

"Eğer, Emîrü'l Mü'minîn -yani Hz. Osman (radıyallâhu anh)- şu anda ifaza'da bulunsa (Mina'ya müteveccihen hareket etse) sünnete uygun hareket etmiş olur."

(Hadisin râvisi Abdurrahman İbnu Yezîd der ki): "Bilemiyorum, İbnu Mes'ud'un bu sözü mü önce telaffuz edildi, Hz. Osman'ın (Mina'ya) hareket emri mi... Derhal telbiye çekmeye başladı ve bu hal, yevm-i nahirde Büyük Şeytan'a taş atılıncaya kadar devam etti."[476]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Osman zamanında, İbnu Mes'ud'un huzurunda cereyan eden hacc menasikinden bir bölüm yani Müzdelife vakfesini aydınlatmaktadır.

Hadis esas itibariyle hacc bahislerini ilgilendirir ise de, hacc sırasında Müzdelife'de kılınan akşam, yatsı ve sabah namazlarındaki farklılığa dikkat çektiği için "namazla ilgili bölüm"ü de alakadar etmiştir. Önceki hadiste açıkça görüldüğü üzere akşamla yatsı birlikte kılınmış, her ikisi için de ayrı ayrı ezan ve ikamet okunmuştur. Sabahın da başka zaman hiç görülmeyen bir erkenlikte kılındığı belirtilmiştir.

Bu hadis, bilhassa Müzdelife'den ifaza'yı yani topluca Mina'ya hareketi vuzuha kavuşturmaktadır. Ortalık ağarır ağarmaz, daha güneş doğmadan hareket başlatılmıştır. Rivayette çok net olmayan bir durum Hz. Osman'ın telbiyeyi başlatarak hareket verme ânıyla, İbnu Mes'ud'un sözünün tevafukudur. Hadisin râvisi Abdurrahman İbnu Yezîd, bu tevafuk'a olan hayretini ifade için: "Bu söz mü, hareket emri mi, hangisi daha süratli olmuştu, bilmiyorum" demiştir. Bazı şârihler "Bilmiyorum" sözünün İbnu Mes'ud'a ait olduğunu söylemişlerse de yanlış olduğu açıktır.[477]

DÖRDÜNCÜ BÂB

EZAN VE İKÂMET

UMUMÎ AÇIKLAMA

Ezan, kelime olarak duyurma, bildirme mânasına gelen Ezen أَذَنْ kökünden gelir, esas itibariyle dinletmek demektir. Şer'î ıstılah olarak, hususî elfazla namaz vaktini bildirmek, duyurmak mânasına gelir.

Kurtubî ve başkaları: "Ezan, kelimelerin azlığına rağmen itikadla ilgili bütün meseleleri içine alır" der ve şu izahı sunar: "... Allah'ın büyüklüğünü ifadeye başlar. Bu ise Allah'ın varlığını ve kemalini tazammun eder. Sonra tevhidi beyan eder, şirki reddeder. Sonra Muhammedî risaleti teyid eder. Sonra, şehadetten sonra hususî ibadete çağırır. Zaten şehadetsiz ibadet bilinemez. Sonra felaha yani kurtuluşa davet eder ki, bu da ebedî bekadır. Şu halde, burada âhiret hayatına işaret vardır. Sonra bazı şeyler, ehemmiyetine binaen takviye için tekrar edilmiştir."

Ezanla namaz vaktinin girdiği îlan edilmiş, mü'minler cemaate davet edilmiş olur. Ezan'ın bir başka mühim yönü şeâir-i İslâm'ın îlanıdır. Bu yönünü düşünmeyen nâdanlar, bir tüfek veya boru sesiyle veya minareye yerleştirilecek mahsus bir çalar saattin sertçe vurmasıyla veya mahalli dile tercümesiyle de bu duyurma işinin yerine getirilebileceğini söylerler. Ama mesele, sadece bir vakit duyurma işi değildir. Belki bu, ezanın îfâ ettiği birçok fonksiyondan sadece biridir ve tâlî kalan bir yönüdür. Ezan'ın fiille değil de sözle yapılmasındaki hikmet, sözdeki kolaylık sebebiyledir bu, her yerde her zaman herkesin imkanı dahilindedir.

Ezan mı daha faziletli, imamet mi daha faziletlidir? İhtilaf konusudur. Buna: "Kişi, içinden bilirse ki imametin hakkını tam olarak verebilecektir, bu durumda imamet efdaldir, değilse ezan!" diye açıklık getirilmiştir. İmamlıkla müezzinliğin bir kimsede birleştirilmesi hususunda da ihtilaf vârid olmuştur. Buna bazıları "mekruh" demiştir. Beyhakî'de, bunun mekruh olduğunu belirten bir de rivayet vardır, ancak hadis zayıftır. Fakat Hz. Ömer'in şu sözü sahih senedle sabittir: "Hilafetle birlikte ezanı da yürütebilseydim ezan da okurdum." İmamlık ve müezzinliğin aynı şahısta birleşmesine umumiyetle müstehab denmiştir.

Ezanı tarif ederken -çoğunlukça benimsenmemiş bile olsa da- İbnu'l-Münîr gibi bazılarının: Ezanın hakikatı müezzinden sâdır olan şeylerin tamamıdır. Söz, davranış ve heyet" dediğini bilmekte fayda var.

Ezanın değiştirilemeyeceği hususunda Bediüzzaman'ın bir açıklaması şöyle:

"Mesâil-i şeriatten bir kısmına Taabbüdî denilir- aklın muhakemesine bağlı değildir, emrolunduğu için yapılır. İlleti emirdir.

Bir kısmına "Mâkûlü'lmâna" tabir edilir, Yani bir hikmet ve bir maslahatı var ki, o hükmün teşriine müreccih olmuş; fakat sebep ve illet değil. Çünkü hakikî illet, emir ve nehy-i ilâhîdir.

Şeâirin taabbüdî kısmı, hikmet ve maslahat onu tağyir edemez, taabbüdîlik ciheti tereccuh ediyor, ona ilişilmez. Yüzbin maslahat gelse, onu tağyir edemez. Öyle de: "Şeâirin faidesi, yalnız mâlûm mesâlihdir" denilmez ve öyle bilmek hatadır. Belki o maslahatlar ise, çok hikmetlerinden bir faidesi olabilir. Mesela biri dese: "Ezanın hikmeti, müslümanları namaza çağırmaktır, şu halde tüfenk atmak kâfîdir." Halbuki o divane bilmez ki, binler maslahat-ı ezâniyye içinde o bir maslahattır. Tüfenk sesi, o maslahatı verse; acaba nev-i beşer namına, yahut o şehir ahalisi namına hilkat-ı kâinâtın netice-i uzması ve nev-i beşerin netice-i hilkatı olan îlân-ı Tevhid ve Rubûbiyet-i İlâhiyyeye karşı izhâr-ı ubûdiyete vasıta olan ezanın yerini nasıl tutacak?..

Elhasıl: Cehennem lüzumsuz değil, çok işler var ki, bütün kuvvetiyle "Yaşasın Cehennem!" der. Cennet dahi ucuz değildir; mühim fiyat ister."

...يَسْتَوِى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ

"Şu ezanlar ki, şehadetleri dinin temeli,

Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli!" [478]

BİRİNCİ FER'

Ezanın Fazileti

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أن رسولَ اللّهِ # قالَ: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا في النّدَاءِ وَالصَّفّ ا ٔوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إ ّٔ أنْ يَسْتهِمُوا عَلَيْهِ سْتَهَمُوا[. أخرجه الشيخان.»اِسْتِهَامُ« اقتراع .

1. (2432)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlar, eğer ezan okumak ile namazın ilk safında yer almada ne (gibi bir hayır ve bereket) olduğunu bilseler, sonra da bunu elde etmek için kur'a çekmekten başka çare kalmasaydı, mutlaka kur'aya başvururlardı."[479]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'minlere ezan okumak ile, cemaatle kılınan namazların ilk safında yer almanın (yani, namaza erken gelmenin) ne kadar kıymetli, Allah indinde ne derece makbul bir amel olduğunu duyurabilmek için böyle bir üsluba yer vermiştir. Hususan, elde edilecek faziletin beyan edilmemesi onu nazarlarda daha da büyütmeye yöneliktir. Mamafih bazı rivayetlerde "hayır ve bereketten" ziyadesi gelmiştir ki, tercümede parantez arasında gösterdik.
Bu rivayette, mesela ezan okumak için evleviyet hakkı tanıyan güzel ses, gür ses, güzel okuma, vakit ahkamını iyi bilme gibi şartlarda eşitlik halinde kur'aya başvurmayı tavsiye etmiş olmaktadır. Buhârî'nin kaydettiği bir örneğe göre, (Kadisiye fethedildiği gün, müezzin yaralanıp ezan okuyamayınca askerler ezan okuma hususunda ihtilafa düşüp) durumu, komutanları Sa'd İbnu Ebî Vakkas'a götürürler. O da kur'a çekerek meseleyi halleder.
Zayıf da olsa bir başka rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kur'aya başvurmaktan değil, kılıca sarılmaktan söz etmiş olmalıdır: لَتُجَادِلُو اعَلَيْهِ بِالسَّيْفِ [480]

ـ2ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه #: إذَا نُودِىَ لِلصَةِ أَدْبَرَ الشّيْطَانُ لَهُ ضُرَاطٌ، حَتَّى َ يُسْمَعَ التَّأذِينُ فإذَا قُضِىَ التَّأذِينُ أقْبَلَ، حَتَّى إذَا ثُوِّبَ بِالصَةِ أدْبَرَ، حَتّى إذا انْقَضى التَّثْوِيبُ أقْبَلَ حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ المَرْءِ وَنَفْسِهِ، يَقُولُ لَهُ: اذْكُرْ كَذَا وَاذْكُرْ كَذَا، لِمَا لَمْ

يَكَنْ يَذْكَرُ مِنْ قَبْلُ، حَتّى يَظِلّ الرَّجُلُ مَا يدْرِى كَمْ صَلّى]. أخرجه الستة إ الترمذي .

2. (2433)-Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namaz için ezan okunduğu zaman şeytan oradan sesli sesli yellenerek uzaklaşır, ezanı duyamayacağı yere kadar kaçar. Ezan bitince geri gelir. İkamete başlanınca yine uzaklaşır, ikamet bitince geri dönüp kişi ile kalbinin arasına girer ve şunu hatırla, bunun düşün diye aklında daha önce hiç olmayan şeylerle vesvese verir. Öyle ki (buna kapılan) kişi kaç rekat kıldığını bilemeyecek hale gelir." [481]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde insî ve cinnî şeytanların ezandan duyduğu rahatsızlığı beliğ bir üslupla dile getirmektedir. Şârihler, hadiste öncelikle cinnî şeytan zikredilmiş olsa da insî şeytanların da dahil olduğunu belirtirler. "Çünkü derler, insî ve cinnî her mütemerride şeytan denir. Burada şeytandan murad iblis ise de şeytan cinsinin kastedilmiş olması da muhtemeldir." Tîbî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ezan dinlemek için şeytanın kendisini meşgul etmesini, kulağı dolduran ve bir başka şeyi dinlemeye mâni olan bir sese teşbih etti, bunun kötülüğünü belirtmek için de "sesli sesli yellenme" olarak tesmiye buyurdu." Tîbî'nin bu açıklaması ve ifade-i nebeviyi teşbihe hamli gayet tatminkâr olmakla beraber Kadı İyâz'ın, hadisi zahirine hamletmeye imkan bulduğunu da belirtmek isteriz. "Çünkü der, şeytan gıda ile beslenen bir cisimdir, ondan yel çıkması sahihtir."
Bazı âlimler bu işi şeytanın ezanı dinlemeye mani bir meşguliyet bulmak veya bazı sefih takımının yaptığı gibi istihfaf maksadıyla kasden yapmış olabileceği gibi, ezanı işittiği zaman, hissettiği korkunun şiddetinden, kasıdsız olarak, kendiliğinden hasıl olabileceğini de söylemiştir.

2- Rivayetin bazı vechinde şeytanın kaçtığı mesafe hakkında bir bilgi verilir: Müslim'dekine göre Ravha nam mevkiye kadar kaçmaktadır. İshak İbnu Râhûye'nin Müsned'inde bir dercede, buranın Medîne'ye otuz mil mesafede olduğu belirtilmiştir.

3- Şeytanın namazda verdiği vesvese hususunda çeşitli tasrihat farklı rivayetlerde gelmiştir: "Şunu şunu hatırla! der", "onu hayal ve kuruntulara daldırır", "hatırına gelmeyecek ihtiyaçlarını da hatıra getirir", "önceden hatırına gelmeyen şeyleri hatırlatır."

Bu son cümleden İmâm-ı Âzam'ın bir istinbatı meşhurdur: Anlatıldığına göre, bir adam gelerek, gömdüğü bir hazinenin yerini hatırlayamadığını söyleyerek yardım talebeder. İmam, namaz kılmasını ve namazda dünyevî hiçbir şey düşünmemeye gayret etmesini sıkı sıkı tembihler. Adam gider, tavsiyeyi yapar ve anında malının yerini hatırlar.

4- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, ezandan sonra, namaz kılmadan mescidden ayrılmayı mekruh addederler. Bunun, şeytanın fiiline benzeyeceğini söylerler.

5- Hadis ezanın faziletini beyan etmektedir. Ezan sesini duyan şeytanın onu işitmemek için otuz mil uzağa kaçması, onun faziletini anlamada yeterli bir delildir. Kaldı ki, başka rivayetlerde ezanı okuyan kimseler hakkında da fazilet beyan edilmiştir. Bu hadislerden bir kısmı müteakiben kaydedilecek[482]

ـ3ـ وفي أخرى لمسلم:]إنّ الشّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّةِ أحَالَ، وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتّى ُيسْمَعَ صَوْتُهُ. فإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ. فإذَا سَمِعَ اْ"قَامَةَ ذَهَبَ حَتّى ُيسْمَعَ صَوْتُهُ. فإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ[. هذا لفظه، وللبخارى نحوه.والمراد »بِالتّثْويبِ« هاهنا: إقامة الصة.ومعنى »أحالَ« تَحوّل عن موضعه .

3. (2434)- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Şeytan namaz için okunan ezanı işitti mi kaçar. Müezzinin sesini işitmemek için sesli sesli yellenir. (Ezan bitip müezzin) susunca geri döner ve vesvese

verir. İkameti işittiği zaman, müezzini duymamak için gider, susunca geri döner ve vesvese verir."[483]

ـ4ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ إنَّ الشّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّةِ ذَهَبَ حتّى يَكُونَ مَكانَ الرّوحَاءِ[.قال الراوى: والروحاء من المدينة على ستة وثين مي. أخرجه مسلم .

4. (2435)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Şeytan namaz için okunan ezanı işitince Ravhâ nâm yere kadar gider."[484]

AÇIKLAMA:

Ravhâ daha önce kaydettiğimiz üzere İshak İbnu Râhûye'nin bir dercinde Medîne'ye otuz mil mesafede bir yer olarak tarif edilmiştir. Bazı rivayetlerde ise otuz altı mil olarak tarif edilmiştir. Hülasa Medîne'den oldukça uzak mesafede bulunan bir yerin adıdır.[485]

ـ5ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنّا مَعَ رسولِ اللّهِ # فقَامَ بِلٌ يُنَادِى. فَلَمَّا سَكَتَ قالَ رسولُ اللّهِ #: مَنْ قالَ مِثْلَ هذَا يَقِيناً دَخَلَ الجَنَّةَ[. أخرجه النسائى .

5. (2436)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Bilâl (radıyallâhu anh) kalkıp ezan okudu. (Ezanı bitirip) susunca, Aleyhissalâtu Vesselâm: "Kim bunun mislini kesin bir inançla söylerse cennete girer" buyurdu."[486]

AÇIKLAMA:

Ezan'ın muhtevası, bahsin başındaki UMUMÎ AÇIKLAMA kısmında belirttiğimiz üzere İslâm îtikadının yani Âmentü'nün temel prensiplerini ihtiva etmektedir. Bunlara yakînî şekilde yani kesin bir inanç, İslâm şeriatına îman demektir. Amel olmasa bile Lâilâhe illallah Muhammedü'r-Resûlullah diyen kimsenin dahi cennete gideceği müjdelendiğine göre, ezanı tekrar eden kimse başkaca günahları için ceza çekse bile, cehennemde ebedî kalmayıp, cennete gidecektir. Resûlullah, şeriatının bu umumî prensibini bir kere de ezan vesilesiyle beyan buyurmuş olmaktadır.[487]

ـ6ـ وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما]أنّهُ سَمِعَ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ: إذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ. ثُمَّ صَلُّوا عَلىّ فإنَّهُ مَنْ صَلّى

عَلَىّ صَةً صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْراً، ثُمَّ سَلُوا اللّهَ لِىَ الْوَسِيلَةَ فَإنَّهَا مَنْزِلَةٌ في الجَنّةِ يَنْبَغِى أنْ تَكُونَ إِّ لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللّهِ، وَأرْجُوا أنْ أكُونَ أنَا هُوَ؟ فَمَنْ سَألَ اللّهَ لِىَ الْوَسِيلَةَ حَلّتْ لَهُ الشّفَاعَةُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

6. (2437)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işitmiştir:

"Ezanı işittiğiniz zaman müezzinin söylediğini aynen (kelime kelime) tekrar edin. Sonra bana salât u selâm okuyun. Zîra kim bana salât u selâm okursa Allah da ona on misliyle rahmet eder. Sonra benim için el-Vesîle'yi taleb edin. Zîra o, cennete bir makamdır ki, mutlaka Allah'ın kullarından birinin olacaktır. Ona sahip olacak kimsenin ben olmamı ümid ediyorum. Kim benim için Allah'tan el-Vesîle'yi taleb ederse, şefaat kendisine vâcib olur."[488]

Hadisin ilk cümlesi Buhârî'de de rivayet edilmiştir.[489]

ـ7ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنّ رسولَ اللّهِ # قالَ: مَنْ قالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءُ: اللّهُمَّ رَبّ هذِهِ الدّعْوَةِ التّامّةِ وَالصَّةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمّداً الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الّذِي وَعَدْتَهُ[.وفي رواية: »كَمَا وَعَدْتَهُ إّ حَلّتْ لَهُ شَفَاعَتِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ«. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

7. (2438)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ezanı işittiği zaman kim: "Allâhümme Rabbe hâzihi'dda'veti'ttâmme ve'ssalâti'lkâime âti Muhammedeni'l-Vesîlete ve'lfadîlete veb'ashu makâmen mahmûdeni'llezî va'adtehu. (Ey bu eksiksiz davetin ve kılınan namazın sahibi! Muhammed'e Vesîle'yi ve fazîleti ver. O'nu, va'adettiğin -bir rivayette va'adettiğin üzere- makam-ı Mahmûd üzere ba's et (dirilt)" derse, ona Kıyâmet günü mutlaka şefaatim helal olur."[490]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, ezan dinleme adabını öğretmekte ve ezanı dinleyince okunması gereken duâyı haber vermektedir. Ayrıca, duâda vesile ve mâkam-ı Mahmûd'un zikri geçmektedir.
Şimdi bunları kısa kısa açıklayalım:

A) EZAN DİNLEME ÂDÂBI:

Bu birbirini takiben yapılması gereken birkaç davranış gerektirmektedir:
* Müezzinin sözlerini tekrar etmek.
* Resûlullah'a salât u selâm okumak.
* Vesîle duâsını okumak.
Bunları kısaca açıklayalım:

EZANI TEKRAR:

Hadiste, "işitme" şartıyla ezanın tekrarı emredilmektedir. Şu halde müezzin görülse ve fakat uzaklık veya sağırlık gibi bir sebeple ezan duyulmasa, tekrar gerekmez.
Ezanın tekrarı demek, başka meşguliyetleri terketmek demektir. Hanefî âlimleri bu hadisten hareketle Kur'ân okumak, zikretmek, duâ etmek, konuşmak, selam almak gibi her çeşit meşguliyetin terkini ve okunan ezanın tekrarını "vacib" addetmişlerdir. Zâhirîler ve İbnu Vehb de bu hükme varırlar. Müteakip rivayet tekrarın keyfiyyetini daha sarîh olarak açıklayacaktır. Burada şimdiden dikkat çekmemiz gereken husus şudur: Müezzin حَىَّ عَلى الصَّةِ حَيَّ على الفَحِ "(Haydi namaza, haydi kurtuluşa)" dediği zaman bu ibâre aynen tekrar edilmeyip buna bedel َ حَوْلَ وَ قُوَّةَ اِّ بِاللّٰهِ الْعَلِىِّ الْعَظِيم "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh. (Günaha karşı korunmak ve ibadet yapmak için gerekli kuvvet ancak Allah'tandır)" denilecektir. Hanefîlerden bazılarına göre müezzin: حَىَّ عَلى الفَحِ "Hayye alâ'l-Felâh" deyince, işiten: مَا شَاءَ اللّٰهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ "Allah'ın dilediği olur dilemediği olmaz" demelidir. الصَّةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ "es-Salâtu hayrun minennevm" yerine de sadakte ve bererte demelidir. "Bunların da aynen tekrarı müezzini alay yerine geçer" denmiştir.
Ezanı tekrar etmemeyi meşru kılan bazı sebepler vardır: Namazda veya helada olmak, cinsî münasebette bulunmak gibi. Bu durumlarda tekrar gerekmez. Bunun dışında genç-ihtiyar, kadın-erkek, temizcünüp, nifaslı herkese tekrar vâcibtir.
Hulvânî: "Namaz farz olmayana tekrar vacib olmaz" demiştir. Bazı âlimler, "Ezanı namazda işiten kimse, namazdan çıkınca tekrar etmelidir" demiştir. Şunu da kaydedelim ki hadisten: "Namazda olan kimse işittiği ezanı tekrar edecek olsa namazı bozulmaz, yeter ki hayye ala'ssalât, hayye ala'lfelâh demesin, bunlar kişiyi namaza çağrıdır, namazı bozar, bunlara bedel lâ havle velâ kuvvete illâ billâh diyecek olursa namazı

bozulmaz çünkü bunlar zikirdir" hükmü de çıkarılmıştır. "Çünkü emir âmmdır, musallîyi hariç tutacak bir karîne yoktur, bu çeşit emirler vücûb ifade eder" denmiştir. İmam Şâfiî bu görüştedir.

Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezheplerine göre -ki cumhur-u fukahanın hükmü de böyledir- hadisteki emir vücûb değil, istihbab ifade eder. Hanefîlerden Tahâvî de bu kanaattedir.

Âlimler müezzini "aynen tekrar" meselesini kayıtlarlar. Sözgelimi o "duyurmak" maksadıyla yüksek sesle okuduğu halde işiten, "zikir" maksadıyla gizlice tekrar eder. Ancak telaffuz etmeksizin zihninden mânayı geçirmesi, emrin yerine getirilmesinde yeterli olmayacaktır.

Birkaç ayrı ezan okunması halinde ilk okunanın tekrarı yeterli midir konusu da medâr-ı bahis olmuştur. Nevevî: "Mezhebimizde bu meseleyle ilgili rivayete rastlamadım" demiştir. Ancak bazı âlimler: "Sebep taaddüd ettiği için her birine icabet etmesi gerekir" hükmüne varmıştır.

Ezanı tekrar meselesini bitirirken şunu da belirtelim: Ezanı tekrar işine müstehap diyen cumhur, Müslim'deki bir başka rivayeti esas almıştır. Bu rivayete göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir müezzinin ezan okuduğunu işitir. Müezzin Allahu ekber deyince على الْفِطْرَةِ (fıtrat üzere oldu) der. Eşhedü en lâ ilâhe illallah deyince خَرَجَ مِنَ النَّارِ (ateşten kurtuldu) der. Bazı âlimler: "Resûlullah, ezan sırasında, müezzinin söylediklerinden bir başka şey söylediğine göre, ezanı tekrar müstehabtır, vacib değildir" diye netice çıkarırlar. Bu istidlale şöyle cevap verilmiştir: "Hadiste, Resûlullah'ın tekrar etmediği tasrih edilmemiştir, müezzinin söylediklerini aynen tekrar etmiş olması da caizdir, ancak râvi, adet olanla yetinip onu rivayet etmemiştir, sadece adet olana ziyade edilen sözü rivayet etmiştir." Keza şu mülahaza da ilave edilmiştir: "Belki de bu hadis, Resûlullah'ın tekrar emrinden önce cereyan eden durumu anlatmaktadır." Yani bidayette tekrar emredilmemiştir, ancak Efendimiz sonradan ezanın tekrarını emretmiştir, esas olan da nâsih olan son emirdir.[491]

RESÛLULLAH'A SALÂT (U SELAM)

Ezan okununca, yapılması emredilen ikinci husus, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okunmasıdır.[492] Salât duâdır, Cenab-ı Hakk' tan rahmetini talebtir. Resûlullah'a okunacak salâtın belli bir formülü vardır denebilir. "Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. (Rabbim Muhammed'e ve O'nun âli'ne rahmetini bol kıl)" şeklinde yapılacak salât rivayetlerde gelen en kısa salâtlardandır. En mükemmeli, namazda son tahiyyatta okunan sallibârik duâsıdır. Cenâb-ı Hakk'ın salât etmesi, rahmet kılması, mağfirette, afda bulunması demektir. Her hayrın on misliyle kabul edilmesi ilâhi kanun olması sebebiyle (En'âm 160) Resûlullah için yapılan bir salât duâsına mukabil Cenâb-ı Hakk on rahmet verecektir.[493]

DA'VETU'T TÂMME:

Ezandan sonra okunacak duâda birkaç tabir geçmektedir: "Ed-Da'vetu't-Tâmme", "el-Vesîle", "el-Fazîle", "Makâm-ı Mahmûd." Önce ed-Da'vetu't-Tâmme'yi açıklayalım. Zîra duâ "Ey bu da'vetu'ttâmme'nin ve kılınan namazın sahibi Allah'ım..." diye başlamaktadır. Beyhakî'nin bir rivayetinde اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْأَلُكَ بِحَقِّ هذِهِ الدَّعْوةِ التَّامَّةِ şeklinde gelmiştir. Yani: "Allah'ım, senden şu da'vet-i tâmme hakkı için istiyorum..."

Bundan murad hususunda âlimler şu açıklamayı yapmışlardır:

Bu tevhid da'veti'dir, şu âyette olduğu gibi: لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ "Hak olan da'vet ancak O'nadır" (Ra'd 14). Denmiştir ki: "Tevhid da'veti tamdır. Çünkü şirk noksanlıktır. Tam demek, içerisine tegayyür ve tebeddül girmez. Haşir gününe kadar bâki kalır" demektir. Tevhid, "tam" sıfatına layık olan yegane da'vettir, onun dışında kalan her şey fesada maruz olabilir. İbnu't-Tîn: "Ezan tam sıfatıyla tavsif edilmiştir, çünkü içerisinde sözlerin etemmi (en eksiksiz olanı) mevcuttur. Bu da "Lâilâheillallah" dır" der. Tîbî de ezanın başından Muhammedu'r-Resûlullah cümlesine kadar olan kısmın da'vet-i tâmme'yi teşkil ettiğini,

hay'ale'nin[494] يُقىمُونَ الصَّةِ âyetinde kastedilen -ve başlanan namaz diye tercüme ettiğimiz -essalâtu'lkâime'yi teşkil ettiğini söylemiştir. Şu ihtimal de ileri sürülmüştür: Muhtemeldir ki, buradaki es-Salât'tan murad ed-Duâ'dır, kâime' den murad da eddâime'dir. Kim bir şeyi devam üzere yaparsa o şeye kaim oldu denir, bu hale göre, essalâtu'lkâime, edda'vetu't-Tâmme'yi beyan etmiş olmaktadır. Mamafih duâda kastedilen essalat'ın o anda kılınması için çağrısı yapılan namaz olması da muhtemeldir. İbnu Hacer bu ihtimalin azher (daha kuvvetli) olduğunu belirtir.

el-VESÎLE

el-VESÎLE'ye gelince, bu lügat olarak bir büyüğe yaklaşmayı sağlayan vasıta, aracı mânasına gelir. Hadiste bununla cennetteki yüce bir makam kastedilmiş olmaktadır. Nitekim, sadedinde olduğumuz rivayet, Vesîle'yi dile getiren rivayetlerden Resûlullah'ın onunla ilgili olarak yaptığı tarifi ihtiva eden vechidir: "Zîra o (elvesîle), cennette bir makamdır..." buyurmakta, bu makamı Allah'ın bir kişiye vereceğini belirtmekte ve tevâzu olarak bu kimsenin kendisi olması hususundaki temennisini ifade buyurmaktadır. Öyle ise, daha net ifade ile el-Vesîle, cennetteki en yüce makamdır, bu makam tek bir insana verilecektir, o da Allah indinde insanların en yüce olduğunu Mi'rac ve Kur'an gibi mucizelere mazhariyetle isbat eden Eşref-i Mahlukât ve Fahr-i Kâinat Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'dir.
Bu yüce makama vâsıl olan, Allah'a yakındır; böylece Efendimiz, günahların affı dahil her çeşit ebedî lütuflara mazhariyet için şart olan ilâhî yakınlığı elde etmeye vesîle olmuş olur. Şu halde baştaki mâna böylece tahakkuk etmiş olmaktadır.

el-FAZÎLET:

Resûlullah için Vesîleden sonra taleb edilen ikinci şey, el-Fazîlet'dir. Bunun da Vesîle gibi diğer mahlukâta nasib olmayacak bulunan ziyade bir mertebe olduğu veya Vesîle'yi tefsir mahiyetinde geldiği söylenmiştir.

MAKÂM-I MAHMÛD:

Bu da cennette bir makamdır. Öyle bir makam ki, o makamda bulunan kimse övgüye mazhardır. Övgü, belli bir kıymet ve kemal ve fazilet; bir kelime ile, kerâmetler sebebiyle olur. Burada mutlaktır, yani pek çok üstünlüklerle övgüye mazhar olunan bir makamdır. Duâ, çeşitli te'villere göre: "O'nu Kıyâmet günü dirilt ve Makâm-ı Mahmûd'a çıkar" veya "...makâm-ı Mahmûd'u O'na ver" veya "...O'nu makâm-ı Mahmûd üzere dirilt" mânalarında anlaşılabilir.
Nevevî, bu makam mübhem olmadığı halde, hadiste nekre gelmiş olmasını, sanki âyetten hikaye tarzında zikredilmiş olmasıyla açıklar. Zîra Makâm-ı Mahmûd âyet-i kerîme'de zikredilmektedir: عَسَى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَاماً مَحْمُوداً "Ümid edebilirsin, Rabbin seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir" (İsrâ 79.).Mamafih, bazı rivayetlerde, اَلْمَقَامُ الْمَحْمُودُ diye ma'rife olarak da gelmiştir.
Makâm-ı Mahmûd üzerine İbnu Hacer şu açıklamayı sunar: "İbnu'l-Cevzi ve ulemânın ekserisi Makâm-ı Mahmûd ile "şefaat" kastedilmiştir" derler. Bazıları: "Resûlullah'ın Arş üzerine oturtulmasıdır", bazıları: "Kürsî üzerine oturtulmasıdır" demiştir. Her iki görüşün de taraftarları var. Sahih olmaları halinde, biri diğerine mâni değildir. Zîra, Resûlullah'ın Arş (veya Kürsî) üzerine oturtulması, şefaat etme hususunda izin alameti olması muhtemeldir. Makâm-ı Mahmûd ile -meşhur olduğu üzere- şefaat, oturtma ile de vesîle veya fazîlet ile ifade edilmiş olan menzile (makam) kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Nitekim İbnu Hibbân'ın Sahih'inde Ka'b İbnu Mâlik hadisi olarak geldiği üzere Resûlullah şöyle demiştir: "Allah insanları Kıyâmet günü diriltir. Rabbim, (önce) bana yeşil bir elbise giydirir. Ben Rabbimin söylememi dilediği şeyi söylerim. İşte bu Makâm-ı Mahmûd'dur." Anlaşılan o ki,

buradaki mezkûr söz, şefaatten önce Resûlullah'ın Rabb'ine takdim ettiği senâdır. Yine anlaşılan o ki, Makâm-ı Mahmud bu halde iken, Resûlullah için hâsıl olan şeylerin mecmuudur. Bunu, hadisin sonundaki, حَلّتْ لَهُ شَفَاعَتِى "Ona şefaatim vacib olur" cümlesi ihsâs eder. Çünkü, onun için taleb edilen şey şefaattir.

Hadiste gelen "şefaatim vacib olur" ifadesi üzerine şöyle bir itirazda bulunulmuştur: "Şefaat günahkârlar hakkında sâbit olduğu halde Vesîle duâsını okuyanları mazhar olacağı sevap şefaatle ifade edilmiştir. Günahı olmayanların şefaate ihtiyacı var mıdır? Bu itiraza şu cevap verilmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başka şefaatleri de var. Sorusuale maruz kalıp hesap vermeden cennete girme, cennetteki derecelerin yüceltilmesi gibi. Bu duâyı yapan herkes, kendine münasip olana mazhar olur."[495]

ـ8ـ وعن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: إذَا قالَ المُؤَذِّنُ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ فقَالَ أحَدُكُمُ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: أشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إّ اللّهُ. قَالَ: أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إّ اللّهُ، ثُمَّ قالَ: أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رَسولُ اللّهِ. قالَ: أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ، ثُمَّ قالَ: حَىّ عَلى الصَّةِ. قالَ: َ حَوْلَ وَ قُوّةَ إّ باللّهِ، ثُمَّ قَالَ: حَىّ عَلى الفَحِ. قالَ: َ حَوْلَ وَ قُوَّةَ إّ باللّهِ. ثُمَّ قالَ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ قالَ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ، ثُمَّ قالَ: َ إلهَ إّ اللّهُ. قالَ: َ إلهَ إّ اللّهُ مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الجَنَّةَ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

8. (2439)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müezzin, "Allahu ekber Allahu ekber" deyince sizden kim samimiyetle, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" deyince, "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" derse; sonra müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" deyince, "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" derse;

sonra müezzin: "Hayye ala'ssalât" deyince "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" derse; sonra müezzin: "hayye ala'lfelâh" deyince, "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse; sonra müezzin: "Allahu ekber Allahu ekber" deyince, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Lâilâhe illallah" deyince "Lâilâhe illallah" derse cennete girer."[496]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste (2438) emredilmiş olan müezzinle birlikte ezanın tekrar edilmesi emrinin nasıl yapılacağı bu hadiste gösterilmektedir.[497]

ـ9ـ وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنّ رسولَ اللّهِ # قالَ: مَنْ قالَ حِينَ يَسْمَعُ المُؤَذِّنَ: وَأنَا أشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إّ اللّهُ وَحْدَهُ َ شَرِيكَ لَهُ وَأنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضيْتُ بِاللّهِ رَبّاً وَبِمُحَمّدٍ رَسُوًَ[.وفي رواية: »نَبِيّا، وَبِا“سْمِ دِيناً غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ«. أخرجه الخمسة إ البخارى .

9. (2440)- Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müezzini işittiği zaman, kim: "Ben şehadet ederim ki, bir olan Allah'tan başka ilah yoktur, O'na şerik de yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. Rabb olarak Allah'tan Resûl olarak Muhammed'den -bir rivayette "...nebî = peygamber olarak Muhammed'den din olan İslam'dan- razıyım" derse günahı affedilir." [498]

ـ10ـ وعن أبى أُمامة أسعد بن سهل قال:]سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بنَ أبِى سُفْيَانَ وَهُوَ جَالِسٌ عَلى المِنْبَرِ حَينَ أذّنَ المُؤَذِّنُ فقَالَ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ، قالَ: أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إّ اللّهُ. قالَ

مُعَاوِيَةُ: وَأَنَا. قالَ: أَشْهَدُ أَنْ َ إلهَ إٍّ اللّهُ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا. قالَ: أشْهَدُ أَنَّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا. قالَ: أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسُولُ اللّهِ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا، فَلَمّا انْقَضَى التأذِينُ. قالَ: يَا أيُّهَا النَّاسُ سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ # عَلى المِنْبَرِ حِينَ أذّنَ المُؤذِّنُ يَقُولُ مِثْلَ مَا سَمِعْتُمْ مِنْ مَقَالَتِى]. أخرجه البخارى .

10. (2441)- Ebû Ümâme Es'ad İbnu Sehl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Mu'âviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallâhu anh)'ı minberde oturmuş (hutbe vermek üzere bekliyorken) dinliyordum. (Ezan başladı.) Müezzin: "Allahu ekber Allahu ekber" deyince, Mu'âviye de: "Allahu ekber Allahu ekber" dedi; Müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illâllah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi; Müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illallah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Ezan okuma işi bitince dedi ki: "Ey insanlar! Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı minberde iken işittim, O da, müezzin ezan okurken tıpkı sizin benden işittiğinizi söylüyordu (bizzat işittim)."[499]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten âlimler şu hususları istinbat etmişlerdir:

1- Bu hadis minberde olan imamdan ilim alınabileceğini ifade eder.

2- Hatib müezzine icabet edip, ezanı tekrar eder.

3- Müezzine icabet için sözünü aynen tekrar etmek gerekmez. Hz. Mu'âviye'nin yaptığı gibi müezzini te'yid eden "Ben de" veya benzer bir şey söylemek yeterlidir.

4- Hutbeye başlamadan önce başka söz söylemek mübahtır.

5- Hutbeden önce oturulabilir.[500]

ـ11ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنّ النّبىَّ # كانَ إذَا سَمِعَ المُؤَذِّنُ يَتَشَهَّدُ قالَ: وَأنَا وَأنَا[. أخرجه أبو داود .

11. (2442)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müezzinin ezan okurken şehadet getirdiğini işitince:

"Ben de! Ben de!" derdi." [Ebû Dâvud, Salât 36, (527).][501]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ezan sırasında müezzine icabet edip, ezan elfazını tekrar ettiğini göstermektedir. Resûlullah'ın teşehhüdünün اَشْهَدُ اَنّى رَسُولُ اللّهِ "Şehadet ederim ki, ben Allah'ın Resûlüyüm" şeklinde mi, yoksa bizimki gibi, اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ "Şehadet ederim ki, Muhammed Allah'ın Resûlüdür" şeklinde mi olduğu ihtilaf mevzuu olmuştur. Ancak, "sahih olanı onun şehadetinin de bizimki gibi olduğudur" denmiştir.[502]

ـ12ـ وعن أبى سعيد الخدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنّ النّبىَّ # قالَ: إذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ المُؤَذِّنُ[. أخرجه الستة .

12. (2443)- Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ezanı işittiğiniz zaman, müezzinin söylediğinin mislini tekrar edin!"[503]

ـ13ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ أذّنَ سَبْعَ سِنِينَ مُحْتَسِباً كَتَبَ اللّهُ لَهُ بَرَاءَةً مِنَ النَّارِ[. أخرجه الترمذي.»المُحْتَسِبُ« طالب ا٘جر والثواب على فعله من اللّه تعالى .

13. (2444)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, yedi yıl sevabına inanarak ezan okursa, Allah bunu, onun ateşten kurtulmasına bir senet yapar." [504]

AÇIKLAMA:

Burada ezandan maksad, namaz için okunan ezandır. Muhtesiben demek, Resûlullah'ın müezzin için vaadetmiş olduğu sevaba inanıp, bunu Allah'tan bekleyerek demektir. Münâvî, bu kelimeden hareketle, hizmeti mukabil ücret almamayı, müezzinliği sırf sevabı için yapmayı anlar.
Yine Münâvî, bu hizmetin ateşten kurtuluş beratı olacağı hususunu şöyle açıklar: "Çünkü, iki şehadete ve Allah'a duaya bu kadar uzun müddet, dünyevî bir sebep olmadan devam etmek, kişinin nefsini, tevhidle yoğurulmuş hale getirir. Bu ise, Allah tarafından verilmiş bir hediyyedir. Rabb Teâlâ verdiği hediyyesini geri almaz."[505]

ـ14ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنّ رسُولَ اللّهِ # قالَ: المُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ، وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ. وَشَاهِدُ الصَّةِ يُكْتَبُ لَهُ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَةً، وَيُكَفِّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا[. أخرجه أبو داود والنسائى.وفي رواية: »بَعْدَ قَوْلِهِ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ؟ وَلَهُ مِثْلُ أجْرِ مَنْ صَلّى مَعَهُ«.»المَدَى« ا'مَدُ وَالغايةَ، والمعنى أنه يَسْتَوفى وَيستكمل مَغْفرة اللّه إذا اسْتَوفَى وُسْعَهُ في رَفْع صوته فيبلغ الغاية من المغفرة إذا بلغ الغاية من الصوت، وقيل غير ذلك .

14. (2445)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müezzin, sesinin gittiği yer boyunca mağfiret olunur. Yaş ve kuru herşey onun lehinde şehadet eder,

namaza katılan kimseye yirmibeş kat namaz yazılır ve iki namaz arasındaki (günahları) affedilir."[506]

AÇIKLAMA:

1- Müezzinin, sesinin gittiği yere kadar mağfiret olunması, muğlak bir tabirdir. Bu sebeple birbirinden farklı yorumlara ve anlaşmalara imkan verilmiştir:
***** مَدى الشَّىْء bir şeyin nihâî hedefi, ulaşacağı son nokta olduğuna göre, hadisin mânası, Allah'ın mağfiretinin çokluğunu ifade eder. Sesinin ulaştığı bir hedef varsa, mağfiret de o hedefe ulaşacak kadar çoktur, öyleyse hadis, Allah'ın mağfiretinin genişliğini mübâlağalı bir üslubla ifade etmektedir.
***** Burada bir teşbih yapılmıştır, şöyle ki: Kişinin bulunduğu yerle sesin ulaştığı en uzak nokta arasını dolduracak kadar çok günah işlemiş bile olsa, bu günah affedilir.
***** Müezzin sayesinde, -onun sesini işitip de o sesin sebep olduğu namaza iştirak eden- herkes mağfiret olunur. Böylece bunlar, onun sayesinde mağfiret görmüş gibi olur. Müteakip hadisin de te'yid edeceği üzere, bu açıklamadan şu sonuç da çıkarılır: "Sebep olan, yapan gibidir" kaidesince, onların sevabının bir misli, ayrıca müezzine gelir. سُبْحَانَ مَنْ وَسِعَتْ رَحْمَتُهُ
***** Müezzinin, sesinin gittiği bölge içerisinde işlediği günahları affedilir.
***** Onun şefaati ile, sesinin gittiği yere kadar olan saha içerisinde sakin olanların günahları affedilir.
***** Mağfiretin "mağfiret taleb etme" mânası da vardır. Öyleyse, hadis "Sesini işiten herşey müezzin için mağfiret taleb eder."
2- Yaş, kuru tabiri ile "canlı cansız (herşey)" denmek istenmiştir. "Yaş"la hayvanlar, bitkiler; "kuru" ile de cansızlar kastedilmiştir.
3- Hadiste müezzinleri seslerini imkan nisbetinde yükseltmeye teşvik vardır. Esasen Buhârî'nin bir rivayetinde: "...Ezan okurken sesini yükselt, zîra müezzinin sesini işiten insan, cin ve sâir her şey Kıyâmet günü onun

lehinde şehadet edecektir" buyurulmuştur. İbnu Huzeyme'nin bir rivayeti: "...ağaç, toprak, taş..." ziyadesini ilave eder.

4- Bazı âlimler, bu hadisle ilgili olarak akla gelebilecek bir noktaya parmak basarlar: "Âdet ve müşahede ile sabittir ki, "işitme", "şehadette bulunma", "tesbih etme", "mağfiret taleb etme" gibi fiiller canlılara mahsustur, cansızlardan bunlar hâsıl olamaz. Acaba hadiste bunlar cansızlara nisbet edilirken, onların, bunların lisan-ı hal ile söylemeleri mi kastedilmiştir? Yoksa hadisin zahiri mi maksuddur?"

İbnu Hacer şu cevabı verir: "Allah'ın cansızlarda da hayat ve kelam yaratması aklen mümteni' (imkansız) değildir."

Aliyyü'l-Kârî de şu cevabı vermiştir: "Gerçek şu ki Allahu Teâlâ'nın şu âyetlerinden anlaşıldığına göre cansızların, bitkilerin ve hayvanların da ilmi, idrâki ve tesbihi vardır: وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ "Nitekim onlar (taşlar) arasında Allah korkusundan yuvarlananlar vardır" (Bakara 74). Keza: وَاِنْ مِنْ شَیْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ "Var olan her şey O'nu (Allah'ı) hamd ile tesbih eder" (İsrâ 44).

Begavî der ki: "Bu, (yani canlı cansız her şeyin belli bir ilim, idrâk ve tesbih sahibi olması inancı) Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Buna da (hadislerde Hz. Peygamber'in risaletini te'yiden bir nevi mûcize olarak) kurt ve ineğin konuşma hadisesi şehadet eder." Bunun, kitaplarımızda misali çoktur, çakıl taşlarının, Resûlullah'ın avucunda başkaları da işitecek derecede tesbihte bulunması, Resûlullah'ın emrine uyarak ağaçların yanına gelmesi, eski yerine gitmesi, selam vermesi gibi. Müslim'in bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle der: "Ben bir taş biliyorum, bana selam verirdi." Buhârî ve Müslim'in müştereken kaydettiği ve daha önce 2394 numarada geçen hadiste cehennemin: "...benim bir kısmım bir kasmımı yiyor..." nev'inden konuşması da burada zikre değer.

Mesele zamanımızda ehl-i sünnet ulemasının kabul ettiği istikamette ilmi açıklığa kavuşmuştur denebilir. Bugün hâlâ madde denen "cansız"ın sırrı çözülmüş değildir; canlı mı, cansız mı, mahiyeti nedir? Kesin bir hüküm verilememektedir. Öte taraftan, tek bir DNA hücresine binlerce sayfalık ansiklopedi bilgisinin kaydedilebileceği anlaşılmıştır. Tabiatta zuhur

eden herşeyin, her sesin cansız eşya tarafından kaydedilme meselesi, zamanımızda dînî çevreler kadar, ilmî çevrelerin de gündemine girmiştir.
Türbüştî: "Bu şehadetten murad, lehinde şahidlik edilenin Kıyâmet günü fazîlet ve derece yüksekliği ile iştihar etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ, şehadetle bazı kimseleri de rüsvay etmektedir. Bu şekilde şehadetle bazılarına da ikramda bulunur" demiştir.
Bu vesîle ile bir kere daha îmanımızı dile getiriyoruz: "Rebbülâlemin adına konuşan Resûlümüz Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm) her ne söylemişse o haktır, doğrudur. Çünkü O, hevasından konuşmaz.[507]

ـ15ـ وعن الْبَرَاء رَضِيَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ نَبِىَّ اللّهِ # قالَ: إنَّ اللّهَ وَمَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلى الصَّفِّ المُقَدِّمِ، وَالمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ، وَيُصَدِّقُهُ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ رَطْبٍ وَيَابِسٍ، وَلَهُ مِثْلُ أجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ[. أخرجه النسائى.

15. (2446)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah ve melekleri namazda birinci safa rahmet ederler. Müezzin sesinin ulaştığı yere kadar mağfiret görür. Yaş ve kuru her ne, sesini işitirse, onu tasdik eder. Ona, beraberinde namaz kılanların ecrinin bir misli verilir."[508]

ـ16ـ وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما]أنَّ رَجُ قالَ: يَا رسُولَ اللّهِ إنَّ المُؤَذِّنِينَ يَفْضُلُونَنَا. فقَالَ: قُلْ كَمَا: يَقُولُونَ، فإذَا انْتَهَيْتَ فَسَلْ تُعْطهُ[. أخرجه أبو داود .

16. (2447)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Müezzinler (sevapca) bizden üstün oluyorlar.

(Onlara yetişmemiz için ne tavsiye edersiniz?) diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:"
Onların söylediklerini sen de tekrar et. Bitirip sona erince dilediğini iste, sana da (aynı sevap) verilecektir" cevabını verdi."[509]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müezzinle birlikte ezanın elfazını tekrar eden kimsenin de müezzin gibi "ezan okuma" sevabını kazanacağını belirtiyor. Daha önce belirtildiği üzere, bu tekrar sırasında hayyeala'ssalât, hayye ala'lfelâh cümlelerini tekrar etmeyecek, onun yerine "lâ havle velâ kuvvete illâ billah" diyecek.[510]

ـ17ـ وعن عبداللّه بن عبدالرحمن بن أبى صَعْصَةَ]أنَّ أبَا سَعِيدٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ لَهُ: أرَاكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ، فإذَا كُنْتَ في غَنَمِكَ أوْ بَادِيَتِكَ فأذّنْتَ بِالصَّةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ، فإنَّهُ َ يَسْمَعُ مَدى صَوْتِ المُؤذِّنِ جِنٌّ وَ إنْسٌ وَ شَىْءٌ إّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قالَ أبُو سَعِيدٍ. سَمِعْتُهُ مِنْ رسولِ اللّهِ #[. أخرجه البخارى ومالك والنسائى .

17. (2448)- Abdullah İbnu Abdirrahman İbni Ebî Sa'sa'a anlatıyor: "Ebû Saîd (radıyallâhu anh) bana dedi ki:
"Seni, koyunları ve kır hayatını seviyor görüyorum. Koyunlarınla birlikte veya kırda olunca namaz ezanı okursan, ezan sırasında sesini yükselt. Zîra, müezzinin sesini insan, cin ve sair her ne işitirse en uzağı bile Kıyâmet günü onun lehinde şehadet eder."
Ebû Saîd sözlerini şöyle tamamladı: "Ben bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittim"[511]

AÇIKLAMA:

1- Kır diye tercüme ettiğimiz kelime bâdiye'dir. Bâdiye îmar girmemiş sahra mânasına gelir. Otlak, kır, yaylak gibi kelimelerle karşılamamız mümkündür. Yani koyunların güdüldüğü yer.
2- Yalnız başına kırda olunsa bile ezan okunacağına dair hadisten hüküm çıkarılmıştır. Şâfiîler: "Ezan vaktin sünnetidir, namaza bağlı değildir" diyerek, tek başına olan kişinin de namaz sırasında ezan okunmasının müstehab olduğunu söylemiştir. Bazıları da: "Ezan, namaza cemaati çağrı içindir. Bu sebeple, münferidin ezan okuması müstehap olmaz" demiştir. Bazısı da cemaat ihtimali olan durumla olmayan durum arasında da fark gözetmiştir.[512]

ـ18ـ وعن معاوية رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: المُؤَذِّنُونَ أطْوَلُ النَّاسِ أعْنَاقاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ[. أخرجه مسلم .

18. (2449)- Hz. Mu'âviye (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı: "Müezzinler Kıyâmet günü, boyun itibariyle insanların en uzunu olacaklardır" derken işittim."[513]

AÇIKLAMA:

Müezzinlerin boyunlarının uzun olması ile kastedilen mânanın ne olduğu âlimlerce farklı şekillerde yorumlanmıştır:
***** Bazıları: "Müezzinler Allah'ın rahmetini en ziyade uman kimselerdir. Çünkü bir şeyi uman, gözletleyen, ona doğru boynunu çevirir, uzatır" demiştir.
***** Bazıları: "Onlar efendiler, reisler olacaktır. Çünkü Araplar efendiliği boynun uzunluğuyla ifade ederler" demiştir.
***** Bazıları: "Onlar insanların en çok sevabı olanlarıdır. Çünkü Araplar: "Falancanın hayırdan boynu var" dedi mi, hayırdan bir nasibi var, anlarlar" demiştir.

***** Bazıları: "İnsanların en çok ümid besleyeni; çünkü kim bir şeyi ümitlenirse ona boynunu uzatır. Ayrıca, insanlar Kıyâmet günü büyük sıkıntı çekerken müezzinler ümidle doludurlar. Boynun uzatılması da ferahlı olmaktan kinayedir, tıpkı boynun çöküklüğü hüzünden kinaye olduğu gibi" demiştir.

***** Bazıları: "En kalabalık cemaatler kastedilmiştir, çünkü, "İnsanlardan bir boyun içinde geldi" denince, cemaat içinde geldi anlaşılır" demiştir.

***** Bazıları: "Kıyâmet günü, yükselen terler ağza kadar ulaşınca müezzinlerin boyunları, bu terin ağızlarına girmemesi için uzar" demiştir.

***** Bazıları boyun mânasına gelen anâk kelimesini i'nâk olarak da okumuş ve şu mânayı vermiştir: "Müezzinler cennete en sür'atli şekilde gidecek olanlardır."

***** Bazıları: "Kıyâmet günü müezzinler boyunlarının uzunluğu ile tanınacaklardır" demiştir. Başka yorumlar da yapılmıştır.[514]

ـ19ـ وعن عاصم بن بَهْدَلة قال:]مَرّ رَجُلٌ عَلى زِرّ بنِ حُبَيْشٍ وَهُوَ يُؤذّنُ. فقَالَ: يَا أبَا مَرْيَمَ أتُؤَذِّنُ؟ إنِّى ‘رْغَبُ بِكَ عَنِ ا‘ذَانِ. فقَالَ زِرٌّ: أتَرْغَبُ بِى عَنِ الْفَضْلِ؟ وَاللّهِ أُكَلِّمُكَ[. أخرجه رزين.ومعنى »‘رْغَبُ بِكَ« أى ‘كره لك .

19. (2450)- Âsım İbnu Behdele der ki: "Zirri'bnu Hubeyş ezan okurken yanına bir adam uğradı ve:

"Ey Ebû Meryem, ezan mı okuyorsun? Ben ezan yüzünden senden nefret ediyorum" dedi. Zirr ona şöyle cevap verdi:"

Fazîlet sebebiyle benden nefret mi ediyorsun? Vallahi seninle konuşmuyorum."[515]

İKİNCİ FER'

Ezanın Başlangıcı

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ المُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا المَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّةَ وَلَيْسَ يُنَادِى بِهَا أحَدٌ، فَتَكَلَّمُوا يَوْماً في ذَلِكَ. فقَالَ بَعْضُهُمْ: اتَّخَذُوا نَاقُوساً مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى، وَقالَ بَعْضُهُمْ: اتَّخَذُوا قَرْناً مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ. فقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: أوَ تَبْعَثُونَ رَجُ يُنَادِى بِالصَّةِ؟ فقَالَ رسولُ اللّهِ #: يَا بِلَُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّةِ[.»التَّحَيُّنُ« طلب الحين والوقت .

1. (2451)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Müslümanlar Medîne'ye geldikleri vakit toplanıyorlar ve namaz vakitlerini birbirlerine soruyorlardı. Namaz için kimse nidâ etmiyordu. Bir gün bu hususta konuştular. Bazıları:

"Hristiyanların çanı gibi bir çan edinin" dedi. Bazıları da:

"Yahudilerin boynuzu gibi bir boynuz edinerek (onu öttürün!)" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Bir adam çıkarsanız da namazı ilan etse!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ey Bilâl! Kalk! namazı ilan et!" dedi."[516]

ـ2ـ وعن أبى عمير بن أنس عن عمومة له من ا‘نصار قال:]اهْتَمّ رسولُ اللّهِ # لِلصَّةِ كَيْفَ يَجْمَعُ النَّاسَ لَهَا؟ فَقِيلَ لَهُ: انْصُبْ رَايَةً عِنْدَ حُضُورِ الصَّةِ فإذَا رَأوْهَا آذَنَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً: فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ، فَذُكِرَ لَهُ الْقُنْعُ، وَهُوَ شَبُّورُ الْيَهُودِ فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ. فقَالَ: هذَا أمْرِ مِنْ أمْرِ الْيَهُودِ؛ فَذُكِرَ لَهُ النَّاقُوسُ. فقَالَ: هُوَ مِنْ أمْرِ

النّصَارَى. فَانْصَرَفَ عَبْدُاللّهِ بنُ زيد ا'نْصَارِىُّ وَهُوَ مُهْتَمٌّ لِهَمِّ رسولِ اللّهِ # فأرِىَ ا'ذَانَ في مَنَامِهِ]. أخرجه أبو داود .

2. (2452)- Ebû Umeyr İbnu Enes, Ensar'dan olan bir amcasından naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine:

"Namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir" dendi. Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın hoşuna gitmedi. Bunun üzerine O'na, boynuz hatırlatıldı. Bu, yahudilerin borazanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta:

"Bu yahudi işidir!" dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz:

"Bu hristiyanların işidir" dedi. Bu (konuşmalar)dan sonra Abdullah İbnu Zeyd el-Ensârî, Resûlullah'ın üzüntüsüne üzülerek ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi."[517]

ـ3ـ وفي أخرى له:]جَاءَ رَجُلٌ مِنَ ا'نْصَارِ فقَالَ يَا رسُولَ اللّهِ: إنِّى لَمّا رَجَعْتُ لِمَا رَأيْتُ مِنْ اهْتِمَامِكَ رَأيْتُ رَجُ كَأنّ عَلَيْهِ ثَوْبَيْنِ أخْضَرَيْنِ فقَامَ عَلى المَسْجِدِ فأذَّنَ ثُمَّ قَعَدَ قَعْدَةً ثُمَّ قَامَ فقَالَ مِثْلَهَا إّ أنّهُ يَقُولُ قَدْ قَامَتِ الصَةُ؛ وَلَوْ أنْ يَقُولَ النّاسُ لَقُلْتُ إنِّى كُنْتُ يَقْظَاناً غَيْرَ نَائِمٍ، فقَالَ رَسُولُ اللّهِ #: لَقَدْ أراكَ اللّهُ خَيْراً فَمُرْ بَِ فَلْيُؤَذِّنْ. فقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: أمَا إنِّى قَدْ رأيْتُ مِثْلَ الّذِى رَأى، وَلَكِنِّى لِما سُبِقَتْ اسْتَحْيَيْتُ، وَقالَ فِيهِ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، قالَ:اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، أشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إّ اللّهُ، أشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إّ اللّهُ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ، أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ، حَىّ عَلى الصةِ مَرَّتَيْنِ، حَىّ عَلى الفَحِ مَرَّتَيْنِ، اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ، َ إلَهَ إّ اللّهُ، ثُمَّ أمْهلَ هُنَيَةً، ثُمَّ قَامَ فقَالَ مِثْلَهَا، إّ أنهُ زَادَ بَعْدَ مَا

قَالَ حَيَّ عَلى الفَحِ، قَدْ قَامَتِ الصَةُ قَدْ قَامَتِ الصَّةُ.
قالَ فقَالَ رسولُ اللّهِ # لقِّنْهَا بً. فأذّنَ بِهَا بَِلٌ].
«الشّبُّورَ» اَلْبُوقُ.

3. (2453)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Ensardan bir adam gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit (rüyamdan) bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp aynı söylediklerini bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de kad kâmeti'ssalât (namaz başlamıştır) cümlesini ilave etti. Eğer halkın (bana yalancı diyeceğinden korkum) olmasaydı ben "uykuda değildim, uyanıktım" diyecektim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Allah sana hayır göstermiş. Bilâl'e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun!" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) de atılarak:"

Onun gördüğünü aynen ben de gördüm, ancak o, anlatma işinde benden önce davranınca, ben utandım (anlatamadım)" dedi."

Adam anlattıkları arasında şunları da söyledi: "(Mescidin üzerine çıkan adam) kıbleye yöneldi ve dedi ki: "Allahu ekber Allahu akber Allahu ekber Allahu ekber, eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu en lâ ilâhe illallah. Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, hayye ala'ssalât -iki defa-, hayye ala'lfelâh -iki defa- Allahu ekber Allahu ekber, lâilâhe illallah."

Sonra bir miktar durduruldu. Sonra adam tekrar kalktı, aynı şeyleri yeniden söyledi. Ancak bu sefer Hayye ala'lfelâh'tan sonra kad kâmeti'ssalât kad kâmeti'ssalât dedi. Râvi ilave etti: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bunu Bilâl'e öğret!" buyurdu. (Adam emri yerine getirdi) Bilâl de onları söyleyerek ezan okudu."[518]

AÇIKLAMA:

1- Burada aynı babın birkaç hadisi birleştirilerek sunulmuş, bazı özetlemeler de yapılmıştır.

2- Burada ismi tasrih edilmeyen rüya sahibi ensârî zât Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anh)'dir. Bu zât, rivayette de görüldüğü üzere, uyurken ezan ve kâmet kendisine rüya yoluyla öğretilmiş olan zâttır.

Rüya o kadar canlı şekilde görülmüştür ki, neredeyse "Uykuda değil, uyanık halde gördüm" diyecek olmuştur. Ancak hakkında "yalancı" denmesinden korktuğu için "rüyada gördüm" demiştir. Rüya bahsinde geçtiği üzere, rüyada açıklık, onun rüyayı sâdıka oluşunun alametidir.

3- Abdullah İbnu Zeyd'e rüyasında hem ezan hem de ikâmet tafsilatıyla birlikte öğretilmiştir. Resûlullah'a rüyasını anlatınca aleyhissalâtu vesselâm, bunu rüyayı sâdıka olarak yormuş ve namaz zamanı halka duyurmada okuması maksadıyla Hz. Bilâl (radıyallâhu anh)'e öğretmesini emretmiştir.

Emir yerine getirilir ve müteakip vakitten itibaren Hz. Bilâl ezan okumaya başlar.[519]

ـ4ـ وعن عبداللّه بن زيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَمَّا أمَرَ رسول اللّهِ # بالنَّاقُوسِ يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ بِهِ لِلنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّةِ طَاف بِى وَأنَا نَائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ نَاقُوساً في يَدِهِ، فَقلْتُ يَا عَبْدَ اللّهِ؟ أتَبِيعُ النَّاقُوسَ؟ قَالَ: وَمَا تَصْنَعُ بِهِ؟ فَقلْتُ: نَدْعُو بِهِ إلي الصَّةِ. قالَ: أفَ أدُلُّكَ عَلي مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ؟ فَقلْتُ لَهُ بلَى. قال تَقُولُ: اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إِّ اللّهُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إِّ اللّهُ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ اللّه، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ اللّه، حىَّ عَلى الصَّةِ، حَىّ عَلى الصَةِ، حَىّ عَلى الفَحِ، حَىّ عَلى الفَحِ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، َ إلهَ إِّ اللّهُ. قالَ: ثُمَّ اسْتَأخَرَ عَنِّى غَيْرَ بَعِيدٍ. ثُمَّ قَالَ: ثُمَّ تَقُولُ إذَا أقَمْتَ الصَّةَ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إِّ اللّهُ، أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ، حَىَّ

عَلى الصَّةِ، حَيَّ عَلى الفَح، قَدْ قَامَتِ الصَّةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّةُ، اللّهُ أكْبَرُ ، اللّهُ أكْبَرُ، َ إلهَ إّ اللّهُ. فَلَمَّا أصْبَحْتُ أتَيْتُ رسولَ اللّهِ # فَأخْبَرْتُهُ بِمَا رَأيْتُ. فقَالَ: إنَّهَا لَرُؤْيَا حَقٍّ إنْ شَاءَ اللّهُ. فَقُمْ مَعَ بَلٍ فَألْقِ عَلَيْهِ مَا رَأيْت فَلْيُؤَذِّنْ بِهِ فإنَّهُ أنْدَى صَوْتاً مِنْكَ. فَقُمْتُ مَعَ بَلٍ فَجَعَلْتُ أُلْقِيهِ عَلَيْهِ وَيُؤَذِّنُ بِهِ، فَسَمِعَ ذلِكَ عُمَرُ بنُ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه وَهُوَ في بَيْتِهِ فَخَرَجَ وَهُوَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ، يَقُولُ يَا رَسُولَ اللّهِ: وَالّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَقَدْ رَأيْتُ مِثْلَ الّذِى أُرِىَ. فقَالَ رَسُولُ اللّهِ # فَلِلّهِ الحَمْدُ[.
أخرجه أبو داود والترمذي .
وفي أخرى: »فقَالَ عَبْدُ اللّهِ أنَا رَأيْتُهُ وَأنَا كُنْتُ أُرِيدُهُ. قالَ: فَأقِمْ أنْتَ«.وفي رواية للترمذي: »وَذَكَرَ قِصَّةَ ا‘ذَانِ مَثْنَى مَثْنَى، وَا“قَامَةَ مَرَّةً«.وفي أخرى له قال: »كانَ أذَانُ رسولِ اللّهِ # شَفْعاً شَفْعاً في ا‘ذَانِ وَا“قَامَةِ«

4. (2454)- Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), halkı namaz için toplamak maksadıyla çalınmak üzere bir çan yapılmasını emrettiği zaman, ben uyurken yanıma bir adam geldi. Elinde bir çan vardı. Ben:

"Ey Allah'ın kulu, bu çanı bana satar mısın?" dedim. Adam:

"Pekala, ama bunu ne yapacaksın?" dedi. Ben:

"Bununla insanları namaza çağıracağım" dedim. Bana:

"Sana bu iş için daha hayırlı bir söz göstereyim mi?" dedi. Ben de ona: "Elbette!" dedim.

"Öyleyse şunu söyle!" diyerek bana öğretti:

"Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber.

Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala'ssalât, Hayye ala'ssalât.

Hayye ala'lfelâh, Hayye ala'lfelâh.
Allahu ekber Allahu ekber Lâilâhe illallah."
Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anh) devamlı dedi ki: "(Rüyamdaki bu zat) benden biraz uzaklaştı sonra tekrar söze başlayıp:
"Sonra namazı kılacağın zaman şunu söylersin" dedi ve öğretti:
"Allahu ekber Allahu ekber-Eşhedu en lâ ilâhe illallah, Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, Hayye ala'ssalât, Hayye ala'lfelâh, Kad kâmeti'ssalât, kad kameti'ssalât, Allahu ekber Allahu ekber Lâilâhe illallah."
Sabah olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek (rüyamda) gördüklerimi haber verdim. Bana:
"İnşallah bu hak bir rüyadır. Kalk rüyada öğrenmiş olduğunu Bilâl'e öğret. O bunları söyleyerek ezan okusun. Zîra o, sesce senden daha gür!" buyurdu. Ben de Bilâl'le birlikte kalktım. Ona teker teker arzediyordum. O da bunları yüksek sesle söyleyerek ezan okumaya başladı.
Bunu evinde olan Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) işitmişti. Hemen evden çıkıp ridâsını çekerek geldi ve:
"Ey Allah'ın Resûlü! diyordu, seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, onun gördüğünün aynısını ben de gördüm!"
Bunu işiten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Elhamdülillah! Şimdi bu daha sağlam oldu!" dedi."[520]
Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Bilâl ezanı okuyup sıra ikâmete gelince) Abdullah: "Onu ben gördüm, ben okumak isterim!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da:
"Öyleyse sen de ikâmet getir!" buyurdu."[521]
Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "(Abdullah İbnu Zeyd ezanla ilgili kıssayı anlatırken elfazı ikişer ikişer zikretti, ikâmeti ise birer kere zikretti."[522]
Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde denmiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ezanı(nda elfaz) çift çift idi, ezanda da ikâmette de."[523]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'den kaydettiğimiz son iki ziyadeden birincisi elfazın ezanda ikişer, ikâmette birer kere tekrar edileceği belirtilmiştir. Şâfiî, Ahmed ve cumhur-u ulemâ bu hadisle amel ederek ikâmeti -başta ve sondaki tekbir dışında- birer kere okumak gerektiğine hükmetmişlerdir.

İkinci rivayette ise, ezan ve ikâmet her ikisinde de elfazın ikişer kere okunacağı belirtilmektedir. Bazı âlimler de bunu esas almıştır. Ebû Hanîfe ve ashâbı bu görüştedir.

Hanefî ulema'ya, Sevri, İbnu'l-Mübârek ve ehl-i Kûfe'ye göre, ikâmetteki elfazla ezandaki elfaz sayıca aynıdır, ancak ikâmette kad kâmeti'ssalât ilave edilir ve iki kere tekrar edilir. Bunlar Ebû Dâvud ve Tirmizî'de gelen -yukarıda kaydettiğimiz- Abdullah İbnu Zeyd hadisiyle istidlal ederler.

Diğer taraftan Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve cumhur, ikâmetin elfazının onbir kelime olduğu, başta ve sonradaki tekbirlerle kad kâmeti'ssalât lafzı dışında hepsinin birer kere, bu belirtilenlerin de ikişer kere söyleneceğine hükmetmişlerdir. Bunda delilleri, müteakiben kaydedeceğimiz Hz. Enes rivayetidir.

Sadece İmam Mâlik kad kâmeti'ssalât lafzının bir kere okunacağına hükmetmiştir. Şâfiî'nin de kavl-i kadiminde buna hükmettiği bilinmektedir.

Hz. Ömer'in ben de görmüştüm demesi üzerine Hz. Peygamber'in hamdederek daha sağlam oldu demesi, rüyanın sıdkına Hz. Ömer'in şehadet etmiş olması sebebiyledir. Çünkü Sekîne onun diliyle birçok fırsatta konuşmuştur.[524]

ـ5ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَمَّا كَثُرَ النَّاسُ ذَكَرُوا أنْ يُعَلِّمُوا وَقْتَ الصَّةِ بِشَىْءٍ يَعْرِفُونَهُ فَذَكَرُوا أنْ يُورُوا نَاراً أوْ يَضْرِبُوا نَاقُوساً. فَأمَرَ رَسُولُ اللّهِ # بِ أنْ يَشْفَعَ ا'ذَانَ وَأنْ يُوتِرَ ا"قَامَةَ[. أخرجه الخمسة .

5. (2455)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İnsanlar çoğalınca, herkesçe bilinecek olan bir şeyle namaz vaktinin duyurulmasının gerektiğini aralarında konuştular. Bu meyanda bir ateş yakılması veya bir çan çalınması teklif edildi.

Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bilâl'e emrederek ikişer kere söyleyerek ezan, birer kere söyleyerek de ikâmet okumasını emretti."[525]

ـ6ـ وعن أبى مَحْذُورة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ]عَلِّمْنِى سُنَّةَ ا٘ذَانِ. قَالَ: فَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِى، قالَ تَقُول: اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ. ثُمَّ تَقُولُ: أشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إ ّ اللّهُ، أشْهَدُ أنْ َ إ ّ اللّه، أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ تَخْفِضُ بِهَا صَوْتَكَ؛ ثُمَّ تَرْفَعُ صَوْتَكَ بِالشَّهَادَةِ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إ ّ اللّهُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إ ّ اللّهُ؛ أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ؛ حَىَّ عَلى الصَّةِ، حَىَّ على الصَّةِ؛ حَىَّ عَلى الفَح، حَىَّ عَلى الفَح؛

فإنْ كانَ صَةُ الصُّبْح قُلْتَ: الصَّةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ؛ اللّهُ أكْبَرُ؛ اللّهُ أكْبَرُ َ إلهَ إ ّ اللّهُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

6. (2456)- Ebû Mahzûra (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, bana ezanın usûlünü öğret" dedim. Bunun üzerine başımın ön kısmını meshederek:

"Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber dersin ve bunları derken sesini yükseltirsin. Sonra: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedu enne Muhammeden Resûlullah dersin ve bunları söylerken sesini

alçaltırsın, sonra sesini şehadette tekrar yükseltirsin: Eşhedü en lâ ilâhe illallah eşhedü en lâ ilâhe illallah.

Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala'ssalâti hayye ala'ssalât.

Hayye ala'lfelâhi hayye ala'lfelâh.

Eğer okuduğun ezan sabah ezanı ise şunu da söylersen:

"es-Salâtu hayrun mine'nnevm, essalâtu hayrun mine'n nevm (Namaz uykudan hayırlıdır). Allahu ekber Allahu ekber, Lâilâhe illallah."[526]

ـ7ـ وفي رواية:]وَعَلَّمَنِى ا“قَامَةَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إَّ اللّهُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إَّ اللّهُ؛ أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسول اللّهِ، أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسول اللّهِ؛ حَىَّ على الصَّةِ، حَىَّ عَلى الصَّةِ؛ حَىَّ على الفَحِ، حَىَّ على الفَحِ، اللّهُ أكْبَرُ ، اللّهُ أكْبَرُ ، َ إلهَ إَّ اللّهُ[.قال أبو داود وقال عبد الرزاق:]وَإذَا أقَمْتَ الصَّةَ فَقُلْهَا مَرَّتَيْنِ: قَدْ قَامَتِ الصَّةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّةُ، أسَمِعْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ؛ وَقَالَ: وَكانَ أبُو مَحْذُورَةَ َ يَجُزُّ نَاصِيتَهُ وَ يَفْرُقُهَا
‘نَّ النَّبىَّ # مَسَحَ عَلَيْهَا[.

7. (2457)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Ebû Mahzûra dedi ki): "Bana [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikâmeti ikişer ikişer öğretti:

"Allahu ekber, Allahu ekber,

Eşhedu en lâ ilâhe illallah, Eşhedu en lâ ilâhe illallah.

Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah, Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala'ssalât, Hayye ala'ssalât.

Hayye ala'lfelâh, Hayye ala'lfelâh.

Allahu ekber, Allahu ekber.

Lâilâhe illallah.

Ebû Dâvud der ki: "Abdurrezzak rivayetinde dedi ki: "(Resûlullah devamla): "İkâmet getirince iki sefer de şunu söyle: Kad kâmeti'ssalât, kad kâmeti'ssalât!" (Aleyhissalâtu vesselâm ayrıca sordu):
"Duydun mu?" (Ebû Mahzûra):
"Evet!" dedi. (Hadisi rivayet eden râvi Sâib) der ki: "Ebû Mahzûra alnındaki saçı ne kestirir ne de ayırırdı. çünkü oraya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elleri değmiş idi."[527]

ـ8ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]إنَّمَا كَانَ ا‘ذَانُ عَلى عَهْدِ رسولِ اللّهِ # مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، وَا“قَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً، غَيْرَ أنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَدْ قَامَتِ الصَّةُ قَدْ قَامَتِ الصَّةُ يُثَنِّى. قالَ: فإذَا سَمِعْنَا ا“قَامَةَ تَوَضَّأنَا ثُمَّ خَرَجْنَا إلى الصَّةِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

8. (2458)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Ezan Resûlullah devrinde ikişer ikişer idi. İkâmet de birer birer. Ancak (müezzin), ayrıca ikişer sefer olmak üzere kad kâmeti'-salât, kad kâmeti'ssalât da derdi."
İbnu Ömer devam eder: "Biz, ikâmeti işittik mi abdest alır, namaza giderdik."[528]

ـ9ـ وعن مالك:]أنّهُ بَلَغَهُ أنَّ المُؤَذِّنَ جَاءَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه. يُؤذِنُهُ لِصَةِ الصُّبْحِ، فَوَجَدَهُ نَائِماً. فقَالَ: الصَّةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأمَرهُ عُمَرُ أنْ يَجْعَلَهَا في نِدَاءِ الصُّبْحِ[.

9. (2459)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre: "Müezzin, sabah namazını haber vermek için Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in yanına gider. Onu uyuyor bulunca:
"Essalâtu hayrun mine'nnevm (namaz uykudan hayırlıdır)" der. Bunun üzerine Hz. Ömer, o ibareyi sabah ezanına ilave etmesini emreder."[529]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sadece sabah ezanında söylenen essalâtu hayrun mine'nnevm cümlesinin, ezana Hz. Ömer tarafından ilave dildiğini ifade etmektedir. Halbuki 2456 numaralı Ebû Mahzûra rivayetinde görüldüğü üzere bu ilaveyi bizzat Aleyhissalâtu Vesselâm talim buyurmuştur. Resûlullah'ın müezzinlerince söylendiğini ifade eden başka rivayet de var. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bunu bilmemesi de mümkün değildir. Görüldüğü üzere ortada, izahı gereken bir müşkil söz konusudur. Ebû'l-Velid el-Baci der ki: "Muhtemelen, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bu cümlenin, diğer vakitlerin ezanında da kullanılmasını önlemek için bunu söylemiş, "Bunu sadece sabah ezanında söyle" demek istemiş olmalıdır." İbnu Mâce'de gelen bir rivayete göre, Hz. Bilâl (radıyallâhu anh), sabah ezanı için Resûlullah'a gelir, ancak uyumakta olduğu söylenir. Bunun üzerine Hz. Bilâl iki kere, essalâtu hayrun mine'nnevm der. Bunun üzerine bu cümle sabah ezanında sabitleşir, kesinleşir.

Bir başka rivayete göre, Ebû Mahzûra, Huneyn günü sırasında sabah vakti Resûlullah'ın yanında sabah ezanı okur. O vakit Aleyhissalâtu vesselâm ezana es salâtu hayrun mine'nnevm cümlesini ilave ettirir.

İmam Mâlik der ki: "Müezzin, essalâtu hayrun mine'nnevm cümlesini sabah ezanında hazerde de seferde de terketmemelidir. Ancak kim, kendi başına tarlasında okursa terkinde bir beis yok, fakat terketmemesi daha iyidir."[530]

ـ10ـ وعن مجاهد قال:]دَخَلْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما مَسْجِداً، وَقَدْ أُذِّنَ فِيهِ وَنَحْنُ نُرِيدُ أنْ نُصَلّى فَثَوَّبَ المُؤَذِّنُ فَخَرَجَ عَبْدُاللّهِ مِنَ المَسْجِدِ وَقالَ: اخْرُجْ بِنَا مِنْ عِنْدِ هَذَا المُبْتَدِعِ، وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي.وقال: وقد روى عن ابن عمر أنهُ كانَ يَقُولُ في أذَانِ الْفَجْرِ: »الصَّةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ«.

10. (2460)- Mücâhid (rahimehullah) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'le bir mescide girdim. Ezan çoktan okunmuştu. Biz namaz kılmak istiyorduk. Müezzin tesvîbte bulundu (ikâmet okudu). Abdullah mescidi terketti ve:
"Haydi bizi bu bid'atçinin yanından çıkar!" dedi ve orada namz kılmadı." [531]

Tirmizî der ki: "İbnu Ömer'den rivayet edildiğine göre, sabah ezanında essalâtu hayrun mine'n nevm derdi."[532]

AÇIKLAMA:

1- Abdullah İbnu Ömer'in mescidden çıkıp gitmesine sebep olan şey tesvîbtir. Tesvîb, lügat olarak bir duyurma yaptıktan sonra dönüp tekrar duyurma yapmaya denir. Hadiste üç ayrı mânada kullanılmıştır:
1) İkâmette ezandan sonra ikinci bir duyurma olduğu için, ikâmet'e "tesvîb" denmiştir.
2) Sabah ezanında müezzinin sarfettiği essalâtu hayrun mine'nnevm cümlesine de tesvîb denmiştir. Kelime bu iki mânada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den beri kullanılagelmiştir.
3) Bir üçüncü tesvîb, Tirmizî'nin açıklamasına göre sonradan ihdas edilmiştir. Şöyle ki, halk ezana rağmen namaza koşmakta ağır alınca, müezzinler, ezan-ikâmet arasında "Kad kâmeti'ssalât, hayye ala'ssalât, hayye ala'l felâh" diyerek yeni bir uyarı daha yapmaya başlamışlardır. İşte buna da tesvîb denmiştir. Bu bid'attir, mekruhtur.
Sadedinde olduğumuz hadiste bu üçüncü "tesvîb" mevzubahistir. Şârihlerin belirttiği üzere müezzinler ezanla ikâmet arasına üçüncü bir tesvib (i'lam = duyurma) ihdas etmişlerdir. Bu, sünnette olmadığı için İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) buna reaksiyon göstermiş, bid'attir diye mescidi terketmiştir. Bid'at olan bu üçüncü mânadaki tesvîb hususunda âlimler ihtilaflıdır. Bazılarına göre bu tesvîb "essalâtu hayrun mine'nnevm" cümlesinin öğle ezanına ilavesidir. İşte Abdullah İbnu Ömer, bu cümlenin öğle ezanına ilavesi -veya kad kâmeti'ssalât, hayye ala'ssalât, hayye ala'lfelâh şeklindeki ara uyarı- bid'at olduğu için rahatsız

olmuş ve bu bid'ata seyirci kalmış olmamak için mescidi terketmiştir. Ebû Dâvud'un rivayetinde bu hadisenin öğle veya ikindi namazında cereyan ettiği belirtilir.

2- Abdullah İbnu Ömer'in: "Bizi... çıkar" demesi âmâ olmasındandır. Ömrünün sonlarında gözlerine âmâlık ârız olduğu bilinmektedir." [533]

ـ11ـ وفي رواية أبى داود قال:]كُنْتُ مَعَ ابن عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما، فَثَوَّبَ رَجُلٌ في الظّهْرِ وَالْعَصْرِ. فقَالَ: اخْرُجْ بِنَا فَإنَّ هَذِهِ بِدْعَةٌ[.»التَّثْوِيبُ« الرجوع في القول مرة بعد مرة، وكل داع مُثَوِّبٌ، والتثويب في أذان الفجر: قول المؤذن الصة خير من النوم مرتين: واحدة قبل أخرى .

11. (2461)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Ben İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'le beraber idim, bir adam öğle veya ikindi namazında tesvîbte bulundu. Bunun üzerine (İbnu Ömer): "Bizi (buradan) çıkar, zîra şu (yapılan tesvîb) bid'attir" dedi."[534]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

ـ12ـ وعن بل رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال لى رسول اللّه #َ تُثَوِّبَنَّ في شَىْءٍ مِنَ الصَّةِ إَّ في صَةِ الْفَجْرِ[. أخرجه الترمذي .

12. (2462)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Sabah hariç, sakın hiçbir namazda tesvîbte bulunma!" tembihini yaptı."[535]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Bilâl'e yasakladığı tesvîb, 2460 numarada açıkladığımız üzere, sabah ezanında söylenen essalatu hayrun mine'nnevm cümlesidir. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) bu cümlenin sadece sabah ezanında söylenmesini muvafık bulmuş olmakta, meşru kılmaktadır. Sadedinde olduğumuz hadis de bu cümlenin diğer vakitlerde ilavesini yasaklamaktadır.[536]

ـ13ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهِ قال:]آخِرُ ا‘ذَانِ اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ َ إِّ اللّهُ[. أخرجه النسائى .

13. (2463)- Yine Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) der ki: "Ezanın sonu şöyledir: "Allahu ekber, Allahu ekber, Lâilâhe illallah."[537]

EZANDA ADI GEÇENLER

Ezan deyince isimleri zihnimize dökülüveren birkaç zât var. Onlar, ezanın hem metin ve elfaz olarak şekillenmesinde hem de okunuş ritminin şekillenip, tarz-ı Nebevîye uygun halde bize intikalinde hizmeti geçen kimselerdir. Bu yüce sahabîleri daha yakında tanımalıyız:

1-ABDULLAH İBNU ZEYD İBNİ SA'LEBE[538]:

Medînelidir ve Hazrec kabilesine mensuptur, dolayısıyla Ensar'dandır (radıyallâhu anh). Ebû Muhammed diye künyesi vardır. Akabe biatına katılan ilk müslümanlardandır. Bedir gazvesi başta olmak üzere, Resûlullah'la birlikte bütün gazvelere katılmıştır. Mekke Fethi'nde Benî'l-Hâris İbnu'l-Hazrec'in bayrağını taşımıştır.
Namaz vaktini nasıl duyurmak gerektiği hususunda Resûlullah'ın ashab'la yaptığı istişarenin ferdasında ezanla ilgili rüyayı görmüştür. Gelip Aleyhisalâtu Vesselâm'a anlatınca, Efendimiz bu rüyanın hak bir

rüya olduğunu te'yid etmiş ve Bilâl'e anlatmasını, onun namaz vakitlerinde bunu okuyarak duyuruda bulunmasını söylemiştir.
Alimlerin çoğunlukla kabul ettiklerine göre bu rüya hadisesi, Mescid-i Nebevî'nin inşaatı biter bitmez, hicrî birinci yıl içinde vukua gelmiştir.
Tirmizî, Abdullah İbnu Zeyd'e ait, Resûlullah'tan yapılan yegane sahih rivayetin bu ezan hadisi olduğunu söylerse de, İbnu Hacer bunun hatalı olduğunu, onun rivayet ettiği 6-7 hadisi müstakil bir cüzde toplayarak gösterdiğini söyler ve hadisleri, kaynakları ve muhtevalarıyla birlikte kısa kısa tanıtır.
Kendisinden Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Abdurrahman İbnu Ebî Leyla ve oğlu Muhammed İbnu Abdillah İbnu Zeyd hadis rivayet etmiştir.
Medîne'de hicrî 32 yılında vefat etmiştir. Öldüğü zaman 64 yaşında idi. Cenaze namazını Hz. Osman (radıyallâhu anh) kıldırmıştır.
Ezanla ilgili rüyayı Hz. Ömer de görmüştür, ancak Resûlullah'a öncelikle anlatma ve Hz. Bilâl'e öğretme şerefi Abdullah İbnu Zeyd'e aittir. Hz. Ömer ezanı Bilâl'den işitince, "Bunu rüyamda ben de görmüştüm" der. Resûlullah: فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ فَذَاكَ اَثْبَتُ "Allah'a hamdolsun (ezan şimdi) daha sağlam oldu" buyurur.
Hz. Ömer'in de mesele ile ilgili rüyası sebebiyle, ezanın metnen takarrur etmesinde onun da bir katkısından söz edilebilir. Zîra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Abdullah İbnu Zeyd tarafından rüyada görülmüş olan ezanın meşruiyyeti hususundaki kanaat güçlenmiş, yakîn kazanmıştır.

2- EBÛ MAHZÛRA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Mekke' ye tayin ettiği müezzindir. Ezanın okunuş tarzını Hz. Peygamber'den bizzat öğrenmiş, o tarz üzere okumuş, ve bu tarz arkadan gelen nesillere intikal ettirilmiştir.
Ebû Mahzûra'nın ismi ihtilaflıdır: Semure İbnu Mi'yer denmiş, Evs İbnu Mi'yer denmiş, Mi'yer İbnu Muhayriz denmiştir. İsmini Mi'yer değil mu'ayyin diye tesbit eden de olmuştur. Başka iddialar da var.
Buhârî ve İbnu Ma'în, Semure İbnu Mi'yer'i kabul etmişlerdir.

Ebû Mahzûra (radıyallâhu anh)'nın müezzin olarak kazanılması ve ezanın Muhammedî okunuş tarzına üstad kılınması, Resûlullah'ın insanları kazanmada takip ettiği ibretli sünneti anlama yönüyle mühim bir hadisedir. Vak'a'yı Ebû Mahzûra'nın kendi ağzından dinleyelim: Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'da kaydettiği bir rivayette Ebû Mahzûra şöyle anlatır:

"Biz on kişilik bir grubtuk. Huneyn yolunda (Ci'irrâne'de) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a katıldık. Hz. Peygamber'in müezzini namaz için ezan okudu. Biz, müezzinle alay etmek gayesiyle söylediklerini tekrar etmeye başladık. Resûlullah, sesimizi işitmişti, bizi yanına çağırdı.

"Kulağıma gelen ses hanginizin?" diye sordu. Arkadaşlarım beni işaret ettiler. Bunun üzerine onlara gitmelerini söyledi. Bana da dönüp:

"Haydi, ezanı oku bana!" dedi. Ben boşa dikilmiştim, hiçbir şey bilmiyordum. (Öylesine mahçup oldum ki) o anda, nazarımda dünyanın en menfur insanı Resûlullah oluverdi. Bana emrettiğinden daha iğrenç bir şey de bilmiyordum.

(Gözlerimi öne eğip sustum). Bunun üzerine ezanın muhtevasını ve okunuş tarzını kelime kelime, cümle cümle tekrar ederek öğretti. Öğrenme işi tamamlanınca bana bir çıkın verdi, içinde para vardı. Sonra elini alnıma koydu, yüzümü, göğsümü okşadı.

"Bârekallah!" dedi. Ben cesarete geldim ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, emret Mekke'de müezzin olayım!" dedim.

"Haydi ol! izin verdim" dedi. O anda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı içimden geçirmiş olduğum bütün kötü düşünceler kayboldu ve sevgiye dönüştü."

Üsdü'l-Gâbe'nin rivayeti Ebû Mahzûra'nın o gün müslüman olduğunu tasrih eder. Der ki: "Resûlullah onu, ezanı yansılarken işitmişti, sesi hoşuna gitti, yanına getirilmesini emretti. Ebû Mahzûra o gün müslüman oldu. Huneyn'den dönünce Mekke'de ezan okumasını emretti. Bilahare bu işe aralıksız devam etti."

Aynı rivayetin devamından anlıyoruz ki, Mekke'de müezzinlik işi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şahsi taliminden geçerek ezan üstadı olan Ebû Mahzûra'nın oğlundan sonra nesli kesilince amcasının oğlu, amcasının oğlunun oğlu şeklinde yakınları arasında devam eder.

Bunların nesillerinin de inkıtaya uğramasıyla, aynı kabileden bir başkasına geçer.
Onun ezân-ı Muhammedî'nin makâm-ı Muhammedî üzere tesbit ve intikalindeki yerini üçüncü göbekten torunu İbrahim tarafından (İbrahim İbnu Abdilaziz İbnu Abdilmelik İbnu Ebî Mahzûra) rivayet edilen şu hadis açık olarak ortaya kor: "Ebû Mahzûra dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni oturttu. Bana ezanı harf harf söyledi." İbrahim der ki: "Tıpkı bizim ezanımız gibi." (Hadisi İbrahim'den nakleden) Bişr İbnu Muâz der ki: "O'na: "Bana tekrar et!" dedim. O, ezanı bana tercî ile (makamı üzere) tavsif etti."
Ebû Mahzûra'nın sesce insanların en güzeli ve en gürü olduğu rivayet edilmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bir seferinde onunu ezanını dinlemiş ve "kendimden geçeyazdım" demiştir.
Ebû Mahzûra, hep Mekke'de kalmış, başka yere hiç ayrılmamıştır. Orada hem ezan okumuş, hem de dileyenlere ezan okumasını öğretmiştir. Ebû Mahzûra 59 hicrî yılında Mekk'de vefat etmiştir (radıyallâhu anh).
Ebû Mahzûra'dan İbnu Abdi'l-Melik, İbnu Muhayrız, İbnu Ebî Müleyke, Atâ, Abdülaziz İbnu Refi vs. hadis rivayet etmiştir.

3- BİLÂL-İ HABEŞİ:

Resûlullah'ın müezzinlik ve hazinedarlık gibi iki mühim hizmetini yürütmüştür. Adı, Bilâl İbnu Rabâh'tır. Künyesi, Ebû Abdi'l-Kerîm'dir; Ebû Abdillah, Ebû Amr da denmiştir. Annesi, Hamâme olup, Mekke'nin Benî Cumâh hanedanı müvelledlerindendir. (Müvelled= köle asıllı demektir.)
Hz. Bilâl, Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anhümâ) 'nin azadlısıdır. Beş -veya yedi veya dokuz-okiyye'ye[539] satır almış ve Allah yolunda azad etmiştir.
Hz. Bilâl ilk müslümanlaradandır. Bu sebeple Allah'ın dini için en çok işkence çekenlerden biridir. Umeyye İbnu Halef onu yüzü üzerine güneşe yatırır, üzerine değirmen taşı koyar, altta kızgın kum, üstte cehennemî güneş yakıncaya kadar öylece bırakıp kıvrandırır ve bu sırada:

"Muhammed'in Rabbi'ni inkar et!" diye telkinde bulunurdu. Bilâl (radıyallâhu anh) bütün işkencelere sabreder ve Umeyye İbnu Halef'e:
"Ahad Ahad! yani Allah bir, Allah bir" diye cevap verirdi.
Bir seferinde, o bu şekilde işkence altında Ahad! Ahad! diye bağırırken, Varaka İbnu Nevfel yanından geçer. Ve:
"Ey Bilâl! Ahad! Ahad! Allah'a yemin olsun bu hale dayanamayıp ölürsen, kabrini dilek makamı yapacağım"[540] der.
Bilâl, Benî Cumâh'a ait köle idi. En ziyade Ümeyye İbnu Halef işkence yapar, aralıksız buna devam ederdi. Ne var ki, Cenâb-ı Hakk Bedir savaşında Ümeyye'nin Bilal'in eliyle öldürülmesini müyesser kılacaktır. Bilâl, İslam'ı ilk izhar eden yedi kişiden (Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekr, Habbâb, Süheyb, Ammar, Bilâl, Sümeyye) biri olması hasebiyle işkencenin her çeşidine, en haysiyet kırıcılarına hedef olmuştur. Ellerini arkadan bağlayıp boynuna ip takıyorlar, sonra eğlenmeleri için çocuklara teslim ediyorlar, çocuklar da onunla Mekke'nin Ahşaban denen tepelerinde yoruluncaya, bıkıncaya kadar eğlenip, sonunda bırakıyorlardı.
Bilâl son derece dindar ve dîni hususunda titiz ve kıskançtı. Müşrikler kendilerine kazanmaya çalıştıkları vakit:
"Allah! Alah!" diya pervasızca cevap verir, kızacaklarına, işkence yapacaklarına hiç aldırmazdı. Onun bu salabetine hayran kalan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'e rastlar ve:
"Keşke biraz bir şeylerimiz olsa da Bilâl'i satın alsak! buyurur. Hz. Ebû Bekr, Abbâs İbnu Abdilmuttalip'e rastlar ve:
"Bilâl'i benim için satın alıver!" der. Abbâs gidip, efendisi kadına:
"Şu kölen Bilâl'i sana olan faydası tükenmeden bana satar mısın?" diye sorar. Kadın:
"Onu ne yapacaksın? O, habisin tekidir... O şöyledir. O böyledir.." diye sayar döker, reddeder. Abbâs (radıyallâhu anh) bir başka sefer ona rastlayınca önceki taklifini aynen yeniler. Kadın bu sefer itiraz etmez. Satın alıp, Hz. Ebû Bekr'e gönderir.
Bir başka rivayete göre Bilâl, taşın altına gömülmüş halde işkence çekerken bizzat Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh) tarafından satın

alınmıştır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh ile kardeşlemiştir.
Bilâl hayatı boyunca Resûlullah'tan ayrılmamış, O'na müezzinlik yapmıştır. Resûlullah'ın katıldığı bütün gazvelerde O'nunla birlikte olmuştur.
Bilâl'in mümtaz yönü, Hz. Peygamber'e müezzinlik yapmış olmasıydı. İslam'da ilk ezanı okuyan odur. Daha önce belirttiğimiz üzere Abdullah İbnu Zeyd, ezan rüyasını görünce Resûlullah: "Bunu Bilâl'e öğret, bununla namaz için ezan okusun, o, sesce senden daha güzel, daha gür" demiştir.
Yine daha önce kaydettiğimiz üzere bazı rivayetler, sabah ezanındaki "essalâtu hayrun mine'nnevm" cümlesinin ezana girmesinde Hz. Bilâl'in rolü olmuştur: Bir gün Resûlullah'a namaz vaktini haber vermek üzere gelince Aleyhissalâtu Vesselâm'ın uyumakta olduğu haber verilir. Bunun üzerine Hz. Bilâl "essalâtu hayrun mine'nnevm" cümlesini irtical buyurarak vazifeyi îfâ eder. Bundan hoşnud olan Şâri-i mübîn Fahr-i Kâinat Efendimiz, sabah ezanlarında bunun da söylenmesini teşrî ve ferman buyururlar.
Medîne'de Resûlullah'a ve ashâb-ı güzîn hazerâtına ezan şakıyan İslâm'ın bu ilk bülbülü, andelib-i Muhammedî, Resûlullah'ın baş âşıklarındandı. Tıpkı her bülbülün güle olan aşkı gibi, o da Medîne'de açan ve kokusu kıyâmete kadar bâki kalacak olan o ilâhî güle, Muhammed adındaki hakkın, hakikatin, Allah'ın gülüne âşıktı.
Resûlullah'ın ölümüne dayanamıyordu. Medîne'nin her taşı, her ağacı, her insanı, esen rüzgarı, öten kuşu O'na sevgilisini hatırlatıyordu. Sevgilisiz Medîne'de kalmak ona çok ağır geliyordu.
Oradan ayrılmak, uzaklara gitmek istiyordu. Allah yolunda cihad ederek, kendini meşgul ederek ızdırabını, kederini azaltmayı, hasretini unutmayı deneyecekti.
Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'den Şam'a gitmek üzere izin istedi.
"Hayır yanımda kalacaksın!" dedi. Ayrılmasını istemiyor, izin vermedi. Ama Bilâl kesin kararlıydı, ağır bastırdı:

"Eğer beni nefsin için âzad ettiysen burada hapset. Yok Allah için azad etti isen bırak Allah'a gideyim!"
Hz. Ebû Bekr, Bilâl (radıyallâhu anhümâ)'in karalılığını anlamıştı.
"Git!" dedi. Bilâl Şam'a gitti.[541] Ölünceye kadar orada kaldı. Artık ezan da okumuyordu. Gülsüz bülbül öter mi? Kudus'ün fethi sırasında Hz. Ömer Şam'a uğramıştır. O'nun gelişi şerefine Hz. Bilâl Şam'da bir kere ezan okur, başta Hz. Ömer, bütün müslümanları ağlatır.
Bir seferde rüyasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görür. Efendimiz:
"Bu vefasızlık da ne? Niye ziyaretime gelmiyorsun ey Bilâl!" der. Üzüntü içinde uyanan Bilâl bineğine atlayıp Medîne'ye gelir. Resûlullah'ın makber-i şeriflerine uğrar. Orada ağlar, kabrin üzerine kapanır. Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhümâ) yanına gelirler. Onları öper, kucaklar. Kendisinden bir sabah ezanı okumasını rica ederler. Kabul eder. Mescidin damına çıkarak ezan okur. Medînelilere sunulan bu sabah ziyafeti Medîne'de bir hadise olur. Allahu ekber, Allahu ekber dediği zaman Medîne ihtizaza gelir (ve adeta yerinde oynar). Eşhedu enlâ ilâhe illallah deyince titremesi artar ve herkesi yerinden kaldırır. Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah deyince kadınlar husûsî çadırlarından dışarı fırlarlar. Kadın ve erkek herkesin ağladığı böyle bir gün Medîne'de hiç görülmez."
Bir gün Hz. Peygamber sabahleyin kalkınca Hz. Bilâl'i çağırtır. Gelince:
"Ey Bilâl! Cennette seni benim önüme geçiren şey nedir? Her ne zaman cennete girdi isem, her seferinde önümde senin hışırtını duydum" der.
Bilâl'in Resûlullah'la menkîbesi çoktur.
İbnu Sa'd, Şam-ı Şerif'te (Dımeşk) hicrî 20 yılında altmış küsur yaşında olduğu halde vefat ettiğini, Bâbu's-Sağir'e defnedildiğini belirtir. Ölüm tarihi hususunda başka rakamlar da söylenmiştir. 17, 18, 21, 15 gibi. Hatta bir rivayette de Halep'te ölüp Bâbu'l-Erba'în'e defnedildiği söylenmiştir. Öldüğü zaman yaşının 70'e ulaştığını söyleyen de olmuştur.
Hz. Bilâl koyu esmer, zayıf uzun boylu, gövdesi öne eğik (kamburca), yanakları zayıf idi. Hâlid isminde erkek, Gufeyre isiminde de bir kız kardeşi vardı.

Kendisinden birçok sahâbe ve tabiîn hadis rivayet etmiştir. Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Üsâme, Abdullah İbnu Ömer, Ka'b İbnu Ucre, Berâ İbnu Âzib, es-Sanâbehî, Ebû Osman en Nehdî, Ebû İdrîs el-Havlânî, İbnu Ebî Leylâ, Tarık İbnu Şihâb vs.[542]

ÜÇÜRCÜ FER'

EZAN VE İKÂMETLE İLGİLİ HÜKÜMLER

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما]أنَّ مُؤَذِّناً لِعُمَرَ أذَّنَ بِلَيْلٍ فَأمَرَهُ أنْ يُعِيدَ ا٭ذَانَ[. أخرجه أبو داود .

1. (2464)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bir müezzini geceleyin ezan okumuştu. Ezanı iade etmisini emretti."[543]

ـ2ـ وللترمذي في أخرى عنه:]أنَّ بِ٭ً أذَّنَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأمَرَهُ النَّبىُّ # أنْ يُنَادِى: أَ إنَّ الْعَبْدَ قَدْ نَامَ[.

2. (2465)- Tirmizî'nin yine İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "Hz. Bilâl güneş doğmazdan önce ezan okumuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona: "Haberiniz olsun kul uyudu" diye nidâ etmesini emretti."[544]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisleri Tirmizî, "Geceleyin Okunan Ezan" adında bir babta kaydeder. Ebû Dâvud ise: "Vaktinden Önce Okunan Ezan" adını verdiği bir babta kaydeder.

2- Tirmizî ve bir kısım hadisciler, ikinci hadisin Hz. Peygamber'den rivayet edilmesini, senette yer alan Hammâd İbnu Seleme'nin bir hatası olduğunda ittifak ederler. Onlara göre, ezanı vaktinden önce okuyan müezzine, iade etme emrini veren Hz. Ömer'dir. Ebû Dâvud'un rivayetinde bu müezzinin ismi de tasrih edilmiştir: Mesrûh... Bunlara göre ezanı iade etme (yeniden okuma) emrin merfû değil, mevkuftur, bu emrin muhatabı Bilâl değil Mesrûh'tur. Tirmizî bu mesele üzerine uzun açıklamada bulunur. Hadis merfû da olsa, mevkuf da olsa mesele üzerine tarettüp edecek hükümde bir değişiklik yoktur. Bu meselede âlimlerin düştüğü ihtilaf -ki belirteceğiz- daha çok yoruma dayanmaktadır.

3- Birinci hadis, Hz. Ömer'in, vaktinden önce sabah ezanı okuyan bir müezzine vakti girince yeniden ezanı okuttuğunu haber vermektedir. Görüldüğü üzere, ikinci hadis de bu mânayı te'yid eden merfû bir örnek olmaktadır. Yani Hz. Peygamber zamanında Bilâl-i Habeşî, bir keresinde sabah ezanını yanlışlıkla vaktinden önce okumuştur ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Bilâl'e: "Bana uyku galebe çaldı, bu sebeple gaflet edip yanlışlıkla vaktinden önce okudum" mânasında -ve özür beyan etmek maksadıyla- olmak üzere "Haberiniz olsun kul uyudu" [545] diye nidâ etmesini emretmiştir.

Vaktinden önce okunan ezan mevzuunda ulema ihtilaf etmiş, farklı hükümlere varmıştır:

1- İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, Evzâî- İshak İbnu Râhûye sabah ezanının şafak sökmezden yani fecr-i sâdık doğmazadan önce okunmasına hükmederler. Hz. Câbir (radıyallâhu anh) de bu görüştedir. Bu görüş cumhurun görüşü olmaktadır.

2- Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed, diğer vakitlere kıyas ederek vakit girmedikçe sabah ezanının da vakti girmeden okunamayacağına hükmederler. İmam Yûsuf da Ebû Hanîfe gibi hükmetmiş ise de sonradan, rivayetlerde gelen örneği esas alarak "sabah ezanının vaktinden önce okunmasında bir beis yoktur" demiştir.

3- Bazı hadisciler, şayet bir mescidde iki müezzin varsa, sabah vakti girmeden sabah ezanını okumanın câiz olduğunu söylemişlerdir. Bunlar şöyle düşünürler: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bidayette tek müezzini vardı. Bilâl-i Habeşî (radıyallâhu anh). O zaman sabah

ezanı, vakti girince okunuyordu. Ne zaman İbnu Ümmü Mektum da ikinci müezzin olarak devreye girdi, Bilâl, ezanı vaktinden önce okumaya başladı. Nitekim sahih rivayetlerde geldiği üzere, Resûlullah اِنَّ بِّ يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّى يُؤذِّنَ اِبْنُ اُمِّ مَكْتُومٍ "Bilâl ezanı geceleyin okur. Siz, İbnu Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin için" tembihinde bulunmuştu. Bu haberin muahhar olduğu açıktır.Öyle ise vaktinden evvel okununca iade etmeyi emreden rivayet -ki sadedinde olduğumuz 2465 numaralı hadistir- Resûlullah'ın tek müezzini bulunduğu zamanla ilgilidir. Bunu, İbnu Ömer'in rivayeti de te'yid etmektedir."

Bunlara göre, vaktinden önce okunan sabah ezanı yeterli değildir. Vakti girince ikinci bir ezan daha okumak gerekir.[546]

ـ3ـ وعن بل رَضِيَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ: َتُؤَذِّنْ حَتَّى يَسْتَبِينَ لَكَ الْفَجْرُ هكَذَا، وَمَدَّ يَدَيْهِ عَرْضاً[. أخرجه أبو داود .

3. (2466)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sabah vakti iyice belirinceye kadar ezan okuma!" dedi ve ellerini yanlara doğru açarak: "Şöyle!"diye gösterdi." [547]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre, fecr doğmazdan önce ezan okunması câiz değildir. Ancak hadis munkatı'dır. Zaten yukarıda açıklama sırasında kaydettiğimiz Buhârî hadisi, Peygamberimizi müezzini Hz.Bilâl (radıyallâhu anh)'in oruç tutacaklara henüz yeme-içmenin helâl olduğu bir vakitte yani daha şafak sökmezden önce ezan okuduğunu göstermektedir. Sahih hadisin olduğu yerde zayıf hadisle amel edilemeyeceği bedihî bir husustur.[548]

ـ4ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ سَائِ‍ًُ سَألَ رسولَ اللّهِ # عَنْ وَقْتِ الصُّبْحِ فَأمَرَ بِ‍ًُ فَأذَّنَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ أخَّرَ الْفَجْرَ حَتَّى أسْفَرَ. ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ فَصَلّى. ثُمَّ قَالَ: هذَا وَقْتُ الصَّةِ[. أخرجه النسائى .

4. (2467)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kimse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sabah namazının vaktini sormuştu. O da Hz. Bilâl'e emretti. Şafak sökerken ezan okudu. Ertesi gün ortalık ağarıncaya kadar sabah ezanını tehir etti. Sonra ikâmet okumasını emretti ve namazı kıldı. Sonra da adama:

"İşte bu, (sabah) namazının vaktidir" dedi."[549]

ـ5ـ وعن زياد بن الحارث الصُّدَائِى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ:]لَمّا كانَ أوَّلُ أذَانِ الصُّبْحِ أمَرَنِى رسولُ اللّهِ # فأذَنْتُ فَجَعَلْتُ أقُولُ: أقِيمُ يَا رسولَ اللّهِ؟ فَجَعَلَ يَنْظُرُ إلى نَاحِيَةِ المَشْرِقِ إلى الْفَجْرِ فَيَقُولُ:َ . حَتَّى إذَا طَلَعَ الْفَجْرُ نَزَلَ فَبَرَزَ ثُمَّ انْصَرفَ إلىَّ، وَقَدْ تَحَقَ أصْحَابُهُ فَتَوَضّأ؟ فأرَادَ بَلٌ أنْ يُقِيمَ. فقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّهِ #: إنَّ أخَا صُدَاءَ أذَّنَ، وَمَنْ أذَّنَ فَهُوَ يُقيمُ. قَالَ: فَأقَمْتُ[. أخرجه أبو داود والنسائى، واللفظ ‘بى داود .

5. (2468)- Ziyâd İbnu'l-Hâris es-Sudâî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sabah ezanının ilk vakti girince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana emretti, ben de ezan okudum ve:

"İkâmet de getireyim mi ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum. (Soruma hemen cevap vermeyip) doğu tarafına, fecre bakmaya başladı ve:

"Hayır!" dedi. Ne zaman ki şafak söktü Hz. Peygamber (bineğinden) indi, abdest bozdu. Sonra bana doğru geldi. (Bu ara Ashâbı da toplandı. Abdestini aldı. Bilâl ikâmet okumak istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Sudâ'nın kardeşi ezan okudu, ezanı okuyan ikâmeti getirsin!" dedi. Ben de ikâmet getirdim."[550]

AÇIKLAMA:

1- Sudâ: Yemen'de San'a ya kırkiki fersah mesafede bir yer adıdır. Bu yer, adını bir kabileden almıştır.
2- Hadiste ezan okuyan kimsenin ikâmet de okuması gerektiği ifade edilmektedir.
Bu meseleyi başka hadisler muvacehesinde değerlendiren âlimler farklı neticelere gitmişlerdir:
Tirmizî'nin kaydettiğine göre ulema çoğunluk itibariyle ezanı kim okudu ise ikâmeti de o yapmalıdır demiştir.
Hâfız el-Hâzimî, Kitâbu'l- İ'tibâr'da der ki: "Ulema şu hususta ittifak etmiştir: "Bir kimsenin ezan, bir başkasının da ikâmet okuması câizdir. Ancak "ikisini de aynı şahsın yapması mı, yoksa ayrı ayrı şahısların yapması mı evladır?" meselesinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunluk: "Arada fark yoktur, esas olan bu hususta genişlik ve ruhsattır" demiştir. Bu görüşte olanlar arasında İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe ile Hicaz ve Kûfe ulemasının ekseriyeti vardır."
İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'in bunu mekruh addettiği rivayet edilmiştir.[551]

ـ6ـ وعن سماك بن حرب قال:]كانَ بِلَالٌ يُؤَذِّنُ إذَا دَحَضَتِ الشّمْسُ فَ يُقِيمُ حَتَّى يَخْرُجَ النّبىُّ #. فَإذَا خَرَجَ أقَامَ الصَّةَ حِينَ يَرَاهُ[. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود والترمذي .

6. (2469)- Simak İbnu Harb anlatıyor: "Bilâl, güneş (öğlede, batı cihetine) kayınca ezan okurdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) odasından çıkıncaya kadar ikâmet getirmezdi. Odasından çıkınca, O'nu görür görmez ikâmet getirirdi."[552]

ـ7ـ وعن ابنِ عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ لرسولِ اللّهِ # مُؤَذِّنَانِ، بِلَالٌ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ا'عْمَى[. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. (2470)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki müezzini vardı: Biri Bilâl diğeri İbnu Ümmi Mektûm el-A'mâ."[553]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bir mescidde iki müezzinin istihdam edilebileceğini ifade eder. Mamafih cami ve cemaatin durumuna ve duyulan ihtiyaca göre daha fazla sayıda müezzin istihdamı da câizdir. Nitekim Hz. Osman ihtiyaç artınca dört adet müezzin tayin etmiştir. Şâfiîlere göre, müezzinlerden biri tanyeri ağarmadan ezan okur, tıpkı Bilâl gibi, diğeri de tanyeri ağardıktan sonra okur, tıpkı İbnu Ümmi Mektûm gibi.
Nevevî'ye göre müezzinin birden fazla olması halinde hepsinin bir defada değil, ayrı ayrı okuması efdaldir. Cami büyükse her biri bir köşede okur, küçükse hepsi beraber, aynı anda okuyabilirler. Vakit olduğu takdirde sıra ile hepsinin ayrı ayrı okuması müstehabtır. Beraber okumak cemaate hoş gelmeyecek olursa bir tanesi okur. İhtilaflar kur'a ile halledilir.
İkâmet'e gelince, bunu bir tanesi yapar. İkâmet, ezanı ilk okuyanın hakkıdır. Müezzinler hep bir ağızdan ezan okumuşsa ikâmeti biri getirir. İhtilaf olursa kur'a çekerler. Cami büyük olur, ihtiyaç da duyulursa iki müezzin ikâmet okuyabilir. Bu cevaz hem Şâfiî ve hem de Hanefî

mezhebi için mevzubahistir. Vazifeli müezzin varsa onun öncelik hakkı vardır. Cemaatten biri erken davranıp ikâmet getirecek olsa da yeterlidir.

2- İbnu Ümmi Mektûm âmâ bir zattır. Şu halde âmânın müezzinlik yapması câizdir.

3- Hz. Âişe, İbnu Ümmi Mektûm'u âmâ diyerek tavsif etmiştir. Âlimler bu tavsiften hareketle, kişiyi tarif etmek gibi meşru bir maksadla, kusuruyla zikretmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Şu halde, böylesi bir tavsif, haram olan "gıybet"e girmez.[554]

ـ8ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولَ اللّهِ # لِبَلٍ: إذَا أذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ، وَإذَا أقَمْتَ فَأحْدِرْ، وَاجْعَلْ بَيْنَ أذَانِكَ وَإقَامَتِكَ قَدْرَ مَا يَفْرُغُ اكِلُ مِنْ أكْلِهِ، وَالشّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ، وَالمُعْتَصِرُ إذَا دَخَلَ لِقَضَاءِ حَاجَتِهِ. قالَ: وَ تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِى[. أخرجه الترمذي.»المُعْتَصِرُ« الذي يريد أن يأتى الغائط لقضاء حاجته.

8. (2471)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bilâl (radıyallâhu anh)'e:

"Ezan okuduğun zaman ağır ağır oku. İkâmet getirdiğin zaman da peş peşe serî oku. Ezanla ikâmetin arasına, yemek yiyenin yemeğinden, içenini içmesinden, üzerine sıkışarak helaya girmiş olanın heladan fâriğ olacağı bir zaman fasılası koy " diye talimat verdi. Şunu da ilave etti: "Beni görünceye kadar da (ikâmet için) kalkmayın."[555]

AÇIKLAMA:

1-Ezan okunurken, riayeti tavsiye edilen teressül, ezanın kelimelerini birbirinden keserek teker teker söylemek mânasına gelir. İbnu Kudâme teressülü, yavaşlık ve teennî diye açıklar. Böylece ezanın acele edilmeden, her kelimeye müstakil bir nefes tahsis ederek okunmasını ve mesela, baştaki dört tekbirin dört ayrı nefeste okunmasını tavsiye etmiş olmaktadır. Ancak Nevevî: "Ashabımız her iki tekbiri bir nefeste

okumayı, yani bidayette Allahu ekber Allahu ekber' bir nefeste, sonra Allahu ekber Allahu ekber'i bir ikinci nefeste okumayı müstehab addetmişlerdir" der. Nevevî'nin bu açıklaması Efendimizin, müezzinin söylediklerini tekrar etmeyi tavsiye ettiği -ki 2439 numarada kaydettik- hadiste belirtilen ezan okunuş tarzına uygundur.

2- İkâmette tavsiye edilen hadr ise teressül'ün zıddıdır. Aslen inmek, düşmek mânasına gelse de kıraatte sür'at, çabukluk demektir. Şârihler, sadedinde olduğumuz nebevî tavsiyeden, ikâmet okurken cümlelerin birbirini hazlıca takib etmesi, araya -ezanda olduğu gibi- fasıla girmemesi gerektiğini anlarlar. İbnu Kudâme: "Ezan gaib olana hitaptır, onun vurgulanarak söylenmesi uygundur. İkâmet ise hazır olana hitaptır, vurgulamaya gerek yoktur" der. Hz. Ömer, Beytu'l-Makdis'e müezzin tayin ettiği zaman: "Ezan okurken ağır ağır oku, ikâmet getirirken serî ol" tembihinde bulunmuştur.

3- Mu'tasır: Dilimizdeki "üzerine sıkışmak" tabirinin karşılığıdır. Büyük veya küçük abdesti sıkışıp, sıkıntısını hisseden, karnını veya fercini sıkan, dolayısiyle helaya girme ihtiyacında olan kimse mânasına gelir.

4- "Beni görünceye kadar kalkmayın" sözü müezzine tembihtir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mescid'in avlu kısmında inşa edilmiş olan hücrelerde ikâmet ediyordu. Namaz vakitlerinde, ihtiyaç anlarında mescide geçiyorlardı. Bu rivayet, Efendimizin sünnetleri hane-i saadetlerinde eda ettiklerini, farzı kılmak üzere mescide teşrif buyurduklarını göstermektedir: "Benim girdiğimi görmeden ikâmet getirmeyin, ben ne zaman kapıdan içeriye adımı mı atarsam ikâmet getirin, böylece farzın edasına hemen başlarız.." demiş olmaktadır.[556]

sahih olduğu belirtilen rivayet merfû'dur [Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözü]; diğeri mevkuf (Hz. Ebû Hüreyre'nin sözü). Bir vecihten mevkuf, bir başka vecihten merfû gelen rivayetler vardır. Kaideten merfû olması esastır.

2- Hadis, abdestsiz olarak ezan okumanın mekruh olduğuna delâlet etmektedir. Bazı kaynaklar, seleften birçoğunun ezan olsun, ikâmet olsun her ikisinin de abdestsiz olarak okunmasının câiz olmayacağına hükmettiklerini belirtir ise de, bu meselede Aynî, el -Hidâye'den naklen

şu hükmü kaydeder: "Müezzinin ezan ve ikâmeti abdestli olarak okuması gerekir, zîra ezan ve ikâmet şerefli zikirlerdir. Dolayısıyla bu zikirde taharet müstehabtır. Ancak, abdestsiz olarak ezan okumuş ise bu da câizdir. Şâfiî, Ahmed ve ilim ehlinin tamama yakını böyle hükmetmiştir. İmam Mâlik, ezanda değil, ikâmette taharetin şart olduğunu söylemişir. Atâ, Evzâî ve bazı Şâfiîler her ikisinde de şart olduğunu söylemişlerdir."
Başta Kûfîler olmak üzere abdestsiz olarak okunan ezanın câiz olduğuna hükmedenler şöyle bir mülahaza dermeyan ederler: "Ezan, namazın erkanlarından biri değildir, bu sebeple namaz için şart koşulan temizlik, burada şart olamaz, nitekim istikbâl-i kıble ve huşû da ezanda müstehab değildir, ezan sırasında elin kulaklara konması , muhtelif istikametlere yönelmeler huşûya zıddır."[557]

ـ12ـ وعن عثمان بن أبى العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]إنَّ مِنْ آخِرِ مَا عَهَدَ إلىَّ رسولُ اللّهِ #: أنْ اتَخِذَ مُؤَذِّناً يَأْخُذُ عَلى أذَانِهِ أجْراً[. أخرجه أبو داود، والترمذي واللفظ له .

12. (2475)- Osman İbnu Ebî'l-Âs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana en son vasiyetlerinden biri de, ezanına mukabil ücret almayan bir müezzin tutmamdı."[558]

AÇIKLAMA:

1- Osman İbnu Ebî'l-Âs,[559] Sakîflilerin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gönderdikleri murahhas içerisinde yer almış birisi idi. Hey'etin yaşça en küçüğü, İslam'ı öğrenme hususunda da en hevesli ve gayretlisi idi. Hey'et mensupları müzâkerelerle meşgulken o, gizli gizli gelip İslâm'ı tederrüs ediyordu. Samimiyetle müslüman oldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da onu Tâif'e veli tâyin ederek, gayretini mükafaatlandırdı. Vali olarak birinci ve mühim vazifesi namazları

kıldırmaktı. Vazifesi ile igili verdiği talimatlardın birinin müezzin tutmasıyla ilgili olduğunu sadedinde olduğumuz rivâyet göstermektedir.
2- Hadis sarîh bir ifade ile müezzinin, ezan mukabilinde ücret almasının mekruh olduğunu göstermektedir. Bu meselede farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, "Müezzinliği kabul sırasında ücret olarak bu hizmeti yürütecek kimse arar, bulamazsa, humsu'lhumustan vermesinde beis yoktur" vs.demişlerdir.
İbnu'l-Arabî der ki: "Sahih olan şudur: Ezan, namaz, kaza ve her çeşit dînî hizmetlere mukabil ücret alınması câizdir. Çünkü, halife bütün bu hizmetlere mukabil kendisi ücret almaktadır. Öyle ise onun bütün bu hizmetlerdeki naibleri de ücret alırlar... Bu meselede asıl, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözüdür: "Kadınlarımın nafakalarından ve âmilimin ihtiyacından sonra her ne bıraktı isem o sadakadır."
İbnu'l-Arabî, bu sözüyle, müezzini âmil'e kıyas etmiş olmaktadır. sadedinde olduğumuz hadis sahihtir, bu durumda İbnu'l-Arabî'nin kıyası, nassla çatışma halindedir. Ayrıca bu mevzu üzerine, İbnu Ömer'den rivayet edilen bir fetva mevcuttur ve onun fetvasına Ashâb'tan kimsenin itirazı vârid olmamıştır. İbnu Ömer'e: "Seni Allah için seviyorum" diyen bir" zata: Sana Allah için buğzediyorum" diye karşılık verir. Adam sebebini sorunca "Evet, çünkü sen ezana mukabil ücret istiyorsun" der. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan da: "Dört hizmet mukabili ücret alınmaz. Ezan, kırâatu'l-Kur'ân, mukâsım (şerîk) ve kaza" hadisi rivayet edilmişir.[560]
Tirmizî de sadedinde olduğumuz hadis hakkında şu notu düşer: "Ehl-i ilm indinde amel şöyledir: "Müezzinin, ezan hizmetine mukabil ücret almasını mekruh buldular ve müezzinin ezan hizmetini Allah rızası için yürütmesini müstehab addettiler."
Mezkûr hizmetlerin ve bâhusus müezzinliğin ücretsiz yapılması ideal ise de fiiliyatta müezzinlik hizmetini hasbî olarak yürütecek kimseleri bulmak imkânsızlık arzedebilir ve din hizmeti aksar. Böyle durumlarda İmam Mâlik (rahimehulla)'in يَأْمَنْ بِهِ "Bunda bir mahzur yoktur" fetvası esas alınmalıdır. Dört mezhebin dördü de haktır.[561]

ـ13ـ وعن أبى بَكْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ:]خَرَجْتُ مَعَ رسولِ اللّه # لِصَةِ الصُّبْحِ فَكَانَ مَا يَمُرُّ بِرَجُلٍ إِّ نَادَاهُ لِلصَّةِ أوْ حَرَّكَهُ بِرِجْلِهِ[. أخرجه أبو داود.

13. (2476)- Ebû Bekr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte sabah namazı için beraber çıktık. Uğradığı her adama namaz için sesleniyor veya ayağı ile dürtüyordu." [562]

AÇIKLAMA:

Hadis, sabah için hücre-i saâdetlerinden çıkan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidin Suffe bölümünden geçerek namazgâh'a geldiğini ifade etmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm, Suffe ashabından henüz kalkmamış olanları seslenerek uyandırmakta, seslenmekle uyanmayanları da ayağının ucuyla dürterek kımıldatmak sûretiyle uyandırmaktadır. Âlimler, bu hadisten hareket ederek; "Namaza uyanan kimselerin, uyanamıyanları uyandırması gerekir" diye hükmetmişlerdir. [563]

ـ14ـ وعن أبى أُمامة رَضِيَ اللّهُ عَنْه أو عن بعض أصحاب رسولِ اللّه #:]أنَّ بِ أخَذَ في ا‘‘قَامَةِ، فَلَمَا أنْ قَالَ: قَدْ قَامَتِ الصَّةُ؛ قَالَ رسولُ اللّه #: أقَامَهَا اللّهُ وَأدَامَهَا؛ وَقالَ في سَائِرِ ا‘‘قَامَةِ كَنَحْوِ حَدِيثٍ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه المذْكُورِ في فَضَائِلِ ا‘ذَانِ[. أخرجه أبو داود .

14. (2477)- Ebû Ümâme (radıyallâhu anh) veya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbından bir diğeri tarafından rivayet edildiğine göre, (bir seferinde) Bilâl (radıyallâhu anh) ikâmete başlamıştır. Kad kâmeti'ssalât deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Allah onu (namazı) ikâme etsin ve dâim kılsın!" buyurdu. İkâmetin geri kısmında, ezanın faziletleri bahsinden mezkûr olan Hz. Ömer hadisinde olduğu gibi (müezzinin söylediklerini tekrar şeklinde) hareket ediyordu." [564] [565]

ـ15ـ وعن نافع:]أنَّ ابن عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كانَ يَزِيدُ عَلى ا“قَامَةِ في السَّفَرِ إّّ في الصُّبْحِ فَإنَّهُ كَانَ يُنَادِى فِيهَا وَيُقِيمُ، وَكَانَ يَقُولُ: إنَّمَا ا‘ذَانُ لِ“مَامِ الَّذِى يَجْتَمِعُ النَّاسُ إلَيْهِ[. أخرجه مالك .

15. (2478)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh) sefer sırasında ikâmete sadece sabah namazından hem ezan, hem de ikâmet her ikisini okurdu. Derdi ki: "(Seferde ezana hacet yok, çünkü) ezan, kendisine cemaat gelecek olan imama mahsustur."[566]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre, İbnu Ömer, ezanın cemaat toplamak maksadıyla okunduğuna inanmakta, sefer sırasında cumâ ve cemaat sâkıt olduğu için ezanın bir mâna ve gereği kalmadığına hükmetmektedir. O'nun sabah ezanını ihmal etmeyişini Zürkânî şöyle açıklar: "Ezanı, sabaleyin okumak İslam'ın şiarını izhâr etmek içindir. Bir de o vakit küffâra saldırma vaktidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sefere çıkıp bir yere gelince bu vakitte ezan işitmezse saldırır, işitirse saldırmazdı."
İbnu Ömer'in sabah ezanını okuması; "Fecrin doğduğunu, beraberindekilerden uyuyanlara ve bîhaber olanlara duyurmak içindir, diğer vakitler ise zaten kimseye gizli kalmaz" şeklinde de açıklanmıştır.
Abdurrezzak'ın sahih bir rivayetinde İbnu Ömer şöyle der: "Ezan, başlarında komutanları olan ordu veya kafile içindir. Bu durumda namaz için toplanmaları maksadıyla namaz ezanı okunurken, böyle olmayanlara sadece ikâmet yeterlidir."

Sadedinde olduğumuz bu hadise rağmen, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den meşhur olan ve üç imam ve diğer pek çok âlimlerce de benimsenen görüşe göre, her namazda ezanın meşruiyyetidir. Atâ, bu hususta mübalâğa bile etmiş ve : "Eğer seferde iken ezan okunmamış, ikâmet getirilmemiş ise, namazı iade et" demiştir. Atâ'ya göre, ezan namazın sıhhati için şart kabul edilmiş olabilir.İbnu Abdilberr bu görüşe "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hazerde ve seferde ezanı terketmemiş olması"nı delil gösterir.

Sözün kısası, ulema, seferde olanın da ezan okumasının câiz olduğu, okuduğu takdirde sevap elde edeceği hususunda icmâ eder. Keza her müslüman beldede ezanın gereğinde de icma edlmiştir. Öyle ise bu sünnet yolcu üzerinden düşmez, zaten düşeceği hususunda icma yoktur. Bu söylenen hususlar, Zürkânî'ye göre, "Ezanın insanları toplamaktan başka bir mânası yoktur" diyenlerin zanlarının bâtıl olduğunu göstermeye yeterlidir. Ezanın insanları toplamadan öte pek çok fazîletleri rivayetlerde beyan edilmiştir, bir kısmı daha önce zikredildi.[567]

ـ16ـ وعن أبى جحيفة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ رَأى بً يُؤَذِّنُ، قالَ: فَجَعَلْتُ أتَتَبَّعُ فَاهُ هَاهُنَا وهَا هُنَا بِا٘ذَانِ[. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.زاد الترمذي: »وَأُصْبُعَاهُ في أُذُنَيْهِ«.

16. (2479)- Ebû Cuhayfe (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Hz. Bilâl (radıyallâhu anh)'i ezan okurken görmüştür. Der ki: "Ben, ezan okurken, onun ağzını şu tarafa, bu tarafa (sağa sola) dönerken takibe koyuldum."

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "İki parmağı kulaklarını üzerinde olduğu halde..."[568]

ـ17ـ وَعند أبى داود:]فَلَمَّا بَلَغَ حَىّ عَلى الصَّةِ حَىَّ عَلى الفَحِ لَوّى عَنُقَهُ يَمِيناً وَشِمَاً وَلَمْ يَسْتَدِرْ[.

17. (2480)- Ebû Dâvud'da şu ifadeye yer verilmiştir: "(Bilâl), hayye ala'ssalât, hayye ala'lfelâh cümlesine gelince boynunu sağa ve sola çevirdi, bizzat kendi dönmedi." [569]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, Hz. Bilâl'in ezan okuyuş şeklini kısmen tasvir etmektedir. Önceki rivayet, hayye ala'ssalât, hayye ala'lfelâh derken, Hz. Bilâl'in başını sağa ve sola çevirdiğini ifade edeken; ikinci rivayet, bu çevirme keyfiyetinin boyundan yapıldığını belirtmektedir. Yani Hz. Bilâl, bulunduğu yerde sâbit kalarak başını önce sağa çevirip hayye ala'ssalât demekte, sonra da sola çevirip hayye ala'lfelâh demektedir. Ezan sırasında Hz. Bilâl'in dönmesiyle ilgili rivayetler ihtilaflıdır. Bazıları döndüğünü beyan ederken bazıları dönmediğini ifade eder. İbnu Hacer, her iki görüşüde te'lif eder: "Döndü diyenler başın dönmesini, dönmedi diyenler vücudun dönmesini kasdetmiş olmalıdır." der.
Birinci rivayette Müslim'den kaydedilen ziyadeden Bilâl hazretleri'ni ezan okurken ellerini kulaklarının üzerine koyduğunu öğrenmekteyiz.
2- Hadis aslında uzundur, buraya son derece özetlenerek alınmıştır. [570]

EZAN BAHSİNE BİR TETİMME

EZANIN TARİHÇESİ

Ezan bahsi, mevzu üzerine kaydedilen rivayetlerin çokluğundan ve aralarındaki farklılıklardan da anlaşılacağı üzere, pekçok teferruâtı olan, ihtilaflı bir bahistir. Biz burada, münâkaşaya, farklı görüşlerin delillerine girmeden, muhtelif meselelerine ve cumhurca benimsenmiş olan kavillere kısa kısa işaretler koyacağız.

1- Ezan Mekke'de mi teşrî edilmiş, Medîne'de mi? diye farklı rivayetler olmuştur. Mekke'de başlatan rivayetlerin hepsi zayıftır. Ulema Medîne'de teşrî edildiğinde ittifak eder.
Medîne'de hangi yılda teşrî edilmiştir? Bu da çok kesin olmamakla beraber umumîyetle benimsenen kavl, hicretin birinci yılıdır. Mescidin inşasından sonra olmuştur
2- Bazı rivayetlerde ezanın Resûlullah'a vahyen geldiği, Mi'râc sırasında vahyedildiği ifade edilmiştir. Bu rivayetler zayıftır. Ezan Ashâbtan bazılarına rüyalarında öğretilmiştir.
3- Rüyada ezanı görmüş ve öğrenmiş olan sahâbelerin sayısıyla ilgili, muhtelif kitaplarda farklı rakamlar gelmiştir. On küsur, ondört, yedi gibi. Sahih rivayetler bunları reddeder. Ezanı rüyasında iki kişi görmüştir. Hz. Ömer ve Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anhümâ). Şu halde: "Namaz ezanını dünya semasında ilk okuyan Cibrîl (aleyhisselâm)'dir. O'ndan Hz. Ömer ve Hz. Bilâl işitti. Hz. Ömer, Resûlullah'a haber vermede önce davrandı..." şeklindeki rivayet de bir kıymet taşımaz.
4-Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ezan okumuş mudur? Bu da münâkaşa edilmiştir. Ancak bunu te'yid eden sahih bir rivayet yoktur.
5- İhticaca elverişli olmayan bazı rivayetlerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'in ezanından aldığı, Hz. Âdem yeryüzüne indiği zaman Cibrîl (aleyhisselâm)'in Âdem için ezan okuduğu beyan edilmiştir. İbnu Hacer bu rivayetleri "garib" olarak değerlendirir.
6- Ezanın okunuş tarzı bizzat Resûlullah tarafından Ebû Mahzûra'ya ta'lim edilmiş, onun muallimliğinde günümüze intikal etmiştir. Ezan sırasında, ellerin kulaklara konmasından, hay'aleteyn'de başın sağa sola çevrilmesine, minarede muhtelif cihetlere dönülmesine kadar, bilinen pekçok teferruât Resûlullah'ın ilk müezzinlerinden rivayet edilmiştir, yani hepsi Efendimizin ta'limine dayanmaktadır.
7- Ezanın hükmü husûsunda da ihtilaf edilmiştir. Bunun sebebi, menşeinin meşverete dayanmış olmasıdır. Zîra, rivayetlerden anlaşılacağı üzere, namaz vaktini duyurma ihtiyacı zuhur edince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "ne suretle duyurma yapalım?" diye istişâre açmış, muhtelif teklifleri dinlemiş, hiç biri kabul edilmeden

dağılınmıştır. Sonra rüyada bazı sahâbîlere ezan öğretilmiş, ilk defa Abdullah İbnu Zeyd gelip gördüğünü anlatmış, Resûlullah bunu Bilâl (radıyallâhu anh)'e öğretmesini ve bununla ezan okumasını söylemiş, ezanı duyan Hz. Ömer, rüyada bunun kendisine, de öğretildiğini beyan edince mesele iyice kuvvet kazanmış, hak küya olduğu tebeyyün etmiştir. Zîra Sekîne Hz. Ömer'in diliyle konuşmaktadır.
Görüldüğü üzere, ezanın menşei müşâvereye dayanır. Müşâvere ise mendub bir fiilidir. Öyle ise ezan daha ziyade mendubâta yakın gözükmektedir. Acaba mendub denebilir mi? Bu, hatıra gelebilecek bir soru ise de Resûlullah'ın tatbikatı açısından bakınca vâcib olduğu anlaşılır. Çünkü, Aleyhissalâtu Vesselâm onu takrîr etmiş, takrîrinde devam etmiş, hiç terketmemiş, terkini emretmemiş, terkine ruhsat da vermemiştir. Şu halde bu açıdan vâcibata daha yakındır. Ve bir kere daha tekrar edelim: "Dînimizin bir kısım vâcib , farz ve haramları Resûlullah tarafından va'z ve teşrî edilmiştir."[571]

İSTİKBÂLÜ'L-KIBLE

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه # مَا بَيْنَ المَشْرِقِ وَالمَغْرِبِ قِبْلَةٌ[. أخرجه الترمذي

1. (2481)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır."[572]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin ifade ettiği mâna hususunda ilim adamları ihtilaf etmiştir. Beyhakî, Irakî, Nevevî gibi meseleye eğilen müdakkik alimler bu hadisin her memlekete şâmil âmm bir hüküm taşımadığını, hadisteki hükmün

Medîne'ye ve kıble itibariyle Medîne'ye tâbi olan bölgelere ait olduğunu, bulunulan yere göre kıblenin kuzey ve güney ortasında vesair durumlarda da olabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim her nerede olunursa olunsun kıble Ka'be istikâmetinde olacağına göre, Ka'be'nin tam doğusunda yer alan bölgelerde kıble kuzeygüney ortasıdır. Yani kişi, kuzeyi sağına, güneyi de soluna alarak durur. Burada bir başka kıble câiz olamaz. Keza, Ka'be'nin batı istikâmetindeki bölgelerde yer alan kimseler de kuzeyi soluna, güneyi sağına alarak durur. Burada da kıble tek istikâmetedir ve doğuyadır.[573]

ـ2ـ وعن نافع:]أنّ عُمَرَ بنَ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: مَا بَيْنَ المَشْرِقِ وَالمَغْرِبِ قِبْلَة إذَا تَوَجّهَ قِبَلَ الْبَيْتِ[. أخرجه مالك، واللّه أعلم .

2. (2482)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) dedi ki: "Kişi Beytullah istikâmetine yöneldi mi doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır."[574]

BEŞİNCİ BÂB

NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKÜNLERİ

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسُولُ اللّهِ # إذَا قَامَ إلى الصَّةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ ثُمَّ يُكَبِّرُ، فإذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ فَعَلَ مِثْلَ ذلِكَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَ يَفْعَلُهُ حِينَ يَرْفَعُ رَأسَهُ مِنَ السُّجُودِ[. أخرجه الستة.وفي أخرى: « يَفْعَلُ ذلِكَ حِينَ يَسْجُدُ« .

1. (2483)- İbnu Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza kalktığı zaman, ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırır sonra tekbir getirirdi. Rükû yapmak isteyince de (ellerini iki omuzu hizasına kaldırmak suretiyle) aynı şeyi yapardı. Rükûdan başını kaldırınca da aynı şeyi yapardı. Ancak bunu, secdeden başını kaldırırken yapmazdı."

Bir başka rivayette: "Bunu, secde ederken yapmazdı" denmiştir.[575]

ـ2ـ وفي أخرى:]وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذَلِكَ. وقالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبّنَا وَلَكَ الحَمْدُ[. وهذا لفظ الشيخين .

2. (2484)- Bir diğer rivayette: "Başını rükûdan kaldırınca, ellerini aynı şekilde kaldırır ve: "Semi'allâhu limen hamideh, Rabbenâ ve leke'lhamd. (Allah kendine hamdedeni işitir. Rabbimiz, hamd sanadır)" derdi" şeklinde gelmiştir.[576]

ـ3ـ وللبخارى في أخرى:]أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كانَ إذَا دَخَلَ في الصَّةِ كَبّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ[.

3. (2485)- Buhârî'nin diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) namaza girince tekbir getirir ve ellerini kaldırırdı." [577]

ـ4ـ وعند مالك وأبى داود:]أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كَانَ إذَا افتَتَحَ الصَّةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَإذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا دُونَ ذلِكَ[.

4. (2486)- Muvatta ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivayette de şöyle denmiştir: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) namaz için iftitah tekbiri getirince (namaza başlayınca), ellerini iki omuzu hizasına kadar kaldırırdı, rükûdan kalkınca daha aşağı kaldırırdı."[578]

ـ5ـ ولمالك في أخرى:]كانَ يُكَبِّرُ كُلّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ. قَالَ ابْنُ جُرَيجٍ: قُلْتُ لِنَافِعٍ: أَكَانَ يَجْعَلُ ا ُولى أرْفَعَهُنَّ؟ قالَ ً سَوَاءً، قُلْتُ: أشِرْ لى؟ فأشَارَ إِلى الثّدْيَيْنِ أوْ أسْفَلَ مِنْ ذلِكَ[.

5. (2487)- Muvatta'nın bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "(İbnu Ömer) eğilip doğruldukça her seferinde tekbir getirirdi."

İbnu Cüreyc der ki: "Nâfi'e (Yani İbnu Ömer ellerini) ilk kaldırmada öbürlerinden daha mı yukarı kaldırıyordu?" diye sordum. Bana:

"Hayır! eşitti" dedi. Ben tekrar:

"Öyleyse bana işaret et (göster)" talebinde bulundum. Göğsüne hatta daha aşağıya işaret etti."[579]

ـ6ـ و ُبى داود:]كانَ رَسولُ اللّهِ # إذَا قَامَ الى الصَّةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ وَهُمَا كَذلِكَ فَيَرْكَعُ. ثُمَّ إذَا أرَادَ أنْ يَرْفَعَ صُلْبَهُ رَفَعَهُمَا حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَ يَرْفَعُ يَدَيهِ في السُّجُودِ، وَيَرْفَعُهُمَا في كُلِّ تَكْبِيرَةٍ يُكَبِّرُهَا قَبْلَ الرُّكُوعِ، حَتَّى تَنْقَضِىَ صَتُهُ[.وله في أخرى: وَإذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ، وَإذَا انْحَطَّ إلى السُّجُودِ، وَ يَرْفَعَهُمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ .

6. (2488)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza kalktığı zaman ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırırdı. Sonra eller o halde iken tekbir getirirdi, rükûa

giderdi. Sonra belini doğrultmak isteyince ellerini tekrar iki omuz hizasına kadar kaldırır ve, "Semi'allâhu limen hamideh" derdi.
Secdede ellerini kaldırmazdı. Rükûdan önce getirdiği her bir tekbirde ellerini kaldırırdı ve bu hal namazın bitimine kadar devam ederdi."
Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Rükûdan doğrulunca, secdeye eğilince (kaldırır), iki secde arasında kaldırmazdı" denmiştir.[580]

ـ7ـ وللنسائى:]كانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إذَا دَخَلَ في الصَّةِ، وَإذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ، وَإذَا قَامَ بَيْنَ الرَّكْعَتَيْنِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ كَذَلِكَ حَذْوَ المَنْكَبَيْنِ[.

7. (2489)- Nesâî'nin rivayetinde şöyle gelmiştir: [Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm)] namaza girdiği zaman ellerini kaldırırdı. Rükûya gitmek istediği zaman, başını rükûdan kaldırdığı ve iki rek'at arasında kalktığı zaman aynı şekilde ellerini iki omuzunun hizasına kaldırırdı."[581]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz hadisler, iftitah tekbiri sırasında olsun, rükûya eğilirken veya rükûdan doğrulurken ve secdeye giderken olsun ellerin kaldırılmasıyla ilgilidir. İbnu Ömer'den farklı vecihlerde gelmiş olan bu rivayetlerin hepsi ref'ulyedeyn tabir edilen iki elin omuz hizasına kadar kaldırılmasını te'yid etmektedir.
Bu mesele ulema arasında münâkaşalı bir husustur. Çoğunluk, sadece iftitah tekbirinde değil, diğer rükûya giderken, rükûdan kalkarken,secdeye giderken çekilen tekbirler sırasında da ellerin kaldırılacağı hususunda ittifak ederler. Muhammed İbnu'n-Nasr el-Mervezî Kûfe elhi (Hanefîler) dışında, ulemanın ref'ulyedeyn'in meşruiyyetinde "icma" ettiğini söyler. Buhârî ref'u'lyedeyn'den bahseden hadisleri müstakil bir cüz'de toplamıştır.

Hülâsa, mesele üzerinde dermeyan edilen münâkaşaya girmeden şunu söyleyeceğiz: Hanefîler dışında kalan diğer mezhepler ref'ülyedeyn'de ittifak ederler.
Hanefîler ise sadece iftitah tekbiri sırasında ellerin kaldırılacağına inanırlar. Hanefîleri bu hükme sevkeden rivayet İbnu Mes'ud'dan gelir. Mezkûr rivayete göre Resûlullah ellerini sadece iftitah tekbirinde kaldırmış, diğer tekbirlerde hiç kaldırmamıştır. Hanefîlerin dayandıkları usûl kaideleri açısından bu rivayet daha sıhhatlidir ve amel etmeye elyaktır. Ref'u'lyedeyn'den bahseden İbnu Ömer rivayeti ise zayıftır, İbnu Mes'ud rivayeti varken onunla amel edilmez. Hanefî kitaplarının ve mesela Serahsî'nin kaydettiği - müteakiben kaydedilecek olandan
başka bu meseleye giren- bir başka rivayete göre, bu mevzu üzerine Ebû Hanife (radıyallâhu anh) ile Evzâî arasında Mekke'de ilmî bir münâzara dahi vukua gelmiş, Ebû Hanîfe kendi görüşündeki haklılığı müdafaa edince, Evzâî merhum sükût buyurmuş ve böylece hak vermiştir. Hanefî mezhebi açısından ehemmiyet taşıyan bu münâzara ile ilgili rivayeti aynen kaydediyoruz:

اِنَّهُ اِجْتَمَعَ هُوَ وَاْوْزَاعِىُّ فِى دَارِ الْحِنَّاطِينَ بِمَكَّةَ فَقَالَ اْوزَاعِىُّ َبِى حَنِيفَةَ مَا بَالُكُمْ َ تَرْفَعُونَ اَيْدِيَكُمْ فِى الصَّةِ عِنْدَ الرَّكُوعِ وَعنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنْهُ؟ فَقَالَ اَبُو حَنِيفَةَ ِنَّهُ لَمْ يَصِحَّ عَنْ رَسُولِ اللّهِ # فِيهِ شَئْ ءٌ فَقَالَ: كَيْفَ لَمْ يَسِحَّ وَقَد حَدَّثَنِى الزُّهْرِىُّ عَنْ سَالِمِ عَنْ اَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللّهِ # اَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ اِذَا افْتَتَحَ الصَّةَ وَعِنْدَ الرُّكُوعِ وَ عِنْدَ الرَّفْعِ مِنْهُ فَقَالَ اَبُو حَنِيفَةَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَاْسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ مَسْعُودٍ اَنَّ رَسُولَ اللّهِ # كَانَ َ يَرْفَعُ يَدَيْهِ اِّ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّةِ ثُمَّ َ يَعُودُ بِشَئْءٍ مِنْ ذلِكَ فَقَالَ اْوْزَاعِىُّ: اُحَدِّثُكَ عَنِ الزُّهْرِىُّ عَنْ سَالِمِ عَنْ اَبِيهِ وَتَقُولُ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ اِبْرَاهِيمُ؟ فَقَالَ: اَبُو حَنِيفَةَ كَانَ حَمَّادُ اَفْقَهُ مِنَ الزُّهْرِىِّ وَاِبْرَاهِيمُ اَفْقَهُ مِنْ سَالِمٍ وَعَلْقَمَهُ لَيْسَ بِدُونِ

اِبْرَاهِيمَ فِي الْفِقْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ وَلَهُ فَضْلُ الصُّحْبَةِ فَالْاَسوَدُ لَهُ فَضْلٌ كَبِيرٌ. وَعَبْدُ اللّٰهِ فَسَكَتَ اْلاَوْزَاعِىُّ.

"Ebû Hanîfe, Evzâî ile Mekke'de Dâru'l-Hınnâtîn'de (Buğdaycılar evi) toplanırlar. Evzâî, Ebû Hanîfe'ye: "Niye namazda rükûya gider ve rükûdan doğrulurken ellerinizi kaldırmazsınız" der. Ebû Hanîfe de: "Zîra bu konuda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sahih bir rivayet yoktur" cevabını verir.

Evzâî: "Nasıl olmaz? Zührî bana Sâlim'den, o da babasından, babası da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivayet ettiğine göre, Hz. Pegamber (aleyhissalâtu vesselâm) namaza başlarken, rükûya doğrulurken ellerini kaldırıyordu" der. Ebû Hanîfe de: "Hammâd'ın İbrahim'den, o da Alkame ve Esved'den, onlar da Abdullah İbnu Mes'ud'dan bize Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sadece namaza başlarken iftitah tekbiri sırasında ellerini kaldırdığını, bundan sonra namaz bitinceye kadar hiç kaldırmadığını rivayet etmiştir" der.

Evzâî de şöyle mukabelede bulunur: "Ben sana Zührî, Sâlim ve babası tarikinden rivayet ediyorum, sen bana Hammâd, İbrahim tarikinden rivayet ediyorsun (yani benim tarikim daha kısa ve âli bir tariktir). Ebû Hanîfe cevaben: "Hammâd, Zührî'den daha fakih (efkah) dir. İbrahim de Sâlim'den daha fakihtir. Alkame'ye gelince: "O fıkıh yönüyle İbnu Ömer' den geri değildir. Eğer İbnu Ömer'in Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le sohbeti varsa, öbürünün de sohbet fazîletinden nasibi var. Esved ise, O da büyük bir fazîlet sahibidir. Abdullah İbnu Mes'ud'a gelince O herkesçe malum, fazla söze ne hacet" der. Ebû Hanîfe'nin bu sözleri karşısında Evzâî sükût eder.[582]

Görüldüğü gibi, münâzara fevkalade ilmî ölçü ve kaideler çerçevesinde cereyan etmiştir. Evzâî hazretleri ref'u'lyedeyn'i isbat eden rivayetin ulvî bir senedle geldiğini söyler, yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e öbürüne nazaran daha kısa(üç kişi) bir senetle ulaştığını söyler. Bu noktada Evzâî haklıdır, çünkü ulemanın müştereken kabul ettiği bir prensip şudur: Diğer yönleriyle eşit olan müteârız iki hadisten

senedce ulvî olan, olana müreccahtır. Ama Ebû Hanîfe de kendi açısından haklıdır.Çünkü ona göre râviler fakih ise, fakih olmayanlara müreccahtır. Evzâî'nin zikrettiği râviler sıka ise de fıkıh yönüyle Ebû Hanîfe'nin râvileriyle kıyaslanamaz.Onlar fakih olmaktan çok muhaddistir. Ebû Hanîfe'nin râvileri muhaddis olduğu kadar da fakihtirler.
Evzâî hazretleri, Ebû Hanîfe'nin bu açıklaması karşısında sükût buyurur. Allah her ikisinden de razı olsun.
2- İftitah tekbiri sırasında el kaldırmanın hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir. Zâhirîler farz demiş ise de ulemanın ekseriyeti buna katılmamıştır.Vâcib diyen de olmuştur. Müstehap oluğunda icma'dan bahseden de vardır.
Keza tekbir getirmenin hükmü de münâkaşa edilmiş ise de ulema bunun da farziyyetine kâil değildir. Allah'ı ta'zim ifade eden bir tâbir vâcib ise de Allahu ekber tâbiri müstehabtır.
3- Âlimler, iftitah sırasında "el mi önce", "tekbir mi önce", "ikisi beraber mi?" diye münâkaşa etmişlerdir. Bu meseledeki ihtilaf, esas itibariyle rivayetlerden kaynaklanır. Zîra, bazısı önce elin kaldırılıp sonra tekbir getirildiğini ifade eder.Bazı Hanefîlerle Şâfiîler, ikisinin berabe olmasını (mukarene) esahh bulurken, Hanefîlerden bir kısmı önce elin kaldırılıp, sonra tekbir getirilmesini esas almışlardır. el-Hidâye'de bu görüş şöyle açıklanır: "Doğrusu önce elleri kaldırıp, sonra tekbir getirmektir. Zîra elleri kaldırmak, büyüklük sıfatını Allah dışındaki mahlukattan nefyetmektir, tekbir ise bu sıfatı Allah'a has kılmaktır. Bilindiği üzere nefyetmek kelime-i şehadette de önce zikredilmiştir. İsbat sonra zikredilmiştir.
Bu bâbta rivayetlerin ihtilafı, mesele üzerine Resûlulla'ın genişlik ve ruhsat teşrî ettiğini, hepsinin de sahih ve câiz olduğunu ifade eder. "Elleri kaldırma tekbirle beraber olmalıdır" diyenlerin bir kısmı, bunun hikmetini, "namazın başlamış olduğunu sağır duyar, kör de görür, ânında niyet ederler" şeklinde açıklamıştır.
Eli kaldırmanın hikmeti zımnında muhtelif açıklamalar yapılmıştır. Bazıları: "Dünyayı geriye atıp, bütün varlığı ile ibadete teveccüh etmektir." Bazıları: "Namaza ta'zimdir", bazıları: "Allahu ekber sözüne

fiilini de uydurarak tam teslimiyet ve tam inkıyaddır", bazıları: "Kıyâmın kemaline işarettir", bazıları "Kul ve ma'bud arasındaki hicâbın kalkmasına işarettir." Bazıları: "Bütün bedeniyle kıbleye yönelmektir" vs. demiştir. Kurtubî, son kaydettiğimiz te'vili "en münasibi" diye değerlendirmiştir. İmam Şâfiî'ye, "Elleri kaldırmanın mânası nedir?" diye sorulunca: "Allah'a ta' zim, Resûlünün sünnetine ittibadır" şeklinde cevap vermiştir. İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer'in: "Elleri kaldırmak namazın zînetlerindendir" dediğini rivayet eder. Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh): "Her kaldırmada on sevap vardır, her bir parmak için bir sevap vardır" buyurmuştur.

4- Ellerin nereye kadar kaldırılacağı da rivayetlerde farklıdır. Fukaha da bu hususta ihtilaf etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî ve İmam Mâlik omuzlara kadar kalkacağına hükmetmişlerdir. Hanefîlere göre kulakların yumuşağına kadar kalkmalıdır. Yani baş parmak kulak yumuşağına değmeli, diğerleri kulakla yan yana gelmelidir.[583]

8ـ وعن عَلْقَمَةَ قال:]قالَ لَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ يَوْماً أَ أُصَلِّى بِكُمْ صَةَ رَسُولِ اللّهِ #. قَالَ فَصَلّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إّ مَرَّةً وَاحِدَةً مَعَ تَكْبِيرَةِ اِفْتِتَاحِ[.

8. (2490)- Alkame (rahimehullah) anlatıyor: "Size Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazıyla namaz kıldırayım mı?" dedi ve namaz kıldı. Bu namazda ellerini bir kere iftitah tekbiri sırasında kaldırdı, başka kaldırmadı."[584]

9ـ وفي أخرى:]كانَ رسولُ اللّهِ # يُكَبِّرُ في كُلِّ خَفْض وَرَفْعٍ وَقِيَامٍ وَقُعُودٍ، وَأبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما[. أخرجه أصحاب السنن .

9. (2491)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her eğilip doğrulmalarda, kıyâm ve oturmalarda tekbir

getirirdi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) de aynı şekilde tekbir getirirlerdi."[585]

AÇIKLAMA:

Önceki açıklamada belirttiğimiz üzere Hanefîler, "Namazda ellerin sadece iftitah tekbiri sırasında kaldırılması gerekir, rükûya giderken veya rükûdan doğrulurken veya secdeye giderken eller kaldırılmaz" diye hükmederken, bu rivayetle bu mânada birkaç başka rivayeti esas almışlardır. Müteakiben kaydedilecek olan da aynı hükmü te'yid eder.
Şerh kitaplarında hadisin sıhhati üzerine açıklamalar, münâkaşalar dermeyan edilmiştir, burada teferruât faidesizdir.[586]

ـ10ـ وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ رسولَ اللّهِ # إذَا افْتَتَحَ الصَّةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إلى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ ثُمَّ َ يَعُودُ[. أخرجه أبو داود .

10. (2492)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı iftitah tekbiri alırken gördüm. Ellerini kulaklarına yakın kaldırmıştı. Sonra (namazdan çkıncaya kadar) başka kaldırmadı."[587]

ـ11ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ كانَ يُصَلِّى بِهِمْ فَيُكَبِّرُ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ. فَقِيلَ لَهُ: مَا هذَا التَّكْبِيرُ؟ فقَالَ: إنَّهَا لَصَةُ رَسُولِ اللّهِ #[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.وعن أبى داود والترمذي: »كَانَ إذَا كَبَّرَ نَشَرَ أصَابِعَهُ«.وفي أخرى للترمذي: »كَانَ يُكَبِّرُ وَهُوَ يَهْوى« .

11. (2493)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den yapılan rivayete göre, halka namaz kıldırdığı zaman, her eğilip doğrulmada tekbir getirirdi.

Kendisine:
"Bu tekbirler de ne?" dendiği vakit:
"Bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazıdır!" diye cevap verirdi."
Bu hadis, Sahiheyn'in rivayetine lafzen uygundur. Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin bir rivayetinde: "(Ebû Hüreyre) tekbir getirince parmaklarını açardı" denmiştir.
Tirmizî'nin bir diğer rivayetinde "O eğilirken tekbir getirirdi" denmiştir. [588]

ـ12ـ وفي أخرى ‘بى داود:]لَوْ كُنْتُ قُدَّامَ النَّبىِّ # لَرَأيْتُ إبْطَيْهِ [.

12. (2494)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Şayet Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ön cihetinde olsaydım koltuk altlarını görürdüm (kollarını öylesine yüksek kaldırırdı)."[589]

ـ13ـ وفي أخرى للنسائى:]أنَّ أبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه جَاءَ إلى مَسْجِدِ بَنِى زُرَيْق وقالَ: ثَثٌ كانَ رَسولُ اللّهِ # يَعْمَلُ بِهِنَّ

تَرَكَهُنَّ النَّاسُ: كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ في الصَّةِ مَدّاً وَيَسْكُتُ هُنَيْئَةً. وَيُكَبِّرُ إذَا سَجَدَ[.

13. (2495)- Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Beni Züreyk Mescidi'ne geldi ve dedi ki: "Üç şey var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları yapıyordu, halk ise terketmiş durumda... Namazda ellerini uzatarak kaldırırdı, (Fatihayı okuyunca kırâate geçmezden
önce) bir miktar sükût buyurdu, secdeye varınca (ve secdeden kalkınca) tekbir getirirdi."[590]

AÇIKLAMA:

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin bu hadisi çok farklı vecihlerde rivayet edilmiştir. Yukarıda 2493-2495 numaralı hadisler arasında bu vecihlerden bazıları kaydedilmiş olmaktadır. Bu rivayetlerden şu hususlar anlaşılmaktadır:

1- Namaz sırasında gerek rükû ve gerekse secdelere, hep eğilip doğrulamalarda telaffuz edilen tekbirler -ki bunlara intikal tekbiri de denir- sünnettir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunlara, namazda yer vermiş, Ebû Hüreyre hazretleri de, namaz kılarken bu tekbirleri getirmiş ve bunun sünnet olduğunu ayrıca belirtmiştir.

2- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin: "Halk bunu bıraktı" diye yakınması, tarihî bir vak'aya işaret eder. Şârihlerimiz Benî Ümeyye'nin intikal tekbirlerini terkettiğini belirtir. Tekbiri terk edenler arasında Hz. Muâviye, Ziyâd, Ömer İbnu Abdilaziz'in de ismi geçer. İbrahim Nehâî, "Tekbirleri ilk noksan bırakanın Ziyâd olduğunu", "Ebû Hüreyre ise -soru üzerine- Hz. Muâviye olduğunu" söylemiştir. Bir başka rivayet bu meselede ilk şahsın Velîd İbnu Ukbe olduğunu zikreder.

Görüldüğü üzere, seleften bazıları intikal tekbirlerini getirmezlermiş. Bazı alimler intikal tekbirlerinin cemaat namazına ait olduğunu bile söylemiştir. Abdurrahman İbnu Ebzâ'dan gelen bir rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de intikal tekbirlerini getirmediği söylenmiştir. Şu halde tekbirin alınmadığına dair rivayetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kadar dayanmaktadır. Demek oluyor ki, Resûlullah, bunun farz olmadığını göstermek için zaman zaman terketmiştir. Ulema, bu sebepten olacak ki intikal tekbirlerinin "sünnet" olduğunu söylemiş, farz ve vâcib olmadığını belirtmiştir. İmam Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik hazerâtı bu kanaattedir. İmamlardan sadece Ahmed İbnu Hanbel bu tekbirlerin vâcib olduğuna hükmetmiştir. Bazıları: "Bu tekbirler namazın süsüdür, terkinde bir beis yoktur, bunlar daha çok cemaat namazında intikalleri cemaate duyurmak içindir" demiştir.

İntikal tekbirleri uzatılabilir de kısa da tutulabilir. Sözgelimi rükûdan secdeye giderken, secdeye varıncaya kadar uzatılması câizdir. Uzatma bilhassa Şâfiîler nezdinde efdaldir. Ayrıca bu tekbirler Hanefîlere göre tam eğilirken, tam doğrulurken alınmalıdır, daha önce veya daha sonra alınması câiz değildir.[591]

ـ14ـ وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ رَأى النَّبىَّ # رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ دَخَلَ في الصَّةِ كَبَّرَ[.
قال أحد الرواة:]حِيَالَ أُذُنَيْهِ ثُمَّ الْتَحَفَ بِثَوْبِهِ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلى اليُسْرَى. فَلَمَّا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ أخْرَجَ يَدَيْهِ مِنْ الثَّوْبِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا ثُمَّ كَبَّرَ فَرَفَعَ. فَلَمَّا قالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَفَعَ يَدَيْهِ. فَلَمَّا سَجَدَ سَجَدَ بَيْنَ كَفَّيْهِ[. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود، والنسائى
.

14. (2496)- Vail İbnu Hucr (radıyallâhu anh)'un anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, namaza girdiği sırada ellerini kaldırıp tekbir getirirken görmüştür.
[Râvilerden Hemmâm Resûlullah'ın ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdığını gösterdi.] (41) Sonra elbisesine gömüldü, sonra sağ elini sol elinin üstüne koydu. Rükûya gitmek isteyince, ellerini elbiseden çıkardı. Sonra onları kaldırdı, sonra tekbir getirdi ve rükûya gitti, semi'allâhu limen hamideh dediği zaman ellerini kaldırdı, secdeye gittiğinde ellerinin arasına secde etti."[592]

ـ15ـ و‘بى داود في أخرى قالَ:]ثُمَّ أَتَيْتُ المَدِينَةَ بَعْدَ فَرَأيْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أيْدِيهُمْ إلى صُدُورِهِمْ في افْتِتَاحِ الصَّةِ وَعَلَيْهِمْ بَرَانِسُ وَأكْسِيَةٌ[.

15. (2497)- Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "...Sonra Medîne'ye geldim, gördüm ki (halk, namazı) üzerlerinde bürnuz ve kisalar(42) olduğu halde kılıyor ve namaza başlarken ellerini göğüslerine kadar kaldırıyor."[593]

ـ16ـ وفي أخرى قالَ:]صَلّيْتُ مَعَ رَسولِ اللّهِ #، فَكَانَ إذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ الْتَحَفَ. ثُمَّ أخَذَ شِمَالَهُ بَيَمِينِهِ وَأدْخَلَ يَدَيْهِ في ثَوْبِهِ. فَإذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ أخْرَجَ يَدَيْهِ ثُمَّ رَفعَهُمَا، وَإذَا أرَادَ أنْ يَرْفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ سَجَدَ وَوَضَعَ وَجْهَهُ بَيْنَ كَفّيْهِ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ السُّجُودِ أيْضاً رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى فَرَغَ مِنْ صَتِهِ[.

16. (2498)- Bir diğer rivayette der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte namaz kıldım. Tekbir getirdiği zaman ellerini kaldırıyor, sonra (elbisesine) gömülüyordu. Sonra sol elini sağ eliyle tutuyor, ellerini elbisesine sokuyordu, rükû yapmak istediği zaman ellerini çıkarıp sonra kaldırıyordu. Rükûdan başını kaldırmak isteyince de ellerini kaldırıyor, sonra secde ediyordu. (Secdede) yüzünü elleri arasına koyuyor idi. Keza başını secdeden kaldırınca da ellerini kaldırıyordu. Namaz bitinceye kadar (her rek'atte böyle yapıyordu)." [594]

ـ17ـ وفي أخرى:]أنَّهُ رَفعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَانَتَا بِحِيَالِ مَنْكِبَيْهِ، وَحَاذَى بِإبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَا[.

17. (2499)- Bir diğer rivayette şöyle der: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ellerini, omuzları hizasına kadar kaldırdı. Baş parmaklarını da kulaklarıyla, hizaladı, sonra tekbir getirdi."[595]

ـ18ـ وفي أخرى:]رَآهُ # رَفَعَ يدَيْهِ مَعَ التَّكْبِيرَةِ[.وفي أخرى: »رَفَعَ إبْهَامَيْهِ إلى شَحْمَةِ أُذُنَيْهِ« .

18. (2500)- Bir diğer rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı iftitah tekbiriyle birlikte ellerini kaldırırken görmüştür."[596]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'ın namazı nasıl kıldığını bize bütün teferruâtıyla rivayet eden bu yüce sahâbî Vâil İbnu Hucr, Hadramevtlidir. Babası oranın şeflerindendir (Melik). Kavminin elçisi olarak Resûlullah'a biat etmek üzere Medîne'ye hareket eder etmez, Aleyhissalâtu Vesselâm, onun geleceğini Ashâb-ı güzîn'e birkaç gün önceden haber vermiş ve şöyle demiştir: "Size uzak bir diyardan, Hadramevt'ten Vâil İbnu Hucr geliyor. Mûti, Allah ve Resûlünun aşkı ile dolu olarak geliyor. O, melikler hanedanının son evladıdır."
Efendimiz, Vâil yanına girince ziyade iltifat ve ikramda bulunur. Kendi yakınına çağırır. Ridâsını yere serer, bir kısmına onu oturtur, geri kalan kısmına kendisi oturur. Bu tavır, Resûlullah'ın nâdir talihlilere bahşettiği mühim ikramlardandır. Ayrıca Vâil (radıyallâhu anh)'e اَللّٰهُمَّ بَارِكْ فِى وَائِلَ وَوَلَدِهِ "Allahım Vâil ve evladlarını mübârek kıl" diye duâ eder.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Vâil'i Hadramevt'in mahallî şeflerine[597] âmil (genel vâli) tâyin eder, bazı arazilerin tasarrufunu bağışlar. Beraberinde (İslam'ın tebliği v.s. danışmanlık hizmetleri için) Hz. Muaviye'yi gönderir.
Vâil bilahare Kûfe'ye yerleşecek ve Hz. Muâviye'nin hilafetine kadar orada yaşıyacaktır. Muâviye ile karşılaşmış ve ondan ikram görmüştür.
Vâil, Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında olarak savaşta yer almış, Hadramevt'in bayraktarlığını yapmıştır.
Kendisinden oğulları Alkame ve Abdulcebbar rivayette bulunmuştur. Vâil'in, Resûlullah'tan sadedinde olduğumuz namazla ilgili hadislerin

dışında rivayetleri vardır.
Vâil (radıyallâhu anh), Hz. Muâviye'nin hilafeti yıllarında vefat etmiştir. Rivayete göre, Hadramevt'e Hz. Muâviye ile giderken yolda kendisi deve üzerinde, Hz. Muâviye yaya olarak yol alırlar. Hz. Muâviye, kumların sıcaklığından şikayet eder ve devenin terkisine almasını söyler.
"Sen meliklerin terkisine binemezsin" cevabını verir. Ayakkabısını bari emaneten vermesini rica eder.
"Devenin gölgesinden istifade et!" karşılığında bulunur. Hz. Muâviye'nin ikramına mazhar olunca: "Keşke o yolculuk sırasında devemin önüne alsaymışım!" diye hayıflanır.
2- Vâil (radıyallâhu anh)'in Ebû Dâvud'da yer alan bir ifadesi, Resûlullah'ın namazını kasdî bir nazarla tedkik ettiğini göstermektedir. Der ki: "(Kendi kendime): "Resûlullah namazı nasıl kılıyor iyice bir bakayım dedim... " Bu sebeple onun rivayetlerinde ince teferruâtlara rastlanır. Oturma sırasında ellerin, parmakların, ayakların durumu gibi. Yukarıda kaydedilen rivayetlerde yer verilen mühim hususlar şöyle özetlenebilir:
***** Namaz sırasında elbise boldur. Tekbirden sonra "gömülme" olarak ifade ettiği müşahade bunu ifade eder. Bidayette rahatça sarkan bürnuz, eller bağlanınca ve vücud huşû ile sabit kalınca, elbisenin daralarak kolları örtmesi, -veya elbisenin bol ve uzun olan yenleri içerisinde-kolların kaybolması gibi durumlar bunu ifade eder.
***** Eller sadece ittitah tekbirinde değil, her intikalde kaldırılmaktadır. Kaldırma, bazan "göğüs", bazan da "kulak" hizasına kadar diye ifade edilmiştir.
***** Sağ el sol elin üstünde olacak şekilde eller önde bağlanmaktadır. Ebû Dâvud'un bir rivayetinde bu bağlama daha teferruâtlı tasvir edilir: "Sağ elini sol avcunun sırtı, bileği ve kolu üzerine gelecek şekilde koydu."
***** Secdede eller aralıklı olarak konmakta, baş ikisi arasına secde etmektedir. Rivayette eller omuza göre daha mı ilerde, daha mı geride yoksa aynı hizada mı belli değildir. Bazı şârihler: "Omuzların hizasına koydu" şeklinde açıklama getirmiş ise de, metinde buna hükmetmeye imkan tanıyan bir karîne mevcut değildir."

***** Oturuş sırasında ayak ve ellerin vaziyeti de tasvir edilmiştir. Hz. Vâil'in bu tasviri 2644 numaralı hadiste kısmen gelecektir.

***** Secdeden başını kaldırınca ellerini kaldırması, alimlerin büyük çoğunluğunca rivayet hatası olarak değerlendirilmiştir. Bu ziyade, hadisin diğer vecihlerinde mevcut değildir. Bâbın başında İbnu Ömer'den kaydedilen rivayetler (2483, 2488) secdede ellerin kaldırılmasını reddederler. Bu hadisler sıhhatçe üstündür. Ulemanın kâhir çoğunluğunca reddedilse de Ebû Bekr el-Münzir, Ebû Ali et-Taberî ve bazı hadisciler secdeden kalkarken elleri kaldırmanın müstehap olduğunu söylemiştir.[598]

ـ19ـ وعن سعيد بن الحرث المعلى قالَ:]صَلّى لَنَا أبُو سَعِيدٍ الخُدْرِىِّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه. فَجَهَرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأسَهُ مِنْ السُّجُودِ، وَحِينَ سَجَدَ، وحِينَ رَفَعَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ، وقالَ: هكَذَا رَأيْتُ النَّبىَّ #[. أخرجه البخارى .

19. (2501)- Saîd İbnu Haris el-Muallâ (rahimehullah) anlatıyor: "Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) bize namaz kıldırdı. Secdelerden başını kaldırırken, secdeye giderken, iki(nci)rek'atten kalkarken, tekbirlerini cehrî (sesli) olarak getirdi ve sonunda:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı böyle yapar gördüm!" diye açıklamada bulundu."[599]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer Buhârî Şerhi'nde hadisin bir başka vechini kaydeder. Buna göre, Medîne'de imamet vazifesini yürüten Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) bir ara hastalanır. O'nun yerine imâmete geçen Ebû Saîdi'l-Hudrî namazı kıldırır. İftitah ve rükû tekbirlerini cehrî yapar. Namaz bitince kendisine: "Halk kıldırdığın namaz hususunda ihtilafa düştü" denilir. Bunun üzerine minberin yanına giderek:

"Vallahi, ben namaz hususunda ihtilaf etmiş veya etmemişsiniz ona karışmam. Ancak ben Resûlullah'ın namazı böyle kıldırdığını gördüm!" açıklamasında bulunur.
İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Görünen o ki, aralarında çıkan ihtilaf, tekbirlerin cehrî veya sırrî olmasıyla ilgilidir. Emevîlerden Mervân ve diğerleri, daha önce açıkladığımız üzere[600] tekbirleri sırrî (sessiz) okuyorlardı. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh), Mervân'in Medîne valiliği sırasında imâmet yapıyordu."
Yeri gelmişken şu hususu bir kere daha belirtelim: "Muvatta'da kaydedilen rivayete göre, Ebû Hüreyre'den meşhur olan tarz şöyledir: "O, secdeden kalkma esnasında tekbir getirir, -bazılarının yaptığı üzere- belini tam doğrultuncaya kadar te'hir etmezdi."[601]

ـ20ـ وعن مُطَرَّفِ بنِ عبداللّه قالَ:]صَلَّيْتُ خَلفَ عَليِّ بنِ أبِى طَالِبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه أنَا وَعِمْرَانُ بن حُصينَ. فَكَانَ إذَا سَجَدَ كَبَّرَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ كَبَّرَ، وَإذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.وعند النسائى: »فَكَانَ يُكَبِّرَ في كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَيُتِمَّ الرُّكُوعَ« .

20. (2502)- Mutarrif İbnu Abdillah (rahimehullah) anlatıyor: "Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh)'in arkasında ben ve İmrân İbnu Husayn beraber namaz kıldık. Ali (radıyallâhu anh) secde edince tekbir getiriyor, başını kaldırınca tekbir getiriyor, iki(nci) rek'atten kalkınca yine tekbir getiriyordu."[602]
Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: "Her eğilme ve her kalkmada tekbir getirir, rükûyu tamamlardı."[603]

AÇIKLAMA:

1- Gerek önceki hadiste ve gerekse burada "iki rekatte tekbir..." tâbirini âlimler iki surette anlamışlardır:

a) Her iki rek'atte, ikinci secdeden sonra kıyâma kalkarken tekbir getirdi...

b) İkinci rek'atte teşehhüd'den sonra üçüncü rek'ate kalkış esnasında tekbir getirdi...

Biz tercümeyi, iki mânayı da muhtemil olsun diye iki(nci) rek'at şeklinde yaptık.

2-Bu rivayet de İbnu Hacer'in te'viline göre, zâhiren yeterince sarih olmasa da, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin tekbiri kalkma sırasında çektiğini ifade etmektedir.[604]

ـ21ـ وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّهِ #: كانَ إذَا قَامَ إلى الصَّةِ المكْتُوبَةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ وَيَصْنَعَ مِثْلَ ذَلِكَ إذَا قَضى قِرَاءَتَهُ وَأرَادَ أنْ يرْكَعَ، وَيَصْنَعُهُ إذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ، وَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ في شَىْءٍ مِنْ صَتِهِ وَهُوَ قَاعِدٌ، وَإذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ كَذَلِكَ وَكَبَّرَ[. أخرجه أبو داود .

21. (2503)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) farz namaza kalkınca tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı. Kıraatini tamamlayıp rükûya gitmek isteyince aynı şeyi yapardı. Rükûdan kalkınca da aynı şeyi yapardı. Oturur vaziyette iken ellerini hiçbir surette kaldırmazdı. İki(nci) secdeden de kalkınca ellerini aynı şekilde kaldırır ve tekbir getirirdi." [605]

AÇIKLAMA:

Şârihler burada geçen secdeteyn (iki secde) kelimesiyle rek'ateyn (iki rek'at) kasdedildiğini belirtirler. Çünkü, hadisin diğer vecihlerinde secdeteyn yerine rek'ateyn gelmiştir. İki(nci) rek'atten sonraki kalkışla,

teşehhüdden sonraki kalkışın kastedildiğini önceki açıklamamızda belirtmiştik. Şu halde, teşehhüd'den sonraki kalkışta ellerin kaldırılması müstehab olmaktadır.
Şunu da kaydedelim ki, sadece Hattâbi, burada geçen secdeteyn (iki secde) kelimesiyle, her rek'atte yapılan malum iki secdenin kastedildiğini söylemiş, ancak secde sırasında ellerin kaldırılacağını hiçbir fakihin söylemediğini belirterek kendisi gereksiz bir çıkmaza girmiştir. İbnu Raslân der ki: "Hattâbî, hadisin başka vecihlerinde secdeteyn kelimesinin yerine rek'ateyn kelimesinin kullanıldığını görmemiş olmalıdır. Görseydi, bu kelimeyi rek'ateyn'e hamlederdi."[606]

ـ22ـ وعن أبى قبة]أنَّ مَالِكَ بْنَ الحويرث رَضِيَ اللّهُ عَنْه رَأى النَّبىَّ # يَرْفَعُ يَدَيْهِ إذَا كَبَّرَ، وَإذَا رَكَعَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ حَتّى يَبْلُغَ بِهِمَا فَرُوعَ أُذُنَيْهِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.زاد النسائى في أخرى: »وَإذَا سَجَدَ وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ السُّجُودِ« .

22. (2504)- Ebû Kılâbe anlatıyor: "İbnu Hüveyris (radıyallâhu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (namaza başlarken) tekbir getirdiği, rükûya gittiği, rükûdan başını kaldırdığı zaman, kulağının üst kısmına ulaşıncaya kadar ellerini kaldırdığını görmüştür."[607]
Nesâî, bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "...secde ettiği ve secdeden başını kaldırdığı (zaman da ellerini kaldırırdı)."[608]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet namazda tekbirler sırasında ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda açıklamada bulunuyor. Hadiste geçen furû' kelimesi fer'in cem'idir, bir şeyin üst kısmı demektir. Kulağın üst kısmı olarak anlaşılmıştır. Ancak bazılarınca kulak memesi diye izah edilmiştir. Müslim'in bir rivayetinde "kulaklarının hizasına kadar" tabiri geçer.

Nevevî, bu hadislere dayanarak el kaldırma işi'ni şöyle tavsif eder: "Mezhebimizde (Şâfiî) ve cemâhir'in mezhebinde meşhur şekli şöyledir: Musalli, ellerini omuzları hizasında kaldırır, şöyle ki: Parmaklarının kenarları kulaklarının üst hizasında, başparmakları kulak memelerinin hizasında, avuçları omuzlarının hizasında olur. Şâfiî merhum, bu babta gelen farklılıkları böylece cem'etti ve diğer âlimler onun bu izahını yerinde buldu."
Aliyyü'l-Kârî de Mirkât'ta meseleyi Kadı İyâz'dan naklen şöyle açıklar: "İmamlar, iftitah tekbiri (tahrim) sırasında ellerin kaldırılmasına sünnet demekte müttefiktirler, ancak bunun nasıl olması gerektiğinde ihtilaf ederler. Mâlik ve Şâfiî, musallinin ellerini omuz hizasına kadar kaldıracağını, Ebû Hanîfe kulak hizasına kadar kaldıracağını söyler." [609]

ـ23ـ وعن النّضر بن كثير السعدى قال:]صَلّى إلى جَنْبى عَبْدُاللّهِ بن طَاوُسٍ في مَسْجِدِ الحَيْفِ فَكَانَ إذَا سَجَدَ السَّجْدَةَ ا٠ولى فَرَفَعَ رَأسَهُ مِنْهَا رَفَعَ يَدَيْهِ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ، فَأنْكَرْتُ ذَلِكَ. فَقُلْتُ لِوُهَيْب بن خَالِدٍ: فقَالَ وُهَيْبٌ: تَصْنَعُ شَيْئاً لَمْ تَرَ أحَداً صَنَعُهُ؟ فقَالَ ابنُ طَاوُسٍ: رَأيْتُ أبِى يَصْنَعُهُ؛ وَقالَ أبِى: رَأيْتُ ابنَ عَبَّاسٍ يَصْنَعُهُ، وَ أعْلَمُ إّ أنَّهُ قالَ كانَ النّبىُّ # يَصْنَعُهُ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

23. (2505)- Nadr İbnu Kesîr es-Sa'dî anlatıyor: "Abdullah İbnu Tâvus, Mescidü'l-Hayf'da yanıbaşımda namaz kıldı. İlk secdeyi yapıp secdeden başını kaldırdığı zaman ellerini yüzünün hizasına kadar kaldırmıştı. Ben bunu hoş bulmadım ve Vüheyb İbnu Hâlid'e söyledim. Vüheyb ona:
"Sen hiç kimsede görmediğin birşey mi yapıyorsun?" dedi. Ancak Tâvus cevaben:
"Babamın onu yaptığını gördüm. Üstelik babam şunu da söylemişti:
"İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) böyle yaptığını gördüm. Üstelik onun: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yapıyordu" demiş

olmasından başka bir şey de bilmiyorum."[610]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste sarih olarak, secdelerde baş, yerden kalkarken ellerin yüzün hizasına kadar kaldırılacağı ifade edilmektedir. Bu meseleye 2500 numaralı hadisin açıklamasının sonunda genişçe yer vererek ulemanın secdeden kalkarken ellerin kaldırılmaması gerektiğinde ittifak ettiğini belirttik. Burada şunu da ilave edelim ki, sadedinde olduğumuz hadisin râvilerinden olan Nadr İbnu Kesîr, kendisiyle amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiştir. Kütüb-i Sitte'de böyle hadisler yer alır mı? sorusuna cevabımız şudur: Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislerin durumlarını açıklarken zıddiyet hadisleri'nden bahsetmiş, müellifler bir bâbta gelen ve bazı âlimlerce amel edilmiş olan zayıf hadisleri de -zaafına dikkat çekmek maksadıyla- bilerek almışlardır. (Bu mevzu ileride tafsilatiyla ele alınacaktır). Bu çeşit hadislerin varlığı o kitaplara olan itimadımızı sarsmaz, bilâkis âlimlere olan saygı ve güvenimizi artırır. Onlar, kendisi açılarından, amel edilmeyecek kadar zayıf olan hadisleri de -onlarla amel eden bazı fakihler bulunduğu için- göstermiş olmakla ilmî bîtaraflıklarını ortaya koymuş olmaktadırlar.[611]

ـ24ـ وعن ميمون المكى:]أَنَّهُ رَأى عَبْدَ اللّهِ بنَ الزُّبَيْرِ وَصَلّى بِهِمْ، يُشِيرُ بِكَفّيْهِ حِينَ يَقُومُ، وَحِينَ يَرْكَعُ، وَحِينَ يَسْجُدُ، وَحِينَ يَنْهضُ لِلْقِيَامِ. فَيَقُومُ فَيُشِيرُ بِيَدَيْهِ، قالَ فَانْطَلَقْتُ إلى ابنِ عَبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما فَقُلْتُ إنِّى رَأيْتُ ابنَ الزُّبَيْرِ صَلّى صَةً لَمْ أرَ أحَداً يُصَلِّيها. فَوَصَفْتُ لَهُ هذِهِ ا“شَارَةَ، فقَالَ: إن أحْبَبْتَ أنْ تَنْظُرَ إلى صَةِ رَسولِ اللّهِ # فَاقْتَدِ بِصَةِ عَبْدَ اللّهِ ابْنِ الزُّبَيْرِ[. أخرجه أبو داود.

24. (2506)- Meymûn el-Mekkî, Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallâhu anh)'i gördüğünü ve kendilerine namaz kıldırdığını anlatmıştır. Devamla der ki: "Abdullah namazda kıyâm, rükû, secde ve secdeden kıyâma kalkma esnalarında elleriyle işaret yapıyordu (ellerini kaldırıyordu). İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a gittim. Ve:
"İbnu Zübeyr'i hiç kimsede görmediğim bir tarzda namaz kılıyor gördüm" deyip onun namazda yaptığı işareti anlattım. Bana:
"Eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazını görmekten hoşlanırsan, Abdullah İbnu Zübeyr'in namazına uy!" dedi."[612]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen işaret yapıyor ifadesinden maksad, elini kaldırmasıdır. Önceki hadiste olduğu gibi bu hadiste de, secdeden kalkarken elin kaldırılması meselesi, 2500 numaralı hadiste açıklandığı üzere, 2483 numarada kaydedilen müttefekun aleyh, İbnu Ömer hadisine muhalif olduğu için amel ve istidlale salih bulunmamıştır.[613]

ـ25ـ وعن عمران بن الحصين رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كَانَتْ بِى بَوَاسِيرُ فَسَألْتُ النّبىَّ # عَنِ الصَّةِ. فقَالَ: صَلِّ قَائِماً وَإنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِداً: فإنَّ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلى جَنْبٍ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

25. (2507)- İmrân İbnu'l-Husayn (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bende basur vardı. Namazı nasıl kılacağım diye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordum.
"Ayakta kıl, muktedir olmazsan oturarak kıl, buna da muktedir olmazsan yan üzeri (yatarak) kıl" buyurdu."[614]

ـ26ـ وفي أخرى:]أنَّهُ سَألَ النّبىَّ # عَنْ صَةِ الرَّجُلِ قَاعِداً. قالَ: إنْ صَلّى قَائماً فَهُوَ أفْضَلُ، وَمَنْ صَلّى

قَاعِداَ فَلَهُ مِثْلُ نِصْفِ أجْرِ الْقَائِمِ، وَمَنْ صَلّى نَائِماَ فَلَهُ نِصْفُ أجْرِ الْقَاعِدِ[.قال الخطابى: إن لم تكن لفظة نائماً مُدْرجة في الحديث من بعض الرواة، وقاس ذلك على صة القاعد أو اعتبر بصة المريض نَائماً إذا لم يقدر على القعود، فإن التطوع مضطجعاً للقادر جائز كما يجوز للمسافر إذا تطوع على راحلته؛ فأما من جهة القياس ف يجوز أن يصلى مضطجعاً كما يجوز له أن يصلى قَاعِداً ‘ن القعود شكل من أشكال الصة، وليس اضطجاع في شئ من أشكال الصة .

26. (2508)- Diğer bir rivayette geldiğine göre, İmrân Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kişinin oturarak kılacağı namaz hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ayakta kılarsa bu efdaldir. Kim de oturarak kılarsa, ona ayakta kılanın ecrinin yarısı verilir. Kim de yatarak kılarsa ona da oturarak kılanın ecrinin yarısı verilir" buyurdu."[615]

ـ27ـ وعن عبداللّه بن شقيق قال:]قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها: هَلْ كَانَ النّبىُّ # يُصَلِّى وَهُوَ قَاعِدٌ؟ قالَتْ نَعَمْ. بَعْدَ مَا حَطَّمَهُ النّاسُ، أوْ قالَ السِّنُّ[. أخرجه الستة .

27. (2509)- Abdullah İbnu Şakîk anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oturarak namaz kılar mıydı?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Evet! Halk -veya yaş demişti- O'nun dermanını kesince (yani insanların meseleleriyle ömrünü tüketince, dermandan kesilince demektir)."[616]

ـ28ـ وفي أخرى:]أنّ رسولَ اللّهِ # كانَ يُصَلَى جَالِساَ فَيَقْرأُ وَهُوَ جَالِسٌ فإذَا بَقِىَ مِنْ قِرَاءَتِهِ نَحْوٌ مِنْ ثَثِينَ أوْ أرْبَعِينَ آيَةً قَامَ فَقَرَأهَا وَهُوَ قَائِمٌ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ. فَفَعَلَ في الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مَثْلَ ذَلِكَ. فَإذَا قَضى صَتَهُ فإنْ كُنْتُ يَقْظَى تَحَدّثَ مَعِى، وَإنْ كُنْتُ نَائِمةً اضْطَجَعَ[.

28. (2510)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oturarak namaz kılar, oturduğu halde kırâat buyurur, kırâatinden takriben otuzkırk âyet kalınca kalkar, kırâatına ayakta devam eder, sonra rükûya ve secdeye giderdi. İkinci rek'atte aynen bunun gibi yapardı. Namazı bitince, ben uyanıksam benimle konuşurdu, uyuyor isem yatardı." [617]

ـ29ـ وفي أخرى للنسائى قالَ:]رَأيْتُ النّبىَّ # يُصَلِّى مُتَرَبِّعاً[.قال النِّسَائِى: وَ أحسب هذا الحديث إ خطأً

29. (2511)- Nesâî'de gelen bir rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı (oturarak namaz kılarken) bağdaş kurma şeklinde oturmuş gördüm."

Nesâî der ki: "Bu hadisin hatalı olduğu kanaatindeyim."[618]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıda kaydedilen on beş rivayet, oturarak namaz kılma ile alakalıdır. Oturarak namaz kılmanın hükmünde ulema fazla ihtilaf etmez. Sıhhati yerinde olan kimse için farzlarda câiz değildir, nafilelerde câizdir. 2508 numaralı hadis nafileye hamledilerek sevabının yarıya düşeceği belirtilir. Özrü olan kimsenin oturarak namaz kılması farzda da, nafilede de caizdir ve sevabından da eksilme olmaz. Sıhhati yerinde olanın oturarak namaz kılması caiz değildir, günaha sebeptir. Bunun helâl

olduğuna îtikad eden küfre düşer. Böyle bir îtikadla, bir farzı yani "kıyâm"ı inkar etmiş olur. Hanefî mezhebine göre, hakkında, mürted (yani dinden çıkmış) ahkâmı uygulanır.
2-Yatarak namaz meselesine gelince bunun cevazında biraz ihtilaf vardır:
***** Özre binaen yatarak farz namaz kılınabilir, bu hususta ihtilaf yoktur.
***** Nafileye gelince, bazı âlimler yatarak nafile kılınmayacağına hükmetmiştir. Hattâbî: "Yatarken nafile kılmaya cevaz veren tek alim bilmiyorum" der ve devamla şunları söyler: "Yatarak nafile kılmanın cevazını ifade eden ibare -râvilerden biri tarafından derc edilmeyip-Resûlullah tarafından söylenmiş ise, oturarak kılınan namazla kıyaslanmış veya muktedir olamayanın yatarak kılacağı namaza itibar etmiştir. Böylece bu hadise göre, oturmaya muktedir olanın yatarak kılacağı nafile câizdir, tıpkı yolcunun binek üzerinde nafile kılmasının cevazı gibi. Fakat bu kıyas söz götürür. Çünkü, oturma (kuud), namazın şekillerinden biri olduğu halde, yatma namaz şekli değildir. Öyle ise yatarak namaz kılmaya cevaz veren İmrân hadisi (2507-2508) farz kılacak olan hasta ile ilgilidir. Şöyle ki: -Yatarak kılmaya cevaz veren bir hastalığına rağmen- meşakkate katlanarak bu farzı oturarak kılmayı tercih edecek olursa, onun sevabı iki kat olur... Şu halde bu hadiste, meşakkate tahammül etmeye teşvik edilmektedir. Kişinin özrü sebebiyle oturarak kılması caiz ise de bazı sıkıntılara katlanarak ayakta kılması efdaldir ve daha sevaplıdır."
Kısaca Hattâbî, yatarak namaz kılma ruhsatını farza tahsis eder, nafile hakkında câiz görmez.
Hasan Basrî gibi bazı alimler, yatarak namazı nafilede de câiz görmüşlerdir. Tirmizî'nin kaydına göre Hasan Basrî: "Kişi dilerse ayakta, oturarak, yatarak nafile namaz kılabilir" demiştir. Bu görüşte Hasan Basrî yalnız değildir, âlimlerden bazıları kendisine katılmıştır. Müteahhirûn da bu görüşü sahih bulmuştur.
3- Oturarak veya yatarak kılınacak namazlarla ilgili ahkâm, kadın hakkında da, erkek hakkında da câridir, aralarında farklılık yoktur.
4- Oturarak namaz tecviz edilmiş ise de nasıl, ne şekilde oturulacağı hususunda hadiste kesin bir sarahat gelmemiştir. Hadisin ıtlakından her çeşit oturuş tarzının cevazına hükmedilmiş, bununla beraber efdal şekil

hangisidir? aranmıştır. Eimme-i selâseye göre bağdaş kurmaktır. Başka şekiller de söylenmiştir. Mamafih, zayıf da olsa bağdaş kurma (müterebbi) ile ilgili bir hadis de gelmiştir.[619]

ـ30ـ وعن أم سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]ما قُبِضَ رسولُ اللّهِ # حَتّى كانَ أكْثَرُ صَتِهِ جَالِساً إِّ المَكْتُوبَةَ، وَكانَ أحَبُّ الْعَمَلِ إلَيْهِ أدْوَمَهُ وَإنْ قَلَّ[. أخرجه النسائى .

30. (2512)- Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ölümüne yakın, farzlar dışındaki namazlarının çoğu oturarak idi. Ona göre, amellerin en güzeli, az da olsa devamlı olanı idi."[620]

ـ31ـ وعن حَفْصَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]مَا رَأيْتُ رسولَ اللّهِ # صَلّى في سُبْحَتِهِ قَاعِداً حَتّى كَانَ قَبْلَ وَفَاتِهِ بِعَامٍ فَكَانَ يُصَلِّى في سُبْحَتِهِ قَاعِداً، وَكانَ يُصَلِّى بِالسُّورَةِ فَيُرَتِّلُهَا حَتَّى تَكُونَ أطْوَلَ مِنْ أطْوَلَ مِنْهَا[.المراد »بِالسُّبْحَةِ« هنا: النافلة خاصة.»وَتَرْتيلُ الْقِرَاءَةِ« تبيينها وترك الْعَجَلَةِ فيها.

31. (2513)- Hz. Hafsa (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, nafile namazlarını kılarken, ölümüne bir yıl kalıncaya kadar hiç oturduğunu görmedim. Bundan sonra hep oturarak kıldı. Namazda sûreyi hep tertîl üzere okurdu. Bundan dolayı o sûre, aslında ondan daha uzun olan sûreden daha uzun görünürdü."[621]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de nafileleri oturarak kılmanın cevazını ifade eder. Hadisin bir başka vechinde "...ölümüne bir veya iki yıl kalıncaya kadar..." denmiştir. Yukarıdaki hadis, böylece zaman yönüyle biraz daha açıklık kazanmış olmaktadır.

2- Hadiste geçen "sübha" Mecma'u'l-Bihâr'da açıklandığı üzere, öncelikle mutlak olarak "namaz" ve "zikir" mânasına geler. Bu durumda farzlar da hükme dahil olur. Ancak, hadislerde sübha'nın hasseten nafileler için kullanıldığı olmuştur. Nitekim burada da öyledir. Lügaten sübha, tesbîh'ten gelir. Farz namazlardaki tesbîhler de nafiledir. Bu sebeple bütün nafile namazlara sübha denmiştir.

3- Tertîl, Kur'ân'ı ağır ağır okumaktır. Sûre, ağır ağır yani tertîl üzere okununca daha fazla zaman alacağı için, tertilsiz okumada daha kısa olan bir sûre tertîl üzere okununca daha uzun olmaktadır.

4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ömrünün son senesinde mazeret sayılacak derecede bir rahatsızlığı bilinmediğine göre, hadis oturarak nafile namazı kılmanın cevazına delâlet eder ki, ulemanın bunda icma ettiğini az yukarıda belirttik. Nafile namazlarda tertîl üzere Kur'ân okumak da müstehabtır.[622]

ـ32ـ وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]حُدِّثْتُ أنَّ رَسولَ اللّهِ # قالَ: إنَّ صَةَ الرَّجُلِ قَاعِداً عَلى نِصْفِ الصَّةِ. قالَ: فَأتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّى جَالِساً فَوَضَعْتُ يَدِى عَلى رَأسِهِ. فقَالَ مَالكَ يا عَبْدَ اللّهِ بْنَ عَمْرو؟ قُلْتُ: حُدِّثْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ أنَّكَ قُلْتَ صَةُ الرَّجُلِ قَاعِداً عَلى نِصْفِ الصَّةِ، وَأنْتَ تُصَلِّى قَاعِداً. قال: أجَلْ، وَلَكِنِّى لَسْتُ كَأحَدٍ مِنْكُمْ[. أخرجه مسلم ومالك والترمذي والنسائى.

32. (2514)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Kişinin oturarak kıldığı (nafile) namaz, normal şekilde kıldığı namazın (sevapca) yarısına denktir" buyurduğu söylenmişti. (Kendisinden sormak üzere) derhal yanına gittim. Varınca, Efendimizi oturarak namaz kılıyor buldum. Elimi başının üzerine koydum. Bana:
"Ey Abdullah İbnu Amr! Meselen nedir?" dedi. Ben:
"Ey Allah'ın Resûlü, bana "Kişinin oturarak kıldığı namaz, normal namazın yarısına denktir" buyurduğunuz söylendi. Halbuki siz de oturarak kılıyorsunuz?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Evet öyledir. Ancak ben sizlerden biri gibi değilim" cevabını verdi." [623]

AÇIKLAMA:

1- Az yukarıda (2511. hadis) açıklandığı üzere, oturarak kılınan namaz sahihtir, ancak bir mazerete mebni olmadığı taktirde ayakta kılınan namazın sevabca yarısına denktir ve bu cevaz da nafileye hastır. Farz namazlar, mazeretsiz oturularak kılınamaz, zîra "kıyâm" yani ayakta durmak namazın farzlarından biridir.
2- Hadiste geçen, "Ben sizlerden biri gibi değilim" sözü, Resûlullah, (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu meselede de hususiyet arzettiğini ifade eder. Âlimler, bu hususiyete binaen, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, oturarak kıldığı nafilenin diğer mü'minlerin kıyâm halinde kıldıkları gibi olduğunu söylerler. Bunun en açık izahı şöyledir: Efendimiz, öğretmekle vazifelidir. Bu vazifesi icabı yaptıkları O'nun sevabına eksiklik getirmemelidir. Nitekim, oturarak kılmış olmasını ashâbın görmesi ve bunun rivayeti nice hükümlerin teşriîne sebep olmuştur. Bu sebeple elbette ki, Aleyhissalatu vesselâm diğer mü'minler gibi olmayacak, vazifesi icabı yaptıklarından nisbî bir sevab eksikliğine maruz kalmayacaktır.

3- Hadisin bir başka vechinde: "Elimi başımın üzerine koydum" denmiştir. Bu durumda, hayrete düşülünce takınılan tavır mevzubahistir. Resûlullah' ummadığı şekilde bulmuş, hayrete düşmüştür. Öbür durum, yani elini Hz. Peygamber'in başına koymuş olması, Efendimizle aralarındaki samimiyeti ifade eder.[624]

ـ33ـ وعن مُحارب بن دِثار قال:]نَظَرَ حُذَيْفَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه إلى رَجُلٍ يُصَلِّى وَ يُقِيمُ ظَهْرَهُ. فَلَمَّا فَرَغَ قالَ لَهُ: أيَألَمُ ظَهْرُكَ؟ قالَ:َ. قالَ: إنَّكَ لَوْ مُتَّ عَلى حَالَتِكَ هذِهِ مُتَّ مُخَالِفاً لِسُنَّةِ رَسُولِ اللّهِ #[. أخرجه رزين.

قلت وهو في البخاري بلفظ]رَأى حُذَيْفَةَ رَجُ َ يُتِمُّ رُكُوعَهُ وَ سُجُودَهُ. فَلَمَّا قَضى صَتَهُ قالَ لَهُ حُذَيْفَةُ: مَا صَلَّيْتُ، وَلَوْ مُتَّ مُتَّ عَلى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِى فَطَرَ اللّهُ مُحَمّداً #، واللّهُ أعْلم[.

33. (2515)- Muhârib İbnu Disâr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh), namaz kılmakta olan ve bu sırada belini tam doğrultamayan bir adam görmüştü. Namazdan çıkınca:

"Sırtında bir rahatsızlığın mı var?" diye adama sordu.

"Hayır!" cevabını alınca:

"Şayet, bu halin üzere ölecek olsan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine muhalefet üzere ölürsün" dedi."

Rezin ilavesidir.

Derim ki: "Bu rivayet Buhârî'de şu şekilde gelmiştir: "Huzeyfe, (namazda) rükû ve secdesini tamamlayan bir adam görmüştü. Namazını kılıp bitirince Huzeyfe (radıyallâhu anh) ona:

"Sen namaz kılmadın. Eğer ölecek olsan, Allah'ın Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, yarattığı fıtrattan başka bir fıtrat üzere ölürsün" dedi. Gerçeği Allah bilir."[625]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde: "... Adam gagalıyor secdeyi tamamlamıyordu....." ziyadesi mevcuttur. Ahmet İbnu Hanbel'in rivayetinde Huzeyfe (radıyallâhu anh)'nin adama: "Kaç yıldan beri namaz kılıyorsun?" diye sorup "kırk yıldan beri!" cevabını aldığı belirtilir. Bu durumda, adamın yuvarlak hesap veya mübâlağa olarak böyle söylediği anlaşılır. Çünkü, Huzeyfe'nin vefatı 36 hicrî yılı olduğu düşünülürse, namazın henüz farz olmadığı bir tarihe kadar gidilme ihtimali oluyor.

2- Hadisle istidlal eden âlimler, secde ve rükû vaziyetlerinde tuma' nîne denen bir miktar durmanın vâcib olduğuna, bunun ihlalinin namazı iptal edeceğine hükmetmişlerdir. Hadisten çıkarılan diğer bir hüküm, namazı terkedenin küfrüne hükmetmektir. Çünkü Huzeyfe (radıyallâhu anh), hadisin zâhirine göre, namazın bazı erkânını ihlal edenden İslâm'ı nefyetmektedir. "O, bazı erkanı ihlal edenin İslam'ını nefyederse, tamamen bırakandan İslâm'ı nefyetmek evlâ olur" denmiştir. Ancak hemen belirtelim ki, bu istidlal, "fıtrat" kelimesi ile "dîn" kastedilmiş olma faraziyesine dayanır. Nitekim, Müslim'de de geldiği üzere, namaz kılmayana küfr ıtlak olunmuştur. Bu ıtlakı bazı âlimler hakikati üzere, namazı kabul ederken, bazıları "zecr" de mübâlağa "olarak anlamıştır. Hattâbî der ki: "fıtrat" millet veya dîn demektir. Ancak burada "fıtat'la sünnet kastedilmiş olma ihtimali vardır. خمس من الفطرة "Fıtrattan olan beş şey ...." hadisinde olduğu gibi.[626] Şu halde Huzeyfe hazretlerinin adam gelecekte kendine çeki düzen versin diye onu azarlama gayesi gütmüş olabilir, tekfir gayesi değil. Nitekim, hadisin bir başka vechinde " نة محمد "... Muhammed'in sünneti..." tabirinin yer almasıda tekfiri kasdetmiş olduğuna bir karîne olabilir.[627]

ـ34ـ وعن أبى حازم قال:]قالَ سهل بن سعد رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: كانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى في الصَّةِ. قالَ أبو حازم: َأعْلمُهُ إِّ يَنْمِى ذلِكَ إلى رَسُولِ اللّه #[. أخرجه البخارى ومالك .

34. (2516)- Ebû Hâzım (rahimehullah) anlatıyor: "Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anhümâ) demişti ki: "İnsanlara, namazda sağ elini sol kolu üzerine koysun" diye emredilmişti. " Ebû Hâzım devamla der ki: "Ben onun (Sehl'in), bu hadisi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbet ettiğini biliyorum."[628]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, namazda kıyâm esnasında sağ elin sol kol üzerine konulacağına dair Resûlullah'tan emir çıktığını gösteriyor. Gerçi emri veren, rivayette, şârih değil ise de, böyle dînî bir emri Resûlullah'tan başka kimse veremeyceğine göre emrin kaynağı Aleyhissalâtu vesselâm'dır.

2- Nesâî ve Ebû Dâvud'da gelen Vâil hadisinde biraz daha teferruât yer alır: "(Resûlullah), sonra sağ elini, sol avucunun ve kol (kısmın)'dan bileğin üstüne koydu."

3- Eller bu şekilde bağlandıktan sonra konmuş olduğu yer hususunda rivayetler ihtilaflıdır:Bazıları: "Göğsün üzerine" der.

Bazıları: "Göğsün yanına" der. Bazıları: "Göbeğin altına" der.

Şârihler bu tarzın huşû haline en uygun olduğunu, gereksiz şeylerle (abesle) meşguliyeti önleyeceğini, keza bunun zelil bir taleb sahibinin hali olduğunu, dolayısiyle ibadetinin makbuliyetine müessir olacağını belirtirler. Bazıları da şöyle demiştir: "Kalb niyet mahallidir, kişinin elini onun üstüne koyması kalbi koruma azmini ifade eder, zira bir şeyi korumak isteyenin onun üzerine elini koyması adettendir."

İbnu Abdilberr, elin önde bağlanması hilafına Resûlullah'tan rivayet vârid olmadığını söyler. Sahâbe ve Tabiîn'in cumhuru bu görüştedir. Ancak İbnu'l-Kâsım, İmam Mâlik'ten ellerin yana salınmasını rivayet etmiş, ashabının çoğunluğu onu benimsemiştir.

4- Hadisin sonunda, râvi Ebû Hâzım, eli önde bağlama emriyle ilgili haberi anlatan Sa'd'ın bunu -sarih olarak zikretmemiş bile olsa- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbet ettiğini, yani merfû bir hadis

rivayet etmiş olduğunu belirtir. Rivayet zahirde merfû değil gibi gözükse de merfûdur. Çünkü hadiscilerin ıstılahında, Ashabın "bize emredilir" gibi sözü ref'e hamledilmiştir. Mesela Hz. Âişe'nin كُنَّا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ "Biz orucu kaza etmekle emrolunduk" sözü merfû kabul edilmiştir. Zîra, Ashâb'a bu emri verecek kaynak ancak Şâri'nin kendisi olabilir.[629]

ـ35ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ كانَ يُصَلِّى فَوَضَعَ يَدَهُ عَلى اليُسْرَى عَلى اليُمْنَى. فَرَآهُ رَسُولُ اللّهِ # فَوَضَعَ يَدَهُ اليُمْنى عَلى اليُسْرى[. أخرجه أبو داود واللفظ له، والنسائى .

35. (2517)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un anlattığına göre, namaz kılarken sol elini sağ eline koymuştur. Bunu gören Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bizzat elleriyle tutarak) sağ elini sol elinin üzerine koymuştur."[630]

ـ36ـ وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ رَسُولَ اللّه # إذَا كانَ قَائِماً في الصَّةِ قَبَضَ بِيَمِينِهِ عَلى شِمَالِهِ[. أخرجه النسائى .

36. (2518)- Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı namazda kıyâmda iken, sağ eliyle sol elinin üstünden tutmuş gördüm."[631]

ـ37ـ وعن إسماعيل بن أُمية قال:]قال سَألْتُ نَافِعاً عَنِ الرَّجُلِ يُصَلِّى وَهُوَ مُشَبِّكٌ يَدَيْهِ؟ فقَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما يَقُولُ: تِلْكَ صَةُ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ[. أخرجه أبو داود .

وفي رواية ذكرها رزين:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما رَأى رَجُ يَتَّكِئُ عَلى ألْيَةِ يَدِهِ الْيُسْرَى وَهُوَ قَاعِدٌ

في الصَّةِ. فقَالَ لَهُ:َ تَجْلِسْ هكذَا فَإنَّ هكذَا يَجْلِسُ الَّذِينَ يُعَذَّبُونَ[.

37. (2519)- İsmâil İbnu Ümeyye anlatıyor: "Nâfi merhuma namazda ellerinin parmaklarını kenetleyen kimse hakkında sormuştum. Bana: "Bu hususta Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'i işittim: "Bu, Allah'ın gadabına uğrayanların namazıdır" demişti diye cevap verdi."[632]
Rezîn'in ilave ettiği bir rivayette de şöyle denmiştir: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh), namazda kuûd halinde (otururken) sol elini kabası üzerine dayanan bir adam görmüştü, hemen müdahale ederek:
"Böyle oturma, zîra azaba uğrayanlar bu şekilde otururlar!" dedi.[633]

AÇIKLAMA:

1-Rezîn'in ilavesi, Ebû Dâvud'da gösterilen rivayetten lafzen biraz farklı ise de ifade ettiği mâna ve hüküm itibariyle aralarında fark yoktur.
2-Kenetleme diye tercüme ettiğimiz teşbîk Arapçada bir elin parmaklarını diğer elin parmak aralarına sokmak, tek yumruk haline getirmektir. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis bunu yasaklamaktadır. Kenetleme işinin hangi durumunda olduğu zikredilmemiştir. Bu durumda yasak mutlaktır; kıyâm halinde de câridir, kuud (oturma) halinde de.
Bu rivayet daha önceki hadiste (2518) beyan edilen adabı takviye eder. Yani kıyâm halinde eller kenetlenmez; sağ el, sol eli üst kısmından kavrar.
3- Rezîn ilavesinde, kuud'da elin yere dayanması yasaklanmaktadır. Dayanarak oturmayı yasaklayan hadis aynı mahreçten (yani İbnu Ömer' den) çıkmasına rağmen değişik vecihlerden gelmiştir, aralarında bazı farklılıklar da vardır.[634] Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde: نَهى رَسُولُ اللّهِ # اَنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ في الصَّةِ وَهُوَ مُعْتَمِدٌ عَلى يَدِهِ "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kişinin namazda eline dayanarak oturmasını yasakladı" şeklindedir.

İbnu Abd'l-Melik'in rivayetinde: نَهى اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلى يَدِهِ إذَا نَهَضَ في الصَّةِ

"(Resûlullah) namazda kişinin (kuuddan) kalkarken elinin üzerine dayanmasını yasakladı" şeklindedir.

İbnu Şebbüveyh'in rivayetinde: نَهى اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلى يَدِهِ في الصَّةِ

"(Resûlullah) kişinin namazda eli üzerine dayanmasını yasakladı" şeklindedir.

Fakihler bu farklılıklardan farklı yorum ve hükümlere ulaşmışlardır. Aliyyü'l-Kârî'nin el-Ezhâr'dan naklen kaydettiğine göre "Kişinin namazda dayanmasını, bazıları: "Teşehhüdde elini yere koyarak eline dayanmasıdır" diye; bazıları: "Kişinin namazda oturup, ellerini dizlerinin üzerine koymayıp yanlara salmasıdır" diye; bazıları: "Secdeye giderken elleri yere, dizlerden önce koymaktır" diye, bazıları: "Kalkma sırasında ellerini yere koyarak dayanmaktır" diye açıklamışlardır. Aliyyü'l-Kârî, hadisin metnine en uygun te'vili Ebû Hanîfe'nin yaptığını belirtir. Ebû Hanîfe'ye göre hadis, "Kişinin namazda kıyâma kalkarken ellerine dayanmasını yasaklamaktadır; yani kişi yere dayanmadan ayaklarının sırtı üzerinde doğrulmalıdır."

Görüldüğü üzere, Ebû Hanîfe kıyâma kalkarken elini yere dayamama hükmünde, hadisin Abdi'l-Melik tarafından rivayet edilen vechine; ayakların sırt kısmı üzerine dayanma hükmünde de Tirmizî'de gelen bir rivayete dayanmıştır: كَانَ رَسُولُ اللّهِ # يَنْهَضُ في الصَّةِ عَلى صُدُورِ قَدَمَيْهِ

"(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda (kıyâma kalkarken) ayaklarının sırtları üzerinde kalkardı."[635] (47)

ـ38ـ وعن أبى جُحيفة رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ: السُّنَّة وَضْعُ الكفِّ عَلى الكَفِّ في الصَّةِ وَيَضَعَهُمَا تَحْتَ السُّرَّةِ[. أخرجه رزين .

38. (2520)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Namazın) sünnetlerinden biri

namazda (sağ) avucu (sol) avuç üzerine koyup, her ikisini birlikte göbeğin altına yerleştirmektir."[636]

ـ39ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]نَهى النّبىُّ # عَنْ اخْتِصَارِ في الصَّةِ[. أخرجه الخمسة .

39. (2521)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda ihtisârı (elleri böğre koymayı) yasakladı."[637]

ـ40ـ وفي أخرى للبخارى عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ في خَاصِرَتِهِ، وَتَقُولُ إنَّ الْيَهُودَ تَفْعَلُهُ[.

40. (2522)- Buhârî'de Hz. Âişe'den yapılan bir diğer rivayette geldiğine göre: "Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ), kişinin ellerini (ihtisâr yaparak) böğrüne koymasını mekruh addeder ve: Bunu yahudiler yapar" derdi."[638]

ـ41ـ وفي أخرى ذكرها رزين قال:]نَهى رسُولُ اللّهِ # عَنْ اخْتِيَارِ في الصَّةِ وَغَيْرِهَا[.

41. (2523)- Rezîn'in rivayet ettiği diğer bir hadiste: "Resûlullah ihtisârı (eli böğre koymayı) namazda ve namaz dışında yasakladı" demiştir."[639]

ـ42ـ وعن زياد بن صُبيح الحَنْفى قال:]صَلَّيْتُ إلى جَنْبِ ابنِ عُمَرَ. فَوَضَعْتُ يَدَىَّ عَلى خَاصِرَتَىَّ. فَلَمَّا

صَلّى قالَ: هذَا الصَّلْبُ في الصَّةِ، وَكانَ النبىّ # يَنْهى عَنْهُ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائى .

42. (2524)- Ziyâd İbnu Sübeyh el-Hanefî anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in yanı başında namaz kıldım. Ellerimi de böğürlerime koydum. Namazı bitirince: "Bu, namazda haç(a benzemek)dir, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasaklamıştı" buyurdu."[640]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadiste ihtisâr'ın namaz içinde -ve hatta namazın dışında- yasaklandığını görmekteyiz.

İhtisâr nedir? Kısaca "elleri böğre koymak" diye tercüme ettiğimiz bu kelime bir çok mânada kullanılmıştır:

Hasr, hasîre lügaten insan koltuğunun alt kısmı ki böğür (veya bel dahi) denir. Tahassür, ihtisâr, elini beline koyma, deyneğe dayanmaz, özetleme gibi çeşitli mânalar taşır. Rivayetlerde kelime bu farklı mânalarda kullanıldığı gibi âlimler de bu kökten kelimelerin geçtiği rivayetlerde farklı mânalar üzerinde durmuşlardır. Şöyle ki:

***** Elleri böğre koymak ki sadedinde olduğumuz hadislerde bu mâna esastır, çünkü, bu mânada açıklama yapılmıştır. Bilhassa 2524 numaralı hadiste bu mâna pek sarihtir.

***** Sözü kısa tutmak. Namazda ihtisâr deyince bazı âlimler bu mâna üzerinde de durmuşlardır, namazda Kur'ân'dan bir kaç âyet okuyarak, kırâati yerine getirerek kıyâmı kısa tutmak, keza diğer tesbihatları da az yaparak rükû, secde ve kaideleri kısaltmaktır. Herevî, Garîbeyn'de bu mâna üzerinde durarak namazın bu şekilde hafif kılınmasının mekruh olduğunu, hadiste bunun yasaklanmış olduğunu söyler. Herevî'nin kaydettiği diğer bir açıklamaya göre, sûrelerin sonlarından birer ikişer âyet okuyup geri kısmını terkederek yapılan bir ihtisâr mevzubahistir. Şu halde bu tarz kıraat yasaklanmış olmaktadır.

***** Namazda, kırâat sırasında secde âyetlerini atlamak. Bu da bazı sûrelerde geçen ve okununca secde etmeyi gerektiren âyetleri, -secdeden

kaçınmak için okumadan müteakip âyete geçmekle olur. اَنَّهُ نَهى عَنْ اِخْتِصَارِ السَّجْدَةِ hadisinde Resûlullah bu "atlama"yı yasaklamış olmaktadır.

***** Dayanmak, İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de deynek mânasına gelen mihsara'dan hareketle نَهى اَنْ يُصَلِّى الرَّجُلُ مُخْتَصراً hadisinde olduğu üzere "Kişinin deyneğe dayanarak namaz kılması yasaklanmıştır" diyerek hadisin mânasına bir başka buud kazandırır.

Kelimenin hadislerde başka kullanışları da var, yeri geldikçe belirtilecektir.

2- İbnu Ömer -2524 numaralı- hadiste eli böğre koyma yasağının bir hikmetini açıklamaktadır: "Kişinin haça benzemesi. Elleri böğre konunca, yanlara çıkan kollar, hıristiyanlığın alemi olan salîb manzarası hâsıl eder." Ancak eli böğre koymanın yasaklanmasında başka mânalar üzerinde de durulmuştur.

***** Şeytana benzemek,

***** Yahudilere benzemek,

***** Cehennem ehlinin istirahat bulma halidir,

***** Kibir ve büyüklük taslayanların amelidir.

***** Felâkete uğrayanların çaresizlik halinde başvurdukları bir haldir, ümitsizlik tezahürüdür.

Şu halde bu menfî mânaları mutazammın olduğu için elin böğre konması namaz içinde olsun, namaz dışında olsun dînen hoş karşılanmamıştır.

3-Tahassür'ün (veya ihtisâr'ın) hükmüne gelince, Zâhirîler buna haram demiş ise de cumhur mekruh olduğunu kabul etmiştir. İmam-ı Âzam, İmâm Mâlik, Şâfiî ve Evzâî hazerâtı (rahimehumullah) cumhur'a dâhildirler.

4-Bir hadiste gelen, "ihtisâr yapmak cehennemliklerin rahatıdır" ifadesi şöyle te'vil edilmiştir. "Onlar belki bir parça rahat ederiz ümidiyle ellerini bellerine koyarlarsa da neticede halinde bir değişiklik olmaz."[641]

ـ43ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّهُ رَأى رَجُ يُصَلِّى قَدْ صَفَّ بَيْنَ قَدَمَيْهِ. فقَالَ قَدْ خَالَفَ السُّنَّةَ لَوْ

. رَاوَحَ بَيْنَهُمَا كانَ أفْضَلَ[. أخرجه النسائى

43. (2525)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan nakledildiğine göre, ayaklarının arasını bitiştirerek namaz kılan bir adam görmüştü. Şöyle söylendi:"
(Bu adam) sünnete muhalefet etti. Ayaklarını sırayla dinlendirse daha iyidir."[642]

AÇIKLAMA:

Burada İbnu Mes'ud'un hoş görmediği duruş, kıyâmda ayaklarını yan yana getirip ikisine birden eşit şeklinde dayanmış olmasıdır. Temenni ettiği duruş tarzı da, biraz bir ayağı üzerinde ağırlık verip öbürünü dinlendirmek, bir müddet sonra dinlenmiş olana dayanarak, diğerini dinlendirmektir. Böylesi bir duruş ayaklarının yan yana aynı vaziyette saf halinde olmalarını bozar.[643]

ـ44ـ وعن أم قيس بنت مِحْصَّن رَضِيَ اللّهُ عَنْها: أنَّ رسولَ اللّهِ # لَمّا أسَنَّ وَحَمَلَ اللَّحْمَ اتّخَذَ عَمُوداً في مُصَّةُ يَعْتَمِدُ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

44. (2526)- Ümmü Kays Bintu Mihsan (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaşlanıp biraz şişmanlayınca, namaz kıldığı yerde bir sütun bulundurdu namazda ona dayandı."[644]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bir özre mebni olarak namazda sütun veya deynek gibi bir şeye dayanmanın câiz olduğunu ifade etmektedir. Hadisin Ebû Dâvud' daki aslı deynek ve sütun kelimelerinin her ikisine de yer vermektedir.

Şevkâni, Neylü'l-Evtâr'da der ki: "Ulema'dan bir grup, bir özür sebebiyle, kıyâm için bir deynek, kazık, duvar gibi bir şeye dayanmak veya yanında bulunan kimseye abanmak zorunda kalan kimseye bunu yapmasının câiz olduğuna hükmetmiştir." Şâfiîlerden bir grup da dayanarak kıyâm imkanı olan kimsenin oturarak kılmasını câiz görmemiştir.
Ashâb'tan da bazılarının kırâatı uzun olan terâvih namazında deyneğe dayandıkları hususunda rivayet gelmiştir. İmam Mâlik'in Muvatta'da kaydettiğine göre, Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Übey İbnu Ka'b ve Temîmü'd-Dârî'ye ramazanda onbir rek'at kıldırmalarını emreder. Bunlar namazda, miîn denen ve uzunluğu yüz âyeti geçen sûrelerden okudukları için, kıyâmın uzaması sebebiyle cemaatten dayanamayanlar deyneklere dayanırlar. Râvi Sâib İbnu Yezîd der ki: "Biz terâvih namazından şafak sökünce ayrılırdık."[645]

KIRÂAT

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كَانَ رسولُ اللّهِ # يَفْتَتِحُ قِرَاءَتَهُ بِبِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ[. أخرجه الترمذي .

1. (2527)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kırâatını bismillâhirrahmânirrahîm ile başlatıyordu."[646]

ـ2ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلّيْتُ مَعَ رسولِ اللّهِ # وَأبى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهم فَلَمْ أسْمَعْ أحَداً مِنْهُمْ يَقْرأ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ[. أخرجه الستة .

2. (2528)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman (radıyallahu anhüm) ile birlikte namaz kıldım. Onlardan hiçbirinin bismillâhirrahmânirrahîm'i okuduklarını işitmedim."[647]

ـ3ـ وعن ابن عبداللّه بن مُغَفّل قال:]سَمِعَنِى أبِى وَأنَا أقْرأُ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. فقَالَ لى بُنَىَّ مُحْدَثٌ: إيَّاكَ وَالحَدَثَ، قالَ: وَلَمْ أرَ أحَداً مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللّهِ # أبْغَضَ إلَيْهِ الحَدَثُ مِنْهُ. قالَ: وَقَدْ صَلّيْتُ مَعَ رَسولِ اللّهِ # وَمَعَ أبِى بَكْرٍ وَمَعَ عُمَرَ وَمَعَ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهم فَلَمْ أسْمَعْ أحداً مِنْهُمْ يَقُولُهَا. فَ تَقُلْهَا؛ إذَا أنْتَ صَلّيْتَ فَقُلْ: الحَمْدُللّهِ رَبِّ العَالَمِينَ[. أخرجه الترمذي، وهذا لفظه والنسائى.»الحَدَثُ« ا'مر الحادث الذي لم تأت به سنة.

3. (2529)- İbnu Abdillah İbnu Muğaffel (rahimehullah) anlatıyor: "Ben (namazda) bismillâhirrahmânirrahîm'i okumuştum. Babam işitti. Bana:
"Oğulcuğum, (bu yaptığın) bir bid'attir. bid'atten sakın!" dedi. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından her kimle karşılaştı isem, hepsinin de bid'atten nefret ettiği kadar bir başka şeyden nefret etmediğini gördüm. Babam sözlerine şöyle devam etmişti:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la, Hz. Ebû Bekr'le, Hz. Ömer'le, Hz. Osman'la (radıyallâhu anhüm) namaz kıldım. Onlardan hiç birinin bunu (besmelenin okunacağını) okuduklarını işitmedim. Onu sen de okuma. Sadece "Elhamdülillahi rabbi'l-âlemîn" de."[648]

AÇIKLAMA:

1- Namaza başlarken Fatiha'nın evvelinde besmelenin okunup okunamayacağı hususu rivayetler açısından ihtilaflıdır. Bazı rivayetler okunduğunu söylerken, diğer bir kısım rivayetler okunmadığını söyler.

Leh ve aleyhteki rivayetler öylesine dengeli ki, bir kısım âlimler bu rivayetlerin muzdarib olduğunu söylemişlerdir.[649]
Şüphesiz biz burada meselenin münâkaşasını nakledecek değiliz. 2527 numaralı İbnu Abbâs hadisinde görüldüğü üzere bazı rivayetler. Hz. Peygamber'in besmeleyi okuduğunu te'yid ediyor, müteakip iki rivayet ise bunu kesin bir üslubla reddediyor. Meseleye temas eden rivayetler burada kaydedilenden ibaret değildir.
Hemen şunu belirtelim ki, Resûlullah'ın ve ismi geçen Ashâb'ın besmeleyi âşikâr okumayışları sırrî yani sessiz okumuş olmalarına mâni değildir. Birçok İslâm âlimi bu nokta üzerinde durarak, şu mânada mülâhaza yürütmüşlerdir: "Gerçek şu ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ondan gördüğünü tekrar eden Ashâb, Kırâatin cehrî yapıldığı akşam yatsı ve sabah namazlarında müttarid olarak her seferinde besmeleyi cehren okumamıştır. Okusaydı, rivayetlerde bir ihtilaf olmazdı. İhtilaf olduğuna göre çoğu kere okumadığı âşikârdır. Ancak, cehrî okumadığı sırada sırrî olarak sesizce okumamış olduğu da söylenemez..."
Besmele'nin Fatiha suresinin ilk âyeti olduğu görüşünde olan âlimler, bu hadisi esas alınca, Resûlullah'ın besmeleyi mutlaka okuduğuna, ancak sırrî okuduğu için işitilmemiş bulunduğuna hükmederler. Hanefîler böyle söylemişlerdir. Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî, İshak İbnu Râhûye gibi başka selef büyükleri de böyle hükmeder. Bunlara göre besmele, her rek'atte Fatiha'dan evvel okunur.
Şâfiî hazretlerine göre, besmele Fatiha'nın ilk âyetidir, dolayısıyle okunuşta ona tâbidir- onun gizli okunduğu yerlerde gizli, cehrî okunduğu yerde cehrî okunur. Şâfiî'den gelen bir rivayete göre, besmele her sûrenin ilk âyetidir, diğer bir rivayete göre sadece Fatiha'nın birinci âyetidir, diğerlerinin değil.
İmam Mâlik, farz namazlarda besmelenin hiç çekilmeyeceğini söyler. Ona göre, nafile namazlarda dileyen çeker, dileyen çekmez. Taberî dahi böyle hükmetmiştir.
Hâzimî'nin görüşü de kayda değer. Ona göre besmelenin cehrî okunacağını beyan eden hadisler sahih olsalar bile mensuhturlar. Çünkü Saîd İbnu Cübeyr'den şu mürsel rivayet mevcuttur: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) besmeleyi Mekke'de cehrî okurdu. Müseylemetu'r-Rahmân adında bir puta tapan Mekkeliler: "Muhammed, Yemâme'nin ilahına tapıyor" dediler. Bunun üzerine Resûlullah besmeleyi sırrî okumaya başladı. Ölünceye kadar da cehrî okumadı." Hadisi, mürsel diye amel dışı tutmak isteyeceklere de: "Hülafâ-i Raşidîn'in tatbikatıyla takviye görmüştür. Zîra onlar Resûlullah'ın son durumunu herkesten iyi bilen kimselerdir..." cevabını verir.

2- Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Bazı âlimler, besmeleyi Kur'ân' dan bir âyet saymamışlar, Neml sûresindeki bir âyetten bir cüz kabul etmişlerdir. Bu görüşte olan Tahâvî "Eğer Kur'ân'dan bir âyet olsa Resûlullah namazda Fatiha ile birlikte cehrî okurdu" der. Ona göre besmele sadece Neml sûresinde Kur'an'dan bir parçadır, orada okunması vâcibtir, bunun dışında sûrelerin başına konmuş olması oralarda âyet olduğunu göstermez. İlk vahiy sırasında Cebrâil Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: "Oku!" diye emretmiş, Resûlullah'ın: "Ben okuma bilmem" demesi ve bu taleb ve cevabın üç kere tekrarından sonra ilk vahiy: اِقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ الّذِى خَلَقَ "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" diye başlamıştır. Burada besmele yoktur. Eğer bu sûrenin başında hâlen mevcut olan besmele vahiy olsaydı, Resûlullah'a ilk âyet olarak besmele nâzil olurdu, öyle ise besmele vahiyden değildir.

Bu mülâhazada Tahâvî yalnız değildir. Evzâî, İbnu'l-Mübârek, Dâvud-ı Zâhirî, Ahmed İbnu Hanbel, buna yakın görüşler beyan etmişlerdir.

Tatbikî neticeye gelince, ilmihal bilgisi şöyledir:

***** Namazların farz veya nafile ilk rek'atlerinde Fatiha'dan önce eûzübesmelenin okunması sünnettir.

***** Müteâkib rek'atlerde Fatiha'dan önce besmelenin okunması da sünnettir.

***** Fatiha'dan sonra okunacak sûrelerin evvelinde besmele okunmaz. İmam Muhammed sessiz kılınan namazlarda zamm-ı sûrelerin başında da besmele çekileceğini söylemiştir.[650]

ـ4ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللّه # إذَا نَهَضَ في الرَّكْعَةِ الثانية اسْتَفْتَحَ الْقِرَاءَةَ

بِالْحَمْدِ للّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَلَمْ يَسْكُتْ[. أخرجه مسلم
.

4. (2530)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikinci rek'atten kalktığı zaman kırâati Elhamdü lillâhi Rabilâlemîn ile başlatıyor ve sükût etmiyordu."[651]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ikinci rek'atin sonundaki oturuştan üçüncü rek'ate kalkıldığı zaman, hemen Fatiha okunacağını, bundan önce Sübhâneke ve benzeri birşey okunmayacağını belirtir. Bunun istisnası gayr-ı müekked olan nafilelerdir. İkindi ve yatsıdan önce kılınan dörder rek'atli sünnetler böyledir. Bunlarda üçüncü rek'atin başında Sübhaneke okunur. Eûzubesmele çekilir, sonra Fatiha'ya geçilir. Bu namazlarda -ki terâvih de buraya dahildir- her iki rek'atin baş kısmında Sübhâneke Eûzubesmele mesnûndur. Zira gayr-ı müekked sünnetlerin ikişer rek'atler halinde olmaları esastır.
Sadedinde olduğumuz hadiste geçen "sükût etmiyordu" ibâresi, namaza başladığı zaman, cehrî kılınan namazlarda bile iftitah tekbirinden sonra bir miktar sükût buyurarak sırrî şekilde duâ okuyup eûzubesmele çektiğini ifade eden açıklamalara binaendir, "...üçüncü rek'atte bunu yapmazdı" mânasında bir ifade.[652]

ـ5ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُول اللّهِ #: مَنْ صَلّى صَةً لَمْ يَقْرَأ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهىَ خِدَاجٌ ثَثاً غَيْرُ تَمَامٍ. فَقِيلَ ‘بِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: إنَّا نَكُونُ وَرَاءَ ا“مَامِ. فقَالَ: اقْرَأْ بِهَا في نَفْسِكَ فَإنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ. قالَ اللّهُ تَعالى: قَسَمْتُ الصَّةَ بَيْنِى وَبَيْنَ عَبْدِى نِصْفَيْنِ، فَنِصْفُهَا لى، وَنِصْفُهَا لِعَبْدِى، وَلِعَبْدِى مَا سَألَ. فإذَا قَالَ الْعَبْدُ: الْحَمْدُللّهِ رَبِّ

الْعَالَمِينَ؛ قالَ اللّهُ عَزَّ وَجَلّ: حَمِدَنِى عِبْدِى؛ وَإذا قالَ: الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. قالَ اللّهُ أثْنَى عَلىَّ عَبْدِى. وَإذَا قالَ: مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ. قالَ: مَجَّدَنِى عَبْدِى. وَإذَا قالَ: إيَّاكَ نَعْبُدُ وَإيَّاكَ نَسْتَعِينُ. قالَ: هذَا بَيْنِى وَبَيْنَ عَبْدِى وَلِعَبْدِى
مَا سَألَ. وَإذَا قالَ: اهْدِنَا الصِّرَاطَ المُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الّذِينَ أنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَ الضَّالِّينَ. قالَ: هَذَا لِعَبْدِى، وَلِعَبْدِى مَا سَألَ]. أخرجه الستة إ البخارى .

5. (2531)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim Fâtihâ-i şerîfe sûresini okumadan namaz kılarsa bilsin ki bu namaz nâkıstır -bu sözü üç kere tekrarladı- eksiktir."

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'ye:

"Biz imamın arkasında bulunuyorsak (ne yapalım)?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Yine de içinden oku. Zîra ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:

"Allah Teâlâ hazretleri (bir hadîs-i kudsîde) buyurdu ki: "Ben kırâati[653] kulumla kendi aramda iki kısma böldüm, yarısı bana ait, yarısı da ona. Kuluma istediği verilmiştir: Kul: "Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn. (Hamd alemlerin Rabbine aittir)" deyince, Azîz ve Celîl olan Allah: "Kulum bana hamdetti!" der. "er-Rahmânirrahîm" deyince, Allah: "Kulum bana senâda bulundu" der. "Mâlikî yevmiddîn (âhiretin sahibi)" deyince, Allah: "Kulum beni tebcîl ve ta'zîz etti (büyükledi)" der. "İyyâkena'budü ve iyyâkenesta'în (yalnız sana ibâdet eder, yalnız senden yardım isteriz)" deyince, Allah: "Bu benimle kulum arasında bir (taahhüddür). Kuluma istediğini verdim" der. "İhdina'ssırâta'lmüstakîm sırâtallezîne en'amte aleyhim gayr'ilmağdûbi aleyhim ve la'ddâllîn. (Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin

yoludur, gadaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerin değil)" dediği zaman, Allah: "Bu da kulumundur, kuluma istediği verilmiştir" buyurur." [654]

ـ6ـ وفي أخرى ٬بى داود قال:]قال لى رَسولُ اللّه #: اخْرُجْ فَنَادِ في المَدِينَةِ: أنَّهُ َ صَةَ إّ بِقُرْآنٍ، وَلَوْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَمَا زَادَ وَلَوْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فمَا زَادَ[.

6. (2532)- Ebû Dâvud'da gelen bir rivâyette şöyle denmiştir: "...Bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Haydi git ve Medîne'de ilan et ki: "Sadece Fatiha sûresi de olsa, Kur'ân'dan bir parça okumadıkça kıldığınız namaz namaz değildir" dedi ve başka bir şey ilave etmedi."[655] [656]

ـ7ـ وفي رواية ذكرها رزين]أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ: َ صَةَ إّ بِقِرَاءَةٍ. فَمَا أعْلَنَ لَنَا رسولُ اللّهِ # أعْلَنَّا لَكُمْ، وَمَا أخْفَى عَنَّا أخْفَيْنَا عَنْكُمْ. فقَالَ لَهُ رَجُلٌ: أرَأيْتَ يَا أبَا هُرَيْرَةَ إنْ لَمْ أزِدْ عَلى أُمِّ القُرآنِ؟ فقَالَ: قَدْ سُئِلَ عَنْ ذلِكَ رَسُولُ اللّهِ # فقَالَ: إنِ انْتَهَيْتَ إلَيْهَا أجْزَأتْكَ، وَإنْ زِدْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ خَيْرٌ وَأفْضَلُ[.»الخِدَاجُ« الناقص.»وَأُمُّ القُرآنِ« سورة الفاتحة، ٬نها أوّله وعليها مبناه، وأمّ الشئ: أصله ومعظمه.والمراد بقوله »قسمْتُ الصَّةَ« أى القراءة لتفسيره إياها في الحديث بها.»وَالتَّمْجِيدُ« التعظيم والتشريف .

7. (2533)- Rezîn'in zikrettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kırâatsiz namaz sahih değildir." Bilesiniz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize her ne duyurdu ise biz de size duyurduk. Bize gizli tuttuğunu biz de size gizli tuttuk."
Bu açıklama üzerine bir zât ona:

"Ey Ebû Hüreyre, Fatiha'ya herhangi bir ilavede bulunmazsam (yeterli midir) ne dersin?" diye sordu. Ebû Hüreyre dedi ki:
"Bu suâl Aleyhissalâtu vesselâm'a da sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"Bununla iktifâ edersen sana yeter, ilavede bulunursan senin için daha hayırlı ve efdal olur."[657]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen hadisler, namaz için Fatiha'nın gereği üzerinde durmaktadır. Resûlullah mükerrer emirleriyle, uyarılarıyla namazda Fatiha okunmasını emir buyurmuşlardır. Bu hadislerden âlimler, büyük çoğunluğuyla, "Âciz kimse dışında herkese Fatiha okumasının vâcib olduğu, başka bir sûrenin okunması onun yerine tutamayacağı" hususunda ittifak etmiştir. Bu görüşü temsil eder cumhûr-u ulema meyanında İmam Şâfiî ve Mâlik'in de ismi geçer.
Ebû Hanîfe ve bazı âlimler ise, Fatiha'sız da namazın sahih olabileceği, zîra sıhhat için sadece Kur'ân'dan âyet okumanın vâcib olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hükme giderken 2532 numarada kaydedilen hadise dayanırlar. Zîra bu hadiste Fatiha değil, Kur'ân'dan bir parça şart koşulmaktadır. Ayrıca 2531 numaralı hadiste geçen noksan (hıdâc) tabirini de te'vil ederler: "Fatihasız namaz noksandır" demek, "Bâtıldır" demek değildir. Noksan namaz câizdir." Hemen belirtelim ki bu görüş sahipleri de Fatiha'nın gereğini inkar etmiş olmuyorlar. İstisnaî de olsa bazı hallerde Fatiha'nın okunmadığı durumlarda namazın câiz olup olmayacağı meselesinde "câiz olur" demişlerdir. Onlar da normal durumda Fatiha'nın şart olduğunu söylerler.
2-Yukarıdaki hadislerde ve bilhassa 2533 numaralı hadiste bir başka husus daha problem olarak karşımıza çıkmaktadır: Sadece Fatiha yeterli midir, zammı sûre de vâcib midir? İşaret ettiğimiz hadiste Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) mesele üzerine Resûlullah'tan kaydettiği fetva ile Fatiha'dan başka bir şey okumanın vâcib olmadığını, dileyenin ihtiyarî olarak okuyabileceğini, okumasının fazîletli, sevablı bir amel olduğunu ifade etmektedir. Zamm-ı sûre denen Fatiha dışı bir şey okumanın vâcib olmadığı hususunda âlimlerin icmaından bile bahseden olmuştur. Ancak

Kurtubî'nin bu iddiası, gerçeği ifade etmiyor. Zîra bir kısım başka rivâyetlere dayanan Hanefî âlimler, farz namazların ilk iki rek'atlarında, Fatiha'dan sonra başka sûre veya onun yerine kâim olacak âyet(ler)in okunmasını vâcib addetmişlerdir. Teferruâtı müteâkiben zikredeceğiz. [658]

ـ8ـ وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أُمِرْنَا أنْ نَقْرَأ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَيَسَّرَ[. أخرجه أبو داود .

8. (2534)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Namazda) Fatiha sûresi ile kolaya gelen bir miktar (Kur'ân âyetin)i okumakla emrolunduk."[659]

ـ9ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]مَنْ صَلَّى رَكْعَةً لَمْ يَقْرأ فِيهَا بِأُمِّ القُرآنِ فَلَمْ يُصَلِّ إِلاَّ أنْ يَكُونَ وَرَاءَ ا“مَامِ[. أخرجه مالك والترمذي .

9. (2535)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Kim Fatiha'yı okumadan bir rek'at namaz kılarsa, imamın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz."[660]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyetten birincisi, namazın sıhhati için Fatiha ile birlikte Kur'ân'dan bir miktar daha okunmasının gereğine dikkat çekerken, ikinci rivâyet imama uyan kimseyi kırâatten muaf tutmaktadır. Mevzu ile ilgili bazı teferruâtı şöyle sıralayabiliriz:

***** Kırâat'i, âlimler "Kişinin kendi işiteceği kadar diliyle telaffuz etmesi" diye tarif ederler. Şu halde âyetin mânasını zihnen düşünmek, aklen tefekkür etmek kırâat sayılmaz. Kırâatte bulunması yasaklanmış olan cünüb, hayızlı veya nifaslı kadınların zihnen âyet tefekkürleri yasak

olmadığı gibi, namaz kılan kimsenin fiilen telaffuz etmedikçe zihninden âyetin mânalarını mülahaza etmesi de kırâat sayılmamıştır, âlimlerin görüşü budur.
***** Namazda Fatiha'nın okunması İmam Şâfiî, Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre farz Ebû Hanife'ye göre vâcibtir. Ebû Hanife Kur'ân'dan bir miktarın okunmasını farz anlamıştır. Bu miktar, ona göre kısa da olsa bir âyettir. Ebû Hanife'den bir ikinci kavil ile, İmameyn'e (İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf) göre, bu miktar kısa üç âyet veya böyle üç âyet miktarında uzun bir âyettir.
***** Farz olan kırâat, Ebû Hanîfe'ye göre:
***** Nafile namazların her rek'atinde,
***** Vitir namazının her rek'atinde,
***** İki rek'atli farzların her rek'atinde.
***** Dört veya üç rek'atli namazların lalettâyin iki rek'atinde farzdır. Dört veya üç rek'atli namazlarda farz olan kırâatin ilk iki rek'atinde olması vacibtir.
***** Üç ve dört rek'atli farzların üçüncü ve dördüncü rek'atlerinde kırâat câizdir, tesbîh veya üç tesbîh miktarı sükût da câiz ise de kırâat efdaldir. Kırâatte bulunulduğu takdirde Fatihayı şerîfenin okunması sünnettir.
2- Sadedinde olduğumuz Ebû Saîd (radıyallâhu anh) hadisinde mevzubahis edilen Fatiha'ya ilave edilecek başka âyet(ler) meselesine gelince buna bazan zamm-ı sûre de denmektedir. Bu da vâcibtir. Şöyle ki:
***** Farz namazların ilk iki rek'atinde,
***** Vitir namazının her rek'atinde,
***** Nafile namazların her rek'atinde, bir sûre veya sûreye muâdil bir miktar âyet-i kerîmenin Fatiha'ya ilaveten okunması Ebû Hanîfe'ye göre vâcibtir. Diğer üç imama [yani Şâfiî, Mâlik, Ahmed (rahimehümullah) göre sünnettir.
3- NOT:
1) Bir harften veya bir kelimeden ibaret âyetlerin okunması, farz olan kırâat'in yerini tutmayacağı hususunda ittifak edilmiştir. Bir harflik âyet'e örnek ن (nûn); kelimeye örnek, مُدْهَامَّتَانْ (müdhâmmetân)'dır.

2) Bir âyetten başkasını okumaya muktedir olmayan âciz,[661] İmâm-ı Âzam'a göre, o âyeti bir kere okursa yeterlidir.
Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre üç kere tekrar etmesi gerekir. Üç âyet okuyabilen kimsenin tek âyeti üç kere okuması İmameyn'e göre de câiz değildir. Eimme-i selâse, Fatiha'nın okunmasını "farz" kabul ettikleri için, bu mesele sadece Hanefîler arasında mevzubahistir.[662]

ـ10ـ وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللّه # قَرَأَ غَيْرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَ الضَّالِّينَ. فقَالَ: آمِين، وَمَدَّ بِهَا صَوْتَهُ[.وفي رواية:]رَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

10. (2536)- Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gayri'lmağdûbi aleyhim ve lâ'ddâllîn'i okuyunca âmîn dediğini ve bunu söylerken sesini uzattığını işittim."
Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir. "...Bunu söylerken sesini yükselttiğini işittim."[663]

ـ11ـ وعن بل رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ قالَ يَا رسُولَ اللّهِ َ تَسْبِقْنِى بِآمِينَ[. أخرجه أبو داود .

11. (2537)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh)'in söylediğine göre, Aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ey Allah'ın Resûlü! âmîn'de beni geride bırakma!" demiştir."[664]

AÇIKLAMA:

1- Müteakip iki hadiste (2538 ve 2539) görüleceği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fatiha sûresini okuyunca, ister imama uymuş olalım, isterse münferiden namazımızı kılalım, âmîn demeyi emretmekte

ve buna teşvik buyurmaktadır. Bu iki rivâyetten birincisinde bizzat Aleyhissalâtu vesselâm'ın âmîn dediğini görmekten başka bunun söyleniş âdabını da öğrenmekteyiz: Âmîn derken ses biraz yükseltilecek ve uzatılacaktır.

Bundan, baştaki elifin uzatılması anlaşıldığı gibi sesin cehrî olacak şekilde yükseltilmesi de anlaşılmıştır. Nitekim bazı rivâyetlerde ön saftakilerin duyacak şekilde yükseltildiğini ve bütün cemaatin buna iştirak ettiğini iştirak ettiğini tasrîh eder:

حَتَّى يَسْمَعَهَا الصَّفُّ اْوَّلُ فَيَرْتَجُّ بِهَا الْمَسْجِدُ

Bu rivâyetleri esas alan bir kısım fakihler -ki Şâfiî, Ahmed ve İshak bunlardandır- âmîn derken musallinin sesini hafif yükseltmesinin sünnet olduğuna hükmetmiştir.

Ebû Hanîfe ve bir kavlinde İmam Mâlik, âmîn'in cehrî değil, sırrî olmasına hükmetmişlerdir. Bunlar, Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Ya'la ve Hâkim tarafından tahric edilen bir rivâyete dayanırlar. Yine Vâil İbnu Hucr mahreçli olan bu rivâyetler üzerine, hadis ulemasının münâkaşaları mevsubahis ise de, teferruat gayemizin dışında kalır.

2-İkinci hadiste (2537) geçen Hz. Bilâl'in sözüne gelince, şârihler bunu açıklamada biraz zorlanmaktadır. Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Derim ki, hadisin mânası muhtemelen şöyledir: Bilâl de, (Resûlullah'a uymuş olmasına rağmen namazda) Fatiha suresini, -rek'atteki- iki sekteden birincisinde okumakta idi. Ancak, Fatiha'nın kırâatini tamamlamadan Aleyhissalâtu vesselâm Fatiha'yı tamamlayıp âmîn demekte idi. Bu sebeple Bilâl Resûlullah'a rica ederek, kendi kırâatini tamamlayacak kadar bir tehir taleb etmiştir, ta ki kendi âmîn'i, Resûlullah'ın âmîn'i ile aynı zamana rastlasın ve böylece Aleyhissalâtu vesselâm'ın mazhar olacağı berekete kendisi de mazhar olsun. Doğruyu Allah bilir."

Hattâbî, bazı âlimlerin de şu te'vilde bulunduklarını kaydeder: "Bilâl, ezan okuduğu aynı yerden ikâmet okumakta idi. Burası da safların gerisindeydi. Kad kâmeti's-Salât der demez, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hemen iftitah tekbirini alarak namaza başlamakta, böylece Bilâl kıraate yetişmekte gecekmekte idi. Bunun üzerine Resûlullah'a başvurarak kırâat ve âmîn'e yetişecek kadar mühlet tanıması talebinde bulundu."

Beyhakî'nin bir rivâyetine göre, Ebû Hüreyre benzer bir teklifi Mervân'a yapmıştır. Zîra Ebû Hüreyre, Mervân'a müezzinlik yapmakta idi. Bu hadis, daha veciz olarak Buhârî'nin tâlikleri arasında وَكَانَ اَبُو هُرَيْرَةَ يُنَادِى اْلإِمَامَ تَفُتْنِى بآمِينَ "Bana âmîn'i kaçırtma" şeklinde yer alır. İbnu Hacer'in Beyhakî'den naklettiği daha açık rivâyete göre, Ebû Hüreyre'nin bu talebten gayesi namazda imamla birlikte âmîn diyebilmektir: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Mervân'a müezzinlik yapıyordu. Ona, kendisinin safa girmiş olduğundan emin oluncaya kadar ve lâ'ddâllîn demekte acele etmemesini şart koştu." İbnu Hacer devam eder: "Sanki Ebû Hüreyre ikâmet okumak ve safların düzeltmesiyle meşguldür, Mervân da, Ebû Hüreyre'nin "âmîn'de beni geride bırakma" mânasında "âmîn'i bana kaçırtma" diye tembih etmesi buna binaendir."

Ebû Hüreyre'nin, Bahreyn'de müezzinlik ettiği sırada aynı tembîh'i imamlık yapan el-Alâ İbnu'l-Hadramî'ye de yaptığına dair rivâyetler gelmiştir.

3-Hanefîler, sadedinde olduğumuz hadisten hareket ederek, müezzin daha ikâmeti tamamlamadan, imamın namaza başlaması gerektiğine hükmetmiştir.[665]

ÂMÎN DEMENİN FAZİLETİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللّهِ # قالَ: إذَا أمَّنَ اْلإمَامُ فَأمِّنُوا، فإنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأمِينُهُ تَأمِينَ المَئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. قال ابن شهاب: وَكانَ رسولُ اللّهِ #: يَقُولُ: آمِينَ[. أخرجه الستة .

1. (2538)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İmam âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."

İbnu Şihâb der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âmîn derdi."[666]

ـ2ـ وفي أخرى للبخارى:]إذَا أمَّنَ الْقَارِئُ فَأمِّنُوا فَإنَّ المَئِكَةَ تُؤَمِّنُ، فَمَنْ وَافَقَ تَأمِينُهُ تَأمِينَ المَئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ[.

2. (2539)- Buhârî'de diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Kârî (okuyucu) âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra melekler "âmîn" der. Kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."[667]

AÇIKLAMA:

1- Âmîn, duâdan sonra cumhura göre "Kabul et Allah'ım" mânasında söylenen bir kelimedir. Âmin'in mânası hususunda çeşitli başka yorumlar da yapılmıştır. "Böyle olsun", "Cennetten bir derecedir, söyleyene verilmesi vacib olur", "Allah'ın isimlerinden biridir" vs.
Bu kelimenin Arapçaya İbrânîceden ve Süryânîceden geçtiği de söylenmiştir.
2- "İmam'ın te'minde bulunması"nın (âmîn demesinin) mânası için şunlar söylenmiştir:
***** İmam da "âmîn" der, hadisin zâhiri bunu ifade eder.
***** İmam duâ edince yani "Fatiha'yı İhdinâ'dan sonuna kadar okuyunca" demektir, zira te'min duâdır.
***** "İmam, âmîn'i dileme yerine gelince" demektir. Bu yer ve la'ddâllîn kelimesidir, yani Fatiha'nın sonu.
Birinci olarak kaydedilen mâna zahire uygun olduğu için öncelikle bu esas alınmıştır ve bundan hareketle, imamın da âmîn demesinin meşruiyetine istidlal edilmiştir. Ancak İmam Mâlik iki kavlinden birinde: "İmam cehrî kırâatta âmîn demez" demiştir. Bir başka rivâyette cehrî ve sırrî ayırımı yapmadan mutlak bir ifade ile "İmam demez" demiştir.

Görüldüğü üzere bu hususta teferruâta müteallik bazı münâkaşalar vardır, ancak mevzumuz açısından ehemmiyetsiz.

3- Şurası kesin ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mükerrer hadislerinde mü'minleri Fatiha okuyunca -namaz içinde olsun, namaz dışında olsun- âmîn demeye teşvik etmiştir. Şu hadislerde olduğu gibi: اِذَا قَالَ اْلِامَامُ وَ الضَّالِّينْ فَقُولُوا: آمِينِ فَاِنَّ الْمَلئِكَةَ تقُولُ: آمِين إِنِ اْ ِ"مَام يَقُولُ آمِين "İmam ve lâ'ddâllîn deyince siz de âmîn deyin zira imam âmîn derse, melekler de âmîn derler." مَا حَسَدَتْكُمِ الْيَهُو دُ عَلَى شَىْءٍ مَا حَسَدَتْكُمْ عَلَى السَّمِ وَالتَّأْمِينِ demeniz için kıskandıkları kadar başka hiçbir şey için kıskanmazlar." يَجْتَمِعُ مَ ٌ فَيَدْعُو بَعْضُهُمْ وَيُؤْمِنُ بَعْضُهُمْ اِّ اَجَابَهُمُ اللّهُ تَعَالَى

"Bir grup bir araya gelir, bir kısmı duâ eder, diğer kısmı da âmîn derse Allah Teâla, mutlaka onlara icâbet eder."

4- İkinci hadiste (2539) geçen kârî, "imam" demektir. Ancak kârî ile daha umumî mânada herhangi bir Fatiha suresini okuyan kimsenin kastedilmiş olabileceği de kabul edilmiştir. Çünkü, mutlak olarak âmîn demeye teşvik eden hadisler mevcuttur. Nitekim yukarıda kaydettiğimiz ikinci ve üçüncü hadis buna bir örnektir.[668]

NAMAZDA OKUNAN SÛRE

ـ1ـ عن أبى بُردة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسولُ اللّه # بَقرأُ في صَةِ الْغَدَاةِ مَا بَيْنَ السِّتِّينَ إلى المِائَةِ[. أخرجه النسائِى .

1. (2540)- Ebû Bürde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında altmışyüz arasında âyet okurdu."[669]

"

ـ2ـ وعن عمرو بن حُريث رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رَسولَ اللّه # يَقْرأُ في الْفَجْرِ إذاَ الشَّمْسُ كُوِّرَتْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى، واللفظ له .

2. (2541)- Amr İbnu Hureys (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazında İza'şşemsu küvviret sûresini okuduğunu işittim."[670]

ـ3ـ وعن عبداللّه بن السائب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [صَلّى لَنا رَسولُ اللّه # الصُّبْحَ بِمَكَّةَ فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ المُؤمِنينَ حَتَّى إذَا جَاءَ ذِكْرَ مُوسى وَهرُونَ أوْ ذِكْرُ عِيسى شك الراوى أخَذَتْهُ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ]. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ البخارى، لكنه أخرجه تعليقاً .

3. (2542)- Abdullah İbnu Sâib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize Mekke'de sabah namazı kıldırdı. Mü' minûn sûresini kırâat buyurarak namaza başladı. Hz. Musa ve Harun'un zikrine gelince -veya Hz. İsâ'nın zikrine, râvi burada tereddüt etti. Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bir öksürük tuttu, hemen rükûya gitti."[671]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz esnasında sûreyi yarıda kestiğini ifade etmektedir. Bunu esas alan bir kısım âlimler: Hadiste kırâati yarıda kesmeye ve sûrenin sadece bir kısmını okumaya cevaz vardır" demiştir. İmam Mâlik'e göre bu mekruhtur. Bazı âlimler sûre içerisinde Hz. Musa ve Hz. Harun'la ilgili zikir, âyet ortasında olması sebebiyle, namazda âyetin de kesilebileceğini söylemiştir. Bunun

mekruh olduğunu da söyleyenler olmuş ise de kerâhete delâlet edecek bir karîne gösterememişlerdir. Buna karşılık cevaz ifade eden deliller çoktur. Ancak şunu ada kaydedelim ki -Nevevî'nin belirttiğine göre- uzun bir sûreden yarım okumaktansa kısa bir sureyi tam okumak efdaldir. Çünkü, okuyan için müstehab olanı, birbiriyle irtibatlı olan kelâmın başından başlayıp sonunda durmasıdır. Uzun sûrelerden irtibatlı kısımları herkes bilemez. Öyle ise irtibatsız bir yerde durmaktan kaçınabilmek için kısa bir sureyi tam okumak mendubtur.

2- Hadisten, ayrıcagalebe çalması halinde- öksürüğün namazı bozmayacağı hükmü de çıkarılmıştır. İbnu Hacer: "Öksürük geldiği zaman kırâatı terketmek, öksürerek kırâate devam etmekten evlâdır, hatta uzun okunması efdal olan namazlarda kırâat hafifletilmiş bile olsa" der. [672]

ـ4ـ وعن جابر بن سَمرُةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّهِ #: كَانَ يَقْرأ في الْفَجْرِ بِقَاف وَالْقُرآنِ المَجِيدِ وَنَحْوِهَا، وَكَانَتْ صَتُهُ إلى التَّخْفِيفِ[. أخرجه مسلم .

4. (2543)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında Kâf ve'l-Kurâni'l-Mecîd ve benzeri bir sûre okurdu. Aleyhissalâtu vesselâm diğer namazları hafif kıldırırdı."[673]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sabah namazlarında kırâatı uzun tuttuğunu, diğer vakitleri ise kısa tuttuğunu ifade eden rivâyetler sayıca çoktur. Bu rivâyetler onlardan birkaçıdır. Son rivâyette geçen kıraati hafif tutma tabiri, az miktarda âyet okunarak kırâatin uzatılmaması, kısa tutulması mânasına gelir.

2- Bu konuda vârid olan - ki bir kısmı daha, müteakiben kaydedilecektir- hadisler gözönüne alınınca Hz. Peygamber'in şartlara göre namazların

kıraatini uzun veya kısa tuttuğu anlaşılır. Buna binâen Hanefîler cemaatte ağır gelmeyeceğini bildiği takdirde imamın, kırâatı uzatılmasını "sünnet" kabul etmişlerdir.
Şâfiîlere göre, kırâatin uzamasına razı olduğunu cemaat açıkça bildirirse imamın uzatması sünnettir. Sadece cuma sabahı, cemaatın rızasına bağlı olmadan kırâatin uzaması sünnettir.
Mâlikîler, bazı şartlarla kırâatin uzatılmasını mendub addederler: Cemaat sınırlı olacak, çok kalabalık olmayacak, cemaat uzun kırâata rızasını söylemeli veya halinden anlaşılmalı; kıraatın uzamasına tahammül edecekleri anlaşılmalı, cemaatte özürlü hiçbir kimsenin olmadığı bilinmeli veya tahmin edilmelidir. Bu şartlardan biri eksik olursa kısa tutulması efdaldir.
3- Beş vakit namazda okunacak miktar her vakte göre farklı kabul edilmiştir. Âlimler şöyle derler: "Sünnet olan şudur:
***** Sabah ve öğle namazlarında tıvâlu'lmufassal (uzun) sureler okunur. Sabah öğleden daha uzun tutulur.
***** İkindi ve yatsıda evsat (orta uzunlukta) sûreler okunur.
***** Akşamda kısa sûreler okunur.
***** Yolculuk, hastalık gibi bir özür olursa, sabah ve öğlede de kısa okunabilir. Hiçbir özür yokken sabahı kısa okumak mekruhtur."
Bunun hikmeti de şöyle açıklanmıştır: "Sabahın ve öğlenin uzun olması bu iki namazın uyku sebebiyle gaflet vakitlerinde bulunmasından ileri gelir: Sabah gecenin sonuna rastlar, öğle de kaylûle denen gündüz uykusu anına rastlar. Bunlarda kırâat uzun yapılır, tâ ki, gaflet ve benzeri bir sebeple geciken kimse böylece namaza yetişsin. İkindi böyle değildir. Çalışanların yorgunluk anında kılınmaktadır, bu sebeple daha kısa tutulur. Akşam dar vakte rastlar, bu sebeple daha da hafif olmasına ihtiyaç duyulur. Ayrıca oruçluların iftarlarını bir an önce açma ihtiyaçları da mevzubahistir. Yatsı ise, uyku ve uyuklamanın galebe çaldığı bir âna rastlar, ancak vakti geniştir, bir bakıma ikindiye benzer."
4- Uzun ve kısa sûreler hakkında ulemâ ihtilaflıdır. Hanefîler Hucurât suresinden Bürûc sûresine kadar olanlara "uzun", Bürûc'tan Beyyine'ye kadar olanlara "orta"; Beyyine'den Nâs suresine kadar olanlara "kısa" demiştir.

Şâfiîler Hucurât -Amme arasındakilere "uzun"; Amme - Vedduha arasındakilere "orta", Vedduha-Nâs arasındakilere "kısa" derler.
Mâlikîler ve Hanbelîler başka sûreler üzerinde dururlar.

5-Son olarak şu noktayı da belirtelim: Sahiheyn'de[674] gelen bazı rivâyetler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı hafif tutmaya özen gösterdiğini ifade eder. Efendimiz'in namazı en hafif kılan kimse olduğu, كَانَ اَخَفَّ belirtilir. Nitekim bir hadislerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: اِنِّى َدْخُلُ فِى الصَّةِ اُرِيدُ اِطَالَتَهَا فَاَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِىّ فَاَتجَوَّزُ فِى صَتِى مَخَامَةً اَنْ تَفْتَنَّ اُمُّهُ "Ben uzun okumak arzusuyla namaza başlarım. Ancak kulağıma bir çocuk ağlaması gelince annesini huzursuz etmemek için uzun okumaktan vazgeçerim." Nitekim rivâyetler, birinci rek'atte 50-60 âyet okuduğu halde, ikinci rek'atte kulağına gelen çocuk ağlaması sebebiyle en kısa bir sûreyi okuduğuna dair örnekler sunar.
Şu halde belli vakitlerde uzun okumak prensip ise de, içinde bulunulan şartlara göre kısa okumak da efdal olmaktadır.[675]

ـ5ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رسُولَ اللّهِ #: كَانَ يَقْرأ في صَةِ الْفَجْرِ يَوْمَ الجُمْعَةِ سُورَةَ الم تنزيل، السجدة، وهَلْ أتى على ا“نْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ، وَأنَّ النَّبىَّ # كانَ يَقْرأُ في صَةِ الجُمُعَةِ سُورَةَ الجُمُعَةِ وَالمُنَافِقِينَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى، ولم يذكر الترمذي الفصل ا‘خير منه .

5. (2544)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü, sabah namazında Eliflâmmim Tenzîl es-Secde, ve Hel etâ alâ'l-insânî hînun mine'ddehr sûrelerini okurdu. Yine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma namazında Cuma ve Münâfikûn surelerini okurdu."[676]

ـ6ـ وعن عروة: [إِنَّ أَبَا بَكْرٍ الصديقَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: صَلّى الصُّبْحَ فقَرَأَ فِيهَا بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ في الرَّكْعَتَيْنِ كِلتَيْهِمَا]. أخرجه مالك .

6. (2545)- Urve (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ebû Bekr es-Sıddîk (radıyallâhu anh) sabah namazını kıldırdı. Namazın her iki rek'atinde Bakara sûresini okudu."[677]

ـ7ـ وعن الفُرَافِصة بن عُمير الحنفي قال: [مَا أخذتُ سُورَةَ يُوسُفَ إِلاَّ مِنْ قِرَاءَةِ عُثْمَانَ بن عَفّان رَضِيَ اللّهُ عَنْه إِيَّاهَا في صَةِ الصُّبْحِ مِنْ كَثْرَةِ مَا كانَ يُرَدِّدُهَا]. أخرجه مالك .

7. (2546)- Fürâfisa İbnu Umeyr el-Hanefî der ki: "Ben Yûsuf sûresini, Osman İbnu Affân (radıyallâhu anh)'ın sabah namazlarındaki kırâatinden öğrendim. Çünkü o, bu sûreyi çok sık okurdu."[678]

ـ8ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أنَّهُ قَرَأَ في ا‘ولى مِنَ الصُّبْحِ بِأرْبَعِينَ آيَةً مِنَ ا‘نْفَالِ، وفي الثَّانِيَةِ بُسُورَةٍ مِنَ المُفَصَّلِ]. أخرجه رزين .

8. (2547)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan anlatıldığına göre, sabah namazının birinci rekatinde Enfâl'den kırk âyet kadar, ikinci rek'atinde ise mufassal sûrelerden birini okumuştur."[679]

ـ9ـ وعن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [صَلَّيْنَا وَرَاءَ عُمَرَ بنِ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه الصُّبْحَ فَقَرأَ فِيهَا بِسُورةِ يُوسُفَ وَسُورَةِ الحَجِّ قِرَاءَةً بَطِيئَةً. قبلَ

لَهُ: إذاَ لَقَدْ كانَ يَقُومُ حِينَ يَطْلَعُ الْفَجْرُ؟ قالَ أجَلْ]. أخرجه مالك .

9. (2548)- Âmir İbnu Rebî'a (radıyallâhu anh) demiş ki: "Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh)'ın arkasında sabahı kıldık. Namazda Yusuf ve Hacc surelerini ağır bir kırâatle okudu.
Bunun üzerine Âmir'e: "Öyleyse fecir doğarken namaza başlamış olmalıdır" dendi. O da: "Evet!" diye cevap verdi."[680]

ـ10ـ وعن معاذ بن عبداللّه الجُهَنى]أنَّ رَجُ مِنْ جُهَيْنَةَ أخْبَرَهُ أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللّهِ # قَرَأ في الصُّبْحِ إذَا زُلْزِلَتِ في الرَّكْعتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا، فَ أدْرِى أنَسِىَ أمْ قَرَأ ذَلِكَ عَمْداً]. أخرجه أبو داود .

10. (2549)- Muâz İbnu Abdillah el-Cühenî anlatıyor: "Cüheyne kabilesine mensup bir zât bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının her iki rek'atinde de İzâ zülzilet sûresini okuduğunu işittim, bilmiyorum unutarak mı böyle yaptı, bilerek mi okudu" dedi." [681]

AÇIKLAMA:

Sonuncu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının her iki rek'atinde de aynı sûreyi okuduğunu haber vermektedir. Hadiseyi rivâyet eden sahâbî tereddüt etmektedir: "Resûlullah bunu bilerek mi yaptı, unutarak mı?" Çünkü Aleyhissalatu vesselam mûtad olarak her rek'atte ayrı bir sûre okumaktadır. Tabiî ki unutarak yaptı ise, onu yapmak ümmete câiz olmaz, bilerek yaptı ise ümete de caiz ve meşrû olur.
Âlimler bu çeşit durumlar için yani Efendimizin bir fiili hakkında meşrûluk ve gayr-ı meşrûluk hususunda tereddüt hâsıl olursa:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiilinin meşrûluğa hamledilmesi evlâdır" diye kaide koymuşlardır. "Çünkü derler, onun ef'alinde asıl olan teşrîdir, unutma ise bu asl'ın dışında kalır." Bu hususta usulcüler benzer bir durum daha zikrederler: Resûlullah'ın yaptığı bir iş hakkında bu, cibillî, fıtrî bir davranış mı yoksa şer'î bir beyan mı? diye tereddüde düşülecek olursa, ulemanın ekseriyeti bu fiilin uyulması gereken bir sünnet olduğuna hükmetmiştir. [682]

ÖGLE VE İKİNDİ NAMAZLARI

ـ1ـ عن أبى قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنَّ النّبىَّ # كانَ يَقْرأُ في الظّهْرِ في ا‘ولَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ، وفي الرَّكْعَتَيْنِ ا‘خِيرَتَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ وَيُسْمِعُنَا اŒيةَ أحْيَاناً، وَيطَوِّلُ في الرَّكْعَةِ ا‘ولى مَا يُطِيلُ في الثَّانِيَةِ، وَكَذَا في الْعَصْرِ وَالصُّبْحِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.زاد أبو داود في رواية: »فَظَنَنَّا أنَّهُ يُرِيدُ بِذَلِكَ أنْ يُدْرِكَ النَّاسُ الرَّكْعَةَ ا‘ولى« .

1. (2550)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlede ilk iki rek'atte Fatiha ile iki sûre okurdu. Son iki rek'atte de Fatiha'yı okur, bazan da âyeti bize işittirirdi. Birinci rek'atte (kıraatı) uzun tutar ikinci de o kadar uzatmazdı. İkindi ve sabah namazlarında da böyle yapardı."[683]

Ebû Dâvud, bir rivâyette şu ziyadeye şâmildir: "O'nun (aleyhissalâtu vesselâm), halk birinci rek'ata yetişebilsin diye böyle yaptığını zannederdik."[684]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bütün namazlarda Aleyhissalâtu vesselâm'ın birinci rek'atleri daha uzun tuttuğunu görmekteyiz. Âlimler, bunu cemaate daha çok kimsenin iştirakine imkan sağlamak için yaptığını söylerler. Dolayısıyle tek başına kılan kimsenin her iki rek'ati de eşit tutmasının efdal olacağını belirtirler. Ancak bazı âlimler, sabah namazının birinci rek'atini her hal u kârda daha uzun tutmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Diğer vakitlerde cemaatin artma ihtimali bulunma hallerinde birinciyi uzatmak efdaldir, böyle bir ihtimal olmayan hallerde her ikisini eşit tutmak efdaldir. İbnu Hacer sabahta kırâatın uzatılmasındaki ısrarın sebebini şöyle açıklar: "Zîra sabah namazı, uyku ve istirahati tâkib eden bir âna rastlar. Ayrıca bu vakitte kalb, geçim ve sâir meselelerine henüz bulaşmayıp boş bulunması sebebiyle, dil ve kulağa uyum sağlar."[685]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:] أدْرِى أكانَ رسولُ اللّهِ # يَقْرَأُ في الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ أمْ َ؟[.
أخرجه أبو داود .

2. (2551)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah'ın öğle ve ikindi namazlarında kırâatte bulunup bulunmadığını bilmiyorum."[686]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'a has bir tereddüde parmak basmaktadır. Kırâati cehrî olmayan öğle ve ikindi namazlarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân okur muydu. hemen belirtelim ki bu mesele üzerine İbnu Abbâs'tan üç ayrı rivâyet gelmiştir: "Bir rivâyete göre okurdu, bir rivâyete göre okumazdı, burada kaydedilen rivâyete göre de İbnu Abbâs bu meselede kararsızdır, şekk içerisindedir. Red rivâyeti Ebû Dâvud'da gelir. Kendisine, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindide kıraatte bulunur muydu? diye sorulunca: "Hayır!" cevabını verir. "Belki içinden okuyordu" denince:

"Sizin bu sözünüz önceki söylediğinizden de fena. O memur bir kuldu, kendisine emredileni tebliğ etti" der. İbnu Abbâs'ın bu iki namazda kırâatı te'yid eden görüşünü Ebû'l-Âliye-el Berrâ rivâyet eder: "İbnu Abbâs'a göre ikindide okuyayım mı? diye sordum. Bana: "O önündedir, ondan az veya çok bir miktar oku" dedi." (Rivâyeti İbnu'l-Münzîr ve Tahâvî kaydetmiştir.)

Öğle ve ikindide kıraatin varlığı hususunda ulemanın bir tereddüdü mevcut değildir. Ebû Katâde Habbâb ve başkalarından gelen çeşitli rivâyetler, hiçbir şekk ifade etmeden Resûlullah'ın öğle ve ikindi namazlarında kırâatte bulunduğu hususunda cezmederler, kesin konuşurlar. Nitekim müteakiben kaydedilecek olanlardan başka, bir önceki hadise bir kere daha bakılabilir. Ayrıca şekk ile yakın zâil olmaz kaidesince, bu rivâyetteki tereddüt, öbür rivâyetlerin kesin ifadesini zedeleyemez, bilakis onlar buradaki tereddüdü bertaraf eder.[687]

ـ3ـ وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # يَقْرأُ في الظّهْرِ بِاللّيْلِ إذَا يَغْشى، وفي العَصْرِ نَحْوِ ذَلِكَ، وفي الصُّبْحِ أطوَلَ مِنْ ذَلِكَ[. أخرجه وأبو داود والنسائى .

3. (2552)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlede Velleyli izâ yağşâ sûresini okur, ikindide dahi aynısını yapar, sabah namazında bundan daha uzun bir kırâatte bulunurdu."[688]

ـ4ـ وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى خَلْفَ رَسُولِ اللّهِ # الظّهْرَ فَنَسْمَعُ مِنْهُ اŒيةَ بَعدَ اŒيَاتِ مِنْ لُقْمَانَ والذّارِيَاتِ[. أخرجه النسائى .

4. (2553)- el-Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasında öğleyi kılmıştık. Kendisinden

Lokmân ve Zâriyat sûrelerinin âyetlerini peş peşe işitiyorduk."[689]

ـ5ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ النَّبىَّ # سَجَدَ في صَةٍ ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ فَرَأوْا أنَّهُ قَرَأ الم تنزيلَ السجدةُ[. أخرجه أبو داود .

5. (2554)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir namazda secde edip sonra kıyâma kalktı ve rükû yaptı. Cemaat onun, Elf-Lâm-Mim Tenzile's-Secdetü'yü okuduğunu gördü."[690]

AÇIKLAMA:

1- Hadis burada biraz ihtisâr edilmiş gözüküyor. Ebû Dâvud'daki aslında: "...öğle namazında.." diye sarahat var. Secde'den maksad "tilâvet secdesi'dir. Şârihler, hadisten Resûlullah'ın tilâvet secdesinden kalkınca surenin devamını hiç okumadan rükûya gittiğinin anlaşıldığını belirtirler. Aliyyü'l-Kârî'ye göre, "Kırâat caiz ve hatta efdaldir. Buna rağmen terki ya namazın yeterince uzamasındandır, ya da bunun câiz olduğunu beyan etmek içindir. Bununla beraber Resûlullah'ın kıraati terkettiğine dair, rivâyette kesin ve sarih bir ifade mevcut değildir." Ayrıca Aliyyu'l-Kârî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mezhebimizde (Hanefî) caiz olduğu üzere, rükû, kırâat secdesi yerine geçtiği halde, rükû ile iktifa etmeyip tilâvet için hususi secde yapmıştır, böyle davranışı, amelde efdal olanı tercih içindir."[691]

AKŞAM NAMAZI

ـ1ـ عن مروان بن الحكم قال:]قالَ لى زَيْدُ بنُ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: مَالَكَ تَقْرَأُ في المَغْرِبِ بِقِصَارِ

الْمُفَصَّلِ، وَقَدْ سَمِعْتُ النَّبىَّ # يَقْرَأ بِطَولَى الطُّولَيَيْنِ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.وزاد أبو داود. قلت: »وَمَا طُولي الطُّولَيَيْنِ؟ قالَ: ا'عْرَافُ وا'خْرَى ا'نْعَامُ«. واللّه أعلم .

1. (2555)- Mervân İbnu'l-Hakem anlatıyor: "Bana Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) dedi ki: "Sen niye akşam namazında (kısâru'lmufassal denilen) kısa sûrelerden okuyorsun? Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Tûlâ't-Tûleyeyn'i okuduğunu işittim."[692]
Ebû Dâvud'un rivâyetinde şu ziyade var: "...Dedim ki: Tûlâ't-Tûleyeyn nedir? Bana "el-A'râf", öbürü de "el-En'âm" diye cevap verdi."[693]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kısâru'lmufassal "kısa olan mufassal sûreler" demektir. Mufassal sûreler hangileridir? hususunda ihtilaf edilmiştir. Gerçi sonuncu mufassal'ın Nâs sûresi olduğunda ihtilaf edilmez. İhtilaf hangi sûreden itibaren mufassaldır sorusunu cevabında düğümlenir: Saffât, Câsiye, Kıtâl, Feth, Hucurât, Kâf, Saff, Tebâreke, Sebbehâ ve son olarak da Duhâ suresinin mufassaların ilki olduğu ileri sürülmüştür. Râcih görüşe göre ilk mufassal Hucurât'tır. Cumhur Lem yekün'ü kabul eder. Bu sûrelere mufassal denmesi, besmele ile sık sık aralarının ayrılmış olmasına binaendir. Tıvâl'a gelince bunlar Hucurât'tan Bürûc'a kadar olanlardır. Bürûc'tan Lem yekün'e kadar olanlar da vasat'tır.

2-Tûla't-Tûleyeyn en uzun iki sûrenin en uzunu demektir[694] Bu en uzun iki sureden maksad nedir?
İbnu Hacer, bu tâbir üzerine ulema arasında cereyan eden ihtilafları kaydeder. Buna göre eliflâmmîmsâd; el-A'râf; el-Mâide, el-A'râf; el-Enâm, el-A'râf; el-Bakara, el-A'râf. İbnu Hacer, iki en uzundan en uzun tabiriyle A'râf'ın kastedildiği hususunda ittifak hâsıl olduğunu belirtir. Kur'an-ı Kerim'de en uzun surenin Bakara olmasına rağmen A'râf'ta ittifak hâsıl olması meselesini açıklama sadedinde İbnu Battâl'ın şu

izahını kaydeder: 'Bakara yedi uzunun (es-Seb"uttıvâl) en uzunudur. Eğer (râvi Zeyd İbnu Sâbit) bunu kasdetseydi uzunların en uzunu (tula't-Tıvâl) derdi. Onu kasdetmemiş olması A'râf'ı kastettiğine delâlet eder, çünkü o Bakara'dan sonra sûrelerin en uzunudur." Bu yorum Nisâ sûresi, A'raf'tan daha uzun denilerek tenkid edilmiştir, ancak bu tenkid maksada muvafık bir tenkid değildir, zîra (Zeyd İbnu Sâbit) âyet sayısına itibar etmiştir. A'râf sûresinin âyet sayısı, Nisâ sûresinin ve yedi uzuna giren Bakara'dan sonraki sûrelerin âyet sayısından daha fazladır. Tenkidci ise, sûrelerdeki kelime sayısını esas almıştır, zîra Nisâ sûresinin kelimeleri A'râf'ın kelimelerinden yüz kelime fazladır."

3- İbnu'l-Münîr, bu hadise dayanarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nadiren de olsa akşam namazında uzun sûre okuduğunu istidlal eder.

4-Yine bu hadisle istidlal edilerek akşam vaktinin uzadığına ve akşam namazında kısa olmayan sûrelerin okunmasının da müstehab olduğuna hükmedilmiştir.[695]

ـ2ـ وعن أم الفضل رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]سَمِعْتُ النّبىَّ # يَقْرَأُ في المَغْرِبِ وَالمُرْسَتِ عُرْفاً؛ ثُمَّ مَا صَلّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللّهُ[. أخرجه الستة .

2. (2556)- Ümmü'l-Fadl (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın akşam namazında ve'lmürselâti urfen suresini okuduğunu işittim. Bundan sonra artık bize, ruhu kabzedilinceye kadar hiç namaz kıldırmadı."[696]

AÇIKLAMA:

1- Burada Ümmü'l-Fadl diye künyesi ile zikredilen râviye kadın İbnu Abbâs'ın annesidir (radıyallâhu anhüm). İsmi Lübâbe Bintu'l-Hâris el-Hilâliyye'dir. Hz. Hatice validemizden sonra ilk müslüman olan kadın olduğu söylenir (radıyallâhu anhümâ). Ne var ki, Saîd İbnu Zeyd'in

muhterem zevceleri -ki Hz. Ömer'in kız kardeşidir- Fâtıma Bintul-Hattâb'ın ikinci sırada yer alması daha sahihtir.

2- Bu rivâyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatından önce kıldırdığı son namazın akşam namazı olduğunu haber vermektedir. Halbuki Hz. Âişe'den gelen bir rivâyette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbına kıldırdığı en son namazın öğle namazı olduğu" ifade edilir. İbnu Hacer, delillere dayanarak, Hz. Âişe hadisi'nin Mescid'de kıldırılan son namazı Ümmü'l-Fadl hadisinin de evde kıldırılan son namazı kasdettiğini belirterek iki rivâyeti te'lif eder.[697]

ـ3ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّ رَسُولَ اللّهِ #: صَلّى المَغْرِبَ بِسُورَةِ ا٭عْرَافِ، فَرَّقَهَا في رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه النسائى .

3. (2557)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), A'râf sûresiyle akşamı kıldırdı. Sûreyi ikiye bölerek her iki rek'atte bir parçasını okudu."[698]

ـ4ـ وعن جُبير بن مُطعم رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ # يَقْرأُ في المَغْرِبِ بِالطُّورِ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

4. (2558)- Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı akşam namazında et-Tûr sûresini okurken işittim."[699]

ـ5ـ وعن أبى عثمان النَّهْدِى قال:]صَلَّيْتُ خَلْفَ بنِ مَسْعُودٍ المَغْرِبَ فَقَرَأ: قُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ[. أخرجه أبو داود .

5. (2559)- Ebû Osmân en-Nehdî anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın arkasında akşam namazı kılmıştım. Namazda Kulhüvallahü ahad'i okudu."[700]

ـ6ـ وعن عبداللّه بن عُتبة بن مسعود:]أنَّ رسُولَ اللّهِ # قَرَأ في صَةِ المَغْرِبِ بحم الدُّخَانَ[. أخرجه النسائى .

6. (2560)- Abdullah İbnu Utbe İbni Mes'ûd anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşam namazında Hâmîm-ed-Duhân sûresini okudu."[701]

ـ7ـ وعن أبى عبداللّه الصُّنَابحى قال:]قَدِمْتُ المَدِينَةَ في خَِفَةِ أبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَصَلَّيْتُ وَرَاءَهُ المَغرِبَ فَقَرَأ في الرَّكْعَتَيْنِ ا٭وَّلَيَيْنِ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَسُورَةٍ سُورَةٍ مِنْ قِصَارِ المفَصَّلِ؛ ثُمَّ قَامَ في الثَّالِثَةِ فَدَنَوْتُ مِنْهُ حَتَّى إنَّ ثِيَابِى لَتَكَادُ أنْ تَمَسَّ ثِيَابَهُ. فَسَمِعْتُهُ قَرَأ بِأُمِّ الْقُرآنِ وَبِهذِهِ اŒية: رَبّنَا َ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إنَّكَ أنْتَ الوَهَّابُ[. أخرجه مالك .

7. (2561)- Ebû Abdillah es-Sunâbihî anlatıyor: "Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'in hilafeti sırasında Medîne'ye geldim, arkasında akşam namazını kıldım. İlk iki rek'atinde Fatiha ile (kısâru'lmufassal denen) kısa sûrelerden birer sûre okudu. Sonra üçüncü rek'ate kalktı. Ben (ne okuyacağını işitmek için) hemen kendisine -elbisem elbisesine değecek kadar- yaklaştım. Fatiha ve beraberinde "Rabbenâ lâ tuziğ kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ veheb lenâ min ledünke rahmeten inneke ente'l-Vehhâb. (Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma. Katından bize bir rahmet lutfet, sen çok lutfedenlerdensin)" âyetini okuduğunu işittim."[702]

AÇIKLAMA:

1- Burada üçüncü rek'atte Fatiha'dan sonra âyet kırâati mevzubahistir. Ebû'l-Velîd el-Bâcî bunu bir nev'i kunût ve duâ olarak değerlendirir ve bazı âlimlerin, bunu akşam namazında -ve hatta bütün namazlarda- tecviz ederken diğer bazılarının tamamen reddettiklerini söyler.
2- Buraya kadar kaydedilen rivâyetler, akşam namazında illâ da şu şu sûreler okunacak diye bir sınır olmadığını göstermektedir. Resûlullah'tan kısa sûrelerin okunmasına dair tavsiyeler var ise de cemaatin durumuna hamledilmiştir. Gerek Resûlullah ve gerekse Ashâb ve diğer selef büyüklerinden, akşam namazında uzun sûrelerin de okunduğuna dair rivâyetler gelmiştir.[703]

YATSI NAMAZI

ـ1ـ عن بُرَيدة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللّه # يَقْرأُ في العِشَاءِ اŒخِرَةِ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَنحْوَهَا مِنَ السُّورِ[. أخرجه الترمذي والنسائى .

1. (2562)- Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsı namazında Veşşemsi ve duhâhâ ve benzeri sûreleri okurdu."[704]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetten Resûlullah'ın yatsı namazında fazla uzun sûrelerden okumayıp, uzunlukça Veşşemsi ve duhâhâ'ya benzeyen sûreleri okuduğu anlaşılmaktadır. Sahiheyn'de gelen bir riyavet yatsının uzatılmaması için bazı uyarılarda bulunduğunu da göstermektedir: Hz. Muâz (radıyallâhu anh)'ın yatsı namazında uzun sûre okuduğunu işitince çağırıp şunu

söyler: اَتُرِيدُ اَنْ تَكُونَ يَا مُعَاذُ فَتَّانًا إِذَا اَمَمْتَ النَّاسَ فَاقْرَأْ بِالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَسَبِّحْ اِسْم رَبِّكَ اْعْلَى واللَّيْلِ اِذَا يَغْشَى

"Ey Muâz, fitne mi çıkarmak istiyorsun! Halka imam olunca Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Ve Sebbih isme Rabbike'l-A'lâyı, Velleyli izâ yağşâ'yı oku!"

Şu halde bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatsıda bu ve benzeri sûreleri okuduğunu ifade etmektedir.[705]

ـ2ـ وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبىَّ #: كَانَ في سَفَرٍ فَصَلّى الْعِشَاء اŒخِرَةَ فَقَرَأ في إحْدَى الرّكْعَتَيْنِ بِالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ[. أخرجه الستة.وزاد الشيخان:]فَمَا سَمِعْتُ أحداً أحْسَنَ صَوْتاً أوْ قِرَاءةً مِنْهُ #[.

2. (2563)- el-Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir yolculuk sırasında yatsıyı kılmıştı. İki rek'atin birinde Vettîni ve'z-Zeytûni'yi okudu."[706]

Sahiheyn'de şu ziyade yer alır: "Sesce ve kırâatçe O'ndan daha güzel kimseye rastlamadım."[707]

ـ3ـ وعن نافع:]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: كانَ إذَا صَلّى وَحْدَهُ يَقْرَأُ في ا‘رْبَعِ جَمِيعاً في كُلِّ رَكْعَةٍ بِأُمِّ الْقُرآنِ. وَسُورَةٍ مِنَ الْقُرآنِ. وَكانَ يَقْرَأ أحْيَاناً السُّورتَيْنِ وَالثَّثَ في الرَّكْعَةِ الْوَاحِدَةِ مِنْ صَةِ الْفَرِيضةِ[.

3. (2564)- Nâfî anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) tek başına namaz kılınca dört rek'atin her birinde Fatiha'yı ve Kur'ân'dan bir sûreyi okurdu. Bazan da farz namazın bir rek'atinde iki ve üç sûre birden

okurdu. Akşam namazının iki rek'atinde aynı şekilde Fatiha ve birer sûre okurdu."[708]

ـ4ـ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال:]مَامِنَ المُفَصَّلِ سُورَةٌ صَغِيرَةٌ وَ كَبِيرَةٌ إِّ قَدْ سَمِعْتُ رسُولَ اللّه # يَؤُمُّ بِهَا النَّاسَ في الصَّةِ المَكْتُوبَةِ[أخرجهما مالك .

4. (2565)- Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi anlatıyor: "Mufassal sûrelerden -uzunu olsun, kısası olsun- hiçbiri yoktur ki, ben onu Resûlullah'ın namaz kıldırırken okuduğunu işitmemiş olayım."[709]

ـ5ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّ رسولَ اللّهِ #: بَعثَ رَجُ عَلى سَرِيّةٍ وَكانَ يَقْرأ ‘صْحَابِهِ في صَتِهِمْ فَيَخْتِمُ بِقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ. فَلَمَّا رَجَعُوا ذَكَرُوا ذلِكَ لِرَسُولِ اللّهِ #، فقَالَ: سَلُوهُ؛ ‘ىِّ شَىْءٍ يصْنَعُ ذَلِكَ؟ فَسَألُوهُ. فقالَ: ‘نَّهَا صَفَةُ الرَّحْمنِ، فأنَا أحِبُّ أنْ أقْرَأ بِهَا: فقَالَ رَسُولُ اللّهِ #: أخْبِرُوهُ أنَّ اللّهَ تَعالى يُحِبُّهُ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

5. (2566)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) askerî bir birliğin başına bir adamı komutan yapmıştı. Bu zât arkadaşlarına namaz kıldırırken, her seferinde kırâatını kul hüvallahu ahad ile tamamlıyordu. Döndükleri zaman durumu Hz. Peygamber'e söylediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sorun ona niçin öyle yapıyormuş?" buyurdu. Dediği gibi kendisine sorulmuştu.

"Çünkü O, Rahmân'ın sıfatıdır, ben onu okumayı seviyorum!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona bildirin, Allah onu seviyor!" müjdesini verdi."[710]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste birkaç mes'ele dikkatimizi çekmektedir:
***** Namazda zamm-ı sûre makamında iki ve daha fazla sûrenin okunması. Rivâyette bu husus açıktır. Zîra komutan normal kırâatini yapınca en sonda İhlas suresini her rek'atte okumaktadır. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler İbnu Abbâs ve Enes (radıyallâhu anhüm)'den yapılmıştır. 2564 numaralı Nâfî hadisi de bunu te'yid eder. Buhârî'de gelen Enes hadisi, sadedinde olduğumuz hadisin bir farklı rivâyeti olabileceği gibi, ayrı bir vak'a da olabilir, hatta bu ihtimal daha kuvvetli. [711] Şöyle der: "Ensar'dan bir zat, Kuba mescidinde onlara imamlık yapıyordu. Namazın her rekatinde okuduğu sûreyi kulhüvallahu ahad'i okuyarak başlatıyor, namazdan çıkıncaya kadar böyle yapıyor, asıl sûreyi ondan sonra okuyordu.
Arkadaşları bu durumu kendisine açarak:
"Sen namazı İhlas sûresiyle başlatıyor, sonra da onu yeterli bulmayıp bir başka sûre ilave ediyorsun. Ya sadece onu oku veya onu terket, bir başka sure oku (aynı rek'atte ikisini birden okuma)!" dediler. İmam onlara:
"Ben onu terketmem. Bu şekilde imamlık yapmamı dilerseniz yaparım, bundan hoşlanmıyorsanız ben imamlığı terkederim" dedi. Cemaat onu aralarında en fazîletli kimse biliyorlardı, başkasının imamlık yapmasına gönülleri râzı olmadı. Resûlullah (aleyhisallâtu vesselâm) kendilerine uğrayınca durumu açtılar. Bunun üzerine (imamı çağırarak):
"Ey falan! Arkadaşlarının söylediklerini niye yapmıyorsun! Her rek'atte bu sûreyi okumaya seni sevkeden sebep nedir?" diye sordu. Adam:
"Ben onu seviyorum!" cevabını verince, Aleyhissalâtu vesselâm:
"Ona olan sevgin seni cennete sokacaktır!" müjdesini verdi."
Bu zâtın Külsum İbnu'l-Hidam olduğu belirtilir. Şu halde bu rivâyet, bir rek'atte iki ayrı sûrenin, zamm-ı sûre makamında okunacağını te'yid etmektedir. Ve buna delâlet eden rivâyetler birden fazladır.
***** Bu rivâyette dikkat çeken ikinci bir husus, namazın bütün rek'atlerinde aynı sûrenin tekrarı'dır.

***** Bir diğer mesele: Namazda okunan sûreler arasında Kur'ân-ı Kerîm'deki tertibin dışına çıkmak. Görüldüğü üzere İhlas sûresi her rek'atte sonda (veya başta) okunmak suretiyle Kur'ân'daki tertibe okumada riâyet edilmemiş olmaktadır. Bunun rivâyette başka örnekleri de gelmiştir. İbnu Hacer onlara dikkat çeker. Fukaha, Kur'ân'daki sûre tertibinin tevkifî olmayıp ıstılahî olduğuna, yani vahye müstenid olmayıp, Ashâbın ictihadına binaen olduğuna dikkat çekerek bu tertibin kırâatle bozulmasını büyütmezler. Sözgelimi Şâfiîler ve Mâlikîler, sıranın bozulmasını sadece evlâ olana muhalif bulurlar. Hanefîler ve Hanbelîler ise mekruh addederler.[712]

ـ6ـ وعن شَقيق بن سلمة قال:]جاء رَجُلٌ إلى ابْنِ مَسْعودٍ فقَالَ: إنِّى أقْرَأ المُفَصّلَ في رَكْعَةٍ. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أهَذًّا كَهَذِّ الشِّعْرِ، وَنَثْراً كَنثْرِ الدَّقَلِ؟ لَكِنَّ النَّبىَّ # كَانَ يَقْرَأُ النّظَائِرَ السُّورَتَيْنِ رَكْعَةٍ: الرَّحمنَ والنَّجْمَ في رَكْعَةٍ. وَاقْتَرَبَتْ وَالحَاقّةَ في رَكْعَة، وَالطُّورَ والذَّارِيَاتِ في رَكْعَةٍ، وَإذَا وَقَعَتْ وَنُونَ في رَكْعَةٍ، وَسألَ سَائِلٌ وَالنَّازِعَاتِ في رَكْعَةٍ، وَوَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ وَعَبَسَ في رَكْعَةٍ، وَالمُدَّثِّرَ وَالمُزَمِّلَ في رَكْعَةٍ، وَهَلْ أتَى وَ أقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ في رَكْعَةٍ. وَعَمَّ يَتَساءَلُونَ وَالمُرْسَتِ في رَكْعَةٍ، وَالدُّخَانَ وَإذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ في رَكْعَةٍ[. أخرجه الخمسة.وهذا لفظ أبى داود، وقال هذا تأليف ابن مسعود، وذكره عن علقمة وا؛سود ولم يذكر الباقون السُّور.والمراد »بالهَذِّ« سرعة القراءة والعجلة فيها.»الدقلُ« ردِئ التمر ف يجتمع ليُنسِه ورداءته.و»النّظَائرُ« جمع نَظيرة وهى: المثل والشبه.

6. (2567)- Şakîk İbnu Seleme (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam İbnu Mes'ud'a gelerek:

"Ben bir rek'atte mufassal sûrelerin tamamını okudum" dedi. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) da:
"Şiir mırıldar gibi mırıldar, meyve döküştürür gibi döküştürür müsün? Olmaz öyle şey! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek rek'atte birbirine denk iki sûre okurdu. Bir rek'atte, İkterebet ve el-Hâkka sûrelerini, bir rek'atte Vettûr ve Vezzâriyât sûrelerini; bir rek'atte Ve izâ vaka'at ve Nûn sûrelerini; bir rek'atta Seele sâîlun ve ve'n-Nâzi'ât sûrelerini; bir rek'atte Veylün li'l-Mutaffifîn ve Abese sûrelerini, bir rek'atte el-Müddessir ve, el-Müzzemmil sûrelerini; bir rek'atte Hel Etâ ve Lâ Uksimu biyevmi'l-Kıyâme sûrelerini, bir rek'atte Amme yetesâelûn ve Ve'l-Mürselât sûrelerini; bir rek'atte de ed-Duhân ve İzâ'ş-Şemsü Küvvirat sûrelerini okurdu."[713] Bu rivâyet, metin olarak Ebû Dâvud'un rivâyetidir. Ebû Dâvud: "Bu İbnu Mes'ud'un telifidir" demiştir. Bunu Alkame ve Esved'den kaydeder. Diğerleri, sûreleri zikretmezler.[714]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Mes'ud'a gelip bir rek'atte mufassal sûreleri okuduğunu söyleyen kimsenin Nehîk İbnu Sinân el-Becelî olduğu Müslim'in bir rivâyetinde tasrîh edilmiştir.
2- Daha önce de belirtildiği gibi mufassal sûrelerin hangi sûreden başladığı ihtilaflıdır. (2555. hadisin açıklamasına bakılsın.)
3- Müslim'in bir rivâyetinde İbnu Mes'ud'a gelen Nehîk, bir harfin okunuşunu sorarak söze başlar:
"Ey Ebû Abdirrahman şu harfi nasıl okursun? Elif mi, yâ mı? Yani مِنْ مَاء غير اسن mi yoksa من ماء غير ياسن mi?" dedi."
İbnu Abbâs, bu soruyu iyi karşılamaz ve adamı azarlayıcı bir üslubla cevaplar:
"Sen bu harf dışında bütün Kur'ân'ı araştırıp (kavradınmı) ki bunu soruyorsun!"
Adam bu soru üzerine bir rek'atte bütün mafassal sûreleri okuduğunu söyler. İbnu Abbâs, rivâyetin sadedinde olduğumuz vechinde de

görüldüğü gibi, adamı kınamaya devam eder ve Kur'ân'ın şiir mırıldanırcasına hızlı okunmayacağını belirtir.
Mırıldanmak diye çevirdiğimiz hezze kelimesi sür'atle çok çabuk söylemek mânasına gelir. İbnu Mes'ud hızlı tilâveti, sallanan hurma ağaçlarından, âdi çürük meyvelerin patır patır dökülmesini de benzetir. Maksad, Kur'an'ın hızlı şekilde okunarak tefekkür ve taakkul edilmeden, mânası ve maneviyatı yaşanmadan, lafzan telaffuz edilmesini takbîhtir. Esâsen Kur' an'ın bu şekilde anlaşılmadan okunması başka rivâyetlerde de takbîh edilmiştir: "Bazı insanlar Kur'an okurlar ama, okudukları gırtlaklarından öte geçmez, ama kalbe varır, orada yerleşirse faydalı olur."
4- Birbirine denk iki sûre tabirinde kasdedilen denklik nedir? Bazı âlimler mâna denkliği demiştir: Mev'ize ve hikmet gibi. Bazıları da âyet sayısı denkliği demiştir. İbnu Hacer'e göre mânaca denkliğin kastedilmiş olması daha kavîdir.
5- Namazda birden fazla sûre aynı rek'atte okunabilir, câizdir. Zîra iki sûrenin birleştirilmesi -rivâyette görüldüğü üzere- câiz olunca, ikiden fazlasının birleştirilmesi de câizdir. Hz. Peygamber'in mufassal sûreleri birleştirdiğine dair rivâyet geldiği gibi -nadiren de olsa- Bakara gibi uzun sûreleri birleştirdiği de rivâyet edilmiştir.
6- Kur'ân acele okunmamalıdır, bu mekruhtur. Ağır ağır, tefekkür edilerek okunmalıdır.
7- İki rek'atli namazlarda her iki rek'atin kırâatlerini birbirine denk tutmak efdaldir. Sabah namazında birinci rek'atin daha uzun tutulmasının efdal olacağı daha önce geçmişti:[715]

ـ7ـ وعن أبى ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّه #: قَامَ حَتَّى أصْبَحَ بِآيَةٍ؛ وَاŒيَةُ: إنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإنَّهُمْ عِبَادُكَ. وَإنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فإنَّكَ أنْتَ الْعَزِيز الحَكِيم[. أخرجه النسائى .

7. (2568)- Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece namazına kalktı ve sabah vakti girinceye kadar namaza devam etti. Namazda tek âyet okudu. O da şu (meâldeki) âyettir: "Onlara azab edersen, doğrusu onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan, güçlü olan, Hakîm olan şüphesiz ancak sensin" (Mâide 118). [716]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet aynı âyetin her rek'atte okunabileceğini, bunun câiz olduğunu ifade etmektedir. Ancak efdal olan her rek'atte farklı âyetlerin (veya sûrelerin) okunmasıdır, daha önce belirttik (2535. Hadis).[717]

ـ8ـ وعن أبى سلمة]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: صَلّى بِالنَّاسِ المغْرِبَ فَلَمْ يَقْرأ فِيهَا فَلَمّا انْصَرَفَ قِيلَ لَهُ مَا قَرَأتَ؟ قالَ: كَيْفَ كَانَ الرُّكُوعُ وَالسُّجُودُ؟ قَالُوا: حَسَناً. قالَ َ بَأسَ إذاً[. أخرجه رزين .

8. (2569)- Ebû Seleme anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), halka akşam namazı kıldırmıştı. Namazda kırâatte bulunmadı. Namazdan çıkınca kendisine:

"Kur'ân okumadın!" dendi.

"Rükû ve secdeler nasıl oldu?" diye sordu.

"İyi oldu!" dediler.

"Öyleyse, tamamdır!" dedi."[718]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Beyhakî, "Kırâati unutandan kırâat sâkıt olur diyenle sâkıt olmaz diyenler" adını verdiği bir bâbta zikreder. Hadis zayıftır. Ayrıca hadisin bir başka vechinde Hz. Ömer'in bu namazı iade ettiği tasrîh edilmiştir. Ulema, Resûlullah'ın "Fatiha okunmayan namaz eksiktir"

hadisine dayanarak bununla amel etmemişlerdir. Bu rivâyet hakkında İmam Mâlik'e sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Ben Ömer'in böyle bir şey yapacağını kabul edemiyorum. Hadisi de kabul edemiyorum. Halk, Ömer'in akşam namazında böyle yaptığını görecek, onu uyarıp haber vermeyecekler... Bu olacak şey değil. Kanaatimce kim böyle bir fiil işlese, ne kendi namazı ne de ona uyanların namazı sahihtir."[719]

CEHRÎ OKUMA

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]في كُلِّ الصَّةِ يُقْرأ فَمَا أسْمَعَنَا رَسولُ اللّهِ # أسْمَعْنَاكُمْ، وَمَا أخْفى عَلَيْنَا أخْفَيْنَا عَلَيْكُمْ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

1. (2570)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) demiştir ki: "(Kur'ân) her bir namazda okunur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hangilerini işittirmişse biz de size işittiriyoruz. Hangilerini de gizlemişse biz de size gizliyoruz."[720]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen "işittirme"den maksad cehrî olan kırâatlerdir. İslâm ümmeti cuma namazı, sabah namazı, akşam ve yatsı namazlarının ilk rek'atlerinde cehrî olacağı, akşamın son rek'ati ile yatsının son iki rek'ati, öğle ve ikindinin bütün rek'atlerinde gizli okunacağı hususunda icma etmiştir.

***** Bayram ve istiska (yağmur) namazlarında da ihtilaf edilmiştir. Hanefî mezhebi bunların ikisinde de cehrî okumaya hükmeder.

***** Gece nafileleri gizli de olabilir, cehrî de. Gündüz nafilelerinde gizli okunur.

***** Küsûf namazı gece olursa cehrî, gündüz olursa gizli olur.

***** Cenaze namazı gecegündüz gizli olur. Geceleyin cehrî olacağı da söylenmiştir.

***** Yatsı gibi bir gece namazını, vaktinde kılamasa da ertesi gece kaza edince cehrî yapar. Gündüz kaza ederse esahh olanı sırrî yapmasıdır, cehrî de yapabilir.

***** Öğle gibi bir gündüz namazı kazaya kalsa, gündüzleyin kaza etse gizli yapar, gece kaza ederse esahh olanı cehrî yapmasıdır. Gizli de yapabilir.

Bu meselede "gizli yapar" ve "cehrî yapar" sözleri vecîbe ifade etmez, sünnet ifade eder. Aksini yapması, namazın sıhhatini bozmadığı gibi secde-i sehiv de gerektirmez.[721]

ـ2ـ وعن أبى قَتَادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِىَّ # خَرَجَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَإذَا هُوَ بِأبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يُصَلّى يَخْفِضُ مِنْ صَوْتِهِ وَمَرَّ بِعُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يُصَلّى رَافِعاً صَوْتَهُ. قالَ: فَلَمَّا اجْتَمَعْنَا عِنْدَ النَّبىِّ # قالَ النَّبِىُّ #: يَا أبَا بَكْرٍ مَرَرْتُ بِكَ وَأنْتَ تُصَلِّى تَخْفِضُ صَوْتَكَ. فقَالَ: قَدْ أسْمَعْتُ مَنْ نَاجَيْتُ يَا رسولَ اللّهِ. قالَ؛ وَقالَ لِعُمَرَ: مَرَرْتُ بكَ وَأنْتَ تُصَلِّى رَافِعاً صَوْتَكَ. فقَالَ يَا رسُولَ اللّهِ: أوقِظُ الْوَسْنَانَ وَأطْرُدُ الشَّيْطَانَ[. أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ ‘بى داود.وقال: زاد الحسن في حديثه: فقالَ رسولُ اللّهِ #:]يَا أبَا بَكْرٍ ارْفَعْ مِنْ صَوْتكَ شَيْئاً. وقالَ لِعُمَرَ: اخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئاً[.

2. (2571)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gece (evinden) çıkmıştı. Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'e uğradı. Alçak sesle namaz kılıyordu. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'e uğradı, o da yüksek sesle namaz kılıyordu."

Râvi der ki: "Resûlullah'ın yanında toplanınca Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

"Ey Ebû Bekr sana uğradım sen sessizce namaz kılıyordun." Ebû Bekr:

"Ben konuştuğum Zât-ı Zülcelâl'e sesimi işittirdim ey Allah'ın Resûlü!" cevabını verdi.
Hz. Ömer'e de:
"Sana da uğradım. Sen yüksek sesle namaz kılıyordun!" dedi. O da şu cevabı verdi:
"Ey Allah'ın Resûlü! Uyuklayanı uyandırıyor, şeytanı da uzaklaştırıyordum."[722]
Hasan Basrî rivâyetinde der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ebû Bekr'e: "Ey Ebû Bekr sen sesini biraz yükselt!" dedi. Hz. Ömer'e de: "Sesini sen de biraz alçalt!" buyurdu."[723]

ـ3ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]فَذَكَرَ مِثْلَ هذِهِ الْقِصّةِ: وَلَمْ يَذْكُرْ، فقالَ ‘بِى بَكْرٍ ارْفَعْ شَيْئاً، وَ لِعُمَرَ اخْفِضْ شَيْئاً[.وزاد:]وَقَد سَمِعْتُكَ يَا بِلُ وَأنْتَ تَقْرأ مِنْ هذِهِ السُّورَةِ وَمِنْ هذِهِ السُّورَةِ. قالَ: كَمٌ طَيِّبٌ يَجْمعُهُ اللّهُ بَعْضَهُ إلى بَعْضٍ. فقَالَ النّبىُّ # كُلّكُمْ قَدْ أصَابَ[. أخرجه أبو داود .

3. (2572)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den yapılan rivâyette, bu kıssa aynen zikredilir, ancak Hz. Ebû Bekr'e: "Sesini biraz yükselt", Hz. Ömer'e de: "Sesini biraz alçalt" dedi" cümleleri zikredilmez."
Fakat şu ziyadede bulunur: "Ey Bilâl seni, şu sûreden ve şu sûreden okurken işittim" dedi. (Bilâl) cevaben: "(Kur'ân) tatlı bir kelam, Allah onu kısım kısım yapıp bir araya getirdi" dedi. Sonunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hepiniz isâbet ettiniz!" buyurdu."[724]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Hüreyre'den yapılan bu rivâyeti Ebû Dâvud özetleyerek kaydetmektedir. Yani Ebû Hüreyre'nin de, bir önceki hadiste yani Ebû Katâde rivâyetinde tafsilatlı olarak kaydedilen -kıssayı aynen anlattığını

belirttikten sonra, onda yer almadığı halde Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde mevcut olan ziyadeyi kaydeder. Ebû Dâvud, kitabının hacmini artırmamak için rivâyetlerinde bu usluba sıkça başvurmaktadır. Birinci ciltte Ebû Dâvud'un kitabını tertipte takip ettiği metodu açıklarken bu hususu belirtmiş idik.

2- Ziyade kısımda kasdedilen hususa gelince: Orada şu mâna ifade edilmektedir: "Kur'ân baştan sona güzel, tatlı bir kelâmdır. Allah onu sûre sûre, âyet âyet ihtiyaca göre beyân buyurup bir araya getirmiştir. Biz ondan hoşumuza giden, gönlümüzün arzu ettiği miktarı, kısmı okuruz." Allahu a'lem.

Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm), en sonda alçak sesle okuyan Ebû Bekr'e, yüksek sesle okuyan Hz. Ömer'e, değişik sûrelerden okuyan Bilâl'e böyle okuyuşlarının gerekçesini dinledikten sonra, gayeye göre Kur'ân'ın alçak sesle de yüksek sesle de kıraat edilebileceğini, şu veya bu sûresinden okunabileceğini belirtmek sadedinde: "Hepiniz isâbet ettiniz, (doğru ve uygun hareket etmektesiniz") buyurur.[725]

ـ4ـ وعن البياضى:]أنَّ النَّبىَّ # خَرَجَ عَلى النَّاسِ وَهُمْ يُصَلُّونَ، وَقَدْ عَلَتْ أصْوَاتُهُمْ بِالْقِرَاءَةِ. فقَالَ: إنَّ المُصَلِّىَ يُنَاجِى رَبَّهُ فَلْيَنْظُرْ بِمَ يُنَاجِيهِ؟ وَ يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ على بَعْضٍ بِالْقُرآنِ[. أخرجه مالك .

4. (2573)- el-Beyâzî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılmakta olan insanların yanına geldi. Kırâatte sesleri yüksekti. Hemen: "Namaz kılan kimse Rabbine münâcaatta (hususi konuşmada) bulunuyor demektir. Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin. Kur'ân'ı birbirinize cehren okumasın!" dedi."[726]

AÇIKLAMA:

1- el-Beyâzî: Ferve İbnu Amr İbnu Vedka'dır. Beyâz, Hazrec kabilesine bağlı bir kolun adıdır. Ferve (radıyallâhu anh) Akabe ve Bedr'e ve daha sonraki gazvelere katılan ilklerden biridir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne bahçelerinin meyvelerini ona tahmin ettirir, onun tahminine göre zekat tarhederdi. Tahminlerinde hiç yanılmadığı belirtilir.
İmam Mâlik'in, bu rivâyette ismini zikretmeyişinin sebebi, bazılarına göre, onun Hz. Osmân'ı şehid edenlere yardım etmiş olmasıdır. Cemel savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Allah yolunda çokça tasadduk edenlerdendir, (radıyallâhu anh).
2- Hadisin başka vecihlerinde, hadisenin ramazanda geçtiği, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kapısı hasır olan yuvarlak bir çadırda itikâfa çekilmiş bulunduğu belirtilir.
3- Hz. Peygamber çadırdan çıkıp halkın yanına gelince, herkesin namazda yüksek sesle kırâatte bulunduğunu görüyor ve rivâyette belirtildiği üzere, müdâhale ederek seslerini kısmalarını irşâd buyuruyor. Yani namaz bir münâcaat, kişinin Rabbine husûsî konuşması, kalbini, içini açması olduğuna göre, bunu sesli yapmasına gerek yoktur. Başkası duymayacak şekilde, kendisinin ne dediğini tefrik edebilecek kadar alçak bir sesle yapması yeterlidir. Çünkü Rabb Teâlâ münâcaatları işitmek için insanlar gibi yüksek sese muhtaç değildir.
İbnu Abdilberr, musallinin Rabbine yaptığı münâcaatı: "Namazda huşû ve kalbin ihzârı" olarak tarif eder. Kadı İyâz ise: "Bu, kalbin ihlâsı; ve sırr'ın; namazda Allah'ın zikri ve hamdi ve Kitabının okunması yoluyla başka şeylerden boşaltılması" diye tarif eder.
Kulun Rabbine münâcaatı'nı: "Namazda yapması ve söylemesi matlub olanları yerine getirmesi, yasaklanan söz ve fiillerden de kaçınması" olarak tarif edenler de olmuştur.
Rabb Teâlâ'nın kula olan münâcaatı ise ona rahmet ve rıza ile teveccüh buyurması, bir kısım marifete ulaştırıp sırrlara erdirmesidir.
Bu hadiste, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin dikkat çektiği üzere, namazın taşıdığı mânaya ve ondaki maksada dikkat çekilmektedir, tâ ki kul, namaza girebilecek mekruhlardan kaçınma hususunda daha çok gayrete gelsin, namazın kemalini arttıracak tâate müteallik işlere daha fazla yönelsin.

3- "Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin" ifadesi, Kur'ân'ı mekruh olan bir tarzda münâcaatta kullanmamaya bir uyarıdır. Yani, her ne kadar Kur'ân'ın tilâveti baştan sona bütün âyetleriyle bir tâat ve vesîle-i kurbet ise de, okunuş tarzı itibariyle gayeden uzaklaşılabilecektir, onu sadece okumak yeterli değildir, usûle de dikkat etmek gerekir... vs. denmek istenmiştir. Nitekim, müteakip cümle mekruh olan tarzı beyan etmekte ve yasak koymaktadır: "Birbirinize karşı Kur'ân'ı cehren okumayın."

Bazı şârihler bu yasağı şöyle açıklar: "Çünkü böyle yapınca (başkasının yanında cehrî okuyunca) diğer kimseler rahatsız edilir ve kâmil bir ihlasla namaza girmesine, kalbinin kendini tam olarak namaza verebilmesi için başka meşguliyetlerden boşaltmasına, Rabbine münâcaat sırasında okuduğu Kur'ân âyetlerini teemmül ve tefekkür etmesine mâni olunur. Musalliye verdiği ezâ sebebiyle yüksek sesle Kur'ân okumak yasaklanırsa hadis ve diğer şeylerin yasaklanması evlâdır."

İbnu Abdilberr der ki: "Müslüman, bir başka müslümâna iyi bir amel yaparken ve Kur'ân okurken ezâ vermekten yasaklanırsa, başka şekillerde verdiği ezânın ne kadar şiddetli bir haram olduğu anlaşılır."

Son olarak şunu da belirtelim: Resûlullah'ın yanındakileri rahatsız edecek şekilde yüksek sesle münâcaat ve tilavet-i Kur'ân'da bulunanlara müdâhalesini haber veren başka rivâyetler de vardır.[727]

ـ5ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قالَ:]كانَتْ قِرَاءَةُ النَّبىِّ # بِاللَّيْلِ يَرْفَعُ طَوْراً وَيَخْفِضُ طَوْراً[. أخرجه أبو داود .

5. (2574)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın geceleyin kırâatı bazan yüksek sesle, bazan da alçak sesle olurdu."[728]

AÇIKLAMA:

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) bu rivâyette Resûlullah'ın gece tilâvetlerini nasıl yaptığını ifade ediyor: Bazan yüksek, bazan alçak sesle yaptığını haber vermektedir. Yani odada yalnız olduğu, yanında rahatsız olacak -uyanık veya uyuyan biri olmadığı zamanlarda yüksek sesle okuduğu- yalnız olmadığı hallerde de alçak sesle okuduğu anlaşılmaktadır.
Yine Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde, Resûlullah hücresinde iken (geceleyin) odanın içerisinde bulunan kimsenin işiteceği kadar (mütavassıt) bir sesle kırâatte bulunduğunu belirtir. Şârihler, mescidde olduğu takdirde sesini daha yüksek tuttuğuna dikkat çekerler.[729]

ـ6ـ وعن عبداللّه بن شَدَّاد قال:]سَمِعْتُ نَشِيجَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه وَأنَا في آخِرِ الصُّفُوفِ يَقْرَأ: إنَّمَا أشْكُوا بَثِّى وَحُزْنِى إلى اللّهِ[. أخرجه البخارى.»التَّشِيجُ« صوت يتردّد في الحَلقِ والصدر .

6. (2575)- Abdullah İbnu Şeddâd anlatıyor: "Ben Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in: "Ben üzüntü ve hüznümü yalnız Allah'a açarım..." meâlindeki âyeti (Yûsuf 86) okurken (boğuk boğuk çıkan) sesini en arka safta olduğum halde işittim..."[730]

AÇIKLAMA:

1- Neşîc boğazla göğüs arasında gidip gelerek çıkan sese denir. Normal çıkan sesde bu hal olmaz. Şu halde ağlamaklı bir sestir. Yani kişinin içinden tabiî olarak ağlamak gelir, o ise iradî olarak mâni olmak veya ağlamanın şiddetini asgariye düşürmek ister, işte bu halde, dilimizdeki boğuk boğuk diye ifade edilen bir ses çıkar, Araplar bunu neşîc olarak ifade etmiştir.
2- Rivâyetten Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu âyeti okurken -imâmeti esnasında- kendini tutamayıp ağladığını anlıyoruz. Esasen Buhârî, hadisi

şöyle bir bâb başlığı altında kaydeder: "İmâm namazda ağlarsa..." Namazda ağlamanın hükmü nedir, namazı bozar mı, bozmaz mı? Buhârî, münâkaşalı meselelere girerken, hükme delâlet eden kesin bir başlık atmaz, sadece meseleye dikkat çekici bir ifadeye yer verir. Burada da öyle yapmıştır. Nitekim:

***** Şa'bî, Nehâî, Sevrî gibi bazılarına göre namazda ağlamak namazı bozar.

***** Hanefîlere ve Mâlikîlere göre, cehennemi hatırlayıp, uhrevî istikbalden hâsıl olan korku sebebiyle ağlamışsa, bu namazı bozmaz.

***** Şâfiîler'de üç ayrı durum mevzu bahistir:

***** Ağlamaktan iki yabancı harf zuhur ederse namazı bozar, değilse bozmaz. Esahh görüş budur.

***** Mutlak olarak bozmaz, çünkü ağlamak kelâm cinsine girmez. Ağlamaktan hiçbir gerçek harf hasıl olmaz, sadece bir ses benzerliği ortaya çıkar.

***** Ağzı kapalı ise bozulmaz. Aksi takdirde iki harf zâhir olacak kadar ses çıkarsa bozulur.

3- Namazda ağlamayı tecviz ederek namazı bozmayacağını söyleyenlerin başka delilleri de var: Hz. Ebû Bekr ve Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da namaz sırasında yanındakiler işitecek kadar ağladıklarına dair kavî senetli rivâyetler gelmiştir. Resûlullah'la ilgili olan bir rivâyet şöyle: عبداللّهِ بْنُ الشخير قال: رَاَيْتُ رَسُولَ اللّهِ # يُصَلّى بِنَا وفي صَدْرِهِ اَزِيزٌ كَاَزِيزِ الْمِرجَلِ مِنَ الْبُكَاَءِ

"Abdullah İbnu'ş-Şıhhîr (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm, ağlamaktan göğsünde, kaynayan tencerenin çıkardığı uğultu gibi uğultu olduğu halde bize namaz kıldırmıştı."[731]

ـ7ـ وعن سَمُرة بن جُندبُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]حَفِظْتُ سَكْتَتَيْنِ في الصَّةِ، سَكْتَةً إذا كَبّرَ ا"مَامُ حَتَّى يَقْرأ. وَسَكْتةً إذَاَ فَرَغَ مِنْ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةً عِنْدَ

الرُّكوعِ، قالَ: فَأنْكَرَ ذَلِكَ عَلَيْهِ عِمْرَانُ بنُ حُصَيْنٍ. فَكَتَبُوا في ذَلِكَ إلى المَدِينَةِ إلى أُبَىٍّ فَصَدَّقَ سَمُرَةَ[. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والترمذي.وفي أخرى: »وَسَكْتَةَ إذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ«.وفي أخرى: »إذَا اسْتَفْتَحَ وَإذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ« .

7. (2576)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Namazda iki sekte hatırımda kaldı. Biri, imam "Allahuekber" dedikten kırâata başladığı âna kadar geçen sektedir. Diğeri de Fatiha ve zamm-ı sûreyi okuyup bitirince rükûya gitme sırasındaki sektedir."
(Hadisi rivâyet eden Hasan Basrî) der ki: "Bunun üzerine İmrân İbnu Husayn ona karşı çıktı (ve tek sekte olduğunu söyledi). Sonunda Medîne'ye Übeyy (İbnu Ka'b)'e yazıp sordular. (Übeyy verdiği cevapta) Semüre'yi tasdik etti."[732]
Bir diğer rivâyette, "...Kırâatten çıkınca bir sekte" denmiştir. Bir diğer rivâyette: "...İftitah tekbiri alınca ve kırâatten çıkınca" denmiştir.[733]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise, birkaç farklı tarikten rivâyet edilmiştir. Namazda sekte (durak) yerlerini belirtmektedir. Sekte, imamın, cemaatin işiteceği şekilde kırâatte bulunmaması, bir müddet sessiz kalmasıdır.
2- Görüldüğü üzere Semüre İbnu Cündüb, birinci rek'atte iki ayrı yerde Resûlullah'ın sekte yaptığını hatırlayıp bunu söyleyince, İmrân İbnu Husayn adında bir diğer sahâbî, "namazda tek sekte var" iddiasıyla Semüre'ye karşı çıkmıştır. Birbirlerini bu hususta ikna edemeyince, birçok meselede otorite durumunda olan Übeyy İbnu Ka'b'e -ki Medîne'dedir- yazarak meseleyi sorarlar. O, Semüre'nin doğru hatırladığını bildirir.[734]
Hadisin Tirmizî'de gelen vechinde şu ziyade var: "Katâde'ye: "Bu iki sekte nedir?" diye sorduk. Şöyle dedi: "Namaza girdiği zaman (biri),

kırâatten çıktığı zaman (da diğeri)." Bunu söyledikten sonra dedi ki: "Veladdâllîn'i okuyunca." Der ki: "Kırâatı bitirince, nefsinde tefekkür için bir miktar sükût etmekten hoşlanırdı."

3- Sekte'nin mahiyetine gelince, Ebû Hüreyre'den Ebû Dâvud'da kaydedilen bir hadis bu meseleyi daha iyi açıklamaktadır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz için (iftitah) tekbiri alınca, tekbirle kırâat arasında bir miktar sükût eder. (Bir gün kendisine): "(Ey Allah'ın Resûlü) annem babam sana feda olsun. Tekbirle kırâat arasındaki sükûtta ne söylüyorsun bana haber ver!" dedim. Bunun üzerine şunu okuduğunu bildirdi: اَللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِى خَطَايَاىَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ. اَللّٰهُمَّ نَقِّنِى مِنْ خَطَايَاىَ كما يُنَقّى الثّوبُ اَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ. اَللّٰهُمَّ اَغْسِلْنِى بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرْدِ. "Allahım, benimle hatalarımın arasını, doğu ile batıyı uzak kıldığın gibi uzak kıl. Allah'ım, hatalarımı beyaz elbisenin kirden temizlenmesi gibi temizle. Allah'ım beni karla, su ile, soğukla temizle."

Şu halde, birinci sekte, iftitah tekbirinden sonra, kırâate geçmeden, imamın cemaatin işitmeyeceği şekilde dua etmesidir.

İkinci sekte'de bir ihtilaf sözkonusudur: Fatiha'nın bitiminde mi, zamm-ı sûrenin bitiminde mi? Ancak Tirmizî'nin Katâde'den kaydettiği açıklamadan bu ikinci sekte'nin Fatiha'nın bitiminde olduğu sarahat kazanmaktadır. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur.

TA'DÎL-İ ERKÂN

ـ1ـ عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ: َ تُجْزِئُ صَةُ أحَدِكُمْ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ في الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ[. أجرجه أصحاب السنن .

1. (2577)- Ebû Mes'ûd el-Bedrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri, rükû ve secdelerde belini (tam olarak) doğrultmadıkça namazı yeterli olmaz."[735]

AÇIKLAMA:

Namazda ta'dîl-i erkân, bir bakıma rükünlerin hakkını vermek mânasına gelir. Bu maksadla kıyâm, rükû ve secdeyi yaparken her uzvun belli bir sükûnete ermesi, sübhânallâhi'l-azîm diyecek kadar o halde kalması gerekmektedir. Şu halde rükû'nun kemâli, secdeye gitmezden önce beli tam olarak doğrultup kıyam vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Keza secdenin kemâli de birinci secdeden sonra beli tam olarak doğrultup oturur vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Gerek rükû'daki ve gerekse secdedeki bu tam doğrulma haline tuma'nîne de denmiştir.
Tirmizî'nin açıklamasına göre, İmam Şâfiî, Ahmed ve İshak tuma' nîne'yi farz görerek: "Rükû ve secdede belini (yeterince) kaldırmayanın namazı fâsiddir." demişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.
Hanefîlerden Ebû Yûsuf da farz demiş ise de mezhep görüşü, ta'dîl-i erkânın vâcib olmasıdır. Buna riâyet edilmemesi halinde sehiv secdesi gerekir. Cumhurun farz demiş olmasını da nazar-ı dikkate alan bazı Hanefî âlimler, ta'dîl'in terki halinde namazın iadesini tavsiye ederler. Esasen Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in de ta'dîl için - Tahâvî'nin nakline göre - "farz" dedikleri rivâyet olunmuştur. Mamafih onlardan "sünnet" -Cürcânî'nin tahricine göre- ve vâcib -Kerhî'nin tahricine göre- gibi başka hükümler de rivâyet edilmiştir. Müteahhir ulemanın tahkikine göre Hanefî görüş vâcib olduğu merkezindedir.[736]

ـ2ـ وعن النعمان بن مُرَّةَ:]أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ: مَا تَرَوْنَ في الشّارِبِ والزَّانِى وَالسَّارِقِ، وَذَلِكَ قَبْلَ أنْ يُنْزِلَ فِيهِمُ الحدودُ؟ قالُوا: اللّه وَرَسُولُهُ أعْلَمُ. قَالَ: هُنَّ فَوَاحِشُ وَفِيهِنَّ عُقُوبَةٌ، وَأسْوَأُ السَّرِقَةِ الّذِى يَسْرِقُ صَتَهُ قَالُوا: وَكَيْفَ يَسْرِقُ صَتَهُ يَا رَسُولُ اللّهِ؟ قالَ: يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَ سُجُودَهَا[. أخرجه مالك .

2. (2578)- Nu'mân İbnu Mürre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İçki içen, zinâ yapan ve hırsızlıkta bulunan kimse hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Bu sual, bunlar hakkında henüz hadd cezası gelmezden önce sorulmuştu.
"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" diye cevap verdiler. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Bu fiiller ağır suçtur, onlar hakkında ceza vardır. Hırsızlığın en kötüsü de namazını çalmaktır" buyurdu. Bunun üzerine:
"Ya Resûlullah, kişi namazını nasıl çalar?" diye sordular. Şu cevabı verdi:
"Rükûsunu ve secdelerini tamamlamaz."[737]

AÇIKLAMA:

1- Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste, namazdaki ta'dîl-i erkânın ehemmiyetini zihinlerde tesbit maksadıyla teşbihe başvurmaktadır. Bu maksadla, herkes nazarında çirkinliği açık ve belli olan üç cürüm hakkında sual sorar. Ashâb, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tebliğ sırasında umumiyetle bir soru sorarak dikkatleri çekmekle işe başladığını bildiği için, sualden maksadın kendilerinden cevap beklemek olmadığını müdrikdiler. Bu sebeple: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" diye cevapla yetindiler.
Resûlullah, hırsızlığın kötülüğünü hatırlattıktan sonra, onun dereceleri bulunduğunu telmîhan, en kötü derecesinin kişinin namazında yaptığı hırsızlık olduğunu söyler. Bu, merak uyandıran bir teşbihtir. Ashâb ister istemez soracaktır:
"Ya Resûlullah kişi namazını nasıl çalar?"
Tîbî der ki: "Resûlullah hırsızlığı ikiye ayırdı: Bilinen hırsızlık, bilinmeyen hırsızlık. Bilinmeyeni, namazdaki tuma'nîne ve huşû'nun eksiltilmesi olarak tarif etti. Sonra bilinmeyen hırsızlığın bilinenden kötü olduğunu belirtti."
2- Ta'dîl-i erkâna riâyet etmemenin nasıl hırsızlığın en kötüsü olduğu şöyle açıklanır: "Hırsız, başkasının malını alınca dünyada bazan ondan faydalanır. Yahut sahibinden helallik ister, yahud da hadd cezasını

çekerek ahiret azabından kurtulur. Ama öbürü böyle değil. Zîra nefsinin sevab hakkını çalmış ve onu ahirette cezaya tebdil etmiştir."

3- Ebû'l-Velîd el-Bâcî namazda başkaca hatalara rağmen Resûlullah' ın hassaten secde ve rükû üzerinde durmasını, ihlallerin çoklukla bu ikisinde vukûa gelmesiyle îzah eder ve devamla der ki: "Bu ihlali hırsızlık olarak isimlendirmesi, edası emanet edilmiş olan bir şeyi yapmanın ihanet mânası taşımasındandır."

4- Ahmed İbnu Hanbel ve Tayâlesî'nin Ebû Saîdi'l-Hudrî'den kaydettikleri bir başka rivâyet de sadedinde olduğumuz hadisi te'yid eder: اَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الذي يَسْرِقُ صَتَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّهِ وَكَيْفَ يَسْرِقُهَا قَالَ: َ يَتِمُّ رُكُوعَهَا وَ سُجُودَهَا وَ خُشُوعَهَا

Efendimiz: "Hırsızlıkta insanların en kötüsü namazını çalan kimsedir" buyurmuştu: "Ey Allah'ın Resûlü bu nasıl olur?" diye sordular da: "Namazda rükûyu, secdeleri ve huşûyu tamamlamaz" diye cevap verdi." [738]

ـ3ـ وعن سالم البراد قال:]أَتَيْنَا أبَا مَسْعُودٍ فَقُلْنا لَهُ حَدِّثْنَا عَنْ صَةِ رَسولِ اللّهِ #، فَقَامَ بَيْنَ أيْدِينَا فَكَبَّرَ. فَلمَّا رَكَعَ وَضَعَ رَاحَتَيْهِ عَلى رُكْبَتَيْهِ وَجَعَلَ أصَابِعَهُ أسْفَلَ مِنْ ذلِكَ وَجَافَى بَيْنَ مِرْفَقَيْهِ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَىْءٍ مِنْهُ. ثُمَّ قالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فقَامَ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَىْءٍ مِنْهُ[. أخرجه أبو داود والنسائى.»المُجَافَاةُ« أن يرفع يديه عن جنبيه و يُلْصقها .

3. (2579)- Sâlim el-Berrâd anlatıyor: "Ebû Mes'ud'a gelerek:

"Bize Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazından anlat!" dedik. Hemen önümüzde kalktı, tekbir getirdi. Rükûya varınca ellerinin ayalarını dizlerinin üzerine koydu. Parmaklarını dizinin alt kısmına getirdi. Dirseklerini yan taraflarına uzattı. Bu halde her uzvu hareketsiz

sâbit durdu. Sonra semi'allâhu limen hamideh dedi ve her uzvu düz oluncaya kadar doğruldu."[739]

ـ4ـ وعن أنس رَضيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ: اعْتَدِلُوا في السُّجُودِ، وَ يَبْسُطَنَّ أحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ[. أخرجه الخمسة.

4. (2580)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Secdede ta'dîle riâyet edin, kimse kollarını köpeklerin yayışı gibi yaymasın."[740]

ـ5ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبىَّ # قالَ: أقِيمُوا الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ؟ فَوَاللّهِ إنّى ‘رَاكُمْ مِنْ بَعْدِى. وَرُبَّمَا قالَ مِنْ بَعْدَ ظَهْرِى، إذَا رَكَعْتُمْ وَسَجدْتُمْ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

5. (2581)- Yine Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Rükû ve secdeleri yerine getirin. Allah'a yemin olsun siz secde rükû ettikçe ben arkamda olanları da görüyorum." -Belki "sırtımın gerisini" demişti-"[741]

ـ6ـ وعن مالك بن الحُويرث رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ قالَ ‘صْحَابِهِ: أ أنْبِئُكُمْ بِصَةِ النَّبىِّ #؟ قالَ أبُو قِبَةَ: فَصَلَّى بِنَا صَةَ شَيْخِنَا أبِى يَزِيدَ. فَكَانَ أبُو يَزِيدَ إذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ ا‘خِيرَةِ مِنَ الرَّكْعَةِ ا‘ولى والثّالِثَةِ اسْتَوَى قَاعِداً ثُمَّ نَهَضَ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى .

6. (2582)- Mâlik İbnu'l-Huveyris (radıyallâhu anh)'ten rivâyete göre, arkadaşlarına: "Size Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazını haber vereyim mi?" diye sormuştur. Ebû Kilâbe der ki: "(Böyle

söyledikten sonra), bize şeyhimiz Ebû Yezîd'in namazı (gibi) namaz kıldırdı. Ebû Yezîd, başını birince ve üçüncü rek'atin ikinci secdesinden kaldırınca oturarcasına doğrulur sonra kalkardı."[742]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen son dört hadis, namazda riâyet edilmesi gereken bazı hususları beyan ediyor. Onları sırayla şöyle açıklayabiliriz.
1- 2579 numaralı hadise göre rükû sırasında el ve parmakların vaziyeti: El ayası dizkapağının tam üzerine gelecek, bu sırada parmakla bacağın dizkapağına bitişen kısmını kavrayacak, dirsekler de yana doğru açılarak birbirinden uzaklaşacak. Bu esnada dirseklerin karna yapıştırılması, karınla bacaklar arasına sıkıştırılması mekruhtur.
Rükûda bel ve baş yere paralel, düz bir istikâmet teşkil edecek şekilde olmalıdır.
Rükûdan kalkınca vücut tabii dikliğini alacak, baş tam olarak doğrulacaktır. İşte bu vaziyette bir miktar -yani Rabbenâ ve leke'lhamd diyecek kadar- sâbit durulacaktır.
2- 2580 numaralı hadiste, secdede ta'dîle riâyet emredilmekte, kolların yere yayılmaması istenmektedir. Secdede ta'dîl, Resûlullah'ın tarif ettiği hususlara uymakla yerine getirilir. Bu hadiste mezkur hususlardan bir zikredilmiştir: Kolların yere yayılmaması... Rivâyetlerde başka teferruât da istenmiştir. Ellerin aralıklı olarak yere konması; baş eller arasında alın ve burun yere değecek şekilde secde mahalline bırakılması, kolların dirsekler havada olacak şekilde yan taraflara çıkarılması, karınla dizlerin birbirine yapışmaması ve arada bir mesafenin bulunması. Sadedinde olduğumuz hadis, kolların yere değecek şekide bırakılmasını, köpeklerin yatma sırasında bacaklarını yere sermesine benzetmektedir. Maksad bu tarzın terkini telkindir. Zîra, bir tavrın hasis bir şeye benzetilmesi onun terkini emretme mânası taşır.
3- 2581 numaralı hadiste, rükû ve secdelerin ta'dîl-i erkâna uygun olarak yapılması emredilmekte ve te'kîden (ilâhî bir mûcize olarak) arkasında namaz kılanların da kendisine gösterildiğini, kimin ta'dîle uygun şekilde, kimin aykırı şekilde namaz kıldığını bildiğini ifade etmektedir.

Bu mesele ulema arasında farklı yorumlara sebep olmuştur. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sarih bir şekilde arkada kalan cemaatini namaz sırasında gördüğünü ifade etmektedir. Bu ne demektir? Bir mecaz mı söz konusudur, kelamın zâhiri, hakikatı mı muraddır?

* Bazıları: "Bundan maksad bilmektir, yani cemaatin ahvalini gerek vahiy yoluyla bilmesi ve gerekse ilham yoluyla bilmesidir" demiştir. Ancak hadiste arka cihet söz konusu olduğuna göre, maksad "bilmek" değildir denmiştir.

* Bazıları: Bundan maksad, nadir de olsa arada sırada göz atmakla sağ ve solunda gözüne ilişenleri de görmesidir, buradakiler de "arkasındakiler" olarak tavsif edilebilir" demiştir. Bu te'vilde de açık bir tekellüf, gereksiz olarak hadisin zâhirinden uzaklaşma var.

* Cumhur -ki doğrusu da budur- hadisi zâhirine hamletmiştir. Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a has fiilî bir görme durumu mevzubahistir. Bu meselede âdet ve âdiyât ortadan kalkmakta, bir mûcize olarak, hasâis'ten bir imtiyaz olarak Fahr-ı Kainat arka cihetini de görebilmektedir. Ehl-i Sünnet'in telakki ve kabulüne göre gerçek şudur: "Görmek için, aklen, husûsî bir uzvun varlığı, görülecek eşyanın önde olması, yakın olması da şart. Bunlar âdi umurlardır, bunların yokluğu halinde de idrak, aklen câizdir." Bu görüşten hareketle ehl-i sünnet, âhirette Allah'ın görüleceğine hükmetmişlerdir. Ehl-i bid'at "görme" hadisesini anlamada beşerî âdetin dışına çıkamadıkları için, (mekandan, cihetten, şekilden münezzeh olan) Allah'ın görülmesini reddetmişlerdir.

* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasındakileri görmesiyle ilgili olarak fazla değeri olmayan başka görüşler de ileri sürülmüştür:

* O'nun sırtının arka kısmında bir gözü vardı. Onunla gerisindekileri daima görürdü.

* Arkadakilerin sûretleri kıble cihetindeki duvarda, eşyanın aynadaki tecellîsi gibi tecellî ederdi, Efendimiz onların timsallerine burada bakar, fiillerini böylece görürdü.

* İki omuzu arasında iğnenin yurdusu büyüklüğünde iki gözü vardı, onlarla görürdü. Bunlara elbise vs. perde olmazdı.

* Resûlullah,önünü gördüğü kadar arkayı da gördüğünü muhtelif hadislerinde ifade etmiştir. Hadisler arkayı da görme vak'âsının sadece

namaz haliyle kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Ancak, bütün ahvaline şâmil olması da ihtimalden uzak değildir. Mücâhid bu kanaattedir. Takîyyüddin İbnu Muhalled, Aleyhissalâtu vesselâm'ın karanlıkta da aydınlıktaki gibi gördüğünü hikaye etmiştir.

4- 2582 numaralı hadiste, Resûlullah'ın namazı nasıl kıldığı tarif edilmektedir. Hatta Ebû Dâvud'un bir rivâyeti şöyle başlar: "Mâlik İbnu'l-Huveyris mescidimize geldi ve dedi ki: "Vallahi namaz kılacağım. Aslında (burada) namaz çılmak heveslisi olduğum için kılmıyorum. Ancak size Resûlullah namaz kılarken onu nasıl gördüğümü göstermek istiyorum."

Bu ifade onun edâ, kaza, nafile nev'inden muayyen bir namazı kılmak için değil, Resûlullah'ın namaz tarzını öğretmek maksadıyla o namazı kıldığını anlatmaktadır. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm: صلُّوا كَمَا رَأيْتُمُونِى اُصَلِّى "Beni namaz kılarken nasıl gördüyseniz siz de öyle kılın" buyurmuştur. Bu hadisin de râvisi olan Mâlik İbnu'l-Huveyris, gördüğünü göstermeyi vazife bilmiştir.

Ancak onun namazı, mescidin imamı bulunan Ebû Yezîd künyesiyle mâruf Amr İbnu Seleme'nin namazına benzemektedir. Rivâyete göre Resûlullah onu kavmine imam tayin ettiğinde 6-7 yaşlarında çocuk idi.[743] Kavminden Resûlullah'a gelen heyet içerisinde Kur'an'ı en çok bilen O olduğu için Aleyhissalâtu vesselâm onu imam tayin etmişti.[744]

Bu rivayette dikkat çekilen bir husus, birinci ve üçüncü rek'atlerin ikinci secdesinden sonra yani kıyama kalkma durumlarında önce oturma vaziyetine girilmiş olmasıdır. Hadisin Buhârî ve Ebû Dâvud'da kaydedilen bazı vecihleri bu meselede daha açık ifadelere yer verirler. Mesela Ebû Dâvud'da: "...birinci rek'atin ikinci secdesinden başını kaldırınca oturdu, sonra kalktı" denir. Buhârî'nin rivâyetinde: "...başını ikinci secdeden kaldırınca oturdu ve yere dayandı, sonra kalktı" denir. Fakihler buna celsetü'l-istirâha derler ve bazıları bu hadisten hareketle bu geçici oturmanın (celsetü'l-istirâha'nın) meşruluğuna hükmeder. Şâfiî ve bir grup ehl-i hadis bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel de bu görüşü esas almıştır.

Ancak çoğunluk bu celsetü'l-istirâha'yı kabul etmez. Mesela Tahâvî hadisin bundan bahsetmeyen vechini esas alarak Mâlik İbnu'l-Huveyris'in bir rahatsızlık sebebiyle böyle bir oturmaya yer vermiş olabileceğini söyler. Öyle ise onun oturması, bu oturuş sünnet olduğu için değil, rahatsızlığı sebebiyledir.

Tahâvî'ye itiraz edenler olmuş- Mâlik İbnu'l-Huveyris'in hasta olmadığını, onun Resûlullah'ın namazıyla ilgili bu tasvirinin, kendi rivâyeti olan "Beni namaz kılarken nasıl gördü iseniz siz de öyle kılın" emrini yerine getirmeye yönelik olduğunu söylemişlerdir. Ancak Tahâvî'nin esas aldığı vecihle de istidlal ederek, celsetü'l-istirâha'nın vâcib olmadığını, terketmenin de câiz olduğunu göstermek için terkettiğini söyleyen olmuştur.

Celsetü'l-İstirâha'nın müstehap olmadığını söyleyenlere gelince, bunlar şu hadisle istidlâl etmişlerdir: َ تُبَادِرونِى بِالْقِيَامِ وَالْقُعُودِ فَاِنِّى قَدْ بَدَّنْتُ "Gerek oturmada ve gerekse kıyamda benden evvel davranmayın. Ben artık yaşlandım (bunları yapmakta gecikebilirim)." Öyle ise Resûlullah'ın gecikmesi bu sebepten ileri gelmekteydi. Bu durumda aynı şekilde mazereti olmayanın celsetü'l-istirâha'da bulunması meşrû olmaz. Şu halde çok kısa bir müddete şâmil olan bu oturuş, kıyâmlarda meşrû olan yeni bir tekbiri gerektirmez, zaten o da kıyâma geçiş safhalarına dahildir.

Görüldüğü üzere, bu hadis muhtelif yorumlara, münâkaşalara sebep olmuştur. Daha fazla teferruâta girmeyi gereksiz görüyoruz.[745]

RÜKÛ VE SECDELERİN MİKTARI

ـ1ـ عن سعيد بن جبير قال:]سَمِعْتُ أنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يقولُ: مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أحَدٍ بَعْدَ رسولِ اللّهِ # أشْبَهَ صَةً بِرسُولِ اللّهِ # مِنْ هذَا الْفَتى، يَعْنِى عُمَرَ بنَ عَبْدِ الْعَزيزِ. قالَ: فَحَزَرْنَا في رُكُوعِهِ عَشَرَ

تَسْبِيحَاتٍ، وَفي سُجُودِهِ مِثْلَهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى .

1. (2583)- Saîd İbnu Cübeyr (rahimehullah) anlatıyor: "Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'i dinledim şöyle diyordu: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sonra, namazı Resûlullah 'ın namazına bu derece benzeyen, şu gençten yani Ömer İbnu Abdilaziz'den başka birinin ardında namaz kılmadım."
Enes (devamla) dedi ki: "Rükûsunda on tesbihât, secdelerinde de o kadar tesbihat tahmin ettik."[746]

AÇIKLAMA:

Hz. Enes, Ömer İbnu Abdilaziz'in rükû ve secdelerinde on kadar tesbihât tahmin ettiklerini söyler. Bu ifadeden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'n rükû ve secdelerde tesbihâtı onar aded tekrar ettiği anlaşılır. Böylece bu rivâyet, rükû ve secdenin kemâli için tesbihâtı onar aded tekrar etmek gerekir hükmünde olanları te'yid eder.
Bu hususta esas olan şudur: Namazını yalnız kılan kimse tesbihâtı ne kadar çok tutarsa evlâdır. Resûlullah'ın tesbihâtı uzun tuttuğunu beyan eden rivâyetler Aleyhissalâtu Vesselâm'ın tek başına kıldığı namazlarla ilgilidir. Cemaati sıkmadığından emin olan imam için de hüküm böyledir. Resûlullah'ın bazı rivâyetlerde "Rükû yaptığınız zaman en az üç kere Sübhâne Rabbiye'l-Azîm deyin, secde yapınca da en az üç kere Subhâne Rabbiye'l-a'lâ deyin" buyurmuştur.[747]

ـ2ـ وعن السعدى عن أبيه عن عمه قال: [رَمَقْتُ رسولَ اللّهِ # في صَتِهِ فَكَانَ يَتَمَكَّنُ في رُكوُعِهِ وَسُجودِهِ قَدْرَ مَا يَقُولُ سُبْحَانَ اللّهِ وَبِحَمْدِهِ ثَثاَ]. أخرجه أبو داود.

2. (2584)- es-Sa'dî babasından veya amcasından naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a namazını kılarken dikkatle baktım, rüku ve secdelerinde üçer kere subhânallâhi ve bihamdihi diyecek kadar duruyordu."[748]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre musalli, rükû ve secdelerde tesbihât yaparken üçten az söylerse sünneti terketmiş olmaktadır. Mâverdi, rükû ve secdelerin mükemmel olması için tesbihât sayısının onbir veya dokuz veya bunun ortası olan beş olmasını tavsiye eder, "Bir kere söylemek de kâfidir" der. Tirmizî'nin İbnu'l-Mubârek, İshâk İbnu Râhûye'den yaptığı rivayete göre, "imamın beş kere tesbihâtta bulunması müstehabtır." Şu da bir gerçek ki, tesbihâtın kemalini gösteren rakam ileri sürmek delile dayanmaz. Namazın uzunluğuna göre tesbihâtın sayısı artırılabilir, bunun rakamla kayıdlanması gerekmez. Neylü'l Evtâr'da tesbihât dokuzdan fazla olursa sehiv secdesi gerekir, üçten fazla yapıldığı takdirde çift olmayıp tek olması müstehabtır" gibi hükümlerin de delile dayanmadığı belirtilir. [749]

ـ3ـ وعند غُندر قال:]غَلَبَ عَلى الْكُوفَةِ زَمَنَ ابْنِ ا‘شْعَثِ مَطَرُ بنُ نَاجِيَةَ فأمَرَ أبَا عُبَيْدَةَ بن عَبْدِ اللّهِ أنْ يُصَلِّى بِالنَّاسِ. فَكَانَ إذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَامَ قَدْرَ مَا أقُولُ: اللّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ مِلْءَ السَّمَواتِ وَمِلْءَ ا‘رْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَىْءٍ بَعْدُ أهْلَ الثَّنَاءِ وَالمَجْدِ. َ مَانِعَ لِمَا أعْطَيْتَ، وَ مُعْطِى لِمَا صَنَعْتَ، وَ ينْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الجَدُّ[.قال: الحكم: فذكرت ذلك لعبد الرحمن بن أبى ليلى. فقال:]سَمِعْتُ البَرّاءَ ابنَ عَازِبٍ يَقُولُ: كانَتْ صَةُ رسولِ اللّهِ #، قِيَامُهُ وَرُكُوعُهُ وَإذا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ وَمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ قَرِيباً مِنَ السَّوَاءِ. قالَ شُعْبَةُ: فَذَكَرْتُهُ

لِعَمْرِو بنِ َ مُرَّةَ. فقَالَ: قَدْ رَأيْتُ ابنَ أبى لَيْلَى فَلَمْ تَكَنْ صَتُهُ هكذَا]. أخرجه الخمسة .

3. (2585)- Gunder'in bir rivayetinde denir ki: "İbnu'l-Eş'as zamanında Kûfe'ye Mataru'bnu Nâciye (adında biri) galebe çaldı. (İbnu Abbâs'ın oğlu) Ebû Ubeyde İbnu Abdillah'a halk'ın önüne geçip namaz kıldırmasını emretti. Ebû Ubeyde, (namaz kıldırırken) başını rükûdan kaldırdığı zaman ben: "Allahümme Rabbenâ ve leke'lhamdü mil'e'ssemâvât ve mil'e'l-ardı ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du. Ehle'ssenâi ve'lmecdi, Lâ mâni'a limâ a'tayte ve lâ mu'tiye limâ mena'te. Ve lâ yenfe'u zâ'lceddi minke'lceddü" duâsını okuyuncaya kadar kıyamda dururdu."[750]

el-Hakem der ki: "Bunu ben Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ'ya zikrettim. Dedi ki: "Berâ İbnul-Âzib (radıyallâhu anh)'i işittim: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıldığı namazın rükûsu, secdesi, rükû ve secdeden başını kaldırdığı zamanki ve iki secde arasındaki (fâsılaları) birbirine yakın uzunlukta idi" demişti."

Şu'be der ki: "Ben bunu Amr İbnu Mürre'ye söyledim. O da: "Ben, İbnu Ebî Leylâ'yı gördüm, onun namazı böyle değildi" dedi."[751]

ـ4ـ وفي أخرى للشيخين قال:]كانَ رُكُوعُ النَّبيِّ # وَسُجُودُهُ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، مَا خَ الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ، قَرِيباً مِنَ السَّوَاءِ[.

4. (2586)- Sahiheyn'in diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın rükû ve secdesi ve iki secde arasındaki (fâsıla ile), rükûdan başını kaldırdığı zamanki (fâsıla) -kıyam ve ku'ûd (oturma) hariç- birbirine yakın miktardaydı."[752]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler rükû ve secde ile bunlar arasındaki fâsılaların uzunluk miktarını tesbite mahsus rivayetlerdir. Bunlar, namazda kırâat ve teşehhüd'ün hafif; rükû, sücûd ve onlar arasındaki tume'nîne denen fâsılaları uzunca tutmaya delildir.[753]

2- Hadiste geçen "birbirine yakın miktardaydı" tabiri, rükû ve secde ve arasındaki tuma'nîne fâsılalarının uzunlukça tam eşit olmayıp bazılarının azçok kısa, bazılarının da azçok uzun olduğunu gösterir. Ancak, pek bâriz farklılık yoktur. Bu ifade açık şekilde kırâat ve teşehhüdün uzatılmadığını, ama rükû ve secdelerin de aceleye getirilmeyip ta'dîle uygun şekilde ağır ağır yapıldığını gösterir.

Ancak, daha önce kaydettiğimiz üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın uzun sûreler okuması (2540, 2550 vs.) da mevzubahistir. Bu rivayetlerle onlar arasında bir teâruz mevcut değildir. Âlimler Resûlullah'ın bazan öyle, bazan böyle kıldığını, şartlara göre hem uzun hem de kısa sûreler okuduğunu belirtmişlerdir.[754]

ـ5ـ وعن زيد بن وهب قال:]رَأى حُذَيْفَةُ رَجُ يُصَلِّى نَطَفَّفَ. فقَالَ لَهُ حُذَيفةُ: مُذْكَمْ تُصلِّى هذِهِ الصَّةَ؟ قالَ: مُنْذُ أرْبَعِينَ سَنَةً. قالَ: مَا صَلَّيْتَ مُنْذُ أرْبَعِينَ سَنَةً. وَلَوْ مُتَّ وَأنْتَ تُصَلِّى هذِهِ الصَّةَ مُتَّ عَلى غَيْرِ فِطْرَةِ مُحَمَّدٍ # ثُمَّ قالَ: إنَّ الرَّجُلَ لَيَخَفِّفُ وَيُتِمُّ ويُحْسِنُ[. أخرجه البخارى والنسائى، واللفظ له .

5. (2587)- Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh) bir adamın namaz kılarken hîle yaptığını görmüştü.

"Sen bu namazı ne zamandan beri kılıyorsun?" diye sordu. Adamcağız:

"Kırk yıldan beri!" dedi. Huzeyfe? "Öyleyse kırk yıldan beri namaz kılmadın (bütün kıldıkların boşa gitmiş). Şâyet bu şekilde namaz kılarak ölecek olursan Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzere öleceksin!" dedi ve ilave etti:

"Kişi namazı hafif kılar (ama buna rağmen) tam kılar, güzel kılar!"[755]

AÇIKLAMA:

1- Hîle diye çevirdiğimiz kelimenin aslı tatfîfdir ve ölçüde, tartıda eksik yaparak hîle yapmak mânasına gelir. Burada namazı eksik bırakmak, rükünlerin hakkını vermemek mânasına gelir. Buhârî, hadisi iki ayrı bâbta kaydeder. Bir bâbın ismi "musalli rükûyu tamamlamazsa"; diğer bâbın ismi "musalli sücûdu tamamlamazsa" dır. Şu halde hîle'den maksad rükû ve secdeleri alelacele yapıp eksik bırakmaktır. Huzeyfe (radıyallâhu anh) bu şekilde kılınan namazı "sanki kılınmamış" olarak tavsif etmektedir. Nitekim Resûlullah da rükû ve sücûdu gerekli şekilde yapıp, tamamlamadan eksik bırakan Hallâd İbnu Râfi'e: اِرْجِعْ فَصَلِّ فَاِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ "Dön, yeniden kıl, zîra sen namaz kılmadın" demiştir.

Gerek Resulûlullah'ın ve gerekse Huzeyfe'nin namazı inkarları, bir rüknünün eksikliği sebebiyledir. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle "namazı terkeden kâfir olur" hükmüne varmıştır. Ayrıca, hadiste geçen "Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzerine öleceksin" tabiri de dikkat çekmiştir. Fıtrat kelimesi dîn mânasını da taşır. Bu duruma göre, namazın şartlarına uymadan kılınması "Muhammed'in dininden başka bir din üzere ölmek" gibi bir mâna ifade etmiş olmaktadır. Bu mâna da namazı terkeden kimseyi tekfir edenlere bir delil olmaktadır.

Ancak bir kısım âlimler bunu zecrde mübâlağa olarak değerlendirmiş, tekfire taraftar olmamıştır. Bunlar, fıtrat'ın sünnet mânasını da hatırlatarak "Muhammed'in sünnetinden başka bir sünnet üzere ölmek" diye te'vili daha muvâfık bulmuşlardır. Bazı âlimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burdaki nefyini kemalin nefyi olarak anlarlar ve misal olarak: َ يَزْنِى الزَّانِى حِينَ يَزْنِى وَهَوَ مُؤْمِنٌ "Zânî, mü'min olarak zinâ etmez" hadisinde zinâ edenden îman nefyedilmiş gibi görünürse de "kâmil mânada imanın nefyedildiği tahkîk sonucu ortaya konmuştur. Öyle ise burada da namazın aslı değil, kemâli nefyedilmiş olmalıdır demişlerdir. Hattâbî der ki: "Burada fıtrat'ın mânası milletdir (din). Aleyhissalâtu vesselâm, bu sözüyle adamı kötü

davranışı sebebiyle tevbîh etmek istemiştir, tâki gelecekte bu davranıştan vazgeçsin. Bununla dinden çıktığını kastetmemiştir." et-Teymî de: "Namaz, fıtrat olarak tesmiye edilmiştir, çünkü îman bağlarının en büyüğü odur" der.
Hadisin sonunda namazın mükemmel olması için mutlaka uzun kılınması gerekmediğine de dikkat çekilmiştir: "Kişi hafif bile kılsa tam ve güzel yapabilir namazını" denmektedir.[756]

ـ6ـ وعن عبدالرحمن بن شِبْل قال:]نَهى رَسولُ اللّهِ # عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ، وَافْتَراشِ السَّبُعِ، وَأنْ يُوَطِّنَ الرَّجُلُ بِالمَكَانِ الَّذِى في المَسْجِدِ كَمَا يُوطِّنُ الْبَعِيرُ[. أخرجه أبو داود والنسائى.»نقرةُ الغرابِ« المتابعة بين السجدتين من غير طمأنينة بينهما.»وافتراشُ السبعِ« أن يضع ساعديه على ا‘رض في السجود كالكلب وغيره من السباع.وقوله: »وأنْ يُوطِّنَ الرَّجُلُ بِالمَكانِ كَما يُوطِّنُ البَعِيرُ« معناه أن يألف مكاناً معلوماً من المسجد يصلى فيه يعدوه كالبعير يأوى من عَطَن ا“بل إ إلى مكان قد اعتاده.

6. (2588)- Abdurrahman İbnu Şibl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karga gagalamasından, vahşi hayvanlar gibi kolları yaymaktan, kişinin mescidde deve gibi mekân tutmasından nehyetti"[757]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste namazla ilgili üç âdâb beyan etmektedir:
***** İki secde arasında bir miktar oturmaya (tuma'nîne) yer vermeden çabucak ikinci secdeye gitmeyi karga gagalaması olarak tavsif etmiştir. Çünkü karga da bir leşe rastlayınca gagalarını peş peşe aralıksız saplar.

***** Musalli'nin secde sırasında kollarını yere yaymasını da vahşi hayvanların yatma sırasında (ön ve arka) bacaklarını yere yaymasına benzetmiştir. Halbuki kollar yana doğru çıkmış ve dirsekler havada olmalıdır.
***** Namaz kılan kimse mescidde aynı yere alışıp, her gelişinde orada namaz kılmamalıdır. Bu davranış hadiste "deve gibi mekan tutmak" tabiriyle yasaklanmıştır. Çünkü develer ağıllarda her seferinde aynı alıştıkları yere ıharak yatmayı tercih ederler. [758]

RÜKÛ VE SUCÛDUN ŞEKLİ

ـ1ـ عن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]عَلّمْنَا رَسولُ اللّهِ # الصَّةَ فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ. فَلَمَّا رَكَعَ طَبّقَ يَدَيْهِ بَيْنَ رُكْبَتَيْهِ. قالَ: فَبَلَغَ ذَلِكَ سَعْداً. فَقَالَ: صَدَقَ أخِى كُنَّا نَفْعَلُ هذَا ثُمَّ أُمِرْنَا بِهذَا، يَعْنِى ا“مْسَاكَ عَلى الرَّكْبَتَيْنِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

1. (2589)- İbnu Mes'ûd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize namazı şöyle öğretti: "Önce tekbir getirdi iki elini kaldırdı. Rükûya gittiği zaman ellerini dizlerinin arasında kavuşturdu."
Râvi der ki: "Sa'd'a bu haber ulaşınca:
"Kardeşim doğru söyledi. Biz böyle yapardık, sonra şununla emredildik dedi ve bununla diz kapaklarını kavrayıp avuçlamayı kastetti."[759]

AÇIKLAMA:

Burada, rükû sırasında elleri, tatbîk denen bir şekilde koymak mevzubahis olmaktadır. "Tatbîk", ellerin avuçlarını -parmakların arasını açmaksızın- birbiri üzerine kapamaktır. Şu halde İbnu Mes'ûd rükûda ve teşehhüdde birbirine kapanmış vaziyetteki elleri dizlerinin arasına

koymuştur. Nevevî der ki: "Bizim ve bütün ulemanın bu meseledeki mezhebi şudur: Sünnet ellerin diz kapakları üzerine konmasıdır. "Tatbîk" ise mekruhtur. Sadece İbnu Mes'ud ve onun iki arkadaşı Alkame ve Esved bu meselede istisnâdırlar. Bunlar "tatbîk"in sünnet olduğunu söylerlerdi. Zira onlara bunun neshedildiği ulaşmamış idi. Halbuki Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallâhu anh)'ın rivayeti neshi ifade etmektedir. Doğrusu, cumhurun benimsemiş olduğu sarih nesihtir."[760]

ـ2ـ وعن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سُنَّتْ لَكُمُ الرُّكَبُ فَأمْسِكُوا بِالرُّكْبِ[أخرجه الترمذي والنسائى.

2. (2590)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Diz kapağı(nı tutmak) sizin için sünnet kılınmıştır. Öyle ise rükûda diz kapaklarını kavrayın."[761]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer de rükû sırasında ellerle diz kapaklarının kavranacağını rivayet etmektedir. Bir başka rivayette: "(Rükûda) sünnet, diz kapaklarından yakalamaktır" demiştir. Tirmizî'deki rivayette ise şöyle buyurmuştur: "Diz kapakları peygamberinizin sünnetidir, öyleyse (rükûda) diz kapaklarını yakalayın." Rivayet Beyhakî'de şöyle gelmiştir: "Biz rükûya gittiğimiz zaman ellerimizi dizlerimizin arasına koyardık. Hz. Ömer: "(Namaz) sünnetlerinden biri de dizlerden tutmaktır" dedi." İbnu Hacer bu rivayetin merfû olduğunu belirtir ve: "Çünkü der, Sahâbî, şu sünnettir, şöyle yapmak sünnettir dedi mi bu ref'e delâlet eder." Merfû demek Hz. Peygamber'e nisbet edilen demektir.[762]

ـ3ـ وعن أبى إسحاق قال:]وَصَفَ لَنَا الْبَرَاءُ بنُ عَازِبٍ السُّجُودَ فَوضَعَ يَدَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلى رُكْبَتَيْهِ وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ وقالَ: هكَذَا كَانَ رسُولُ اللّهِ # يَسْجُدُ[.وفي أخرى:

»كَانَ رَسُولُ اللّهِ # إذَا صَلّى جَنَّحَ«. أخرجه أبو داود والنسائى.ومعنى »جَنَّحَ« أى جافى يديه عن جنبيه فصارا له مثل الجناح .

3. (2591)- Ebû İshak anlatıyor: "Berâ İbnu Âzib (radıyallâhu anh) bize secdeyi şöyle vasfeyledi: Ellerini (yere) koydu, dizleri üzerine dayandı, kalçasını (havaya) kaldırdı ve: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle secde yaparlardı" buyurdu."
Bir diğer rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılınca kollarını kanat gibi yanlarına açardı" denmiştir."[763]

ـ4ـ وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: إذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ[. أخرجه مسلم والترمذي .

4. (2592)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Secde ettiğin zaman ellerini yere koy, dirseklerini (havaya) kaldır."[764]

ـ5ـ وفي رواية للترمذي قال:]قُلْتُ لِلْبَراءِ: أيْنَ كانَ النّبىُّ # يَضَعُ وَجْهَهُ إذَا سَجَدَ؟ قالَ: بَيْنَ كَفّيْهِ[.

5. (2593)- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Berâ'ya: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde edince yüzünü nereye koyardı?" diye sordum.
"Ellerinin arasına" diye cevap verdi."[765]

ـ6ـ وعن عبداللّه بن مالك بن بحينة قال:]كانَ النّبىُّ # إذَ صَلّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُو بَيَاضُ إبْطَيْهِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

6. (2594)- Abdullah İbnu Mâlik İbni Buhayne (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda secdeye gidince ellerinin arasını, koltukaltı beyazlıkları görününceye kadar açardı."[766]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen ellerinin arasını açmaktan maksad ellerini yan taraflarından uzaklaştırmak mânasına gelir. Kurtûbî, secde sırasında ellerin arasını açmanın hikmetini, secdeyi rahat yapmakla îzah eder: "Yüz, yere hafifçe dayanmış olur, ne alnı ne de burnu secde sırasında (çöken ağırlıktan) müteessir olmaz ve böylece yere değme sırasında rahatsızlık hissetmez." Başka âlimler de: "Bu şekildeki secde ile, hem a'zâmi ölçüde tevâzu izhâr etmiş olur; hem de alın ve burun tembellerin durumuna zıdlık içerisinde yere en iyi şekilde konmuş olur" demiştir. Nâsıruddin İbnu'l-Münîr bu tarz secdede bir başka hikmet görür: "Her uzuv secdede kendini müstakillen izhâr eder ve (diğerlerinden) ayrılır. Böylece tek bir insan, secdesi esnasında, birçok imiş gibi olur. Bunu icâb ettiren husus her bir uzvun tek başına müstakil olması, secdesinde de bir diğerine dayanmama gereğidir. Bu hal, safta birbirine değerek bütünleşmeye zıddır. Çünkü saf hali, musallilerin tek bir vücût gibi, aralarında birlik izhâr etmeleri gereken haldir."[767]

ـ7ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبىَّ # قالَ: إذَا سَجَدَ أحَدُكُمْ فَ يَفْتَرِشُ ذِراعَيْهِ افْتِرَاشَ الكَلْبِ[. أخرجه الترمذي .

7. (2595)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz secde edince kollarını, köpeğin yayması gibi yere yaymasın."[768]

AÇIKLAMA:

Secde sırasında kollar havaya kaldırılacak, yere değdirilmeyecektir. Resûlullah yere bırakmanın mekruh olduğunu, yatan köpeklerin bacaklarını yere sermelerine teşbih buyurarak ifade etmiş olmaktadır.[769]

ـ8ـ وعن عامر بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبىَّ # أمَرَ بوَضْعِ اليَدَيْنِ وَنَصْبِ الْقَدَمَيْنِ[. أخرجه الترمذي .

8. (2596)- Âmir İbnu Sa'd babasından (Sa'd'dan) (radıyallâhu anh) naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (secdede) ellerin yere konulmasını, ayakların da dikilmesini emretti."[770]

ـ9ـ وعن أبى حميد الساعدى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ النّبىُّ #: إذَا رَكَعَ اعْتَدَلَ وَلَمْ يَنْصِبْ رَأسَهُ وَلَمْ يُقْنِعُهُ ووَضَعَ يَدَيْهِ عَلى رُكْبَتَيْهِ، وَإذَا أهْوَى إلى ا‘رْضِ سَاجِداً جَافى عَضُدَيْهِ عَنْ إبْطَيْهِ وَفَتَحَ أصَابِعَ رِجْلَيْهِ[. أخرجه النسائى .

9. (2597)- Ebû Humeyd es-Sâidî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rükû yapınca itidali muhafaza eder, başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi. Ellerini dizkapaklarının üzerine koyardı. Secde için yere eğilince adalelerini koltuk kısmından yana açardı. Ayaklarının parmaklarını da aralardı."[771]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr, Nesâî'de iki ayrı bâbta geçen hadisi birleştirmiştir.

2- Rükûda itidalden maksad -Sindî'nin açıklamasına göre- vücûdun ne fazla yüksek tutulması ne de fazla eğilmesidir. Nitekim arkadan gelen şu ifade, itidalden maksadı açıklamaktadır: "Başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi."[772]

ـ10ـ وعنه أيضاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبىَّ #: كانَ إذَا سَجَد أمْكَنَ أنْفَهُ وَجَبْهَتَهُ مِنَ ا‘رْضِ وَنَحَّى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَوَضَعَ كَفّيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ[. أخرجه الترمذي وصححه .

10. (2598)- Yine Ebû Humeyd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde ettiği zaman, burnunu ve alnını yere koyardı. Ellerini yanlarından aralardı, avuçlarını omuzları hizasına koyardı."[773]

ـ11ـ وعن وائل بن حُجُرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ النّبىُّ # إذَا سَجَدَ وَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ، وإذَا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ[. أخرجه أصحاب السنن .

11. (2599)- Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde edince, yere, dizkapaklarını ellerinden önce koyardı. Kalkınca da ellerini dizkapaklarından önce kaldırırdı."[774]

ـ12ـ وفي أخرى ‘بى داود:]فَلَمَّا سَجَدَ وَضَعَ جَبْهَتَهُ بَيْنَ كَفّيْهِ، وإذَا نَهَضَ نَهَضَ عَلى رُكْبَتَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلى فَخِذِهِ[.

12. (2600)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secdeye gidince alnını ellerinin

arasına koydu, kalkınca da dizkapaklarının üzerine kalktı ve dizlerine dayandı."[775]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere konacağını, secdeden kıyâma kalkarken de önce ellerin, sonra da dizlerin yerden kaldırılacağını, ifade ediyor. Bu şekilde hareket edilmesi cumhurun müşterek görüşüne göre sünnet kabul edilmiştir.[776]

ـ13ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ:]قالَ رَسُولُ اللّه #: إذَا سَجَدَ أحَدُكُمْ فَ يَبْرُكُ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، يَضَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ[. أخرجه أصحاب السنن .

13. (2601)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz secde edince, devenin çöküşü şeklinde yere çökmesin, yani ellerini dizlerinden önce yere koymasın."[777]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, önceki hadisi te'yid eder mahiyettedir. Orada, secde sırasında önce dizlerin sonra ellerin konulması emredilirken, burada ellerin dizlerden önce yere konması yasaklanmakta ve bu hal devenin yere çöküşüne benzetilmektedir.[778]

ـ14ـ وعن على رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أن النَّبى # قالَ له: يَا عَلىُّ إنِّى أُحِبُّ لَكَ مَا أحِبُّ لِنَفْسِى، وَأكْرَهُ لَكَ مَا أكْرَهُ لِنَفْسِى؛ فَ تُقْعِ بَيْنَ السَّجدَتَيْنِ[. أخرجه الترمذي.»افعاء« في الصة أن يُلصق أليتيه با‘رض

وينصب ساقيه ويضع يديه با‘رض كما يقعد الكلب في بعض حاته.و»اقعاء« عند الفقهاء أن يضع أليته على عقبه بين السجدتين .

14. (2602)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana şunu söyledi: "Ey Ali! Ben, kendim için sevdiğimi senin için de seviyorum, kendim için hoşlanmadığımı senin için de hoşlanmıyorum, öyleyse iki secde arasında ik'âda bulunma."[779]

AÇIKLAMA:

İk'âyı açıklama hususunda âlimler fazlaca ihtilaf ederler. Nevevî der ki: "Gözardı edilemeyecek gerçek şu ki ik'â iki çeşittir: Biri, kişinin kabalarını yere yapıştırıp bacaklarını dikmesi ve ellerini de yere koymasıdır, tıpkı köpeklerin ik'âsı gibi. Lügatcilerden bir çoğu ve bu meyanda Ebû Ubeyd Ma'mer İbnu'l-Müsennâ ve arkadaşı Ebû Ubeyde el-Kâsım İbnu Sellâm kelimeyi böyle açıkladılar. Yasaklama bu çeşit ik'â ile ilgili ve bu mekruhtur.
İkinci çeşit ik'â'ya gelince, bu iki secde arasında kabalarını, ökçeleri üzerine koymaktır." Şu halde yasaklanan ve mekruh addedilen ik'â birincisidir.[780]

ـ15ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]نَهَى رسولُ اللّهِ أنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ في الصَّةِ وَهُوَ مُعْتَمِدٌ عَلى يَدَيْهِ[. أخرجه أبو داود.وفي أخرى: »نَهَى أنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلى يَدَيْهِ إذَا نَهَضَ مِنَ الصَّةِ« .

15. (2603)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazda) kişinin, elleriyle yere dayanarak oturmasını yasakladı."[781]

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] namazdan kalkarken kişinin ellerine dayanmasını yasakladı."[782]

AÇIKLAMA:

Namazın teşehhüd kısmında otururken eller dizlerin üzerine konmalıdır, sünnet olan oturuş budur. Sadedinde olduğumuz rivayetler hiçbir mazeret olmadan, teşehhüd sırasında ellerin dizlerin üzerinden kaldırılıp yere dayanarak oturmayı yasaklamaktadır. Hatta son rivayet, teşehhüdden kalkış sırasında da ellerin yere dayanmasını yasaklamaktadır. Ebû Hanîfe, kalkarken yere dayanmaksızın ayakların sırtı üzerinde kalkmak gerektiğini söylemiştir.

Bu hadisin geniş açıklaması daha önce geçti (2519 numaralı hadis)[783]

ـ16ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ النّبىُّ # يَنْهَضُ في الصَّةِ عَلى صُدُورِ قَدَمَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

16. (2604)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda ayaklarının sırtı üzerinde kalkardı."[784]

AÇIKLAMA:

Tirmizî şârihi Mübârekfûrî, "ayaklarının sırtı üzere kalkma" tabirini, "Oturmaksızın kalkardı" diye açıklar ve devamla der ki: "Bu hadisle, celsetü'l-istirâha'nın[785] sünnet olmadığını söyleyenler istidlâl ederler. Ancak hadis zayıftır, istidlâl edilmez."

Tirmizî bu hadisi değerlendirirken "Ehl-i ilm bununla amel etmiştir" der. Ancak, Mubârekfûrî bu ifadeyi de tenkid ederek: "Tirmizî şâyet: "Bu

hadisle bazı ehl-i ilim amel etmiştir" deseydi daha iyi olurdu" der. Hadisle ilgili bazı münâkaşaları aktarmayı gereksiz görüyoruz.[786]

ـ17ـ وعن مالك بن الحويرث رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ رَأى النّبىَّ # يُصَلِّى فإذَا كَانَ في وَتْرٍ مِنْ صَتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِىَ قاعِداً[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

17. (2605)- Mâlik İbnu'l-Huveyris (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı namaz kılarken görmüştür. Efendimiz, tek rekatte iken, tam bir oturuş vaziyeti almadan kalkmamıştır."[787]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, tek rekatların sonunda kıyâma kalkmazdan önce yapılması -Şâfiî gibi bazı fakih ve muhaddislerce benimsenen- celsetü'l-İstirâha'nın meşruiyyetine delildir. Mâlik İbnu'l-Huveyris'ten yapılan bazı rivayetlerde buna yer verildiği halde bazı rivayetlerde yer verilmemiş olması, celsetü'l- istirâha'nın meşruiyyetini inkar edenlere delil olmuştur. Bu görüşte olan Tahâvî bazı rivayetlerde yer verilen celsetü'l-istirâha'nın yaşlılık, hastalık gibi bir mazeretten ileri geldiğini söyler ve "şâyet dinde böyle bir şey olsaydı hususi bir beyanla teşrî edilirdi- böyle bir beyan yoktur" der.
Bu konuda bazı mütâlaaları 2582 numaralı hadisin izahında kaydettik, burada tekrar etmeyeceğiz.[788]

ـ18ـ وعن نافع:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كَانَ إذَا سَجَدَ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلى الَّذِى يَضَعُ عَلَيْهِ، وَلَقَدْ رَأيْتُهُ في يَوْمٍ شَدِيدِ الْبَرْدِ، وَإنَّهُ لَيُخْرِجُ كَفَّيْهِ مِنْ تَحْتِ بُرْنُسٍ لَهُ حَتَّى يَضَعَهُمَا عَلَى الحَصْبَاءِ[. أخرجه مالك .

18. (2606)- Nâfî (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) secde ettiği zaman ellerini, yüzünü koyduğu şeyin üzerine koyardı. Ben O'nu çok soğuk bir günde gördüm, ellerini (giymekte olduğu) bürnusunun altında çıkarmış çakılların üzerine koymuştur."[789]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ellerin de aynen yüz gibi secdede yere değmesinin sünnet olduğunu ifade etmektedir. Secde edilen mahal her ne ise, eller de alın gibi, araya herhangi bir hâil (mâni) girmeden değmelidir. İbnu Ömer çok soğuk bir günde bu maksadla elini cübbesinin içerisinden çıkararak soğuk olduğu anlaşılan çakıllarının üzerine başı ile birlikte koymuştur. Böyle yapmak sünnet olmasaydı cübbesinin gerisinden de ellerini yere koyabilirdi.
Şunu da belirtelim ki, İbnu Ömer bunu amelin efdalini tahsil için yapıyordu, vecîbe olarak değil. Nitekim Tâbiînden birçok kimsenin elleri elbiselerinin içinde olduğu halde secde ettikleri rivayet edilmiştir.[790]

ـ19ـ وعن مَجزأة بن زاهر عن رجل من أصحاب الشجرة اسمه أهبان بن أوْس:]وَكَانَ يَشْتَكِى رُكْبَتَيْهِ. فَكَانَ إذَا سَجَدَ جَعَلَ تَحْتَ رُكْبَتَيْهِ وِسَادَةً[. أخرجه البخارى.

19. (2607)- Mecze'e İbnu Zâhir, Ashâbu Şecere'den Uhbân İbnu Evs'ten naklettiğine göre, Uhbân "Diz kapaklarından rahatsızdı, secde ettiği zaman dizkapağının altına minder koyardı."[791]

ـ20ـ وعن نافع:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كانَ يَقُولُ: إذَا لَمْ يَسْتَطِعْ المَرِيضُ السُّجُودَ أوْمَأ بِرَأسِهِ وَلَمْ يَرْفَعْ إلى جَبْهَتِهِ شَيْئاً[. أخرجه مالك .

20. (2608)- Nâfî (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle derdi: "Hasta kimse secde etmeye muktedir olamazsa başıyla ima eder, alnına herhangi bir şey kaldırmaz."[792]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet, mazereti olanların namaz esnasında bazı kolaylıklardan istifade edebileceğini göstermektedir. Birincide diz kapağının altına, gereğinde yumuşak birşeyler koymaya cevaz verilmektedir. İkincide secde edemeyecek durumda olanların yere ima ederek secde yapacağını ve fakat eliyle bir şey kaldırarak secde yerine geçmek üzere alnına değdirmeyeceğini ifade etmektedir. Ulemanın çoğu bunu mekruh addetmiştir. Ancak İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) ile Urve'nin câiz addettiği bilinir. İbnu Abdilberr, Ümmü Seleme'nin rahatsızlığı sebebiyle koluna secde ettiğini kaydeder.
İma'dan maksad, namazda rükû ve secde'ye işaret olmak üzere başı eğmektir. İma ayakta da yapılabilir, oturarak da. [793]

SECDE ÂZÂLARI

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]أمَرَنَا النّبىُّ # أنْ نَسْجُدَ عَلى سَبْعَةِ أعْضَاءٍ وَ نَكُفَّ شَعْراً وَ ثَوْباً: الجَبْهَةِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَالرِّجْلَيْنِ[. أخرجه الخمسة .

1. (2609)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize yedi âzâ üzerine secde etmemizi, saçımızı ve elbisemizi toplamamamızı emretti. Bu âzâlar şunlardır: "Alın, eller, diz kapakları, ayaklar."[794]

ـ2ـ وفي أخرى:]أنّ النّبىَّ # قالَ: أمِرْتُ أنْ أسَجُدَ عَلى سَبْعَةِ أعْظُمِ: الجَبْهَةِ، وَأشَارَ بِيَدِهِ إلى أنْفِهِ، والْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَ نَكُفَّ الثِّيَابَ وَ الشَّعْرَ[. هذا لفظ الشيخين.»الكَفُّ« جمع الثوب باليدين عند الركوع والسجود .

2. (2610)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben yedi kemik üzerine secde etmekle emrolundum: Alın, -ve eliyle burnunu işaret etti- eller, diz kapakları, ayakların etrafları. Ne elbiseleri ne de saçı (secde sırasında) toplamayız." [795]

İkinci rivayet Sahiheyn rivayetidir.[796]

ـ3ـ وعن ابن عمرِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما يرفعه قال:]إنّ الْيَدَيْنِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ فإذَا وَضَعَ أحَدُكُمْ وَجْهَهُ فَلَيَضَعْهُمَا، وَإذَا رَفَعَهُ فَلْيَرْفَعْهُمَا[. أخرجه أبو داود والنسائى.

3. (2611)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbet ederek buyurdu ki: "Eller de secde eder, tıpkı alnın secde etmesi gibi. Öyleyse, biriniz alnını secdeye koyunca ellerini de koysun. Alnı secdeden kaldırdımı onları da kaldırsın."[797]

KUNÛT

ـ1ـ عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهِ قال:]بَعَثَ النّبىُّ # سَبْعِينَ رَجُ لِحَاجَةٍ يُقَالُ لَهُمْ الْقُرَّاءُ فَعَرَضَ لَهُمْ حَيّانِ مِنْ سُلَيمٍ، رِعْلٌ وَذَكْوَانُ عِنْدَ بِئْرٍ يُقَالُ لَهَا بِئْرُ مَعُونَةَ.

فقَالَ الْقَوْمُ: واللّهِ مَا إيّاكُمْ أرَدْنَا إنَّمَا نَحْنُ مُجْتَازُونَ في حَاجَةِ النّبىَّ # فَقَتَلُوهُمْ. فَدَعَا النّبىُّ # عَلَيْهِمْ شَهْراً في صَةِ الغَدَاةِ، وذَلكَ بَدْءَ الْقُنُوتِ، وَمَا كُنَّا نَقْنُتُ. فَسَألَ رَجُلٌ أنَساً عَنِ الْقُنُوتِ، أبْعدَ الرُّكُوعِ أوْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ؟ قالَ: َ. بَلْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.وفي رواية أخرى: »بَعْدَ الرُّكُوعِ« .

1. (2612)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ihtiyaç sebebiyle, kendilerine Kurrâ denilen yetmiş kişiyi yola çıkardı. Süleym aşiretinden Ri'l ve Zekvân adında iki kabîle, Bi'r-i Ma'ûne (Ma'ûne Kuyusu) denilen bir suyun yanında bunların önünü kesti.

Hey'et bunlara: "Biz size gelmedik. Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir ihtiyacı için gidiyoruz" dediler. Ancak öbürleri bunları dinlemeyip öldürdüler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (duruma muttali olduktan sonra) sabah namazlarından sonra bir ay boyu onlara bedduâ etti. Bu hadise namazda kunût okumanın başlangıcı oldu. Biz kunut yapmıyorduk."

Abdülaziz İbnu Süheyb der ki: "Bir zât Enes (radıyallâhu anh)'e Kunût'dan sorarak:

"Bu, rükûdan sonra mı yoksa kırâatın tamamlanmasından sonra mı?" dedi. Enes:

"Hayır, kırâatin bitiminde" diye cevap verdi."

Bir başka rivayette (Enes şöyle) dedi: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ay boyu] rükûdan sonra (kunût yaparak bazı Arap kabîlelerine bedduâ etti.)"[798]

ـ2ـ وفي أخرى:]قَنَتَ رسولُ اللّهِ # شَهْراً بَعْدَ الرُّكُوعِ في صَةِ الصُّبْحِ[.

2. (2613)- Bir başka rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazından sonra bir ay boyu kunût yaptı" denmiştir."[799]

ـ3ـ ولمسلم:]أنّ رسولَ اللّهِ # قَنَتَ شَهْراً بَعْدَ الرُّكُوعِ في صَةِ الفَجْرِ يَدْعُو عَلى عُصَيَّةَ[.وللبخارى قال: »كانَ الْقُنُوتُ في المَغْرِبِ وَالْفَجْرِ«.وفي رواية أبى داود والنسائى: »قَنَتَ شَهْراً ثُمَّ ترَكَهُ« .

3. (2614)- Müslim'in bir rivayetinde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir ay boyu sabah namazında rükûdan sonra kunût yaparak Useyye (kabîlesi)ne bedduâ etti" denir."
Buhârî'nin bir rivayetinde: "Kunût, akşam ve sabah namazındaydı" denir."
Ebû Dâvud ve Nesâî'nin bir rivayetinde: "Bir ay kunût yaptı sonra terketti" denir."[800]

AÇIKLAMA:

Burada Kunût duâsının teşrî sebebiyle ilgili rivayetler gözükmektedir. Bu rivayetlerden çıkan neticeyi şöyle hülâsa edebiliriz:
1- Hanefîlerce Vitr namazının üçüncü rek'atinde okunan Kunût, du-âsı, tarih kitaplarına Bi'r-i Ma'ûne Vak'âsı diye geçen hadiseden sonra teşrî edilmiştir. Bu hadisenin özeti şudur: Hicretin dördüncü yılında Ebû Berâ Âmir İbnu Mâlik, Medîne'ye gelip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den Necid'e İslâm'ı yayacak bir hey'et göndermesini ister. Resûlullah gidecek heyetin can emniyetinden emin olmadığını söyleyerek müsbet cevap vermek istemezse de Ebû Berâ'nın garanti vermesi üzerine, Kurrâ tabir edilen Ehl-i Suffe'ye mensup 70 kişilik bir hey'eti gönderir.
Ancak, bu he'yet Bi'r-i Maûne nam mevkide pusuya düşürülür. Sadece Amr İbnu Umeyye ed-Damri hariç hepsi bu ihânetin kurbanları olarak şehid edilirler.

2- Bu ihânete son derece üzülen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ay boyu, bu ihâneti tezgahlayan Ri'l ve Zekvân kabîlelerine namazda bedduâ eder.
3- Rivayetler, görüldüğü üzere kunût denen bu bedduânın hangi vakitte, hangi rek'atte, re'katin neresinde olduğuna dair bazı farklılıklar ihtiva etmektedir.

Müteakip rivayetler bu mevzuyu tamamlayıcı mahiyettedir.[801]

ـ4ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قَنَتَ رَسُولُ اللّهِ # شَهْراً مُتَتَابِعاً في الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالمَغْرِبِ والْعِشَاءِ وَصَةِ الصُّبْحِ، في دُبُرِ كُلِّ صَةِ إذَا قالَ سَمِعَ لِمَنْ حَمِدَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ ا ٔخِيرَةِ، يَدْعُو على أحْيَاءِ مِنْ سُلَيْمٍ عَلى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ، وَيُؤَمِّنُ مَنْ خَلْفَهُ[. أخرجه أبو داود .

4. (2615)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tam bir ay boyu, hiç aralık vermeden her namazın peşinde, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarında Kunût yaptı. Şöyle ki: Son rek'at'te semi'allahu limen hamideh deyince Süleym aşiretinden Ri'l, Zekvân, Useyye kabîlelerine bedduâ ediyor, namazda kendine uyanlar da âmîn diyorlardı."[802]

ـ5ـ وعن خُفاف بن إيماء الغفارى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]رَكَعَ رسولُ اللّهِ # ثُمَّ رَفَعَ رَأسَهُ فقَالَ: غِفَارٌ، غَفَرَ اللّهُ لَهَا؛ وَأسْلَمُ سَالَمَهَا اللّهُ: وَعُصَيَّةُ عَصَتِ اللّهَ وَرَسُولَهُ: اللّهُمَّ الْعَنْ بَنِى الْحَيَانَ، وَالعَنْ رِعًْ وَذَكْوَانَ. ثُمَّ وَقَعَ سَاجِداً[. أخرجه مسلم .

5. (2616)- Hufâf İbnu Îmâ el-Gıfârî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rükû'ya gitti, sonra başını kaldırdı

ve "Gıfâr kabîlesini Allah mağfiret etsin, Eslem kabîlesine Allah selâmet versin, Useyye Allah'a ve Resûlüne isyan etmiştir. Allahım, Benî Lihyân'a lânet et. Ri'l ve Zekvân'a da lânet et" deyip secdeye gitti."[803]

ـ6ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّهِ # إذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ في الرَّكْعَةِ اخِرَةِ مِنَ الْفَجْرِ يَقُولُ: اللّهُمَّ الْعَنْ فُناً وَفُناً، بَعْدَ مَا يَقُولُ سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ. فأنْزَلَ اللّهُ عَلَيْهِ: لَيْسَ
لَكَ مِنَ ا‘مْرِ شَئْءٌ أوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإنَّهُمْ ظَالِمُونَ[. أخرجه البخارى والترمذي .

6. (2617)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının son rekatinin rükûsundan başını kaldırınca semi'allâhu limenhamideh Rabbenâ ve leke'lhamd dedikten sonra şöyle söylediğini işitmiştir: "Allahım falancaya falancaya lânet et." Allah Teâlâ Hazretleri bunun üzerine şu meâldeki âyeti indirdi: "(Kullarımın) işinden hiçbir şey sana ait değildir. (Allah) ya onların tevbesini kabul eder, yahud onları, kendileri zâlim (kimse)ler oldukları için, azablandırır"[804] (Âl-i İmrân 128).

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Nesâî: "Kunûtta münâfıkların lanetlenmesi" başlığını taşıyan bir bâbta verir. Hadisin başka vecihlerinde kaydedilen sarâhat, burada lânetlenen kimselerin Bi'r-i Maûne vak'âsı ile alakası olmadığını gösterir. Çünkü, diğer rivayetlerde bu şahısların ismi kaydedilmiştir: Saffân İbnu Ümeyye, Süheyl İbnu Umeyr, Hâris İbnu Hişâm, Amr İbnu'l-Âs. Allah bilahere bunların hepsine de hidayet vermiştir.[805]

ـ7ـ وعن الحسن:]أنَّ عُمَرَ بنَ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ جَمَعَ النّاسَ عَلى أُبَىِّ بْنِ كَعْبٍ فَكَانَ يُصَلِّى لَهُمْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَ يَقْنُتُ بِهِمْ إَّّ في النِّصْفِ الْبَاقِى. فإذَا كَانَتِ الْعَشْرُ ا٬وَاخِرُ تَخَلّفَ فَصَلّى في ببَيْتِهِ. وَكَانُوا يَقُولُونَ: أبِقَ أبَىُّ[. أخرجه أبو داود .

7. (2618)- Hasan Basri (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh), halkı, Übeyy İbnu Ka'b üzerinde topladı. O, bunlara ramazanda yirmi gece namaz kıldırdı. Bu esnada (vitirlerde) sadece son yarıda kunût yaptı, daha önce hiç kunût yapmadı. Son on kalınca cemaate gelmedi, teravihi evinde kıldı. Halk: "Übeyy (cemaatten) kaçtı" dedi."[806]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerin tasrihine göre Hz. Ömer erkeklere ve kadınlara ayrı ayrı imam tayin etmişti. Erkeklerin imamı Übeyy İbnu Ka'b (radıyallâhu anh), kadınların da imamı Süleymân İbnu Ebî Hasme idi.
Rivayet Übeyy İbnu Ka'b'ın ramazanın ilk on gecesinde vitir namazlarında Kunût duâsı okumadığını, ikinci on gecede okuduğunu bildirmektedir. Son onunda mescidde kılmadığı için evinde okuyup okumadığı belirtilmiyor. Bu esnada namazı Hz. Muâz kıldırmıştır.
Halk Übeyy İbnu Ka'b'ın teravih kıldırmak üzere mescide gelmeyişini hoş karşılamamış olacak ki, hakkında "kaçtı" kelimesini kullanmışlardır. Arapçada أبق aslında kölenin efendisinden kaçmasıdır.
Übeyy İbnu Ka'b'ın son onda vitri evde kılmasının sebebiyle ilgili muhtelif tahminlerde bulunulmuştur. Bunlardan birine göre radıyallâhu anh, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine uymak için böyle yapmıştır.
Kunût'un ramazının tamamında mı yoksa yarısında mı okunduğu da ihtilaflıdır. Umumiyetle ikinci yarısında okunduğu te'yid edilir.[807]

ـ8ـ وعن الحسن بن على بن أبى طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]عَلّمَنِى رَسُولُ اللّهِ # كَلِمَاتٍ أقُولُهُنّ في الْوَتْرِ: اللّهُمَّ اهْدِنِى فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِى فِيمَنْ عَافيْتَ، وَتَوَلَّنِى فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِى فِيمَا أعْطَيْتَ، وَقِنِى شَرَّ مَا قَضَيْت، فإنَّكَ تَقْضِى وَ يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإنَّهُ َ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، تَبَارَكَتْ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ[. أخرجه أصحاب السنن .

8. (2619)- Hasan İbnu Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana vitirde okuduğum bir duâ öğretti. Şöyle ki: "Allahım! Beni hidayet verdiklerinden kıl, âfiyet verdiklerinden eyle, Beni, işlerini üzerine aldıkların arasına koy. (Ömür, mal, ilim, v.s.'den) verdiklerini hakkımda mübârek kıl. Vukûuna hükmettiğin şerlerden beni koru. Sen dilediğin hükmü verirsin, kimse seni mahkum edemez. Sen kimin işini üzerine aldıysan o zelîl olmaz. Rabbimiz! Sen münezzehsin, muallâsın."[808]

ـ9ـ وعن عليّ بن أبى طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللّهِ # كَانَ يَقُولُ في آخِرِ وَتْرِهِ: اللّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكِ، وَأعُوذُ بِمُعَافَتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأعُوذُ بِكَ

مِنْكَ، َ أحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ، أنْتَ كَمَا أثْنَيْتَ عَلى نَفْسِكَ[. أخرجه أصحاب السنن .

9. (2620)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrinin sonunda şunu okurdu: "Allahım! Senin gadabından rızana sığınırım, cezandan affına sığınırım. Senden sana sığınırım. Sana (layık olduğun) senâyı saymaya gücüm yetmez. Sen, kendini senâ ettiğin gibisin."[809]

AÇIKLAMA:

Bazı şârihler bu duânın selamdan sonra okunduğunu söylerler. Nitekim Nesâî'nin rivayetlerinin birinde: "(Aleyhissalâtu vesselâm) namazından çıkıp, yatmaya hazırlanırken okurdu" denmiştir. Bu te'vil, duânın vitir namazında da okunmasına mâni değildir. Esasen rivayetin zâhiri bunu ifade eder.[810]

ـ10ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أفْضَلُ الصَّةِ طُولُ الْقُنُوتِ[. أخرجه مسلم والترمذي.والمراد »بِالْقُنُوتِ« هنا القيام .

10. (2621)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) demiştir ki: "En efdal namaz, kunûtu uzun olandır."[811]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis namazda okunan kunût üzerinedir. Son rivayet, Teysîr'de Hz. Câbir'in kendi sözü gibi nakledilmiş. Tirmizî'de ise merfû olduğu açıktır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hangi namaz efdaldir?" diye sorulunca: "Kunûtu uzun olandır!" diye cevap vermiştir. Ancak ulema buradaki kunût'tan maksadın kıyâm olduğunu belirtir. Hadis, böylece namazda kırâatı mümkün mertebe uzun kılmaya teşvik etmiş olmaktadır.

Hadis ayrıca, kıyam'ın rükû ve sücûddan efdal olduğunu da ifade etmektedir. Başta Şâfiî, bazı âlimler bu görüştedir.

2- Vitir duâsı olarak farklı rivayetlerin varlığı, Resûlullah'ın bunların hepsini okuduğunu ifade eder.[812]

TEŞEHHÜD

ـ1ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]عَلَّمَنِى رَسُولُ اللّهِ # التَشَهُّدَ، كَفِّى بَيْنَ كَفّيْهِ كَمَا يُعَلِّمُنِى السُّورَةَ مِنَ الْقُرآنِ: التَّحِيَّاتُ للّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطِّيِّبَاتُ، السَّمُ عَلَيْكَ أيُّهَا النّبىُّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وبَرَكَاتُهُ، السَّمُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللّهِ الصَّالِحِينَ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إّ اللّهُ وَأشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ[.زاد في رواية بعد عباد اللّهِ الصالحين »فإنَّكُمْ إذَا فَعَلْتُمْ ذلِكَ فَقَدْ سَلَّمْتُمْ عَلى كُلِّ عَبْدٍ صَالِحٍ في السَّمَاءِ وَا‘رْضِ« .

1. (2622)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana, avucum avuçlarının içinde olduğu halde, Kur' ân'dan sûre öğretir gibi teşehhüd'ü öğretti." "Tahiyyât, tayyibât ve salavât[813] Allah içindir. Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine de olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûludür."

Bir rivayette "Allah'ın sâlih kulları" ibaresinden sonra şöyle denmiştir: "Siz bu teşehhüdü yaptınız mı semâ ve arzdaki bütün sâlih kullara selam vermiş olursunuz."[814]

ـ2ـ وفي أخرى:]ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنْ الثَّنَاءِ مَاشَاءَ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين .

2. (2623)- Bir diğer rivayette: "(Teşehhüdden) sonra dilediği senâyı yapmakta muhayyerdir" denmiştir.[815]

ـ3ـ وفي رواية أبى داود:]وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ثُمَّ لْيَتَخَيَّرْ أحَدُكُمْ مِنْ الدُّعَاءِ أعْجَبَهُ إلَيْهِ فَيَدْعُو بِهِ[.

3. (2624)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir" (dersiniz). Sonra her biriniz hoşuna giden duâyı seçip onunla duâ etsin."[816]

ـ4ـ و'بى داود فى أخرى:]وَكَانَ يُعَلِّمُنَاهُنَّ: أىْ هذِهِ الدَّعَوَاتِ كَمَا يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ: اللَّهُمَّ ألِّفْ بَيْنَ قُلُوبِنَا، وَأصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا، وَاهْدِنَا سُبُلَ السَّمِ. وَنَجِّنَا مِنَ الظُّلُمَاتِ إلى النُّورِ، وَجَنِّبْنَا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، وَبَارِكْ لَنَا فىِ أسْمَاعِنَا وَأبْصَارِنَا وقُلُوبِنَا وَأزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا، وَتُبْ عَلَيْنَا إنَّكَ أنْتَ التَّوَابُ الرّحِيمُ. وَاجْعَلْنَا شَاكِرِينَ لِنِعْمَتِكَ مُثْنِينَ بِهَا قَابِلِيهَا وَأتِمَّهَا عَلَيْنَا[.

4. (2625)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "...bize onları öğretirdi veya şu duâları bize teşehhüdü öğrettiği gibi öğretirdi: "Allah'ım! Kalplerimizi birleştir, aramızdaki geçimsizliği düzelt. Bizi selâmet yollarına sevket, zulümâttan nûra kavuştur. Bizi, çirkinliklerin açık ve gizli olanlarından uzak tut. Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalplerimizi, zevcelerimizi ve çocuklarımızı hakkımızda mübârek ve hayırlı kıl. Tevbelerimizi kabul et, sen rahimsin, tevbeleri kabul edersin. Bizleri verdiğin nimetlere şâkir, onlarla senâ edici, onları kabul edici kıl, onları (ahirette de nasib ederek) hakkımızda tamamla."[817]

ـ5ـ وله في رواية أخرى: بعد]وَأشهد أن محمداً رسُولُ اللّهِ: إذَا قُلْتَ هذَا أوْ قَضَيْتَ هذَا فَقَدْ فَضَيْتَ

صَتَكَ، إنْ شِئْتَ أنْ تَقُومَ فَقُمْ، وَإنْ شِئْتَ أنْ تَقعُدَ فَاقْعُدْ[.

5. (2626)- Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir" cümlesinden sonra şöyle denir: "Bunu söyledin veya şehadeti ifa ettin mi, namazını ifa ettin demektir. Kalkmak istersen kalk, oturmak istersen otur."[818]

ـ6ـ وفي أخرى للنسائى:]كُنَّا إذَا صَلّيْنَا مَعَ النّبىِّ # نَقُولُ: السَّمُ عَلى اللّهِ، السَّمُ عَلى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ، فقَالَ رَسولُ اللّهِ #:َ تَقُولُوا السَّمُ عَلى اللّهِ فإنَّ اللّهَ هُوَ السَّمُ. ولَكِنْ قُولُوا التَّحِيَّاتُ[. الحديث.

6. (2627)- Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la namaz kılınca: "Selam Allah'ın üzerine, selam Cibrîl ve Mikâil üzerine olsun" derdik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Selam Allah'ın üzerine olsun demeyin. Zîra Allah selam'ın kendisidir. Ancak şöyle deyin: "Tahiyyât... Allah içindir..."[819]

AÇIKLAMA:

1- Teşehhüd, lügat olarak şehadet getirme demektir. Şehadet getirmeden maksad "Eşhedü en lâilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhü ve Resûlühu" şeklinde kalıplaşmış olan kelime-i şehadeti telaffuz etmektir. Bu cümlede Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ve ilan vardır. Kişi bunu samimiyetle söyledimi İslâmî îmanı ifade etmiş olur. İslâm akîdesini özetleyen bu kelime-i şehadetin dinde mümtaz bir yeri ve üstün bir değeri vardır. Bunun sıkça telaffuzu tavsiye edilmiş, en kıymetli zikirlerden biri addedilmiştir. Bu

sebeple, namaz gibi İslâm'ın en mühim alâmet ve ibadetinde bunun yer alması gerekmiştir.
2- Bir de teşehhüd, namaz ıstılahı olarak ka'delerde okunan ve içerisinde şehadetin de yer aldığı hususi zikrin adıdır. Bu zikre tağlîb tarikiyle teşehhüd denmiştir.
3- Teşehhüd kelimesi, duâ adı olduğu gibi namazda bu duânın okunduğu bölümün de adıdır. Bu kısım, içinde başka ezkârlar da okunmasına rağmen teşehhüd adını alır. Çünkü diğer okunanlar tâli, teşehhüd asıldır ve bunun diğerlerine nazaran ehemmiyet ve şerefi üstündür.
Şu halde bir başka ifadeyle teşehhüd, namazın her iki rek'atten sonra oturulan kısmıdır. Bu mânada celse ve ka'de kelimeleri de kullanılmıştır. Üç ve dört rek'atli namazlarda birinci ve ikinci teşehhüd olmak üzere iki ayrı teşehhüd mevzubahistir. İki rek'atli namazlarda ise ikinci rekatin sonunda olmak üzere tek teşehhüd vardır. Üç ve dört rek'atli namazların birinci teşehhüdüne ka'de-i ûlâ veya celse-i ûlâ dendiği gibi ikinci ve son teşehhüde de ka'de-i uhrâ, ka'de-i âhire veya celse-i uhrâ, celse-i âhire gibi değişik tabirler kullanılmıştır.
4- Sadedince olduğumuz rivayetler bu ka'delerde okunacak teşehhüd ve duâları tanıtmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan yapılan rivayetlere göre, teşehhüdlerin elfâzı farklılıklar arzeder. Bu sebeple Şâfiîlerin benimsediği rivayetle, Hanefîlerin benimsediği rivayet değişince elfazda da bazı farklılıklar araya girer. Ancak birinci ka'dede okunacak teşehhüdle ikinci ka'dede okunacak teşehhüdün farklı olması diye bir mesele mevzubahis değildir. Buhârî'nin: "Birinci (ka'de)de teşehhüd" diye iki ayrı bâb tanzim etmesi, okunacak elfazın farklılığından ileri gelmez, iki teşehhüde terettüp eden hükmün farklılığından ileri gelir. Zîra bazı âlimler ikinci ka'dede teşehhüd okumaya vacib derken birincideki teşehhüde vacib dememiştir. Seleften Ömer İbnu'l-Hattâb, Hasan Basrî, Şâfiî, bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel, Leys, İshâk, Taberî (rahimehumullah) vâcib diyen cumhur meyanında yer alırlar. Ehl-i rey de denen Hanefîler: "Teşehhüd ve ondan sonra okunan salât müstehabtır, vacib değildir, teşehhüd miktarı oturmak vâcibdir" demiştir.

Hanefîler İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un rivayet ettiği teşehhüdü esas alırken Şâfiîler 2628 numarada kaydedeceğimiz İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın teşehhüd duâsını esas alırlar. İbnu Mes'ud, bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ağzından kelime kelime öğrendiğini, Resûlullah'ın bunu insanlara öğretmesini kendisine emrettiğini belirtir. Ahmed İbnu Hanbel de İbnu Mes'ud rivayetini benimsemiştir. İmam Mâlik, İbnu Ömer'den rivayet edilen teşehhüdü esas almıştır.
Ulema rivayet edilen teşehhüdlerden herhangi birinin okunmasının cevazında ittifak etmiştir.
5- Teşehhüd duâsı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mi'râc hadisesinin Cenâb-ı Hakk'la mülâkat sahnesini aksettirir. Şöyle ki: Fahr-i Kâinât, ubudiyet dairesinin Rububiyet dairesindeki halktan Hakk'a bir elçi olarak kurbiyet-i İlâhiyyeye mazhar olunca, temsil ettiği ibâdullah adına Cenâb-ı Hakk'a bir nevi selam olarak hitapta bulunuyor:
"Tahiyyât, tayyibât ve salavât Allah içindir." Cenâb-ı Hakk, huzuruna gelip selam (ve hediye) makamında Habîb-i Kibriyâsının sunduğu bu hitaba şöyle cevap verir:
"Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun!"
Rasul-i Ekrem, Cenab-ı Hakk’ın bu selamını, kendisi ve o sırada mümessili olduğu ibadullah adına şöyle alır:
“Selam bizim üzerimize ve Allah’ın salih kullları üzerine olsun!”
Hakk ile halkın temsilcisi arasında cereyan eden bu mükâlemeye şahid olan Cebrâil (aleyhisselâm) şehâdetini beyan eder:
"Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!"
Şu halde, mü'minin mırâcı olarak tavsif edilen namazdaki teşehhüd, ruhen ve kalben hüşyâr olan mü'minlere, günde beş vakit, Resûlullah'ın kulluk hayatındaki en zirve, en müntehâ makam olan Mi'râc safhasını yaşatmaktadır.
6-Teşehhüd'de geçen bazı tâbirler:
***** et-Tahiyyât, tahiyye'nin cem'idir, selam mânasınadır. Bazı âlimler bekâ, azâmet, âfetlerden ve noksanlıklardan selâmet, melik gibi başka mânalar da ileri sürmüşlerdir. Ebû Saîd ed-Darîr der ki: "Tahiyye, Melik'in kendisi değil, Melik'e selamda kullanılan kelamdır. Hattâbî: "Arapların meliklerini selamladıkları hususi kelimelerdir..." der. İbnu Kuteybe:

"Onunla sadece Melik selamlanır, her bir melik'in kendine has bir tahiyyesi vardır, bu sebeple kelime cemî halde gelmiştir. Sanki mâna şöyledir: "Mülûk'un selamlanmasında kullanılan tahiyyelerin hepsi Allah'a layıktır." Hattâbî ve sonra da Bagavî şöyle der: "Onların tahiyyelerinde Allah'ı senâya sâlih olan hiçbir şey yoktur. Bu sebeple, onların meliklerini selamlamada kullandıkları tâbirlerin kendileri terkedildi, bu tahiyyeden sadece ta'zim mânası alınıp kullanıldı ve şöyle denilmesi emredildi: "Tahiyyât Allah içindir." Yani "Ta'zimin bütün envaı ve çeşitleri Allah'a mahsustur..."
Muhibbu't Taberî tahiyye için yapılan açıklamaları te'lif edici bir üslubla şöyle der:
"Tahiyye lafzının, zikri geçen bütün mânalarda müşterek olması da ihtimalden uzak değildir."
Bediüzzaman merhum, tahiyyât'la hayat sahiplerinin hayatlarıyla ortaya koydukları tesbihatların kastedildiğini ifade eder: "Resûl-ü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) o gecede (Mi'râc gecesinde) Cenâb-ı Hakk'a karşı selam yerinde et-Tahiyyâtu lillah demiş. Yani: "Bütün zîhayatların hayatlarıyla gösterdikleri tesbîhât-ı hayatiyye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fıtrî hediyeler, "Ey Rabbim sana mahsustur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve imanımla sana takdim ediyorum."
***** es-Salavât, salât'ın cem'idir. Duâ mânasına geldiği gibi, cemî haliyle beş vakit namazın kastedildiği, ayrıca daha umumî olarak bütün şeriatlerde gelmiş bulunan farzlar, nafileler nev'inden her çeşit ibadetin kastedildiği de söylenmiştir. Bazı âlimler: "Bütün ibadetlerdir." Bazı âlimler: "et-Tahiyyât, kavlî ibadetlerdir; es-Salavât ise fiilî ibadetlerdir, et-Tayyibât da mâlî sadakalardır" demiştir.
Bedi'üzzaman, es-Salavât'ı: "Zîhayatın hülasası olan bütün zîruhun ibâdât-ı mahsusaları" olarak açıklar.
***** et-Tayyibât tayyibe'nin cem'idir. Güzel, tâhir (temiz), hoşa giden şey gibi mânalara gelir. İbnu Hacer: "Kelamdan güzel olanı" diye açıklar. Sadedinde olduğumuz hadiste Allah'ı senâ etmede kullanılması güzel ve muvafık olan kelam olarak açıklar, bu kelama melikleri selamlamada kullanılmış olsa bile Allah'ın sıfatlarına da uygun düşmeyenlerin

girmemesi gerektiğini belirtir. Tayyibâtla ilgili olarak farklı âlimlerce şu tefsirler de teklif edilmiştir:
* Zikrullahtır.
* Sâlih sözlerdir, duâ ve senâ gibi...
* Sâlih amellerdir, bu daha âmmdır, yani ef'al, ekvâl, evsâf buna dahildir. İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Tahiyye, selama hamledilirse, mâna şöyle takdir edilir: "Meliklerin ta'zim edildiği tahiyyeler daimi olarak Allah'a aittir; eğer bekâ'ya hamledilirse onun Allah'a ait olacağında zaten şüphe yok (çünkü yalnız O bâkidir). Hakiki mülk, gerçek ve tam büyüklük de öyle. Eğer salât "ahd" veya "cins"e hamledilecek olursa mâna şöyle takdir edilir: "Salât'ın Allah'a ait olması vacibtir, onunla Allah'tan başkasının kastedilmesi câiz değildir. Eğer rahmete hamledilecek olursa "Allah'a âittir (veya Allah içindir)" sözünün mânası şöyle olur: "Allah bununla mütefeddil (gayrından üstün)dür, çünkü tam rahmet Allah'a aittir onu dilediğine verir." Eğer duâ'ya hamledilirse, mâna açıktır. et-Tayyibât'a gelince, onu akvâl ile tefsir ettim. Belki onun daha âmm bir şeyle tefsiri daha uygundur (evlâdır), böylece hem ef'ale hem akvâle ve hem de evsâf'a şâmil olur."
Kurtubî de şunları söyler: "Allah'a âittir. (لِلّٰه) kavlinde ibadete ihlâsa (yani ibadetin sadece Allah için yapılmasına) tembih ve uyarı var. Yani bu (ibadet) sadece Allah için yapılır. Mamafih bununla: "Meliklerin mülkünün ve zikri geçenlerin hepsinin hakikatte Allah'a ait olduğunu" itiraf etmek murad edilmiş olması da muhtemeldir."
* es-Selâm: Âlimlerin açıkladığı üzere selam, "Selâmet" mânasına masdardır, her çeşit ayıp, âfet, noksanlık ve fesaddan azade olmak berî olmak mânasınadır. Allah'ın isimlerinden biridir ve noksanlardan salim demektir. Burada masdar isim yerine kullanılmıştır, böylece mâna daha da kuvvetlenmiş, mübâlağa kazanmıştır. Esselâmu aleyke (selam üzerine olsun) sözümüzün mânası duâdır yani, kötülüklerden selamette olasın demektir. Şu da denmiştir: "Bunun mânası: Selam ismi üzerine olsun demektir, sanki Azîz ve Celîl olan Allah'ın ismi ile ona hayır temennî etmiştir."
Selam kelimesinin başına eliflâm gelmesiyle kelime es-Selâm diye ma'rife kılınmıştır. Marifelik ahd-i takdiri olarak alınırsa mâna şöyle

olur: "Geçmiş nebi ve resûllere tevcih edilen bu selam, "Ey nebi, sana olsun. Keza önceki ümmetlere tercih edilen selam bize ve kardeşlerimize olsun."

Sözkonusu ma'rifelik cins için olursa mâna şöyle olur: "Herkesin ne olduğunu, kimden sâdır olup kime indiğini iyi bildiği selam hakikati, senin ve bizim üzerimize olsun."

Hakimu't-Tirmizî der ki: "Bütün halkın namazlarında yaptıkları bu selam (ateşten selâmette olma) duâsında hisse sahibi olmak isteyen sâlih olmalıdır, aksi takdirde bu büyük faziletten mahrum kalır." Fâkihâni de şunu der: "Musalli, bunu okurken bütün peygamberleri, melekleri ve mü'minleri hatırlamalıdır, tâki sözü maksadına tevafuk edip uygun düşsün." Âlimler, tahiyyatın mânası, tahiyyatla ilgili akla gelecek bazı sorular ve cevaplarıyla ilgili geniş açıklamalara yer vermişlerdir. Bazı teferruâtı burada keserek, bahsin sonunda (2635. hadisin arkasından) Bediüzzaman'ın kıymetli bir açıklamasını kaydedeceğiz.

7-Teşehhüd'den Sonra Duâ:

2623 ve 2624 numaralı rivayetlerde (ka'de-i âhire'de) teşehhüd okunduktan sonra istenen senâ ve duâların yapılabileceği belirtilmiş, müteakip rivayetlerde de okunacak duâlardan örnekler verilmiştir. 2626 numaralı rivayette ise teşehhüdle birlikte kalkılabileceği belirtilmiştir. Bu rivayetlerden çıkan hüküm şudur:

***** Teşehhüdden sonra ka'de-i âhirede bir kısım senâ ve duâlar okunabilir, okunacak duâlar belli ölçüde ihtiyâridir. Dileyen duâ okumayabilir de.Hanefî kaynaklar teşehhüdde okunacak duâların Kur'ân'da gelmesi veya hadislerde sâbit olması şartını koşarlar.[820]

ـ7ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ رَسُولُ اللّهِ # يُعَلّمُنَا التَّشَهُّدَ كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ القُرآنِ، فَكَانَ يَقُولُ: التَّحيَّاتُ المُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ للّهِ. السَّمُ عَلَيْكَ أيُّهَا النَّبِىُّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّمُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادَ اللّهِ الصَّالِحِينَ. أشْهَدُ

أنْ َ إلهَ ٱ اللّهُ وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمّداَ رَسُولُ اللّهِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى، وهذا لفظ مسلم .

7. (2628)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Kur'ân'dan sûre öğrettiği gibi teşehhüdü öğretirdi. Şöyle derdi: "Tahiyyât, mübârekât, salavât, tayyibât Allah içindir. Ey Nebi selam, Allah'ın rahmet ve bereketi sana olsun. Selam bize, Allah'ın sâlih kullarına olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûlüdür."[821]

ـ8ـ وعند الترمذي:]سَمٌ عَلَيْكَ، سَمٌ عَلَيْنَا بِغَيْرِ ألِفٍ وَمٍ[.

8. (2629)- Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "...Selam sana olsun, selam bize olsun." Yani her iki "selam" kelimesi de eliflamsızdır."[822]

AÇIKLAMA:

Teşehhüdde Şâfiîlerin esas aldığı İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) rivayetini görmekteyiz. İbnu Mes'ud rivayetiyle karşılaştırınca iki küçük fark var:

1) Burada mübârekât ziyadesi.

2) Hadisin Tirmizî'deki vechinde selam kelimeleri eliflamsız olarak gelmiştir. Halbuki İbnu Mes'ud rivayetinde es-Selâmu şeklinde eliflamlı idi.

el-Mübârekât, "bereket" kelimesinden gelir. Lügat olarak devenin yere çöküp orada kalmasını ifade eder. Kelime bu asıldan "devamlı" mânasında kullanılmıştır. Sözgelimi salavatlarda "Allahümme bârik alâ Muhammedin" deyince: اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ "Allahım, Muhammed'e verdiğin şeref, kerâmet, hayır vs.'yi dâim kıl" demiş oluyoruz. Yine aynı asıldan bereket, "ziyâde" mânasında kullanılır. Şârihler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen mübârekât'ı nâmiyât diye

açıklar. Nâmiyât, "artanlar", "büyüyenler" demektir. Artan, büyüyen şeyin ne olduğu hadiste tasrîh edilmemiştir, yani mutlak bırakılmıştır. Anlaşılmaya en yakın "çok hayır" diyebiliriz. Mübârekât ile Bediüzzaman, "Bütün medar-ı bereket ve tebrik ve bârekallah dediren ve "mübârek" denilen ve hayatın ve zîhayatın hülasası olan mahluklar, hususan tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların fıtrî ibâdetlerini..." anlar. böylece, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mi'râc'ta, bunları da Cenâb-ı Hakk'a takdim ederek: "...Bu mübârek canlıların ibâdetleri de Allah'a aittir" demiş olmaktadır.

Selam kelimesinin İbnu Abbâs rivayetinde eliflamsız gelmiş olması dikkat çekecek bir incelik taşımaz. Nevevî, elflam'lı da olabileceğini eliflamsız da olabileceğini, Arap dili yönünden her ikisinin de câiz olduğunu, mânada değişiklik olmadığını ancak eliflamlı olmasının efdal olduğunu söyler. İbnu Hacer, İbnu Mes'ud rivayetinde hep eliflamlı olduğunu, ihtilafın İbnu Abbâs rivayetinde bulunduğunu belirtir.[823]

ـ9ـ وللنسائى عن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إّ اللّهُ وَحْدَهُ َ شَرِيكَ لَهُ، وَأنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ[.

9. (2630)- Ebû Mûsa (radıyallâhu anh)'dan Nesâî'nin yaptığı bir rivayette şöyle gelmiştir: "...Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, tektir, şerîki yoktur. Muhammed de O'nun kulu ve Resûlüdür."[824]

ـ10ـ وله في أخرى عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]تَعَلّمْنَا التّشَهُّدَ كَمَا تَعَلّمْنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرآنِ، بِسْمِ اللّهِ، وَبِاللّهِ التَّحِيَّاتُ[. وذكر الحديث.وفيه: »بَعْدَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ: أسْألُ اللّهَ الجَنَّةَ، وَأعُوذُ بِهِ مِنَ النَّارِ« .

10. (2631)- Yine Nesâî'de Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayette şöyle denmiştir: "Teşehhüdü, Kur'an'dan bir sureyi

öğrendiğimiz gibi öğrendik. Şöyle ki: "Bismillah ve billah ettahiyyâtu..." Bu rivayette, abduhu ve resûlühü ibaresinden sonra şu ziyade mevcuttur: "Es-elu'llâhe'lcennete ve e'ûzü bihi mine'nnâri. (Allah'tan cenneti istiyor, ateşten O'na sığınıyorum.)"[825]

AÇIKLAMA:

Süyûtî'nin Zehrü'r-Rübâ'da kaydettiği üzere, bu hadisle amel ederek, teşehhüd duâsı olarak bunu okuyan fakih çıkmamıştır. Bu hadiste bir hata olduğu kabul edilmiştir.[826]

ـ11ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]عَنْ رَسولِ اللّهِ # في التَّشَهُّدِ: التّحِيّاتُ للّهِ وَالصّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ. السَّمُ عَلَيْكَ أيُّهَا النّبىُّ وَرَحْمَةُ اللّهِ. قالَ ابنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا وَبَركَاتُهُ، السَّمُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللّهِ الصّالِحِينَ، أشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إّ اللّهُ. قالَ ابنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا وَحْدَهُ َ شَرِيكَ لَهُ، وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ[. أخرجه مالك وأبو داود، واللفظ له .

11. (2632)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan teşehhüd olarak şunu rivayet etmiştir: "et-Tahiyyâtu lillâhi vessalavâtu ve't-Tayyibâtu. es-Selâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullâhi."
İbnu Ömer der ki: "Ben buna şunu ilave ettim: "Ve berekâtuhu es-Selâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-Sâlihin. Eşhedü en Lâ-ilâhe illallah..."
İbnu Ömer der ki: "Ben buna şunu ilave ettim: "Vahdehu lâşerîke lehu ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resûlühu."[827]

AÇIKLAMA:

Burada İbnu Ömer'den iki ayrı rivayet kaydedilerek farklı ziyadelerde bulunduğu belirtilmektedir. "Berekâtuhu ziyadesi Sahiheyn ve diğer kitaplarda merfû olarak, vahdehu lâ şerîke leh ziyadesi de Müslim'de kaydedilen Ebû Mûsa rivayetinde merfû olarak gelmiştir.[828]

ـ12ـ وفي الموطأ:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كانَ يَتَشَهَّدُ: بِسْمِ اللّهِ التَّحِيَّاتُ للّهِ، وَالصَّلَواتُ للّهِ، الزَّاكِيَاتُ للّهِ، السَّمُ عَلى النّبِىِّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّمُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللّهِ الصَّالِحِينَ، شَهِدْتُ أنْ َ إلهَ إَّ اللّهُ وَشَهِدْتُ أنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ، يَقُولُ هذَا في الرَّكْعَتَيْنِ ا٘ولَيَيْنِ، وَيَدْعُوا إذَا قَضى تَشهُّدَهُ، فَإذَا جَلَسَ فِي آخِرِ صَتِهِ تَشهَّدَ كَذلِكَ أيْضاً إَّ أنَّهُ يُقَدِّمُ التَّشَهُّدَ، ثُمَّ يَدْعُوا بِمَا بَدَا لَهُ، وَإذَا قَضى تَشَهُّدُهُ وَأرَادَ أنْ يُسَلِّمَ قالَ: السَّمُ عَلى النّبىِّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكاتُهُ، السَّمُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللّهِ الصَّالِحِينَ، ثُمَّ يَقُولُ: السَّمُ عَلَيْكُمْ عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ يَرُدُّ عَلى ا٘مَامِ، فإنْ سَلَّمَ عَلَيْهِ أحَدٌ عَنْ يَسَارِهِ رَدَّ عَلَيْهِ[.زاد رزين وقال:]إنَّ رَسولَ اللّهِ # أمَرَهُ بِذلِكَ[.

12. (2633)- Muvatta'da şöyle gelmiştir: "(Nâfî der ki:) "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şöyle teşehhüd okurdu: "Bismillâhi, ettahiyyâtu lillâhi, ve'ssalavâtu lillâhi, ez-Zâkiyâtu lillâhi, es-Selâmu ale'n-Nebiyyi ve Rahmetullahi ve berekâtuhu, es-Selâmu aleynâ ve ala ibâdillâhi's-Sâlihîn. Şehidtü en lâ-ilâhe illallâhu ve şehidtü enne Muhammeden Resûlullâhi."

Bunu ilk iki rek'at(in ka'desin)de okur ve teşehhüdünü tamamlayınca duâ ederdi. Namazın sonunda oturunca da yine böyle teşehhüdde bulunur ve teşehhüd'ü öne alırdı. Sonra dilediği duâyı okuyarak duâ ederdi. Teşehhüdünü tamamlayıp selamı vermek isteyince şöyle derdi:

"Esselâmu ale'n, Nebiyyi ve rahmetullâhi ve berekâtuhu esselâmu aleynâ ve alâ ibadillâhi'ssâlihîn."
Sonra sağına, esselâmu aleyküm derdi. Sonra mukâbeleten imama selam verirdi. Solundan biri kendisine selam verirse mukâbeleten ona da selam verirdi."
Rezîn şunu ilave etti: "Ve dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapmayı emretti."[829]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, namazın ka'delerinde Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in okuduğu teşehhüdü göstermektedir. Bu teşehhüd'ün Mâlikîlerce esas alındığını daha önce belirtmiştik.
2- Burada metin yakından tedkik edilecek olursa, muhtevâ yönüyle öncekilerden birkaç noktada farklıdır. Şöyle ki:
1) Bu teşehhüd "Bismillah" kelimesiyle başlamaktadır. Ancak, muhaddisler bunu bir hata olarak kabul etmişlerdir. İmam Mâlik'in de bu ziyadeyi sahih, merfû bir rivayette görmediği belirtilmiştir. Ebû Mûsa' dan gelen merfû sâbit bir rivayete: "Sizden biri oturunca ilk sözü, ettahiyyâtu lillah olsun" buyurulmuştur. İmam Mâlik burada, sadedinde olduğumuz hadisi mevkuf bir rivayet olarak sunmaktadır.
2) Öncekilerde mevcut olan ettayyibât yerine, hadisin Muvatta'daki vechinde ez-Zâkiyât kelimesinin bulunmasıdır. Bu tabir diğer teşehhüdlere nazaran rivayete çok farklı bir mâna kazandırmaz. Şöyle ki: Kelime kök olarak zekât'tan gelir. en-Nihâye'ye göre, lügat yönüyle tahâret (temizlik), nemâ (artma, büyüme), bereket (hayırda devamlılık) ve medih mânalarına gelir. Kur'an ve hadiste kelime bu mânalarda kullanılmıştır.
Şu halde, burada zâkiyât'ın bir bakıma tayyibât'a müteradif olarak kullanıldığı söylenebilir. Zîra tayyib, "tâhir" mânasına da sıkça kullanılmıştır. Ancak İbnu Habîb'in bir te'vilini hemen kaydetmek isteriz. Der ki: "Bu, sahibinin âhiret sevabını artıran sâlih amellerdir."
3) Bu rivayette esselâmu aleyke eyyühennebiyyu yerine "esselâmu ale'n-Nebiyyi" denmektedir. Şârihler bunu normal karşılarlar ve bazı

rivayetlerde Ashâb'ın Resûlullah sağken, "esselâmu aleyke" yani "selam sana olsun" dediği halde, vefatından sonra, muhataptan gayba geçerek, "es-Selâmu ale'n-Nebiyyi" dediklerini belirtirler. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayette bunun bir örneğini görmüş olmaktayız.
4) İbnu Ömer'in Ebû Dâvud'daki rivayette: "Ben ilave ettim" dediği kısımlar zâhiren mevkuf ise de teşehhüd'ün İbnu Ömer dışındaki sahâbeler tarafından yapılan bazı rivayetlerinde merfû olarak gelmiştir.
5) Bu rivayetin daha dikkat çeken bir yönü, birinci ka'de'de teşehhüdden sonra duâ okumaktan bahsetmesidir. Halbuki birinci ka'de'de matlub olan onun kısa olmasıdır, bu sebeple İmam Mâlik de bunu te'yid etmemiştir.
6) Diğer teşehhüdlerden farklı bir diğer husus, selam vermezden önce İbnu Ömer'in "esselâmu ale'n-Nebiyyi ve rahmetullâhi ve berekâtuhu..." diye salât okumasıdır. Bununla İbnu Ömer Resûlullah'a ve sâlihlere selamla teşehhüdü tamamlamayı düşünmüş olmalıdır.
7) Rivayetin sonunda, imama uyan kimsenin (me'mûm) solunda biri bulunduğu takdirde üç selam vermesi mevzubahistir. Zürkânî, İmam Mâlik'ten de üç selam meşhur olduğunu, muhtevada yer alan bir kısım farklılıklara katılmadığı halde bu mevkuf hadise Muvatta'da yer vermiş olmasının bu üç selam'dan ileri gelmiş olabileceğini söyler. Zürkânî devamla, bu hadisin İmam Mâlik nazarındaki yerini şöyle tesbit eder:"
Eimme-i selâse (Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed) ve diğerleri "İmama da uysa her musalliye iki selam terettüp eder" demiştir. İmam Mâlik, İbnu Ömer'in bu rivayetindeki:
a) Besmele ile başlamaya,
b) Eşhedü yerine şehidtü demeye,
c) Birinci ka'de'de duâ okumaya,
d) Duâ ettikten sonra selamdan önce Nebî (aleyhissalâtu vesselâm)'ye ve sâlihlere selamı tekrara,
e) Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu yerine esselâmu ale'n-Nebiyyi demeye katılmaz."
Şu halde, İbnu Ömer'den rivayet edilen teşehhüd'ü İmam Mâlik bazı kayıdlarla benimsemiştir.
Teşehhüd duâsının okunmasıyla ilgili hükmü şöyle özetleyebiliriz:
***** Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve bir cemaate göre sünnettir.

***** Ahmed İbnu Hanbel ve bir cemaate göre her iki ka'de de vâcibtir.

***** İmam Şâfiî'ye göre son ka'dede vacibtir.[830]

ـ13ـ ولمالك في أخرى عن القاسم بن محمد:]أنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها كانَتْ تَقُولُ إذا تَشَهَّدَتْ: التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ الزَّاكِيَاتُ للّهِ، أشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إَّ اللّهُ وَحْدَهُ َ شَرِيكَ لَهُ، وَأنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، السَّمُ عَلَيْكَ أيُّهَا النَّبىُّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّمُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللّهِ الصَّالِحِينَ، السَّمُ عَلَيْكُمْ[.

13. (2634)- İmam Mâlik'in, Kâsım, İbnu Muhammed'den yaptığı diğer bir rivayette şöyle gelmiştir:

"Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) teşehhüdde iken şunu okurdu: "Et-Tahiyyâtu ettayyibâtu es-Salavâtü, ezzâkiyâtu lillâhi, eşhedu en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke lehu ve enne Muhammeden abduhû ve Resûlühü. Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullâhi ve berekâtuhu, esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhi'ssâlihîn, esellâmu aleyküm."[831]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette geçen vahdehu lâ şerîke leh ziyâdesi, Ebû Mûsa'dan Müslim'in kaydettiği bir vecihte merfû olarak geçer.

2- En son kaydedilen "esselâmu aleyküm" ibâresi namazdan çıkma selamıdır.[832]

ـ14ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ كانَ يَقُولُ: مِنَ السُّنَّةِ إخْفَاءُ التَّشَهُّدِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

14. (2635)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivayete göre şunu demiştir: "Teşehhüd'ün sessiz okunması sünnettir."[833]

AÇIKLAMA:

Burada teşehhüd'ün cehrî okunmayacağı, sessiz okunacağı teşrî edilmektedir. Rivayet zâhiren mevkuf (sahâbî sözü) gözükmekte ise de hükmen merfû'dur. Muhaddisler ve fakihler: "Sahâbenin "şu sünnettendir" diye haber verdiği şey merfu sünnettir" prensibinde ittifak ederler. Ayrıca Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'den gelen bir rivayet, bu hususun âyetle tesbit edildiğini belirtir: "Şu ayet teşehhüd hakkında nâzil oldu: وَ تَجْهَرْ بصَتِكَ وَ تُخَافِتْ بِهَا "Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma ikisi ortasında bir yol tut!" (İsrâ 110).[834]

TEŞEHHÜD'ÜN MÂNA VE EHEMMİYETİ

Şerh kitaplarımız, teşehhüdün ehemmiyetini, ifade ettiği mânaları, teşehhüdle ilgili hatıra gelen soru ve cevapları açıklamaya geniş yer verirler. Biz bunlardan en çok gerekli olanları özetlemeye çalıştık.
Aşağıya, Bediüzzaman'dan alacağımız bir parça meselenin en ziyade can alıcı noktalarının sorucevap tarzında açıklamasını yapmaktadır. Başlıca şu sorulara cevaplar bulacağız:
***** Teşehhüd, Resûlullah'ın Mi'râc sırasında Cenâb-ı Hakk'la olan konuşması olduğu halde namazda niçin okunmaktadır?
***** Teşehhüdün sonunda okunan salli bârik duâsında Hz. İbrahim'e kıyâsen Hz. Muhammed'e Allah'tan rahmet talebi münâsib görünmüyor, çünkü, Hz. Muhammed'in makamı Hz. İbrahim'in makamından yücedir, bunun izahı nasıl olur?
"Namazdaki teşehhüdde bulunan التحيات المباركات الصلوات الطيبات للّٰه ilâ âhirenin iki noktasına gelen iki suale,

iki cevaptır. Teşehhüdün sair hakikatlarının beyanı başka vakta tâlik edilerek, bu "Altınca Şûa"da yüzer nüktesinden yalnız iki "nükte"si muhtasar bir sûrette beyan edilecek.

Birinci Sual: Teşehhüdün mübârek kelimâtı, Mi'râc gecesinde Cenâb-ı Hakk ile Resûlünün bir mükalemeleri olduğu halde, namazda okunmasının hikmeti nedir?

EL-CEVAP: Her mü'minin namazı, onun bir nevi mi'râcı hükmündedir. Ve O huzura layık olan kelimeler ise, Mi'râc-ı Ekber-i Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'da söyleyen sözlerdir. Onları zikretmekle, o kudsî sohbet tahattur edilir, (hatırlanır). O tahatturla o mübârek kelimelerin mânaları cüz'iyyetten külliyete çıkar ve o kudsî ve ihatalı mânalar tasavvur edilir, veya edilebilir. Ve o tasavvur ile kıymeti ve nûru teâli edip genişlenir.

Mesela: "Resûl-ü Ekrem aleyhissalâtu vesselâm, o gecede Cenâb-ı Hakk'a karşı, selam yerinde التحيات للّٰه demiş; yani "Bütün zîhayatların, hayatlarıyla gösterdikleri tesbihât-ı hayatiye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fıtrî hediyeler, Ey Rabbim sana mahsusdur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve îmanımla sana takdim ediyorum." Evet nasıl ki Resûl-ü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) التحيات kelimesiyle, bütün zîhayatın ibâdât-ı fıtrîyelerini niyyet edip takdim ediyor.

Öyle de: Tahiyyâtın hülasası olan المباركات kelimesiyle de bütün medâr-ı bereket ve tebrik ve bârekallah ve mübârek denilen ve hayatın ve zîhayatınhülasası olan mahluklar, hususen tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların, fitrî mübârekiyetlerini ve bereketlerini ve ubûdiyetlerini, temsil ederek, o geniş mâna ile söylüyor. Ve mübârekâtın hülasası olan الصلوات kelimesiyle de zîhayatın hülasası olan bütün zîruhun ibâdât-ı mahsûsalarını tasavvur edip dergâh-ı ilâhiye o ihatalı mânasıyla arzediyor: والطيبات kelimesiyle de, zîrûhun hülasaları olan kâmil insanların ve melâike-i mukarrebînin[835] salavâtın hülasası olan طيبات ile nûrânî ve yüksek ibadetlerini irâde ederek mâbûduna tahsis ve takdim eder.

Hem nasıl ki: O gecede Cenâb-ı Hakk tarafından السم عليك يا ايها النبي demesi, istikbalde yüzer milyon insanların (herbiri) her gün hiç olmazsa on defa السم عليك يا ايها النبي demelerini âmirâne i'şâr eder. Ve o selam-ı İlâhi, o kelimeye geniş bir nur ve yüksek bir mâna verir. Öyle de: Resûl-ü Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm'ın, O selama mukâbil السم علينا وعلى عباد اللّه الصالحين demesi, istikbalde muazzam ümmeti ve ümmetinin sâlihleri, selâm-ı İlâhîyi temsil eden İslamiyet'e mazhar olmasını ve İslâmiyet'in umumi bir şiarı olan mü'minler ortasındaki السم عليك وعليك السم umum ümmet demesini râcîyâne (rica ederek), dâîyâne (taleb ederek) halıkından istediğini ifade ve ihtar eder. Ve o sohbette hissedâr olan Hazret-i Cebrâil (aleyhisselâm), emr-i İlâhî ile o gece اشهد ان اله ا اللّه واشهد ان محمداً رسول اللّه demesi bütün ümmet Kıyâmete kadar böyle şehâdet edeceğini ve böyle diyeceklerini mübeşşirâne haber verir. Ve bu mükâleme-i kudsiyeyi tahattur ile kelimelerin mânaları parlar, genişlenir.

Bir zaman karanlıklı bir gurbette, karanlık bir gecede, zulmetli bir gaflet içinde, hâl-i hazırda olan bu koca kâinât, hayalime câmid, ruhsuz, meyyit, boş, hâlî, müthiş bir cenaze göründü. Geçmiş zaman dahi, bütün bütün ölü, boş, meyyit, müthiş tehayyül edildi. O hadsiz mekan ve hududsuz zaman, karanlıklı bir vahşetgâh sûretini aldı. Ben o hâletten, kurtulmak için namaza ilticâ ettim. Teşehhüdde التحيات dediğim zaman, birden kâinât canlandı: hayattar, nûrânî bir şekil aldı, dirildi. Hatta, Kayyum'un parlak bir âyinesi oldu. Bütün hayattar eczasiyle beraber, hayatlarının tahiyyelerini ve hedâyâyı hayatiyelerini dâimî bir sûrette Zât-ı Hayy-ı Kayyuma takdim ettiklerini ilmelyakîn, belki Hakkalyakîn ile bildim ve gördüm.

Sonra السم عليك يا ايها النبي dediğim vakit, o hududsuz ve hâlî zaman, birden Resûl-ü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ın riyaseti altında, zîhayat ruhlar ile vahşetzâr (yabanî-ıssız) sûretinden ünsiyetli bir seyrangâh sûretine inkılâb etti.

İkinci Sual:

اللّهم صلّ على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم 'deki teşehhüd âhirinde teşbihlerin kaidesine uygun gelmiyor, çünkü: Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), İbrahim (aleyhissalâtu vesselâm)'dan daha ziyade rahmete mazhardır ve daha büyüktür. Bunun sırrı nedir? Hem bu tarzdaki salavâtın teşehhüdde tahsisinin hikmeti nedir?

Aynı duâ, eski zamandan beri ve bütün namazda tekrar etmeleri; halbuki bir duâ bir defa kabûle mazhar olsa yeter. Milyonlarca duâları makbûl olan zatlar musırrâne duâ etmesi ve bilhassa o şey vâ'ad-i İlâhîye iktiran etmiş ise. Mesela عسى ربك ان يبعثك مقاماً محموداً Cenâb-ı Hakk vâ'adettiği halde, her ezan ve kâmetten sonra edilen mervi duâda وابعثه مقاماً محموداً الذى وعدته deniliyor; bütün ümmet o vâ'adi ifa etmek için duâ ederler. Bunun sırr-ı hikmeti nedir?

EL-CEVAP: Bu sualde üç cihet ve üç sual var.

Birinci Cihet: Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm), gerçi Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'a yetişmiyor. Fakat onun Âli, Enbiyâdırlar. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Âli evliyâdırlar. Evliyâ ise Enbiyaya yetişemezler. Âl hakkında olan bu duânın parlak bir sûrette kabul olduğuna delil şudur ki:

Üçyüzellimilyon içinde Âl-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dan yalnız iki zatın, yani Hasan (r.a.), Hüseyin (r.a.)'in neslinden gelen evliya, ekser mutlak hakikat mesleklerinin ve tarikatlarının pîrleri ve mürşidleri onlar olmaları علماء امتى كانبياء بنى اسرائيل hadisinin mazharları olduklarıdır. Başta Câfer-i Sâdık (r.a.) ve Gavs-i Âzam (r.a.) ve Şâh-ı Nakşibend (r.a.) olarak her bir ümmetin bir kısm-ı âzâmını tarîk-i hakikâta ve hakikat-ı İslâmiyet'e irşad edenler, bu Âl hakkındaki duânın makbuliyetinin meyveleridir.

İkinci Cihet: Bu tarzdaki Salavâtın namaza tahsisinin hikmeti ise, meşâhir-i insaniyenin en nûrânisi, en mükemmeli, en müstakimi olan enbiyâ ve evliyanın kâfile-i kübrâsının gittikleri ve açtıkları yolda, kendisi dahi o yüzer icmâ ve yüzer tevatür kuvvetinde bulunan ve şaşırmaları mümkün olmayan o cemaat-i uzmâya, o sırât-ı müstakîmde iltihak ve refâkât ettiğini tahattur etmektir. Ve o tahattur ile, şübehât-ı

şeytânîyeden ve evhâm-ı seyyieden kurtulmaktır. Ve bu kafile, bu kainat sahibinin dostları ve makbul masnuları ve onların muârızları, onun düşmanları ve merdûd mahlukları olduğuna delil ise zaman-ı Âdem'den beri o kafileye daima muâvenet-i gaybiye gelmesi; ve muârızlarına her vakit musîbet-i semavî'ye inmesidir.

Evet Kavm-i Nûh ve Semûd ve Âd ve Firavn ve Nemrud gibi bütün muârızlar, gadâb-ı İlâhîyi ve azabını ihsas edecek bir tarzda gaybî tokatlar yedikleri gibi... Kafile-i Kübrânın Nûh (aleyhisselâm), İbrahim (aleyhisselâm), Musa (aleyhisselâm), Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) gibi bütün kudsî kahramanları dahi, hârika ve mûcizane ve gaybî bir sûrette mucizelere ve ihsânât-ı Rabbaniyeye mazhar olmuşlar. Bir tek tokat hiddeti, bir tek ikram muhabbeti gösterdiği halde, binler tokat muârızlara, ve binler ikram ve muâvenet kafileye gelmesi, bedâhet derecesinde ve gündüz gibi zahir bir tarzda o kafilenin hakkaniyetine ve sırât-ı müstakimde gittiğine şehadet ve delâlet eder. Fatiha'da غير المغضوب عليهم و الضالين o kafileye ve صراط الذين انعمت عليهم muârızlarına bakıyor. Burada beyan ettiğimiz nükte ise Fatiha'nın âhirinde daha zâhirdir.

Üçüncü Cihet: Bu kadar tekrar ile kat'î verilecek olan bir şeyin vermesini istemesinin sırr-ı hikmeti şudur: İstenilen şey mesela; makam-ı Mahmûd bir ucudur. Pek büyük ve binler makam-ı Mahmûd gibi mühim hakikatları ihtivâ eden bir hakikatı âzâm'ın bir dalıdır ve hilkât-ı kâinatın en büyük neticesinin bir meyvesidir. Ve ucu ve dalı ve o meyveyi duâ ile istemek ise; dolayısiyle o hakikat-ı umumîye-i uzmânın tahakkukunu ve vücûd bulmasını ve o şecere-i hilkatin en büyük dalı olan Âlem-i Bâkî'nin gelmesini ve tahakkukunu ve kâinâtın en büyük neticesi olan haşir ve kıyâmetin tahakkukunu ve dâr-ı Saadetin açılmasını istemektedir. Ve o istemekle, dâr-ı Saâdetin ve cennetin en mühim bir sebeb-i vücûdu olan ubudiyet-i beşeriyeye de da'avât-ı insaniyeye kendisi dahi iştirak etmektir. Ve bu kadar hadsiz derecede azîm bir maksad için bu hadsiz duâlar dahi azdır. Hem Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'a makam-ı Mahmud verilmesi, umum ümmete şefaât-ı kübrâsına işarettir. Hem o bütün ümmetinin saâdetiyle

alâkadardır. Onun için hadsiz salavât ve rahmet duâlarını bütün ümmetten istemesi ayn-i hikmettir." سبحانك لا علم لنا الا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم [836]

CULÛS (KÂ'DE) = OTURMA

ـ1ـ عن عليّ بن عبدالرحمن المعاوي قال:]رَآنِى ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما وَأنَا أعْبَثُ بِالْحَصى في الصَّةِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ نَهَانِى وَقالَ: اصْنَعْ كَمَا كَانَ رسولُ اللّهِ # يَصْنَعُ، فَقُلْتُ: وَكَيْفَ كَانَ رسولُ اللّهِ # يَصْنَعُ؟ قالَ: كَانَ إذَا جَلَسَ في الصَّةِ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنى عَلى فَخِذِهِ الْيُمْنى، وَقَبَضَ أصَابِعَهُ كُلَّهَا، وَأشَارَ بِأُصْبَعِهِ الّتِى تَلِى ا“بْهَامَ، وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى[. أخرجه الستة إ البخارى وهذا لفظ مسلم .

1. (2636)- Ali İbnu Abdirrahmân el-Mu'âvî (rahimehullah) anlatıyor: "Ben namazda çakıl taşlarını kurcalarken İbnu Ömer (radıyallâhu anh) beni gördü. Namazdan çıkınca beni bundan nehyetti ve:

"Sen de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi yap!" dedi. Ben:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ne yapmıştı?" diye sordum. Ben:

"Namazda oturduğu zaman, efendimiz sağ avucunu sağ dizinin üzerine koyarak, bütün parmaklarını yumar, başparmağını takip eden parmağıyla da işarette bulunurdu. Sol avucunu da sol uyluğunun üstüne koyardı." [837]

ـ2ـ وفي أخرى عن نافع عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]وَيَدُهُ الْيُسْرَى عَلى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى بَاسِطُهَا عَلَيْهَا[.

2. (2637)- Nâfî'nin İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den yaptığı bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "...Sol eli de sol dizinin üstüne açmış olarak koydu."[838]

ـ3ـ وفي أخرى عنه:]وَوَضعَ يَدَهُ الْيُمْنى عَلى رُكْبَتِهِ الْيُمْنى، وَعَقَدَ ثَتَةً وَخَمْسِينَ، وَأشَارَ بِالسَّبَّابَةِ[.

3. (2638)- Yine İbnu Ömer'den bir başka rivayet şöyledir: "Sağ elini sağ dizi üzerine koydu. Elliüç akdi yapıp şehadet parmağıyla işarette bulundu."[839]

ـ4ـ وفي أخرى للنسائى عن عليّ بن عبدالرحمن قال:]صَلَّيْتُ إلى جَنْبِ ابْنِ عُمَرَ فَقَلَّبْتُ الحَصى؟ فقَالَ لِى: َ تُقَلِّبُ الحَصى، فإنَّ تَقْلِيبَ الحَصى مِنَ الشَّيْطَانِ، وافْعَلْ كَمَا رَأيْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَفْعَلُ. قُلْتُ: وَكَيْفَ رأيْتَ رسولَ اللّهِ # يَفْعَلُ؟ قالَ: هَكذَا، وَنَصَبَ الْيُمْنى، وَأضْجَعَ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنى عَلى فَخِذِهِ الْيُمْنى، وَيَدَهُ الْيُسْرى عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى، وَأشَارَ بِالسَّبَّابَةِ[.وفي أخرى:]بِأُصبُعِهِ الَّتِى تَلِى ا“بْهَامَ في الْقِبْلَةِ، وَرَمى بِبَصَرِهِ إلَيْهَا[.

4. (2639)- Nesâî'nin Ali İbnu Abdirrahmân'dan kaydettiği bir rivayette der ki: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'nın yanında namaz kıldım ve namazda çakılları alt üst ettim. Bana:

"Çakılları alt üst etme. Zîra çakılların çevrilmesi şeytan işidir. Sen de Resûlullah'ın yaptığı gibi yap. Ben O'nun ne yaptığını gördüm" dedi. Ben:

"Resûlullah'ın ne yaptığını gördün?" diye sordum.

"Şöyle' dedi ve sağ ayağını dikti, solunu yatırdı. Sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini de sol uyluğu üzerine koydu. Şehadet parmağıyla da

işaret etti."

Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Baş parmağı takip eden parmağı ile kıbleye işaret etti, nazarlarını da ona dikti."[840]

ـ5ـ وعن ابن الزبير رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # إذَا قَعَدَ في الصَّةِ جَعَلَ قَدَمَهُ الْيُسْرى تَحْتَ فَخِذِهِ، وَسَاقِهِ، وَفَرَشَ قَدَمَهُ الْيُمْنى[.

5. (2640)- İbnu'z-Zübeyr (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda oturunca, sol ayağını (sağ) uyluğunun ve bacağının altına koyar, sağ ayağını da yere döşerdi."[841]

ـ6ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبىَّ # كانَ يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ إذَا دَعَا وَ يُحُرِّكُهَا يَدْعُو كَذلِك وَيتَحَامَلُ بِيَدِهِ الْيُسْرَى عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى[.

وفي أخرى:]َ يُجَاوِزُ بَصَرُهُ إشَارَتَهُ[. أخرجه أبو داود، واللفظ له والنسائى .

6. (2641)- Yine İbnu'z-Zübeyr (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazda oturur vaziyette iken), duâ edince, hareket ettirmeksizin parmağıyla işaret yapar, bu vaziyette duâ (teşehhüd) okurdu. Sol eliyle de sol uyluğunun üzerine dayanırdı."

Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Gözü de işaretinden ayrılmazdı." [842]

ـ7ـ وعن وائل بن حجر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]افْتَرَشَ رَسُولُ اللّهِ # رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَرَفَعَ يَدَهُ يَعْنِى عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى، وَنَصَبَ الْيُمْنى[. أخرجه الترمذي

وصححه والنسائى.وعنده:]وَوَضَعَ ذِرَاعَيْهِ عَلى فَخِذَيْهِ، وَأشَارَ بِالسَّبَّابَةِ يَدْعُو[.

7. (2642)- Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sol ayağını yere yaydı, elini sol uyluğunun üzerine koydu, sağ ayağını da dikti."
Nesâî'nin bir rivayetinde: "Kollarını, uyluklarının üzerine koydu. Şehadet parmağıyla işaret ederek duâ ediyordu (teşehhüdü okuyordu)."[843]

ـ8ـ وعن أبى يعفور رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ مُصْعَبَ بنَ سَعْدِ بنِ أبِى وَقَّاصٍ يَقُولُ: صَلَّيْتُ إلى جَنْبِ أبِى فَطَبَّقْتُ بَيْنَ كَفَّىَّ وَوَضَعْتُهُمَا بَيْنَ فَخِذَىَّ فَنَهَانِى أبِى وَقَالَ: كُنَّا نَفْعَلُهُ فَنُهِينَا عَنْهُ وَأُمِرْنَا أنْ نَضَعَ أيْدِينَا عَلى الرُّكَبِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

8. (2643)- Ebû Ya'fûr (radıyallâhu anh) diyor ki: "Mus'ab İbnu Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın şöyle söylediğini işittim: "Babamın yanında namaz kılmış, namazda avuçlarımı iç içe kavuşturup uyluklarımın arasına koymuştum. Babam bu tarzdan beni men' etti ve:
"Biz de bir ara böyle yapmıştık. Ondan nehyedildik ve ellerimizi dizlerimizin üzerine koymakla emrolunduk" dedi."[844]

ـ9ـ وعن عاصم بن كليب الجرمى عن أبيه عن جده، واسمه شهاب بن المجنون. قال:]دَخَلْتُ عَلى رَسُولِ اللّهِ # وَهُوَ يُصَلِّى، وَقَدْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنى عَلى فَخِذِهِ الْيُمْنى، وَقَبَضَ أصَابِعَهُ وَبَسَطَ السَّبَّابَةَ وَهُوَ يَقُولُ: يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِى على دِينِكَ[. أخرجه الترمذي .

9. (2644)- Âsım İbnu Küleyb el-Cermî an ebîhi an ceddihî -ki ismi de Şihâb İbnu'l-Mecnûn'dur- der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna girdim, namaz kılıyordu. Sol elini sol uyluğunun üzerine koymuş, sağ elini de sağ uyluğunun üzerine koymuş idi. (Sağ elin) parmakları hep yumuk, sadece işaret parmağı açıktı. Şöyle duâ ediyordu: "Ey kalbleri döndüren Allah'ım, kalbimi dînin üzerine sâbit kıl."[845]

ـ10ـ وله في أخرى عن أبى حميد الساعدى:]جَلَسَ يَعْنِى لِلتَّشَهُّدِ: فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَأَقْبَلَ بِصَدْرِ الْيُمْنى عَلى قِبْلَتِهِ[.

10. (2645)- Ebû Humeyd es-Sâidî'den yine Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) teşehhüd için oturdu, sol ayağını yayıp sağ göğsünü kıbleye çevirdi..."[846]

ـ11ـ وللنسائى:]إذَا كانَ في الرَّكْعَةِ الَّتِى تَنْقَضِى فِيهَا الصَّةُ أخْرَجَ رِجْلَهُ الْيُسْرى، وقَعَدَ عَلى شِقِّهِ مُتَوَرِّكاً، ثُمَّ سَلّمَ[.وله في أخرى: »رَافِعاً إصْبَعَهُ السَّبَّابَةَ قَدْ أحْنَاهَا شَيْئاً« .

11. (2646)- Nesâî'deki rivayette şu ziyade var: "Namazın sona erdiği rek'atte sol ayağını geride bırakmış ve uyluk kemiğine dayanarak oturmuş, sonra da selam vermişti."
Yine Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şu ziyade var: "Şehadet parmağını kaldırmış ve onu hafif eğmiş (vaziyette teşehhüdü okuyordu)."[847]

ـ12ـ وعن عبداللّه بن عبداللّه بن عمر قال:]كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما يَتَرَبَّعُ في الصَّةِ إذَا جَلَسَ، فَفَعَلْتُهُ وَأنَا يَوْمَئِذٍ حَدِيثُ السِّنِّ، فَنَهَانِى وَقَالَ: إنَّمَا سُنَّةُ الصَّةِ أنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنى، وَتَثْنِىَ الْيُسْرى،

فَقُلْتُ: إنَّكَ تَفْعَلُ ذلِكَ؟ فقَالَ: إنَّ رِجْىَ َ تَحْمِنِى]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، ومالك والنسائى .

12. (2647)- Abdullah İbnu Abdillah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "İbnu Ömer namazda oturunca bağdaş kurardı. Aynı şeyi ben de yaptım. O sırada yaşım gençti. Beni bundan nehyetti. Ve dedi ki:

"Namazın sünneti sağ ayağını dikmen, solu da bükmendir." Ben kendisine:

"Ama sen bunu yapıyorsun!" dedim. Bunun üzerine:

"Ayaklarım beni taşımıyor" diye açıklamada bulundu."[848]

ـ13ـ وفي رواية النسائى:]أنْ تَنْصِبَ الْقَدَمَ الْيُمْنى، وَاسْتِقْبَالَهُ بِأصَابِعِهَا الْقِبْلَةَ وَالجُلُوسَ عَلى الْيُسْرى[.

13. (2648)- Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: "... (Namazın sünneti) sağ ayağını dikmen, parmaklarını kıbleye yöneltmen ve sol (ayak) üzerine de oturmandır."[849]

ـ14ـ وعن طاوس قال:]قُلْتُ بْنِ عَبَّاسٍ في ا"قْعَاءِ عَلى الْقَدَمَيْنِ فقَالَ: هِىَ السُّنَّةُ، فَقُلْنَا لَهُ: إنَّا لَنَرَاهُ جَفَاءً بِالرَّجُلِ، فقَالَ: بَلْ هِىَ سُنَّةُ نَبِيِّكُمْ #[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي، وهذا لفظ مسلم.وزاد أبو داود: بَعْدُ »عَلى الْقَدَمَيْنِ في السُّجُودِ«

14. (2649)- Tâvus (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a (namaz'da) iki ayak üzerine ik'â hakkında sordum.

"Bu sünnettir" dedi. Kendisine:

"Biz bunu erkeğe eziyet görüyoruz!" dedik. O tekrar:

"Bilakis, o, Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetidir!" dedi."[850]

Ebû Dâvud'da, "iki ayak üzerine" tabirinden sonra "secdede" ziyadesi mevcuttur.[851]

ـ15ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسُولُ اللّه # إذَا جَلَسَ في الرَّكْعَتَيْنِ ا٘ولَيَيْنِ كَأَنَّهُ عَلى الرَّضْفِ حَتَّى يَقُومَ[. أخرجه أصحاب السنن.»الرَّضْفُ«: بسكون الضاد المعجمة جمع رضفة، وهى الحجارة المحماة .

15. (2650)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilk iki rek'atte oturunca, (çabuk) kalkmak için sanki kızgın taş üzerine oturmuş gibiydi."[852]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda yer alan onbeş kadar rivayet namazın celselerinde sünnete uygun oturuş tarzını beyan etmektedir. Bu rivayetlerden ortaya çıkan hükümleri şöyle tesbit edebiliriz:

1- İlk iki rek'atteki oturuş ile son rek'atteki oturuş, şekil olarak aynı olsa bile müddet olarak farklıdır. Birinci oturuş kısadır. Bundaki kısalık 2650 numaralı hadiste latif bir teşbihle ifade edilmiştir: "Kızgın taş üzerine oturmuş gibi oturmak." Şârihler, bu teşbihten maksadın cülûsun hafifliğini ifade olduğunu belirtirler. Yani sadece teşehhüd okunup kalkılacak, salavât ve duâ ilave edilmeyecek demektir. Hanefîlere göre ilave bir şey okunursa sehiv secdesi gerekir. Şâfiîler salavât da okunabilir demiştir.

2- Namazda oturuşun kendine has bir şekli var. Bu şekil, ayakların vaziyetinden, ellerin ve hatta parmakların vaziyetine kadar bazı teferru-âta şâmildir. Şöyle ki:

* Sağ ayak, parmaklar, kıble istikâmetinde olacak şekilde dikilecek; sol ayak, sırtı üzerine yere döşenecek ve sol ayak üzerine oturulacak, sağ el

sağ uyluk, sol el de sol uyluk üzerine dize yakın olarak konulacaktır, diz üzerine de konulabilir.
Ancak 2640 numarada İbnu'z-Zübeyr'den gelen rivayet sol ayağı sağ uylukla baldırın altına koyup sağ ayağı da yere döşeyip onun üzerine oturmayı tarif etmektedir. Bu rivayette sağ ayağın yere döşenmesi epeyce bir ihtilaf konusu olmuştur, zîra oturuşta sağ ayağın dikileceği hususunda ulema ittifak eder. Ancak Kadı İyâz sağ ayağı döşemenin mânası onu parmaklar üzerine dikmeyip ayağını yatırmak diye bir açıklama yapar. Bu muhtar kavildir. Öyle ise meşrû olan iki sûret ortaya çıkmaktadır:
a) Sağ ayağı dikerek oturmak,
b) Yatırarak oturmak. Her ikisi de sahih rivayetlerde geldiği için ulema: "Dikmek müstehab ise de terki de câizdir, Resûlullah cevazı göstermek için her ikisine de yer vermiştir" demiştir.
Ancak, bazı âlimler daha ileri giderek teverrük denen, ayakları yatırarak[853] oturmanın son oturuşa, iftirâş denen ve sağ ayağı dikip, sol ayağı da yatırarak üzerine oturmaktan ibaret şeklin birinci oturuşa ait olduğunu söylemiştir. Şâfiî ve bazı fakihler bu görüştedir.
Ebû Hanîfe ve fakihler her iki cülûsta da erkeklerin iftirâş kadınların teverrük sûretinde oturmasını efdal kabul eder.
Mâlikîlere göre her iki cülûsta teverrük efdaldir.
***** Sağ elin parmakları şu şekilde yumulacak: Baş parmakla orta parmak bir halka yapacak şekilde bir araya gelecek şehadet parmağı kıble istikametini işaret eder şekilde yumulmayıp düz kalacak. 2638 numaralı rivayette geçen elliüç akdini, Nevevî şöyle izah eder: "Hesap ilmi mensuplarına göre, bu tabirle, serçe parmağının kenarının yüzük parmağı üzerinde konması ifade edilir. Ancak burada murad o değildir. Sadedinde olduğumuz hadiste bu tabirle serçe parmağının el ayası üzerine konarak hesapçıların ellidokuz dedikleri şekli vermektir."
***** 2643 numaralı hadiste geçen avuçları iç içe kavuşturarak bacaklar arasına koyarak oturma tarzı hakkında daha önce açıklama geçmiştir (2590 numaralı hadis).
***** Sağ el parmaklarının yumulup, şehadet parmağıyla işaret verilmesi ile ilgili olarak da bir kısım teferruât üzerinde ihtilaf edilmiştir. Mesela parmakların yumulma zamanı, baş parmağın vaziyeti diz üzerinde sâbit

mi, hareket edecek mi?... gibi. Bu mevzuya giren hadislerin hepsine Teysîr yer vermez. Sözgelimi 2641 numaralı hadiste şehadet parmağıyla ilgili olarak geçen "hareket ettirmeksizin" tabiri ile 2646 numaralı hadiste geçen, "hafif eğmiş" tabiri, şehadet parmağının vaziyetiyle ilgili ihtilaflı rivayetlerin varlığına delâlet ederler.
Âlimler, bu ihtilaflı rivayetleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın değişik zamanlarda bu farklı tarzların hepsine yer vermiş olduğunu belirterek te'vil ederler. Teferruâta girmeden mezhebimizce de benimsenmiş olan şehadet parmağıyla işaret verme tarzını belirtelim:
Teşehhüd duâsı okunurken, sıra tevhide gelince, tevhid'in Lâilâhe kısmı söylenirken sağ elin diğer parmakları yumulurken şehadet parmağı yukarıya kaldırılır, illallah denilirken indirilir. Bazı rivayetler şehadet getirirken şehadet parmağını kaldırmaktan başka hareket de ettirilebileceğini söyler. Hanefî fakihlerden İmam Muhammed bu yumma işinin, şehadet parmağı kalkarken sağ elin baş parmağı ile orta parmağının halka olacak şekilde bir araya getirilip diğer iki parmağın da yumulmasıyla gerçekleştirileceğini söyler. Bazı fakihler parmakların yumulmadan şehadet parmağıyla işaret verileceğini; diğer bazıları da baş parmağı diğer parmakların altına getirerek şehadet parmağının kaldırılacağını söylemiştir. Şehadet parmağının kaldırılmasını gereksiz gören de olmuştur. Ancak bu sahih rivayete aykırıdır. Parmak kaldırmaya Keydânî "haram" demiştir, ancak bu görüş, tekfire varacak şiddette ciddî tenkidle karşılaşmıştır.
Şehadet parmağını kaldırmak sahih rivayetlerle sâbit bir sünnet olmaktan başka kuûd sırasında gözün vaziyetini de yönlendirmektedir. Çünkü 2639-2641 numaralı rivayetlerde de geçtiği üzere, göz, kuûd sırasında kalkmış vaziyetteki şehadet parmağını takib edecektir. Ayrıca, şehadet parmağı kaldırılırken, tevhid yani Allah'ın bir olduğu niyet edilip hatırlanacaktır.
3- Yukarıda kaydedilen hadiste iki farklı oturuş şekli üzerinde daha durulmuştur: Bağdaş kurma ve ik'â. Daha önce de geçtiği üzere bazı rivayetler, selefin bağdaş kurarak namaz kıldığını mevzubahis eder. 2647 numaralı rivayet bunun bir özre binaen tecviz edildiğini göstermektedir. Normal şartlarda bağdaş kurarak namaz kılmaya ulema cevaz

vermemiştir. İbnu Abdilberr sağlam kimsenin bağdaş kurarak farz namaz kılmasının câiz olmadığında icma edildiğini belirtir. Nafile namazlarla, hasta kimsenin farzlarda bağdaş kurarak kılacağı namaz hususunda ihtilaf olmuştur. İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivayet O'nun bunu haram telakki ettiğini ifade ederse de âlimler çoğunluk itibariyle teşehhüdde oturuş şeklinin sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir.

İk'â'ya gelince buna 2649 numaralı hadiste temas edilmekte ve sünnet olduğu belirtilmektedir. İk'â'yı tarif eden âlimler onu tavsifte ihtilaf ettikleri için dilimizdeki bir karşılığı ile tercüme etmeyi uygun görmeyip, ne olduğunu burada açıklamaya bıraktık.

Evet ik'â إِكْعَاء denilen oturuş şekli nedir? Nevevî bu soruya şöyle cevap verir: "Bil ki, ik'â hakkında iki (çeşit) hadis vârid olmuştur. Biri sadendinde olduğumuz bu hadistir. Ve bunda ik'â'nın sünnet olduğunu söylemektedir. Tirmizî ve başkaları tarafından rivayet edilen diğer bir hadiste ise ik'â yasaklanmaktadır."

Nevevî hadislerin kaynaklarını belirttikten sonra der ki: "Ulema ik'â'nın hükmü ve tefsiri hususlarında pek çok ihtilaflara düşmüştür. Gerçek olan şu ki, ik'â iki çeşittir: Biri "köpeğin ik'âsı gibi, kabalarını yere dayayıp bacaklarını dikmesi, ellerini de yere dayamasıdır." Ebû Ubeyde Ma'mer İbnu Müsennâ ve arkadaşı Ebû Ubeyd el-Kâsım İbnu Sellâm ve diğer lügatçiler ik'âyı böyle tarif ederler. İşte, bu ik'â mekruhtur. Yasaklayıcı rivayetler bu ik'â hakkında vârid olmuştur.

İkinci çeşit ik'â, kişinin kabalarını iki secde arasında ökçelerinin üzerine koymasıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste İbnu Abbâs'ın "Peygamberimizin sünnetidir" dediği ik'â budur. İbnu Abbâs'tan hadis: "Ökçelerinin kabalarına değmesi sünnettir" diye açıklanmış olarak da rivayet edilmiştir.

Mezheplere göre sünnet olan oturuş şeklini yukarıda belirttik. Burada, daha önce geçmiş olan bir teferruâtı tekrar hatırlatıyoruz: Şâfiî hazretleri iki secde arasında bir miktarcık oturmayı sünnet addetmişti. İşte o oturuş, İbnu Abbâs'ın bu hadiste sünnet dediği ik'â tarzında olacaktır. [854]

SELÂM

ـ1ـ عن عامر بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسولُ اللّهِ # يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى أرَى بَيَاضَ خَدِّهِ[. أخرجه مسلم والنسائى .

1. (2651)- Âmir İbnu Sa'd, babasından (radıyallâhu anh) naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazını tamamlayınca) sağına ve soluna selam verirdi, öyle ki ben (geride olduğum halde) yanağının beyazlığını görürdüm."[855]

ـ2ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبىَّ # كانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ: السَّمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ السَّمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ[. أخرجه أصحاب السنن.وزاد أبو داود بعد قوله شماله: »حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ«.وزاد النسائى: »حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ مِنْ هَاهُنَا، وَبَيَاضَ خَدِّهِ مِنْ هَاهُنَا« .

2. (2652)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazı bitince) sağına ve soluna selam verir, şöyle derdi: "Esselâmu aleyküm ve rahmetullah, esselâmu aleyküm ve rahmetullah."[856] Ebû Dâvud'da "soluna" tabirinden sonra şu ziyade yer alır: "...Öyle ki yanağının beyazını gördük."

Nesâî'de ise şu ziyade vardır: "...Öyle ki, şu taraftan yanağının beyazlığını görürdük."[857]

ـ3ـ وفي أخرى ‘بى داود عن وائل بن حجر:]كانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ: السَّمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، وَعَنْ شِمَالِهِ: السَّمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ[.وله في أخرى

عن سمرة بن جندب: »ثُمَّ سَلَمُوا عَلى أقَارِبِكَمْ وَعلى أنْفُسِكُمْ«.

3. (2653)- Ebû Dâvud'un Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh)'dan yaptığı bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] sağına, "esselâmu aleyküm ve rahmetullah ve berekâtuhu" diyerek, soluna da "esselamu aleyküm ve rahmetullah" diyerek selam verirdi."
Yine Ebû Dâvud'da Semüre İbnu Cündeb'ten gelen bir rivayette: "...sonra imamınıza ve kendinize selam verin" buyurulmuştur."[858]

AÇIKLAMA:

Semüre'den rivayet edilen hadisin Ebû Dâvud'daki aslı ile Teysîr'de kaydedilen şekli arasında fark var. Teysîr'de على اقاربكم denmiş iken, asılda على إمَامكُم denmektedir. Kâri, okuyucu demek ise de hadislerde imam mânasında geçmektedir. Burada da imam demektir. Biz tercümeyi buna göre yaptık.[859]

ـ4ـ وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كُنَّا إذا صَلَّيْنَا مَعَ رسولِ اللّهِ #. قُلْنَا بِأيْدِينَا: السَّمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ، وَأشَارَ بِيَدِهِ الى الجَانِبَيْنِ، فقَالَ رَسُولُ اللّهِ #: عَمَ تُومُونَ بأيْدِيكُمْ؟ مَالِى أرَى أيْدِيكُمْ كَأنَّهَا أذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟ اسْكُنُوا في الصَّةِ، وَإنَّمَا يَكْفِى أحَدَكُمْ أنْ يَضَعَ يَدَهُ عَلى فَخِذِهِ، ثُمَّ يُسَلِّمُ عَلى أخِيهِ مِنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»الشُّمْسُ«: بضم الشين المعجمة وسكون الميم جمع شموس بفتح الشين، وهى النفورة من الدوابّ التى تستقرّ لنفورها وحدّتها .

4. (2654)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber namaz kılınca, ellerimizle (işaret ederek): "Esselâmu aleyküm ve rahmetullâhi" demiştik -ve eliyle de iki tarafına işaret etti. -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine:
"Ellerinizle neye işaret ediyorsunuz? Niye ellerinizi hırçın atların kuyruğu gibi (kıpırdak) görüyorum? Namazda sakin olun. Herbirinizin ellerini dizlerine koyup, sonra sağındaki ve solundaki kardeşine selam vermesi yeterlidir!"[860]

ـ5ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسولُ اللّهِ # إذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إِّ مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: اللّهُمَّ أنْتَ السَّمُ وَمِنْكَ السَّمُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الجَلِ وَا“كْرَامِ[. أخرجه مسلم والترمذي .

5. (2655)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) selam verince: "Allahümme ente'sselâm ve minke'sselâm. Tebârekte yâ ze'lcelâli ve'l-ikrâm" diyecek kadar otururdu."
Bu cümlenin mânası: "Ey Allah'ım! Sen selamsın (her çeşit ayıp, kusur ve âfetlerden uzaksın). İnsanların mazhar olduğu selâmet sendendir. Ey Celâl ve ikram sahibi Rabbimiz! Senin şânın yücedir" demektir."[861]

ـ6ـ وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أمَرَنَا النّبىُّ # أنْ نَرُدَّ عَلى ا“مَامِ، وَأنْ نَتَحَابَّ، وَأنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلى بَعْضٍ[. أخرجه أبو داود .

6. (2656)- Semüre İbnu Cündeb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) imamın selamına selamla mukâbele etmemizi, birbirimizi sevmemizi, birbirimize selam vermememizi emretti."[862]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda kaydedilen altı aded hadis, namazın bitiminde verilecek selamla ilgilidir. Bu hadislerde ortaya çıkan ahkâmı şöyle özetleyebiliriz:
1) Namazın bitiminde (teşehhüd, salât ve dualardan sonra) baş sağa ve sola çevrilerek selam verilecektir (2651).
2) Selam verirken sağ ve sol cephelere ayrı ayrı esselâmu aleyküm ve rahmetullah denecektir (2652, 2653). Sağdan başlamak efdaldir. Nevevî, "her iki selamda sola veya sağa veya öne verilse, veya önce soldan başlansa selam sahih olur, fakat fazîlet kaçırılır" der. Sağa ve sola dönüş mübâlağalı olacaktır. Hadiste geçen "... yanağının beyazlığı görülünceye kadar sağa (sola) döndü..." sözü bu mübâlağa ile te'vil edilmiştir.
3) Selam verirken, imamın selamına mukâbele etmeye niyet edilecektir (2653, 2656). Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkât'da belirttiği üzere, imamın sağında olanlar ikinci selamla, solunda olanlar ise birinci selamla, tam geri hizasında olanlar da her iki selamla imama selam vermeyi niyet edecektir. Bu, Hanefîlere göre yapılmış bir te'vildir.
Neylü'l-Evtâr'da Şâfiîlerin şöyle te'vil ettiği belirtilir: "İmamın sağındaki kimse, ikinci selamında imama mukâbele etmeyi niyet eder. Solundaki, birinci selamda imama mukâbeleye niyet eder, hizasında olan kimse istediği selamda imama mukâbele etmeyi niyet eder, ancak birincideki niyet daha iyidir." İbnu Mâce'nin rivayeti şöyledir: "Resûlullah bize imamlarımıza ve birbirimize selam vermemizi emretti."
Mâlikîlere göre musallinin imama mukabelesi imamın söylediğini aynen söylemekle olur. Onlara göre imama uyan (me'mûm) üç selamda bulunur: Birincisi ile namazdan çıkar, bunu hafif sağa dönerek karşısına verir. İkinci selamı imamadır, üçüncü selamı da solundakileredir.
4) Kendine selam verilecektir (2653). İlk nazarda garib de gelse, Resûlullah, kişinin kendine selam vermeyi de niyet etmesini emretmektedir. Esasen bir âyette: "... Evlere girdiğiniz zaman kendinize, ehlinize Allah katından bereket, esenlik ve güzellik dileyerek selam verin" (Nûr 61) buyrularak nefsimize selam vermek Allah tarafından emredilmiştir. Şu halde Resûlullah'ın emri, namazdaki selamda da kendimizi niyet etmemizin gereğini irşad etmektedir. Selamın mahiyeti

açısından bu tabiîdir. Çünkü, selam bir duâdır, bir teavvüz duâsıdır, yani Allah'tan sığınma talebi ve O'na ilticâdır. Yani selam, Allah'ın bir ismi olması haysiyetiyle esselâmu aleyküm demek: "Allah üzerine hafîz ve vekil olsun" demektir. Şu mânaya geldiği de söylenmiştir: "Selâmet ve necât (kurtuluş) bulasınız." Kişi namaz selamı sırasında kendini de niyetine almakla bu temennilere şahsını da dahil etmiş olmaktadır. Bazı âlimler sağa verilen selamla sadece sağındaki melekleri ve diğer mevcut emsalini değil, Hz. Âdem devrinden beri geçmiş emsalini; sola selamla da soldaki melekleri ve emsalini ve Kıyâmete kadar gelecek ehl-i îman emsalini kastedeceğini söylemişlerdir. Tirmizî'de ve Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned' inde gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in selamı bu şekilde geniş tuttuğu belirtilir. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleden önce dört, öğleden sonra dört, ikindiden sonra dört rek'at kılar, her iki rek'atin arasını mukarreb meleklere, peygamberlere ve onlarla olan mü'min kimselere selamla ayırırdı." Bazı âlimler burada teşehhüddeki selamın kastedildiğini söylemiştir. Ancak hemen belirtileceği üzere teşehhüd selamı ile tahlîl selamı arasında irtibat olmadığını söylemek zor ve çok tekellüflü olur. Tahlîl selamı imam'ın cemaate, cemaatin imam'a ve etrafındakilere selamıdır diye kesip atacak olsak tek başına kılanların selamını nasıl değerlendireceğiz?
Sırf selam vesilesiyle mü'minin ulaştığı bu hayal gücü ve tefekkür derinliği, namazın rûhî hayatımıza kazandırdığı müstesnâ zenginliklerden sadece biridir. Rabbimizin namaz nimetine şükrümüzü edadan gerçekten ne kadar âciziz!
NOT: Âlimler, selam'ın eliflâmlı olup olmaması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları eliflâmsız olabileceğini söylemiş ise de esselam şeklinde eliflamlı olmasının efdal olduğunu belirtmiştir. Ancak diğer bir kısım âlimler eliflâm olmasının vâcib olduğunda ısrar etmiştir. "Çünkü derler, bütün rivayetler eliflâmlıdır, zaten teşehhüdde de geçmiştir, öyle ise tekrar edilirken mutlaka eliflâm'la mârife yapılması gerekir."
5) Namazda sağ ve sola selam verilirken eller uylukların üzerinde olacak. Sözle verilen selama elkol, parmak hareketi refâkât etmeyecek (2654). Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) namazın sonunda selam sırasında eliyle işaret ve imada bulunanlara müdâhale etmiş ve bu

davranışı huysuz atların mânasız ve yersiz kuyruk sallamalarına benzetmiştir.

Ashâbın bu davranışı, namazda huşû ve sükûnetle ilgili ahkâmın ve teferruâta inen bir kısım ahkâm ve âdâbın teşriînden önceye rastlar. Bu müdahale de işaret ettiğimiz bir teşriât olmaktadır. Rivayetler, bidayette namaz içinde mü'minlerin yürüdüklerini, selamlaştıklarını ve hatta konuştuklarını belirtir. Zaman içerisinde ve bilhassa huşû ile ilgili âyet geldikten sonra namazla ilgili âdâb tamamlanmış, son şeklini almıştır.

6) Namazdan selamla çıkınca, namaz hali üzere kalınmayacaktır. Namaz hali üzere kalmanın miktarı Allahümme ente'sselam ve minke'sselam, tebârekte yâ ze'lcelâli ve'l-ikrâm deme müddeti kadardır (2655). Esasen selam'a tahlîl selamı denmiştir. Yani namaz halinde uyulması gereken yasakların kalkması, helal olması selamı. Öyle ise, selamdan sonra o hal fazla uzatılmayacaktır. Konuşmak, sağa sola dönmek, vaziyetini değiştirmek, kalkıp gitmek artık helaldir.[863]

NAMAZIN EVSAFINI BİLDİREN BAZI HADİSLER

ـ1ـ عِن أبى حميد الساعدى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]وَكَانَ قاعِداً مَعَ نَفَرٍ مِنْ أصْحَابِ رَسُولِ اللّهِ # فَذَكَرُوا صَةَ رَسولِ اللّهِ #، فقَالَ: أنَا أُعلَمُكُمْ بِصَتِهِ # قالُوا: فَلِمَ؟ فَوَاللّهِ مَا كُنْتَ بِأكْثَرَ مِنَّا لَهُ تَبَعاً، وَ أَقْدَمَ مِنَّا لَهُ صُحْبَةً؟ قالَ: بَلى، قالُوا: فَاعْرِضْ. قالَ: كانَ إذَا قَامَ إلى الصَّةِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِىَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ، ثُمَّ يُكبِّرُ حَتَّى يَقِرَّ كُلُّ عَظْمٍ في مَوْضِعِهِ مُعْتَدِاً، ثُمَّ يَقْرَأُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِىَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ، ثُمَّ يَرْكَعُ وَيَضَعُ رَاحَتَيْهِ عَلى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ يَعْتَدِلُ وَ يُصَوِّبُ رَأسَهُ وَ يُقْنِعُ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأسَهُ فَيَقُولُ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِى بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ مُعْتَدِاً، ثُمَّ يَقُولُ: اللّهُ أكْبَرُ، ثُمَّ يَهْوِى إلى ا‘رْضِ فَيُجَافِى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ، ثُمَّ يَرْفَعُ

رَأْسَهُ وَيَثْنِى رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدَ عَلَيْهَا وَيَفْتَحُ اَصَابِعَ رِجْلَيْهِ إذَا سَجَدَ، ثُمَّ يَسْجُدُ، ثُمَّ يَقُولُ: اللّهُ أكْبَرُ وَيَرفَعُ رَأسَهُ فَيَثْنِى رِجْلَهُ الْيُسْرى، فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا حَتَّى يَرْجِعَ كُلُّ عَظْمٍ إلى مَوْضِعِهِ، ثُمَّ يَصْنَعُ في ا'خْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ إذَا قامَ مِنْ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيهِ حَتَّى يُحَاذِى بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ كَمَا كَبَّرَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّةِ، ثُمَّ يَصْنَعُ ذَلِكَ في بَقِيَّةِ صَتِهِ، حَتَّى إذَا كَانَتِ السَّجْدَةُ الَّتِى فِيهَا التَّسْلِيمُ أخْرَجَ رِجْلَهُ الْيُسْرى، وَقَعَدَ مُتَوَرِّكاً عَلى شِقِّهِ ا'يْسَرَ. قَالُوا: صَدَقْتَ، هكذَا كانَ يُصَلِّى رَسولُ اللّهِ #[. أخرجه البخارى مختصراً، وأبو داود والترمذي.

1. (2657)- Ebû Humeyd es-Sâidî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kendisi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbından on kişilik bir grupla oturuyor idi. Resûlullah'ın namazını zikrettiler. Bunun üzerine:

"Ben içinizde Aleyhissalâtu vesselâm'ın namazını en iyi bilen kimseyim!" dedi. Yanındakiler:

"Nasıl olur. Allah'a yemin olsun, sen O'na bizden daha çok tâbi olmuş bizden önce onun sohbetine katılmış değilsin!" dediler. O:

"Herşeye rağmen!" deyip (ısrar edince):

"Peki (Efendimizin nasıl namaz kıldığını) arzet görelim" dediler. O da anlattı:

"Aleyhissalâtu vesselâm, namaza kalkınca kollarını omuzları hizasına kadar kaldırırdı. Bütün kemikleri mûtedil şekilde yerlerinde istikrarını bulunca tekbir getirir, sonra kırâatte bulunur, sonra tekrar tekbir getirir, ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır, sonra rükûya gider ve el ayalarını dizlerinin üzerine koyar, sonra o durumda mûtedil bir vaziyet alır, başını ne aşağı kırar ne de yukarı kaldırır, sonra başını kaldırıp: "Semi'allâhu limen hamideh (Allah kendisine hamdedeni işitir)!" der, sonra ellerini tekrar omuzlarının hizasına kadar mutedil şekilde kaldırır, sonra: "Allahu ekber!" deyip yere eğilir, ellerini yanlarına açar, sonra başını kaldırır, sol ayağını büker, üzerine oturur, secde edince ayaklarının parmaklarını açar, sonra secde eder, sonra: "Allahu ekber!" der, başını

kaldırır, sol ayağını büker, her kemik yerine gelinceye kadar sol ayağının üzerine oturur. Sonra aynı şeyleri diğer (rek'at)de yapardı.
Sonra iki rek'ati (tamamlayıp) kalkınca, iftitah tekbirinde olduğu gibi tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır. Sonra aynı şeyleri namazın geri kalan kısmında da yapardı.
Selam vereceği son rek'atin secdesi olunca sol ayağını (mak'adının altından sağ tarafına) çıkarır ve sol tarafı üzerine yere çökerek otururdu."
(Onun bu açıklamasını dinleyince yanındakiler:) "Doğru söyledin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle namaz kılardı!" dediler."[864]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin râvisi Ebû Humeyd es-Sâidî'nin ismi ihtilaflıdır: "Abdurrahman İbnu Amr İbni Sa'd, Abdurrahman İbnu Sa'd, Münzir İbnu Sa'd İbni Mâlik. Annesi Ümâme Bintu Sa'lebe'dir. Medîneli addedilir, Hz. Muâviye'nin hilafetinin sonunda vefat etmiştir.
2- Hadiste geçen oturuş tarzı 2650. hadiste yeterince açıklandığı için tekrar etmeyeceğiz.[865]

ـ2ـ وعن رفاعة بن رافع رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَيْنَنَا نَحْنُ في المَسْجِدِ إذْ جَاءَ رَجُلٌ كالْبَدَوِىِّ، فَصلّى فَأخَفَّ صَتَهُ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَسَلَّمَ عَلى النَّبىِّ #، فقَالَ النّبىُّ #: وَعَلَيْكَ، فارْجِعْ فَصَلِّ فإنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَرَجَعَ فَصَلى، ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلى النّبىِّ # فَرَدَّ عَلَيْه، فَقَالَ: ارْجِعْ فَصَلِّ فَإنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَفَعَلَ ذلِكَ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَثاً كُلُّ ذلِكَ يَقُولُ: ارْجِعْ فَصَلِّ فإنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَخَافَ النَّاسُ وَكَبَّرَ عَلَيْهِمْ أنْ يَكُونَ مَنْ أخَفَّ صَتَهُ لَمْ يُصَلِّ، فقَالَ الرَّجُلُ فِي آخِرِ ذلِكَ: فَأرِنِى وَعَلِّمْنِى، فإنَّمَا أنَا بَشَرٌ أُصِيبُ وَأُخْطِئُ، فقَالَ: أجَلْ إذَا قُمْتَ إلى الصَّةِ فَتَوَضَّأ كَمَا أمَرَكَ اللّهُ تَعالى، ثُمَّ تَشَهَّدْ فَأقِمْ، فإنْ كَانَ مَعَكَ قُرآنٌ

فَاقْرَأْ وَإِّ فاحْمَدِ اللّهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ ثُمَّ ارْكَعْ فَاطْمَئِنَّ رَاكِعاً، ثُمَّ اعْتَدِلْ قَائِماً، ثُمَّ اسْجُدُ وَاعْتَدِلْ سَاجِداً، ثُمَّ اجْلِسْ فَاطمَئِنَّ جَالِساً، ثُمَّ قُمْ فإِذَا فَعَلْتَ ذلِكَ فقَدْ تَمَّتْ صَتُكَ، فإِنِ انْتَقَصْتَ مِنْهُ شَيْئاً فَقَدِ انْتَقَصْتَ مِنْ صَتِكَ. قالَ: فَكَانَ أهْوَن عَلَيْهِمْ أنَّ مَنِ انْتَقَصَ مِنْ ذلِكَ شَيْئاً انْتَقَصَ مِنْ صَتِهِ وَلَمْ تَذْهَبْ كُلُهَا]. أخرجه أصحاب السنن .

2. (2658)- Rifâa İbnu Râfi' (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz mescidde iken bedevî kılıklı bir adam çıkageldi. Namaza durup, hafif bir şekilde (yani rükunleri, tesbihleri kısa tutarak) namaz kıldı. Sonra namazı tamamlayıp Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam verdi: Efendimiz:

"Üzerine olsun. Ancak git namaz kıl, sen namaz kılmadın!" buyurdu. Adam döndü (tekrar) namaz kılıp geldi, Resûlullah'a selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm selamına mukabele etti ve:

"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Adam bu şekilde iki veya üç sefer aynı şeyi yaptı, her seferinde Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Halk korktu ve namazı hafif kılan kimsenin namaz kılmamış sayılması herkese pek ağır geldi.

Adam sonuncu sefer:

"Ben bir insanım isabet de ederim, hata da yaparım. Bana (hatamı) göster, doğruyu öğret!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Tamam. Namaza kalkınca önce Allah'ın sana emrettiği şekilde abdest al. Sonra (ezan okuyarak) şehadet getir. İkâmet getir (namaza dur). Ezberinde Kur'ân varsa oku, yoksa Allah'a hamdet, tekbir getir, tehlîl getir, sonra rükuya git. Rükû halinde itmi'nâna er (âzâların rükûda mûtedil halde bir müddet dursun). Sonra kalk ve kıyam halinde itidâle er, sonra secdeye git ve secde halinde itidale er, sonra otur ve bir müddet oturuş vaziyetinde dur, sonra kalk.

İşte bu söylenenleri yaparsan namazını mükemmel (kılmış olursun). (Bundan bir şey) eksik bırakırsan namazını eksilttin demektir."

Râvi der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sonuncu sözü Ashâb'a önceki: (Dön, namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!) sözünden daha kolay (ve rahatlatıcı) oldu. Zîra (bu söze göre), sayılanlardan bir eksiklik yapan kimsenin namazında eksiklik oluyor ve fakat tamamı hebâ olmuyordu."[866]

ـ3ـ وعن عليّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: مِفْتَاحُ الصَّةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

3. (2659)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazın anahtarı temizliktir. (Namaz dışı şeylerle meşguliyeti) haram kılan şey iftitah tekbiridir, (namaz dışı meşguliyeti) helal kılan şey (de sondaki) selamdır."[867]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namaza mâni olduğu için Hz. Peygamber mecaz olarak temizliği anahtar diye tesmiye buyurmuştur. Nevevî der ki: "Ümmet, su veya toprakla temizlik olmaksızın namaz kılmanın haramlığı hususunda icma etmiştir, farz ve nafile, tilâvet ve şükür secdesi, cenaze namazı arasında fark yoktur. Sadece cenaze namazı hususunda Şâbî ile Muhammed İbnu Cerîr et-Taberî'den istisnâî bir kavil mevcuttur: "Cenaze namazı, taharetsiz caizdir" demişlerdir. Ancak bu bâtıl bir görüştür. Ulema bunun hilafında icma etmiştir. Abdestsiz biri, bilerek özürsüz namaz kılacak olsa günahkâr olur, mezhebimizce (Şâfiî) tekfir edilmez. Cumhur da tekfir etmez. Ancak Ebû Hanîfe'den rivayete göre, şeriatle oynadığı için tekfir edilir."
2- Namaza başlarken söylenen iftitah tekbirine tahrim denmiştir. Çünkü, onun söylenmesinden itibaren namaz başlar ve namaz edebine girmeyen şeyler haram olur; konuşmak, gülmek, yemek-içmek, dünyevî bir iş yapmak v.s.

Keza namazın en sonunda selam vermek de tahlîl diye isimlenmiştir. Çünkü selâm'dan sonra her çeşit namaz yasağı kalkmış olur. Böylece namazın dışına çıkılır. Hadiste وإِحْرَامُهَا التَّكْبِيرُ وإِحْلُهَا التَّسْلِيمُ "Namazın ihramı tekbîr, ihlâli selam" buyrulmuş, böylece iftitah tekbiri hacc yasaklarını başlatan ihrâm'a benzetilmiştir. İftitah tekbirine tahrime de denmiştir.[868]

NAMAZIN UZUNLUGU VE KISALIGI HAKKINDA

ـ1ـ عن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نَحْزِرُ قِيَامَ رَسُولِ اللّهِ # في الظّهْرِ والْعَصْرِ، َفَحَزَرْنَا قِيَامَهُ في الرّكْعَتَيْنِ ا٭ولَيَيْنِ مِنَ الظّهْرِ قَدْرَ ألم السَّجْدَةِ، وَحَزَرْنَا قِيَامَهُ في ا٭خِرَتَيْنِ قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذلِكَ، وَحَزَرْنَا قِيَامُهُ في الرَّكْعَتَيْنِ ا٭وَلَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلى قَدْرِ قِيَامِهِ في اŒخِرَتَيْنِ مِنَ الظّهْرِ، وَفي اŒخِرَتَيْنِ مِنَ الْعَصر عَلى النِّصْفِ مِنْ ذلِكَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

1. (2660)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öğle ve ikinci namazındaki kıyamlarını(n uzunluğunu tahmin ve) takdir ederdik. Öğledeki ilk iki rek'atin uzunluğunu Eliflâmmîm Tenzîlü's-Secde sûresi(ni okuyacak) kadar tahmin ettik. Sonra iki rek'atin uzunluğunu da bunun yarısı kadar takdir ettik.

İkindinin ilk iki rek'atinin kıyamının uzunluğunu, öğlenin son iki rek'atinin uzunluğu kadar takdir ettik. İkindinin son iki rek'atinin uzunluğunu da bunun yarısı kadar."[869]

ـ2ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَقَدْ كَانَتْ تُقَامُ صَةُ الظُّهْرِ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إلى الْبَقِيعِ فَيَقْضِى حَاجَتَهُ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يَأتِى وَرَسُولُ اللّهِ # في الرَّكْعَةِ ا٘ولَى مِمَّا يُطَوِّلُهَا[. أخرجه مسلم والنسائى .

2. (2661)- Yine Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Öğle namazı başlardı, bu anda bir kimse Bakî'ye gider, ihtiyacını görür, sonra abdest alır, gelir ve uzunluğu sebebiyle Resûlullah'ın birinci rek'atine yetişirdi." [870]

ـ3ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ # لَيْلَةً،
فأطَالَ حَتَّى هَمَمْتُ بِأمْرِ سُوءٍ. قِيلَ: وَمَا هَمَمْتَ بِهِ؟ قالَ: هَمَمْتُ أنْ أجْلِسَ وَأدَعَهُ[. أخرجه الشيخان .

3. (2662)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kıldım. Öylesine namazı uzattı ki, içimden çirkin bir şey yapmak geçti.
"Ne yapmak istemiştin?" diye sordular. Dedi ki:
"Oturup O (aleyhissalâtu vesselâm)'nu terketmeyi düşündüm."[871]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Resûlullah'ın teheccüd namazlarının uzunluğu hakkında tatminkâr bir bilgi vermektedir. İbnu Hacer bu hadisle ilgili olarak özetle şu bilgileri dermeyan eder:
"Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gece namazlarını uzun kılmayı tercih ettiğini gösterir." İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) Resûlullah'a ittibada kavî bir zât idi. Müslim, Câbir rivayeti olarak: اَفْضَلُ الصَّة طُولُ الْقُنُوتِ "Namazın en efdali kunûtu uzun olanıdır" hadisini kaydeder. Bununla namazın uzunluğunun faziletine

delil getirir. Ancak burada kunût'la huşû'yu kastetmiş olması da muhtemeldir. Sahâbe'den ve diğer seleften pekçoğu rükû ve secdenin sayıca çokluğu efdaldir diye hükmettiler. Müslim'de gelen bir Sevbân (radıyallâhu anh) hadisinde اَفْضَلُ اَعْمَال كَثْرَةُ السُّجُودِ "Amellerin en hayırlısı çokca secdedir" buyrulmuştur. Görünen o ki, uzunluktan kasdedilen şey şahıslara ve ahvale göre değişmektedir.

Sadedinde olduğumuz hadiste imamın hareketlerine muhalefet etmek çirkin amel sınıfına girmektedir.

Hadiste, birbirleri arasındaki durumları bilmenin faydalı olacağına bir tembih var. Zîra İbnu Mes'ud'un ashâbı, onun "çirkin bir iş yapacaktım" sözünü anlamamışlar ve kendinden sormuşlardır. O da arkadaşlarının bu davranışını tenkid etmeyip cevap vermiştir.

Müslim, Huzeyfe hadisi olarak şunu kaydeder: Aleyhissalâtu vesselâm' la birlikte Huzeyfe bir gece namaz kılmıştır. Efendimiz, o gece bir rek'atte Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini okudu. Kırâat sırasında içinde tesbih olan bir âyet geçince tesbih'te bulunuyor, sual geçince istiyor, teavvüz geçince istiâze ediyordu. Sonra rükûyu geçti ve rükûya kıyam kadar uzun tuttu. Sonra kalktı, rükûsu kadar kıyamda kaldı. Sonra secde yaptı, secdesi de kıyamı kadar uzun oldu."

Bu iş, takriben iki saat alır. Muhtemelen Aleyhissalâtu vesselâm o geceyi tam olarak ihyâ etmiştir.

Ancak, bu gece dışındaki halinin gereğine gelince, onu Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) haber vermektedir: "Aleyhissalâtu vesselâm mûtad olarak gecenin üçte birinde namaz kılardı ve bu müddette kıldığı namazların sayısı onbir rek'ati tecavüz etmezdi. Bu hal, rek'atlerin uzun tutulmuş olmasını gerektirir."[872]

ـ4ـ وعن الفضل بن العباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّهِ #: الصَّةُ مَثْنى تَشَهُّدٌ في كُلِّ رَكْعَتَيْنِ، وَتَخَشُّعٌ، وَتَمَسكُنٌ، وَتُقْنِعُ يَدَيْكَ يَقُولُ: تَرْفَعُهُمَا إلَى رَبِّكَ تَعالى مُسْتَقْبً بِبِطُونِهِمَا وَجْهَكَ وَتَقُولُ: يَا رَبُّ. يَا

رَبَّ. يَا رَبَّ، وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَهِىَ خِدَاجٌ]. أخرجه الترمذي .

4. (2663)- Fadl İbnu'l-Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namaz ikişer ikişer kılınır. Her iki rek'atte bir teşehhüd vardır. Namazda huşû duyulur (tazarrûda bulunulur), temeskün (tezellül) izhâr edilir. Ellerini kaldırırsın." Şöyle de dedi: "Ellerini, içleri kendi yüzüne dönük olarak Rabbine kaldırır, isteklerini (ısrarla tekrarla söyleyerek) istersin:
"Ya Rabbi! ya Rabbi! ya Rabbi!....." Kim bunu yapmazsa namazı eksiktir."[873]

AÇIKLAMA:

Burada namazda takınılacak edep halinin mühimleri sayılmaktadır.
***** Tehaşşû, huşû duymak ma'nâsına gelir. Hudû'ya yakın bir ma'nâ taşır. Ancak hudu göz, kulak, beden, ses gibi zâhire akseden ahvaldeki saygı tavrıdır, huşû ise daha ziyade kalbteki saygı halidir. Şunu da belirtelim ki, "hudû bedendedir, huşû ise göz, beden ve sestedir" diye de açıklanmıştır.
Tehaşşû'yu sükûn ve tezellül olarak anlayan ve hudû ile ma'nâ yakınlığı içinde gören şârihler buna delil olarak Resûlullah'ın hadisini gösterirler:
لَوْ خَشَعَ قَلْبُهُ لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ "...eğer onun kalbinde huşû olsaydı, dış organlarında da huşû (sükûnet, saygı hali) olurdu."
***** Tazarrû; tezellül, taleb ve rağbette mübalağa olarak tarif edilir.
***** Temeskün: Kişinin kendinden meskenet (fakirlik) izhar etmesi; bu da tezellül ve hudû ma'nâsı taşır.
***** Eller duâ edenin yüzüne dönük vaziyette kaldırılıp, talepler ısrarla takrarla, yalvaryakar vaziyette Allah'tan istenecektir.
***** Son olarak namaz edebiyle ilgili olarak sayılan hususlar yapılmazsa o namazın nâkıs olacağı belirtilmiştir. Şu halde namaz, sadece farz ve vâciblerin edasıyla kemâlini bulmuyor. Onu tamamlayan âdâblar da var,

onlara da riayet gerekmektedir. Aksi takdirde ihmal edilen âdâb sayısınca namazda eksiklikler artacaktır.[874]

ـ5ـ وعن عمار بن ياسر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: إنَّ الرَّجُلَ لَيَنْصَرِفُ مِنْ صَتِهِ وَمَا كُتِبَ لَهُ مِنْهَا إّ عُشْرُهَا. تُسْعُهَا. ثُمُنُهَا. سُبْعُهَا. سُدُسُهَا. خُمُسُهَا. رُبُعُهَا. ثُلُثُهَا. نِصْفُهَا[. أخرجه أبو داود .

5. (2664)- Ammâr İbnu Yâsir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi vardır, namazını kılar bitirir de, kendisine namazın sevabının onda biri yazılır. Kişi vardır, dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri yarısı yazılır."[875]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, muasillinin namaz kılarken, namazın rükun ve şartlarından, huşû ve huzû gibi diğer gereklerinden ihlal ve ihmâl ettikleri sebebiyle uğrayacağı ziyanı dile getirmektedir. Önceki hadisle, bu beraber mütâlaa edilence musallinin namazla ilgili edeplere son derece dikkat ve riayet etmesinin ehemmiyeti anlaşılır. Sorumsuzluk, gereksiz bir gevşeklik yüzünden hergün manevi ziyanlara uğramak akıl kârı mıdır? Muhakkak ki hiçbir sevabın yazılmadığı haller de mevcuttur. [876]

NAMAZIN SEKİZ ŞARTI BİRİNCİSİ: HADESTEN TAHÂRET

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: َ يَقْبَلُ اللّهُ صَةً بِغَيْرِ طَهُورٍ، وَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ[. أخرجه مسلم والترمذي.»الطّهُورُ«: بفتح الطاء

المهملة وبضمها المصدر، وكذا الّوُضوء والّوَضوء. »وَالْغُلُولُ«: الخيانة في الغنيمة والمسرقة منها .

1. (2665)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah temizlik olmayan namazı kabul etmez, hıyânetle kazanılan paradan verilen sadakayı da kabul etmez."[877]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #:َ يَقْبَلُ اللّه صَةَ أَحَدِكُمْ إذَا أحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضّأ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2666)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah, sizlerin namazını hades vâki olunca yeniden abdest almadıkça kabul etmez."[878]

ـ3ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #:َ صَةَ لِمَنْ َ وُضُوءَ لَهُ، وَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللّهِ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

3. (2667)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Abdesti olmayanın namazı da yoktur. Üzerine besmele çekmeyenin abdesti yoktur."[879]

AÇIKLAMA:

Bu hadis tek başına ele alındıkta, zâhiriyle besmele çekilmeden alınan abdestin sahih olmadığını ifade etmektedir. Zâhirîler ve İshâk İbnu Râhûye buna hükmetmişlerdir. Ancak ekseriyet burada nefyedilenin fazîlet ve kemâl olduğuna, dolayısıyla besmelesiz abdestin mükemmel

bir abdest olmayacağına, sevabının az olacağına hükmetmiştir. Nitekim Resûlullah'tan şu hadis rivayet edilmiştir:

مَنْ تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اِسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُورًا لِجَمِيعِ بَدَنِهِ وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرْ اِسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُورًا ِلأَعْضَاءِ وُضُوءِهِ

"Kim besmele ile abdest alırsa, bu bütün bedenine (günahlardan) temizlik olur. Kim de besmele çekmeden abdest alırsa bu da ona, abdest uzuvlarının (maddî) temizliği olur."

Bazı âlimler, besmeleyi niyetle te'vil etmiş, "Kalbin zikridir" demiştir. Bunlara göre: "Eşya zıddıyla bilinir. Öyle ise unutmanın mahalli kalb olduğuna binaen, onun zıddı olan zikrin mahalli de kalbtir. Kalbin zikri ise niyettir, azmetmedir." Ebû Dâvud, bir rivayetinde er-Rebî'a'nın hadisle ilgili şu tefsirini kaydeder: "Bir kimse abdest alsa, gusletse, fakat ne namaz için abdeste, ne de cenâbetten temizlik için gusle niyat etmese, onun abdesti abdest, guslü de gusül olmaz hadis bunu demek ister, (abdest ve gusül için niyet şarttır)."

Her hâl u kârda abdest ve gusülde besmelenin hükmü, görüldüğü üzere ihtilaflıdır. Hanbelîler abdeste başlarken besmelenin vâcib olduğunu söyler, âmden terkedilirse abdest bâtıl olur, sehven ve cehlen terki abdesti ibtal etmez. Hanefîler "Başta besmele çekilmezse sevab az olur" derse de bunun sünnet olduğunu kabul eder.[880]

ـ4ـ وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كانَ النّبىُّ # يَتَوَضّأ بِكُلِّ صَةٍ قِيلَ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ قالَ: يُجْزِئُ أحَدَنَا الْوُضُوءُ مَا لَمْ يُحْدِثْ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

4. (2668)- Hz. Enes (radıyallâhu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın her namaz için abdest aldığını söylemişti, kendisine:

"Siz nasıl yapıyordunuz?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Aldığımız abdest bozuluncaya kadar bize yetiyordu."[881]

ـ5ـ وعن بريدة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّهِ # صَلَّى يَوْمَ الْفَتْحِ الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، فقَالَ لَهُ عُمَرَ: فَعَلْتَ يَا رَسُولَ اللّهِ شَيْئاً لَمْ تَكُنْ تَفْعَلُهُ؟ قَالَ فَقَالَ: عَمْداً فَعَلْتُهُ يَا عُمَرُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.

5. (2669)- Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü bütün namazları tek abdestle kıldı. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, bugün şimdiye kadar hiç yapmadığın şeyi yapmış olmalısın?" demişti, şu cevapta bulundu:

"Ey Ömer, bunu bilerek yaptım."[882]

ـ6ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ أحْدَثَ في صَتِهِ فَلْيَنْصَرِفْ، فَإنْ كَانَ في صَتِ جَمَاعَةٍ فَلْيَأخُذ بِأنْفِهِ وَلْيَنْصَرِفْ[. أخرجه أبو داود.وإنما أمره أن يأخذ بأنفه ليوهم القوم أن به رعافاً، وهو من نوع ا‘دب في ستر العورة وإخفاء القبيح .

6. (2670)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: Namaz kılarken kimin abdesti kozulacak olursa hemen namazdan çıksın. Eğer cemaatle kılınan bir namazda ise burnunu tutarak ayrılsın."[883]

Burnunu tutmasını emretmesi, cemaate burnu kanamış zannını vermek içindir. Bu davranış, avretin örtülmesi ve kabîhin gizlenmesi hususunda bir nevî edebe riayettir.[884]

ـ7ـ وعن مالك:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: كانَ يَرْعُفُ في الصَّةِ فَيَخْرُجُ وَيَغْسِلُ الدَّمَ، ثُمَّ

يَرْجِعُ فَيَبْنِى عَلى مَا قَدْ صَلّى]. وله في أخرى عن ابن المسيب فذكر مثله .

7. (2671)- İmam Mâlik merhuma ulaştığına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) namazda iken burnu kanardı, o da çıkar burnunun kanını yıkar, geri döner ve önceki kıldığı namazını (kaldığı yerden) tamamlardı."
Yine Muvatta'nın İbnu'l-Müseyyeb'den kaydettiği bunun aynısı olan bir başka rivayet daha vardır."[885]

ـ8ـ وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: قال رَسُولُ اللّهِ#:[
إذَا أحْدَثَ الرَّجُلُ وَقَد جَلَسَ Œخِرِ صَتِهِ قَبْلَ أنْ يُسَلِّمَ فقَدْ جَازَتْ صَتُهُ]. أخرجه الترمذي.وقال: ليس إسناده بالقوى وقد اضطروا في إسناده .

8. (2672)- İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir kimse son rek'atte oturmuşken daha selam vermeden hades vâki olsa namazı caizdir."[886]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen sekiz aded hadis, hadesten tahâretle ilgilidir. Hades, manevî kirlilik demektir. Abdesti bozan hallerden biriyle meydana gelir. Bu manevî kirden yani hadesten temizlenmedikçe bazı ibadetleri yapmak caiz olmaz. Bir Buhârî rivayetinde geldiği üzere, "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Resûlullah'tan: "Hades vâki olan kimse abdest almadıkça kıldığı namaz makbul olmaz" hadisini nakledince Hadramevtli bir zat: "Hades nedir?" diye sorar. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh): "Sesli veya sessiz yellenmedir" diye cevap verir. Ebû Hüreyre bu

cevabıyla namaz sırasında vukûu en ziyade muhtemel olan sebeple hadesi tarif etmiş olmaktadır. Değilse, hadesin, bir kısmı icma ile bir kısmı ittifakla ve bir kısmı da ihtilafla sâbit olan başka sebepleri de vardır. Hades, dediğimiz hükmî kirlilikleri abdestsizlik, cünüblük, hayız ve nifas halleri olarak da tarif etmek mümkündür. Böyle bir tariften sonra, bunları meydana getiren her hali hadesin sebebi olarak belirlemiş oluruz. Sözgelimi arka ve ön yollardan bir şeyin çıkması, vücuddan kan çıkması, uyumak, ağız dolusu kusmak, hayız kanının gelmesi, doğum, kadına değmek veya temas etmek gibi, bunların her biri hadesin sebebidir.

Hadesin bir kısmı sadece abdest alarak giderilir: "Arka ve ön yollardan birşey gelmesi, kanama, uyuma, kusma, namazda gülme... gibi. Bir kısmı boy abdesti ile temizlenir: İhtilâm, kadına temas, hayız ve nifas hali gibi.

Neticeye gelmek gerekirse, dinimizin temel prensiplerinden biri, namaz ve sair bazı ibâdetlerin makbul olması için temizlik şartının konmuş olmasıdır. 2665, 2666, 2667 numaralı hadisler abdestsiz namazın makbul olmayacağını kesin bir üslubla ifade etmektedir.

2- Her namaz için ayrı bir abdest almak efdaldir. Resûlullah'ın mûtad olan âdeti ve sünnet budur (2667. hadis). Ancak, abdesti bozan bir hal vukû bulmadıkça abdest devam ediyor demektir ve abdest bozulmadığı müddetçe de müteakip namazları kılmak mümkündür. 2668 numaralı hadis ashâb'tan bir kısmınınböyle yaptığını gösterir. İbnu Mâce'de gelen bir rivayette bu hal, وَكُنَانَحْنُ نُصَلِّى الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ "Biz bütün namazları tek abdestle kılardık." diye daha açık ifade edilmiştir. Tahâvî, her vakti ayrı bir abdestle kılmak sadece Efendimize has bir vacip olabileceğini söylemiştir. 2669 numaralı hadis de Resûlullah'ın Mekke'nin fethedildiği gün sabah abdesti ile yatsı namazını da kıldığını haber vermektedir. Resûlullah'ın bir kere de olsa yaptığı bir şey meşrûdur, en azından benzer şartlarda, istisnâî durumlarda meşrûdur.

Resûlullah'ın her namaz için abdest almayı emrettiğine dair sahih rivayet dahi mevcut ise de bunun neshedilmiş olabileceği belirtilmiş ve böyle bir vecîbenin olmadığı hususunda icma hâsıl olmuştur.

3- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin rivayet ettiği 2670 numaralı hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), namaz sırasında abdest bozulacak olursa, namazın derhal terkedilmesini emretmektedir. Hadis mutlak geldiği için, âlimler bu hadesin iradî, gayr-ı iradî veya bir zarûrete mebni, her ne sûretle vâki olursa olsun hükmün aynı olacağını belirtir.
Ayrıca bu hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumda takip edilecek mühim bir edep vaz'ediyor: "Burnu tutarak çıkmak..." Hatta burna bir de mendil konması, gayeyi daha iyi hâsıl eder. Çünkü Hattâbî gibi bazı şârihler burnu tutmanın, cemaate "burnu kanamış" zannını verme gayesine yönelik olduğunu belirtirler: "Bu hadis der, setrü'l-avret ve kabîh bir durumun gizlenmesinde edebe riayet dersi de vermektedir. Benzer hallerde bu çeşit tevriye'ye başvurmak günâh ve merdud olan riya ve yalan sınıfına girmez. Tam aksine bu, nezâkettir, hayanın kullanılmasıdır ve halkın su-i zan ve kuşkusundan sâlim kalma yollarına başvurmadır."
4- 2671 numaralı hadis İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan verdiği örnekle namazın bir kısmını kılmışken, abdesti bozulan kimsenin namazını tamamlama şeklini aydınlatmaktadır: İbnu Abbâs abdest aldıktan sonra önceki kıldığı kısmın üzerine geri kalanı bina ediyor. Yani namazı bozulmakla kıldığı kısımlar iptal olmuyor. Sözgelimi dördüncü rek'atte namazdan ayrılmış ise, abdesti alıp dönünce tek rek'at kılarak namazını tamamlıyor, önceki üçü yenilemiyor. Muvatta'nın Abdullah İbnu Ömer'den kaydettiği bir başka örnekte "(bu sırada hiç) konuşmadı" ziyadesiyle önceki kılınan kısmın muteber olma şartını da beyan eder. Zürkânî: "Bu kimselerin ameli, onlar nazarında burnu kanaması abdest bozucu olmadığını, kanı yıkamak için çıkıp konuşmadığı ve namaz kılınan yere en yakın mekandan öte geçmediği takdirde önceki kıldığının üzerine tamamlayabileceğini ifade eder" der.
Bu mesele ilmihâl kitaplarında Lâhik adını taşıyan bahislerde teferruâtlı olarak açıklanır. Şöyle özetleyebiliriz: İmama uyan kimse, namaz sırasında uyku, gaflet, cemaatin çokluğundan dolayı bir zahmet veya vâki olan bir hades sebebiyle namazın tamamını veya bir kısmını imamla kılamazsa, bunu sonradan bazı kayıtlarla tamamlar. Bu durum başına

gelen kimse muktedi gibidir. Öyle ise, kendisi tamamlayacağı kısımları imamın arkasında imiş gibi yaparak tamamlar, mesela Kur'ân okumaz.

Lâhik mümkünse, kaçırdığı kısımları kaza ederek, imama uyar. Kaza edemeyeceğini anlarsa imama uyar, imam selam verdikten sonra tamamlar.

Mesela bir muktedi, dördüncü rek'atte burnu kanasa, gider abdest tazeler, bu esnada namaza mâni bir söz ve davranıştan kaçınır. Dönüşte nerede yakalayabilirse imama uyar, rek'ate yetişemedi ise imam selam verdikten sonra kalkıp tamamlar. Eğer imama yetişemezse tek başına, kılamadığı dördüncü rek'ati imamın arkasında imiş gibi hiçbir şey okumadan kılıp selam verir. Bu hâdise ücüncü rek'atte vâki olsa, abdest alan lâhik, önce üçüncü rek'ati kırâatsiz olarak kılar ve imama uyar, onunla dördüncü rek'ati kılar. Ancak imama bu şekilde kavuşamamaktan korkarsa hemen imama uyar, eksik kısmı imam selam verdikten sonra kırâ-atsiz tamamlar. İmam sehiv secdesi yapsa imamla sehiv secdesi yapmaz, sehiv secdesini en sonda yapar.

Bu tarza uymayanlar namazlarını yeniden kılarlar.

5- Sadedinde olduğumuz hadislerin sonuncusu (2672), son rek'ati tamamlayıp oturduğumuz zaman selam vermezden önce hades vukûu halinde namazın mûteber olacağını ifade etmektedir.

Hadiste oturma müddeti belirtilmemiş ise de Hanefîler bunu, teşehhüd okuma müddeti ile kayıdlarlar. Daha az olursa câiz olmaz, çünkü teşehhüd miktarı oturmak farzdır. Selam aranmıyor, çünkü bu, namazın farzlarından değildir. İmam Şâfiî'ye göre bu durumda namaz iade edilir. Çünkü ona göre teşehhüd de, selam da farzdır.

Ahmed İbnu Hanbel'e göre teşehhüd okumadan selam verse namaz câizdir.[887]

NAMAZIN İKİNCİ ŞARTI: ELBİSE TEMİZLİGİ

ـ1ـ عن معاوية رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ سَألَ أُخْتَهُ أُمَّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها زَوْجَ النَّبىِّ #: هَلْ كَانَ رسولُ

اللّهِ يُصَلَى في الثّوْبِ الّذِي كانَ يُجَامِعُهَا فِيهِ؟ فقَالَتْ: نَعَمْ، مَالَمْ يَرَ فِيهِ أذىً]. أخرجه أبو داود والنسائى.والمراد »بِا‘ذَى« هنا الرطوبة من الجماع.

1. (2673)- Hz. Mu'âviye (radıyallâhu anh)'nin dediğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri Ümmü Habîbe'ye -ki kızkardeşidir- sormuştur:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), içerisinde kendisiyle temasta bulunduğu elbise sırtında olduğu halde namaz kılar mıydı?" Ümmü Habîbe (radıyallâhu anhâ) şu cevabı vermiştir:
"Evet, yeter ki elbisede bir ezâ (meni bulaşığı) görmemiş olsun!"[888]

AÇIKLAMA:

Burada ezâ ile gözle görülen pislik kastedilmiştir. Bazı âlimler bu hadise dayanarak meni, mezi, kadının fercinden hasıl olan rutubetin necis olduğuna hükmetmiştir. Zira Resûlullah ezâ ile bu söylenenlerin bulaşığını kastetmiş olmalıdır. Meninin necis olup olmadığı ihtilaflıdır. Şâfiî ve Ahmed temiz olduğunu söyler. Ebû Hanîfe ve Mâlik necis olduğunu söyler. Mâlik'e göre kurusu da yaşı da yıkanarak temizlenir. Ebû Hanîfe'ye göre yaşı su ile de temizlenebilir.[889]

ـ2ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللّهِ # يُصَلّى في مَحِفِنَا[. أخرجه أصحاب السنن .

2. (2674)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bizim (kadınların) çamaşırları içerisinde namaz kılmazdı."[890]

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kadın çamaşırı içerisinde namaz kılmadığı belirtiliyor. Kadın çamaşırı diye tercüme ettiğimiz melâhif kelimesi rivayetlerde luhuf diye de gelmiştir. Bir rivayette şuur kelimesiyle beraber gelir, yani râvi şuur mu derdi luhuf mu derdi şekke düşer. Luhuf, "lihâf"ın cem'idir. Lihâf, milhafe, milhaf vücudu örten, vücuda giyilen her şey olarak açıklanır.[891] Şuur ise "şi'âr"ın cem'idir. Bu ise vücuda giyilen ilk çamaşırdır. Öyle ise lihâf da şi'âr da aynı ma'nâda yani iç çamaşırı manasında kullanılmış olmalıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadedinde olduğumuz rivayete göre namazda kadınların iç çamaşırlarını kullanmaktan sakınmıştır. Şârihler bunu: "Kadının iç çamaşırına hayız kanı bulaşmış olma ihtimaline binaen" diye açıklarlar. Namazda bütün giysilerin temiz olması şarttır. Halbuki kan bulaşığı temizliğe mânidir.[892]

ـ3ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]إنَّهُ كانَ يَعْرَقُ في الثَّوْبِ، وَهُوَ جُنُبٌ ثُمَّ يُصَلِّى فِيهِ[. أخرجه مالك .

3. (2675)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in anlattığına göre, cünübken içinde terlediği elbise sırtında olduğu halde namaz kılardı."[893]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) burada cünüb kimsenin temiz olduğunu ifade etmektedir.

Terin temizliğine hükmetmeye ulemayı sevkeden delillerden biri, ehl-i kitap olan kadınla müslümanların evlenmelerinin caiz olmasıdır. Cumhur der ki: "Kadınların terinden onlarla beraber yatan kimse korunamaz. Eğer ehl-i kitap kadının teri necis olsaydı, kocasına namaz kılabilmesi için bu teri yıkaması emredilirdi. Halbuki bu meselede mü'min kadınla ehl-i kitap kadın arasında tefrik yapılmamıştır. Öyle ise diri olan insan-

oğlu necîsu'l-ayn değildir. Çünkü, kadınla erkek arasında fark yoktur." [894]

ـ4ـ وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَيْنَمَا رَسولُ اللّهِ # يُصَلِّى بِأصْحَابِهِ إذْ خَلَعَ نَعْلَيْهِ فَوَضَعَهُمَا عَنْ يَسَارِهِ، فَلَمَّا رَأى ذلِكَ الْقَوْمُ ألْقَوْا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا قَضى رسولُ اللّهِ # صَتَهُ قالَ: مَا حَمَلَكُمْ عَلى إلْقَائِكُمْ نِعَالَكُمْ. قالُوا: رَأيْنَاكَ ألْقَيْتَ نَعْلَيْكَ فَألْقَيْنَا نِعَالَنَا، فقَالَ: إنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّمُ أتَانِى فَأخْبَرَنِى أنَّ فِيهِمَا قَذَراً أوْ أذىً، فإذَا جَاءَ أحدكمْ إلى المَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ، فإنْ رَأى في نَعْلَيْهِ قَذَراً، أوْ قالَ أذىً فَليَمْسَحْهُ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا[. أخرجه أبو داود .

4. (2676)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashâbiyle namaz kılarken âniden nalınlarını çıkarıp sol tarafına koydu. Bunu gören cemaat de derhal nalınlarını attılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazı tamamlayınca:

"Nalınlarınızı niye attınız?" diye sordu.

"Seni nalınlarını atarken gördük, biz de kendi nalınlarımızı attık!" cevabını verdiler.

"Cebrâil (aleyhisselâm) bana gelip pislik olduğunu haber verdi (onun için attım). Öyleyse sizler mescide gelirken dikkat edin, nalınlarınızda bir pislik (kazurat) -veya ezâ demişti- görürseniz onu silin; o, ayağınızda olduğu halde namazınızı kılın."[895]

AÇIKLAMA:

1- Râvi burada kazr kelimesi ile ezâ kelimesini şekk içinde kullanır. Kazr dilimizde kazurat olarak kullandığımız pislik demektir. Ezâ aslında temiz bile olsa pis addedilen, istikrah duyulan şeydir. Ezâ'nın daha değişik ma'nâları, daha geniş kullanım sahaları vardır.

2- Hadis ayakkabı ile birlikte namaz kılınabileceğine delildir.

3- Hadis ayrıca ayakkabıda gözle görülen necâsetin silinip atılmasıyla ayakkabıyla namaz kılınabilecek tahâretin hâsıl olduğuna delâlet eder.

4- Hattâbî bu hadisten: "Bir kimse elbisesinde necâset olduğunu farketmeden namaz kılıp sonra farkedecek olsa, namazı sahihtir, iade gerekmez" hükmünü çıkarır.

5- Resûlullah'ın sözlerine uymak vacib olduğu gibi fiillerine uymak da vâcibtir. Zîra Ashâb, O'nun ayakkabısını çıkardığını görünce derhal ayakkabılarını çıkarıp atmışlardır.

6- Bir kimse tek başına namaz kılınca ayakkabısını çıkarırsa sol tarafına koymalıdır. Safta başkalarıyla namaz kılar, sağında solunda adamlar bulunursa ayakkabısını bacaklarının arasına koyar.

7- Amel-i yesir (azıcık amel) namazı bozmaz.[896]

NAMAZIN ÜÇÜNCÜ ŞARTI: SETRÜ'L-AVRET

ـ1ـ عن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ عَوْرَاتُنَا مَا نَأتِى مِنْهَا وَمَا نَذَرُ؟ قالَ: احْفَظْ عَوْرَتَكَ إَّّ مِنْ زَوْجَتِكَ، أوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ: فَالرَّجُلُ يَكُونُ مَعَ الرَّجُلِ؟ قالَ: إنِ اسْتَطَعْتَ أنْ َ يَرَاهَا أحَدٌ فافْعَلْ. قُلْتُ: الرَّجُلُ يَكُونُ خَالِياً؟
قالَ: فَاللّهُ أحَقُّ أنْ يُسْتَحْيَى مِنْهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (2677)- Behz İbnu Hakîm (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gün Hz. Peygamber'e sorarak) dedim ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hangi avretimizi açıp, hangi avretimizi örtelim?"

"Zevcen ve sağ elinin sahip oldukları dışında herkese karşı avretini koru!" cevabını verdi. Ben tekrar:

"Ey Allah'ın Resûlü, erkekle olursa?" dedim,

"Gücün yeterse avretini kimseye gösterme!" dedi.
"Kişi tek başına olursa?" dedim.
"Kendisine karşı haya edilmeye Allah daha lâyıktır" dedi."[897]

AÇIKLAMA:

1- Avret, en-Nihâye'de "Göründüğü takdirde istihyâ edilen (utanılan) her şey" diye tarif edilmiştir. Şer'i nokta-i nazardan örtülmesi gereken yani avret olan yerler hakkında da şu bilgi verilir: "Avret, erkeklerde göbekle dizkapağı arasındadır. Hür kadınlarda yüz, bileklere kadar eller hariç bütün bedendir, ayakları ihtilaflıdır. Câriyede erkekteki gibidir, hizmet sırasında açılan baş, boyun, kollar gibi yerler avret değildir. Avretin örtülmesi gerek namaz içinde ve gerekse dışında vâcibtir. Yalnız olma halinde bu meselede ihtilaf vardır." Kadınlarda yüz ve eller hariç bütün bedenin avret olması sebebiyle kadınlara avret denmiştir. Dilimizdeki kadın ma'nâsına kullanılan avrat kelimesi, şu halde avret'den bozmadır.
2- Fakihler bu hadisten hareketle, hadiste belirtilen kimselerin dışındakilere avret mahallini açmanın haram olduğunu belirtirler. Haramlık sadece erkeğin avreti kadına karşı, kadınınki de erkeğe karşı değildir, söylenenler dışında kadının kadına, erkeğin erkeğe bakması haramdır. Ulema bu hususta icma eder.
Hadisin son fıkrası tek başına bile olsa çıplak durulmasını yasaklamakta, Allah'a karşı da haya duygusu içinde olunmasını emretmektedir.
Tesettürü emreden yegane hadis bu değildir. Müteakip rivayetler başka teferruâta yer verecekler. Esasen kadın olsun, erken olsun, her iki cinsi de gözlerini yabancı avret'e (haram edilen şeylere) bakmaktan Kur'ân âyetleri yasaklamıştır: "(Ey Muhammed), mü'min erkeklere söyle, gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler. Mahrem yerlerini korusunlar... mü'min kadınlara da söyle:
Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar, süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesnâ açmasınlar..." (Nûr 30-31). Âyette hem "gözü korumak" hem de "mahrem yerlerin (fercler) korunması" birlikte emredilmektedir.[898]

ـ2ـ وعن أبى سعيد الخدرىّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّهُ #:َ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إلى عَوْرَةِ الرَّجُلِ، وَ المَرأةُ إلى عَوْرَةِ، اَلْمَرْأةِ وَ يُفْضِى الرَّجُلُ إلى الرَّجُلِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ، وَ تُفْضِى المَرأةِ إلى المَرأةِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.والمراد بقوله » يُفْضِى« الخ: أى يلصق جسده بجسده .

2. (2678)- Ebû Saîd el'Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir erkek başka bir erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine. Bir erkek aynı örtünün içinde bir başka erkeğe sokulmasın. Kadın da aynı örtünün içinde bir başka kadına sokulmasın."[899]

ـ3ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: إيَّاكُمْ وَالتَّعَرِّى، فإنَّ مَعَكُمْ مَنْ َ يُفَارِقُكُمْ إَّ عِنْدَ الْغَائِطِ، وَحِينَ يُفْضِى الرَّجُلُ إلى أهْلِهِ، فَاسْتَحْيُوهُمْ وَأكْرِمُوهُمْ[. أخرجه الترمذي.»التَّعَرِّى« التجرّد من الثياب .

3. (2679)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Çıplaklıktan sakının! Zîra sizin yanınızda sadece helâya girdiğiniz zaman ve erkek hanımına sokulunca ayrılan melekler var. Onlardan utanın ve onlara karşı saygılı olun."[900]

ـ4ـ وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: إذَا زَوَّجَ أحَدُكُمْ أمتَهُ، أوْ عَبْدَهُ، أوْ أجِيرَهُ فَ يَنْظُرَنَّ إلى عَوْرَتِهَا[. أخرجه أبو داود.

4. (2680)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri câriyesini veya kölesini veya ücretlisini evlendirdi mi, artık onun avretine bakmasın."[901]

AÇIKLAMA:

1- İkinci hadiste (2678) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadının kadınla, erkeğin erkekle aynı örtü altında birbirine sokulmasını yasaklamaktadır. Sokulmak diye tercüme ettiğimiz kelimenin hadisteki aslı efdâ'dır. Teysîr müellifi İbnu Deybe kelimeyi cesedin cesede değmesi diye açıklamış. Efdâ, yerine göre elle değmek, yerine göre mübâşeret de denen bedenin bedene değmesi ve hatta cima ma'nâsında da kullanılmıştır.
Hadisten: "Erkeğin erkekle aynı örtünün altında yatması, keza kadının da kadınla -aralarında bir hâil (perde engel) olsun olmasın- çıplak vaziyette yatmasının yasaklanmış olduğu" hükmü çıkarılmıştır. Tîbî: "İki erkeğin, çıplak olarak aynı örtü altında yatmaları câiz değildir, kadınlar için de hüküm aynıdır, bu yasağa riayet etmeyenler ta'zîr cezasına çarptırılırlar" der.
Nevevî, bu nehyin, "tahrim nehyi" olduğunu, yani "haram" ifade ettiğini belirtir, "şayet aralarında bir hâil yoksa" der. Nevevî devamla der ki: "Bu hadisle, başkasının avretine -vücudunun hangi noktasında olursa olsun- elle değmenin haram olduğuna delil var. Bu hususta ulema ittifak eder. Maalesef bu meselede umumi belva var, bilhassa hamamlarda gevşeklik gösterilmektedir. Hamama gidenlerin, gözünü, elini veya başka bir yerine gayrın avretinden koruması gerekir. Keza kendi avretini de oradaki hizmetçi ve benzeri yabancının göz, el vesairesinden koruması gerekir. Bu yasaklardan birini ihlal eden bir kimse görülünce o da azarlanmalıdır. Ulemamız demiştir ki: "Bu ihlâlle karşılaşan kimseden azarlama vazifesi, saygısız herifin söz dinlemeyeceğini zannetmesiyle

üzerinden düşmez. Ancak kendinin veya bir başkasının hayatına mal olacak bir fitneden korkarsa o zaman azarlama vazifesi düşer."
Kişi yalnız olduğu zaman bir ihtiyaca mebni avretini açabileceği söylenmiştir. Helâda, hamamda olduğu gibi.
2- 2679 numaralı hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) insandan nâdir birkaç hal dışında hiç ayrılmayan hafaza meleklerine (el-Kirâmu'l-Kâtibûn) karşı da tesettür emretmektedir. Hadiste onlara ikram (hürmet) tavsiye edilmektedir. Onlara hürmet, saygının gereklerini yerine getirmekle olur. Beşerî münâsebetlerde bunun bir gereği de örtünmektir. Âlimler mücâma'a, kazayı hâcet, temizlik gibi zaruri haller dışında yalnız başına bile olsa, kişiye çıplak vaziyette durmasının câiz olmayacağını belirtmişlerdir.[902]

ـ5ـ وعن عليّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ لِى النّبىُّ #: يَا عَلىُّ َ تُبْرِزْ فَخِذَكَ، وَ تَنْظُرْ إلى فَخِذِ حَىٍّ، وَ مَيِّتٍ[. أخرجه أبو داود .

5. (2681)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Ey Ali, dizini çıkarma, ne canlı, ne ölü, başkasının dizine de bakma" buyurdu."[903]

ـ6ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]عَدَّ رسولُ اللّهِ # الْفَخِذَ عَوْرَةً[. أخرجه الترمذي .

6. (2682)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uyluğu avret addetti."[904]

AÇIKLAMA:

1- 2681 numaralı hadis avret meselesinde ölü ile canlı arasında fark olmadığını belirtiyor.

2- Bu hadis uyluk'a avret diyen cumhurun delillerindendir. Ebû Hanîfe de bu kavildedir. Yalnız halvet halinde kadınların -câriye dahil- avreti dizkapağı göbek arası, erkeğinki arka ve ön fercidir.[905]

ـ7ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: يُصَلِّى أحَدُكُمْ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلى عَاتِقِهِ، أوْ قالَ عَلى عَاتِقَيْهِ، مِنْهُ شَىْءٌ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

7. (2683)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Omuzunuzu da örtmeyen -veya şöyle demişti bir parçası iki omuzunuzu da örtmeyen- tek parçadan müteşekkil kumaş içerisinde kimse namaz kılmasın."[906]

ـ8ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللّه #: مَنْ صَلّى في ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ[. أخرجه البخارى وأبو داود.وعنده:]فَلْيُخَالِفْ بِطَرَفَيْهِ عَلى عَاتِقِهِ[.

8. (2684)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılarsa onu iki omuzu arasında çaprazlasın."[907]
Ebû Dâvud'un metninde: "(Kumaşın) iki ucuyla omuzunda çapraz yapsın" denmiştir. [908]

ـ9ـ وعنه أيضاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سُئِلَ رسولُ اللّهِ # عَنِ الصَّةِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فقَالَ: أوَلِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

9. (2685)- Yine Ebû Hüreyre'nin rivayeti de şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tek bir kumaş içinde kılınacak namazdan sorulmuştu şu cevabı verdi:

"Hepinizin iki parçası var mı?"[909]

ـ10ـ وعن عمر بن أبى سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبىَّ #: صَلَّى في ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُلْتَحِفاً بِهِ مُخَالِفاً بيْنَ طَرَفَيْهِ عَلى مَنْكِبَيْهِ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

10. (2686)- Ömer İbnu Ebî Seleme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek parça kumaşa sarınmış olarak namaz kıldı. İki ucu omuzlardan çaprazlama geçmişti."[910]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son dört hadis (2683-2686) tek parçalı giysi ile namaz kılma meselesi ile ilgilidir. Burada kaydedilen rivayetler bunun bazı kayıdlarla cevazını ifade etmektedir:

2- 2685 numarada kaydedilen Ebû Hüreyre hadisinde görüyoruz ki, bu hususta soru soran kimseye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hepinizin iki parçası varmı?" diye istifhâm-ı inkâri ile cevap veriyor. Bu cevapla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şunu söylemek istediği beyan edilmiştir: "Biliyorsunuz ki, setrü'l-avret farzdır, namaz da gereklidir. Hepiniz de ikişer elbiseye sahip değilsiniz. Öyleyse setrü'l-avret yerine getirildikten sonra tek parçalı elbise ile namazın caiz olacağını nasıl bilemezsiniz?"

Tahâvî bu hadisi şöyle yorumlar: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Eğer tek parça elbise içerisinde namaz mekruh olsaydı, tek parçadan başka elbise bulamayana da mekruh olurdu."

Şu halde muktedir olanla olamayan ayırımı yapılmadan mutlak ma'-nâda bir kerâhet mevzubahis olsaydı, İslâm zorluk getirmiş olacaktı. Halbuki dînimiz imkanları zorlamaz. Zorlaştırma yok, kolaylık esastır. Öyleyse,

burada mesele tek elbise ile namazın caiz olup olmadığı noktasındadır, kerâheti hususunda değildir.

3- Diğer bazı hadisler (2683, 2684) ise tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılacak olana bunu imkan nisbetinde omuzlardan itibaren bağlamayı tavsiye etmektedir. 2686 numaraları hadiste ise, Resûlullah'ın da tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılmış olduğunu, ancak bunu omuzlarından çaprazlama bağladığını görmekteyiz.

Cumhur, tek parçalı kumaşın omuzdan bağlanma emrini istihbâba hamletmiştir. Öyleyse belden bağlamaya müteveccih nehiy de tenzihîdir, tahrimî değil. Ancak âlimler bu hususu yorumlamada ihtilaf ederler.

Ahmed İbnu Hanbel cumhurdan ayrılarak: "Omuzdan bağlamaya muktedir olan bunu yapmazsa namazı sahih olmaz" demiş, bunu namazın şartlarından biri yapmıştır. Mamafih yine Ahmed'den birçok meselede olduğu gibi bunda da farklı bir görüş daha rivayet edilmiştir: "Namazı sahihtir, ancak günahkâr olur." Böylece bunu, müstakil bir şart yapmış olmaktadır.

4- Buhârî'nin Câbir İbnu Abdillah'tan kaydettiği bir hadis, tek parçalı giyeceğin omuz veya belden bağlanması hususunda bir açıklık getirmektedir:

... قَالَ فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ.

"Tek parçanız genişse omuzdan bürünün, darsa belden bağlayın."

Hattâbî gibi bazı âlimler, tek parçalı elbiseye sarınmış vaziyette gördüğü Hz. Câbir'e Resûlullah'ı bu sözlerle müdahaleye sevkeden sebebin, onun kollarını bile hareket ettirmeyecek şekilde vücudunu dıştan sımsıkı sarmış -ki buna sammâ denmektedir[911] olmasını gösterirler. Ancak, Müslim'in bir rivayetinde de beyan edildiği üzere, Resûlullah'ın müdahalesi başka bir sebebe dayanmaktadır: Câbir'in kumaşı dar idi. Bunu omuzdan çaprazvari sarınca, setrü'l-avreti sağlayamamış, Hz. Câbir biraz eğilerek eksiği tamamlama zorunda kalmıştı.

Şu halde, omuzdan sarınmak esas ise de kumaş, darlığı, azlığı sebebiyle yeterince setrü'l avrete imkan tanımayacaksa bunu belden bağlayarak, örtünmesi gereken yerlere tam örtmek gerekmektedir.

5- Mevzûnun daha iyi anlaşılması için iki noktanın ek bilgi olarak bilinmesi gerekmektedir:

***** Tek parça ile tesettür bahislerinde örtünmek, sarınmak, bağlamak, çaprazlamak gibi farklı kelimelerle ifade ettiğimiz "giyinme" şekilleri, hadis metinlerinde de farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bunlar yerine göre değişik ma'nâlara gelir ise de sadedinde olduğumuz bâbta aynı ma'nâda kullanılmıştır. Sözgelimi müştemil, müteveşşih, muhalif kelimelerinin Nevevî, aynı ma'nâyı taşıdıklarını belirtir. Yani bunlar müttezir'in aksine omuzdan itibaren örtünmeyi ifade ederler. Müttezir ise belden aşağıyı örten ma'nâsına gelir. Tercümede çaprazlama bağlama diye ifade ettiğimiz bağlama tarzını -ki böyle bağlayana muhâlif denmektedir- şârihler şöyle tarif ederler: "Sağ omuza atılmış olan kumaşın ucunu sol kolun altından geçirir, sol omuz üzerine atılmış olan diğer uç da sağ kolun altından geçirilir ve bu iki uç, göğüs üzerinde düğümlenir..."

Şevkânî bu meselede esasın, kumaşı sadece bele bağlayarak omuzları açık bırakmamak bilakis aynı kumaşı hem ridâ olarak bel-omuz arasını, hem de izar olarak beldiz arasını örtecek tarzda bağlamanın teşkil ettiğini belirtir.

***** Mevzumuzu tamamlayacak son nokta şudur: İslâm bir musalli için normal olarak üç parçalı bir kiyafet derpîş eder:

***** Serpuş; başörtüsü. Burada sünnete uyanı, sarıktır.

***** Ridâ: Omuzdan bele kadar olan giyecektir.

***** İzar: Belden aşağıyı örtecek giyecek. Bunun vücud hatlarını dışarı vurmayacak genişlikte olması esastır, sünnete uyan şalvardır.

İslam teferruâtta ısrar etmez, esas olan farz'ın yerine gelmesidir. Buna riayet edildikten sonra, millîmahallî gereklere, ferdî imkân ve zevklere göre teferruâta müsâmaha gösterir.

İslâm'ın kıyafet telakkisini Libas'la ilgili bölümün UMUMÎ AÇIKLAMA kısmında geniş şekilde tahlil edeceğiz.[912]

ـ11ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قال رسُولُ اللّهِ #: َ يَقْبَلُ اللّهُ صَةَ الحَائِضِ إّ بِخِمَارٍ[. أخرجه أبو

. داود والترمذي

11. (2687)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah hayız görenin (kadının) namazını başörtüsüz kabul etmez."[913]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen hâiz (hayız gören) kelimesiyle bülûğ yaşına ermiş kadın kastedilmiştir, hayız görmekte olan değil. Bu açıklamaya gerek duyulmuştur, çünkü hâiz kelimesi normalde namazdan menedilmiş olan hayız halindeki kadın için kullanılır. Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkat'daki kaydına göre: "Daha doğrusu, bu kelime ile hayız görme tabiatında olanlar kastedilmiştir, tâ ki, kız çocukları da hükme dahil olsun. Zira kız çocuklarının kıldığı namazların muteber olması için başlarını örtmeleri şarttır."
2- Hımâr, başı örten her şeydir. Cinsi, şekli, uzunluğu mühim değildir, yeterki şer'in derpîş ettiği örtünmeyi sağlasın.
"Avret" meselesinde hür ve köle ayırımı yapmayıp, ikisini aynı hükme tâbi tutan Ehl-i zâhir için bu hadis delil olmuştur, çünkü hüküm hiçbir kaydı şâmil olmaksızın mutlak gelmiştir. Ebû Hanîfe, Şâfiî vs. ulemanın da dahil olduğu cumhur, hür ile köle kadın arasında tefriki esas alır ve câriyenin avretini, erkeklerde olduğu üzere göbekle diz arası olarak belirlerler. İbnu Abdiberr el-İstizkâr'da belirttiği üzere İmam Mâlik: "Câriyenin avreti saç hariç hürre'ninki gibidir" der. Ancak Irakî Şerhu't-Tirmizî'de: İmam Mâlik'ten meşhur olan rivayete göre, câriyenin avreti erkeklerin avreti gibidir demiştir.[914]

ـ12ـ وعن عبيد اللّه بن ا‘سود الخونى، وكان في حجر ميمونة رَضِيَ اللّهُ عَنْها زوج النبي # قال:]كَانَتْ مَيْمُونَةُ تُصَلِّى في الدِّرْعِ الْوَاحِدِ وَالخِمَارِ لَيْسَ عَلَيْهَا إزَارٌ[. أخرجه مالك .

12. (2688)- Ubeydullah İbnu'l-Esved el-Havlânî -ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri Meymûne (radıyallahu anhâ)'nin terbiyesinde idi anlatıyor: "Meymûne (radıyallâhu anhâ) üzerinde izar olmaksızın tek entari (dır') ile başörtüsü giyinmiş olduğu halde namaz kılardı."[915]

AÇIKLAMA:

1- Mücâhid, kadınların normal olarak dört parça giysi içerisinde namaz kılması gerektiğini söylemiştir:
***** Entari(dır' = kadınlarda omuzdan bele kadar olan kısmı örten giysi).[916]

***** Başörtüsü (hımâr).
***** Cübbe (Milhafe = en üste giyilen şey).
***** Etek (izar = Belden aşağıya giyilen şey).
Ancak bu ferdî bir görüştür. Cumhur kadınların en az iki parça giyerek namaz kılmasını vâcib olduğunu söyler: Entari ve başörtüsü, yeter ki entari topukları da örtecek kadar uzun olsun. Hatta, tepeden tırnağa kadar örtecek genişlikte tek bir parçanın içinde kılınacak namazın caiz olacağı belirtilmiştir, yeter ki şeriât-ı garrâmızın derpîş ettiği tesettür sağlanmış olsun.
Ancak çoğunluk, kadınlarda da normal namaz kıyafetinin üç parçadan ibaret olduğunu söylemiştir: "Başörtüsü (hımâr), entari (dır'), ve etek (izar).
2- Sadedinde olduğumuz rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri muhterem validemiz Meymûne (radıyallâhu anhâ)' nin uzunca bir entari ve başörtüsü ile namaz kıldığını belirtmektedir. Böylece, "kadınların dört parça giyerek" veya "üç parça giyerek" namaz kılması gerekir" şeklindeki hükümlerin vecîbeyi değil, istihbâbı ifade ettiği görülmüş olmaktadır.[917]

13ـ وعن محمد بن زيد بن قنفذ عن أمه:]أَنَّهَا سَأَلَتْ أُمّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها مَاذَا تُصَلِّى فِيهِ المَرأةُ مِنَ الثِّيَابِ؟ فقَالَتْ: تُصَلِّى في الخِمَارِ وَالدِّرْعِ السَّابِغِ إذَا غَيَّبَ ظُهُورَ قَدَمَيْهَا[. أخرجه مالك وأبو داود .

13. (2689)- Muhammed İbnu Zeyd, İbnu Kunfuz'un annesinden yaptığı nakle göre, annesi Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ)'ye
"Kadın, hangi giysiler içerisinde namaz kılmalı?" diye sormuştur. O da:
"Başörtüsü ve ayağın üzerini örtecek kadar uzun entari içerisinde!" diye cevap vermiştir."[918]

AÇIKLAMA:

1- Daha önceki hadisten fazla olarak burada kadın entarisi ile ilgili bir açıklamaya yer verilmiştir. Entarinin (yani dır'ın) ayağın sırtını örtecek kadar uzunlukta olması gerekmektedir. Bu kadar uzun entariye sâbiğ dendiği rivayette belirtilmiştir.
2- Bu rivayete göre, kadın, namazda ayaklarını da örtmelidir. Nitekim İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed hazretleri böyle hükmetmişlerdir. Ancak Ebû Hanîfe hazretleri kadınlarda ayağın sırtını avret kabul etmez, namazda açık olması namazın sıhhatine mâni değildir.
3- Namazda kadınların kapanması gereken yerleri hususunda âlimler arasında bazı ihtilaflar olmuştur. Bunu Hattâbî, Ebû Dâvud Şerhi'nde şöyle özetler:
"...Evzâî ve Şâfiî: "Eller ve yüz hariç her tarafını örter" demiştir." Bu hüküm İbnu Abbâs ve Atâ'dan da mervîdir. Ebû Bekr İbnu Abdirrahmân İbni'l-Hâris İbni Hişâm der ki: "Kadının her tarafı avrettir, tırnakları bile.
"Mâlik İbnu Enes der ki: "Kadın namaz kılarken saçı veya ayaklarının sırtı açılacak olursa, vakti içinde namazı iade eder."
Ashâb-ı Re'y (Hanefîler): "Kadın namaz kılarken başının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa veya uyluğunun dörtte veya üçte biri açılacak olursa, veya karnının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa namazı

bozulur. Bu söylenen miktardan daha az bir kısım açılırsa bozulmaz. Bunu tahdidde, aralarında ihtilaf mevcuttur. Bazısı yarısı demiştir. Ancak tahdidi koyarken, ileri sürdükleri miktarı dayandırdıkları (rivayetten gelen) bir asıl bilmiyorum. Sadedinde olduğumuz hadiste "kadının bedeninden bir şey açılırsa kıldığı namaz sahih olmaz." diyenlere delil vardır. Zira hadiste, "ayağın üzerini örtecek kadar uzun olursa..." denmektedir. Yani açık bir ifade ile kadının namazının câiz olması için, âzâlarından hiçbir şeyin görülmemesi şartı koşulmuş olmaktadır."[919]

ـ14ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]صَلَّى رسولُ اللّهِ # في خَمِيصَةٍ لَهَا أعْمٌ، فَنَظَرَ إلى أعْمِهَا نَظْرَةً فقَالَ: اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِى هذِهِ إلى أبِى جَهْمِ ابْنِ حُذَيْفَة وائتُونِى بِأنْبِجَانِيَّتِهِ، فإنَّهَا ألْهَتْنِى آنِفاً عَنْ صَتِى[. أخرجه الستة إ الترمذي.وفي رواية مالك وأبى داود:]كُنْتُ أنْظُرُ إلَيْهَا وَأنَا في الصَّةِ فَأخَافَ أنْ تَفْتِنَنِى[.»ا٘نْبِجَانِيَّةُ«: كَساء له خمل، وقيل هو الغليظ من الصوف.ومعنى »ألْهَتْنِى«: شغلتنى.وقوله »آنفاً«: أى اŒن .

14. (2690)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), üzerinde çizgiler olan hamîsa kumaşı üzerinde namaz kılmıştı. (Namazdan sonra) çizgilere bir göz attı ve:

"Bu hamîsa'yı Ebû Cehm İbnu Huzeyfe'ye götürün, onun enbicâniye'sini getirin. Zîra bu beni az önce namazda meşgul etti" buyurdu."[920]

Muvatta ve Ebû Dâvud'un bir rivayetinde (Resûlulah) şöyle buyurmuştur: "Ben namazda iken (dikkatimi çekti) ona baktım, bende fitne hasıl edeceğinden korktum."[921]

AÇIKLAMA:

1- Hamîsa üzeri çizgili dört köşe bir kumaş, ibrişim veya yünden mamuldür.

2- Enbicâniyye: Sert, çizgisiz sade bir kumaş. Bu ismi, kumaşa, Suriye'deki Enbicân adındaki beldeye nisbeten vermişlerdir. Çünkü kumaş orada imal ediliyordu.

3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kumaşı Ebû Cehm'e göndermesi, onun hediye etmiş olmasındandır. Hadisin Muvatta'daki rivayetinde bu husus belirtilmiştir. İbnu Battâl, Resûlullah'ın Ebû Cehm'den hamîsa'ya mukabil enbicâniyye kumaşı istemesini, hediyyesini beğenmeme sebebiyle iade ettiği zannına düşerek üzülmesini önlemek için yaptığını belirtir. Namazda meşgul edici bir kumaşı ona göndermesi, bunu ona muvafık bulduğu için değildir. Ebû Cehm'in bu kumaşı seccade olarak değil, başka maksadlarla kullanacağını bildiği içindir. Nitekim Utârid'in gönderdiği bir elbiseyi giymeyi mahzurlu bulduğu için Hz. Ömer'e göndermiş, sonra da "Ben onu sana giyesin diye göndermedim" açıklamasını yapmıştır.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN FEVÂİD VE HÜKÜMLER

***** Resûlullah namaz meselesine çok ehemmiyet vermiştir.

***** Namazda zihni meşgul eden herşey mekruhtur.

***** Sûretlerin ve görünen eşyaların sadece sıradan insanlara değil, temiz kalplere, yüce ve pâk ruhlara bile tesiri vardır.

***** Çizgili kumaştan mamul elbise giyilebilir, içinde namaz kılınabilir.

***** Kalbi tâat ve tefekkürden alıkoyacak dünyevî, gereksiz meşguliyetler terkedilmelidir.

***** Mescidleri ve bilhassa kıble cihetini, zihni dağıtacak şekilde tezyin mekruhtur.

***** Dostlar arasında hediyeleşmek meşrûdur.

***** Namazda zihnin başka bir şeyle meşguliyeti, namaz sıhhatını kaldırmaz, çünkü çizgiler Resûlullah'ı meşgul etmiş, buna rağmen namazı iade etmemiştir.

***** Zihni meşgul edip huşû ve huzûdan uzaklaştırıcı şeylere de fitne denebilir.[922]

ـ15ـ وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أهْدِىَ لِرسُولِ اللّهِ # فَرُّوجٌ مِنْ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ فَصَلّى فِيهِ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَزَعَهُ نَزَعاً شَدِيداً كَالْكَارِهِ لَهُ وَقالَ َ يَنْبَغِى هذَا لِلْمُتَّقِينَ[. أخرجه النسائى.»الفَرَّوجَ«: بالتخفيف القباء الذى له شق من خلفه .

15. (2691)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ipekten mamul bir kaftan hediye edildi. Kaftanı giyip içinde namaz kıldı. Sonra namazdan ayrılıp hemen kaftanı şiddetle çıkarıp attı, sanki kaftandan gayr-ı memnundu:

"Bu, muttakîlere muvafık düşmüyor!" dedi."[923]

AÇIKLAMA:

1- Ferrûc arkadan veya önden yırtmaçlı giyecek; kaftan diye tercüme ettik. Resûlullah'ın bunu bidayeten giymesi, hadisenin ipeğin tahriminden önceye ait olma ihtimalini doğurmuştur. Bununla beraber, tahrimden sonra olma ihtimaline binaen kumaşın saf ipek değil, ipek karışımı bir dokuma olabileceği söylenmiştir. Çünkü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yasaktan sonra ipek giyeceği düşünülemez. Tahrimden önce olması halinde, çıkarıp atması, Efendimizin mizâcen ipekten hoşlanmadığını gösterir ki bu fıtrî istikrah, ilâhî yasaklamaya tam bir uyum ifade eder. Ancak tahrimden önceye ait olduğunu te'yid eden bir rivayet'i Müslim, Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydeder: صَلّى فِى قِبَاءٍ دِيبَاج ثُمِّ نَزَعَهُ وَقَالَ نَهَانِى عَنْهُ جِبْرِيلُ "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ipek bir kaftan içinde namaz kıldı, sonra çıkardı ve: "Cebrâil bundan beni menetti" dedi. Ayrıca: "Bu, muttakîlere muvafık düşmüyor" sözü de tahrimden önceye ait olduğuna delildir, çünkü ilâhî haram karşısında muttakî olanla olmayan arasında fark kalmaz, kimseye muvafık düşmez.

Muttakî ile müslümanın kastedilmesi de muhtemeldir. Bu durumda, nehiy sebebiyle çıkarmış olabilir ve bu hadise ipekle ilgili nehyin

başlangıcını teşkil eder. Bu yorum takarrur ettiği takdirde "ipeklinin içinde namaz câizdir" diye verilen fetvanın hükmü kalkar.
Hadisenin tahrimden sonra olması halinde cumhura göre namaz câizdir, ancak tahrimen mekruhtur. İmam Mâlik "vaktinde iade edilmeli" demiştir.[924]

ـ16ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]صَلّى رَسُولُ اللّهِ # في ثوْبٍ وَبَعْضُهُ عَلىَّ[. أخرجه أبو داود.وله عن ميمونة رَضِيَ اللّهُ عَنْها مثله .

16. (2692)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ucu beni örtmekte olan bir kumaşın diğer ucuyla örtünerek, içinde namaz kıldı."[925]

AÇIKLAMA:

Bu rivayeti açıklayıcı bir hadis Müslim'de kaydedilmiştir. Hz. Âişe orada şöyle anlatır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin, ben yanı başında hayızlı halde dururken namaz kılardı. Bu sırada üzerimde bir örtü bulunurdu ki bu örtünün bir ucu da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üzerinde olurdu."
Fukaha, bu hadiste hayızlının yanında namaz kılmanın câiz olduğuna, hayızlının elbisesinde kan veya necâset lekesi olmadığı takdirde bu elbisenin temiz olduğuna delil görmüştür.
Keza, hadisten, bir kumaşın bir kısmı birinin üstünde olduğu halde, diğer kısmını üzerinde taşıyan kimsenin namaz kılmasının câiz olduğu hükmü çıkarılmıştır.[926]

NAMAZIN DÖRDÜNCÜ ŞARTI: NAMAZ KILINAN YERLER

ـ1ـ عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ جَدَّتَهُ مُلَيْكَةَ دَعَتْ رَسولَ اللّهِ # لِطَعَامٍ صَنَعَتْهُ فَأكَلَ مِنْهُ ثُمَّ قالَ: قُومُوا فَأُصَلِّيَ لَكُمْ. قالَ أنَسٌ: فَقُمْتُ إلى حَصِيرٍ لَنَا قَدِ اسْوَدَّ مِنْ طُولِ مَا لَبِسَ فَنَضَحْتُهُ بِمَاءٍ، فقَامَ عَلَيْهِ وَصَفَفْتُ أنَا وَالْيَتِيمُ وَرَاءَهُ وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا فَصَلّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ[. أخرجه الستة .

1. (2693)- Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, büyükannesi Müleyke (radıyallâhu anhâ) hazırladığı bir yemeğe Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı davet etti. (Efendimiz şeref vererek) yemekten yediler. Sonra:
"Kalkın size namaz kıldırayım!" buyurdular. Enes (radıyallâhu anh) der ki:
"Ben uzun müddettir kullanılmaktan kararmış olan hasırımızı getirdim, üzerine su çiledim. Aleyhissalâtu vesselâm üzerinde namaza durdu. Ben ve yetim, arkasında saf yaptık, yaşlı (annem) de bizim arkamızda durdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize iki rek'at (nafile namaz) kıldırıp, sonra ayrıldı."[927]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Hacer'in hadisle ilgili uzunca bir açıklamasının neticesini kaydetmek isteriz: Burada Hz. Enes'in büyük annesi olarak gözüken Müleyke, annesi Ümmü Süleym'in adıdır. جَدَّتُهُ kelimesinin sonundaki zamirin mercii Enes değil, hadisin râvisi ve aynı zamanda Enes'in yeğeni olan İshâk'dır. (Enes'in anne bir kardeşi Abdullah'ın oğlu İshâk; İshâk İbnu Abdillah İbnu Ebî Talha. Ebû Talha, Ümmü Süleym'in ikinci kocası ve Enes'in babalığıdır.)[928]
2- Buhârî, hadisi önce hasır üzerinde namaz başlığı taşıyan bir bâbta kaydeder. Hadiste yer alan fıkhın çokluğu sebebiyle başka bâblarda da kaydeder. Müellifimiz İbnu Deybe de bu hadisi namaz kılınan yerlerle

ilgili bir bâbta kaydederek, hasır üzerinde namaz kılınabileceğini belirtmiş olmaktadır. Hasır, hurma lifi ve benzeri şeylerden yapılan yaygıya denmektedir. Tabir dilimizde aynen mevcuttur. Humra denen bir başka yaygı daha var, o da hasır gibi hurma lifi ve benzeri şeylerden dokunmaktadır. Ancak, bu küçüktür, namaz kılan kimsenin daha ziyade secde mahalline, yüz ve elleri sıcak ve soğuğa karşı korumak maksadıyla konmaktadır. Eğer bu örgü insan boyunda ve daha büyük olursa ona hasır denmektedir. Hattâbî'nin ifadesiyle, bunların her ikisi de dilimizde seccâde dediğimiz şeyin bir nev'idir.

3- Hasır, hurma vs. üzerinde namaz kılınacağını te'yid eden rivayetlere sadedinde olduğumuz bâblarda yer verilmesi, seleften bazılarında görülmüş olan ferdî titizliklere karşı delil getirmek gayesini gütmelidir. Nitekim İbnu Battâl, Ömer İbnu Abdilaziz (rahimehullah)'in humra üzerine toprak yayıp onun üstüne secde ettiğini belirtmektedir. Onun bu davranışı, tevâzu ve huşûda mübâlağaya hamledilmiş ve hasır, humra gibi başka eşyaların -temiz olmaları kaydıyla- üzerinde namaz kılınabileceğine hükmedilmiştir. Urve İbnu Zübeyr ve başka bazılarının da yerden başka bir şey üzerine secde etmeyi mekruh addettikleri rivayet edilmiştir. Bu rivayetlere Mescid-i Nebevî'nin içerisine Resûlullah zamanında hiçbir sergi konmamış olması ilave edilince, herhangi bir yaygının üzerinde namaz kılınabileceği, yeryüzü cinsinden başka bir şey üzerine de secde edileceği hususunda Resûlullah'tan örneklerin rivayet edilme gereği anlaşılır.

4- Hasıra su çilenmesini âlimler onu yumuşatmak, sertliğini azaltmak için diye îzah ederler. "Temizlemek için" diyen de olmuşsa da muteber addedilmemiştir. Zîra "Hasır aslen temizdir, temizlenmeye muhtaç necâseti olsa su serpmekle temizlik hâsıl olmaz" denmiştir.

5- Enes'in beraberindeki yetimin Dümeyre olduğu kabul edilmiştir. Hüseyn İbnu Abdillah İbnu Dümeyre'nin dedesi.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD

***** Düğün için bile olsa hatta bir kadın bile yapsa davete icabet gerekir, yeter ki fitneden emin olunsun.

***** Davet yemeğinden yenmelidir.

***** Evlerde cemaatle nafile namaz kılınır.

***** Resûlullah namazın fiillerini bizzat gösterip ev halkına öğretmek istemiş gibidir. Bu gereklidir, çünkü, kadınlar mescidde geri tarafta oldukları için bir kısım teferruâtı göremezler.
***** Namaz kılınacak yerin temizlenmesi gerekir.
***** Çocuk, büyüklerle yan yana saf yapabilir.
***** Kadınlar, erkeklerin safının gerisinde yer alır.
***** Kadın yalnız ise tek başına müstakil saf yapar.
***** Gündüz nafilesi iki rek'at olabilir.
***** Mümeyyiz çocuğun abdesti ve namazı sahihtir.
***** Nafile namazda münferid kılmanın efdal olacağına dair gelen rivayetler; bunda ta'lim maksadı olmama durumuna mahsustur. Öğretme maksadı işin içine girerse cemaat halinde efdaldir, hususan Resûl-i Ekrem hakkında.[929]

ـ2ـ وعن ميمونة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ رسُولُ اللّه # يُصَلِّى وَأنَا حِذَاءَهُ حَائِضٌ، وَرُبَّمَا أصَابَنِى ثَوْبُهُ إذَا سَجَدَ، وَكانَ يُصَلِّى عَلى الخُمْرَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.»الخُمْرَةُ«: هى مايضع عليه الرجل وجهه في سجوده من حصير، أو نسيجه خوص ونحوه من الثياب، وقد يطلق على الكبير من نوعها.

2. (2694)- Hz. Meymûne (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ben hayızlı halde tam hizasında dururken, namaz kılardı. Secde ettiği vakit bazan elbisesi bana değerdi. Humra üzerinde namaz kılardı."[930]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili bazı açıklamalar önceki rivayetin açıklamasında geçmiştir, humra kelimesiyle ilgili olan gibi.
2- Bu rivayet öncelikle, hayızlı kadının yanında namaz kılınabileceğini, namaz kılarken elbisenin hayızlıya değmesinde herhangi bir kerâhet

bulunmadığını belirtmektedir.[931]

ـ3ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِيِّ # في شِدَّةِ الحَرِّ، فإذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أحَدُنَا أنْ يُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ ا‘رْضِ بَسَطَ ثَوْبَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ[. أخرجه الخمسة .

3. (2695)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz çok sıcak günlerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte namaz kılardık. Birimiz alnını sıcak sebebiyle yere koyamayacak olsa, giysisini serer onun üzerine secde ederdi."[932]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak veya soğuğa karşı namaz kılanla yer arasına bir hâil kullanılmasının cevazına delil olmaktadır.
Hattâbî hadisle ilgili şu açıklamayı sunar: Bu meselede ulema ihtilaf etmiştir. Fukaha'nın büyük ekseriyeti bunun câiz olduğuna hükmetmiştir.[933]

Şâfiî ise: "Elbisenin kenarına secde kifayet etmez, tıpkı sarığın kıvrımı üzerine yapılacak secdenin kifayet etmemesi gibi. Hz. Enes'in rivayetinde, giymediği bir şeyin yere serilmiş olması muhtemel gözükmektedir" demiştir.
Şu halde Şâfiî hazretleri, hadiste kastedilen giysinin "namaz kılan kimsenin üzerindeki elbise olmayıp, musalliden ayrı bir kumaş" olduğuna kânidir. Beyhakî, bu te'vili bir başka rivayetle te'yid eder. İsmâilî'nin kaydettiği bu rivayette: "...Birimiz çakılı eline alır, sağına bırakıp üzerine secde ederdi" denmektedir. Beyhakî bu rivayeti kaydettikten sonra: "Musalliye bitişik olan bir şeyin üzerine secde caiz olsaydı uzun zamana mal olan çakıl soğutma işine tevessüle ihtiyaç duyulmazdı" der. Beyhakî'nin bu açıklamasına: "Çakıl soğutan kişinin üzerindeki elbisede tesettürü sağladıktan sonra, bir de secdeye imkan

sağlayacak fazlalık bulunmamış olabileceği ihtimali" ileri sürülerek cevap verilmiştir.
Hadisten, namaz sırasında az bir amelle huşûya riayet edilebileceği hükmü çıkarılmıştır. Çünkü, elbisenin ucuna secde etmeleri, yerin harareti sebebiyle ârız olacak teşvişi önlemek içindi. Hadisin zâhirinden anlaşılan budur.[934]

ـ4ـ وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: صَلُّوا في مَرَابِضِ الْغَنَم فإنَّهَا مُبَارَكَةٌ، وَ تُصَلُّوا في عَطَنِ ا“بِلِ فَإنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينَ[. أخرجه أبو داود .

4. (2696)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Koyun ağıllarında namaz kılın. Zîra koyunlar mübârek (hayvanlar)dır. Deve damlarında namaz kılmayın, zîra onlar şeytanlardandır."[935]

ـ5ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]نَهَى رَسولُ اللّهِ # عَنِ الصَّةِ في سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: المَزْبَلَة، وَالمَجْزَرَةِ، وَالمَقْبَرَةِ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيق، وَفي الحَمَّامِ، وَمَعَاطِنِ ا“بْلِ، وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اللّهِ الحَرَام[. أخرجه الترمذي .

5. (2697)- İbnu Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yedi yerde namaz kılmayı yasakladı: "Mezbele (çöplük), meczere (hayvan kesilen yer), makbere (mezarlık), yol geçeği, hammâm, deve damı, Beytullâhi'l-Haram'ın damının üstü."[936]

AÇIKLAMA:

1- Mü'minler için yeryüzü baştan sona mescid kılınmıştır, dilediği yerde Rabbine ibâdet yapabilir. Bununla beraber Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hâiz olduğu bazı mahzurlar sebebiyle bir kısım yerlerde ibâdet yapmayı yasaklamıştır. Yukarıda kaydedilen iki hadiste bu yerler belirtilmektedir.
***** Deve damları: Hadiste me'âtın (ma'tın'ın cem'i) diye geçer. Su kenarlarında develerin ıhıp yattıkları yerlere denir. Ancak hadiste deve damı diye çevirdiğimiz develer için hazırlanan ahırlar kastedilmiştir. Resûlullah deve ağılllarında namaz kılma yasağını develerin "şeytanlardan olma" sebebine bağlamıştır. Öyle anlaşılıyor ki; deve damları, izahı uzun kaçacak bazı mahzurlar taşımaktadır. Çünkü; Hz. Peygamber, bu çeşit durumlarda meseleyi şeytana nisbetle ifadeye dökerdi.
***** Mezbele, çöplerin, pisliklerin atıldığı yerlerdir. Böylesi yerlerin pis olacağı mâlumdur. Halbuki ibâdet yapılacak makamın temiz olması gerekir.
***** Meczere: Sığır, deve, koyun gibi hayvanların kesildiği yerlerdir. Buralar da kan ve fışkı pisliklerinden halî değildir.
***** Makbere, insan cenazelerinin gömüldüğü yerlere denir. Dilimizde mezarlık da denir. Mezarlıkta namaz meselesinde âlimler ihtilaf eder. Ahmed İbnu Hanbel, "Mutlak olarak haramdır" der. Mezar açılmış olsun olmasın, mezarlığa bir şey serilsin serilmesin, kabir üzeri olsun, münferid ev gibi bir yer olsun, kâfir mezarlığı olsun müslüman mezarlığı olsun birdir, namaz haramdır. Zâhirîler de böyle hükmeder, Şâfiî, temiz bir yerde kılınacak namazın câiz olacağını söyler. Ebû Hanîfe, Evzâî, Sevrî, "kabristanda namaz mekruhtur" derler. İmam Mâlik'e göre kerâhetsiz caizdir.
***** Yol geçeği diye tercüme ettiğimiz kâri'atu'ttarîk, yol ortası, daha doğrusu yol demektir. Yolda namaz kılanın kalbi, gelip geçenlerle meşgul olacağından huzur bulamaz, ayrıca gelip geçenlere de yolu daraltarak ezâ vermiş olur. Bu sebeple yolda kılınacak namaz mekruh kılınmıştır.
***** Hammâm: Bu kelime hamîm'den gelir. Hamîm sıcak su demektir. Hammâm sıcak su ile yıkanılan yere denir ise de zamanla sıcak veya

soğuk olsun su ile yıkanılan her yere ıtlak olunmuştur. Buralar pislikten halî olmayacağı için hadisin zâhirine göre, mutlak olarak namaz yasaklanmıştır. Ancak ulema çoğunluk olarak, başka karînelerden hareketle temizlik şartıyla hammâmda kılınacak namazın sıhhatine hükmeder, ancak "mekruhtur" der.

***** Beytullâhi'l-Haram'ın damının üstü: Burada namaz kılanın önünde onu örten sâbit bir sütre yoksa namazı sahih olmaz, çünkü o, Beyt'e doğru değil, beyt'in üzerinde namaz kılmıştır. Şâfiî (rahimehullah), Ka'be'nin binasından üçte iki zirâ boyunda bir parçaya yönelenin kıldığı namazın sahih olduğuna hükmeder. Bu görüşe uyan bazı âlimler: Çünkü böyle birisi, bu durumda Allah korusun Ka'be'nin yıkılması halinde arsasına yönelmiş kimse durumundadır, der.

2- Sadedinde olduğumuz Berâ hadisinde: "Koyun ağıllarında namaz kılın" denmekte, sebep olarak koyunların mübârek oldukları gösterilmektedir. Bazı rivayetlerde koyunun bereket yani bereket sahibi olduğu ifade edilmiştir. Bazı şârihler, hadisi şöyle açıklamıştır: "Bunun ma'nâsı şudur: "Koyunda temerrüd yoktur, zayıf bir mahluktur. Cennet hayvanlarındandır. Onda sekîne vardır. Musalliyi rahatsız etmez, namazını da kesmez. Bereketli bir hayvandır, öyle ise onun kaldığı ağıllarda namaz kılın."

Buradaki emir, vücûb ifade etmez, cevaz ve ruhsat ifade eder.[937]

ـ6ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ # لَعَنَ اللّهُ الْيَهُودَ والنَّصَارى اتَّخَذُوا قُبُورَ أنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.زاد غير أبى داود في رواية عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: »وَلَوْ ذلِكَ َبُرِزَ قَبْرُهُ« .

6. (2698)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dediler:

"Allah yahudilere ve hıristiyanlara lânet etsin. Peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirdiler."[938]

Ebû Dâvud'un dışındaki bir rivayette Hz. Âişe'den şu ziyadeye yer verilmiştir: "Eğer bu (endişe) olmasaydı, (Resûlullah'ın) kabri açıkta bulundurulacaktı. Ancak mescid ittihaz edilmesinden korkuldu."[939]

AÇIKLAMA:

1- Burada yahudiler ve hıristiyanlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmekten dolayı lânetlenmektedirler. Lânet, Allah'ın rahmetinden uzak kalmalarını dilemektir. Hadisin bazı vecihlerinde beddua: "Kâtele...", "Allah canlarını alsın..." diye ifade edilmiştir. Bu da aynı ma'-nâya gelir.
2- Hadisin bazı vecihlerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece yahudilere lânet etmiştir. Çünkü tarihte ilk defa onlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmişlerdir.
3- Hıristiyanların peygamberi olan Hz. İsa'nın göğe çekilmiş olması sebebiyle kabri bulunmadığı için, onların kabri mescide çevirmeleri mevzubahis olamayacağı belirtilerek hadiste müşkil olduğu ileri sürülmüştür. Ancak, hıristiyanlar, Tevrat'ı münzel bir kitap olarak benimseyip ona inandıkları için, onda zikri geçen peygamberleri, yahudi an'anesine tâbi olarak tebcîl etmişlerdir. Nitekim müslümanlar da Hz. Muhammed'den önce gelip geçen bütün peygamberleri benimser, ta'zim'de bulunur. Ne var ki, bizim onlara ta'zimimiz belli bir âdâb ve ölçüye tâbidir, onların peygamberler ve kabirleri hakkında düştükleri ifrad ve tefride yer vermeyiz.
4- Bu hadiste beyan edilen yasağın asıl sebebi, müslümanları, peygamberleri hakkında, önceki milletlerin düştüğü bir kısım aşırılıklardan korumaktır. Nevevî şu açıklamayı sunar: "Ulema der ki: "Efendimiz gerek kendi ve gerekse başkasının kabrini mescid ittihaz etmeyi yasaklamıştır. Çünkü, ta'zimde ifrat ve mübâlağaya düşülerek fitneye giriftâr olunmasından korkmuştur." Bu durum, küfre bile götürebilirdi. Nitekim geçmiş ümmetlerde örneği çokça görülmüştür. Sahâbe-i Kiram (radıyallâhu anhüm) ve Tâbiîn, müslümanların sayıca artması üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidini genişletme ihtiyacı hissettiği vakit, ilave edilen kısma Ümmühâtu'l-

Mü'minîn hazerâtının (radıyallahu anhünne) hücreleri ve bu meyanda Resûlü Ekrem'in ve iki arkadaşı Hz. Ebû Bekr ve Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in kabirlerini de ihtivâ eden Hz. Âişe'nin hücresi de dahil edildi. Bu kısım, Mescid'in içinde açıkta kaldığı takdirde avam ona karşı namaz kılabilir, yanlış iş yapabilirdi. İşte bu mahzurları önlemek için kabirlerin etrafına yüksek yuvarlak duvarlar inşa ettiler. Sonra da daha dıştan kuzeydeki köşelerinden itibaren başlayıp uçları birleşecek iki münharif duvar çektiler, böylece kimsenin bunları kıblegâh yapmasına imkan verilmemiş oldu. İşte bu ameleye kabri halkın kıblegâh yapma korkusundan tevessül edildiğini, hadis metninde yer alan Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin: "Eğer bu endişe olmasaydı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kabri açıkta bırakılacaktı, fakat onun da mescide çevrilmesinden korkuldu" sözü göstermektedir."[940]

ـ7ـ وعن عطاء بن يسار رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللّهِ #: اللّهُمَّ َ تَجْعَلْ قَبْرِى وَثَناً يُعْبَدُ، اشْتَدَّ غَضَبُ اللّهِ عَلى قَوْمٍ اتَّخَذُوا قُبُورَ أنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ[. أخرجه مالك .

7. (2699)- Atâ İbnu Yesâr (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle duâ buyurdular: "Allahım, kabrimi ibâdet edilen bir put kılma" (ve devamla dedi ki): "Nebilerinin kabirlerini mescidler haline getiren bir kavme Allah'ın öfkesi artmıştır."[941]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle, İmam Mâlik mescidlerin içine cenâze defnini mekruh addetmiştir.
Âlimlerden bazıları: "Bu hadis peygamberlerin kabirleri üzerinde secde etmeyi yasaklamaktadır" derken, diğer bazıları da: "Peygamber kabirlerinin, ibâdette yönelinen bir kıble yapılması yasaklanmaktadır"

demiştir. Zürkânî: "Bu davranış, kabirleri hakkında yasaklanırsa, diğer hatıraları hakkında daha açık bir yasak olacağı açıktır" der.
İmam Mâlik ve birçok başka âlimler, yahudi ve hıristiyanlara muhalefet için, Bey'atu'r-Rıdvan'ın icra edildiği ağacın yerini aramayı mekruh addetmişlerdir.
Kur'ân-ı Kerîm'de olsun, hadislerde olsun, dünyevî ve uhrevî kurtuluşumuz için daima, Resûlullah'ın getirdiği şeriata ve sünnete ittiba emredilmiştir. Her davranışında rıza-ı ilâhiyi aramak endişesinde olması gereken müslüman için bu irşad yeterlidir. Kendinden istenmeyen şeylere iltifat etmesi, istenip istenmediği meşkûk şeyler hususunda ihtiyatlı davranıp ifrata düşmemesi mü'minlik edebine girer.
Elbette Resûlullah'tan bize intikâl eden maddî hatıralar ve âsâr da nazarımızda muhteremdir, saygımızı eksik etmeyeceğiz. Fakat tâli olan, asl'ın yerini almamalıdır. Herşeye dindeki yerini vermeli, ifrattan ve tefritten kaçınmalıyız.[942]

اَللّهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقّاً وَارْزُقْنَا اِتِّبَاعَهُ وَاِرَنا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ

ـ8ـ وعن عليّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]نَهَانِى رَسولُ اللّهِ # أنْ أُصَلِّى في المَقْبَرَةِ، وَأنْ أُصَلِّى في أرْض بَابِلَ فإنَّهَا مَلْعُونَةٌ[. أخرجه أبو داود.قال الخطابى: في إسناد هذا الحديث مقال، و أعلم أحداً من العلماء حرّم الصة بأرض بابل، فإن صح فيكون على الخصوص لعلىّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه إنذاراً منه بما لقى من المحنة بالكوفة، وهى من أرض بابل .

8. (2700)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), beni mezarlıkta namaz kılmaktan menetti. Beni Bâbil toprağında da namaz kılmaktan menetti (ve şöyle dedi:) "Zîra orası mel' undur."[943]

Hattâbî der ki: "Bu hadisin senedinde zayıflık olduğu söylenmiştir. Ben âlimlerden kimseyi bilmem ki Bâbil toprağında namaz kılmayı yasaklamış olsun. Hadis(in Resûlullah'a nisbeti) sahih ise, bu yasak sadece Hz. Ali'nin şahsıyla ilgilidir; böylece, onu Kûfe'de maruz kaldığı mihnete (sıkıntılı hadislere) karşı uyarmak istemiştir. (Malum olduğu üzere) Kûfe, Bâbil diyarındadır."[944]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili Hattâbî'nin mühim bir açıklamasını müellifimiz İbnu Deybe hadisin akabine hemen koymak ihtiyacını duymuştur. Biz de, açıklama kısmında kaydedebileceğimiz bu metni, müellifimizin tertibine uyarak, hadisin arkasından hemen kaydettik. İbnu Deybe'nin açıklamayı koyma ihtiyacı, kanaatimizce, hadiste dinimizin umumi bir prensibine ters düşen bir hükmün yer almasıdır. Şöyle ki İslâm dîni, temiz olmak kaydıyla yeryüzünün her tarafını mescid ilan etmiştir. Resûlullah: جُعِلَتْ لِىَ اَرْضُ مَسْجِداً وَطَهُوراً "Küre-i arz benim için mescid ve temiz kılındı." buyurmuştur. Daha önceki hadislerde hammâm ve makbere gibi bazı noktaların istisnâ edilmesi, bu umumî hükmü zedelemez. Zira oralar, pis olmaları sebebiyle yasaklanmıştır. Halbuki sadedinde olduğumuz hadiste Bâbil diyarı'nın tamamı namazdan yasaklanmış olmaktadır. Mu'cemu'l-Büldân Bâbil denince Kûfe civarının ve hatta Irak diyarının kastedildiğini belirtir. Şu halde burası, mahdud bir nokta olmaktan ziyâde Tûfan'dan sonra Hz. Nûh'un ateş aramak üzere gemiden inip yerleştiği, ahfadının da köyler, şehirler kurarak imar edip, hâkimiyet kurduğu geniş bir sahadır. Sihirle meşguliyetleri şöhret bulan bu yerin Kur'ân'da zikri geçer.
Yani İbnu Deybe, bu geniş diyarda namaz kılmanın yasaklanmayacağını belirtmek ister. Nitekim Ashâb'ın sağlığında Bâbil diyarı fethedilmiş, pek çok sahâbî oralara cihad, tedris, ticâret, me'muriyet gibi çeşitli maksadlarla gitmiş, yerleşmiş ve namaz kılmıştır.
Hattâbî, İbnu Deybe'nin iktibas ettiği ve tercümesini kaydettiğimiz açıklamasını Ebû Dâvud, Şerhi'nde şöyle devam ettirir "...Bu hadise,

ondan daha sahih olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözü muâraza eder: "Küre-i arz bana mescid ve temiz kılındı." Sadedinde olduğumuz rivayet -şayet sâbitse- şu ma'nâyı ifade etmektedir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bâbil diyarını ikâmet etmek üzere vatan ve yerleşim yeri seçmeyi yasaklamış olmalıdır. Yani orada yerleşmesi halinde, oradaki namazı mevzubahis olacak(ına göre namazın yasaklanması orada ikâmetin yasaklanması olur.) Üstelik bu yasak sadece Hz. Ali hakkında vârid olmuştur. Nitekim hadis metninde نَهانِى "...beni yasakladı" demekte (ve herkese şâmil bir yasak olmadığını ifade etmekte)dir. Belki de bu, Resûlullah'tan kendisine (Hz. Ali'ye), Kûfe'de maruz kaldığı mihnet'e (fitnelere, belalara) karşı bir inzar (ve uyarı)dır. Kûfe ise, Bâbil toprağıdır. Hulefâ'-i Râşidîn'den hiç biri, O'ndan önce, Medîne'yi terkedip oraya intikal etmemişti."

İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivayetinde Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin Bâbil harabeleriyle karşılaşınca orayı geride bırakıncaya kadar namaz kılmadığı belirtilir. Ayrıca Hz. Ali'nin مَا كُنْتُ ُصَلّىَ في اَرْضٍ خَسَفَ اللّهُ بِهَا "Ben Allah'ın yere batırdığı bir yerde namaz kılmam" dediği ve bunu üç kere tekrar ettiği rivayet edilmiştir. Buradaki "yere batırma (hasf)"tan murad Cenâb-ı Hakk'ın Nahl sûresi'nde haber verdiği semavî musibettir: "Kendilerinden evvelkiler de fâsid planlar kurmuşlardı. Sonunda Allah, onların binalarını tâ temellerinden (yıkmayı) diledi de üstlerindeki tavan tepelerine göçdü..." (Nahl 26). Müfessirler bu âyette Bâbil'deki pek sağlam ve mu'azzam binalar kuran Nemrud İbnu Ken'ân'ın başına gelen belanın kastedildiğini belirtirler. Yapılan binalar beşbin zirâ yüksekliğine ulaştığı halde Cenâb-ı Hakk tepelerine yıkarak yerle bir etmiştir.[945]

ـ9ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ رَسولُ اللّهِ # يُسَبِّحُ عَلى ظَهْرِ رَاحِلَتِهِ حَيْثُ كانَ وَجْهُهُ وَيُومِى بِرَأسِهِ، وَكانَ ابنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ[. أخرجه الستة.زاد في أُخرى لمسلم: »كانَ # يُسَبِّحُ عَلى ظَهْرِ الرَّاحِلَةِ وَيُوتِرُ عَلَيْهَا، غَيْرَ أنَّهُ َ يُصَلّى عَلَيْهَا المَكْتُوبَةَ« .

9. (2701)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm) bineğinin üzerinde iken yönü hangi istikâmette olursa olsun tesbih ediyor, (nafile namaz kılıyor, rükû ve secde içinde) başıyla imada bulunuyordu. İbnu Ömer de böyle yapıyordu."[946]
Müslim'de gelen diğer bir rivayette İbnu Ömer şu ziyadeyi yapar: "Aleyhissalâtu vesselâm, bineğin sırtında tesbihte (nafile namazda) bulunur ve vitir kılardı, fakat farz namaz kılmazdı."[947]

ـ10ـ زاد أبو داود في أخرى:]كانَ # إذَا أرَادَ أنْ يَتَطَوَّعَ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ بِنَاقَتِهِ، ثُمَّ كَبَّرَ، ثُمَّ صَلّى حَيْثُ وَجَّهَهُ رِكَابُهُ[.»التَّسْبِيحُ«: هاهنا صة النافلة .

10. (2702)- Ebû Dâvud bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "Aleyhissalâtu vesselâm nafile namaz kılmak isteyince, devesini kıbleye çevirir, sonra iftitah tekbiri getir(erek) namaza başlar, sonra bineği nereye yöneltirse yöneltsin, namazını kılardı."[948]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, Resûlullah'ın yolculuk sırasında takip ettiği namaz âdâbından bazılarına yer vermektedir. Şöyle ki:
***** Aleyhissalâtu vesselâm bineğin üzerinde nafile ve vitir namazlarını kılmıştır.
***** Farz namazları kılmamıştır.
***** Bu namazlara başlarken bineğini kıbleye çevirmiş ise de, iftitah tekbirinden sonra yolun durumuna göre, hayvan hangi istikamete dönerse dönsün, onun yürüyüş istikametine yönelmiş olarak namazını devam ettirmiş, yönün kıbleye gelmesi için herhangi bir gayrete girmemiştir.
***** Binek üstündeki namazların rükû ve secdelerinde başıyla imayı esas almıştır.

***** Hadis İbnu Ömer'in de böyle yaptığını haber verir.

2- Başla ima'dan maksad şudur: Namazda rükû'ya ve secdeye işaret etmek üzere başı eğmektir. Bu ayakta yapılabileceği gibi, oturarak da yapılabilir. Ulema bunun cevazında ittifak eder. Fakihler secdeye delâlet eden ima'da başın, rükû'ya delâlet eden imaya nazarın daha fazla eğilmesi gerektiğini belirtirler. Böylece bedel'in asl'a muvafık olacağını söylerler.

İma ile alakalı olarak şunu da belirtelim: Hastalık, korku gibi özür halinde yatarak da ima caiz görülmüştür, ancak bir şeye dayanarak ayakta yapılması mümkün olan bir ima, yatarak yapılamaz, caiz değildir.

3- İbnu Battâl, farz namazın özür hali olmadan hayvan üzerinde kılınamayacağı, hayvandan inmenin şart olduğu hususunda ulemanın icma ettiğini belirtir.

4- Sadedinde olduğumuz hadiste tesbih'le nafile namaz kastedilmiştir. Aslında tesbih sübhânallah demektir. Namazda bu kelimenin çokca zikri sebebiyle namaz tesbih olarak isimlendirilmiştir. Bu bir şeyin, onun bir kısmı ile isimlendirilmesine bir örnektir. Mamafih bu isimleme için şu yorum da yapılmıştır: "Musalli Allah Teâlâ'ya ibâdeti O'na tahsis etmek sûretiyle tenzih edici olduğu içindir, zaten "tesbih" tenzih demektir."

Tesbih'le farzların değil nafile namazların kastedilmesi şer'i bir örftür.

5- Hayvan üzerinde kılınan nafile namaza başlarken kıbleye yönelme, bütün rivayetlerde gelmemiştir. Bu sebeple, ulema bunu bir vecibe olarak hükme bağlamamıştır. Sadece Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Sevr, Enes'ten gelen rivayet (2702) sebebiyle iftitah tekbiri sırasında kıbleye yönelmeyi müstehab addetmişlerdir.

6- Namazın kısaltılması câiz olmayan yolculuk sırasında hayvan üzerinde namaz kılmanın câiz olup olmadığı hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Cumhur caiz olduğuna hükmetmiştir. İmam Mâlik, Sadece namazın kısaltıldığı yolculuklarda caiz olduğuna kânidir. Taberî: "Mâlik'e bu görüşünde uyan bir başkasını bilmem" der. [949]

ـ11ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: جُعِلَتْ لى ا ٔرْضُ مَسْجِداً وَطهُوراً، فَأيُّمَا رَجُلٍ مِنْ

أَمَّتِى أدْرَكَتْهُ الصَّةُ صَلّى]. أخرجه النسائى .

11. (2703)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Küre-i arz bana bir mescid ve temiz kılındı. Ümmetimden her kim bir namaz vaktine ulaştımı nerede olursa namazını kılsın."[950]

ـ12ـ وعن إبراهيم بن يزيد التيمى قال:]كُنْتُ أقْرَأُ عَلى أبِى الْقُرآنَ في السُّدَّةِ، فإذَا قَرَأْتُ السَّجْدَةَ سَجَدَ، فقُلْتُ: يَا أبَتِ لِمَ تَسْجُدُ في الطَّرِيقِ؟ فقَالَ: إنِّى سَمِعْتُ أبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَألْتُ رَسولَ اللّهِ # عَنْ أوَّلِ مَسْجِدٍ وُضِعَ عَلى ا‘رْضِ، فقَالَ: المَسْجِدُ الحَرَامُ، فقُلْتُ: ثُمَّ أىُّ؟ قالَ: المَسْجِدُ ا‘قْصى. قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قالَ: أرْبَعُونَ عَاماً، ثُمَّ ا‘رضُ لَكَ مَسْجِدٌ، فَحَيْثُمَا أدْرَكَتْكَ الصَّةُ فَصَلِّ، فإنَّ الْفَضْلَ فِيهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى .

12. (2704)- İbrahim İbnu Yezîd et-Teymî (rahimehullah) anlatıyor: "Babamdan mescidin avlusunun kenarında Kur'an öğreniyordum. Bu sırada secde âyeti okumuşsam babam hemen secdeye kapanıyordu. Kendisine:

"Babacığım yolda niye secde ediyorsun?" diye sordum... Dedi ki: "Ben Ebû Zerr (radıyallahu anh)'in şöyle söylediğini işittim: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yeryüzünde inşa edilen ilk mescidin hangisi olduğunu sordum: "Mescid-i Haram" olduğunu söyledi. Ben: "Sonra hangisi?" dedim, "Mescid-i Aksa!" diye cevap verdi. Ben: "İkisi arasında kaç yıl fark var?" dedim. "Kırk yıl!" dedi ve ilave etti: "Arz sana (baştan ayağa) bir mesciddir, öyleyse nerede namaz vaktine ulaşırsan namazını (orada) kıl, çünkü fazîlet ondadır (namaz vaktinin girdiği ilk andadır)."[951]

AÇIKLAMA:

Bu hadis bir kısım meselelere dikkat çekmektedir:

1- Namaz, daha önceki hadislerde belirtilen hammâm, kabristan, deve damı gibi bazı istisnâî yerler hariç her yerde kılınabilir, yol da namaz kılınabilecek yerlere dahildir, yeter ki temiz olsun. Başkalarını rahatsız etme durumunda mekruh olduğunu daha önce belirttik (2697 hadis).

2- Muallimle talebe, öğrenme, öğretme sırasında secde âyetlerini okuyacak olurlarsa ilk defa okuyunca secde etmeleri gerekir, müteakip tekrarlarda gerekmez. Bazı âlimler böyle durumda okunan secde âyetleri için hiç secde gerekmeyeceğini söylemiştir.

3-Yeryüzünde ilk inşa edilen mescid Ka'be olmaktadır. Bu hadis şu âyeti tefsir eder: إِنّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ "Şurası muhakkak ki, insanlar için yapılan ilk beyt (ev) Mekke'dekidir (Ka'be)" (Âl-i İmrân 96). Bu âyette, ilk yapılan evle Mekke'deki Ka'be'ye ima olunur ise de, Ka'be olduğu sarahatle söylenmez. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, âyette zikredilen "ev"den maksadın Mekke'deki mescid olduğunu tasrih eder. Yani ilk inşa edilen mabed Ka'be olmaktadır.

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: "Acaba âyet-i kerîme, Ka'be'nin aynı zamanda ilk inşa edilen bina olduğunu da imâ etmiyor mu? Bir başka deyişle barınak ma'nâsında beyt (ev) inşâatı Ka'be'den sonra başlamış olamaz mı?" Bunun cevabını, İshâk İbnu Râhûye, İbnu Ebî Hatim ve başkalarının Hz. Ali'den sahih senetle kaydettikleri şu rivayette görmekteyiz: كَانَتِ الْبُيُوتُ قَبْلَهُ وَلَكِنّهُ كَانَ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِعِبَادَةِ اللّهِ "Ka'be'den önce de evler vardı. Lâkin, Allah'a ibâdet için ilk yapılan o oldu."

4- Hadiste, ilk yapılan mescid'in Ka'be olduğu, ikinci yapılan mescidin de Mescidü'l-Aksâ olduğu, bu ikisi arasında zaman olarak kırk yıl fark bulunduğu beyan edilmektedir.

Bazı âlimler -ve bu meyanda İbnu'l-Cevzi- Ka'be'yî Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'in inşa ettiğini belirten nâssla (Bakara 127), Mescid-i

Aksâ'yı da Hz. Süleyman'ın inşa ettiğini belirten nâssları tarihi açıdan, sadedinde olduğumuz hadisle değerlendirip ortaya çıkan bir müşkile dikkat çeker: "Hz. İbrahim'le, Hz. Süleyman arasında bin yıldan fazla bir zaman farkı olduğu halde hadiste kırk yıl gösterilmektedir.
Bu müşkil, İbnu Hacer'in kaydettiği üzere şöyle cevaplandırılmıştır: "Nâsslarda Ka'be'nin ilk inşa olduğuna ve temelinin atılışına dikkat çekilmiş ise de ne Hz. İbrahim'in Ka'be'yi ilk inşa eden kimse olduğu, ne de Hz. Süleyman'ın Beytu'l-Makdis'i ilk inşa eden kimse olduğu söylenmemiştir. Bilakis, Ka'be'yi ilk defa Hz. Âdem'in inşa ettiğine, sonra onun çocuklarının yeryüzüne dağıldığına dair rivayetler gelmiştir. Öyleyse, bunlardan bazılarınn Beytu'l-Makdis'i yapmış olmaları mümkündür. Sonra Hz. İbrahim, -Kur'ân'ın nâssı ile- Ka'be'yi bina etmiştir." Kurtubî de aynı izaha katılarak: "Hadis Hz. İbrahim ve Hz. Süleyman (aleyhisselâm)'ın adı geçen iki mescidi inşa ettikleri zaman bunları ilk defa inşa ettiklerini ifade etmez. Öyle ise bunların yaptıkları, önceden başkaları tarafından temeli atılmış olan binayı bir yenilemekten ibarettir" der.
Hattâbî de buna yakın bir görüş dermeyan eder: "...Mescid-i Aksâ'nın inşasını ilk yapanların, Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'dan önce yaşamış bazı evliyâullah olması muhtemeldir. Bilâhare Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman da onu bazı ilavelerle genişletmiş olmalılar. Bundan dolayı da onun inşası bunlara izafe edilmiştir." İbnu Hacer bu görüşün haklılığına dikkat çeker ve te'yid zımnında, Mescid-i Aksâ'yı Hz. Âdem (aleyhisselâm)' in inşa ettiğine, meleklerin inşa ettiğine, Hz. Nuh (aleyhisselâm)'un oğlu Sâm'ın, Hz. Ya'kûb (aleyhisselâm)'un inşa ettiğine dair rivayetler gördüğünü belirtir. Der ki: "Hz. Âdem veya meleklerin inşa etmiş olmaları halinde diğerlerinin inşası bir yenilemeden ibarettir, tıpkı, Ka'be'de olduğu gibi. Son iki ihtimalin (Sâm ve Ya'kûb'un inşa etmiş olması) doğru olmaları halinde, İbrahim ve Ya'kûb'dan vâki olan asıldır ve te'sisdir, Dâvud'dan vâki olan da bunun yenilenmesidir. Dâvud'un yenileme işi de bir başlama olup, onu Hz. Süleyman ikmâl etmiştir"[952]
Bu görüşü de kaydeden İbnu Hacer, mesele üzerinde İbnu'l-Cevzî'nin tahminini daha makûl görür ve der ki: "Onun görüşüne şehadet eden ve:

"Her iki mescidi de inşa eden bâni Hz. Âdem'dir" diye hükmeden kimseyi te'yid eden rivayeti buldum. İbnu Hişâm, Kitâbu't-Tîcân'da der ki: "Hz. Âdem (aleyhisselâm) Ka'be'yi inşa edince Cenâb-ı Hakk Beytu'l-Makdis'e gitmesini ve onu da inşa etmesini emretti. O da gidip onu yaptı ve içinde ibâdet etti. Ka'be'yi Hz. Âdem'in inşa etmiş olması meşhurdur." İbnu Hacer bundan sonra Ka'be'nin Hz. Âdem zamanında Allah tarafından indirildiğini ifade eden bir başka rivayet kaydeder. Katâde'den gelen bu rivayeti de kaydediyoruz: "Allah, Hz. Âdem'in yeryüzüne inmesiyle birlikte Beyt'i de vaz'etti. Hz. Âdem meleklerin seslerini ve tesbihlerini kaydetmişti. Allah Teâlâ kendisine:

"Ey Âdem ben, tıpkı arşımın etrafında tavaf edildiği gibi etrafında tavaf edilecek bir Beyt indirdim, ona sen de git!" dedi. Âdem Hind'e indirilmiş idi. Mekke'ye müteveccihen yola çıktı. Kendisinin adımları -taraf-ı ilâhîden- uzatıldı. Çabucak beyt'e ulaştı ve onu tavaf etti. "Denir ki: Kabe'ye müteveccihen namaz kılınca Allah kendisine Beytu'l-Makdis'e teveccüh etmesini emretti. (Derhal gelip) orada bir mescid edindi. Zürriyetinden bazılarının kıblesi olması için, içinde namaz kıldı..."

5- Mescidü'l-Aksâ, uzak mescid demektir. Bununla bugün Kudüs şehrindeki Beytu'l-Makdis de denen meşhur Mescid-i Aksâ kastedilir. Buna Aksâ, yani uzak denmesi farklı sebeplerle izah edilmiştir:

***** Bir görüşe göre, Ka'be ile onun arasındaki mesafenin uzaklığı sebebiyle bu ismi almıştır.

***** Bir başka görüşe göre, onun ötesinde ibâdet mahalli olmayışından böyle denmiştir.

***** Bazıları onun her çeşit pisliklerden ve kirlerden uzaklığı sebebiyle bu adı aldığını söylemiştir. Nitekim Makdis pisliklerden temizlenmiş (pâk) demektir.[953]

ـ13ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسولُ اللّهِ #: اجْعَلُوا في بُيُوتِكُمْ مِنْ صَتِكُمْ، وَ تَتَّخِذُوهَا قُبُوراً[. أخرجه الخمسة .

13. (2705)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"Namazlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, sakın onları kabirlere çevirmeyin!"[954]

ـ14ـ ولمسلم عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ # إذَا قَضى أحَدُكُمْ الصَّةَ في المَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيباً مِنْ صَتِهِ، فإنَّ اللّهَ جَاعِلٌ في بَيْتِهِ مِنْ صَتِهِ خَيْراً[.

14. (2706)- Müslim'in Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm şöyle emretmiştir:
"Sizden kim namazını mescidde kılarsa namazından bir pay da evi için ayırsın. Zîra Allah, evinde kılacağı namaz için dahi bir hayır takdir etmiştir."[955]

ـ15ـ وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ النَّبىُّ # يَسْتَحِبُّ الصَّةَ في الحِيطَانِ: يَعْنِى الْبَسَاتِينَ[. أخرجه الترمذي.

15. (2707)- Mu'âz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bağ ve bahçelerde namaz kılmayı da müstehab (sevimli ve hoş) addederdi."[956]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis, mescidler dışında da namaz kılmanın meşruiyyetini ve hatta gerekliliğini belirtmektedir. İlk iki rivayet bilhassa evlerde namaz kılmaya ısrarla teşvik ederken, son rivayet, iş yerlerinde de namazın müstehab olduğunu tebârüz ettirmektedir. Bağ ve bahçe tabirini işyeri olarak anlıyoruz, zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bağ

ve bahçelerin günlük iktisâdî hayattaki ağırlığını bugün, başka meşguliyetler almıştır. Hatta bağbahçe meşguliyetleri gün geçtikçe daha az sayıda insanların günlük hayatlarını doldurmaktadır.
2- Irakî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bağ ve bahçelerde kılınacak namazları istihbâb etmesinde bazı ma'nâlar bulur. Ezcümle:
***** Buralarda halktan uzak kalmayı kastetmiş olabilir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî bu ihtimale cezmeder.
***** Bağ ve bahçenin meyvelerine namazın bereketinden bereket sirâyetini kastetmiş olabilir. Zîra namaz rızkı celbedicidir.
***** Üzerinde namaz kılınması, ziyaret edilen şeyi tekrim'dir.
***** Namaz, inilen veya terkedilen her menzilin tahiyyesidir (selamı).
Bu te'villerin ekserisini "iş yerleri"ne tatbik etmek mümkündür.
3- Resûlullah 2705 numaralı hadiste evlerde namaz kılmamayı onları kabirlere çevirmek olarak değerlendirmektedir. Çünkü bulunduğu yerde namaz kılmayanlar ölülerdir.
4- Kurtubî evde kılınacak namazla nafile namazın kastedildiğini söylemiştir. Görüşüne delil olarak 2706 numarada kaydedilen Hz. Câbir hadisini zikreder. Der ki: "Sizden her kim namazını mescidde kılarsa..." ifadesinde, farzını mescid de kılan kimse ev için de bir pay ayırmaya davet edilince bu payın nafileden olacağı açıktır."
5- Ancak başka bazı âlimler hadiste: "Farzlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, tâ ki kadın, çocuk gibi mescide çıkmayanlar size uysunlar" dendiğini ileri sürmüşlerdir. İbnu Hacer, bu ma'nânın da muhtemel olduğunu kabul etmekle birlikte Kurtubî'nin istinbatını râcih bulur.
6- Buhârî bu hadisi (2705), kabristanda namaz kılmanın mekruhluğu adını taşıyan bir bâbta zikretmekle, hadisten bir başka hüküm çıkarmış olmaktadır: Kabirlerde namaz kılmanın mekruh olması...
7- İbnu't-Tîn der ki: "Bir cemaat, bu hadisten hareketle, evlerde namaz kılmanın mendubiyetine hükmetmiştir, zîra ölüler namaz kılmazlar. Sanki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır: "Sakın evleri mesabesinde olan kabirlerinde namaz kılmayan ölüler gibi olmayın." İbnu't-Tîn Buhârî'nin istinbatını uzak bularak: "Kabristanda

namazın caiz olup olmaması ayrı bir konudur, bu hadiste o meseleye temas edilmemektedir" der ve bazı münâkaşalar kaydeder.

8- Biz hadisin Buhârî tarafından yapılan yorumu üzerine ulemanın red ve kabul sadedindeki münâkaşasına bu kısa işaretten sonra bazı âlimlerin şu mânayı da anladıklarını kaydetmek isteriz:"Hadisten murâd şudur: "Evlerinizi içinde namaz kılınmayan, sadece uyunulan bir yer kılmayın. Zira uyku ölümün kardeşidir, ölü de hiç namaz kılmaz."

9- Türbüştî bu istanbatların hepsine katılır ve kendisi bir yeni ma'nâ ilave eder: "Hadisten şunun kastedilmesi muhtemeldir: "Kim evinde namaz kılmazsa, kendini ölü, evini de kabir kılmış olur." Bu tevili beğenen İbnu Hacer, te'yiden şu hadisi zikreder: "İçinde Allah zikredilen evle, zikredilmeyen evin misali, diri ile ölünün misali gibidir."

10- Hadisten, ölüleri evlere defnetme yasağı istinbat edenler de olmuş ise de, Hz. Peygamberin hayatı boyunca yaşadığı evine gömüldüğü söylenerek bu istinbatın zayıflığına dikkat çekilmiştir. Fakat Kirmânî: اَنّ اَنْبِيَاءَ يُدْفَنُونَ حَيْثُ يَمُوتُونَ "Peygamberler öldükleri yere gömülürler." مَا قُبِضَ نَبِىٌّ اِلَّا دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ "Her peygamber mutlaka öldüğü yere defnedilmiştir" gibi hadisleri delil göstererek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evine gömülmüş olmasını hasâisten sayar ve ümmete örnek olmayacağına dikkat çeker. [957]

NAMAZIN BEŞİNCİ ŞARTI: NAMAZDA KONUŞMAMAK

ـ1ـ عن زيد بن أرقم رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّةِ يُكَلِّمُ الرَّجُلُ مِنَّا صَاحِبَهُ، وَهُوَ إلى جَنْبِهِ، حَتَّى نَزَلَتْ: وَقُومُوا للّهِ قَانِتِينَ، فأُمِرْنَا بِالسُّكُوتِ، وَنُهِينَا عَنِ الكَمِ[. أخرجه الخمسة .

1. (2708)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, namaz kılarken konuşurduk. Öyle ki herkes kendi yanındakine birşeyler

söyleyebilirdi. Derken şu âyet nâzil oldu: وقُومُوا للّهِ قَانِتِينَ "Allah'ın divanına tam huşû ve tâatle durun" (Bakara 238). Böylece sükût etmekle emrolunduk ve konuşmaktan menedildik."[958]

AÇIKLAMA:

1- İslam dîni, yirmiüç vahiy yılı esnasında kemâlini bulmuş bir dîndir. Birçok meseleleri, belli bir tedric vetîresinden sonra nihâî şeklini almıştır. Gelen ahkâmın, insanlar tarafından yavaş yavaş daha içtenlikle benimsenmesinde, eski alışkanlıklardan birden bire değil peyder pey ve fakat daha emin şekilde uzaklaşılmasında bu vetîrenin büyük rolü olmuştur. Sadedinde olduğumuz hadis, bu tedrîcî tekâmülün namazda da câri olduğunu ifade etmektedir: İlk yıllarda namaz sırasında her musallî, yanındaki arkadaşı ile konuşabilmektedir. Sonradan huşû âyeti'nin nüzûlüyle bu ruhsat neshedilmiştir. Âyetin hangi yılda nâzil olduğu belli değildir. Ulema bu nesh hadisesinin Mekke'de mi, Medîne'de mi vâki olduğunda ihtilaf etmiştir. Ancak, ittifak edilen husus mezkûr âyetin Medîne'de nâzil olduğudur. Bu durumda neshin de hicretten sonra vukûa gelmesi icâb eder. Müteakiben göreceğimiz İbnu Mes'ud rivayeti de mevzû ile alakalı olmakla beraber, İbnu Mes'ud'un Habeşistan'dan dönüş meselesi de mevzûun zorlaşmasına sebep olmuştur. Çünkü, onun, biri hicretten önce diğeri hicretten sonra olmak üzere iki ayrı Habeşistan dönüşü mevzûbahistir. Birinci dönüş, Habeşistan'a ilk muhâcir kafilesinin gitmesinden sonra, müşriklerin müslüman olduklarına dair orada şâyi olan bir yanlış haber üzerine meydana gelir. Muhâcirlerin pek çoğu Mekke'ye döner, ancak, gerçek duydukları gibi değildir, evvelkinden şiddetli bir işkenceye maruz kalırlar. Bunun üzerine daha kalabalık bir kafıle tekrar Habeşistan yolunu tutar. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) her iki kafilede de yer alanlardandır.
Şu halde müteakip hadiste, İbnu Mes'ud'un bahsettiği "dönüş"ün hangisi olduğu sarih değildir. Bazı âlimler, birinci dönüş olduğunu kabul ederken, bazıları ikinci dönüş olduğunu ileri sürmüştür. Bunları te'yid eden rivayetlerden bazıları, İbnu Mes'ud'un Habeşistan'dan, Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) Bedir'e çıkma hazırlığı içerisinde iken döndüğünü belirtmektedir. Müstedrek'in kaydettiği bir İbnu Mes'ud rivayeti بَعَثَنَا رَسُولُ اللّهِ عَلَيْهِ الصَّةُ وَالسَّمُ الى النَّجَاشِي ثَمَانِينَ رَجُ "Resûlullah bizi Necâşî'ye seksen kişi olarak gönderdi..." diye başlar ve şu ibare ile sona erer: فَتَعَجَّلَ عَبْدُاللّهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَشَهِدَ بَدْراً "...Abdullah İbnu Mes'ud (dönüşte) acele davrandı ve Bedir gazvesinde hazır bulundu."

Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de var, ancak teferruâta girmeyeceğiz. Şu halde bazı âlimler bu rivayetleri esas alarak İbnu Mes'ud' un Resûlullah'la mülakatını hicretten sonra Medîne'de kabul etmişlerdir.

2- Şârihler, bidâyette, namaz esnasındaki konuşmaların mâlâyânî dünyevî konuşma olmayıp selam alıp verme gibi, namaza sonradan katılanın kaç rek'at kılındığını sorması gibi gerekli şeyler olduğunu belirtirler.

3- Âlimler namazdaki konuşmanın hükmü üzerinde bazı teferruâta yer verirler.

***** Namazda konuşmanın haram olduğunu bilen bir kimseden, namazın maslahatına müteallik olmayan veya bir müslüman kurtarmaya müteallik olmayan kasdî bir kelâmın namazı bozacağında ulema icma eder.

***** Hata ve cehalet sebebiyle vâki olan kelamda ihtilaf edilmiştir:

***** Cumhur'a göre az miktardaki kelam namazı bozmaz.

***** Hanefîler mutlak olarak namaz bozar diye hükmetmişlerdir. Yani namaza münâfi söz iki harften de ibaret olsa söyleyenin işiteceği kadar telaffuz edildi mi namaz bozulur. Bu hususta kast, sehiv, unutma, uyuklama, hata halleri musâvidir.

***** Bir kimsenin dilinden kasıdsız olarak çıkan veya imama ârız olan bir hatayı haber verme gibi namazın ıslahı kasdına yönelik bir müdahalede bulunma, felakete düşecek bir müslümanı tehlikeden kurtarma veya imamın tıkanıklığını açma gibi maksatlarla müdahale veya kendisine uğrayan kimseye namazda olduğunu bildirmek için sübhanallah dese veya verilen selama mukâbele etse veya anne babasından birinin çağırmasına cevap verse veya konuşmaya icbâr edilse veya "Kölemi

Allah için azad ettim" demesi gibi Allah'a yakınlık kazandıran bir kelamda bulunsa... verilecek hüküm hususunda ihtilaf edilmiştir. Fıkıh kitapları geniş olarak yer verirler. Şu kadarını söyleyebiliriz: Ah, of gibi enînler, ağlamalar uhrevî korkudan gelmezse namazı bozar, aksıran kimseye yerhamukallah, rahimekallah demesi, namazı bozar, kendi aksırmasına yerhamukallah demesi bozmaz. Şeytanın uhrevî vesvesesine Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah demesi namazı bozmaz, dünyevî vesveseye derse bozar. Kur'ân ve sünnette gelen duâları okuması namazı bozmaz, diğerleri bozar. Selam alıp vermek de bozar.

***** Namazda el, göz, baş işaretiyle selama mukâbele edilse, sorulan veya istenilen bir şey için baş ile, göz ile veya kaş ile işarette bulunulsa namaz bozulmaz. Ancak musalliye yapılan "ileri git", "yer ver" gibi emirlere musalli uyarak hareket etse namazı bozulur. Fakat ihtiyaç hâsıl olduğunu görerek, kendi kendisine geri çekilse, yer verse namaz bozulmaz. Peşinde namaz kıldığı değil de bir başka imamın yanlışını düzeltse, tıkanıklığını açsa namazı bozulur. Keza bir musalli aynı namazda olmayan bir başkasının irşadıyla hatasını düzeltse, tıkanıklığını giderse namazı bozulur. [959]

ـ2ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُسَلِّمُ عَلى النَّبىِّ #في الصَّةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا، فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجَاشِىِّ سَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا، فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللّهِ: كُنَّا نُسلمُ عَلَيْكَ في الصَّةِ فَتَرُدَّ عَلَيْنَا؟ فقَالَ: إنَّ في الصَّةِ شُغْ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

2. (2709)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam verirdik, O da bize mukâbele ederdi. Necâşî' nin yanından döndüğümüz zaman O'na yine (namazda) selam vermiştik, bize mukabeleten selam vermedi.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedik, biz sana vaktiyle namazda selam verirdik, sen de selamımızı alırdın (şimdi niye almıyorsun)?" dedik. Bizi şöyle cevapladı:

"Namazda meşguliyet var!"[960]

AÇIKLAMA: için önceki hadisin açıklamasına bakın..

ـ3ـ وعن معاوية بن الحكم السلمى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]بَيْنَا أنَا أُصَلِّى مَعَ رَسولِ اللّهِ # إذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ. فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللّهُ فَرَمانِى الْقَوْمُ بِأبْصَارِهِمْ. فَقُلْتُ: وَاثُكْلُ أُمَّيَاهُ، مَا شَأنُكُمْ تَنْظُرُونَ إلىَّ، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأيْدِيهِمْ عَلى أفْخَاذِهِمْ يُصَمِّتُونَنِى، فَلَمَّا قَضى # الصَّةَ، بِأبِى هُوَ وَأُمِّى مَا رَأيْتُ مُعَلِّماً قَبْلَهُ، وَ بَعْدَهُ أحْسَنَ تَعْلِيماً مِنْهُ، فَوَاللّهِ مَا كَهَرَنِى، وَ ضَرَبَنِى، وَ شَتَمَنِى، وَلكِنْ قالَ: إنَّ هذِهِ الصَّةَ َ يَصْلُحُ فِيهَا شَىْءٌ مِنْ كَمِ النَّاسِ، إنَّمَا هِىَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ، وَقِرَاءَةُ الْقُرآنِ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ: إنِّى حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ، وَقَدْ جَاءَنَا اللّهُ تَعالى بِا“سْمِ، وَإنَّ مِنَّا رِجَاً يَأتُونَ الْكُهَّانَ؟ قالَ: فَ تَأتِهِمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَتَطَيَّرُونَ؟ قالَ: ذَاكَ شَىْءٌ يَجِدُونَهُ في صُدُورِهِمْ فَ يَصُدُّهُمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَخُطُّونَ؟ قَالَ: كانَ نَبىٌّ مِنَ ا‘نْبِيَاءِ يَخُطُّ، فَمَنْ وَافِقَ خَطَّهُ فَذَاكَ. قُلْتُ: وَإنَّهُ كَانَ لِى جَارِيَةٌ تَرْعَى غَنَماً قِبَلَ أُحُدٍ وَالجَوانِيَّةِ، فَاطَّلَعْتُ ذَاتَ يَوْمٍ فَإذَا الذِّئْبُ قَدْ ذَهَبَ بِشَاةٍ مِنْ غَنَمِهَا، وَأنَا رَجُلٌ مِنْ بَنِى آدَمَ آسَفُ كَمَا يَأسَفُونَ، فَصَكَكْتُهَا صَكَّةً. قالَ: فَعَظَّمَ رَسُولُ اللّهِ # ذَلِكَ عَلى، فَقلْتُ: أفَ أعْتِقُهَا؟ قَالَ: ائْتِنِى بِهَا، فَأتَيْتُهُ بِهَا، فقَالَ لَهَا: أيْنَ اللّهُ؟ قَالَتْ: في السَّمَاءِ. قالَ: مَنْ أنَا؟ قالَتْ: أنْتَ رَسُولُ اللّهِ. قالَ: أعْتِقْهَا فإنَّهَا مُؤمِنَةٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»الكهْرُ«: الزبر والنهر.»وَالتَّطَيُّرُ«:

التشَاؤُم بالشئ.»وَالخَط«: هو الذى يفعله المنجم في الرمل بأصابعه ويحكم عليه ويخرج به الضمير .
»وَا‘سَفُ«: الغضب.»وَالصَّكّّ«: الضرب واللطم .

---

[1] Tirmizî, Birr: 40, (1962); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları :8/5.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/5-6.

[3] Buhârî, Tevhîd: 22, 35, Tefsir, Hûd: 2, Nafakât: 1; Müslim, Zekât: 37, (993); Tirmizî, Tefsîr: (3048); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/6.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/7-8.

[5] Tirmizî, Zühd: 38, (2363); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/8.

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/8.

[7] Buhârî, Cihâd: 24, Humus: 19; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/8-9.

[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/9-10.

[9] Buhârî, Ezân: 155, Amel fi's-Salât: 18, Zekât: 20, İsti'zân: 36; Nesâî, 104 (3, 84); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları :8/10.

[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/10-11.

[11] Buhârî, Hibe: 35; Müslim, Cihâd: 70, (1771); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/11.

[12] Meniha: Koyun, keçi, sığır, deve, at gibi hayvanların süt, yün taşıma gibi menfaatlerinin, herhangi bir karşılık almadan bağışlanması. Kişi hayvan besler, menfaatlerinden faydalanır, karşılık ödemez. Bağ-bahçenin meniha olması demek, aslî mülkiyeti sahibinde mahfuz kalmak şartıyla, ürünlerinden istifade etmek üzere bağışlanması demektir. Mal sâhibinin menîha'da herhangi bir ücret taleb etmesi mevzubahis değildir.

[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/12.

[14] Âl-i İmrân: 3/137, En'âm: 6/11, Nahl: 16/36, Neml: 27/69, Ankebut: 29/20, Rûm: 30/9, 42, Gâfir: 40/21, 82, Yusuf: 12/109, Hacc: 22/45-46, Fâtır: 35/44, Muhammed: 47/10.

[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/14-16.

[16] Ebû Dâvud, Cihâd: 84, (2605); Buhârî, Cihâd: 103; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/17.

[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/17.

[18] Ebû Dâvud, Cihâd: 85 (2606); Tirmizî, Büyû: 6, (1212); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/18.

[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/18.

[20] Buhârî, Cihâd: 135; Tirmizî, Cihâd: 4, (1673); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/19.

[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/19.

[22] Muvatta, İsti'zân: 36, (2, 978); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/19.

[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/20.

[24] Muvatta, İsti'zân: 25, (2, 978); Ebû Dâvud, Cihad: 86, (2607); Tirmizî, Cihâd: 4, (1674); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/20.

[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/20.

[26] Ebû Dâvud, Cihâd: 87, (2609); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/20.

[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/21.

[28] Müslim, İmâret: 178, (1926); Tirmizî, Edeb: 75, (2862); Ebû Dâvud, Cihâd: 63, (2529).

[29] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/22.

[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/22-23.

[31] Muvatta, İsti'zân 38, (2, 979); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/23.

[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/23-25.

[33] Müslim, Mesâcid: 313, (683): İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/25.

[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/25.

[35] Ebû Dâvud, Cihad: 97, (2628): İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/25.

[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/25-26.

[37] Ebû Dâvud, Cihâd: 97, (2629, 2630); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/26.

[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/26.

[39] Müslim, Lukata: 18, (1728); Ebû Dâvud, Zekât: 32, (1663); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/27.

[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/27.

[41] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/28.

[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/28.

[43] Buhârî, Taksîru's- Salât 4; Müslim, Hacc 419, 422, (1339); Muvatta, İsti'zân 37, (2, 979); Ebû Dâvud, Menâsik 2, (1723-1725); Tirmizî, Radâ 15, (1170); Ebû Dâvud, Cihâd: 103, (2639); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/29.

[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/29-31.

[45] Buhârî, Cezâu's-Sayd: 26, Cihâd: 140, 181, Nikâh: 111; Müslim, Hacc: 424, (1341); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/31.

[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları :8/31-32.

[47] Müslim, Libâs: 103, (2113, 2114); Ebû Dâvud, Cihâd: (2555, 2556); Tirmizî, Cihâd: 25, (1703).

[48] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/33.

[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/33-34.

[50] Buhârî, Umre: 19, Cihâd: 136, Et'ime: 30; Müslim, İmâret: 179, (1927); Muvatta, İsti'zân: 39, (2, 980); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/35.

[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/35-36.

[52] Buhârî, Nikâh: 120, Umre: 16; Müslim, İmâret: 183-184, (715); Ebû Dâvud, Cihâd: 175, (2776, 2777, 2778); Tirmizî, Radâ: 17, (1172) İsti'zân: 19, (2713); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/36.

[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/36.

[54] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/36-37.

[55] Tirmizî, Radâ: 17, (1172); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/37.

[56] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/37-38.

[57] Kaynak 2198'de kaydedildi; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/38.

[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/38-39.

[59] Tirmizî, İsti'zân: 19, (2713); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/39.

[60] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/39.

[61] Ebû Dâvud, Cihâd: 9, (2489); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/40.

[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/40-41.

[63] Rezîn ilavesidir. Buhârî, bunu bâb başlığında kaydetmiştir (Büyu, 8; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/41.

[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/41.

[65] Buhârî, Cihâd: 196, Megâzî: 82; Tirmizî, 38, (1718); Ebû Dâvud, Cihad: 176, (2779); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/42.

[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/42.

[67] Tirmizî, İsti'zân: 32, (2733); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/43.

[68] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/43-44.

[69] Ebû Dâvud, Edeb: 157, (5220); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/44.

[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/44.

[71] Ebû Dâvud, Cihâd: 178, (2781, 2782); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/45.

[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/45.

[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/47.

[74] Ebû Dâvud, Cihad: 67, (2574); Tirmizî, Cihâd: 22, (1700); Nesâî, Hayl: 14, (6, 226, 227); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/48.

[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/48.

[76] Ebû Dâvud, Cihâd: 67, (2577); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/49.

[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/49.

[78] Ebû Dâvud, Cihâd: 67, (2576); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/49.

[79] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/49.

[80] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/49-50.

[81] Ebû Dâvud, Cihâd: 69, (2579); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/51.

[82] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/51-52.

[83] Buhârî, Cihâd: 59, Rikâk: 38; Ebû Dâvud, Edeb: 9, (4802); Nesâî, Hayl:14, (6, 227); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/52.

[84] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/52-53.

[85] Müslim, İmâret 169, (1919); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/53.

[86] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/53-54.

[87] Ebû Dâvud, Cihâd: 24, (2513); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd: 11, (1637); Nesâî, Cihâd: 26, (6, 28), Hayl: 8, (6, 222, 223); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/54.

[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/54.

[89] Ebû Dâvud, Cihâd: 24, (2513); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/55.

[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/55.

[91] Buhârî, Cihâd: 78, Enbiyâ: 12, Menâkıb: 4; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/56.

[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/56-57.

[93] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/57.

[94] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/57-58.

[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/58-59.

[96] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/59.

[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/59-61.

[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/61-62.

[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/62.

[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/62.

[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/62-63.

[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/63-64.

[103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/64-65.

[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/65-67.

[105] Ebû Dâvud, Cihâd: 44, (2544); Nesâî, Hayl: 3, (6, 218, 219)

[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/68-69.

[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/69.

[108] Tirmizî, Cihâd: 20, (1696, 1697); İbnu Mâce, Cihâd: 14, (2789); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/69-70.

[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/70.

[110] Ebû Dâvud, Cihâd: 44, (2545); Tirmizî, Cihâd: 20, (2454); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/70.

[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/70.

[112] Müslim, İmâret: 102, (1875); Ebû Dâvud, Cihâd: 46, (2547); Tirmizî, Cihâd: 21, (1698); Nesâî, Hayl: 4, (6, 219); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/71.

[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/71.

[114] Buhârî, Cihâd: 43, 44, Humus: 8; Müslim, İmâret: 98, (1873); Tirmizî, Cihâd: 19, (1694); Nesâî, Hayl: 7, (6, 222); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/71.

[115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/72-73.

[116] Ebû Dâvud, Cihâd: 43, (2542); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/73.

[117] Müslim, İmâret: 97, (1872); Nesâî, Hayl: 7, (6, 221); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/73.

[118] Muvatta, Cihâd: 47, (2, 468); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/73.

[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/73-74.

[120] Nesâî, Hayl 9, (6, 223); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/74.

[121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/74.

[122] Ebû Dâvud, Cihâd: 45, (2546); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/74.

[123] Buhârî, Cihâd: 46; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/75.

[124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/75.

[125] Ebû Dâvud, Cihâd: 59, (2565); Nesâî, Hayl: 10, (6, 224); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları :8/75.

[126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/75-76.

[127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/77.

[128] Buhârî, İ'tisâm: 2; Müslim, Hacc: 412, (1337); Tirmizî, İlm: 17, (2681); Nesâî, Hacc: 1, (5, 110); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/77.

[129] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/77-78.

[130] Buhârî, İ'tisâm: 3; Müslim, Fedâil: 132, (2358); Ebû Dâvud, Sünnet: 7, (4610); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/78.

[131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/78-79.

[132] Buhârî, Bed'ül-Halk: 11; Müslim, Îman: 232, (135); Ebû Dâvud, Sünnet: 19, (4721, 4722).

[133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/79.

[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/79-80.

[135] Ebû Dâvud, Sünnet 19, 4722; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/80.

[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/80.

[137] Ebû Dâvud, Sünnet 19, 4722; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/80-81.

[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/81.

[139] Rezîn ilavesidir. Bunu Dârakutnî, Sünen'inde Radâ bahsinde (4, 184) tahric eder. ed-Dürru'l Mensûr'da Suyûtî, başka rivayetler de kaydeder (4. 279); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/81.

[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/81-82.

[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/83-84.

[142] A'raf: 7/109-120, Yûnus: 36/81, Şuara: 26/49, Kamer: 54/2.

[143] Erâcîf, urcûfe'nin cem'idir. Urcufe uydurma söz, yalan haber demektir. Çoğunlukla erâcîf diye cemî halde kullanılır.

[144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/84-86.

[145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/86-88.

[146] Beyin yıkama vasıtaları deyince, milli dilin kelimelerinde yapılan oyunlar, korku, zulüm, iş hayatı, tahsil hayatı, tefessüh, kültür vs. pek çok şeyi anlamak gerekir.

[147] Çeşitli vesilelerle belirttik; Kur'ân-ı Kerîm öğrettiği dualarla, bizi yapacağımız mühim işlere yönlendirmek ister. Bu dualar, onları, sadece dilimizle okuyup, neticeyi Allah'tan beklememiz için Kur'an'a girmemiştir. Dualar okunacak, aynı zamanda, o duanın gerçekleşmesi için aklımızın gösterdiği ameller fiilen yapılacak, tedbirler alınacaktır. Sözgelimi sadedinde olduğumuz sûreler propaganda odaklarının şerrinden Allah'a sığınmayı talep etmekle, menfî yayınları önlemek, hayatımıza sokmamak, mukâbil müsbet yayınlar gerçekleştirmek üzere fiiliyata, gayrete geçmeyi emretmiş olmaktadır.

[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/88-89.

[149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/89.

[150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/89-91.

[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/91.

[152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/91-92.

[153] Mele-i A'la: En yüce cemaat demektir. Bu tâbir Allah'a yakın olan büyük meleklerin teşkil ettiği yüce cemaati ifâde eder. Bunlara Refik-i a'la dendiği de olmuştur. Allah'ın olmasına hükmettiği işlerin kararı Mele-i A'la'ya iner. Duhân suresinin 4. Âyetinde bu vak'aya işaret buyrulmuştur: "Her hikmetli, her mühim iş orada ayırdedilir." Her ne hususa ait olursa olsun bütün şeriatlerin bu Mele-i A'la'da kararını bulduğu kabul edilmiştir. Şu halde, cinler ve şeytanlar bedenî letâfetleri sebebiyle bu cemaata yaklaşarak bazı haberleri yarım yamalak da olsa kapıp kâhinlere ulaştırabilmektedirler.

[154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/92-94.

[155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/94.

[156] Nesâî, Tahrîm: 19, (7, 112); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/95.

[157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/95.

[158] Müslim, Selâm: 125, (2230); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/96.

[159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/96.

[160] Müslimin rivayetinde Hz. Aişe: "Onu yaktırmadın mı?" diye sorar. Buhârî'nin bir rivayetinde "çıkartmadın mı?" şeklindedir. Teysir'de "çıkarmadın mı?" şeklindedir. İmlâ hatasına hükmedemedik.

Buhârî, Tıbb: 47, 49, 50, Cizye: 14, Edeb: 56; Müslim, Selâm: 43, (2189); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/97-98.

[161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/98-100.

[162] Nesâî, Tahrîm: 20, (7, 112-113.); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/100.

[163] Şu ayetlere bakılabilir: Saffat 46, Vakı'a 18; Tûr 19-23; İnsân 5, 6, 17; Nebe 34; Mutaffifîn 28, Hâkka 24; Mürselât 41, 43; Muhammed 15; Hicr 45; Duhân 52; Zâriyât 15 vs.

[164] Buhârî, Eşribe: 16, Hacc: 76; Müslim, Eşribe: 120, (2027); Tirmizî, Eşribe: 12, (1883); Nesâî, Hacc: 165, (5, 237).

[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/105.

[166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/104.

[167] Tirmizî, Eşribe: 11, (1881); İbnu Mâce, Et'ime: 25, (3301); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/104.

[168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/105.

[169] Muvatta, Sıfâtu'n-Nebî: 13, (2, 925); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/105.

[170] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/105-106.

[171] Müslim, Eşribe: 113. (2024); Tirmizî, Eşribe: 11, (1880); Ebû Dâvud, Eşribe: 13,)3717; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/106.

[172] Müslim, Eşribe: 116, (2026); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/106.

[173] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/106.

[174] Tirmizî, Eşribe: 18, (1893); İbnu Mâce, Eşribe: 21, (3423).

[175] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları :8/107.

[176] Ebû Dâvud, Eşribe: 15, (3721); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/107.

[177] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/107-108.

[178] Buhârî, Eşribe 23, Müslim, Eşribe 111, (2023); Ebû Dâvud, Eşribe 15, (3720); Tirmizî, Eşribe 17, (1891); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/108.

[179] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/108.

[180] Tirmizî, Eşribe: 13, (1886); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları :8/109.

[181] Buhârî, Eşribe: 26; Müslim, Eşribe: 121, (2028); Tirmizî, Eşribe: 13, (1885); Ebû Dâvud, Eşribe: 19, (3727); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/109.

[182] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/109-110.

[183] Buhârî, Eşribe 25, Vudû 18, 19; Müslim, Tahâret 64, (267); Eşribe 121, (267); Tirmizî, Eşribe 16, (1890); Nesâî, Tahâret 42, (1, 43, 44); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/110.

[184] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/110.

[185] Muvatta, Sıfatu'n-Nebî: 12, (2, 925); Tirmizî, Eşribe: 15, (1888); Ebû Dâvud, Eşribe: 16, (3722); İbnu Mâce, Eşribe: 23, (3427); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/111.

[186] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/111-112.

[187] Buhârî, Hibe: 4, Eşribe: 14, 18; Müslim, Eşribe: 124, (2029); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi: 17, (2, 926); Tirmizî, Eşribe: 19, (1894); Ebû Dâvud, Eşribe: 19, (3726); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/113.

[188] Buhârî, Eşribe: 19; Müslim, Eşribe: 127, (2030).

[189] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/113-114.

[190] Ebû Dâvud, Eşribe: 19, (3725); Tirmizî, Eşribe: 20, (1859).

[191] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/114.

[192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/114.

[193] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/114-115.

[194] Buhârî, Eşribe: 22, Bed'ü'l-Halk: 11, 14, İsti'zân: 49, 50; Müslim, Eşribe: 96-99, (2012-2014); Ebû Dâvud, Eşribe: 22, (3731-3734).

[195] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/116.

[196] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/116-117.

[197] Hadisin kaynağı önceki hadisin bâblarıdır. Rivayet Ebû Dâvud'da da gelmiştir (Eşribe 22, (3734); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/117.

[198] Ebû Dâvud, Eşribe: 22, (3735); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/118.

[199] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/118-119.

[200] Buhârî, Eşribe: 14, 20; Ebû Dâvud, Eşribe: 18, (3724); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/120.

[201] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/120-121.

[202] Nesâî, Eşribe: 58, (8, 335); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/121.

[203] Hamr'ın mahiyeti, Resûlullah'ın bunu yasaklamakla takib ettiği vetire ve vaz'ettiği müessir mücadele metodu üzerine uzunca bir tahlile bahsin sonunda ayrıca yer vereceğimiz için, hadisleri açıklarken bazı meselelerin îzahını kısa tutacağız, binaenaleyh sondaki tahlil görülmelidir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/123.

[204] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/124.

[205] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/124.

[206] Bu üç rivâyetin de kaynağı: Buhârî, Eşribe: 4, Vudû: 71; Müslim, Eşribe: 67-68, (2001); Muvatta, Eşribe: 9, (2, 845); Ebû Dâvud, Eşribe: 5, (3682, 3687); Tirmizî, Eşribe: 2, 3, (1864, 1867); Nesâî, Eşribe: 23, (8, (298); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/124.

[207] Müncid'de bir rıtl'ın 2564 grama tekabül ettiği yani yuvarlak hesap 2,5 litreye denk olduğu belirtilir.

[208] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/124-127.

[209] Buhârî, Megazî: 60, Cihâd: 164, Edeb: 80, Ahkâm: 22, Müslim, Cihâd: 7, (1733), Eşribe: 70; Ebû Dâvud, Eşribe: 5, (3684); Nesâî, Eşribe: 23, 24, (8, 298, 299); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/127.

[210] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/127-129.

[211] Nesâî, Eşribe: 24, (8, 300), 48, (8, 324); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/130.

[212] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/130.

[213] Ebû Dâvud, Eşribe: 5, (3685); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/130.

[214] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/130-131.

[215] Buhârî, Eşribe: 1; Müslim, Eşribe: 73, (2003); Muvatta, Eşribe: 11, (2, 846); Ebû Dâvud, Eşribe: 5, (3679); Tirmizî, Eşribe: 1, (1862); Nesâî, Eşribe: 22, 46, (8, 296, 297, 318); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/132.

[216] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/132-134.

[217] Buhârî, Eşribe: 2, 5; Tefsîr, Mâide: 10; Müslim, Tefsir: 32, (3032); Nesâî, Eşribe: 20, (8, 295); Ebû Dâvud, Eşribe: 1, (3669); Tirmizî, Eşribe: 8, (1873); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/134.

[218] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/134.

[219] Müslim, Eşribe: 72, (2002); Nesâî, Eşribe: 49, (8, 327); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/135.

[220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/135.

[221] Tirmizî, Büyû 59, (1295); İbnu Mâce, Eşribe 6, (3381); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/135.

[222] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/135-136.

[223] Nesâî, Eşribe 42, (8, 314); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları 8/136.

[224] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/136.

[225] Nesâî, Eşribe: 48, (8, 320, 321); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/137.

[226] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/137.

[227] Ebû Dâvud, Eşribe 4, (3676); Tirmizî, Eşribe 8, (1873); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/137.

[228] Müslim, Eşribe: 13, (1985); Tirmizî, Eşribe: 8, (1876); Ebû Dâvud, Eşribe: 4, (3678); Nesâî, Eşribe: 19, (8, 294); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/137.

[229] Buhârî, Eşribe: 2, Teysîr, Mâide: 10; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/138.

[230] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/138.

[231] Müslim, Musâkât: 67, (1578); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/138.

[232] İbnu Hacerin belirttiği üzere, bu şiir Abdullah İbnu's Sâib İbni Ebî's-Sâib'e aittir. Şiirdeki bazı kelimelerin imla ve harekelerinin rivayetlerdeki farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Şiire Teysîr'in kaydettiği bütünlük ve şekle de bunlarda rastlanmaz. Teferruat mevzumuzu ilgilendirmez, orta bir mânâ verdik.

[233] Buhârî, Hums: 1, Büyû: 28, Şirb: 13, Meğâzî: 11, Libâs: 7; Müslim, Eşribe: 2, (1979); Ebû Dâvud, Harac: 20, (2986). (Bu kaynakların hiçbirinde şiir tam olarak mevcut değildir, birinci beytin sadece yarısı mevcuttur.); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/140-141.

[234] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/141-143.

[235] Nesâî, Eşribe: 48, (8, 322-323); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/144.

[236] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/144.

[237] Ebû Dâvud, Eşribe 12, (3716); Nesâî, Eşribe 25, (8, 301); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/145.

[238] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/145.

[239] Nesâî, Eşribe: 82, (8, 323, 324). İmam Nesâî, hadisi tahric ettikten sonra: "Bu hadis meşhur değildir (fukahaca pek bilinmiyor), biz bununla ihticâc (edip amel) etmeyiz" demiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/145-146.

[240] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/146.

[241] Ebû Dâvud, Eşribe: 10, (3711, 3712); Tirmizî, Eşribe: 7, (1872); Nesâî, Eşribe: 48, (8, 320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/146.

[242] Müslim, Eşribe: 79, (2004); Ebû Dâvud, Eşribe: 10, (3713); Nesâî, Eşribe: 56, (8, 333); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/147.

[243] Buhârî, Eşribe 11, Müslim, Eşribe 16, (1286); Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3703); Tirmizî, Eşribe 9, (1877); Nesâî, Eşribe 8, (8, 290); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/147.

[244] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/147-148.

[245] Müslim, Eşribe: 25, (1988); Muvatta, Eşribe: 7, (2, 844); Ebû Dâvud, Eşribe: 8, (3704); Nesâî, Eşribe: 6, (8, 289); Buhârî, Eşribe: 11; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/148.

[246] Müslim, Eşribe 8, (1981); Nesâî, Eşribe 13, (8, 291, 292); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/148.

[247] Ebû Dâvud, Eşribe: 9, (3709); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/148-149.

[248] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/149.

[249] Ebû Dâvud, Eşribe: 8, (3707); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/149.

[250] Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3708); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/149.

[251] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/149.

[252] Nesâî, Eşribe: 53, (8, 328-330); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/150.

[253] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/150-151.

[254] Nesâî, Eşribe: 53, (8, 329); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/151.

[255] Nesâî, Eşribe: 54, (8, 331); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/151.

[256] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/152.

[257] Müslim, Eşribe: 48, (1997); Muvatta, Eşribe: 5, (2, 843); Ebû Dâvud, Eşribe: 7, (3690, 3691); Tirmizî, Eşribe: 4, (1868, 1869); Nesâî, Eşribe: 28, 33, 36, (8, 303, 306, 308); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/153.

[258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/153.

[259] Müslim, Eşribe: 57, (1997); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/153.

[260] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/153-154.

[261] Müslim, Eşribe: 64, 65, 66; Ebû Dâvud, Eşribe: 7, (3698); Tirmizî, Eşribe: 6, (1870); Nesâî, Eşribe: 40, 48; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/154.

[262] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/154.

[263] Müslim, Eşribe:11, (1983); Tirmizî, Büyû: 59, (1294); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/155.

[264] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/155.

[265] Nesâî, Eşribe: 41, (8, 312); Buhârî, Eşribe: 1; Müslim, İman: 272, (168); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/155-156.

[266] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/156.

[267] Tirmizî, Eşribe 21, (1897); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/156.

[268] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/156-157.

[269] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/157.

[270] 1983 yılında Erzurum'da (Üniversite'de) hazırlanmış bir konferanstır.

[271] Hıristiyan ve yahudilerin müşterek din kitaplarını teşkil eden Kitab-ı Mukaddes'in bir âyetinde şöyle denir: "(Ezelî ve ebedî olan) Rab, Harun ile konuştu ve o'na: "... sen ve seninle

beraber oğulların ne şarap ve nede sarhoş edici içki içmeyeceksiniz...." (Levililer, X (8-9). [Keza Tevrat'ın Hakimler kitabında (XIII/4-14) daha teferruatlı bir âyet mevcuttur.]

[272] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/157-158.

[273] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/158-159.

[274] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/159-161.

[275] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/161.

[276] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/162.

[277] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/162-163.

[278] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/163-164.

[279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/164.

[280] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/164-165.

[281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/165-166.

[282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/166-167.

[283] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/167-168.

[284] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/168-170.

[285] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/170.

[286] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/170-171.

[287] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/171-172.

[288] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/172.

[289] Bu yazı da Sur'da önceki ile birlikte neşredildi.

[290] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/172-173.

[291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/173.

[292] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/173.

[293] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/174.

[294] Ebû Dâvud, Büyû: 27, (3383).

[295] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/174-175.

[296] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/175.

[297] Ebû Dâvud, Büyû: 30, (3388); Nesâî, Büyû: 109, (7, 319); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/175.

[298] Buhârî, Şirket: 13, Daavât: 31, Ahkâm: 46; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/176.

[299] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/176-177.

[300] Ebû Dâvud, Edeb: 20, (4836); İbnu Mâce, Ticârât: 63, (2287); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/177.

[301] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/177-178.

[302] Aslında "kuyruğuyla" denmiştir. Ancâk âlimler, burada maksadın dil olduğunu belirtirler.

[303] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/179-182.

[304] Buhârî, Edeb: 90; Ebû Dâvud, Edeb: 95, (5010); Tirmizî, Edeb: 69, (2847); İbnu Mâce, Edeb: 41, (3755); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/182.

[305] Ebû Dâvud, Edeb: 95, (5011); Tirmizî, Edeb: 63, (2848); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/182.

[306] Aslı iyâl olan bu kelimeyi Nihaye: "Bir sözü, onu istemeyene ve alaka duymayana arzetmektir. Sanki âlim kişi, ilmini aramakta olanı bulamamış da istemeyene arzetmiş, bu kastediliyor" diye açıklar. Râgıp bir başka yaklaşımla: "Sanki bu kelime ile "usanma" kastedilmiştir. Şöyle ki söz arzedilen muhattap ya âlimdir, (bildiğini işitmekten) usanç duyar, ya da câhildir, anlamaz usanç duyar" der. Biz tatsızlık diye tercüme etmeyi uygun bulduk.

[307] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/182-183.

[308] Buhârî, Edeb: 92; Müslim, Şiir: 7, (2257); Ebû Dâvud, Edeb: 95, (5009); Tirmizî, Edeb: 71, (2855).

[309] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/183.

[310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/183-185.

[311] Buhârî, Edeb: 91; Ebû Dâvud, Edeb: 95, (5015); Tirmizî, Edeb: 70, (2849); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/185.

[312] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/185-186.

[313] Müslim, Şiir: 1, (2255); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/186.

[314] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/186-189.

[315] Tirmizî, Edeb 70, (2854); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/190.

[316] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/190.

[317] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/191.

[318] Buhârî, Edeb: 90, 95, 111, 116; Müslim, Fezâil: 70, (2323); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/192.

[319] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/192-193.

[320] Buhârî, Edeb 91, Teheccüd: 21; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/194.

[321] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/194.

[322] Buhârî, Edeb: 91, Bed'u'l-Halk: 6, Megâzi: 30; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe: 153, (2486); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/195.

[323] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/195.

[324] Buhârî, Edeb: 91, Menâkıb: 16, Megâzi: 33; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 156-157, (2489-2490).

[325] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/196.

[326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/196-197.

[327] Kedâ: Mekke'nin girişinde yer alan bir semt ismidir.

[328] Metinde geçen "ma'add" kelimesiyle Kureyş'in kastedildiğini şarihler belirtir.

[329] Müslim, Fezâilu's-Sahâbe: 157, (2490); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/198-199.

[330] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/200-201.

[331] Buhârî, Edeb: 90, Menâkıbu'l-Ensâr: 20, Rikâk: 29; Müslim, Şiir: 3, (2256); Tirmizî, Edeb: 70, (2853); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/201.

[332] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/201-202.

[333] Tirmizî, Edeb: 70, (2852); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/202.

[334] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/203.

[335] Buhârî, Edeb 90, Cihâd 9; Müslim, Cihâd 112, (1796); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/203.

[336] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/203-205.

[337] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/207-208.

[338] Buhârî, Mevâkît: 6; Müslim, Mesâcid: 282, (666); Tirmizî, Emsâl: 5, (2872); Nesâî, Salât: 7, (1, 231); Muvatta, Sefer: 91, (1, 174); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ

Yayınları: 8/212.

[339] Muvatta, Kasru's-Salât: 91, (1, 174); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/213.

[340] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları :8/213-214.

[341] Buhârî, Hudûd: 27, Müslim, Tevbe: 44, 45, (2764, 2765); Ebû Davud, Hudûd: 9, (4381); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/214-215.

[342] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/215-216.

[343] Buhârî, Hudud: 17; Müslim, Tevbe: 44, 45, (2764, 2765), Hudûd: 24, (1696); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/217.

[344] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/217.

[345] Nesâî, Tahâret 108, (1, 90-91); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/218.

[346] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/218-220.

[347] Ebû Dâvud, Salât: 272, (1203); Nesâî, Ezân: 26, (2, 20); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/220.

[348] Muvatta, Tahâret: 36, (1, 34); İbnu Mâce, Tahâret: 4, (277); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/220.

[349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/221.

[350] Ebû Dâvud, Salât: 312, (1319); Nesâî, Mevâkît: 46, (1, 289); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/222.

[351] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/222.

[352] Ebû Dâvud, Cihâd: 180, (2785); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/222.

[353] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/222-223.

[354] Nesâî, İşretu'n-Nisâ: 1, (7, 61); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/223.

[355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/223.

[356] Müslim, Salât: 226, (489); Ebû Dâvud, Salât: 312, (1320).

[357] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/212.

[358] Müslim, Salât: 225, 226, (488, 489); Nesâî, Tatbik: 81; Tirmizî, Salât: 169, (388); İbnu Mâce, İkâmet: 201, (1422-1424).

[359] Müslim, Îman: 10, (12); Tirmizî, Zekât: 2, (619); Nesâî, Salât: 4, (1, 228, 229) Bu metin Nesâî'dekidir.

[360] Hadisi Buharî de tahric etmiştir (Kitabu'l-İlm 6).

[361] Buhârî, Bed'ül-Halk: 6, Enbiya: 22, 43, Menâkıbu'l-Ensâr: 42; Müslim, Îman: 259, (162); Tirmizî, Salât: 159, (213); Nesâî, Salât: 1, (1, 217-223).

[362] Müslim, Salât: 5, (687); Ebû Dâvud, Salât: 287, (1247); Nesâî, Taksir: 1, (3, 118, 119).

[363] Buhârî, Salât: 1, Taksîru's-Salât: 5, Menâkıbu'l-Ensâr: 47; Müslim, Salâtu'-Müsâfirîn: 2, (685); Muvatta, Kasru's-Salât: 8, (1, 146; Ebû Dâvud, Salât: 270, (1198); Nesâî, Salât: 3, (1, 225).

[364] Nesâî, Cum'a: 37, (3, 111), Taksir: 1, (3, 118), Îdeyn: 11, (3, 183).

[365] Ebû Dâvud, Salât: 9, (428).

[366] Ebû Dâvud, Salât: 26, (494); Tirmizî, Salât: 299, (407).

[367] Ebû Dâvud, Salât: 25, (495, 496).

[368] Ebû Dâvud, Salât: 26, (497).

[369] Buhârî, Şehâdât: 18, Megazî: 29, Müslim, İmâret: 91, (1868); Tirmizî, Cihâd: 31, (1711); Ebû Dâvud, Hudud: 17, (4406, 4407); Nesâî, Talâk: 20, (6, 155).

[370] Kaynaklar müteakip rivayette.

[371] Buhârî, Mevakîtu's-Salât: 37; Müslim, Mesâcid: 314, (684); Tirmizî, Salât: 131, (178); Ebû Dâvud, Salât: 11, (442); Nesâî, Mevâkît: 52, 53, (2, 293, 294).

[372] Kaynak 2347. hadisten sonra toptan gelecek.

[373] Buhârî, Mevâkît: 35, Tevhîd: 31; Müslim, Mesâcid: 309-311; Muvatta, Vaktu's-Salât: 25; Ebû Dâvud, Salât: 11, (435-441); Tirmizî, Salât: 130, (177), Tefsir, Tâhâ (3162); Nesâî, Mevâkît: 53, 54, 55, (1, 294-298), İmâmet: 47, (2, 106).

[374] Nesâî, Mevâkît: 55, (1, 299).

[375] Muvatta, Vukûtu's-Salât: 26, (1. 14-15).

[376] Buhârî, Mevâkît: 36, 38, Ezân: 26, Salâtu'l-Havf: 4, Megâzî: 29; Müslim, Mesâcid: 209, (631); Tirmizî, Salât: 132, (180); Nesâî, Sehv: 105, (3, 84, 85).

[377] Tirmizi, Salât 132, (179); Nesâî, Mevâkît 55, (1, 297, 298).

[378] Muvatta, Vukût: 24, (1, 13).

[379] Muvatta, Kasru's-Salât: 77, (1, 168).

[380] Müslim, Îman: 134, (82); Ebû Dâvud, Sünnet: 15, (4678); Tirmizî, Îman: 9, (2622). Metin Müslim'in metnidir.

[381] Tirmizî, Îman: 9, (2622); Ebû Dâvud, Sünnet: 15, (4678); İbnu Mâce, Salât: 77, (1078).

[382] Tirmizî, Îman: 9, (2623); Nesâî, Salât: 8, (1, 231, 232); İbnu Mâce, Salât: 77, (1079).

[383] Tirmizî, Îman: 9, (2624).

[384] Buhârî, Mevâkît: 14; Müslim, Mesâcid: 200, (626); Muvatta, Vukûtu's-Salât: 21, (1, 11, 12); Ebû Dâvud, Salât: 5, (414, 415); Tirmizî, Salât: 128, (175); Nesâî, Salât: 17, (1, 238).

[385] Buhârî, Mevâkît: 15, 34; Nesâî, Salât: 15, (1, 236).

[386] Bu bahiste geçecek "boşa-gitme", "yoketme", "ibtal" tabirleri Arapça aslı olan ihbat'ın -ki düşürme, ortadan kaldırma, yoketme manalarına gelir- karşılığında olarak aynı manada kullanılacaktır. İfadenin gelişine hangisi uygunsa tercih edeceğiz.

[387] Müslim, Mesâcid: 178, (614); Ebû Dâvud, Salât: 2, (395); Nesâî, Muvâkît: 15, (1, 260, 261). Metin Müslim'e aittir.

[388] Ebû Dâvud, Salât: 2, (396).

[389] Müslim, Mesâcid: 176, 177, (613); Tirmizî, Salât: 115, (152); Nesâî, Mevâkît: 12, (1, 258).

[390] Tirmizî, Salât: 1, (149); Ebû Dâvud, Salât: 2, (393).

[391] Fecr'in uzaması tabirini Sindî şöyle açıklar: "Belki de kıraatı uzatmak için ortalığın tam olarak ağarmasını beklemedi, ağarma sırasında namazdan çıkacak şekilde namazı kıldı. Böylece, ikinci sefer namazdan çıkma anıyla vaktin sonunu tesbit etmiş oldu, tıpkı evvelini, birincide başlamakla tesbit ettiği gibi."

[392] Bu tabir 2369. Hadiste açıklanacaktır.

[393] Nesâî, Mevâkît: 10, (1, 256).

[394] Nesâî, Mevâkît: 15, 7, 10, 17, (1, 251, 255, 261, 263).

[395] Tirmizî, Salât :114, (151); Müslim, Mevâkît: 6, (1, 249, 250).

[396] Zürkânî bu tabiri, "güneşin zevalinden (yani batıya yönelmesinden) hasıl olan gölge henüz mevcut değilkenki gölge" diye açıklar. Bu gölge, önceki hadiste ayakkabı bağı kadar diye ifade edilmişti. Bir diğer ifade ile güneşin öğlede tepe noktasına varıp da gölgenin batı cihetinden kesilip, henüz doğu cihetine doğru büyümeğe geçmediği andaki en kısa olan gölgedir. Bazı âlimler buna aslî gölge de demiştir.

[397] Seninle'den maksad akşamı kıldığın vakitle demektir. Yani akşamla yatsı arasına gecenin üçte biri girince kıl demek olur.

[398] Muvatta, Vukûtu's-Salât: 9, (1, 8).

[399] Muvatta, Mevâkît: 6, (1, 6-7).

[400] Muvatta, Mevâkît: 7, (1, 7).

[401] Muvatta: 8, (1, 7).

[402] Müslim, Mesâcid: 173, (612); Ebû Dâvud, Salât: 2, (396); Nesâî, Mevâkît: 15, (1, 260).

[403] Buhârî, Mevâkît: 11, 13, 39, Ezân: 104; Müslim, Mesâcid: 237, (647); Ebû Dâvud, Salât: 3, (398); Nesâî, Mevâkît: 2, (1, 246), 20, (1, 265).

[404] Buhârî, Mevâkît: 18, 21; Müslim, Mesâcid: 234, (646); Ebû Dâvud, Salât: 3, (397); Nesâî, Mevâkît: 18, (1, 264).

[405] Nesâî 29, (1, 273).

[406] Ebû Dâvud, Salât: 4, (400); Nesâî, Mevâkît: 6, (1, 251).

[407] Buhârî, Mevâkît: 13, 27, Ezân: 162, 165; Müslim, Mesâcid: 231, (645); Muvatta, Vukût: 4, (1, 5); Ebû Dâvud, Salât: 8, (423); Tirmizî, Salât: 116, (153); Nesâî, Mevâkît: 25, (1, 271).

[408] Tirmizî, Salât: 118.

[409] Müslim, Mesâcid: 189, (619); Nesâî, Mevâkît: 2, (1, 247).

[410] Ebû Dâvud, Salât: 273, (1205); Nesâî, Mevâkît: 3, (1, 248).

[411] Buhârî, Mevâkît: 13, Humus: 4; Müslim, Mesâcid: 169, (611); Ebû Dâvud, Salât: 5, (407); Tirmizî, Salât: 120, (159); Nesâî, Mevâkît: 8, (1, 252).

[412] Avâli, âliye'nin cem'idir. Medîne'nin yüksek yerlaerindeki meskûn yerler böyle tesmiye edilmiştir. Günümüzde kullanılan banliyö, periferik kelimeleri bunu karşılar.

[413] Kaynaklar 2385'in sonunda müştereken gelecek.

[414] Kaynaklar müteakip hadisin sonunda müştereken gelecek.

[415] Buhârî, Mevâkît: 13, İ'tisâm: 16; Müslim, Mesâcîd: 192-197, (621-624); Muvatta, Vukût: 11, (1, 8-9); Ebû Dâvud, Salât: 5, (404-405); Nesâî, Mevâkît: 8, (1, 252-254).

[416] Buhârî, Mevâkît: 18; Müslim, Mesâcid: 216, (636); Ebû Dâvud, Salât: 6, (417); Tirmizî, Salât: 122, (164.

[417] Buhârî, Mevâkît: 18; Müslim, Mesâcîd: 217, (637).

[418] Nesâî, Mevâkît: 13, (1, 259).

[419] Yıldızların cıvıldaşması tabiri daha önce de mükerreren geçti. Açıkladığımız üzere, ortalığın kararарак küçük ve sönük yıldızların da görünür hale gelmesidir. Tabirin aslı "yıldızların kenetlenmesi" manasına gelir.

[420] Tirmizî, Salât: 127, (171).

[421] Buhârî, Mevâkît: 28, 17; Müslim, Mesâcid: 163, (608); Muvatta, Vukût: 5, (1, 6); Tirmizî, Salât: 137, (186); Ebû Dâvud, Salât: 5, (412); Nesâî, Mevâkît: 11, (1, 257, 258), 28, (1, 273).

[422] Bunlar, görüşlerini teyid eden rivayetler gösterirler. Aynî bunları kaydeder.

[423] Buhârî, Mevâkît: 9, Bed'ü'l-Halk: 10; Müslim, Mesâcid: 180, (615); Muvatta, Vükût: 28, (1, 16); Ebû Dâvud, Salât: 4, (402); Tirmizî, Salât: 7, (157); İbnu Mâce Salât: 4, (677); Nesâî, Mevâkit: 5 (1, 248-249).

[424] Buhârî, Mevâkît: 8; Muvatta, Vukût: 27, (1, 15).

[425] Buhârî, Mevâkît: 9, 10, Ezân 18; Bed'ü'l-Halk: 10; Müslim, Mesâcid 184, (616); Ebû Dâvud, Salât 4, (401); Tirmizî, Salât 119, (1, 58).

[426] Muvatta, Vukût 13, (1, 9).

[427] Nesâî, Mevâkît: 4, (1, 248).

[428] Ebû Dâvud, Salât: 5, (408).

[429] Buhârî, Et'ime: 58, Ezân: 42; Müslim, Mesâcid: 64, (557); Tirmizî, Salât: 262, (353); Nesâî, İmâmet: 57, (2, 111).

[430] Buhârî, Et'ime: 58, Ezân: 42; Müslim, Mesâcid: 65, (558).

[431] Buhârî, Ezân: 42; Müslim, Mesâcid: 66, (559); Muvatta İsti'zân: 19, (2, 971); Ebû Dâvud, Et'ime: 10, (3757, 3759); Tirmizî, Salât: 262, (353, 354).

[432] Ebû Davud, Et'ime: 10, (3758).

[433] Buhârî, Mevâkît: 24; Müslim, Mesâcid: 225, (642); Nesâî, Mevâkît: 20, (1, 265).

[434] Bu hadis 2343 numarada geçti.

[435] Buhârî, Mevâkît: 25, 40, Ezân: 36, 156, Libâs: 48; Müslim, Mesâcid: 223, (640); Nesâî, Mevâkît: 21, (1, 268).

[436] Buhârî, Ezân: 27, 28, İstizân: 48; Müslim, Hayz: 126, (376); Ebû Dâvud, Salât: 46, (542); Tirmizî, Salât: 373, (517, 518); Nesâî, İmâmet: 13, (2, 81).

[437] Ebû Dâvud, Salât: 7, (421).
[438] Bu hadis 2364 numarada kaydedildi.
[439] Buhârî, Mevâkît: 22; Müslim, Mesâcid: 224, (641).
[440] Buhârî, Mevâkît: 28, 17; Müslim, Mesâcid: 161, (607); Muvatta, Vukût: 16, (1, 10); Ebû Dâvud, Salât: 241, (1121); Tirmizî, Salât: 377, (524); Nesâî, Mevâkît: 30, (1, 274); İbnu Mâce, İkâmet: 91, (1122).
[441] Tirmizî, Salat: 117, (154); Ebû Dâvud, Salât: 8, (424); Nesâî, Mevâkît: 27, (1, 272).
[442] Muvatta, Vukût: 23, (1, 12).
[443] Ebû Dâvud, Salât: 9, (426); Tirmizî, Salât: 127, (170); Müslim, Îman: 137, (85) Buhârî, Mevâkît: 5.
[444] 2374-2375'inci hadislere bakılsın.
[445] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8 /300-302.
[446] Müslim, Müsâfirîn: 293, (831); Ebû Dâvud, Cenâiz: 55, (3192); Tirmizî, Cenâiz: 41, (1030); Nesâî, Mevâkît: 31, (1, 275, 26); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/302.
[447] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/302-303.
[448] Buhârî, Mevâkît: 31, 30, Hacc: 73; Müslim, Müsâfirîn: 289, (838); Muvatta, Kur'ân: 47, (1, 220); Nesâî, Mevâkît: 33, (1, 277); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/303.
[449] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/303.
[450] Muvatta, Kur'ân: 44, (1, 219); Nesâî, Mevâkît: 31, (1, 275); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/303.
[451] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/304.
[452] Ebû Dâvud, Salât: 299, (1277); Nesâî, Mevâkît: 35, (1, 279, 280); Müslim, Müsâfirîn: 294, (832); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/305.
[453] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/306.
[454] Buhârî, Mevâkît: 31; Müslim, Müsâfirîn: 288, (827); Nesâî, Mevâkît: 35, (1, 277, 278); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/306.
[455] Buhârî, Mevâkît: 30; Müslim, Müsâfirîn: 286, (826); Ebû Dâvud, Salât: 299, (1276); Tirmizî, Salât: 134, (183); Nesâî, Mevâkît: 32, (1, 276, 277); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/307.

[456] Nesâî, Mevâkît: 11, (1, 258); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/307.

[457] Müslim, Müsâfirîn: 295, (833); Nesâî, Mevâkît: 35, (1, 279).

[458] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/307-308.

[459] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/308-309.

[460] Rezîn ilavesidir. Bu hadis, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inden tahric edilmiştir (5, 165); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/310.

[461] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/310.

[462] Ebû Dâvud, Salât: 299, (1274); Nesâî, Mevâkît: 36, (1, 280).

[463] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/311.

[464] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/311.

[465] Müslim, Müsâfirîn: 292, (830); Nesâî, Mevâkît: 14, (1, 259, 260); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/311.

[466] Mu'cemu'l-Büldân'da Mahmıs diye harekelenmiştir.

[467] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/312.

[468] Muvatta, Kur'ân 50, (1, 221); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/312.

[469] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/312.

[470] Ebû Dâvud, Salât 223, (1083); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/313.

[471] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/313.

[472] Müslim, Mesâcid: 195, (622); Muvatta, Kur'ân: 46, (1, 220); Ebû Dâvud, Salât: 5, (413); Tirmizî, Salât: 120, (160); Nesâî, Mevâkît: 9, (1, 254); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/313-314.

[473] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/314.

[474] Buhârî, Hacc: 97, 99; Müslim, Hacc: 292, (1289); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/314.

[475] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/314-315.

[476] Buhârî, Hacc 99); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/316.

[477] Bu bahsin haccla ilgili teferruâtı için 1430-1441. hadisler görülebilir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/316.

[478] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/317-318.

[479] Buhârî, Ezân: 9, 32, Şehâdât: 30; Müslim, Salât: 129, (437); Tirmizî, Salât: 166, (225); Nesâî, Mevâkît: 22, (1, 269), Ezân: 31, (2, 23); Muvatta, Nidâ: 3, (1, 68); Cemâat: 6, (1, 131); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/319.

[480] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/319.

[481] Buhârî, Ezân: 4, Amel fi's-Salât: 18, Sehv: 6, Bed'ü'l-Halk: 11; Müslim, Salât: 19, (389), Mesâcid: 83, (389); Ebû Dâvud, Salât: 31, (516); Muvatta, Nidâ: 6, (1, 69); Nesâî, Ezân: 30, (2, 21); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/320.

[482] 2444-2449. hadisler; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/320-321.

[483] Müslim, Salât: 16, (389); Buhârî, Ezân: 4; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/321.

[484] Müslim, Salât: 15, (388); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/322.

[485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/322.

[486] Nesâî, Ezân; 34, (2, 24); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/322.

[487] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/322.

[488] Müslim, Salât: 11, (384); Ebû Dâvud, Salât: 36, (522); Nesâî, Ezan: 33, (2, 23); Tirmizî, Salât: 154, (208); İbnu Mâce, Ezân: 4, (720); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/323.

[489] Ezân: 7.

[490] Buhârî, Ezân: 8; Ebû Dâvud, Salât: 28, (529); Tirmizî, Salât: 157, (211); Nesâî, Ezân: 38, (2, 26); İbnu Mâce, Ezân: 4, (722); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/323.

[491] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/323-325.

[492] Cuma sabahları, kandil günleri, yatsı ezanlarından sonra veya Erzurum ve çevresinde olduğu gibi beş vakit ezandan sonra ilave edilen salât u selâm, menşeini bu emr-i nebeviden almış olabilir.

[493] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/325.

[494] Hay'ale, hayye âla's-salat'dır.

[495] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/326-328.

[496] Müslim, Salât: 12, (385); Ebû Dâvud, Salât: 36, (527); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/328.

[497] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/328.

[498] Müslim, Salât: 13, (386); Ebû Dâvud, Salât: 36, (525); Tirmizî, Salât: 156, (210); İbnu Mâce, Ezân: 4, (721); Nesâî, Ezân: 38, (2, 26); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/329.

[499] Buhârî, Cuma:23; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/329.

[500] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/330.

[501] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/330.

[502] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/330.

[503] Buhârî, Ezân: 7; Müslim, Salât: 10, (383); Ebû Dâvud, Salât: 36, (522); Nesâî, Ezân: 33, (2, 23); Tirmizî, Salât: 154, (208); İbnu Mâce, Ezân: 4, (720); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/330.

[504] Tirmizî, Salât 152, (206); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/331.

[505] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/331.

[506] Ebû Dâvud, Salât: 31, (515); Nesâî, Ezân: 14, (2, 13); İbnu Mâce, Ezân: 5, (724); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/331-332.

[507] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/332-333.

[508] Nesâî, Ezân 14, (42, 13); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/334.

[509] Ebû Dâvud, 36, (524); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/334.

[510] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/334.

[511] Buhârî, Ezân: 5, Bed'ü'l-Halk: 112, (Menâkîb 25; Nesâî, Ezân: 14, (2, 13); Muvatta, Nidâ: 5, (1, 69); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/335.

[512] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/335.

[513] Müslim, Salât: 14, (387); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/335.

[514] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/335-336.

[515] Rezîn ilavesidir. (Kaynağı bulunamamıştır); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/336.

[516] Buhârî, Ezân: 1; Müslim, Salât: 1, (377); Tirmizî, Salât: 139, (190); Nesâî, Ezân: 1, (2, 2-3); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/337.

[517] Ebû Dâvud, Salât: 27, (498); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/338.

[518] Ebû Dâvud, Salât: 28, (505-507); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/339.

[519] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/339-340.

[520] Ebû Dâvud, Salât: 28, (499); Tirmizî, Salât: 139, (189).

[521] Ebû Dâvud, Salât: 30, (512).

[522] Tirmizî, Salât: 139, (189).

[523] Tirmizî, Salât: 142, (194); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/341-342.

[524] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/342-343.

[525] Buhârî, Ezân: 2, 3, Enbiya: 50; Müslim, Salât: 3, (378); Ebû Dâvud, Salât: 29, (508); Tirmizî, Salât: 141, (193); Nesâî, Ezân: 2, (2, 3); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/343.

[526] Müslim, Salât: 6, (379); Ebû Dâvud, Salât: 28, (500-505); Tirmizî, Salât: 140, (191); Nesâî, Ezân: 3, 4, 5, 6, (2, 4-8); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/344.

[527] Ebû Dâvud, Salât: 28, (501); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/345.

[528] Ebû Dâvud, Salât: 29, (510); Nesâî, Ezân: 2, (2, 3); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/345.

[529] Muvatta, Salât: 8, (1, 72); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/346.

[530] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/346.

[531] Ebû Dâvud, Salât: 45, (538); Tirmizî, Salât: 145, (198).

[532] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/347.

[533] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/347.

[534] Ebû Dâvud, Salât: 45, (538); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/348.

[535] Tirmizî, Salât: 145, (198); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/348.

[536] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/348.

[537] Nesâî, Ezân: 16, (2, 14); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/348.

[538] Bazı müellifler -ve mesela İbnu Abdilberr- Abdullah'ın ismini Abdullah İbnu Zeyd İbnu Abdi Rabbih İbni Sa'lebe diye tesbit ederler. Bunun hatalı olduğu kabul edilmiştir.

[539] Bir okiyye Nihaye'ye göre rıtlın altıda birisinin yarısına denktir, yani bir rıtl 12 okiyye'dir. Müncid'de bir rıtlın 2564 gram olduğu belirtilir. Öyleyse bir okiyye 213,6 gram eder.

[540] Dilek makamı diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı hanân'dır. Yani, "senin kabrini, Allah'ın rahmeti umulşan bir yer, bir ziyaret yapacağım, teberrüken toprağına yüz süreceğim" demektir.

[541] Hz. Bilâl'in, Hz. Ebu bekr devrinde de Medine'de kalıp ezan okuduğu da rivayet edilmiştir.

[542] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/349-354.

[543] Ebû Dâvud, Salât: 41, (532, 533); Tirmizî, Salât: 149, (203); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/355.

[544] Tirmizî, Salât: 149, (203); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/355.

[545] Hattâbî, bu ibarenin ikinci bir manaya daha muhtemel olduğunu belirtir: "Kul, geri kalan uykusunu almak üzere tekrar uyumaya gitti."

[546] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/355-356.

[547] Ebû Dâvud, Salât: 41 (534); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/356-357.

[548] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/357.

[549] Nesâî, Ezân: 12, (2, 11, 12); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/357.

[550] Ebû Dâvud, Salât: 30, (514); Tirmizî, Salât: 146, (199); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/357-358.

[551] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/358.

[552] Müslim, Mesâcid: 160- (606); Tirmizî, Salât: 148, (202); Ebû Dâvud, Salât: 44, (537); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/358.

[553] Müslim, Salat: 7, (380); Ebû Dâvud, Salât: 42, (535); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/359.

[554] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/359.

[555] Tirmizî; Salât: 143, (195); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/360.

[556] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/360.

[557] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/361-362.

[558] Ebû Dâvud, Salât: 40, (531); Tirmizî, Salât: 155, (209); Nesâî; Ezân: 32, (2, 23); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/362.

[559] Osman İbnu Ebî'l-Âs (radıyallahu anh) hakkında daha geniş bilgi için Birinci cildin 426. Sayfasına bakılsın.

[560] Mukasım (ortak, şerik) ortak olduğu işte çalışınca kâra katılır, işe iştiraki sebebiyle ayrıca ücret almaz.

[561] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/362-363.

[562] Ebû Dâvud, Salât: 293, (1264); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/364.

[563] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/364.

[564] Ebû Dâvud, Salât: 39, (528); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/364.

[565] 2439 numaralı hadise işaret edilmektedir.

[566] Muvatta, Salât: 11, (1, 73); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/364-365.

[567] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/365.

[568] Buhârî, Ezân: 18, 19, Vudû: 40, Salât: 17, Sütre: 90, 93, 94, Menâkıb: 23, Libas: 3, 42; Müslim, Salât: 249, (503); Ebû Dâvud, Salât: 34, (520); Tirmizî, Salât: 144, (197); Nesâî, Ezân: 13, (2, 12); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/366.

[569] Ebû Dâvud, Salât: 34, (520); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/366.

[570] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/366.

[571] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/367-368.

[572] Tirmizî, Salât 256, (342, 343, 344); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/369.

[573] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/369.

[574] Muvatta, Kıble: 8, (1, 196); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/369.

[575] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/370.

[576] Bu ibarenin elfazı Sahiheyn'e aittir; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/370.

[577] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/370.

[578] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/371.

[579] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/371.

[580] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/371-372.

[581] Buhârî, Ezân: 83, 84, 85, 86; Müslim, Salât: 22, (390); Muvatta, Salât: 16, (1, 75, 76, 77); Ebû Dâvud, Salât: 117, (721, 722, 741, 743); Tirmizî, Salât: 190, (255); Nesâî, İftitah: 1, 2,3, (2, 121, 122); İbnu Mâce, İkâmet: 15, (858 - 868); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/372.

[582] Bu rivayet mütedavil Hanefi kitaplarında sanedsiz kaydedilir ise de, tahkik edilince şu senedle geldiği tesbit edilmiştir: حَدَّثَنَا محمد بن ابر اهيم بن زياد الرازى حدثنا سليمان بن الشاذكو نى قال سمعتسفيان بن عينة يقُول: اِجْتمَعَ اَبُو حَنِيفَةَ وَاْوْزَاعِىُّ فِى دَارِ اْلحِنَاطِينَ بمكة

[583] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/373-375.

[584] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/375.

[585] Ebû Dâvud, Salât: 119, (748); Tirmizî, Salât: 191, (257), 188, (253); Nesâî, İftitah: 110, (2, 195), 124, (1, 204), Sehv: 70, (3, 62); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/375.

[586] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/375-376.

[587] Ebû Dâvud, Salât: 119, (752); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/376.

[588] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/376.

[589] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/376.

[590] Buharî, Ezân: 115; Müslim, Salât: 27-32, (392); Muvatta, Salât: 19, (1, 76); Ebû Dâvud, Salât: 118, 119, (746, 753); Tirmizî, Salât: 177, 198, (239, 254); Nesâî, İftitah: 6, (2, 124), 84, (2, 181-182), 184, (2, 235); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/376-377.

[591] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/377.

[592] Kaynaklar 2500 numaralı hadiste toptan verilecektir; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/378.

[593] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/378.

[594] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/379.

[595] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/379.

[596] Müslim, Salât: 54, (401); Ebû Dâvud, Salât: 117, (723-729, 736, 737); Nesâî, İftitah: 107, (2, 194), 139, (2, 211), 187, (2, 236), Sehv: 29, (3, 34-35); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/379.

[597] O bölgede mahalli şeflere kayl (cem'i; akyâl) denmektedir. Daha üst krala tabi olan mahalli kral; bir bakıma vâli veya derebey veya ağa manasında, nüfüzlu, sözü nâzif, otorite sahibi kimse demektir.

[598] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/379-381.

[599] Buhârî, Ezân: 144; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/381.

[600] Bu husus 2495 numaralı hadisin açıklamasında geçti.

[601] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/381-382.

[602] Buhârî Ezân: 144, 115, 116; Müslim, Salât: 33, (393); Ebû Dâvud, Salât: 140, (835); Nesâî, Sehv: 1, (3, 2).

[603] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/382.

[604] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/382.

[605] Ebû Dâvud, Salât: 118, (744); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/383.

[606] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/383.

[607] Buhârî, Ezân: 84; Müslim, Salât: 24-26 (391); Ebû Dâvud, Salât: 118, (745); Nesâî 85, (2, 182); İbnu Mace, İkâmetu's-Salât; 15, (859).

[608] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/383-384.

[609] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/384.

[610] Ebû Dâvud, Salât: 117, (740); Nesâî, İftitah: 177, (2, 232); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/384-385.

[611] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/385.

[612] Ebû Dâvud, Salât: 117, (739); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/386.

[613] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/386.

[614] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/386.

[615] Buhârî, Taksîru's-Salât: 18, 17, 19; Ebû Dâvud, Salât: 179, (951, 952); Tirmizî, Salât: 274, (372); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 21, (3, 223-224); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/387.

[616] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/387.

[617] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/387.

[618] Buhârî, Taksîru's-Salât: 20, Teheccüd: 16; Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn: 112, 115, (731, 732); Muvatta, Cum'a: 20, (1, 137, 138); Ebû Dâvud, Salât: 179, (953-956); Tirmizî, Salât: 257, (374, 375); Nesâî, Kıyâmu'l Leyl: 18, 22, (3, 219-224); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/388.

[619] 2511. hadis; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/388-389.

[620] Nesâî, Kıyâmul-Leyl: 19, (3, 222); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/389.

[621] Müslim, müsâfirîn: 118, (733); Muvatta, Cum'a: 20, (1, 137); Tirmizî, Salât: 275, (373); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 19, (3. 223); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/390.

[622] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/390.

[623] Müslim, Müsâfirîn: 120, (735); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 20, (1, 136, 137); Ebû Dâvud, Salât: 179, (950); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 20, (3, 223); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/391.

[624] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/391.

[625] Buhârî, Ezân: 119, 132; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/392.

[626] Benzer hadisler daha önce geçti: 2133, 2147, 2148. hadisler gibi.

[627] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/392-393.

[628] Buhârî Ezân: 89; Muvatta, Kasru's-Salât: 47, (1, 859); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/393.

[629] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/393-394.

[630] Ebû Dâvud, Salât: 120, (755); Nesâî, İftitah: 10, (2, 126); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/394.

[631] Nesâî, İftitah: 9, (2, 125, 126); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/394.

[632] Ebû Dâvud, Salât: 187, (993).

[633] Ebû Dâvud, Salât: 187, (994); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/395.

[634] Ebu Dâvud rivayeti bu farklılıkları göstererek kaydeder.

[635] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/395-396.

[636] Rezîn ilavesidir. (Ebû Dâvud, Salât: 120, (756); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/396.

[637] Buhârî, Amel fi's-Salât: 17; Müslim, Mesâcid: 46, (545); Ebû Dâvud, Salât: 176, (947); Tirmizî, Salât: 281, (383); Nesâî, İftitah: 12, (2, 127); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/396.

[638] Buhârî, Enbiyâ: 50; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/397.

[639] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/397.

[640] Ebû Dâvud, Salât: 160, (903); Nesâî, İftitah: 12 (2, 127); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/397.

[641] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/397-398.

[642] Nesâî, İftitah: 13, (2, 128); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/399.

[643] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/399.

[644] Ebû Dâvud, Salât: 177 (948); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/399.

[645] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/399.

[646] Tirmizî, Salât: 181, (245); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/400.

[647] Buhârî, Ezân: 89; Müslim, Salât: 50, (399); Muvatta, Salât: 30, (1, 81); Ebû Dâvud, Salât: 124, (782); Tirmizî, Salât: 182, (246); Nesâî, İftitah: 21, 22, (2, 133-135); İbnu Mâce, İkâmet: 4, (813-815); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/400.

[648] Tirmizî, Salât: 180, (244); Nesâî, İftitah: 22, (2, 135); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/401.

[649] Muzdarib hadis'in ne olduğunu daha önce açıkladık (2. cilt 122. sahife).

[650] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/401-402.

[651] Müslim, Mesâcid: 148, (599); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/403.

[652] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/403.

[653] Hadiste salât yani namaz kelimesi geçse de âlimler buradaki "salât'tan kıraat kastedilmiştir" derler. Hadisin devamı bunu teyîd eder. Salât (namaz) "kıraat" olarak isimlendirilmiştir, zira, namazda kıraat mevcuttur ve namazın ana parçalarından birini teşkil eder. Buna ayette de rastlarız: وَ ئجْهَرْ بِصَتِكَ وَ (İsra 110).

[654] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/404.

[655] Teysir'de dizgi hatası olarak sondaki cümle tekrar edilmiştir. Ebu Dâvud'daki ibâre tekrarsız ve tercümede olduğu şekildedir.

[656] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/405.

[657] Müslim, Salât: 38, (395); Muvatta; Salât: 39, (1, 84-85); Ebû Dâvud, Salât: 136, (819, 820, 821); Tirmizî, Tefsîr: Fâtiha, (2954, 2955); Nesâî, İftitah: 23, (2, 135, 236); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/405-406.

[658] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/406.

[659] Ebû Dâvud, Salât: 136, (818): Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/406.

[660] Muvatta, Salât: 38, (1, 84); Tirmizî, Salât: 233, (313); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/407.

[661] İslâm'a yeni girmiş, henüz ezberi olmayan veya Arapça olarak ayeti henüz telaffuz edemeyen kimse gibi.

[662] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/407-408.

[663] Ebû Dâvud, Salât: 172, (932, 933); Tirmizî, Salât: 184, (248); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/408.

[664] Ebû Dâvud, Salât: 172, (937); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/408.

[665] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/409-410.

[666] Buhârî Ezân: 112; Müslim, Salât: 72, (410); Muvatta, Salât: 44, (1, 87); Ebû Dâvud, Salât: 172, (936); Tirmizî, Salât: 185 (250); Nesâî, İftitah: 34, 35, (2, 144); İbnu Mâce, İkâmet: 14, (851); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/411.

[667] Buhârî, Da'avât: 63; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/411.

[668] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/411-412.

[669] Nesâî, İftitah: 112, (2, 157); Buhârî, Mevâkît: 11, 13, 39, Ezân: 104; Müslim, Mesâcid: 2, (1, 246), 16, (1, 262); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/413.

[670] Müslim, Salât: 164, (456); Ebû Dâvud, Salât: 135, (817); Nesâî, İftitah: 44, (2, 157); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/413.

[671] Buhârî, Ezân: 106; Müslim, Salât: 163, (455); Ebû Dâvud, Salât: 89, (648, 649); Nesâî, İftitah: 76, (2, 176). Hadis Buhârî'de muallak olmuştur; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/413.

[672] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/414.

[673] Müslim, Salât: 168, (458); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/414.

[674] Sahiheyn, Buharî ve Müslim'in Sahih'leridir.

[675] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/414-416.

[676] Müslim, Cuma: 64, (879); Ebû Dâvud, Salât: 218, (1074); Tirmizî, Salât: 375, (520); Nesâî, Cuma: 38, (3, 111), İftitah: 47, (2, 159); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/416.

[677] Muvatta, Salât: 33; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/417.

[678]
Muvatta, Salât: 35, (1, 82); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/417.

[679]
Rezîn ilavesidir. Buhârî muallak (senetsiz) olarak tahric etmiştir. (Ezan 106); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/417.

[680]
Muvatta, Salât: 34, (1, 82); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/417.

[681]
Ebû Dâvud, Salât: 134, (816); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/418.

[682]
Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/418.

[683]
Buhârî, Ezân: 107, 97, 109, 110; Müslim, Salât: 154, (451); Ebû Dâvud, Salât: 129, (798, 799, 800); Nesâî, İftitah: 56-60, (2, 164, 166).

[684]
Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/419.

[685]
Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/419.

[686]
Ebû Dâvud, Salât: 131, (808); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/420.

[687]
Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/420.

[688]
Buhârî, Ezân: 103, 95, 96; Müslim, Salât: 159, (453); Ebû Dâvud, Salât: 130, (804); Nesâî, İftitah: 74, (2, 174); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/420-421.

[689]
Nesâî, İftitah: 55, (2, 163); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/421.

[690]
Ebû Dâvud, Salât: 131, (807); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/421.

[691]
Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/421.

[692]
Buhârî, Ezân: 98; Ebû Dâvud, Salât: 132, (812); Nesâî, İftitah: 67, (2, 169, 170).

[693]
Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/422.

[694]
Arapçada اَطْوَل en uzun demektir (ism-i tafdil). Bunun cem'i اَطَاوِل (etâvil)'dir. طُولَى (tûla) yine etval gibi tafdildir, müennestir, en büyük manasınadır. Buradan طُوَلَ (tuval) cem'i gelir, en büyükler demektir.

[695]
Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/422-423.

[696]
Buhârî, Ezân: 98, Megâzi: 83; Müslim, Salât: 173, (462); Muvatta, Salât: 24, (1, 78); Ebû Dâvud, Salât: 132, (810); Tirmizî, Salât: 230, (308); Nesâî, İftitah: 64, (2, 168); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/423.

[697]
Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/423-424.

[698]
Nesâî, İftitah: 67, (2, 170); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/424.

[699] Buharî, Ezân: 99, Cihad: 172, Megâzi: 11, Tefsir, Tûr 1; Müslim, Salât: 174, (463); Muvatta, Salât: 23, (1, 78); Ebû Dâvud, Salât: 132, (811); Nesâî, İftitah: 65, (2, 169); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/424.

[700] Ebû Dâvud, Salât: 133, (815); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/424.

[701] Nesâî, İftitah: 66, (2, 169); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/424.

[702] Muvatta, Salât: 25, (1, 79); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/425.

[703] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/425.

[704] Tirmizî, Salât: 231, (309); Nesâî, İftitah: 71, (2, 173); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/426.

[705] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/426.

[706] Buhârî, Ezân: 100, 102, Tefsîr, Vettîn 1, Tevhîd: 52; Müslim, Salât: 175, (464); Muvatta, Salât: 27, (1, 79-80); Ebû Dâvud, Salât: 275, (1221); Tirmizî, Salât: 231, (310); Nesâî, İftitah: 72, (2, 173).

[707] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/426.

[708] Muvatta, Salât: 26, (1, 79); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/427.

[709] Ebû Dâvud, Salât: 133. (814). Bu rivâyet Muvatta'da mevcut değildir; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/427.

[710] Buhârî, Ezân: 106, Tevhîd: 1; Müslim, Salât: 263, (813); Nesâî, İftitah: 69, (2, 171); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/427-428.

[711] İbnu Hacer, rivayetler arasındaki farklılıkları da nazar-ı dikkate alarak bunların iki ayrı şahıs olduğuna hükmeder: Biri İhlas'ı başta okurken diğeri sonda okumaktadır, biri cennetle müjdelenirken diğeri Allah'ın sevgisiyle .... gibi.

[712] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/428-429.

[713] Buhârî, Ezân: 106, Fedâilu'l-Kur'ân: 6, 28; Müslim, Müsâfirîn: 275, (822); Ebû Dâvud, Salât: 326, (1396); Nesâî, İftitah: 75, (2, 175, 176); Tirmizî, Salât: 422, (602).

[714] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/430.

[715] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/430-431.

[716] Nesâî, İftitah: 79, (2, 177); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/431.

[717] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/431.

[718] Rezîn tahric etmiştir. Bu hadise Beyhakî Sünen'inde yer vermiştir (2, 381); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/432.

[719] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/432.

[720] Ebû Dâvud, Salât: 129, (797); Nesâî, İftitah: 58, (2, 163); Buhârî, Ezân: 104; Müslim, Salât: 43, (396); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/433.

[721] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/432.

[722] Ebû Dâvud, Salât: 315, (1329); Tirmizî, Salât: 330, (447); Hadisin metni Ebû Dâvud'a ait.

[723] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/434.

[724] Ebû Dâvud, Salât: 310, (1330); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/435.

[725] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/435.

[726] Muvatta, Salât: 29, (1, 80); Ebû Dâvud, Salât: 310, (1332); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/436.

[727] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/436-437.

[728] Ebû Dâvud, Salât: 310, (1328); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/

[729] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/438.

[730] Buhârî, Ezân: 70, (Bâb başlığında senetsiz olarak zikreder.); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/438.

[731] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/438-439.

[732] Ebû Dâvud, Salât: 123, (777, 778, 779); Tirmizî, Salât: 186, (251); İbnu Mâce, İkâmet: 12, (844, 845).

[733] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/439.

[734] Übey İbnu Ka'ab Ashâb'ın büyüklerindendir. Vahiy kâtibidir. Seyyidü'l-Kurrâ bilinir. Cenâb-ı Hakk, Resûlüne Übey'e Kur'an'dan okuması için emretmiş, Aleyhissalatü vasselâm da ona hususî kıraatte bulunmuştur. Übey Kur'an'ı cem'eden nadirlerdendir. Bedir dâhil, bütün gazvelere katılmıştır. (radıyallahu anh).

[735] Ebû Dâvud, Salât: 148, (855); Tirmizî, Salât: 196, (265); Nesâî, İftitah: 88, (2, 183); İbnu Mâce, İkâmet: 21, 22, (891-893); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/441.

[736] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/441.

[737] Muvatta, Kasru's-Salât: 72, (1, 167); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/442.

[738] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/442-443.

[739] Ebû Dâvud, Salât: 148, (863); Nesâî, İftitah: 93, (2, 186); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/443.

[740] Buhârî, Ezân: 141; Müslim, Salât: 233, (493); Ebû Dâvud, Salât: 158, (897); Tirmizî, Salât: 205, (276); Nesâî, İftitah: 140, (2, 211, 212); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/444.

[741] Buhârî, Eymân: 3, Ezân: 88; Müslim, Salât: 110; Nesâî, İftitah: 106. (2, 193-194).; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/444.

[742] Buhârî, Ezân: 127, 140, 143, 45; Ebû Dâvud, Salât: 142, (342); Nesâî, İftitah: 182, (2, 234); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/444.

[743] Sonradan, büluğa ermeyenlerin imamlığı neshedilecektir.

[744] Daha fazla bilgi için Birinci Cilt 425-426. Sayfaya bakın.

[745] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/444-447.

[746] Ebû Dâvud, Salât: 154, (88); Nesâî, İftitah: 166, (2, 224-225); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/448.

[747] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/448.

[748] Ebû Dâvud, Salât: 154, (885); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/449.

[749] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/449.

[750] Bu duanın mânası şudur: "Ey Allah'ım, Ey Rabbimiz, semâvât ve arz dolusu ve bunlardan başka senin istediğin şeyler dolusu hamd sana aittir. Ta'zîm ve senaya layık olan Allah'ım, senin verdiğini önleyecek yoktur. Önlediğini de verecek yoktur. Hiçbir varlık sahibi faydalı olamaz. Varlık sendendir."

[751] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/449-450.

[752] Buharî, Ezân: 120, 127,140; Müslim, Salât: 194, (471); Ebû Dâvud, Salât: 147, (852); Tirmizî, Salât: 207, (279); Nesâî, İftitah: 114, (2, 197-198); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/450.

[753] Adıgeçen tume'nîneler hakkında daha geniş bilgi için 2577, 2578, 2582numaralı hadislerin açıklamasına bakılsın.

[754] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/450-451.

[755] Buharî, Ezân: 119, 132,; Nesâî, Sehv: 66, (3, 58-59); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/451.

[756] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/451-452.

[757] Ebû Dâvud, Salât: 148, (862); Nesâî, İftitah: 145, (2, 214); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/453.

[758] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/453.

[759] Ebû Dâvud, Salât: 150, (868); Nesâî, İftitah: 90, (2, 184, 185); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/454.

[760] Sa'd'ın rivayeti 2643 numaradadır, oraya bakılsın; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/454.

[761] Tirmizî, Salât: 192, (258); Nesâî, İftitah: 92, (2, 185); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/455.

[762] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/455.

[763] Ebû Dâvud, Salât: 158, (896); Nesâî, İftitah: 141, (2, 212); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/455.

[764] Müslim, Salât: 234, (494); Tirmizî, Salât: 202, (271); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/455.

[765] Müslim, Salât: 234, (494); Tirmizî, Salât: 202, (271); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/456.

[766] Buhârî, Ezân: 130, Müslîm, Salât: 235, (495); Nesâî, İftitah: 52, (2, 212); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/456.

[767] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/456.

[768] Tirmizî, Salât: 205, (275); Ebû Dâvud, Salât: 158, (901); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/456.

[769] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.

[770] Tirmizî, Salât: 206, (277, 278); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.

[771] Nesâî, İftitah: 96, (2, 137); 138, (2, 211); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.

[772] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.

[773] Tirmizî, Salât: 201, (270); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.

[774] Ebû Dâvud, Salât: 141, (838); Tirmizî, Salât: 199, (268); Nesâî, İftitah: 128, (2, 206); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.

[775] Ebû Dâvud, Salât: 141, (839); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.

[776] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.

[777] Ebû Dâvud, Salât: 141, (840, 841); Tirmizî, Salât: 200, (269); Nesâî, İftitah: 128, (2, 206-207); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.

[778] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.

[779] Tirmizî, Salât: 209, (282); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/459.

[780] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/459.

[781] Ebû Dâvud, Salât: 187, (992).

[782] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/459.

[783] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/460.

[784] Bu hadis, Ebû Dâvud'da mevcut değildir, ancak Tirmizî'de yer almaktadır, (Salât: 214, (288).); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/460.

[785] Celsetü'l-İstirâha: Birinci rekatle ikinci rekat, üçüncü rekatle dördüncü rekat arasında kıyama geçmeden kısa bir müddet oturma vaziyetinde kalmadır. 2582 numaralı hadisin açıklamasına -4numaralı kısım-bakılsın.

[786] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/460.

[787] Buhârî, Ezân: 142, Ebû Dâvud, Salât: 142, (844); Tirmizî, Salât: 213, (287); Nesâî, İftitah: 181, (2, 233-234); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/460.

[788] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/461.

[789] Muvatta, Kasru's-Salât: 59, (1, 163); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/461.

[790] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/461.

[791] Buhârî, Megâzi: 35; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/462.

[792] Muvatta, Kasru's-Salât: 74, (1, 168); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/462.

[793] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/462.

[794] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/463.

[795] Buhârî, Ezân: 133, 134, 137; Müslim, Salât: 227-231 (490); Ebû Dâvud, Salât: 155, (889, 890); Tirmizî, Salat: 203, (273); Nesâî, İftitah: 130, (2, 208); İbnu Mâce, İkâmet: 19, (883-885).

[796] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/463.

[797] Ebû Dâvud, Salât: 155, (892); Nesâî, İftitah: 129, (2, 207); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/464.

[798] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/465.

[799] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/466.

[800] Buhârî, Vitr: 7, Cenâiz: 41, Cizye: 8, Megâzi: 38, Da'avât: 59; Müslim, Mesâcid: 297-308, (677-679); Ebû Dâvud, Salât: 345, (1444-1445); Nesâî, İftitah: 116, (2, 200); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/466.

[801] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/466-467.

[802] Ebû Dâvud, Salât: 345, (1443); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/467.

[803] Müslim, Mesâcid: 308, (679); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/467.

[804] Buharî, Tefsîr: Âl-i İmrân 9, Megâzi: 21, İ'tisâm: 17; Tirmizî, Tefsîr: Âl-i İmrân (3007); Nesâî, İftitah: 121, (2, 203); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/468.

[805] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/468.

[806] Ebû Dâvud, Salât: 340, (1428, 1429); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/468.

[807] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/468-469.

[808] Ebû Dâvud, Salât: 340, (1425, 1426); Tirmizî, Salât: 341, (464); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 51, (3, 248); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/469.

[809] Ebû Dâvud, Salât: 340, (1427); Tirmizî, Da'avât: 123, (3561); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 51, (3, 248-249); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/470.

[810] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/470.

[811] Müslim, Musâfirîn: 164, (756); Tirmizî, Salât: 285, (387); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/470.

[812] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/470.

[813] Bu kelimeler az ileride ayrı ayrı açıklanacak.

[814] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/471.

[815] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/471.

[816] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/472.

[817] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/472.

[818] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/472.

[819] Buhârî, Ezân: 148, 150, el-Amel fi's-Salât: 4, İstizân: 3, 28, Da'avât: 17, Tevhid: 5; Müslim, Salât: 55-61, (402-403); Ebû Dâvud, Salât: 182, (968-969); Tirmizî, Salât: 215, (289); Nesâî, İftitah: 189, (2, 237); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/473.

[820] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/473-477.

[821] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/478.

[822] Müslim, Salât: 60, (403); Ebû Dâvud, Salât: 182, (974); Tirmizî, Salât: 216, (290); Nesâî, İftitah: 193, (2, 242-243); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/478.

[823] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/478.

[824] Nesâî, İftitah: 192, (2, 242); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/479.

[825] Nesâî, İftitah: 194, (2, 243); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/479.

[826] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/479.

[827] Ebû Dâvud, Salât: 182, (971); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/480.

[828] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/480.

[829] Muvatta, Salât: 54, (1, 91); Ebû Dâvud, Salât: 182, (971); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/480-481.

[830] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/481-482.

[831] Muvatta, Salât: 55, (1, 91-92); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/483.

[832] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/483.

[833] Ebû Dâvud, Salât: 185, (986); Tirmizî, Salât: 217, (291); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/483.

[834] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/483.

[835] Melâke-i Mukarrebîn: Allah'a yakın olan büyük melekler: Cebrâli, Mikail, İsrâfil....gibi.

[836] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/484-487.

[837] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/488.

[838] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/488.

[839] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/488.

[840] Müslim, Mesâcid: 114-116, (580); Muvatta, Salât: 48, (1, 88); Ebû Dâvud, Salât: 186, (987); Tirmizî, Salât: 220, (294); Nesâî, İftitah: 189, (2, 237), Sehv: 32-35, (3, 36-38); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/489.

[841] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/489.

[842] Ebû Dâvud, Salât: 186, (988, 989, 990); Nesâî, İftitah: 189, (2, 237); Sehv 35, 39, (3, 37, 39); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/490.

[843] Tirmizî, Salât: 218, (292); Nesâî, Sehv: 30, (3, 35); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/490.

[844] Buhârî, Ezân: 118; Müslim, Mesâcid: 29, (535); Ebû Dâvud, Salât: 150, (867); Nesâî, İftitah: 91, (2, 185); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/490-491.

[845] Tirmizî, Da'avât: 135, (3581); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/491.

[846] Tirmizî, Salât: 219, (293); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/491.

[847] Nesâî, Sehv: 29, 38, (3, 34, 39); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/491.

[848] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/492.

[849] Buhârî, Ezân: 145; Muvatta, Salât: 51, (1, 89, 90); Nesâî, İftitah: 189, 190, (2, 235, 236). Metin Buhârî'ye aittir; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/492.

[850] Müslim, Mesâcid: 32, (536); Ebû Dâvud, Salât: 143, (845); Tirmizî, Salât: 210, (283). Metin Müslim'e aittir.

[851] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/492-493.

[852] Ebû Dâvud, Salât: 188, (995); Tirmizî, Salât: 270, (366); Nesâî, İftitah: 195, (2, 243); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/493.

[853] Teverrük, kelime olarak uyluk'un üst kısmı manasına gelen verik'ten gelir. Teverrük'ün iki ayrı tarifi var:1) Kabalardan birini veya her ikisini sağ ayak üzerine koyarak oturma (çömelme). 2) Kabaları yere koyup ayakları da sağ tarafından çıkararak oturma.

[854] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/493-496.

[855] Müslim, Mesâcid: 119, (582); Nesâî, Sehiv: 68, (3, 61); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/497.

[856] Ebû Dâvud, Salât: 189, (996); Tirmizî, Salât: 221, (295); Nesâî, Sehiv: 71, (3, 63).

[857] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/497.

[858] Ebû Dâvud, Salât: 189, (997), 182, (875); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/498.

[859] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/498.

[860] Müslim, Salât: 119, (430); Ebû Dâvud, Salât: 189, (998, 999, 1000); Nesâî, Sehiv: 5, (3, 4, 5); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/498.

[861] Müslim, Mesâcid: 136, (592); Tirmizî, Salât: 224, (298); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/499.

[862] Ebû Dâvud, Salât: 190, (1001); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/499.

[863] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/499-501.

[864] Ebû Dâvud, Salât: 117, (730-735); Tirmizî, Salât: 227, (304, 305) Hadis Buhârî'de muhtasar olarak gelmiştir (Ezân 145); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/503.

[865] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/503-504.

[866] Tirmizî, Salât: 226, (302); Ebû Dâvud, Salât: 148, (857-861); Nesâî, İftitah: 105, (2, 193), 167, (2, 225); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/504-505.

[867] Ebû Dâvud, Tahâret: 31, (61); Tirmizî, Tahâret: 3, (3); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/505.

[868] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/505/506.

[869] Müslim, Salât: 156, (452); Ebû Dâvud, Salât: 130, (804); Nesâî, Salât: 16, (1, 237); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/507.

[870] Müslim, Salât: 161, (454); Nesâî, İftitah: 56, (2, 164); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/507.

[871] Buhârî, Teheccüd: 9; Müslim, Müsâfirîn: 204, (773); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/508.

[872] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/508-509.

[873] Tirmizî, Salât: 283, (385); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/509.

[874] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/509-510.

[875] Ebû Dâvud, Salât: 128, (796); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/510.

[876] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/510.

[877] Müslim, Tahâret: 1, (224); Tirmizî, Tahâret: 1, (1); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/511.

[878] Ebû Dâvud, Tahâret: 31, (60); Tirmizî, Tahâret: 56, (76); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/511.

[879] Ebû Dâvud, Tahâret: 48, (101, 102); İbnu Mâce, Tahâret: 41, (399); Tirmizî, Tahâret: 20, (25); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/511.

[880] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/511-512.

[881] Buhârî, Vudû: 54; Ebû Dâvud, Tahâret: 66, (171); Tirmizî, Tahâret: 44, (58, 60); Nesâî, Tahâret: 101, (1, 85); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/512.

[882] Müslim, Tahâret: 86, (277); Ebû Dâvud, Tahâret: 66, (172); Tirmizî, Tahâret:45, (61); Nesâî, Tahâret: 101, (1, 86); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/513.

[883] Ebû Dâvud, Salât: 236, (1114).

[884] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/513.

[885] Muvatta, Tahâret: 74, (1, 38); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/513.

[886] Tirmizî, Salât: 300, (408); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/514.

[887] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/514-516.

[888] Ebû Dâvud, Tahâret: 133, (366); Nesâî, Tahâret: 186, (1, 155); Buhârî, Salât: 2, (Buhârî, bâb başlığı (tercüme) olarak kaydeder; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/517.

[889] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/517.

[890] Ebû Dâvud, Tahâret: 134, (368); Tirmizî, Salât: 420, (600); Nesâî, Zînet: 116, (8, 217); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/517.

[891] Liyâf'ı bazı lugatlar "vücudu dıştan örten giysi (cübbe, bürde gibi)" diye tarif ederken Cevherî gibi bazıları her çeşit giysiye de ıtlak olunduğunu belirtir. Şu halde, şi'âr ile lihâf bazı manalarda müteradiftir.

[892] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/517-518.

[893] Muvatta, Tahâret: 87, (1, 52); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/518.

[894] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/518.

[895] Ebû Dâvud, Salât: 89, (650); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/518-519.

[896] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/519.

[897] Ebû Dâvud, Hamâm: 3, (4017); Tirmizî, Edeb: 22, ,(2770), 39, (2795); İbnu Mâce, Nikâh: 28, (1920); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/520.

[898] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/520-521.

[899] Müslim, Hayz: 74, (338); Ebû Dâvud, Hamâm: 3, (4018); Tirmizî, Edeb: 39, (2794); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/521.

[900] Tirmizî, Edeb: 42, (2801); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/521.

[901] Ebû Dâvud, Libâs: 37, (4113, 4114); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/522.

[902] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/522.

[903] Ebû Dâvud, Cenâiz: 32, (3140); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523.

[904] Tirmizî, Edeb: 40, (2798); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523.

[905] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523.

[906] Buhârî, Salât: 5; Müslim, Salât: 277, (516); Ebû Dâvud, Salât: 78, (626); Nesâî, Kıble: 18, (2, 71); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523.

[907] Buhârî, Salât: 5; Ebû Dâvud, Salât: 78, (627).

[908] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523-524.

[909] Buhârî, Salât: 4, 9; Müslim, Salât: 275, (515); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 30, (1, 140); Ebû Dâvud, Salât: 78, (625); Nesâî, Kıble: 14, (2, 69-70); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/524.

[910] Buhârî, Salât: 4; Müslim, Salât: 279, (517); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 29, (1, 140); Ebû Dâvud, Salât: 78, (628); Tirmizî, Salât: 254, (339); Nesâî, Kıble: 14, (2, 70); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/524.

[911] صماء Sammâ tarzında sarınmak başka hadislerde kesinlikle yasaklanmıştır. (5245, 5246. hadislere bak.)

[912] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/524-526.

[913] Ebû Dâvud, Salât: 85, (641); Tirmizî, Salât: 277, (377); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/526.

[914] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/526-527.

[915] Muvatta, Salâtu'l-Cema'a: 37, (1, 142); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/527.

[916] Dır' aslında zırh demektir. Kadının omuzundan ayağa kadar uzanan giysisine Araplar, dır' demişlerdir. Aynı manada olmak üzere kamîs de denir. Kamîs kelimesini dilimizde gömlekle karşılaşırız. Şu halde, burada kastedilen şey, -hangi kelime ile ifade edilirse edilsin-, vücudu omuzdan itibaren örten kollu giyecektir.

[917] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/527-528.

[918] Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 36, (1, 142); Ebû Dâvud, Salât: 84, (639, 640); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/528.

[919] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/528-529.

[920] Buhârî Salât: 14, Ezân: 93, Libâs: 19; Müslim, Mesâcid: 61, (556); Muvatta, Salât: 67, (1, 97, 98); Ebû Dâvud, Salât: 167, (914), Libâs: 11; Nesâî, Kıble: 20, (2, 72).

[921] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/529-530.

[922] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/530.

[923] Nesâî, Kıble: 19, (2, 72); Buhârî, bu ma'nâda bir rivayette bulunmuştur. (Salât, 16, Libâs 12); Müslim, Libâs: 23, (2075); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/531.

[924] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/531.

[925] Ebû Dâvud, Salât: 80, (631); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/532.

[926] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/532.

[927] Buhârî, Salât: 20, Ezân: 78, 161, 164, Teheccüd: 25; Müslim, Mesâcid: 266-268, (658-660); Muvatta, Kasru's-Salât: 31, (1, 153); Ebû Dâvud, Salât: 71, (612, 658); Tirmizî, Salât: 173, (234); Nesâî, Mesâcid: 43, (2, 56, 57); İmâmet: 19, (2, 85-86); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/532-533.

[928] İbnu Hacer'i söylediğimiz neticeye ulaştıran delillerin serdini gereksiz görüyoruz, mevzumuz açısından tâli kalır.

[929] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/533-534.

[930] Buhârî, Salât: 21, 19, 107, Hayz: 29; Müslim, Mesâcid: 273, (513); Ebû Dâvud, Salât: 91, (656); Nesâî, Mesâcid: 44, (2, 57); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/535.

[931] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/535.

[932] Buhârî, Amel fi's-Salât: 9, Salât: 23, Mevâkît: 11; Müslim, Mesâcid: 191, (620); Ebû Dâvud, Salât: 93, (660); Tirmizî, Salât: 411, (584); Nesâî, İftitah: 149, (2, 216); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 64, (1033); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/535.

[933] İmam Mâlik, Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, Ashâb-ı Re'y (Hanefîler), İshak İbnu Râhûye gibi.

[934] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/535-536.

[935] Ebû Dâvud, Salât: 25, (493); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/536.

[936] Tirmizî, Salât: 255, (346); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/536.

[937] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/536-538.

[938] Buhârî, Salât: 54; Müslim, Mesâcid: 20, (530); Ebû Dâvud, Cenâiz: 76; Nesâî, Cenâiz: 106, (4, 95, 96).

[939] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/538.

[940] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/538-539.

[941] Muvatta, Kasru's-Salât: 85, (1, 172); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/539.

[942] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/539-540.

[943] Ebû Dâvud, Salât: 24, (490).

[944] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/540.

[945] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/540-542.

[946] Buhârî, Taksîru's-Salât: 7, 8, 11, 12, Vitr: 5, 6; Müslim, Müsâfirîn: 39, (700); Muvatta, Kasru's-Salât: 22, (1, 150, 151); Ebû Dâvud, Salât: 277, (1224, 1225); Tirmizî, Salât: 345, (472); Tefsir, Bakara: (2961); Nesâî, Kıble: 23, (243, 244). Kıyâmu'l-Leyl: 23, (3, 232).

[947] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/542.

[948] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/542.

[949] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/542-543.

[950] Nesâî, Mesâcid: 42, (2, 56); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/544.

[951] Buhârî, Enbiyâ: 8, 40; Müslim, Mesâcid: 2, (520); Nesâî, Mesâcid: 3, (2, 32); İbnu Mâce, İkâmet, Mesâcid: 7, (753); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/544.

[952] Bu ifadenin tam anlaşılması için Mescid-i Aksa'nın inşası ile ilgili olan şu rivayetin bilinmesi gerekir: Davud (aleyhisselem) Beytu'l-Makdis'in inşaatına başlamıştı. Sonra Allah Teâla ona şöyle vahyetti: "Ben, onun Süleyman'ın eliyle tamamlanmasına hükmettim...." Râfi İbnu Umeyre'den Taberâni'nin kaydettiği bu rivayete göre, Beyt-i Makdis'in inşatında Hz. Dâvud'un da katkısı vardır.

[953] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/544-547.

[954] Buhârî, Salât: 52, Teheccüd: 38; Müslim, Musâfirîn: 208, (777); Ebû Dâvud, Salât: 346, (1448); Tirmizî, Salât: 331, (451); Nesâî, Salâtu'l-Leyl: 1, (3, 197); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/547.

[955] Müslim, Müsâfirîn: 210, (778); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/547.

[956] Tirmizî, Salât: 249, (334); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/548.

[957] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/548-549.

[958] Buhârî, Amel fi's-Salât: 2, Tefsir, Bakara: 43; Müslim, Mesâcid: 35, (539); Ebû Dâvud, 178, (949); Tirmizî, Salât: 297 (405); Nesâî, Sehv: 20; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/549-550.

[959] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/550-551.

[960] Buhârî, Amel fis's-Salât; 2, 15, Fadâilu'l-Ashâb; 37, Müslim, Mesâcid; 34, (538); Ebû Dâvud, 170, (923, 924); Nesâî, Sehv: 20, (3, 19); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/552.